

2012
КВІТЕНЬ

Матеріали

**IV Всеукраїнської науково-практичної
інтернет-конференції**

28-30 квітня 2012 р.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Секції:

Екологія
Економіка
Історія
Мистецтво
Педагогіка
Політологія
Право
Психологія
Соціологія
Сучасні інформаційні технології
Філологічні науки
Філософія

**«Український науково-інтелектуальний
простір: реалії та перспективи розвитку»**

Переяслав-Хмельницький-2012

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД

«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

молодіжна громадська організація
«НЕЗАЛЕЖНА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДІ»

студентське наукове товариство історичного факультету
«КОМІТЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ»

МАТЕРІАЛИ

IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції
«Український науково-інтелектуальний простір: реалії та перспективи розвитку»

28-30 квітня 2012 р.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції **«Український науково-інтелектуальний простір: реалії та перспективи розвитку»** // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2012 р. – 160 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

С.М. Рик к.ф.н., доцент;

Я.О. Потапенко к.і.н., доцент;

Т.М. Боголіб д.е.н., професор;

Г.Л. Токмань д.п.н., професор;

Н.В. Ігнатенко к.п.н., професор;

В.В. Куйбіда к.біол.н. доцент;

В.А. Вінс к.псих.н.;

Ю.В. Бобровнік к.і.н.;

С.М. Кикоть к.і.н.

Члени оргкомітету інтернет-конференції:

Ю.В. Бобровнік,

С.М. Кикоть.

Упорядники збірника:

Ю.В. Бобровнік,

С.М. Кикоть,

Ю.С. Табачок.

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

Світлана Шульга
(Прилуки)

МОНІТОРИНГ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПРИЛУЧЧИНИ

У зв'язку із збільшенням негативного впливу на довкілля господарської діяльності людини останніми роками виникла потреба в організації періодичних і безперервних довгострокових спостережень, оцінка становища в цілому. Сьогодні під екологічним моніторингом розуміють систему спостережень, оцінки й контролю стану довкілля для вироблення заходів на його захист, раціональне використання природних ресурсів передбачення критичних екологічних ситуацій та запобігання їм, прогнозування масштабів можливих змін [3, с. 359]. Протягом навчання в коледжі я працювала над темою: «Зміни клімату на Прилуччині». Результати даної роботи були відправлені на конкурс, присвячений 20-й річниці незалежності України. Тому мені було цікаво продовжити дослідження з даної проблеми, проаналізувавши динаміку зміни екологічної ситуації в регіоні. Ця проблема мене зацікавила тому, що вона мало досліджена, а вже наукових розробок з даного питання досить мало.

Основною метою даного моніторингу є об'єктивна оцінка стану довкілля, його складових у межах м. Прилуки, аби залежно від неї приймати правильні рішення щодо охорони природи, раціонального використання її ресурсів.

Прилуцький район розташований у пд.-сх. частині Чернігівської області. Клімат характеризується помірною континентальністю. Район розташований у Лівобережжю – дніпровській лісостеповій фізико – географічній провінції. Пересічна температура січня -6°,8° С, липня -19°,6°С, Опадів 550мм на рік. Річки: Удай (притока Сули, басейн Дніпра) з притоками Галкою, Рудкою, а також Перевід (прит. Лисогору). Переважають чорноземи типові, площа сільськогосподарських угідь становить 1000га, орні землі 111.7га, пасовища 10.2, сіножаті 7.2га, осушено 6.5 тис. га [5, с. 105].

Стан довкілля в регіоні контролюється кількома відомствами. Основний контроль здійснюється Міністерством охорони здоров'я, санітарно-епідеміологічними службами, гідрометеослужбою, а додатковий контроль-службами комунального господарства, товариствами охорони природи, «зеленими» організаціями [4, с. 178].

Аналіз повітряного середовища. Спостереження проводилося на метеостанції, а проби повітряного середовища бере санітарно-епідеміологічна станція. Були проведені дослідження наявності 9 речовин, серед яких оксид вуглецю, свинець, діоксид сірки та інші. Таким чином у м. Прилуки перевищення ГДК (максимально разових) зафіксовано лише по оксиду вуглецю в 1,9% проб. Питомо вага проб атмосферного повітря з перевищенням ГДК у 2011 році зменшилась до 0,8% проти 2,3% у 2010 р. при обласному показнику 1,9% [1, с. 58].

Причиною є те, що в м. Прилуки відсутня об'їзна дорога з Чернігова до Пирятина лежить через місто, що сприяє великій загазованості міста. З метою оздоровлення повітряного басейну у 2012-2014рр. планується будівництво об'їзної дороги, а на АТ «Тютюнова компанія ВАТ «Прилуки» введені в дію 12 систем очищення типу «Рідель» та 3 попериково-точних скрубери у 2010 році.

Аналіз забруднення водного середовища. Закладами санепідслужби регіону ведеться постійний нагляд за санітарним станом річки Удай та її приток Лисогору та Переводу, прибережних смуг. Проводиться постійне спостереження з лабораторним контролем якості води, на санітарно-хімічні, бактеріологічні, радіологічні показники, вміст отрутохімікатів, а також якості води річок у місцях скиду стічних вод після очищення на очисних спорудах (таблиця 1)

(таблиця 1)

Питомо вага досліджених проб води водних об'єктів у місцях водовикористання населення, які не відповідають гігієнічним нормативам на санітарно-хімічні та бактеріологічні показниками (%)

№ п/п	Найменування	На санітарно-хімічні показники		На бактеріологічні показники	
		2010р.	2011р.	2010р.	2011р.
1	Прилуцький район	12.5	21.9	51.7	20.8
2	м. Прилуки	95.8	88.9	0.0	40.7

Вдалося встановити якість води р. Удай у порівнянні з 2010 роком у 2011 році залишилася стабільною. У той же час у літній період року погіршились санітарно-хімічні показники БПК – 7.9 – 9.2 мгО / дм³ (створи р. Удай, м. Прилуки) Також погіршились бактеріологічні показники: індекс ЛКП – 240000 (створи р. Удай, Прилуцький район). Отрутохімікати та пестициди були відсутні. Вміст радіонуклідів склав: стронцій – 0.011 - <Бк/л; цезій-0.04-2.0 Бк/л; уран - 0.02-0.3Бк/л, що не перевищує допустимих рівнів [1, с. 68].

Місцеве водопостачання відбувається на основі артезіанських свердловин (на глибині від 30 м.) дає прекрасну можливість користуватися чистою питною водою в будь-якій місцевості.

Якість питної води централізованого водопостачання за 2010-2011 рр.

№ п/п	Найменування	Питомо вага відхилень проб питної води від санітарних нормативів (%)			
		Централізоване водопостачання			
		Бактеріологічні показники		Санітарно-хімічні показники	
		2010р.	2011р.	2010р.	2011р.
1	Прилуцький район	3.2%	1.7%	44.0%	38.5%
2	м. Прилуки	2.2%	1.9%	1.5%	1.0%

В результаті досліджень встановили, що якість питної води централізованого водопостачання залишається стабільною, кращою за середньо державні. Відмічається перевищення санітарно-хімічних показників в основному на вміст заліза та фтору за рахунок їх природного вмісту у використаних водоносних горизонтах [2, с. 28].

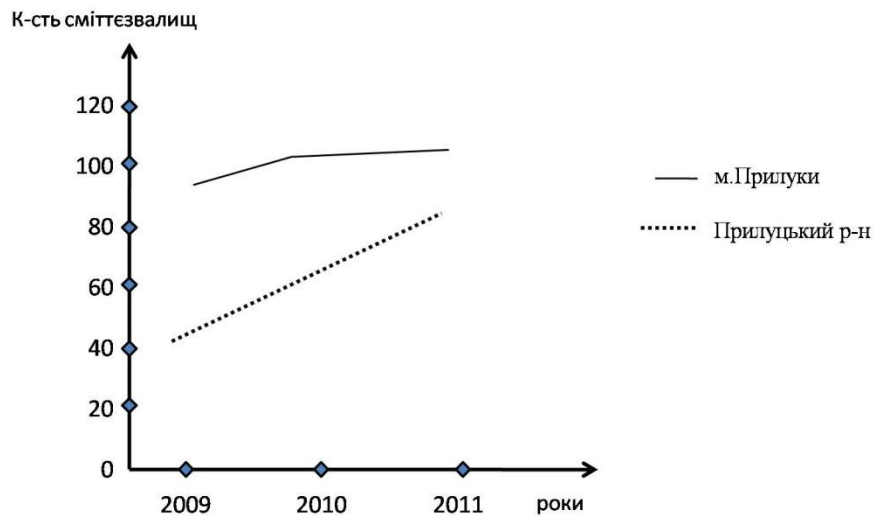
Аналіз забруднення ґрунту. Аналіз ґрунту роблять у взятих у польових умовах проб. Середня проба повинна відбивати дійсний середній стан складу ґрунтів, а тому її беруть з багатьох місць досліджуваної ділянки невеличкими порціями. Кожну пробу ґрунту перевіряють на:

- господарську приналежність ділянки;
- номер проби, дата взяття;
- номер досліджуваної ділянки;
- тип ґрунту, глибина взяття зразка;
- ділянка (розкорчована, цілинна тощо);
- прізвище того, хто брав пробу.

Одним з найбільш небезпечних забруднювачів навколишнього середовища залишаються промислові та побутові відходи. Забруднення території та ґрунту населених пунктів має безпосередній негативний вплив на здоров'я населення, умови його проживання. В місті Прилуки функціонує комунальне підприємство «Послуга» Прилуцької міської ради. Директор: Ніязов Руслан Юсупович. Підприємство засноване в 2009 році і з червня 2010 року є надавачем послуг по збору, вивезенню та знешкодженню

твердих побутових відходів, вивезенню рідких нечистот від населення, підприємств, установ та організацій в місті. Основним напрямком діяльності підприємства є виконання робіт по благоустрою міста, санітарна очистка територій міста, нанесення та поновлення шляхової розмітки, грейдування вулиць з ґрунтовим покриттям, утримання та ремонт мереж зливової каналізації міста, утримання елементів благоустрою.

Стан санітарної очистки міста та району

Висновок

Аналізуючи екологічну ситуацію в регіоні, стан природоохоронної роботи, основним пріоритетними напрямками діяльності є поліпшення стану навколишнього природного середовища, зниження антропогенного навантаження на довкілля, покращення охорони та раціональне використання природних ресурсів визначенні:

- будівництво каналізаційних мереж та очисних споруд м. Прилук;
- реконструкція та розширення очисних споруд в м. Прилуки;
- добитися санітарно-ліквідаційного тампонажу недіючих артезіанських свердловин;
- будівництво об'їзної дороги з м. Чернігова до м. Пирятина;
- постійний моніторинг стану довкілля.

Література :

1. Донець М.П. Аналіз еколого-гігієнічної та санітарно-епідеміологічної ситуації в Чернігівській області. – Чернігів: РВК «Деснянська правда» 2011.-176 с.
2. Донець І.П. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Чернігівській області за 2010 рік. – Чернігів, 2011. – 186 с.
3. Основи екології: Підручник /Г.О.Білявський, Р.С.Фурдуй, І.Ю.Костіков. –К.: Либідь, 2004.-408 с.
4. Хилько М.І. Екологічна безпека України у запитаннях та відповідях. - К.: Знання України, 2006.- 326 с.
5. Природно-заповідний фонд Чернігівської області. _ Під загальною редакцією к.б.н., доц. Карпенко Ю.О. – Чернігів.-2002.-266 с.
6. Шульга С. І. конкурсна робота присвячена 20-й річниці незалежності України «Зміни клімату на Прилуччині».

Науковий керівник: викладач вищої категорії, викладач-методист Прокопенко Світлана Григорівна

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Светлана Белоус
(Харьков)

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ПРЕДПОСЫЛКИ СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

Социальное партнерство - это идеология, формы и методы согласования партнеров социальных групп для обеспечения их конструктивного взаимодействия. Устойчивость общественной системы и эффективность рыночной экономики зависят прежде всего от характера взаимоотношений предпринимателей, работающих по найму.

Проблемы социального партнерства обычно рассматриваются исходя из послевоенного опыта стран Западной Европы, особенно ФРГ. Однако основные идеи согласования интересов капиталистов и рабочих были сформулированы гораздо раньше.

Чтобы понять сущность социального партнерства, необходимо исходить из истории взаимоотношений между основными классами общественных систем. В течение тысячелетий эти отношения были антагонистическими (рабы - рабовладельцы, крепостные - феодалы, рабочие - капиталисты). К числу важнейших событий мировой истории относятся восстания рабов, крестьянские войны, социальные революции. Только со второй половины XX в. в развитых странах прекратились попытки насильственного изменения общественного строя.

Для разрешения социальных конфликтов в научной литературе предлагалось два принципиально различных способа:

1. Уничтожение частной собственности на средства производства, государственное управление предприятиями.

2. Согласование интересов собственников и наемных работников. Первый путь наиболее последовательно выражен марксистами, которые исходили из непримиримости интересов капиталистов и рабочих.

Возможности согласования классовых интересов обсуждались в работах авторов различной политической ориентации: социалистов, утопистов, либералов, христианских социалистов и др.

Одной из первых работ, посвященных сущности и условиям общественного согласия, является «Общественный договор» Ж.-Ж. Руссо.

Проблемы согласования интересов социальных групп были центральными и в публикациях, и в практической деятельности Ш. Фурье, А. Сен-Симона, Р. Оуэна. Хотя названные авторы более 150 лет являются объектом критики как «справа», так и «слева», их роль в развитии социального партнерства с современных позиций представляется одной из наиболее значимых.

Работы Фурье, Сен-Симона, Оуэна оказали существенное влияние на многих экономистов, в том числе на одного из крупнейших идеологов XIX в. - Джона Стюарта Милля, считавшего достоинством предложенное Фурье обеспечение конструктивного сотрудничества труда и капитала Дж. С. Милль был, по-видимому, одним из первых, кто использовал термин «партнерство» для социальных отношений. Он писал по этому поводу: «Отношения между хозяевами и работниками будут постепенно вытеснены отношениями партнерства в одной из двух форм: в некоторых случаях произойдет объединение рабочих с капиталистами, в других... объединение рабочих между собой» [3, с. 100].

Существенное внимание уделено проблемам сотрудничества труда и капитала в работах А. Маршала. «Сотрудничество между капиталом и трудом», - писал он, - столь же обязательно, как и сотрудничество между прядильщиками и ткачами» [2, с. 247].

Поскольку основной целью социального партнерства является обеспечение устойчивого эволюционного развития общества, важно определение условий, при которых такое развитие может стать возможным. Эти условия были рассмотрены в 20-х годах Питиримом Сорокиным. Он установил, что устойчивость общественной системы зависит от двух основных параметров: уровня жизни большинства населения и степени дифференциации доходов. Чем ниже уровень жизни и чем больше различия между богатыми и бедными, тем популярнее призывы к свержению власти и переделу собственности с соответствующими практическими действиями [5].

Свои выводы П. Сорокин иллюстрировал примерами из истории древнего мира, средних веков, истории церкви, новейшей истории. При этом во всех случаях оказывалось, что идеологи и вожди бедноты после захвата власти достаточно быстро меняли свои уравнилительные убеждения, становились богатыми людьми и яркими защитниками новых хозяев.

Существенное влияние на развитие идеи социального партнерства оказали немецкие экономисты Вильгельм Репке (1899 - 1966), Альфред Мюллер-Армак (1901 - 1978) и Людвиг Эрхард (1897 - 1977). Эти авторы создали концепцию социального рыночного хозяйства, которая исходит из сочетания конкуренции, экономической свободы предпринимателей и активной роли государства в перераспределении доходов и организации социальной сферы.

Хотя степень вмешательства государства в экономику различных стран различна, в настоящее время все эти страны имеют системы социального обеспечения, помощи безработным, их переподготовки и т.д. В сущности, во всех развитых странах действуют системы социального рыночного хозяйства. В ФРГ вмешательство государства в перераспределение доходов осуществлялось более активно, чем в США. Это проявляется, в частности, в более высоких ставках налога на прибыль предприятия.

Действие современных систем социального партнерства целесообразно оценивать с позиций приведенных выше условий устойчивости государства, сформулированных П. Сорокиным.

Первое из этих условий - уровень жизни большинства населения. Оно характеризуется тем, что в настоящее время абсолютное большинство жителей развитых стран обеспечено питанием, жильем, предметами первой необходимости. В ФРГ свыше 80% семей имеют автомобиль, цветной телевизор, стиральный автомат, пылесос, обеспечены телефонной связью. Во всех развитых странах действуют программы и фонды помощи безработным, малообеспеченным, инвалидам и престарелым.

Второе условие устойчивости - дифференциация доходов. В большинстве развитых стран различие доходов 20% наиболее бедных и богатых семей не превышает 10 раз. Основную часть населения составляет средний класс, который имеет весьма высокий уровень жизни и абсолютно не склонен к радикальному изменению общественной системы, особенно к переделу собственности.

Таким образом, если исходить из условий П. Сорокина, то в развитых странах нет экономических предпосылок для каких-либо существенных нарушений устойчивости общественного строя.

Помимо экономических, существенны также психологические предпосылки и культурные традиции устойчивости государства. В последние десятилетия население развитых стран ориентировано на поиск социальных компромиссов. Основная часть жителей предпочитает решать общественные проблемы рационалистически, без крайностей, на основе правил, определенных существующими законами.

Благодаря идеологии социального партнерства профсоюзы и другие представители работающих по найму стали осознавать свою ответственность не только за уровень заработной платы, но и за эффективность хозяйства.

Идеология социального партнерства заключается в том, что социальные конфликты между двумя сторонами решаются не путем противостояния разнохарактерных социальных групп, а установлением социального мира, не посредством «конфликтного соперничества», а «конфликтным сотрудничеством».

Методом разрешения социальных конфликтов в рамках социального партнерства является компромисс, согласование интересов работодателей и наемных работников, а не противостояние и ликвидация частной собственности на средства производства. Другими словами, социальное партнерство предусматривает решение социальных конфликтов не революционным путем, а путем мирных переговоров и взаимных уступок. В реальной жизни социальное партнерство является альтернативой любой диктатуре класса или лица и цивилизованным методом разрешения социальных конфликтов на любом уровне, т.е. по нормам, защищающим интересы обеих сторон.

Мы нередко при этом повторяем слово «конфликт», потому что даже при самом цивилизованном способе согласования интересов работодателей и наемных работников эти интересы остаются разными. Они могут быть сближены, но полностью слиться не смогут никогда. В некоторой степени такому сближению способствует развитие акционерных компаний, коллективных предприятий, становление которых существенно меняет положение наемного труда.

Во-первых, работники становятся собственниками средств производства и имеют право на часть прибыли и на участие в управлении.

Во-вторых, акционерные компании даже при самых неблагоприятных конъюнктурах рынка стремятся сохранить свои кадры, что дает определенные гарантии на сохранение своего рабочего места каждому работнику.

Основной целью социального партнерства на уровне общества является достижение всеобщего блага, которое выражается такими показателями: ростом производительности труда, который должен опережать рост средней заработной платы; увеличением валового национального продукта; совершенствованием техники, технологии производства, научно-технического прогресса; повышением уровня жизни населения.

Достижение поставленной цели возможно при условии:

привлечения всех субъектов общественных отношений к управлению и преодолению на этой основе монополизма в распределении созданного продукта;

усиления мотивации к сотрудничеству в обеспечении высоких результатов работы как необходимого условия повышения качества жизни;

устранения недоразумений и противоречий в отношении законных интересов каждой из сторон;

достижения взаимного стремления к утверждению в обществе социального мира и согласия.

Основой цивилизованных отношений между партнерами на рынке труда должны быть принципы, разработанные МОТ. Среди них важнейшими являются: принцип социальной справедливости, предоставления трудящимся человеческих условий, свобода слова и свобода объединений, отсутствие бедности, права всех на материальное благополучие, полная занятость и повышение уровня жизни народа

На практике социальное партнерство осуществляется на принципах трипартизма как системы трехстороннего представительства со стороны предпринимателей, профсоюзов и государства, которые, являясь заинтересованными участниками регулирования социально-трудовых отношений на рынке труда, в одинаковой мере ответственны за разработку взаимоприменимых решений и, в конечном итоге, за сохранение социального мира

Литература:

1. Экономика труда: (социально-трудовые отношения) / Под ред. Н.А.Волгина, Ю.Г.Одегова. – М.: «Экзамен», 2008. – 736 с.
2. Маршалл А. Принципы экономической науки. - М.: Прогресс, 1993. -360с
3. Мильль Дж. С. Основы политической экономии. - М.: Недра, 1980. Т.3. -300с.
4. Сорокин П.А. Голод и идеология общества. Квинтэссенция /Сост. В. И. Мудгарей, В. И. Усанов М: Недра, 1990. - 180с.

Научный руководитель: кандидат экономических наук, доцент Титарь О.А.

Діана Беринда, Марина Діковенко
(Вінниця)

СТРАТЕГІЇ ПОСИЛЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ТА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Актуальність теми. Регіональний аспект економічного розвитку з посиленням глобалізаційних впливів не лише не втрачає своєї актуальності, а й набуває нової, посиленої значимості. Це пояснюється, по-перше, суперечливою взаємодією протилежних за спрямованістю інтеграційних та дезінтеграційних процесів геополітичного і гео економічного простору. По-друге, регіоналізація в межах національних економічних систем дає змогу вирішувати щонайменше дві проблеми: посилення внутрішньорегіональних інституціональних, економічних, інших зв'язків для підвищення економічної та соціальної ефективності розвитку території та нарощування конкурентоспроможності окремої територіальної одиниці і, як результат, – країни в цілому.

Міжнародна конкурентоспроможність має ставити за мету самовідтворення соціуму та національної економічної системи. З такої позиції конкурентоспроможність слід розглядати не тільки і не стільки із суто технічної точки зору – як здатність розширювати свою присутність на світових ринках, збільшувати обсяги продажів, максимізувати валовий національний дохід, але як спроможність реалізувати конкурентні переваги базових, стратегічних ринків та досягнути на цій основі стабільного підвищення якості життя суспільства. Лише за такого підходу питання забезпечення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки та її регіонів набуває системності, починаючи з факторів довгострокового збалансованого економічного зростання, новітньої структури національного економічного простору, закінчуючи соціальною результативністю реформ.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Аналіз численних наукових досліджень з проблеми конкурентоспроможності регіону виявив, що існують два основні підходи до даної проблеми. Перший теоретичний підхід, представниками якого виступають М. Портер, П. Кругман та ін., розглядає регіон як середовище створення конкурентних переваг підприємств. Другий же підхід розглядає регіон як самостійний суб'єкт економічних відносин. Все більше науковців, зокрема Антонюк Л.Л., Вахович І.М., Герасимчук З.В., Калужнова Н.Я., Лук'яненко Д.Г., Перський Ю.К., Поручник А.М. та ін., підтримують саме другий підхід. Питанням конкурентоспроможності регіону досліджували у своїх працях науковці: Айгінер К., Білорус О., Мацейко Ю., Моборн Р., Прахалад К., Селезньов А., Фатхутдинов Ф., Хамел Г., Шеховцева Л.С., та ін.

Мета статті. Дослідження посилення конкурентоспроможності регіонів та міжнародних економічних відносин.

Виклад основного матеріалу. Формування регіону як самостійного суб'єкту конкурентних відносин потребує дослідження поняття «конкурентоспроможності регіону». Немає єдиного підходу серед науковців щодо визначення конкурентоспроможності регіону. Однією з відмінностей є різне бачення питання на задоволення яких саме потреб регіону спрямовується така властивість регіону як конкурентоспроможність. Враховуючи характерні особливості притаманні регіону, можна сформулювати наступне визначення конкурентоспроможності регіону: конкурентоспроможність регіону – це його здатність ефективно конкурувати із економічними об'єктами відповідного рівня на національному та світовому ринках задля забезпечення збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку за рахунок раціонального використання конкурентних переваг даного регіону [2, с. 284].

Досліджуючи конкурентоспроможність регіону слід виокремлювати міжнародну та національну конкурентоспроможність. Міжнародна конкурентоспроможність регіону передбачає конкурентну боротьбу між регіоном однієї країни та регіонами інших країн на національному та світових ринках. Національна ж конкурентоспроможність регіону має деяку специфіку. Національна конкурентоспроможність регіону передбачає конкурентну боротьбу між регіонами однієї країни, і тим самим створюючи суттєві соціально-економічні регіональні диспропорції. Слід зазначити, що розподіл конкурентоспроможності на національну та міжнародну характерний лише для країн з перехідною економікою та слабо розвинутих країн. Натомість в промислово розвинутих країнах національна конкурентоспроможність тотожна міжнародній.

Питання конкурентоспроможності в останні два десятиліття стали чи не найпоширенішими у світі. Посилення глобалізації та міжнародної конкуренції у світовому господарському просторі, проникнення сучасних інформаційних технологій актуалізують цілий ряд проблем, безпосередньо пов'язаних із конкурентоспроможністю національних економік. Для країн-лідерів пріоритетним завданням залишається розширення та закріплення сфер економічного та політичного впливу, а також основних принципів та

правил здійснення сучасного світового порядку. Для решти країн проблема конкурентоспроможності часто є питанням виживання і в соціально-економічному плані, і з точки зору політичної спроможності.

Проблематика регіональної конкурентоспроможності активізується у зв'язку з поглибленням інтеграційних процесів, передусім у Європейському Союзі. Активізація європейської регіональної політики в останні три десятиліття обумовлена необхідністю зменшення рівнів соціально-економічної диференціації, що актуалізується з кожним новим розширенням ЄС. Крім того, поряд із трансформацією світового економічного простору та формуванням нової парадигми глобального розвитку важливою є ідентифікація найбільш суттєвих змін. Поява та зростання впливовості регіонів як нових суб'єктів міжнародної економіки, особливості транснаціональної міжрегіональної взаємодії – це актуальні питання новітньої глобальної архітектури.

Визначаючи регіональну конкурентоспроможність, важливо враховувати спроможність окремої території нарощувати показники економічної результативності та посилювати соціальну ефективність розвитку. Безперечно, для посилення конкурентоспроможності на рівні регіону важливо: комплексно та раціонально використовувати ресурсний потенціал розвитку, оптимізувати структуру економічного простору в напрямі прискорення новітніх видів діяльності, активізувати інноваційний потенціал. Однак, базуючись на концепції якості життя, саме покращення показників останньої повинне бути визначальним в оцінці конкурентоспроможності загалом та регіональної зокрема [1, с. 12].

Однією із найбільш популярних стратегій конкуренції останніх 30 років належить професору Гарвардської школи бізнесу М.Портеру, яка передбачає три основних напрямки: мінімізація виробничих витрат, диференціація (унікальність) продукту, концентрація на вузькому сегменті ринку. В умовах сучасного надзвичайно конкурентного середовища широку популярність отримала стратегія «блакитного океану», авторами якої є Чан Кім та Рене Моборн. Суть даної стратегії полягає в тому, що уникнення конкурентної боротьби можливо за допомогою створення «блакитних океанів» – ринків, на яких відсутня конкуренція.

Слід відзначити, що немає єдино вірної стратегії конкуренції, натомість доцільним є побудова стратегії конкуренції національних регіонів на принципах обох концепцій, тобто створення симбіозу конкуренції «червоних океанів» та «голубих океанів», чого вимагають реалії вітчизняної регіональної економіки. Кожний з регіонів України має свій унікальний набір конкурентних переваг, а отже і всі передумови щоб зайняти свою нішу в народному господарстві нашої держави та в міжнародних економічних відносинах, замість запеклої конкурентної боротьби між собою, яка послаблює економіку як самих регіонів, так і держави у цілому [2, с. 288].

Висновки. Набуття регіоном статусу конкурентоспроможного на світовому рівні повинно починатися з підвищення рівня конкурентоздатності в межах національної економіки. Для цього органи місцевого самоврядування повинні спрямовувати свої зусилля на те, щоб усі критерії конкурентоспроможності регіону були високими на загальному національному рівні, а після цього – і на міжнародному. Такий підхід дозволить аналізувати і вдосконалювати більш адресні щодо регіону чинники зростання міжнародної конкурентоспроможності. З огляду на зазначене, пріоритетами стратегії підвищення конкурентоспроможності України та її регіонів стають: інституціональні зміни, розвиток громадянського суспільства й соціального капіталу; формування власної програми довгострокового розвитку на основі конкурентних переваг, першочергово – у стратегічних сферах життєзабезпечення; консолідація суспільства на основі спільних національних цінностей та відображення їх у зовнішньоекономічній політиці.

Література:

1. Л. О. Петкова Конкурентоспроможність українських регіонів: економічний і соціальний складники / Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки // 2009. - №11. – С. 10-14.
2. В.М. Осипов Трансформація підвищення стратегії конкурентоспроможності регіону в умовах нової економіки / Економічні інновації // 2010. - №40. – С. 283-296.
3. Концепція Державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки на 2007-2015 роки.

Науковий керівник: асистент Сисюк Людмила Петрівна

Яна Бідзюра
(Луцьк)

МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ ВИДАВНИЦТВ (НА ПРИКЛАДІ ВИДАВНИЦТВА ВНУ ІМ. ЛЕСІ УКРАЇНКИ)

Сьогодні важко знайти ВНЗ, який не мав би свого видавництва. Університет не може існувати, не маючи власного видавничого осередку, оскільки виникають і функціонують такі видавництва у відповідь на потребу поширення досліджень, яку не може задовольнити традиційний видавничий сектор [2, с. 16].

Маркетингові комунікації видавництва – це комплексний вплив на його внутрішнє і зовнішнє середовище, спрямований на досягнення мети власної діяльності, пов'язаної з пошуком ідей щодо формування, оптимізації видавничої політики, інформування про видавництво, створення його іміджу, просування на ринку, стимулювання продажу видань [5, с. 14].

Редакційно-видавничі відділи при університетах належать до структур, які неефективно використовують маркетингові комунікації або ж взагалі не мають чітко сформованої маркетингової політики. Це пояснюється тим, що, по-перше, більшість таких інституцій не проводять дослідження ринку і тому часто не уявляють, яку книгу потребує читачий загал, по-друге, не володіють ресурсами, які б давали змогу реалізовувати маркетингові стратегії.

Зв'язки з громадськістю є досить важливим маркетинговим інструментом, яке може використати університетське видавництво з метою формування та підтримання позитивного іміджу ВНЗ, налагодження відносин з цільовими групами та розповсюдження інформації про свою діяльність.

Аналізуючи діяльність видавництва, яке функціонує як один із структурних підрозділів ВНУ ім. Лесі Українки, можна сказати, що воно ігнорує налагодження системи зв'язків з громадськістю. Це позначається не лише на загальному уявленні про саму організацію, а й безпосередньо впливає на рівні продажів. Зокрема, не сформовано систему *відносин із пресою*, навіть університетського рівня.

Так, редакційно-видавничий відділ існує з 1994 р. (тобто, майже 2 десятиліття), однак інформації про нього надзвичайно мало. В газеті, що випускається при університеті, зафіксовано лише одну публікацію за 1999 р. з нагоди п'ятиріччя діяльності університетського видавництва, де аналізуються його здобутки, проблеми та перспективи. Інших відомостей виключно про нього у періодиці немає, за винятком матеріалів, які інформують про нові видання або ж авторів. У неуніверситетських виданнях («Волинська», «Віче-інформ» та ін.) інформація про функціонування підрозділу також відсутня, знову ж таки за винятком поодиноких невеликих матеріалів, що стосуються випуску нових видань або ж публікацій про відомих авторів.

Натомість успішні університетські видавництва усвідомлюють важливість інформування про них у пресі.

Так, наприклад, активно пропагує свій творчий доробок на сторінках періодики Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка (видання «Каменяр», «Видавничий інформатор», «Літературна Україна», «За вільну Україну плюс», «Літературний Львів» та ін.) [1].

Не використовуються повною мірою *можливості Інтернету*. Так, відомості про видавничу діяльність ВНУ ім. Лесі Українки можна знайти лише на сайті університету. Окремої сторінки видавництва немає. Вдалими є веб-сайти видавництв таких ВНЗ України, як КПІ, Києво-Могилянська академія, НУ «Львівська політехніка», ЛНУ ім. І. Франка. Тут розміщують інформацію про видавничий осередок в цілому, книжкові новинки, ціни, особливості замовлення. Такі ресурси (можна сказати, своєрідні інтернет-каталоги) не лише сприяють поштовхуванню університетських видань на книжковому ринку, а й слугують зміцненню авторитету самого навчального закладу.

Набувають великого значення **прес-конференції та презентації** у просуванні видань на ринку (часто проводяться у ЛНУ ім. І. Франка, про що є детальна інформація на сайті видавництва). ВНУ ім. Лесі Українки не організовує такі заходи ні в стінах університету, ні в бібліотеці, які б могли стати місцем для проведення презентацій, втрачаючи при цьому можливість презентувати власну книжкову продукцію.

Не останню роль у системі маркетингу відіграють **виставки та ярмарки**, оскільки тут їхні учасники отримують багато корисної інформації за всіма аспектами маркетингової діяльності, що дає поштовх до розвитку нових методів реклами, системи збуту, кращої організації виробництва [5, с. 14].

Варто зазначити, що книжкові видання ВНУ ім. Лесі Українки неодноразово представлені на виставці-ярмарку «Книги Великої Волині» та Форумі видавців у Львові. Окрім того, книги авторів, які друкують свої твори при університеті, беруть участь у різноманітних книжкових конкурсах.

Активно просуває видання за допомогою участі у виставках та ярмарках видавництво КНЕУ. Зокрема, кращі видання цього навчального закладу 2000 р. набули неабиякого визнання на Міжнародному книжковому ярмарку у Франкфурті-на-Майні. Високий рівень літератури підтверджується й на міжнародних виставках (в Румунії, Білорусі, Польщі, Росії), а також на Форумі видавців у Львові, книжкових виставках в Києві, Харкові, Одесі, Дніпропетровську, Запоріжжі, Львові, Херсоні та Ялті [3].

Саме участь у різноманітних книжкових ярмарках є одним із пріоритетним напрямків популяризації продукції Видавничого центру ЛНУ ім. І. Франка. Він є постійним учасником щорічних Форумів видавців і виставок «Освіта», на яких книжки університетських авторів були близько п'ятнадцяти разів лауреатами конкурсів; брав участь у Міжнародному інвестиційному ярмарку, що входив до програми Міжнародного економічного форуму у Львові, у Міжнародній виставці академічної книги у Варшаві, у весняних і осінніх виставках «Політехніка книжкова» [1].

Участь та перемога у різноманітних **книжкових конкурсах** також сприяє поінформованості громадськості про те чи інше видання. Так, за останній час видання «Волинський скарб» (упоряд. Тетяна Данилюк-Терещук) ВНУ ім. Лесі Українки брало участь у конкурсі на Форумі видавців у м. Львів. Ця ж сама книга перемогла на конкурсі «Світ Волинської книги – 2011». Окрім того, кращим визнано навчальний посібник Сергія Федонюка «Європейська інтеграція» та ін.

Роль **реклами** як одного із дієвих маркетингових інструментів для університетського видавництва також вагома.

Видавництво ВНУ ім. Лесі Українки не використовує ніяких рекламних матеріалів, які б повідомляли про книжкову продукцію, що є ще одним прикладом відсутності маркетингової стратегії та ефективного використання різноманітних інструментів, які б допомогли «проштовхувати» видання на ринок та задовольняти конкретні запити споживачів цієї продукції.

Науковці вважають, що ефективною може бути реклама як навчальної, так і наукової книги за умови відповідного формування основних принципів рекламної кампанії (саме навчальна та наукова література становить левову частку у масиві усіх випущених видань при університетах; так, розподіл видавничої продукції ВНУ ім. Лесі Українки за ознакою цільового призначення є таким: навчальні книги – 61%, наукові – 23%, довідкові – 6,5%, науково-популярні – 2%, літературно-художні – 1,5%, група інформаційних матеріалів (планувальна та звітна документація університету) охоплює 6% за назвами від усього масиву неперіодичних видань.

Крім цього, важливим інструментом паблісити є **каталоги**. Ступінь розвитку цього засобу книжкового маркетингу у розвинутих ринкових державах дозволяє видавництвам укладати сезонні каталоги [6].

Окремі видавництва випускають каталоги для популяризації свого поліграфічного доробку.

Наприклад, ЛНУ ім. І. Франка продемонстрував свої успіхи в каталозі видань «Світ книг – світ знань», який вийшов на честь десятиріччя Видавничого центру, завершується робота над другим випуском каталогу видань, присвяченому 350-літтю університету [1].

Як своєрідний засіб просування видань на книжковому ринку можна розглядати й тенденцію **серійності**.

Попит на книгу з серії формується завдяки багатьом чинникам. Перевага серій полягає в тому, що, видавши декілька книг, можна проаналізувати попит на них і наступні книги з цієї серії випускати, керуючись попереднім досвідом [4].

Так, Києво-Могилянська академія працює над випуском декількох серій книг: «Наукові записки» (статті викладачів академії); щорічно виходять бібліографічний покажчик «Вчені НАУКМА»; «Християнські філософи».

Працює у цьому напрямі й видавництво ВНУ ім. Лесі Українки. Зокрема, у 2010 р. було засновано серію «Посібники та підручники ВНУ імені Лесі Українки», що є позитивним кроком.

Отже, можна зробити висновок, що видавництво ВНУ ім. Лесі Українки (як і низка подібних видавничих структур у складі університету) практично не послуговується ефективними маркетинговими інструментами для просування видань на ринку (з огляду на це видавництво осередку університету пропонується використовувати такі маркетингові комунікації, як-от: створити власну книгарню, забезпечити присутність в мережі Інтернет та наявність інформації про видавництво на сторінках преси, проводити презентації нових видань). Як позитивні приклади у цьому напрямі можна вважати діяльність окремих ВНЗ України, які утворюють власні веб-сторінки, проводять різноманітні ПР-заходи, які не лише популяризують видавничий доробок університету, а й сприяють набуттю іміджу елітного навчального закладу з потужною поліграфічною базою.

Література:

1. Видавничий центр Львівського національного університету ім. І. Я. Франка [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://vydavcentr.lviv.ua/rada/statistic>.
2. Зелінська Н. В. Університетське видавництво: вчора, сьогодні, завжди?.. / Н. В. Зелінська // Друкарство. – 2005. – № 6. – 14–17.
3. Київський національний економічний університет [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://kneu.edu.ua/ua/University_en/subdivisions/editional/.
4. Костів Л. Переваги та недоліки серійної книги / Л. Костів // Книжковий огляд. – 2002. – № 3 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.web-standart.net/magaz.php?aid=3356>.
5. Регідайло Н. Редакційно-видавничий процес підготовки і випуску видання. Маркетинговий етап / Н. Регідайло // Вісник Книжкової палати. – 2010. – № 11. – С. 11–15.
6. Столяр І. Наука про те, як продати книгу / І. Столяр // Книжковий огляд. – 2003. – №5 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.web-standart.net/magaz.php?aid=6166>.

Науковий керівник: Хомінський Сергій Йосипович

Марина Білінець
(Луцьк)

АУТСОРСИНГ В БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Останнім часом аутсорсинг перетворився на один із стратегічних напрямів політики банків. Він успішно розвивається за кордоном, а в Україні поки що не набув широкого поширення, хоча його застосування може дати певні переваги для банку, що і зумовлює актуальність даної теми.

Дослідження в галузі аутсорсингу здійснювали такі вчені, як Белоглазова Г.Н., Войченко С.А., Нікітіна Т.В., Мошкова М., Солодка О. та ін.

Аутсорсинг (з англ. outsourcing: (outer-source-using): використання зовнішнього джерела, ресурсу) – передача організацією на основі договору певних виробничих функцій на обслуговування іншої компанії, що спеціалізується у відповідній області. На відміну від послуг сервісу і підтримки, що мають разовий характер і обмежені початком і кінцем, на аутсорсинг найчастіше

передаються функції по професійній підтримці безперебійної роботи окремих систем та інфраструктури на основі середньо- і довгострокового договору (не менше 1 року) [1, с. 101].

Історично аутсорсинг першими почали розвивати промислові компанії. Рівень розвитку аутсорсингу на європейських підприємствах різний. Найбільше досягли успіху в цьому англійські компанії: частка підприємств, які використовували аутсорсинг хоча б у відношенні однієї функції, у загальній чисельності підприємств становить у Великобританії 90%, тоді як у Швейцарії - 74%, Німеччині - 70%, Швеції - 54%, Італії - 38%, Іспанії - 32% і Франції - 28%.

Банки стали швидкими темпами розвивати аутсорсинг із початку 1990-х років, що було зв'язано не тільки з їхнім прагненням знизити витрати, але й з дією таких факторів, як загострення конкуренції на ринку банківських і фінансових послуг, необхідність адаптації до вимог глобального ринку, у тому числі й шляхом здійснення операцій із злиття і поглинання, перегляд традиційних бізнес-моделей під впливом новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (особливо Інтернету) [2, с. 60].

Залежно від обсягу функцій, що виконується спеціалізованою організацією, можна виділити такі види аутсорсингу:

- договір повного аутсорсингу, за яким у розпорядження виконавця на час дії контракту виділяється штат співробітників, а інколи і активи замовника;
- договір часткового аутсорсингу, при якому переважна частина підрозділів залишається у віданні замовника;
- договір сумісного аутсорсингу є відносинами, коли обидві сторони виступають партнерами у комерційній діяльності;
- договір проміжного аутсорсингу, як правило, застосовується у випадку, коли банк, маючи своїх фахівців з високим рівнем кваліфікації, передає управління цими підрозділами третій стороні;
- договір трансформаційного аутсорсингу, коли банк-замовник запрошує виконавця, який повністю виконує роботу підрозділу, розробляючи і створюючи новий кінцевий продукт і передаючи його клієнтові (такий вид аутсорсингу відрізняється від повного лише тим, що перехід співробітників і активів не є остаточним: після завершення проекту клієнт знову отримує повний контроль над ними) [3].

Зовнішньому виконанню можуть бути передані будь-які не профільні функції банку. На практиці, найбільш поширеними формами реалізації аутсорсингу є передача таких функцій, як:

- охорона банку;
- прибирання;
- ІТ послуги;
- маркетингові послуги;
- консалтингові послуги;
- юридичні послуги.

Можна навести кілька прикладів використання аутсорсингу українськими банками. Першим є передача банкоматів «Дельта-банком», кількома дирекціями «Райффайзен Банку Аваль» та «Альфа-Банком» на аутсорсинг «Українському процесінговому центру» (UPC). Зокрема для «Дельта-Банку» UPC надає аутсорсингові послуги по всій Україні, для «Райффайзен Банку Аваль» - у Київській, Черкаській та Донецькій областях, а «Альфа-Банк» отримує послуги з управління банкоматною мережею у Київській та Донецькій областях. А от «Укрсиббанк» свої банкомати на аутсорсинг передав дочірній компанії EuroNet Worldwide - «Євронет Україна» з попереднім їх продажем даній компанії.

Наступним прикладом є передача «ВТБ Банком» на аутсорсинг обслуговування системи бюджетування у «Сітронікс Інформаційні Технології». Особливої уваги потребує унікальний в Україні проект по передачі на аутсорсинг «Промінвестбанком» розрахунку заробітної плати для більше, як 3000 співробітників по 40 філіям у восьми областях України кадровому холдингу «АНКОР». Банк від даного проекту отримав дві основні вигоди - це зменшення витрат на утримання бухгалтерів по розрахунку заробітної плати та економія коштів на впровадженні програмного забезпечення для цього.

Потенційним напрямком розвитку аутсорсингу можна вважати ІТ-аутсорсинг. Це пояснюється тим, що в банках існує велика кількість клієнтських заяв для обробки яких дуже вигідно використовувати аутсорсинг ІТ послуг, що значно пришвидшує процес їх обробки. Найбільш поширеними послугами ІТ-аутсорсингу є розробка і супровід програмного забезпечення, що полягає в усуненні помилок програмного забезпечення і підтримці діючих вимог законодавства. Перевагами ІТ аутсорсингу є зменшення затрат, з підвищенням ефективності клієнтського сервісу. Всі банки є потенційними споживачами того або іншого виду ІТ-аутсорсинга, проте реально небагато з них користуються подібною послугою - попит ще тільки формується, що пов'язано з ризиками для банків у цій галузі. Клієнтами даного виду аутсорсингу є близько 200 банків в Україні, наприклад «Укрсоцбанк» та Piraeus bank. Зокрема перший перейшов на повне обслуговування інформаційних систем банку та управління інформаційною структурою IBM на наступні 10 років, а другий - передав частину своїх обчислювальних потужностей єдиному в Україні Центру обробки даних.

Найбільшого поширення аутсорсинг набув у період кризи. Це зумовлено тим, що в період економічного спаду всі компанії, у тому числі і банки шукали спосіб зменшити свої витрати. А головною перевагою використання аутсорсингу на підприємстві і є зменшення витрат. Для прикладу, якщо банк наймає для виконання певних послуг якусь сторонню компанію, то до ціни на ці послуги він сплачує ПДВ, що становить додатково 20 % від суми. Якщо банк самостійно забезпечує виконання цих функцій, то він наймає працівників, яким змушений виплачувати заробітну плату, а додатково до неї нараховування на Пенсійний фонд та інші фонди соціального страхування, що становлять 36,76 % на фонд заробітної плати, також додатково потрібно нести витрати на навчання працівників, обладнання робочих місць, компенсації. За умови, що виплати на заробітну плату і на оплату послуг (без ПДВ) рівні, то банк зможе з економити більше 20 % коштів цих витрат, що повинні були спрямовуватись на ці функції, при використанні аутсорсингу і використанні послуг сторонньої компанії. Це зокрема дозволить використовувати ці кошти на розширення власної діяльності чи інвестиції.

В Україні аутсорсинг, це активно розвивається і не набув такого широкого поширення. Тому варто виділити переваги і недоліки його використання банками.

Таблиця 1

Переваги і недоліки використання аутсорсингу банками

Переваги використання аутсорсингу	Недоліки використання аутсорсингу
- концентрація банку на основних цілях бізнесу; - можливість використання досвіду аутсорсингової компанії у певних ситуаціях; - економія коштів банку; - надійність і стабільність виконання переданих функцій аутсорсинговою компанією; - гарантована якість послуг, що надається аутсорсинговою компанією; - гнучке управління ресурсами банку.	- відсутність довіри банків до постачальників аутсорсингових послуг; - небезпека розкриття конфіденційної інформації та потенційний конфлікт інтересів; - поєднання культури двох компаній, що уповільнює здатність реагувати на зміни в ринковому середовищі та вирішення проблем в аварійних ситуаціях; - відсутність чіткого нормативного регулювання даних процесів в Україні; - можливість недостатньо високого рівня професіоналізму аутсорсера; - можливість банкрутства та шахрайства аутсорсингової компанії.

Таким чином, розвиток аутсорсингу в Україні в період кризи значно збільшився, хоча широкого розповсюдження він не набув, що пов'язано із значними проблемами його розвитку та ризиками для банків. Хоча ті банки в Україні, що його використовують отримують ряд переваг, основними з яких є зменшення витрат банку та зосередження на основному бізнесі, що свідчить про те, що аутсорсинг є складовою стратегічної політики банків.

Література:

1. Волченко С. А., Никитина Т.В. Банковский аутсорсинг: теоретическое и практические аспекты / под. ред. Г. Н. Белоглазовой. – СПб, 2010. – с. 99-105.
2. Мошкова М. Аутсорсинг в системі управління банківською діяльністю / М. Мошкова // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. – 2007. - № 92. – с. 59 – 61.
3. Беліков О. Аутсорсинг як делегування функцій управління /О. Беліков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://justinian.com.ua/article.phpid735>.

Науковий керівник: Грудзевич Ю.І.

Вікторія Голішевська, Олена Мінасян
(Боярка)

ПРОБЛЕМИ МОЛОЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Молочна промисловість України є великою індустріальною галуззю, виробнича потужність якої з переробки молока досягає 18 млн.т. на рік. Наявні потужності переробної промисловості використовуються в середньому на 20-45%. Як відомо, рівень їх використання залежить, з одного боку, від кількості та якості сировини, з іншого - купівельної спроможності населення. Причому, деякі вчені, в аспекті першопричини неповне використання потужностей, звертають увагу на зниженні купівельної спроможності. Так, зниження реальних доходів населення та наявність високої еластичності попиту за доходом зумовили зменшення споживання молочної продукції, а отже, виробництва її на молокозаводах, що негативно вплинуло на обсяги заготівель продукції молока в сільськогосподарських підприємствах. Інші - причиною вважають брак високоякісної сировини за рахунок зменшення поголів'я та зниження продуктивності корів. Аналіз цієї причинно-наслідкової послідовності має здійснюватися в площині пошуку несприятливих факторів у функціонуванні переробної промисловості як основи для визначення несприятливих факторів у функціонуванні переробної промисловості пріоритетів з тим, щоб їхня реалізація стала умовою для успішного вирішення проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. У наукових працях учених: В. І. Бойко, О. М. Шпичак, П. Т. Саблука, В. Савицької, М. М. Ільчука, М. К. Пархомця, А. Г. Мелюхін, А. А. Омеляненко, В. Островського, Г. Ткаченко, К. Ряполов та інших, які знайшли відображення основних аспектів ефективності виробництва молока й молочної продукції. Разом з цим постійна зміна організаційно-правових умов ведення господарства в цій сфері потребує подальших аналітичних та практичних досліджень.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження стану молочної промисловості України, виявлення тенденцій обсягів виробництва продукції та виявлення проблем молокопереробної галузі.

Виклад основного матеріалу. Сучасна стратегія соціально-економічного розвитку України передбачає нарощування агропромислового потенціалу країни. Молочна галузь, до складу якої входять маслоробна, сироробна, молочноконсервна підгалузі, а також виробництво продукції з незбираного молока, на сучасному етапі є однією з провідних в структурі харчової індустрії України. Молочна продукція є одним із основних продуктів харчування та супутнім компонентом при виробництві різноманітних товарів харчової промисловості, зокрема, кондитерських виробів, соусів, майонезу.

Однак за останні 20 років діяльність молокопереробних підприємств визначається рядом кризових тенденцій, пов'язаних, насамперед, із наростаючим дефіцитом сировини, зростанням цін на молочну продукцію при одночасному зниженні платоспроможного попиту населення, формуванням несприятливої кон'юнктури світового ринку молокопродуктів. Ефективний розвиток молокопереробної галузі безпосередньо залежить від стану молочного скотарства, у якому, на жаль, за останні роки спостерігаються негативні тенденції.

За даними Держжостату України [3, с. 35], у 1990 році у господарствах усіх категорій утримувалося 8 млн. 378 тис. корів, в тому числі, у сільгоспдідприємствах було 6 млн. 191 тис. корів (74% від загальної кількості), а в господарствах населення – лише 2 млн. 187 тис. (26%). Станом на 1 січня 2011 р. у господарствах усіх категорій утримувалося вже тільки 2,7 млн. голів корів, що на 2,2% менше, ніж на 1 січня 2010 р. та на 68% менше ніж у 1990 р.. Господарствами населення утримувалося 78,1 % загальної чисельності корів (на рівні показника на початок 2010 р.). У сільськогосподарських підприємствах порівняно з 1 січня 2010 р. відбулося скорочення чисельності великої рогатої худоби на 6,1% (у тому числі корів – на 2,5%). Зниження кількості молочного стада спостерігається як у приватному секторі, так й в сільськогосподарських підприємствах, де нині зосереджено менше чверті корів. Причому в агроформуваннях поголів'я скоротилося майже вдвісьтеро. Зазначені тенденції є наслідком втрати інтересу до утримання молочних тварин усіма категоріями господарств через щорічне подорожчання кормів, паливо-мастильних матеріалів та електроенергії, недосконалий механізм дотування сільськогосподарських товаровиробників за рахунок повернення ПДВ та недостатню державну підтримку молочного тваринництва [1, с. 23].

Скорочення поголів'я молочної худоби, незважаючи на зростаючу динаміку показника продуктивності корів, призводить до постійного зменшення обсягів виробництва молочної сировини усіма категоріями господарств. Так, у 2010 році в Україні вироблено молока в обсязі 46 % від рівня 1990 року. Зменшення обсягів виробництва молока-сировини спричинює посилення конкуренції серед молокопереробних підприємств на ринку молочної сировини та зростання закупівельної ціни молока. Варто зазначити, що обсяги виробництва молока не забезпечують продуктової безпеки країни.

Як свідчить світовий досвід, розвиток молочної галузі безпосередньо пов'язаний з виробництвом молока в великих фермерських господарствах (крупнотваринне виробництво). В Україні на сьогоднішній день спостерігається протилежна ситуація: зростає виробництво молока в дрібних господарствах, приватному секторі та зменшується кількість молока, що вироблено сільськогосподарськими підприємствами. Існуючий перерозподіл виробництва молока між різними категоріями господарств створив передумови до незначного загострення конкуренції між виробниками молока з низьким рівнем інтенсивності. Так, на ринку молочної сировини фактичними монополістами впродовж останніх 10 років виступають невеликі господарства та приватні підприємства.

У 2010 році частка приватного сектору у загальному обсязі виробництві молока становила 80 % (у 1990 р. – 24,1%, 2000 р. – 70,9%, 2005 р. – 81%,

2009 р. – 80,7%) [3, с. 35]. Така тенденція свідчить, перш за все, про кризу в молочному тваринництві та створює проблеми для розвитку молочної галузі, оскільки виникає питання забезпечення переробних підприємств якісною сировиною. Забезпечити необхідну якість виробленого молока сьогодні можуть лише сільськогосподарські підприємства, у яких здійснюється механічне доїння, очистка та охолодження молока. Селянин не має ні умов, ні можливостей забезпечити необхідний технологічний процес виробництва молока [2].

Переробкою молока на Україні займається більше 300 підприємств, проте майже 80% ринку контролює 50 заводів, значна частина яких входить до складу великих холдингів. Експерти вважають, що криза посилить вплив холдингів, оскільки дрібні та середні виробники будуть вимушені покинути ринок. В той же час, частки ринку провідних виробників не перевищують 6-9%. В цілому фактично одинадцять компаній утримують 60,3% ринку. Решту ринку розподіляють між собою дрібні компанії та одиничні молокопереробні заводи [4, с. 15].

Саме тому протягом останнього часу на внутрішньому ринку змінилася структура виробників молочної продукції. Якщо раніше в Україні переважно були об'єднання, що сформовані за територіальним принципом, які виробляли весь спектр молочної продукції – від продукції з незбираного молока до сирів та молочних консервів, то сьогодні відбувається формування нових об'єднань, заснованих на принципі спеціалізації (наприклад, виробництво продукції з незбираного молока, виробництво твердих сирів). На нашу думку, у подальшому українська молочна галузь розвиватиметься шляхом утворення нових спеціалізованих

об'єднань, відбуватиметься подальше поглинання невеликих заводів та формування інтегрованих об'єднань. Відповідні позитивні зрушення відбулися й у зовнішній торгівлі. Експорт молочних продуктів за січень-лютий 2010 року, у порівнянні з аналогічним періодом минулого року, зріс на 50,4% до 72,2 млн. дол. США. Таке зростання відбулося за рахунок збільшення обсягів експорту сирів (на 23%) і молочної сироватки (у 2,9 рази), а також за рахунок підвищення експортних цін [5]. Але на сьогоднішній день експорт сирів до Росії призупинено. З 7 лютого 2012 року Росспоживнагляд ввів заборону на ввезення до Росії сирів деяких українських виробників. Голова Росспоживнагляду зазначив, що чим більше відомство досліджує зразки сирів українського виробництва, що надійшли на російський ринок, тим більше виявляє порушень у технології виробництва. Так, в ході перевірок, проведених в 62 підприємствах Російської Федерації, було відібрано 178 зразків цієї продукції, з них 38 не відповідали встановленим нормативам «по жирно-кислотному складу жирової частини продукту». Дані проблеми з поставками українського сиру в Росію, досить актуальні для України і потребують негайного вирішення.

Імпорт молочних продуктів знизився у 2,3 рази до 10 млн. дол. США за рахунок суттєвого зниження обсягів імпорту молока згущеного (на 44%), масла тваринного (на 67%). Доречно нагадати, що у першому кварталі 2009 року було імпортовано 6,9 тис. тонн масла та жирів, що було більше відповідного показника 2008 р. у 103 рази. За квітень 2011 року в Україні було вироблено 964,9 тис. т молока, з них 192,4 тис. т сільськогосподарськими підприємствами і 772,5 тис. т — у присадибних господарствах. Порівняно з квітнем 2010 року виробництво молока усіма категоріями господарств скоротилося на 3,1 %. Станом на 1 травня 2011 року у сільськогосподарських підприємствах налічується 590,9 тис. корів, що на 2,8% менше від відповідної дати попереднього року. Загальна ж кількість поголів'я в Україні у розрізі року скоротилася на 3,9 % з 2767,8 тис. корів до 2659,6 тис. корів.

Висновки. Аналіз тенденцій та перспектив розвитку українського ринку молока та молочних продуктів дозволяє зробити висновок, що ця ринкова ніша одна з найбільш динамічних та рентабельних, а, отже, і найбільш перспективних. Але розвиток ринку молочної продукції залежить від обсягів виробництва молока та стану тваринництва в країні. Подальший розвиток молокопереробних підприємств залежатиме від можливості розплатитися за наявними зобов'язаннями та утворити ферми, що будуть забезпечувати виробництво власною сировиною. Необхідним є перехід взаємовідносин із виробниками молока на якісно новий рівень, створення та обладнання в населених пунктах молокоприймальних пунктів, поліпшення системи взаєморозрахунків.

У зв'язку зі значною конкуренцією на сировинному ринку виробникам готової молочної продукції необхідно створювати об'єднання, які вкладатимуть значні кошти в модернізацію виробництва, мобільно реагуватимуть на зміни кон'юнктури ринку, постійно збільшуватимуть свій асортимент та, щоб не втратити свою нішу ринку за умов сезонного дефіциту сировини, розширюватимуть ринок збуту за рахунок експортних поставок.

Література:

1. Арасланова А. Молоко ідеє в дефіцит [Електронний ресурс] / Анастасія Арасланова // Журнал // Экономические известия. — 04.02.2011. — 23 с. — Режим доступу : <http://markets.eizvestia.com/full/moloko-idet-v-deficit>
2. Державна цільова економічна програма підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 червня 2009 р. [Електронний ресурс] / Постанова №557. Режим доступу: <http://www.licasoft.com.ua/>
3. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. — Офіційний сайт. - с. 35. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Исакова Д. На украинском рынке молочной продукции грядет активизация 13іделок М&А [Електронний ресурс] // Дарія Исакова // «Инвестгазета». — 2010. — № 25.с. 15 Режим доступу: <http://www.investgazeta.net/archive/770/>
5. Міністерство аграрної політики України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. — Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/>

Науковий керівник: викладач економічних дисциплін, Мельник Катерина Борисівна.

Олексій Гулий
(Київ)

ВПЛИВ ПЕРЕКАЗІВ МІГРАНТІВ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇН АЗІЇ

Об'єктом даної роботи є дослідження ролі грошових переказів трудових мігрантів в економіці приймаючих ці перекази країн. Предметом даної роботи є дослідження впливу переказів мігрантів на економічне зростання і подолання бідності в країнах Азії, виявлення каналів здійснення такого впливу, аналіз впливу урядових заходів спрямованих на регулювання потоків грошових переказів на вищевказані процеси.

Завданням даного дослідження є виявлення напрямку і ступеню впливу переказів мігрантів на економічний розвиток азійських країн-експортерів робочої сили.

Актуальність даної теми зумовлюється швидким зростанням обсягів трудової міграції, і, відповідно, переказів мігрантів. Відбувається зростання значення переказів мігрантів в економіці країн-експортерів трудових ресурсів. До того ж, ця тема не є достатньо дослідженою.

При дослідженні були використані статистичні матеріали Світового банку, Міжнародної організації праці, МВФ, Азійського банку розвитку та інших організацій.

Азійський регіон є найбільшим в світі експортером робочої сили. Більша частина трудових мігрантів походить з країн Азії. Більше 100 млн. трудових мігрантів є громадянами 6 найбільших країн-експортерів робочої сили даного регіону. Трудові мігранти підтримують зв'язки зі своїми родинами у формі грошових переказів. Грошові перекази мігрантів відіграють важливу роль в економіці азійських країн. Наприклад, грошові перекази філіппінських трудових мігрантів складають приблизно 5 % ВВП цієї країни. Для багатьох азійських країн, що розвиваються, перекази мігрантів є найбільш важливим джерелом іноземної валюти. В деяких країнах притік іноземної валюти за рахунок переказів перевищує притік за рахунок експортних надходжень, іноземних інвестицій і міждержавної допомоги. [8]

Серед вчених немає єдності у відповіді на запитання, яким чином перекази мігрантів впливають на економічні процеси в країнах, що одержують ці перекази: позитивно чи негативно? З одного боку, якщо потоки переказів трудових мігрантів відносно стабільні, то вони відіграють позитивну роль в економічному зростанні. Однак, різке зростання таких надходжень може спричинити негативні наслідки для економічного зростання (так звана «Голландська хвороба»).

Існує декілька каналів позитивного впливу переказів мігрантів на економічне зростання. Оскільки значна кількість азійських сімей живуть за межею бідності або мають невисокі доходи, то у них немає доступу до кредитних ресурсів і фінансових ринків. Перекази мігрантів забезпечують свої сім'ї коштами, які можуть бути використані для заснування власної справи, а також для придбання акцій і облігацій на фінансових ринках. Таким чином, перекази мігрантів стимулюють ділову активність і приватні інвестиції. Вони компенсують обмеженість доступу до фінансових ринків і кредитних ресурсів. Крім того, додаткові кошти домогосподарств, отримані за рахунок переказів мігрантів, можуть використовуватися в споживчих цілях, стимулюючи таким чином зростання виробництва. [5]

Також надходження переказів трудових мігрантів в країнах Азії сприяє покращенню кредитоспроможності цих країн і збільшує можливості отримання капітальних і фінансових ресурсів. У звіті Світового банку за 2006 рік вказується, що обсяги валютних надходжень від робітників-мігрантів мають значний вплив на формування кредитного рейтингу країни. Чим більші обсяги переказів мігрантів, тим кращий кредитний рейтинг країни. Чим вищий кредитний рейтинг країни, тим більші можливості для залучення фінансових ресурсів, що в свою чергу, впливає на економічне зростання. [9]

Отримання переказів від робітників-мігрантів їхніми сім'ями надає їм можливість здійснювати інвестиції у людський капітал (освіта, здоров'я, підвищення кваліфікації). А це сприяє економічному зростанню у довгостроковій перспективі.

Також приток грошових переказів мігрантів може здійснювати позитивний вплив на економічне зростання через механізм мультиплікаційного ефекту. Надходження переказів мігрантів до домогосподарств сприяє збільшенню ними обсягів споживання і інвестицій, що в свою чергу призводить до збільшення доходів інших домогосподарств, які також збільшують обсяги споживання та інвестицій. Зростання попиту та інвестицій призводить до створення нових робочих місць і збільшення виробничих потужностей. [6]

Однак, деякі вчені зазначають, що позитивний вплив переказів мігрантів на економічне зростання є сумнівним. Вони наводять наступні аргументи. По-перше, більша частина отриманих переказів спрямовується на споживання, а інвестиції здійснюються у ризиковані проекти націлені на отримання швидкого прибутку. Це не створює міцної основи для економічного зростання. По-друге, перекази мігрантів можуть негативно впливати на пропозицію робочої сили, оскільки реципієнти цих переказів матимуть меншу необхідність працювати.

Перекази здійснюються в умовах асиметричної інформації, оскільки відправники і реципієнти переказів знаходяться на великій відстані. Це призводить до виникнення моральних ризиків пов'язаних з тим, що реципієнти переказів будуть менш зацікавлені у пошуку роботи. Це негативно впливає на зменшення безробіття, рівень якого є високим у багатьох азійських країнах.

По-третє, великі обсяги переказів мігрантів можуть спричинити ревальвацію національної валюти, а це призведе до зменшення конкурентоспроможності експортних товарів на світовому ринку. Ця проблема є особливо актуальною для таких великих експортерів як Китай та Індія.

Перекази мігрантів мають позитивний вплив на боротьбу з бідністю, оскільки вони збільшують дохід домогосподарств. Це особливо важливо для таких слабкорозвинутих країн як Лаос, Камбоджа, Таджикистан, Киргизстан та ін. Перекази мігрантів сприяють зменшенню рівня бідності і підвищенню загального рівня життя населення. [7]

У роботі Джонгвоніча «Перекази робітників, економічне зростання і бідність в Азії» побудована економетрична модель, в якій проаналізовано вплив переказів мігрантів на економічне зростання і боротьбу з бідністю в країнах Азії. Було зроблено висновок, що зростання обсягу переказів мігрантів на 1% призводить до зростання людського капіталу на 0,008%, інвестицій на 0,03%, темпів економічного зростання також на 0,03%. По результатам цього дослідження можна зробити висновок, що уряди країн-експортерів робочої сили не повинні розраховувати на перекази мігрантів як на основне джерело економічного зростання.

В цій же роботі зазначено, що зростання обсягів переказів мігрантів на 10% призводить до скорочення рівня бідності на 2,8%. [8]

Однак не всі дослідники погоджуються з тим, що перекази мігрантів завжди сприяють зменшенню рівня бідності. Вони аргументують свою позицію тим, що бідні, які в основному проживають у сільській місцевості, часто не можуть поїхати працювати закордон, оскільки це потребує значних витрат. Внаслідок цього, закордон виїжджають працювати більш заможні, відповідно їх сім'ї отримують від них перекази, а це сприяє ще більшому розшаруванню населення та зростанню рівня бідності. В дослідженні Адамса стверджується, що в Азії 20% найбагатших домогосподарств отримують близько 14% своїх доходів за рахунок переказів мігрантів, в той час як 20% найбідніших домогосподарств отримали близько 1% своїх доходів за рахунок переказів.

Дослідження показують, що вплив переказів мігрантів на боротьбу з бідністю є різним в різних країнах. Наприклад в Пакистані перекази мігрантів сприяють зменшенню рівня бідності, оскільки більшість мігрантів в цій країні є відносно бідними, з низьким рівнем освіти або взагалі без неї і походять переважно з сільської місцевості. А в Філіппінах, більшість трудових мігрантів походять з міської місцевості і є відносно заможними. В цій країні перекази мігрантів сприяють зростанню нерівності і бідності. [2]

В багатьох країнах Азії існує проблема того, що значна частина переказів здійснюється неофіційними засобами. За даними Світового банку, близько 50% переказів здійснюються через неформальні канали. Існує значна мережа неформальних дилерів, які пропонують мігрантам більш швидкі і дешевші засоби переказу коштів ніж через офіційні канали. Це призводить до небажаних макроекономічних наслідків, таких як неконтрольована ревальвація національної валюти і зменшення податкових надходжень. Трансакційні витрати від переказу коштів є досить високими. Тому перед урядами цих країн стоїть завдання забезпечити переказ коштів мігрантів через офіційні канали. Цього можна досягти шляхом усунення перепон і зменшення витрат на переказ коштів через офіційні канали.

Також уряди країн-експортерів робочої сили повинні розробити механізми спрямування переказів мігрантів на продуктивне використання. Наприклад, уряди можуть запровадити програми, які б сприяли спрямуванню переказів мігрантів в інвестиції. Наприклад в Індії і Пакистані існують податкові пільги для тих мігрантів, які започатковують власну справу.

Список використаних джерел:

1. Adams, R. (1998), «Remittances, Investment, and Rural Asset Accumulation in Pakistan»
2. Adams, R and J. Page (2005), «Do International Migration and Remittances Reduce Poverty»
3. Amuedo-dorantes and S. Pozo (2004), «Workers' Remittances and the Real Exchange Rate»
4. Brown, R.P.C (1994), «Migrants' Remittances, Savings and Investment in the South Pacific»
5. Faini, Riccardo (2002), «Development, Trade, and Migration»
6. Lucas, R.E.B (2005), «International Migration and Economic Development»
7. Stark, O and R. Lucas (1988), «Migration, Remittances and the Family»
8. Juthathip Jongwanich, (2006), «Workers' Remittances, Economic Growth and Poverty in Developing Asia and the Pacific Countries»
9. <http://worldbank.org>

Науковий керівник: доктор економічних наук, Шнирков Олександр Іванович

Катерина Дмитренко
(Харків)

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ЛЕГАЛИЗАЦИИ ДОХОДОВ В УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКЕ

Легализация преступных доходов наносит существенный ущерб системе перераспределения капиталов, оказывает негативное воздействие на легальную экономику, дискредитирует государственную власть и правоохранительные органы, способствует распространению коррупции в среде государственных чиновников, а также подрывает авторитет страны, вызывает недоверие, тем самым снижает уровень инвестиций.

Термин «отмывание денег» подразумевает методы и процедуры, которые позволяют переводить полученные в результате незаконной деятельности средства в другие активы для скрытия их истинного происхождения, настоящих собственников или иных аспектов, которые могли бы свидетельствовать о нарушении законодательства. Иными словами, «отмывание денег» - это легализация доходов, полученных преступным путем.

Доходом, полученным нелегальным путем, может быть все то, что связано с «грязными деньгами». Это может быть коррупция, вымогательство, террористическая деятельность, сутенерство, принудительное «крышевание» бизнеса или наркоторговля, контрабанда подакцизных товаров, корпоративная преступность и другие мошенничества в предпринимательской среде. По сути отмывание денег сопровождает любое преступление, мотивом которого является получение дохода.

Отмывание денег приобретает глобальный характер и поэтому требует наступательного многопланового подхода и особого внимания как на международном, так и на национальном уровнях. Растет интернационализация преступности в плане мирового отмывания денег. Приемы и способы отмывания денег становятся все более утонченными. При этом:

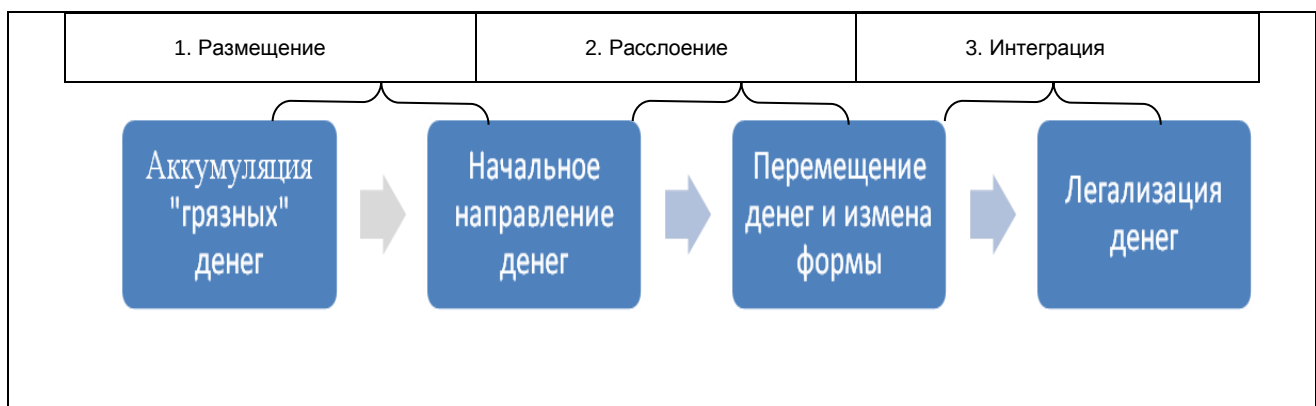
- а) используются недостатки и проблемы в национальных схемах регулирования;

б) осуществляется гибкий и оперативный переход и перемещение доходов через национальные границы;
 в) используются расхождения в нормативах регулирования бизнеса как внутри национальных систем, так и между национальными системами, в частности через многочисленные предпринимательские механизмы в разных странах по скрытию происхождения фондов и имущества.
 г) извлекается выгода от содействия нерегулируемых профессиональных категорий, равно как и регулируемых, но лишенных самоконтроля в вопросах нарушения правовых и этических норм.

В нашей стране есть своя специфика получения доходов преступным путем: легализацией незаконно полученных денег занимаются политики (как провластные, так и оппозиционные), чиновники и даже правоохранители. 27 октября Украину исключили из черного списка межправительственной группы по борьбе с отмыванием денег FATF, где страна фигурировала с 2001 по 2004 год, а потом снова попала туда в 2010 году. Данные Госфинмониторинга подтверждают, что с начала 2011 года в Украине «отмыто» более 32 млрд. гривен. Самыми распространенными методами отмывания средств является инвестирование оффшорных зон (в большинстве случаев это деньги, незаконно выведенные из нашей страны и вернувшиеся назад в результате операций по уходу от налогообложения, а также легализации незаконно полученных доходов). По результатам 2010 года на этой деятельности было легализовано более 27 млрд. гривен. Второе место занимают операции с ценными бумагами, сумма которых составила более 8 млрд. гривен за прошлый год. Псевдоэкспорт или оформление грузов по фиктивным документам стоит на третьем месте и позволяет вывести в тень около 5 млрд. гривен. Далее следуют операции незаконного страхования, сделки по поддельным паспортам и процессы приватизации, что составило 2,1 млрд., 1,6 млрд. и 1,1 млрд. соответственно [2]. Количество банков и страховых компаний в нашей стране многократно превышает потребности рынка. Казалось бы что с таким количеством финансовых компаний, особенно если сюда добавить еще и кредитные союзы, наша страна не должна бояться финансового кризиса и стать одной из самых развитых. Но увы этого не происходит, так как большинство финкомпаний являются фиктивными, через которые проводятся операции по легализации денег. Сейчас эксперты прогнозируют, что в связи вступлением в силу нового антикоррупционного законодательства (законодательство требует от госслужащих отчитываться и за прибыли, и за расходы), в 2012 году отмывать деньги будут намного чаще.

Процесс легализации доходов состоит из определенных этапов, имеет свои принципы и нюансы. А также существуют разнообразные схемы выполнения этого процесса.

Традиционно процесс отмывания денег состоит из трех этапов:

На первом этапе (этап размещения) происходит размещение незаконных доходов в финансовых институтах.

Второй этап процесса легализации – расслоение – заключается в проведении серии операций с отмываемыми средствами, основной целью которых является сокрытие или искажение источников их происхождения. Различные финансовые операции наслаиваются одна на другую с целью усложнить работу правоохранительных органов по идентификации преступных доходов. На этой стадии денежные средства могут использоваться для приобретения финансовых инструментов, обращаться на биржах, проходить сквозь большое количество банковских счетов, открытых в различных юрисдикциях. В некоторых случаях переводы денежных средств могут быть замаскированы под платежи за товары и услуги.

На третьей стадии легализации – интеграции – деньги обретают законный источник происхождения и инвестируются в легальную экономику.

В нашей стране совместно с Европейской комиссией проводится несколько проектов, направленных на борьбу с нелегальным оборотом денег. Разработаны конкретные рекомендации, добросовестное выполнение которых позволит преодолеть основную проблему на пути развития нашего общества. Но к сожалению, многие рекомендации или не выполняются, или выполняются не как следовало бы. И конечно же в них есть недостатки например: отсутствие четкого механизма блокирования подозрительных транзакций (сейчас решение о замораживании подозрительных счетов, препятствующему проведению подозрительных операций принимает, по большому счету, сам банк. А такое решение часто не соответствует его финансовым интересам. С помощью европейских экспертов была разработана новая редакция закона. Однако он был принят нелегитимной Верховной Радой, иными словами, законной силы не имеет)[1]. Но наибольшей проблемой является вопрос о повышении уровня квалификации всех лиц, участвующих в борьбе с отмыванием денег и создание соответствующей инфраструктуры. Основным партнером Украины в этой работе является Государственный комитет финансового мониторинга. Созданный на его базе Международный учебный центр за три года своего существования успел не только разработать сертифицированные программы подготовки квалифицированных кадров, но и обучить несколько сотен специалистов. Однако, подготовить людей, которые не будут перегружать всю международную систему реагирования ложными сигналами тревоги, а окажутся в состоянии выявлять, распознавать и предупреждать преступные транзакции, не так-то просто. В первую очередь это касается финансового сектора, откуда сейчас поступает подавляющее большинство тревожных сигналов. Тем не менее особого внимания заслуживает подготовка сотрудников правоохранительных органов, прежде всего — судей. Для нарушителей нужно установить более строгие меры наказания: не только лишение свободы, а и лишение всех средств, приобретенных незаконным путем (так как после освобождения некоторых лиц ожидает более чем безбедное существование), чтобы у преступника не было ни мысли, ни возможности начать свою деятельность заново.

Литература:

1. http://zn.ua/LAW/borba_s_otmyvaniem_deneg_evropeyskiy_opyt_dlya_ukrainy-52287.html
2. <http://www.segodnya.ua/news/14305004.html>

Науковий керівник:

Старший викладач кафедри економічної теорії та права ХНАДУ, Олійникова Неллі Анатоліївна

ФИНАНСОВЫЕ ПРИЕМЫ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Антикризисное управление предприятием как неотъемлемая составляющая общей системы управления предприятием базируется на определенных методологических положениях, включающих концепции, принципы, методы, приемы, инструменты и модели.

Наиболее полное описание принципов антикризисного управления предприятием приведено в работе Калигина Н.А. [1]. По его мнению, антикризисное управление должно осуществляться в соответствии с такими общими принципами:

- принцип объективности, согласно которому для принятия управленческих решений должны быть определены причины кризиса и факторы, которые повлекли его наступление;
- принцип комплексности, согласно которому в антикризисном управлении должен применяться широкий спектр мероприятий по нейтрализации кризиса или приспособлению к нему;
- принцип соответствия, согласно которому мероприятия антикризисного управления должны отвечать масштабу и динамике проявлений кризиса;
- принцип контроля, сущность которого заключается в регулярной проверке действенности и соответствия текущих показателей ожидаемым;
- принцип концентрации усилий на преодолеваемые первопричины кризиса путем ограниченного количества антикризисных мероприятий;
- принцип системности, в соответствии с которым анализируется информация, строятся модели управления предприятием и его взаимодействия с внешней средой, принимаются решения в рамках антикризисного управления [1, с.67].

Валдайцев С.В. [2] считает, что помимо общеизвестных принципов антикризисного управления предприятием, приведенным выше, следует использовать и такие:

- стратегичность: антикризисное управление должно осуществляться в рамках антикризисной стратегии, которая, в свою очередь, является частью общей стратегии предприятия;
- постоянная готовность: в антикризисном управлении должна непрерывно отслеживаться динамика значений определенных параметров внешней и внутренней среды с целью выявления проявлений кризиса;
- ранняя диагностика: раннее отслеживание проявления симптомов кризиса дает возможность принимать своевременные превентивные меры противодействия кризиса или адаптации к нему;
- быстрота реагирования: мероприятия по реагированию на кризисные явления должны реализовываться как можно быстрее с целью недопущения развития и распространения кризисных явлений и профилактики их последствий;
- адекватность реагирования: совокупность мероприятий по нейтрализации или приспособлению к кризису должна отвечать степени угроз и ресурсным возможностям предприятия с целью недопущения недостаточного реагирования на преодоление кризиса и избыточных расходов в случае переоценки угроз;
- комплексность мероприятий: в соответствии с широким спектром возможных последствий кризисов должны быть внедрены комплексные мероприятия по их преодолению;
- полное привлечение внутренних резервов: с целью недопущения увеличения зависимости от кредиторов в рамках антикризисных мероприятий имеют наиболее полное привлечение внутренних резервов предприятия [2, с.48].

Если рассматривать принципы антикризисного управления как комплекс мероприятий, предназначенных для постоянного наблюдения за развитием кризисных явлений в деятельности предприятия, то к основным функциям антикризисного управления следует отнести следующие:

- наблюдение – постоянный мониторинг внешней и внутренней среды предприятия, которое дает возможность отслеживать слабые сигналы, свидетельствующие о возможности возникновения кризиса;
- выявление появления кризиса – установления признаков, свидетельствующих о нарушении в исполнении функций предприятия (отклонение фактических значений определенных показателей от прогнозных);
- идентификация – определение факторов, которые свидетельствуют о проявлении кризиса, показателей, характеризующих факторы, а также их предельных значений, обуславливающих глубину проявления кризисных явлений;
- предупреждение – определение и реализация комплекса мероприятий по недопущению перерастания кризисных явлений в кризисную ситуацию и кризисное состояние;
- устранение – определение и реализация комплекса мероприятий по устранению последствий кризиса и недопущению его наступления в будущем.

Задачи антикризисного управления наиболее четко изложены в работе российского экономиста Уткиным Э.А., который подчеркивает: главной задачей антикризисного управления является обеспечение такого состояния предприятия на рынке, когда идет речь не о банкротстве (ликвидации), а о преодолении временных трудностей, в частности финансовых. Этого можно достичь посредством использования всех возможностей современного менеджмента, разработки и практической реализации на предприятии специальной программы, которая имеет стратегический характер, то есть позволяет «остаться на плаву» при любых рыночных коллапсах и коллизиях [3, с.56].

Специальные инструменты антикризисного управления применяются в случае серьезных изменений во внешней среде, которые могут привести предприятие к банкротству.

В настоящее время в зарубежной практике антикризисного управления предприятием выделяют три комплексных метода: 1) скоринг (от англ. «score» – зарубка, метка) – прогнозирование вероятности наступления кризисного состояния на предприятии; 2) сканирование (от англ. «scan» – поле зрения) – непрерывное упорядоченное наблюдение за параметрами внешней и внутренней среды; 3) санация (от англ. «sanatio» – лечение, оздоровление) – совокупность мероприятий по выведению предприятия из кризисного состояния [72, с.72]. Эти методы применяются в соответствии с ситуацией, которая сложилась на предприятии и его за его пределами. В период стабильного развития методы скоринга и сканирования применяются постоянно, независимо от интенсивности изменения среды функционирования. В соответствии с результатами скоринга и в период нестабильности внутренней и внешней среды сканирование может быть усилено по соответствующим направлениям. В случае наступления кризисной ситуации на предприятии принимаются санационные мероприятия, при этом методы оценки вероятности банкротства не относятся к антикризисным.

Авторы коллективной монографии [4], а также Крутик А.Б. и Муравьев А.И. [5] предложили такой перечень приемов (компонентов) антикризисного управления:

- анализ состояния макро- и микро среды и избрание лучшей миссии, определение целей и задач предприятия;
- познание экономического механизма возникновения кризисных ситуаций и создания системы сканирования внешней и внутренней среды предприятия с целью раннего выявления «слабых сигналов» кризиса;
- стратегический мониторинг и контролинг предприятия и разработка стратегии предотвращения кризиса;

- оперативная оценка (оперативный контролинг) финансового состояния предприятия, выявление возможности наступления кризиса (банкротства);
- разработка эффективной политики в условиях кризиса и выхода предприятия из него;
- постоянный мониторинг риска предпринимательской деятельности и разработка мероприятий по его снижению [4, с.224; 5, с.312].

Если рассматривать приведенные выше приемы антикризисного управления во временном аспекте, то их можно сгруппировать следующим образом: до наступления кризиса – обеспечение подготовки, своевременное распознавание и предотвращение наступления кризисных ситуаций; у кризисной ситуации – минимизация негативных последствий ситуации на предприятии; в случае банкротства – обеспечения ликвидации предприятия [6, с.75].

Реализация рассмотренных принципов, методов и приемов антикризисного управления предприятием происходит с учетом характера используемых моделей – статистических или динамических. С помощью первых рассматривается влияние отдельных факторов внешней среды, которые считаются неизменными или изменяются незначительно в течение небольшого промежутка времени. В зависимости от степени подчиненности элементов, выделяют следующие виды статических моделей:

- неиерархические, в которых элементы внешней среды, влияющие на функционирование предприятия, описываются как связанные между собой, но не подчиненные друг другу; данные модели используются для определения целей деятельности предприятия, схем распределения ресурсов и позиций на рынке;
- иерархические, наиболее распространенные сегодня и фактически являющиеся уточнением предыдущих с помощью установления взаимозависимости между определенными факторами внешней среды.

В свою очередь, антикризисное управление включает в себя три составляющие (этапы): предкризисное управление (основные методы – скоринг и сканирование); управление в условиях кризиса (основные методы – усиленное сканирование, санация); управление процессами выхода из кризиса (основной метод – комплексная санация). В результате своевременной реализации антикризисных мероприятий достигается минимизация компенсационных затрат и стабилизация внутренней среды функционирования предприятия, то есть повышается степень управляемости системы.

Управление функционированием предприятия осуществляется на трех уровнях: стратегическом, тактическом и оперативном. В свою очередь, предкризисное управление как процесс объединяет три подпроцесса: управление предрасположенностью к кризису, профилактическое управление, предупредительное управление.

Література:

1. Калигин Н.А. Принципы организации управления / Н.А. Калигин. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 272 с.
2. Валдайцев С.В. Антикризисное управление на основе инноваций: [учеб.] / С.В. Валдайцев. – М.: Проспект, 2007. – 310 с.
3. Уткин Э.Я. Антикризисное управление / Э.Я. Уткин. – М.: Ассоциация авторов и издателей «Тандем», издательство ЭКСМО, 1997 – 400 с.
4. Гайдук К.В. Основы функциональной реструктуризации организации в условиях кризиса: [учеб. пособие] / К.В. Гайдук, Г.С. Мерзликин. - Волгоград: РГК «Политехник», 2004. – 116 с.
5. Крутик А.Б. Антикризисный менеджмент. Превентивные методы управления / А.Б. Крутик, А.И. Муравев. – СПб.: Питер, 2001. – 432 с.
6. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой: [моногр.] / [А.П. Градов, Б.И. Кузин, А.В. Федотов, Г.В. Слабиков]; [А.В. Градов (ред.), Б.И. Кузин (ред.)]. – СПб.: Специальная литература, 1996. – 510 с.

Віталій Єнько
(Київ)

ДОДАТКОВІ ЗАХОДИ ПРОТЕКЦІОНІСТСЬКОГО ХАРАКТЕРУ КРАЇН G20 ПІД ЧАС ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Кількість нових заходів (антидемпінгові мита, компенсаційні заходи і заходи безпеки), введених країнами G20, як і раніше росте, але повільніше, ніж у минулому. Секторами, що найбільш серйозно постраждали від обмежувальних заходів протягом цього періоду є в основному електронні прилади, мінеральне паливо і масла, а також обладнання і механічні пристрої. У деяких секторах, які вже були досить сильно захищені до кризи, продовжують залишатися обмежувальні заходи. Це створює небезпеку хронічного захисту цих секторів, що перешкоджає їх структурній перебудові і зменшує конкурентоздатність для експорту за кордон.

Останні кілька місяців спостерігається небезпечно збільшення протекціоністського тиску, що генерує глобальні дисбаланси, в той час, як політичний консенсус щодо користі відкритої торгівлі та інвестицій вже на межі з таким високим рівнем безробіття в багатьох країнах G20. Обмеження торгівлі не може виправити ці дисбаланси, але воно може легко спровокувати ситуацію, що серйозно загрожуватиме зайнятості та економічному зростанню в усьому світі.

Одним із напрямків зовнішньоторговельної політики є застосування протекціоністських заходів, які мають суперечливий характер. З одного боку, використання таких заходів надає їм суттєву підтримку і тим самим прискорює розвиток економіки. З іншого боку, використання тих же заходів може загальмувати розвиток економіки, якщо підтримуються неконкурентоспроможні і безперспективні підприємства. За такої політики може посилитись нелегальне ввезення товарів. Також застосування протекціоністських заходів може послабити стимули щодо технічного прогресу, що призведе до падіння конкурентоспроможності національних товарів. Крім того, торгові партнери можуть застосувати відповідні заходи щодо експорту товарів тієї країни, яка нанесе їхній економіці збитків. Таким чином, розумна протекціоністська політика повинна бути орієнтована на перспективу.

Світова фінансово-економічна криза спричинила нову хвилю протекціонізму, яка може викликати торговельні війни. В умовах різкого спаду економічної активності в багатьох країнах підвищився рівень застосування протекціоністських та інших дискримінаційних торговельних заходів.

Наразі протекціонізм вважається агресивною політикою по відношенню до інших країн, який провокує у відповідь агресивні заходи. Обсяг світової торгівлі в 2009 році скоротився на 12% . Розвиток світової економіки і світової торгівлі в умовах світової кризи дуже часто порівнюється з Великою Депресією минулого століття, коли падіння світової торгівлі було жорстким (світова торгівля скоротилась на 2/3 за три роки). Таке падіння було зумовлено практикою торговельного протекціонізму, започаткованою у США Актом про тариф Смута-Хоулі, з метою захисту бізнесменів і фермерів США, що призвело до торгової війни, оскільки торгові партнери США у відповідь застосовували подібні заходи. За чотири роки дії Акту про тариф Смута-Хоулі зазнали великих втрат майже всі американські виробники, які постраждали від аналогічних протекціоністських обмежень з боку країн, які імпортували їх продукцію.

Однак на сьогодні наслідки світової економічної кризи виявилися ще більш суворими. Основною причиною стало зниження споживчого попиту у всьому світі і, насамперед, у США та інших розвинених країнах. Скороченню обсягів торгівлі сприяли також підвищення державних мит, внутрішніх субсидій і застосування додаткових антидемпінгових заходів. Незважаючи на домовленості світових лідерів, досягнуті в ході антикризового саміту країн «Великої двадцятки», багато країн посилюють протекціоністські заходи. Це вплинуло на обсяг світової торгівлі не менше, ніж зниження попиту.

Протекціоністський характер носили більшість заходів податкового і фінансового стимулювання, такі як: пряма державна підтримка галузей економіки, підтримка підприємств, інші субсидії, а також вимоги купувати, орендувати, інвестувати. Деякі з цих заходів є порушенням режиму вільної торгівлі, підживляють умови конкуренції і впливають на прийняття рішень про вибір місця інвестицій і виробництва. Багато країн, що розвиваються не мають можливості застосовувати такі заходи на перспективу і внаслідок

цього можуть послабити конкурентоспроможність своєї продукції на ринках. Ці протекціоністські заходи були прийняті, незважаючи на обіцянки утриматися від них, особливо з боку урядів групи країн «Великої двадцятки».

Згідно з даними СОТ нові заходи, які обмежують імпорту і були встановлені групою країн «Великої двадцятки» з 1 вересня 2009 року до середини лютого 2010 року, складають близько 0,7% імпорту групи країн «Великої двадцятки», або близько 0,4% від загального світового імпорту.

З 1 вересня 2009 року спостерігалось кілька випадків збільшення тарифів на імпорту товарів, початок нових торговельних розслідувань (антидемпінгові, компенсаційні та захисні), а також застосування деяких нетарифних заходів і обмежувальної практики державних закупівель.

Організація Global Trade Alert, яка була створена в 2008 році з метою оцінки глобального протекціонізму, спричиненого світовою фінансовою кризою, повідомила, що уряди багатьох країн, не дивлячись на стабільність економіки, продовжують застосовувати нові протекціоністські заходи.

В грудні 2009 року Global Trade Alert підрахувала 305 дискримінаційних заходів, а через місяць вже 367. Заходів по лібералізації зовнішньої торгівлі було всього 18. Проти кожної з десяти країн з найбільшою часткою в світовій торгівлі було використано понад 100 протекціоністських методів захисту. При цьому, якщо з листопада 2008 року країни «Великої двадцятки» застосовували 2/3 всіх дискримінаційних заходів, то спочатку оздоровлення світової економіки (з кінця 2009 року) вже чотири з п'яти.

Україна стала одним із світових лідерів по захисту внутрішнього ринку. Україна, Білорусія і Китай знаходяться на сьомому місці по використанню протекціоністських методів захисту. Лідер рейтингу Алжир, захистив 54 секторів економіки, ЄС – 35, а Україна – 23. Росія також найактивніше захищала внутрішній ринок і більше всіх постраждала від протекціонізму інших країн. Крім цього Росія зайняла друге місце за кількістю дискримінаційних заходів (42), четверте – за кількістю торговельних партнерів, які постраждали від національного протекціонізму (132), п'яте – за кількістю захищених секторів (25). Країни ЄС лідирують в рейтингах за кількістю дискримінаційних заходів (123) і торговельних партнерів, які зазнали втрат від протекції (149).

Отже, фінансова криза привела до різкого скорочення обсягу міжнародної торгівлі з кінця 2008 року до другого кварталу 2009 року, насамперед, через різке скорочення попиту на імпорту в розвинених країнах. За цей період обсяги торгівлі скоротилися від 30 до 50%, що найбільше вплинуло на країни-експортери Азії.

Загальна кількість нових захисних заходів за перші три квартали 2009 року збільшилась на 30,3 % у порівнянні з аналогічним періодом 2008 року. Лідерами в ініціюванні тріади нових захисних заходів були країни, що розвиваються (68,2 % заходів). Решта (31,8 %) припадає на розвинуті країни.

У четвертому кварталі 2009 року була помітна тенденція значного скорочення введення нових бар'єрів серед заходів торговельного захисту. Кількість нових розслідувань зменшилась на 23,8 % у порівнянні з четвертим кварталом 2008 року. Перший квартал 2010 року є другим кварталом поспіль, під час якого також спостерігається значне зниження застосування нових торговельних захисних заходів. Протягом цього періоду країнами-членами СОТ було розпочато лише 27 нових розслідувань, що на 20,1 % менше в порівнянні з першим кварталом 2009 року.

У період спаду світової економічної активності очікувалося, що поточна глобальна економічна криза призведе до значного збільшення ініціювання нових антидемпінгових розслідувань. Проте таке збільшення спостерігалось лише з середини 2008 р. до 2009 р. Беззаперечними лідерами в ініціюванні антидемпінгових розслідувань та застосуванні антидемпінгових заходів були Індія, США, країни ЄС, Аргентина, Австралія, Південна Африка, Бразилія, Китай, Канада, Туреччина.

Взагалі, з 1995 року до липня 2010 року було запроваджено 143 компенсаційних заходів (усього ініційовано 250 розслідувань). Лідерами в ініціюванні компенсаційних розслідувань та застосуванні компенсаційних заходів є США, ЄС, Мексика, Бразилія, Південна Африка, Аргентина, Нова Зеландія. Позови стосувалися, насамперед, індійської і китайської продукції — 30 і 21 заходів відповідно.

Кількість спеціальних захисних розслідувань, як і компенсаційних, істотно зросла в 2009 році і становила 25 розслідувань. Проте це збільшення спостерігалось в основному в першій половині 2009 року, причому більшість з цих досліджень були припинені протягом року без прийняття заходів, що є очевидним, оскільки спостерігалось скорочення обсягів світової торгівлі. За два квартали 2010 року було ініційовано 18 спеціальних захисних розслідувань, з них 2 завершено встановленням захисних заходів.

В умовах глобальної економічної кризи збільшується кількість застосувань протекціоністських імпорто-обмежувачих заходів. Не дивлячись на це, кількість антидемпінгових, компенсаційних і спеціальних захисних заходів починаючи з кінця 2009 року була обмеженою. Найінтенсивніше такі обмежувачі заходи використовували країни, що розвиваються. Наразі лідером в ініціюванні тріади захисних розслідувань є Індія. Найбільше порушено розслідувань відносно китайської продукції. Не дивлячись на незначну кількість застосування торговельних захисних заходів в умовах глобальної економічної кризи, спостерігається тенденція до збільшення випадків, пов'язаних з зворотною реакцією тих країн, проти яких були започатковані розслідування.

Література:

1. WTO Report On G20 Trade And Investment Measures (14 June 2010).

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор Шнирков О.І.

Володимир Каменський
(Київ)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕГІОНАЛЬНОГО ПРОМИСЛОВОГО МАРКЕТИНГУ В УМОВАХ РОЗВИТКУ РЕСУРСОДЕФІЦИТНОГО РЕГІОНУ

В сучасних умовах одним з найбільш важливих компонентів економічного розвитку значної кількості регіонів є промисловість. Розробка промислового маркетингу для українських підприємств є першочерговим завданням економічного розвитку і служить основою діяльності промислових підприємств.

Промисловий маркетинг має безліч типів і видів. У кожному конкретному випадку вибір залежить від сформованої ситуації і очікуваних результатів. Кожен тип і вид промислового маркетингу передбачає використання специфічних прийомів організації та здійснення ринкової діяльності.

Виходячи з аналізу вітчизняної та зарубіжної літератури [1,2,7] можна виділити три основні етапи, які відображають еволюцію концепції промислового маркетингу в процесі розвитку ринкових відносин.

Перший етап характеризувався домінуючою роллю промислового виробника. Промислові підприємства виробляли продукцію виробничого призначення та поставляли її на ринок, орієнтуючись, головним чином, на свої технологічні можливості і ресурсну забезпеченість виробництва. Перший етап характеризувався незначною конкуренцією і незначними вимогами до якості продукції, тому концепцію промислового маркетингу, на цьому етапі можна визначити як «концепцію пасивного збуту».

На другому етапі відбувалося зростання промислового виробництва в країнах з розвинутою економікою, посилення конкуренції та насичення промислового ринку. На такому ринку промислові виробники не могли диктувати свої умови промисловим споживачам, у яких з'явилася можливість вибору товару з великої кількості альтернативних пропозицій, як наслідок, підвищилася роль підрозділів збуту промислових підприємств, сформувалася «концепція активного збуту».

Для третього етапу характерні науково-технічний прогрес, загальна конкуренція промислових виробників функціонально однорідних груп товарів промислового призначення, що визначило формування в цей період еволюції «концепції активного впливу маркетингу» на промислове виробництво.

У вітчизняній та зарубіжній літературі сутність промислового маркетингу полягає у створенні для клієнтів споживчої вартості товарів і послуг, які спрямовані на задоволення потреб організацій і досягнення їх цілей [5, С21]. Ця ідея і становить відому концепцію промислового маркетингу.

Найважливішою особливістю промислового маркетингу, що характеризує його масштаб в рамках національної економіки, є його місце в економічному механізмі країни. Особливо актуальний промисловий маркетинг на регіональному та міжрегіональному ринках, де в результаті приватизації промисловості в період формування ринкових відносин з'явилося безліч не пов'язаних між собою суб'єктів господарювання, орієнтація виробництва яких на виготовлення кінцевої продукції була нездійсненна або вимагала значних інвестицій.

Промисловий маркетинг в цьому напрямі виступає не тільки як комунікатор, але і як інструмент, що дозволяє оцінити ефективність комунікацій і розвивати їх у бік підвищення взаємовигідності (прибутковості), що в кінцевому рахунку підвищить ефективність регіонального виробництва.

На сьогодні, економіка України залежить від рівня розвитку економіки регіонів, тому що основна господарська діяльність здійснюється в регіонах. Для підвищення конкурентоспроможності промисловості регіонів на внутрішньому ринку та в рамках світових глобалізаційних процесів необхідне створення системи управління промисловим маркетингом, який би максимально використовував ресурсно-виробничий потенціал регіональних промислових підприємств. Тому при функціонуванні регіональної системи управління виникає об'єктивна необхідність виходити з вимог діючих специфічних факторів.

Виходячи з аналізу вітчизняної та зарубіжної літератури, можна виділити основні фактори, що впливають на регіональні особливості системи управління промисловим маркетингом в регіоні [1,2,3,7]. До факторів, що відображають промислове середовище регіону, відносяться: технічні, технологічні, кадрові, просторові, фактори організаційної структури та інформаційні. Кожен із зазначених факторів являє собою сукупність можливостей для досягнення цілей системи управління промисловим маркетингом в регіоні.

Наступна група факторів, які впливають на регіональні особливості системи управління промисловим маркетингом, включає параметри макро-і мікросередовища регіону, які утворюють маркетингове середовище регіону. В контексті цієї роботи мною були виділені: рівень галузевої диференціації та спеціалізації виробництва; темпи науково-технічного прогресу; демографічна ситуація, що складається на регіональному ринку і у виробничій сфері.

Всі названі фактори макросередовища знаходяться в постійному взаємозв'язку, підсилюючи і послаблюючи одне одного. Тому одним з головних завдань системи управління промисловим маркетингом є формування та підтримка в належному стані інформаційної бази, що дозволяє оцінювати ситуацію і прогнозувати тенденції її зміни.

Сукупний вплив макро-і мікросередовища формує набір основних елементів системи управління промисловим маркетингом в регіоні, які характеризують її призначення і роль у промисловому комплексі регіону.

Таким чином, сутність управління промисловим маркетингом полягає в управлінні промисловим попитом. Управління промисловим маркетингом передбачає вивчення бажаного рівня попиту на товари промислового призначення, аналізу ситуації перевищення реального промислового попиту, його відповідності попиту на кінцеві товари, споживчої поведінки, ситуації перевищення промислового попиту над попитом на побутові товари і навпаки, а також впливу факторів на розвиток попиту на промислові продукти, який багато в чому відрізняється від попиту на товари непромислового призначення.

Найбільш важливим є те, що специфіка промислового маркетингу визначає орієнтацію споживчої поведінки внутрішньорегіональних споживачів промислового і побутового призначення на результати внутрішньорегіонального промислового виробництва. Для досягнення ефективності функціонування регіональної системи управління промисловим маркетингом необхідно проаналізувати мотиви діяльності всіх груп економічних суб'єктів, а також підприємств, розташованих в регіоні.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури, показав, що в розумінні категорії управління маркетингом є різнополярні трактування. Реалізація промислового маркетингу передбачає системний підхід, який виражається в поєднанні інтересів держави, продавця і покупця, як основних суб'єктів промислового ринку регіону, які включають в себе сукупність процесів, пов'язаних з прийняттям маркетингових рішень, з організацією виконання рішень та іншими процесами.

Література:

1. Амблер Т. Маркетинг і фінансовий результат: нові метрики багатства корпорації / Т. Амблер. - М.: Фінанси і статистика, 2003. - 248 с.
2. Арсеньєв Ю. М. Управління персоналом. Моделі управління: Учеб.посібник для вузів. - М.: ЮНИТИ, 2005. - 287 с.
3. Аудит і контроль персоналу організації: Учеб.посібник для вузів / під ред. П. Е. Шлендера. - М.: Вуз.учеб. ХТРЕІУ, 2007. - 223 с.
4. Біляївський І.К. Маркетингове дослідження: Навчальний посібник М., 2005. - 320 с.
5. Герчиков, В. І. Управління персоналом. Працівник - найефективніший ресурс компанії: Учеб.посібник для вузів. - М.: ИНФРА-М, 2008. - 281 с.
6. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. СПб.: Питер, 2006, 464с., 2-е видання.
7. Лук'янова Н.Ю. Статистичний аналіз даних з використанням комп'ютера: Навчальний посібник.-Калінінград: Изд-во КДУ, 2003. - 88с.
8. Новаторів Е.В. Ревізія внутрішнього маркетингу методом аналізу «важливість-виконання» / / Маркетинг в Росії і за кордоном. - 2000. - № 1. - С. 117-125.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, Негода Анна Вікторівна

Олена Карбан
(Кременчук)

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ АУДИТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Проведення аудиту завжди супроводжується певним ризиком. Кожен аудитор прагне мінімізувати цей ризик з найменшими втратами коштів на проведення аудиту. Саме цьому процес управління аудиторськими ризиками є актуальним на сьогодні і потребує подальшого вивчення.

Питання мінімізації аудиторського ризику на сьогоднішній день не отримали належного розвитку. Однією з причин цього є широке використання в практичній діяльності інтуїтивної оцінки, яка має високу розсіяність. Питанням аудиторського ризику присвячені праці таких вчених, як: Андрєєв В.Д. [5], Давидов С.Д., Мазур О.В. [4], Рудницький В.С., Соколов Я.В., Суйц В.П., Терехов А.А. [6], Шмиголь Н.О. [3]

Метою дослідження є аналіз ризиків аудиторської діяльності та розробка заходів, пов'язаних з їх управлінням.

Згідно з Міжнародними стандартами аудиту аудиторський ризик являє собою можливу небезпеку того, що аудитор висловить невідповідну аудиторську думку у випадках, коли у фінансовій звітності мають місце суттєві перекозчення.

Аудиторський ризик поділяють на ризик аудиторської діяльності і ризик аудиторської перевірки, пов'язаний з висловлюванням невірної думки аудитором в аудиторському висновку відносно фінансової звітності підприємства-клієнта.

Ризик аудиторської діяльності, по суті, є ризиком підприємницької аудиторської діяльності. Він пов'язаний із невиконанням підприємством-замовником своїх зобов'язань щодо оплати наданих послуг, пред'явленням претензій матеріального характеру замовником аудиту чи іншими зацікавленими сторонами. Відповідно, організація аудиторської діяльності вимагає розроблення моделі управління ризиком аудиторської діяльності з метою його мінімізації. Така модель повинна базуватися на оцінюванні чинників, що можуть прямо чи опосередковано впливати на величину ризику (рис. 1).

Рис. 1. Концептуальна модель управління ризиком аудиторської діяльності

Реалізація моделі передбачає низку послідовних етапів:

- проведення чіткої ідентифікації виду ризику, ґрунтуючись на оцінюванні характерних особливостей виду діяльності;
- визначення основної мети, результатів, чинників, що на нього впливають;
- оцінювання ризику якісно і кількісно;
- обґрунтування оптимального рівня ризику та заходів з управління ризиком, які мають бути враховані у стратегії діяльності підприємства.

При якісному оцінюванні ризику необхідно дати ґрунтовну характеристику усім видам ризиків, які можуть виникнути в процесі діяльності аудиторської фірми і можуть бути ідентифіковані. Необхідним елементом якісного оцінювання ризиків є їх розподіл на ризики відомі, передбачувані та непередбачувані [2, с. 98].

До відомих видів ризиків відносять:

- пред'явлення претензій замовником через низьку якість робіт при мінімальних строках проведення аудиту;
- відмову від оплати послуг замовником;
- високий ризик окремої аудиторської перевірки, який представляє собою ймовірність винесення аудитором невірного аудиторського висновку за результатами перевірки підприємства замовника.

Це може призвести застосування заходів з боку Аудиторської палати неналежну якість проведення аудиту, втрату репутації на ринку аудиторських послуг.

Передбачувані ризики – це ризики, які можуть бути визначені, ґрунтуючись на досвіді роботи. Наприклад, ризик зниження трудового потенціалу внаслідок звільнення працівників.

Непередбачувані ризики представляють собою загрози, у яких не можна абсолютно точно спрогнозувати час виникнення, масштаби в наслідки: політичні зміни; вихід засновників із товариства; реорганізація підприємства; зміна умов кредитування; зміни у законодавстві, що визначають сферу дії аудиту; форс-мажорні обставини тощо.

При вивченні ризику аудиторської діяльності необхідно виявити та оцінити вплив зовнішніх та внутрішніх по відношенню до аудиторської фірми факторів.

До зовнішніх факторів належать:

- зміни у законодавстві;
- політична нестабільність; економічна ситуація в країні;
- рівень підприємницької активності в регіоні;
- конкуренція на ринку аудиторських послуг.

Серед зазначених чинників зовнішнього середовища, які впливають на ризик аудиторської діяльності, більшість є чинниками прямої дії. Але, наприклад, політична ситуація є чинником, який опосередковано впливає на результати господарювання. Політична нестабільність негативно впливає на підприємницьку активність, залучення інвестицій у бізнес, створюючи тим самим несприятливі умови для розвитку економіки.

Внутрішні чинники, які впливають на рівень ризику аудиторської діяльності:

- кадрова політика, що реалізується керівництвом аудиторської фірми;
- помилки в управлінні фірмою;
- взаємовідносини між засновниками аудиторської фірми;
- залежність від конкретного клієнта;
- рівень компетенції керівника;
- внутрішній психологічний клімат в колективі.

Традиційно для кількісного оцінювання ризиків використовують ряд методів: метод математичної статистики, метод дерева рішень, метод аналізу чутливості, метод експертних оцінок, метод аналізу результатів діяльності. Метод аналізу результатів діяльності базується на аналізі фінансового стану підприємства. На першому етапі застосування цього методу відбувається ранжування усіх активів підприємства за групами ризику (від мінімального до високого). На другому – визначається ступінь ризику втрат фінансових коштів за допомогою ідентифікації зон ризику на основі розрахунку трьох показників фінансової стійкості: надлишок (нестача) власних засобів; надлишок (нестача) власних, середньострокових і довгострокових джерел формування ресурсів; надлишок (нестача) загального розміру основних джерел для формування запасів і витрат.

Вибір методу оцінювання залежить від виду, до якого віднесено ризик. Найбільш доцільним є застосування методів математичної статистики та метод аналізу чутливості.

На основі отриманих кількісних і якісних оцінок здійснюється планування заходів з мінімізації ризиків.

Отже, управління ризиком є невід'ємною частиною управлінської діяльності, яка спрямована на досягнення визначених стратегічних цілей фірми. З метою мінімізації чи усунення аудиторських ризиків аудитор необхідно: вибрати метод виявлення ризику, зібрати і опрацювати необхідну інформацію, ідентифікувати і оцінити ризики та виявити пріоритетні напрямки їх мінімізації або усунення.

Література:

1. Міжнародні стандарти аудиту і Кодекс етики професійних бухгалтерів (1999). – М.: ICAR, 2000.
2. Клименюк М.М., Брижань І.А. Управління ризиками в економіці: навч. посіб. – К.: Просвіт, 2000. – 256 с.
3. Шмиголь Н.М. Основні види і характеристики моделей ризику в аудиті / Н.М. Шмиголь // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво, 2006. - № 1. – с. 290-294.
4. Мазур О.В. Оцінка ризиків при здійсненні аудиторських перевірок / О.В. Мазур // Аудитор України, 2007. - № 8 (114). – с. 7-12.
5. Андреев В.Д. Практический аудит: [справ. пособ.] / В.Д. Андреев. – М.: Экономика, 1994. – 366 с.
6. Терехов А.А. Аудит / А.А. Терехов. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 512с.

Науковий керівник: старший викладач, Одінцева Лариса Миколаївна

Марина Кондрюк
(Чернівці)

РОЛЬ МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ В СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

В організаційній діяльності підприємства все більшого значення набувають мотиваційні аспекти, адже комерційний успіх будь-якого підприємства залежить в першу чергу від того, якою мірою співробітники реалізують свій професійний потенціал. Не дивлячись на те, що існує велика кількість мотиваційних теорій та схем мотивування, для більшості керівників різних організацій проблема дієвості та становлення ефективного мотиваційного механізму персоналу в процесі стратегічного управління підприємством постає завжди. Особливу актуальність мотивація набуває сьогодні, в умовах світової економічної нестабільності. Перед Україною зберігається реальна загроза другої хвилі економічної кризи. Кризова ситуація загрожує компанії не тільки фінансовими проблемами та втратою своїх позицій на ринку, але й втратою кваліфікованих кадрів, без яких подолати кризу неможливо. Метою дослідження є вивчення специфіки формування мотиваційного механізму і його роль в стратегії управління.

Питанням мотиваційного механізму в управлінні підприємством присвячені наукові роботи багатьох учених, зокрема В. Дедакаєва, М. Карліна,

М. Збарського, В. Рябоконя та інших. Проте в даний час немає однозначних трактувань мотиваційного механізму.

Мотиваційний механізм являє собою комплекс організаційно-економічних, матеріально-технічних та соціально-психологічних інструментів і методів спонукання до ефективної праці для забезпечення досягнення мети мотиваційної політики [1, с.16-20]. Механізм мотивації до праці зумовлюється системою інтересів та стимулів. Мотиваційний аспект управління працею широко застосовується у країнах з розвинутою ринковою економікою. Мотиваційний механізм на підприємстві спрямований на виживання та досягнення успіху в умовах конкуренції. Функціонування цього механізму забезпечують мотиви конкуренції при створенні нової продукції і технології, підприємницької стратегії, мотиви підприємницького ризику, мотиви підприємницьких реакцій на зміну зовнішнього оточення, мотиви внутрішнього підприємництва, які забезпечують гнучкість управління і сприйняття нововведень на самому підприємстві.

Дієвий мотиваційний механізм повинен забезпечувати успішне перетворення набору факторів, принципів, стимулів, мотивів, ціннісних орієнтацій, сподівань, поведінкових реакцій з лінійного дискретного стану у замкнутий, постійно повторювальний процес. Мотиваційний механізм управління поведінкою співробітників базується на таких чинниках, як система формальних процедур і правил виконання функцій і робіт, призначених для досягнення мети фірми та уявлення менеджменту про реальні інтереси, мотиви, потреби людей, що працюють в організації, способах їх задоволення, значущих цінностях і нормах поведінки.

Основними складовими мотиваційного механізму на підприємстві є:

- 1) вдосконалення системи заробітної плати, надання можливостей працівникам брати участь у прибутках організації;
- 2) вдосконалення організації праці, що включає постановку цілей, розширення трудових функцій, збагачення праці, виробничу ротацію, застосування гнучких графіків, поліпшення умов праці [2].

На різних етапах ринкових перетворень мотиваційний механізм буде мати свою специфіку. Дієвість мотиваційного механізму може бути реалізована, перш за все, на основі його гнучкості, мобільності, поєднання мотивування працівників не лише на мікро-, але й макрорівнях. Зміни складних зв'язків елементів системи викликають відповідні зміни у системі мотивації.

У структурному відношенні мотиваційний механізм включає фінансово-економічні методи і важелі, певну структуру відповідальних працівників, норми і правила стимулювання, періодичність проведення оцінки здійснюваних заходів тощо [3, с.337]. Зокрема мотиваційний механізм на підприємствах регулюється державою за допомогою мотиваційної політики. В Україні існує безліч проблем, пов'язаних з мотиваційною політикою: проблема взаємовідносин з керівництвом, незадоволеність розміром заробітної плати, умовами побуту та праці в цілому на підприємстві. Головною перешкодою на шляху вирішення цих питань - небажання управлінського персоналу замислюватися про умови життя і праці людей, які безпосередньо створюють прибуток.

За думкою Н. Кваша, мотиваційний механізм на підприємстві включає у себе комплекс економічних важелів та засобів соціального та морально-психологічного характеру, що є мотивами, які спонукують до праці та посилюють їх. Механізм мотивації змінюється за часом та у просторі. Ним можна управляти з метою посилення мотивації праці і навіть викликати до дії нові мотиви. Не можна не погодитися з Л. Лісогором, який вважає, що для створення ефективного мотиваційного механізму потрібно передбачити приблизно однаковий ступінь спонукання для керівників та підлеглих [5, 188-192с]. Тож ефективний мотиваційний механізм в управлінні підприємством повинен опиратися насамперед на діючу систему матеріального і нематеріального стимулювання, а також бути узгодженим зі стратегією розвитку підприємства. Безперечно, висока оплата праці як мотиваційний механізм дозволить підвищити продуктивність праці персоналу. Але все ж постійне збільшення рівня оплати праці не сприяє збільшенню трудової активності, а навпаки з часом персонал звикає до такому роду мотивації. Тому останнім часом керівники почали опановувати нематеріальні методи мотивації, який полягає у формуванні корпоративного духу працівників, що сприяє підвищенню зацікавленості персоналу в якості своєї роботи. Ефективним можна назвати такий мотиваційний механізм, який урахує всю специфіку діяльності окремого підприємства і має у своєму арсеналі ті методи мотивації, що є найбільш доречними для даного підприємства та забезпечують здійснення мотивації персоналу. Необхідність застосування на підприємстві нематеріальної мотивації як основи мотиваційного механізму управління персоналом обумовлена взаємозв'язком матеріальних та нематеріальних методів мотивації.

Таким чином, на нашу думку, на підприємствах в процесі стратегічного управління, має діяти такий мотиваційний механізм, який дозволить співробітнику:

- по-перше, отримати можливість кар'єрного зростання;
- по-друге, формувати відчуття власної значущості у діяльності всього підприємства та адекватно оцінювати свої можливості;
- по-третє, розвивати свій професіоналізм та допомагати у цьому іншим;
- по-четверте, швидко адаптуватися до змін;
- по-п'яте, досягати поставлених цілей.

Такий мотиваційний механізм можна назвати «позитивним». Він допомагає розвивати у співробітника стратегічну налаштованість та відчувати себе невід'ємним від підприємства на якому він працює.

Для того щоб мотивація була ефективною і спрямовувалась на розвиток підприємства необхідно запровадити мотиваційний моніторинг. Мотиваційний моніторинг – це система постійного спостереження і контролю стану мотивації трудової діяльності [4, с. 78-83]. Запровадження мотиваційного моніторингу є актуальним для більшості підприємств, адже на сьогодні вивчення потреб, інтересів мотиваційної спрямованості персоналу здійснюється на підприємстві епізодично, або взагалі відсутнє. Діяльність сучасних підприємств передовсім базується на трудових ресурсах. Якщо люди – це основа виробництва, то правильне заохочення їх до праці першочергове завдання керівника кожного підприємства. Як організовує, мотивує керівник персонал, так і працює підприємство. Ефективна мотивація трудової діяльності, індивідуальний підхід до кожного найманого працівника приведе до зростання продуктивності праці, а як результат до бажаних успіхів та до досягнення головної місії підприємства – це максимальне отримання прибутку.

Таким чином, розробка ефективного мотиваційного механізму має стратегічне значення для підприємств. Розуміння, формування і задоволення потреб персоналу є основою створення цього механізму, а отже вирішальним кроком до досягнення мети діяльності підприємства. Запровадження ефективного мотиваційного механізму сприяє підвищенню конкурентоспроможності, продуктивності і, в кінцевому результаті, прибутковості підприємства. Також, це дозволяє вийти підприємству на економічно новий рівень розвитку і відкриває можливості реалізувати свої можливості на світовому рівні.

Література:

1. Павловська Н. Щодо посилення мотивації до праці // Україна: аспекти праці. – 2010. - №3. – 16-20 с.
2. Шишкін В. Мотиваційний механізм на підприємстві: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.: [тези доповідей] / відп. ред. Шишкін В. [Електронний ресурс] // Інтернет-конференції. – Режим доступу: до ресурсу: http://confiarpv.at.ua/publ/konf_20_21_zhovtnja_2011_r/sekcija_5_ekonomichni_nauki/ 23-1-0-1196
3. Колот А.М. Мотивація персоналу: Підручник. – К.: КНЕУ, 2009. – 337 с.
4. Побережна Г. Мотивація як складова ефективного управління персоналом організації. // Економіка АПК. – 2009, № 1. - 78-83с.
5. Кваша Н. Некоторые вопросы мотивации труда в сельскохозяйственном производстве / Н. Кваша // Экономика Украины. – 2004. - №1. – 23-32 с.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, Антохова Ірина Михайлівна

Оксана Кухарська, Оксана Плис
(Вінниця)

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ РЕГІОНІВ НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ

Актуальність теми. В сучасних умовах виходу товарів та послуг, які виробляються підприємствами та фірмами України, на міжнародний ринок постає дуже важлива проблема конкурентоспроможності окремих підприємств та регіонів України. В умовах високої насиченості товарних ринків, перевищення на них пропозиції над попитом, кожен товар (і ті, що стоять за ним, товаровиробник і продавець) змушений вести жорстоку боротьбу за переваги споживача. Безліч товарів одночасно пропонують однакові або різні способи задоволення однієї і тієї ж потреби покупців на рівних цінових умовах або таких, які не дуже відрізняються. У цій ситуації переваги споживача віддається товару, який в маркетингу визначається як конкурентоспроможний.

Конкурентоспроможність являє собою найважливішу інтегральну характеристику, яка необхідна для аналізу економічної ситуації як на ринку товарів, так і на ринку послуг. Для досягнення підприємством конкурентоспроможності необхідно, перш за все, модернізувати управління господарськими процесами за умови чіткого визначення мети його діяльності. Основними при цьому завжди має бути вміння визначати та швидко і ефективно використовувати свої переваги в конкурентній боротьбі. Необхідно направляти максимум зусиль на розвиток таких якостей підприємства, які дуже вигідно відрізняють його від потенційних і реальних конкурентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання щодо вирішення проблеми конкурентоспроможності регіонів висвітлені в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Серед вітчизняних авторів, що займаються проблемою конкурентоспроможності українських регіонів можна виділити Василенко В.Н., Козака Ю.Г., Буркинського Б.В., Долішнього М.І., Кваснюка Б.Є, Варналія З.С., Мочерного С.В., та ін., а зарубіжних авторів, що досліджують проблему конкурентоспроможності в цілому – Майкла Портера, Фатхутдинова Р.А., Томпсона А.А. Зокрема, в цих роботах розглядаються різні підходи до побудови стратегії виходу регіону на світовий ринок. Однак конкурентні переваги та особливості входження України на міжнародні ринки послуг залишаються недостатньо дослідженими [5, с. 221].

Також дослідження теорії і методології конкуренції здійснювали представники економічних класичних шкіл, а саме С. Брю, С. Барр, К. Макконнел, А. Маршал, М. Мескон, Ф. Найта, А. Сміт, Д. Сакс, Й. Шумпетер, західних класичних економічних шкіл, зокрема: Г. Азоев, І. Ансофф, А. Градов, М. Вебер, Дж. Г. А. Гелбрейта, Г. В. Калягін, М. Портер, К. Прахалад, Д. Рікардо, Дж. Робінзон, М. Шнітцер, Ф. Хайек, Ф. Хамел, П. Хейне, Е. Хекшер, А. Челенков, Е. Чемберлен, А. Юданов, Ф. Котлер, Я. Корнаї, Ж.-Ж. Ламбен, С. Ліндер, Ю. Осипов, В. Ойкен, А. Ослунд, Б. Олін [2, с. 10].

Мета дослідження. Визначення шляхів ефективного формування стратегії досягнення міжнародної конкурентоспроможності продукції українських регіонів та аналіз чинників, що впливають на конкурентоспроможність продукції українських виробників.

Виклад основного матеріалу. При визначенні рівня конкурентоспроможності регіону важливим є співвідношення в регіоні конкуренції і монополії. Оцінка конкурентоспроможності регіону деякою мірою визначається рівнем монополізації виробництва даного регіону. Загальна характеристика діяльності підприємств-монополістів показує досить високий рівень монополізації в Україні [5, с. 220].

Конкурентоспроможність відображає активне використання конкурентного потенціалу підприємства, тобто його здатність випередити (перемогти) конкурентів як у нинішній час, так і в майбутньому. Важливою умовою забезпечення конкурентоспроможності фірм, фермерських господарств є ефективне використання ресурсів, кваліфікації та здібностей персоналу, досягнень сучасного менеджменту, інноваційних, інформаційних та фінансових можливостей підприємства, що в сукупності являє собою його потенціал, який повинен бути конкурентоспроможним [4, с. 134].

Але кожний регіон має власний рівень монополізації виробництва. Залежно від переважних галузей виробництва чи комплексів у регіоні визначається рівень його монополізації за виробництвом. Вихідною є саме перевага галузей виробництва в регіоні. Так, найбільший ступінь монополізації – в чорній і кольоровій металургії, хімічній промисловості. Відносно низький рівень монополізації – в легкій, харчовій, лісотехнічній промисловості. Отже, регіони, де переважає перша група галузей, мають можливість монопольного виходу на внутрішній ринок, тобто мають конкурентні переваги по цій позиції. При цьому як надмірна монополізація виробництва регіону, так і мала монополізація виробництва регіону скорочують його конкурентні можливості. Для забезпечення конкурентоспроможності регіону дуже важливим є знаходження конкурентних стратегій. При цьому конкурентоспроможність забезпечується тільки комплексним використанням усіх можливостей регіону, виробленням відповідних стратегій конкурентної поведінки та їх реалізацією. Оцінка конкурентоспроможності регіону залежить від того, яку конкурентну стратегію обирає регіон [5, с. 221].

А взагалі, забезпечення конкурентоспроможності економіки України потребує затвердження на законодавчому рівні Державної програми спеціальних заходів, серед яких:

- регулювання цін та витрат монополістів;
- запобігання диспаритетності між цінами на внутрішньому ринку України та світовими цінами на товари і послуги;
- здійснення контролю за якістю, відповідністю та безпекою продукції;
- розбудова інститутів довгострокового кредитування;
- запровадження стимулів ресурсозаощадження, насамперед енергозаощадження в податковій та амортизаційній політиці;
- розбудова національної інноваційної системи та впровадження заходів підтримки інноваційної діяльності;
- сприяння інвестиційному спрямуванню доходів населення;
- активізація механізмів державних закупівель;
- формування та впровадження комплексу податкових стимулів, які заохочували б інвестиційні та інноваційні процеси, реалізацію соціальних завдань, розширення робочих місць;
- формування сучасних інструментів стимулювання розвитку депресивних територій;
- збільшення обсягів бюджетного інвестування та підвищення його ефективності;
- реформування ринку праці з метою підвищення його гнучкості;
- впровадження сучасного інструментарію захисту внутрішнього ринку та відстоювання інтересів національних виробників [3, с. 46].

Висновок. На даний момент можна сказати, що українські компанії володіють певними конкурентними перевагами й нагромадили конкурентний потенціал для виходу на міжнародний ринок послуг. Тому для ефективної діяльності українських компаній, що виходять на міжнародні ринки послуг, необхідно враховувати специфіку послуг відповідно до розробленої фахівцями класифікації, орієнтуватися на міжнародні стандарти і правила надання послуг, затверджені міжнародними організаціями (Всесвітня туристична організація, Організація міжнародної цивільної авіації та ін.), застосування сучасних форм міжнародного кооперування і партнерства у сфері послуг [1, с. 159]. Також вітчизняним фірмам слід дотримуватися раціональної зовнішньоекономічної стратегії та опанування сучасними методами міжнародного менеджменту і маркетингу.

Таким чином, аналізуючи теоретичну складову, можливих для обговорення на сьогодні, моделей нарощення міжнародної конкурентоспроможності країн, зауважуємо, що стрижнем сучасної національної моделі міжнародної конкурентоспроможності є реалізація та використання національних конкурентних переваг на інноваційній основі з необхідним визначенням схеми заходів щодо підвищення конкурентоспроможності на різних рівнях (регіональному, локальному, транзитному, світовому).

Література:

1. Васильківський Д. М., Поліщук О. Ю. Підвищення конкурентоспроможності українських компаній на міжнародному ринку страхових послуг в умовах глобалізації / Вісник Хмельницького національного університету. – 2009, № 2, Т. 1. – С. 157-160.
2. Петкова Л. О. Конкурентоспроможність українських регіонів: економічний та соціальний складники / Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009, №11. – С. 10-14.
3. Ряба О. І., Шумило Н. М. Конкурентоспроможність України та напрями її підвищення / Вісник Хмельницького національного університету. – 2010, № 2, Т. 3 – С. 44-47.
4. Смоленюк П. С. Конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників в умовах євроінтеграції економіки України / Наука й економіка. – 2011, № 4 (24). – С. 132-139.
5. Хумаров О. А. Методологічні підходи до визначення конкурентоспроможності українських регіонів на міжнародних ринках / Економічні інновації. – 2009, вип. 38. – С. 220-229.

Науковий керівник: асистент Сисюк Людмила Петрівна

Руслан Кучер
(Чернівці)

ВПЛИВ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку національної економіки важливе значення має стан банківської системи. Саме банки є одним із головних джерел інвестування фінансових ресурсів в економіку країни. Забезпечення стабільності банківської системи – це першочергове завдання, яке необхідно вирішити на шляху інтеграції України до Європейського економічного простору. З розвитком міжнародних відносин та посиленням глобалізаційних процесів у банківській сфері виникає все більше проблем, які необхідно вирішити, щоб забезпечити її стабільність та нормальне функціонування національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан банківської системи України завжди привертав увагу провідних теоретиків і практиків. Проблеми, які виникають в даній сфері на кожному етапі розвитку фінансової системи, є досить актуальними. Зокрема, питання, присвячені впливу банківської системи на економіку України, розглянуті в працях таких авторів: Герасимова С. [1], Гриценко Л. [2], Кравченко І. [3], Масленіков В. [4], Омелянович М. [5], Шараєвський Д. [6] та інші.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу сучасного стану банківської системи та визначення її впливу на економіку України.

Виклад основного матеріалу. У будь-якій державі, незалежно від економічної системи та способу організації суспільних відносин, банківська система відіграє ключову роль. Саме вона забезпечує економіку необхідним обсягом фінансових ресурсів, забезпечуючи вільний рух капіталу, розрахунки суб'єктів господарювання, кредитування економіки, а також реалізацію цілого ряду інших функцій та завдань. Без розвинутої банківської системи неможливо навіть уявити собі розвинуту економіку держави.

Банківська система забезпечує ефективний розвиток і функціонування усіх сфер господарської системи, регулює потоки грошових коштів, створює передумови для розширеного відтворення економіки.

Банківська система бере участь у виконанні основних функцій фінансової системи, зокрема, шляхом:

- 1) забезпечення способів переміщення фінансових ресурсів у часі, через кордони держав та між окремими галузями тощо;
- 2) розробки та забезпечення способів управління ризиками;
- 3) забезпечення механізму об'єднання фінансових ресурсів та їх розподілу між окремими суб'єктами господарювання;
- 4) забезпечення безперерйного функціонування платіжних систем, зокрема, шляхом удосконалення способів клірингу та здійснення розрахунків, що сприяють торгівлі;
- 5) забезпечення насичення ринку ціною інформацією, що дозволяє координувати децентралізований процес прийняття рішень в окремих галузях економіки [4, с. 18].

Розвинута банківська система є необхідною умовою нормального функціонування економіки, тобто функціонування суб'єктів господарської діяльності та державного бюджету. Лише через досконалу банківську систему можна здійснити реструктуризацію економіки в цілому. Крім того, надійний і розвинений банківський сектор відіграє надзвичайно важливу роль у стабілізації економіки країни. Без залучення коштів населення у банківський сектор неможлива фінансова санація підприємств, які потребують фондів для функціонування і реструктуризації.

Дослідження основних показників банківського сектору за підсумками 2011 року дало змогу зробити висновки про поліпшення ситуації у більшості великих банків, які забезпечують стійкість фінансової системи країни. Так, банківська система України за підсумками діяльності в 2011 році отримала збитки на загальну суму 7,708 млрд грн. (965 млн. дол.) порівняно зі збитками в розмірі 13,027 млрд грн. у 2010 році. Доходи банків збільшилися на 4,3% - до 142,778 млрд грн., витрати - на 0,4%, до 150,486 млрд грн. Регулятивний капітал банківської системи зріс на 11% - до 178,454 млрд грн.. Число зареєстрованих банків у 2011 році збільшилося на 4 банки і на даний момент їхня кількість складає 198 банків. Частка іноземного капіталу в статутному капіталі українських банків становила 41,9% порівняно з 40,6% на кінець 2010 року. Збитки банків України в 2011 році знизилися на 40,8% - до 7,708 млрд грн порівняно з 13,027 млрд грн збитків за 2010 році. Сумарні доходи банківської системи в минулому році виросли на 4,3% - до 142,778 млрд грн, витрати - на 0,4%, до 150,486 млрд грн. Рентабельність активів за підсумками року склала - 0,76%, капіталу - -5,27%. Чиста процентна маржа знизилася до 5,32%, чистий спред - до 4,51%. Активи банків України в 2011 році збільшилися на 12,4% - до 1,05 трлн грн.

Перший квартал 2012 року банківська система України закінчила з прибутком у розмірі 1,725 млрд. грн. Доходи банків України у першому кварталі 2012 року, порівняно з відповідним періодом 2011 року, збільшилися на 2,7% і склали 35,3 млрд грн. Витрати банків за вказаний період скоротилися на 2,9% і становили 33,5 млрд грн. [7].

Проте, у глобальному рейтингу конкурентноздатності Всесвітнього економічного форуму 2010-2011 років надійність банківської системи України опинилася на 138-му місці. Це є найнижчим показником серед країн, які беруть участь у рейтингу. Крім того, легкість взяття кредиту в Україні стоїть на 130-му місці, ефективність податкової системи - на 136-му. Урядовий кур'єр

Для підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних банків необхідно вжити таких заходів:

- 1) удосконалити законодавчу базу для підвищення прозорості діяльності банків;
- 2) здійснити нарощування власного капіталу;
- 3) підвищити якість менеджменту;
- 4) впроваджувати новітні технологічні розробки;
- 5) розширити спектр банківських послуг;
- 6) отримати довіру населення, тощо [2, с. 113].

Банки відіграють важливу роль у функціонуванні грошового ринку, а через нього - у розвитку ринкової економіки.

Призначення банку полягає у забезпеченні:

- концентрації вільних капіталів і ресурсів, необхідних для підтримки безперервності і прискорення виробництва;
- упорядкування і раціоналізації грошового обігу [5, с. 25].

Банки сприяють розширенню обсягів і підвищенню ефективності суспільного виробництва, забезпеченню потреб обороту в платіжних засобах, зміцненню договірної і платіжної дисципліни в господарстві, удосконаленню та зміцненню грошового обороту, впливають на прискорення обороту капіталу в процесі відтворення [6, с. 84].

Висновки. Банківська сфера є однією з провідних ланок фінансової системи, від стабільності якої залежить подальший розвиток економіки України, можливість виходу на міжнародні ринки та активної участі у глобалізаційних процесах.

Проблеми банківського сектору не лише гальмують розвиток підприємництва, сприяють занепаду виробництва, а й призводять до економічного спаду у всіх сферах економіки. Саме тому, необхідно, орієнтуватись на досвід держав з розвинутою ринковою економікою, займатись стимулюванням національного виробника та розробляти власні державні програми у сфері покращення банківських відносин, які б сприяли підвищенню стабільності та зростання економіки України.

Література:

1. Герасимова С. В. Інвестиційний потенціал банківської системи України / С. В. Герасимова, О. В. Лепьохіна // Актуальні проблеми економіки. - 2010. - №8. - С. 247-256.
2. Гриценко Л. Л. Банківська система України: сучасний стан і напрямки розвитку / Л. Л. Гриценко, Є. Ю. Онопрієнко // Актуальні проблеми економіки. - 2010. - №10. - С. 111-116.
3. Кравченко І. Банківська система та проблеми стратегічного розвитку / І. Кравченко, Г. Багратян, Є. Мазіна // Вісник Національного банку України. - 2012. - №1. - С. 7-10.
4. Масленіков В.В. Зарубіжні банківські системи // Економіка, фінанси, право – 2010 - №10 – С. 15-20.
5. Омелянович М. Ю. Грошово – кредитні відносини у період фінансової кризи // Фінанси України – 2011 - №6 – С. 20-31.
6. Шараєвський Д. В. Ефективність діяльності банківської системи як запорука сталого економічного розвитку / Д. В. Шараєвський // Економіка та держава. - 2011. - №7. - С. 83-85.
7. Статистичні дані – [сайт <http://www.bank.gov.ua>]

Ляшенко Дар'я
(Харків)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРЕДИТНОГО РИНКУ В УМОВАХ НАЧАЛЬНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

На сьогодні в Україні особливого значення набуває підвищення ефективності функціонування ринкової інфраструктури, що вимагає кардинальних якісних перетворень у банківській сфері, а відповідно, реалізації адекватної політики комерційними банками. Перехід від адміністративно-командних методів управління банківською системою до економічних посилює роль конкуренції та зумовлює необхідність врахування потреб клієнтів грошово-кредитного ринку, розробки і реалізації ефективної депозитної і кредитної політики.

Досвід країн з розвинутою ринковою системою підтверджує, що головною функцією комерційних банків є сприяння мобілізації заощаджень суб'єктів господарювання, спрямування їх у напрямку найефективнішого використання, опосередковано збільшуючи загальну масу інвестицій та потенціал економічного зростання. Необхідними умовами для створення ефективної банківської системи в Україні є можливість та практичне здійснення переливу фінансових коштів між суб'єктами господарювання, надання споживачам свободи вибору між різними об'єктами розміщення тимчасово вільних грошових коштів, а також надання рівних прав усім, хто пред'являє попит на кредитні ресурси.

Теоретичні концепції, присвячені проблематиці депозитної діяльності банків, ускладнюються та диференціюються разом зі зміною умов функціонування і обігу позичкового капіталу. Спроби осмислити і теоретично обґрунтувати сутність та роль депозитних ресурсів пов'язані з процесами розвитку лихварського, а згодом грошового капіталу. Зокрема, проблеми депозитної діяльності у контексті формування збережень і інвестицій розглядали А. Сміт, Дж.С. Мілль, Д. Рікардо, І. Фішер, К. Віксель, а пізніше вони досліджувались Дж.М. Кейнсом, Дж. Хіксом, М. Фрідменом, Г. Джонсоном, Е. Доланом, Ф. Мишкіним та ін.

Значні розробки у вивченні депозитів у складі ресурсної бази сучасних банківських інститутів здійснили такі зарубіжні економісти як Г. Айленбергер, Р. Еллер, П. Роуз, що аналізували проблеми формування депозитних вкладів у структурі ресурсної бази комерційного банку з двох позицій: управління банківським капіталом і управління зобов'язаннями банку.

Серед російських вчених варто зазначити праці Є. Жукова, О. Лаврушина, В. Усоскіна. Проблемам формування ефективної депозитної політики комерційних банків присвячені роботи вітчизняних вчених, зокрема В. Вітлінського, А. Гальчинського, О. Дзюблюка, О.Заруби, Т.Ковальчука, В. Лагутіна, І. Лютого, А. Мороза, А. Пересади, О. Пилипенка, М. Савлука та ін.

Відаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних та зарубіжних вчених з даної проблематики, слід зауважити, що існує потреба в її подальшому дослідженні. Це обумовлено недостатнім рівнем розробки окремих аспектів депозитної політики комерційного банку в умовах стабілізації грошово-кредитного ринку; дискусійними залишаються питання оптимального співвідношення депозитних інструментів та особливості формування депозитної політики в умовах зростаючої конкуренції.

Метою роботи є дослідження такого сектору економіки як кредитний ринок з точки зору макроекономіки та законодавства України; аналіз економічної ситуації функціонування кредитного ринку України.

У січні 2010 року на грошово-кредитному ринку спостерігалася тенденція до відпливу коштів з банківської системи. Неприятливий розвиток процесів як в світовій економіці, так і, безпосередньо, в Україні, відобразився на довірі до банківської системи.

Загальний обсяг депозитів в національній валюті у січні зменшився на 7,4% до 185,4 млрд. грн., у т.ч. фізичних осіб - на 2,8% до 105,0 млрд. грн., юридичних осіб - на 12,9% до 80,4 млрд. грн. Одночасно загальний обсяг депозитів в іноземній валюті (у доларовому еквіваленті) у січні зменшився на 2,2% до 20,0 млрд. дол. США, у т.ч. фізичних осіб - на 4,5% до 13,3 млрд. дол. США, юридичних осіб зросли на 2,9% до 6,7 млрд. дол. США.

Попри відплив коштів з банків, обсяг готівки поза банками у січні також зменшився - на 3,0% до 150,2 млрд. грн. Це відображає збільшення попиту на іноземну валюту на готівковому сегменті ринку. Водночас, питома вага готівки в структурі грошової маси упродовж січня збільшилася до 30,5% порівняно із 30,0% на початок місяця, оскільки грошова маса у січні знижувалася більшими темпами, ніж готівка поза банками.

Обсяг грошової маси у січні 2010 зменшився на 4,6% до 491,8 млрд. грн. У річному вимірі (у розрахунку до відповідного місяця минулого року) темпи приросту грошової маси знизилися до 25,7% порівняно із 30,2% на початок року. Монетарна база зменшилася на 3,6% до 180 млрд. грн. Втім, у річному вимірі темпи приросту монетарної бази у січні 2009 р. збільшилися до 32,1% порівняно із 31,6% на початок року.

Кошти Уряду в національній валюті на рахунках в Національному банку України у січні збільшилися на 3% до 8 млрд. грн. і їх зміна суттєвого впливу на динаміку коррахунків банків не чинила.

Стан ліквідності банківської системи знайшов своє відображення і в динаміці відсоткових ставок. Так, середньозважена вартість кредитів в національній валюті у цьому місяці збільшилася з 21,6% до 26,5%, в той час як в іноземній валюті вона зменшилася з 12,6% до 10,4%. Інтегральна ставка за кредитами збільшилася з 19,4% до 21,9%. Середньозважена вартість депозитів в національній валюті у січні збільшилася з 13,0% до 15,9%, в іноземній - з 8,2% до 8,6%. Інтегральна ставка за депозитами збільшилася з 11,2% до 12,7%.

Обсяг кредитних вкладень зменшився на 1,6% до 722,6 млрд. грн. При цьому обсяг кредитів наданих юридичним особам зменшився на 1,4% до 453,7 млрд. грн., наданих фізичним особам - зменшився на 1,8% до 268,9 млрд. грн.

У 2011 році діяльність банківського сектору України характеризувалася стабільним припливом коштів до банківської системи, пожевленням кредитування, нарощуванням регулярного капіталу банків та зростанням його адекватності, зниженням порівняно з попередніми роками рівня збитків та зменшенням кількості збиткових банків.

Головною метою грошово-кредитної політики Національного банку України у 2012 р. і надалі відповідно до Конституції України лишатиметься забезпечення стабільності національної грошової одиниці, що виступає основою досягнення збалансованого економічного розвитку, підтримання рівня зайнятості та реальних доходів населення.

Внутрішні аспекти стабільності гривні розглядатимуться в контексті забезпечення цінової стабільності, головним критерієм якої слугуватиме динаміка індексу споживчих цін. Передумовами цього має бути досягнення збалансованого розвитку всіх секторів фінансового ринку та поліпшення на цій основі трансмісійних механізмів, нівелювання дисбалансу в розвитку окремих сегментів реального сектору економіки, можливість максимального згладжування впливу зовнішніх шоків на внутрішній ринок за рахунок швидкого перетікання потоків капіталу, високий рівень довіри до національної валюти, зменшення присутності іноземної валюти в операціях на внутрішньому ринку та як засобу заощаджень.

Зовнішні аспекти стабільності національної грошової одиниці розглядатимуться не лише з точки зору утримання обмінного курсу гривні в певних межах, а й з урахуванням необхідності забезпечення таких умов і параметрів функціонування валютного сегменту ринку, які не мають негативного впливу на інвестиційні рішення та очікування економічних агентів, дають змогу мінімізувати вплив зовнішніх шоків фінансового характеру. Такі критерії можуть бути забезпечені через використання режиму керованого плавання обмінного курсу (з переходом у перспективі до режиму вільного плавання обмінного курсу), що має супроводжуватися посиленням гнучкості обмінного курсу гривні через розширення діапазону його можливих коливань (у результаті обмінний курс втрачає статус якоря грошово-кредитної політики, а курсова динаміка підпорядковується завданням нівелювання зовнішніх ризиків стабільності національної грошової одиниці); забезпеченням прозорості та транспарентності функціонування валютного сегменту ринку через удосконалення правил роботи на ньому учасників ринку та дотримання чітких принципів і процедур; створенням та постійним удосконаленням механізмів хеджування валютних ризиків; розбудовою комплексної системи моніторингу валютних ризиків, удосконалення механізмів контролю та протидії спекуляціям, застосуванням пруденційних процедур для упередження валютних ризиків та недопущення формування інших дисбалансів, пов'язаних із здійсненням операцій капітального характеру в іноземній валюті; послідовним і системним здійсненням лібералізації валютного ринку на основі чітко визначених принципів, підходів та етапності; ужиттям інших ринкових заходів, спрямованих на зниження рівня доларизації економіки, зовнішніх ризиків та удосконалення засад функціонування валютного сегменту грошово-кредитного ринку.

Національний банк України концентруватиме зусилля на створенні спільно з Урядом макроекономічних, фінансових та інституційних умов для переходу до монетарного режиму, що ґрунтується на ціновій стабільності.

Уживаючи заходів з подолання наслідків економічної та фінансової кризи, Національний банк рішуче діятиме в напрямі створення превентивних механізмів запобігання виникненню таких ситуацій у майбутньому. У цьому аспекті, урахувавши критичну значимість для стабільності грошової одиниці та ефективності грошово-кредитного регулювання фінансових ринків

Отже, вихід України із кризи, стабілізація економічного становища, підвищення добробуту людей неможливі без розвинутого кредитного ринку. А для цього, крім подолання гіперінфляції, необхідне здійснення ряду невідкладних заходів. До першочергових тут можна віднести: на державному рівні вирішити комплекс питань щодо вільного обігу в Україні цінних паперів іноземних компаній, купівлі українських цінних паперів іноземними інвесторами; привести чинне законодавство у відповідність з потребами сьогодення функціонування та подальшого розвитку українського кредитного ринку; більш ефективно використовувати наявні можливості структур, що вже працюють на національному ринку; законодавчо передбачити гарантії держави по збереженню грошових заощаджень населення; створити державні органи управління і контролю за функціонуванням ринку; здійснення тих чи інших заходів дозволить прискорити формування в Україні кредитного ринку.

Саме централізований та регульований ринок стає універсальним механізмом, за допомогою якого врегульовуються не лише економічні, а й соціальні і навіть політичні відносини. В макроекономічному плані він дозволяє державним органам завдяки отриманню щоденного загального балансу ринку безпосередньо контролювати його стан і своєчасно попереджати кризові ситуації. Стабільність ринку сприятиме зміцненню довіри населення до кредитної системи, залучить іноземних інвесторів, а наявність єдиного центру котирування створить сприятливі умови для здорової конкуренції торговців з одночасним збереженням гарантій для інвесторів та емітентів.

Література:

1. Васкіс О.П. Банківська система України: сучасний стан та перспективи розвитку // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. - 2008. - №2. - С.77.
2. Онищенко Д.Ю. Напрямки розвитку фінансово-кредитної системи України // Економічний часопис. - 2007. - №10. - С.12.
3. Основні засади грошово-кредитної політики на 2008 рік. Схвалені Рішенням Ради НБУ від 10.09.2008 року №17 // Вісник НБУ. - 2008. - №10. - С.4-7.
4. Погорьельцева Н. Особливості становлення іпотечного ринку в трансформаційній економіці // Банківська справа. - 2007. - №3. - С.26-38.

5. Чайковський Я. І. Банківська система України сьогодні: основні проблеми і перспективи розвитку // Фінанси України. - 2009 - №8. - С.42-45.

Науковий керівник: старший викладач кафедри економічної теорії та права Олійникова Неля Анатоліївна.

Ірина Поліщук
(Рівне)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МАРКЕТИНГУ ІННОВАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання основними критеріями ефективного розвитку підприємств стають якість і швидкість впровадження нових інформаційно – технологічних систем та управлінських методів. В таких умовах виникає потреба у використанні маркетингу інновацій, що є запорукою успіху діяльності суб'єктів господарювання, адже дозволяє виявляти і контролювати ті фактори, які визначають умови тривалого виживання і розвитку (на основі інновацій) на ринку.

Під маркетингом інновацій слід розуміти діяльність, спрямовану на пошук нових сфер і способів використання потенціалу підприємства, розроблення на цій основі нових товарів та технологій і їх просування на ринку з метою задоволення потреб і запитів споживачів більш ефективним, ніж конкуренти, способом, отримання за рахунок цього прибутку та забезпечення умов тривалого виживання і розвитку на ринку [1, с. 269].

Відповідно методологія та інструментарій маркетингу інновацій повинні бути покладені в основу діяльності підприємств, що стали на інноваційний шлях розвитку. Однак практика свідчить, що підприємствами застосовуються лише окремі інструменти маркетингу інновацій, і майже не спостерігається випадків, коли маркетинг інновацій розглядається як філософія ведення бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання маркетингу інновацій на сьогодні є актуальними і розглядаються в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних фахівців, серед яких Л. Л. Антонюк, В. М. Аньшина, С. В. Близнюк, Г. Я. Гольдштейн, С. М. Ілляшенко, В. Н. Колот, Ф. Котлер, В. Г. Медінський, В. Ф. Оберемчук, С. Ф. Покропивний, А. М. Поручник, В. С. Савчук, Р.А. Фатхутдінов, С. Холлесен, Т. Н. Циганкова та інші науковці.

Метою даної роботи є визначення концептуальних засад маркетингу інновацій як методології ринкової діяльності підприємств, що стали на шлях інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Маркетинг інновацій є концепцією, згідно з якою організація повинна безперервно вдосконалювати продукцію і методи маркетингу, здійснювати наукові розробки, дослідно - експериментальні дослідження, організацію виробництва інновацій, дослідження ринку (з використанням елементів бенчмаркінга), налагодження комунікацій, формування цін та розробку інноваційних стратегій. Маркетинг інновацій можна розглядати також з таких позицій [1, с. 270]:

- 1) як аналітичний процес, що передбачає виявлення ринкових можливостей інноваційного розвитку;
- 2) як засіб активного впливу на споживачів та цільовий ринок у цілому, що пов'язаний з виведенням та просуванням інновації на ринок;
- 3) як функцію інноваційного менеджменту, спрямовану на виявлення можливих напрямків інноваційної діяльності, їх матеріалізацію і комерціалізацію. При цьому можна одночасно розглядати інноваційний менеджмент як функцію маркетингу інновацій, спрямовану на втілення досягнень науки і техніки у нові товари, здатні задовольнити потреби і запити споживачів та забезпечити товаровиробнику (продавцю) прибуток;
- 4) як засіб (ринковий інструментарій) орієнтації окремих суб'єктів господарювання, а разом з тим і національної економіки у цілому, на інноваційний розвиток.

Маркетинг інновацій включає стратегічну і оперативну складові. Основна мета стратегічного інноваційного маркетингу полягає в розробці стратегії проникнення нововведення на ринок. Тому в основу стратегічних маркетингових досліджень закладається аналіз кон'юнктури ринку з наступним визначенням сегментів ринку, організацією і формуванням попиту, моделюванням поведінки покупця.

На етапі оперативного маркетингу розробляються конкретні форми реалізації обраної інноваційної стратегії. Оперативний маркетинг націлений на максимізацію прибутку й обсягу продажів, підтримку репутації фірми, розширення частки ринку.

При здійсненні інноваційної діяльності важливу роль відіграє вибір принципів реалізації маркетингових заходів. Можна ідентифікувати такі основні принципи маркетингу інновацій [3, с. 164]:

- 1) націленість на досягнення кінцевого практичного результату інновації;
- 2) захоплення певної частки ринку відповідно до довгострокової мети, яка поставлена перед інноваційним проектом;
- 3) інтеграція дослідницької, виробничої та маркетингової діяльності в систему менеджменту підприємства;
- 4) орієнтація на довгострокову перспективу, що вимагає ретельної уваги до прогностичних досліджень, розроблення на їх основі інновацій, що забезпечують високопродуктивну господарську діяльність;
- 5) застосування взаємозалежних і взаємоузгоджених стратегій і тактики активного пристосування до вимог потенційних споживачів інновації з одночасним цілеспрямованим впливом на їх інтереси.

Аналіз інноваційного процесу свідчить, що він передбачає як науково – дослідні та дослідницько-конструкторські роботи, так і їх маркетинговий супровід (маркетинг інновацій) у їх логічному взаємозв'язку. При цьому потрібно зауважити, що з практичного погляду (з позицій конкретного інноватора - товаровиробника) маркетинг інновацій пов'язаний з орієнтацією виробництва і збуту інноваційної продукції на задоволення існуючих і перспективних запитів споживачів, формування і стимулювання попиту на нові продукти. Науково – дослідні та дослідницько – конструкторські роботи є втіленням досягнень науки і техніки в інноваційну продукцію, здатну задовольнити запити споживачів та принести прибуток їх розробнику і виробнику.

З цього випливає, що інноваційна діяльність передбачає проведення комплексу робіт, який складається з [1, с. 271]:

- наукових (зокрема, лабораторних) і маркетингових досліджень (у тому числі бізнес - аналізу, тобто розроблення й обґрунтування інноваційного проекту);

- розроблення і виготовлення інновацій;
- лабораторних і ринкових випробувань;
- просування інновацій на ринок.

Використання системи маркетингу інновацій на підприємстві необхідно поєднувати із застосуванням нових інформаційних технологій, організації інформаційних потоків, а також різних рекламних засобів. При здійсненні інноваційної діяльності потрібно враховувати також те, що [2, с. 30]:

- інновації повинні прив'язуватися до потреб споживачів, а не до досягнення технічної переваги як самоцільі;
- виведення на ринок інновації повинне супроводжуватися корисною інформацією про виріб, щоб споживачі могли зрозуміти, чому потрібно купувати саме той чи інший товар;

- перед виведенням інновації на ринок необхідно проводити глибокий маркетинговий аналіз;
- маркетинг повинен підкреслювати конкурентні переваги виробу.

Маркетинг інновацій повинен бути зорієнтований на вирішення завдань планування інноваційної діяльності:

- 1) вибір оптимальної стратегії фірми;
- 2) формування оптимального по номенклатурі та асортименту портфеля інновацій;
- 3) структуризація цілей інноваційної діяльності;
- 4) складання орієнтовного графіка виконання робіт із розроблення, виготовлення і просування на ринку товарних інновацій;
- 5) формування організаційно-технічних і маркетингових заходів для забезпечення виконання плану;

6) стимулювання виконання плану.

Слід також зазначити, що традиційні інструменти маркетингу найчастіше є непридатними для розв'язання завдань маркетингу інновацій. Головною відмінністю маркетингу інновацій від маркетингу традиційних товарів (послуг, технологій) є те, що в даному випадку фахівці з маркетингу постійно зайняті пошуком нових шляхів задоволення існуючих потреб, або – пошуком нових чи прихованих потреб, і, відповідно, шляхів їх задоволення. Інновації в маркетингу за частотою впровадження випереджають всі інші інновації. Це пов'язано з тим, що після того, як виробники зрозуміли важливість реалізації маркетингу на своїх підприємствах, вони почали шукати шляхи якомога кращого задоволення потреб споживачів і, відповідно, використовувати нові методи та інструменти маркетингу.

Висновок. Отже, здійснення господарської діяльності на засадах маркетингу інновацій дозволить підприємству знайти і реалізувати ринкові можливості інноваційного розвитку для підвищення рівня його конкурентоспроможності, укріплення ринкових позицій, підвищення ефективності функціонування, забезпечення умов тривалого виживання і розвитку.

Література:

1. Маркетинг. Менеджмент. Інновації: монографія / за ред. д. е. н., проф. С. М. Ілляшенка. – Суми: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2010. – 623 с.
2. Туніцький Н.О. Системний підхід до організації маркетингу на підприємстві. // Актуальні проблеми економіки. – 2008. - №4. – 250 с.
3. Чухрай Н.І. Особливості маркетингу продуктових інновацій / Н.І. Чухрай, Т.Б. Данилович // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2007. – № 605. – С. 162 - 167.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент Кузнєцова Тетяна Володимирівна

**Ольга Титар, Олександр Титар
(Харків)**

ПРОБЛЕМИ МОЛОДІЖНОГО РИНКУ ПРАЦІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Глобальна економічна криза призвела до загострення ситуації на ринку праці. Однією з найбільш серйозних проблем є скорочення обсягів зайнятості серед молоді. Невирішені проблеми працевлаштування молоді мають серйозні соціально економічні наслідки такі як: зростання безробіття; зниження рівня життя; поширення пасивних нерегламентованих і деструктивних моделей поведінки; збільшення зовнішньої трудової міграції; психологічні зміни, які приводять до втрати мотивації до праці, зміни ціннісних орієнтацій і падіння легальної зайнятості.

Актуальність проблеми характеризують такі цифри: на сьогодні приблизно половина безробітних – молоді люди до 30 років, а серед молоді у віці 15-24 роки кожен шостий – безробітний. [1]. Труднощі у працевлаштуванні молоді відчуває в зв'язку з тим, що має найменшу конкурентну здатність на ринку праці, яка викликана дією таких факторів: нехваткою професійних знань, кваліфікації та навичок; необхідністю надання молодим людям додаткових пільг (навчальна відпустка, більш жорсткі вимоги по охороні праці та інші), що вивчає додаткові труднощі для підприємців; трудовою нестабільністю молоді, яка пов'язана зі звільненнями в зв'язку із службою у армії, відпустками на навчання, відпустками молодих жінок для виконання репродуктивної функції та інші.

Перехід до ринкової економіки і демократизація суспільства, з одного боку, розширили можливості молоді у виборі сфер та видів економічної діяльності, змінили трудову ментальність. З другого боку, країна відказалася від примусових форм зайнятості. послабився державний контроль за працевлаштуванням (відсутній розподіл молодих спеціалістів). скоротилися соціальні програми, підвищилася незахищеність молоді на ринку праці і як наслідок загострилися проблеми молодіжного безробіття.

Серйозною проблемою є поширення безробіття серед недавніх випускників навчальних закладів. На сьогоднішній день в Україні відсутнє державне прогнозування потреб економіки у спеціалістах з вищою освітою. Тому й виникають на ринку праці диспропорції між попиту і пропозицією дипломованих фахівців. Так на вакансії юриста претендують дев'ять, менеджера вісім, а бухгалтера шість осіб. Тут існує ще й проблема якості підготовки молодих фахівців.

Суспільство повинно постійно опікуватися професійною підготовкою, навчанням і профорієнтацією молоді. Треба прогнозувати і планувати цю роботу з урахуванням потреб і попиту на конкретні професії зі сторони виробництва, бізнесу, управління і держави в цілому. Підготовка потрібних кадрів повинна бути організована на випередження. У цьому процесі повинні приймати участь фахівці Мінпраці, Міносвіти, служби зайнятості, ректори ВНЗ та директори ПТУ.

Суттєвою проблемою є той факт, що роботодавці не хочуть брати на роботу початківців, які не мають досвіду роботи. Вважаємо, що навчальні заклади повинні перестроювати свою роботу по організації виробничої практики. Студенти і учні повинні проходити її на робочих місцях і бажано на тих підприємствах на яких будуть працювати у майбутньому. Для цього треба налагоджувати більш тісні зв'язки між навчальними закладами і виробництвом.

Проблеми зайнятості для молоді, яка знаходиться на обліку в державній службі зайнятості (це третина від загальної чисельності незайнятих громадян) регулюються відповідно до законів України «Про зайнятість населення» та «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття». Згідно цих законів випускникам навчальних закладів надається перше робоче місце у рамках державного замовлення на підготовку кваліфікованих робітників і спеціалістів; на підприємствах, в організаціях та установах різних форм власності бронюються робочі місця за робітничими професіями для молоді тощо. Але на практиці ці норми законів виконуються далеко не завжди.

На основі проведеного соціологічного опиту, можна зробити такі висновки: тільки до 10% молоді, яка уперше приступає до трудової діяльності, поповнює сферу матеріального виробництва, до 30% сферу фінансової, посередницької і торгової діяльності, до 15% поповнюють сферу нерегламентованої зайнятості і приблизно 20% стає на шлях неробства, алкоголізму, наркоманії, проституції, шахрайства, інші попадають в обслуговуючі і силові структури держави. Такий розподіл зайнятості серед молоді, яка уперше приступає до трудової діяльності, являє собою істотну державну проблему [4].

Для вирішення проблеми зайнятості і безробіття серед молоді необхідно:

- створити молодіжну біржу праці;
- розробляти проекти, які орієнтовані на фінансування активних заходів сприяння зайнятості серед молоді;
- проводити дослідження з метою визначення певних спеціальностей, професійних навичок та рівня кваліфікації, якими повинні володіти випускники ВНЗ. Враховувати результати цих досліджень у навчальних програмах. До проведення цих досліджень доцільно залучати соціологічні лабораторії вищих навчальних закладів;
- включити до навчальних програм обов'язкове стажування студентів останніх курсів на підприємствах, в установах та організаціях для набуття випускниками практичного досвіду роботи. Розробити механізм залучення студентів та учнів до роботи за сумісництвом у вільний від навчання час на добровільній основі. Організовувати експериментальні підприємства у навчальних закладах;
- розробити та впровадити механізм фінансової підтримки підприємств, установ та організацій, які беруть участь у реалізації програм зайнятості для молоді;

- проводити навчання і тренінги з техніки пошуку роботи та розповсюдження інформаційного матеріалу про стан ринку праці, потенційних законодавців, вимогах до кваліфікації найманих працівників тощо з метою створення умов для самовизначення особи;
- організовувати зустрічі з роботодавцями та з колишніми безробітними, які успішно знайшли роботу чи заснували власний бізнес. Забезпечити широке висвітлення позитивного досвіду з працевлаштування засобами масової інформації; запровадити в програмах навчальних закладів курси з техніки пошуку роботи та факультативні заняття з організації власної справи;
- розробити програми міжнародного обміну студентами з метою стажування, виконання тимчасових та волонтерських робіт.
- Для реалізації запропонованих заходів необхідно об'єднати зусилля відповідних міністерств, служби зайнятості, громадських об'єднань, навчальних заходів з метою створення сприятливого підприємницького середовища для розвитку економічної активності молоді.

Література:

1. Ринок праці України у 2010 році: Аналіт-стат. зб./Держ. центр зайнятості України.-К., 2011.
2. М.Корчун Шляхи підвищення економічної активності та зайнятості молоді на ринку праці України //Україна: аспекти праці.– 2008.-№3.– С.35-39.
3. Режим доступа: Ринок праці України // ukrstat.gov.ua
4. Випускники ВНЗ у реальному бізнесі: яких навичок і знань їм бракує? // Вісник Консорціуму із удосконалення менеджмент-освіти в Україні. – 2010. – Лютий, с. 3

Вікторія Троцька, Олена Борисюк
(Луцьк)

БОРГОВА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ

В сучасних умовах формування і нагромадження внутрішнього та зовнішнього державного боргу є найважливішою складовою функціонування фінансової системи переважної більшості країн світу, інструментом макроекономічного регулювання та реалізації економічної стратегії держави, потужним важелем інтеграції України у світове господарське товариство.

В Україні за роки її незалежності формування державного боргу відбувалося значною мірою хаотично, під впливом потреб оперативного фінансування, поточних потреб бюджетних видатків, що наклало свій відбиток на його структуру та обсяги [1, с. 41].

Проблеми боргової безпеки широко розглядаються як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Серед українських науковців, які здійснили ґрунтовні дослідження питань боргової безпеки України та провели аналіз її стану на основі відповідних індикаторів, варто відзначити О. Барановського, В. Козюка, Н. Кравчук, С. Марченко, О. Царука [2, с. 108].

Метою статті є висвітлення боргової безпеки держави як однієї зі складових фінансової безпеки та визначення її сучасного стану.

Фінансова безпека містить такі складові: бюджетна безпека, валютна безпека, грошово-кредитна безпека, боргова безпека, безпека страхового ринку, безпека фондового ринку.

Згідно із Законом України "Про основи національної безпеки України", боргова безпека – це такий рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для вирішення соціально-економічних потреб, що не загрожує втратою суверенітету і руйнуванням вітчизняної фінансової системи [3].

Розглядаючи заборгованість держави як загрозу фінансової безпеки, необхідно розмежовувати вплив як зовнішньої, так і внутрішньої заборгованості. Саме врахування цих боргів як елементів економічної системи і дає підстави вводити і розглядати таку категорію, як «боргова безпека».

До основних факторів, що впливають на рівень боргової безпеки, належать: 1) стан нормативно-правової бази, що регламентує формування державного боргу і використання запозичених коштів; 2) загальний обсяг, структура боргових зобов'язань, динаміка державного боргу; 3) перелік наявних і потенційно можливих боргових інструментів, а також фактичні пропорції між ними і можливість диверсифікації ринку державних цінних паперів; 4) офіційний валютний курс і темпи зростання ВВП; 5) існуюча система управління державним боргом [4, с. 224-225].

Державний борг є складовою державних фінансів. Це загальна сума випущених і непогашених боргових зобов'язань держави (як внутрішніх, так і зовнішніх). Державний зовнішній борг класифікується по видах кредитів (банківські і фірмові); по формах надання (валютні і товарні); в залежності від цільового використання (інвестиційні і не інвестиційні позики); за умовами надання (пільгові, за сплатою високих процентів, на компенсаційній основі); по строках повернення заборгованості; по умовах повернення боргу (одночасно, рівними чи не рівними частинами) [5, с. 68-71].

У практиці не має єдиного підходу щодо використання індикаторів боргової безпеки. Нормативним у світовій практиці вважається рівень зовнішнього боргу, що не перевищує 60% ВВП, відповідно до методики Світового банку – 50 % від ВВП, О. Барановський рекомендує граничне значення 25%, а А. Ілларіонов – 30% [6].

Серед індикаторів боргової безпеки можна виділити співвідношення: валового розміру державного зовнішнього боргу і річного експорту товарів і послуг; суми на обслуговування зовнішнього боргу і загальних валютних надходжень країни або вартості експорту товарів; короткострокової зовнішньої заборгованості і поточних бюджетних надходжень; річної суми іноземних позик під державні гарантії і дохідної частини держбюджету; суми державного боргу в іноземній валюті і ВВП; обсягу державного боргу і грошової мзи в обігу; зростання державного боргу за рік і річного обсягу державних капітальних вкладень тощо.

Разом із тим, для гарантування стабільної ситуації у валютно-фінансовій сфері та забезпечення платоспроможності держави в середньостроковій перспективі державний борг України не повинен перевищувати 35% ВВП [4, с. 225].

Згідно Наказу Міністерства економіки України від 02.03.2007р. № 60 було розроблено Методику розрахунку рівня економічної безпеки України, де офіційно визначено 5 показників економічної безпеки та їх граничні значення в Україні, серед яких показники боргової безпеки: 1) відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, 2) рівень зовнішньої заборгованості на 1 особу, 3) відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, 4) відношення сукупних платежів з обслуговування зовнішнього боргу до доходів державного бюджету, 5) відношення відсоткових платежів з обслуговування зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг [7].

Отже, аналізуючи дані 2010 року, можна сказати, що за оцінкою Рахункової палати України державний борг уперше перевищив 50 млрд. дол., що майже в 1,5 рази більше золотовалютних резервів країни, таким чином рівень зовнішньої заборгованості на 1 особу понад 1000 дол. США державного боргу (8500 грн.) , а гранично допустимий рівень - 200 дол. США, такий показник є економічною загрозою для існування країни. Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП - 40%, при граничному рівні в Україні 25%, такий показник є обтяжливим і небезпечним для економіки. Відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг - 66,79%, хоч цей показник не більший за нормативний, але рівень фінансового запасу лише 3,1%, це свідчить про надвелику зовнішню заборгованість приватного та фінансового сектору, що підриває платоспроможність недержавного сектору економіки, який при масовому пред'явленні вимог кредиторів не зможе відповісти за своїми зобов'язаннями, а це у свою чергу підірве довіру кредиторів і до держави, як гаранта. Така тенденція свідчить про непривабливість вітчизняного капіталу через його високу ціну, яку у значній мірі визначає рівень інфляції, який в Україні сьогодні

надвисокий. Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування зовнішнього боргу до доходів державного бюджету - 15,52 %, цей показник містить найбільше фінансового запасу, але його необхідно зменшувати щонайменше до 10%. Відношення відсоткових платежів з обслуговування зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг - 11,03. Значення цього показника збільшується щорічно і вже у 2012 році Україна має виплатити 53 млрд. грн. на обслуговування державного боргу [8].

Причинами таких негативних показників боргової безпеки є: щорічний дефіцит бюджету та платіжного балансу, значне перевищення експорту над імпортом, криза функціонування пенсійної системи, непривабливий для інвесторів інвестиційний клімат в країні, високий ступінь залежності України від імпортованих енергоносіїв, невиражена політика держави щодо управління боргом, малоефективний контроль за використанням запозичень.

Зниження рівня боргової безпеки держави спричиняє: зростання відсоткових ставок на ринку державних запозичень, підвищення рівня оподаткування суб'єктів господарювання, зменшення виробничого споживання внаслідок падіння інвестицій, вплив з країни сукупних валютних резервів, передачу частини державної власності у власність зарубіжних країн, зниження міжнародного престижу країни, посилення невпевненості населення у завтрашньому дні. Тобто рівень боргової безпеки безпосередньо позначається на рівні бюджетної, інфляційної, валютної та інвестиційної безпеки [4, с. 225].

Наслідками збільшення державного боргу є: зростання інфляції високими темпами, випередження цін над виплатами заробітних плат, залежність країни від кредиторів та збільшення зобов'язань України виконувати їх умови, девальвація національної валюти, а отже і погіршення рівня якості життя населення, зменшення їх реальних доходів, значне подорожчання енергоносіїв, та ін.

Таким чином, Україні необхідно здійснювати такі заходи для вирішення проблем, спричинених значним обсягом державний боргу та його постійним збільшенням: регулярний нагляд за основними макроекономічними показниками боргової безпеки України, необхідно сприяти збільшенню численності населення та його рівня життя, заохочувати інвесторів вкладати кошти у реальний сектор економіки України, створити привабливі умови для ведення підприємницької діяльності (у тому числі виходу її з тіні) та збільшення рівня споживання, створити міцну правову базу для розвитку економіки, сприяти збільшенню національних золотовалютних резервів та привабливості державних боргових інструментів, оптимізувати фінансову політику держави як джерело державних доходів, забезпечити збільшення розміру інвестицій у інноваційну діяльність.

Література:

1. Олійник О. В., Сідельнікова І. В. Боргова безпека України: стан, проблеми, перспективи // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – 2011. – № 2(5). – С. 41-47
2. Лубкей Н. Аналіз стану боргової безпеки України на сучасному етапі // Економічний аналіз. – 2008. – №3(19). – С. 108-110
3. Закон України «Про основи національної безпеки України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
4. Макарюк О. В., Яценко Н. В. Оцінювання рівня боргової безпеки держави // Механізм регулювання економіки. – 2010. – №4. – С. 223-226
5. Дудченко В. Зовнішній борг: особливості вимірювання та економічні наслідки // Економічний аналіз. – 2010. – Вип. 7. – С. 68-71
6. Національний банк України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
7. Проект Закону України Про державний борг від 25.05.2006 р. №2930
8. Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>

Світлана Фімар
(Черкаси)

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ГОСПОДАРСЬКИХ СУБ'ЄКТІВ

У сучасних теоретичних розробках вітчизняних та зарубіжних науковців значну увагу приділяють питанням сутності грошових потоків, оскільки останні є матеріальною основою фінансового менеджменту на макро- та мікрорівнях національної економіки.

Більшість науковців пропонують використовувати грошові потоки у процесі оцінки ефективності діяльності підприємства в цілому та як показник ефективності здійснення інвестицій зокрема. Грошові потоки розглядаються як чинник впливу на фінансову стабільність та фінансову стійкість підприємства, як внутрішнє джерело фінансування тощо. Водночас практично не приділяється увага питанням сутності грошових потоків підприємств на макrorівні національної економіки. Крім того, повною мірою не розглянуті або не розглянуті зовсім особливості грошових потоків певних сегментів ринку та механізмів управління ними тощо.

Поняття „грошовий потік” - cash flow - з'явилося в іноземній літературі з фінансового аналізу та фінансового менеджменту наприкінці 50-х років минулого сторіччя. Спочатку воно використовувалося виключно у процесі визначення вартості фінансових активів та оцінки ефективності реальних інвестицій. Пізніше грошові потоки набули ширшого значення та використання у фінансовій практиці. Останнє зумовлено переходом від усебічного дослідження показників прибутковості до розгляду ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості тощо.

Незважаючи на значущість поняття „грошові потоки підприємства” у працях вітчизняних науковців йому приділяється незначна увага. Більшість авторів це поняття розглядають поверхово або однобічно.

Наприклад, Арнацій В.І. [2] взагалі не виокремлює поняття „грошові потоки підприємства”, розглядаючи лише грошові надходження підприємств та організацію грошових розрахунків. Останнє, зрозуміло, описує механізм існування грошових потоків підприємства, та, враховуючи актуальність вивчення саме сутності грошових потоків та механізмів аналізу й управління ними, підхід автора є обмеженим.

Слав'юк Р.А. [13] також розглядає „грошові потоки” в контексті грошових розрахунків підприємства як їх частину, що нівелює їх значимість як самостійного поняття. Саме ж поняття „грошові потоки” розглядається як надходження та вибуття грошових коштів підприємства та не враховує внутрішніх грошових потоків підприємства.

На відміну від більшості інших авторів, Павлова Л.Н. [11] приділяє значно більше уваги грошовим потокам підприємства і навіть наводить модель руху грошових ресурсів підприємства, що базується на елементах експертної оцінки руху грошових потоків, що може стати засобом їх прогнозування. Однак запропонований автором підхід не враховує результати попереднього всебічного аналізу грошових потоків підприємства.

Ковальова А.М., Лапуста М.Г., Скамай Л.Г. [8] розглядають не лише грошові потоки підприємства, а й елементи їх аналізу. Однак автори практично отожднюють аналіз грошових потоків підприємства з їх прогнозуванням. Останнє є досить сумнівним, адже аналіз має базуватися на вивченні вже існуючого стану об'єкта дослідження, а лише на його основі має здійснюватися прогнозування.

Гриньова В.М. та Корда В.О. [7] також розглядають грошові потоки підприємства не відособлено, а передусім в аспекті грошових надходжень підприємства (представлені насамперед виручкою від реалізації та отриманими кредитними ресурсами). Разом з тим автори виділяють зовнішні та внутрішні грошові потоки. З метою їх прогнозування констатують необхідність складання балансу грошових надходжень та витрат, разом з тим запропонований алгоритм є досить загальним і потребує уточнення в частині інформаційної бази та інструментів прогнозування.

Суторміна В.М. [14] розділяє грошові потоки як кошти, отримані в результаті підприємницької діяльності. При цьому грошові потоки є складовою внутрішніх фондів грошових ресурсів. Окрім того, автор розглядає грошові потоки в аспекті складання звіту про рух грошових потоків корпорації за допомогою класифікації грошових потоків за видом діяльності.

У праці Брейлі Р. та Майерса С. [5] грошові потоки розглядаються при дослідженні приведеної вартості та альтернативних витрат, при розкритті методів розрахунку приведеної вартості, приведеної вартості облігацій та акцій, загальних питань щодо

важливості приведеної вартості при прийнятті рішень щодо реалізації інвестицій, при розгляді питань щодо інвестицій за допомогою чистої приведеної вартості, сутності моделі ризик-дохід-альтернативні витрати тощо.

Тян Р.Б. [17] трактує грошовий потік як масу готівкових коштів, що надходить або вибуває з обігу як грошові виплати. Різниця між вхідними та вихідними грошовими потоками визначається як прибуток. Ми вважаємо такий підхід обмеженим, оскільки, як відомо, збіг чистого грошового потоку та прибутку можливий лише за використання касового методу розрахунку його розміру.

Райс Т. та Койлі Б. [12] грошовий потік розглядають як індикатор кредитоспроможності та платоспроможності будь-якого з суб'єктів господарювання, що оцінює спроможність підприємства генерувати додаткові обсяги грошових засобів для погашення зобов'язань за отриманими позиками. На нашу думку, грошовий потік асоціюється із джерелом погашення кредитних зобов'язань і розраховується шляхом збільшення прибутку від операційної діяльності на величину нарахованої амортизації. Такий підхід перебільшує значущість грошового потоку як індикатора кредитоспроможності та платоспроможності підприємства.

Хіл Лауфанте [18] розглядає грошовий потік як процес перетворення ресурсів підприємства у кошти та як надходження й витрачання грошових ресурсів за визначений період. Відповідно до його підходу грошовий потік визначається шляхом визначення збільшення чи зменшення залишку коштів за відповідний звітний період та розраховується через збільшення прибутку на величину амортизаційних відрахувань та розміру запасів. Отримане ж значення, шляхом вирахування розміру сплаченого податку та виплачених дивідендів, дає змогу розрахувати нетто-потік грошових засобів.

Конюховський П.В. [9] вводить категорію „ресурсний потік“, який визначає швидкість зміни обсягу наявних ресурсів до тривалості часу, необхідного для цієї зміни. У порівнянні з визначеннями інших авторів це трактування є ширшим за трактування грошового потоку в аспекті руху лише готівкових та безготівкових грошових засобів й спирається саме на економічні ресурси суб'єкта господарювання.

Терещенко О.О. [16], досліджуючи механізми антикризового менеджменту, розглядає грошові потоки як внутрішнє джерело фінансової стабілізації, через збільшення вхідних та зменшення вихідних грошових потоків, що спрямовується на зростання платоспроможності підприємства.

Окремі автори взагалі ототожнюють грошовий потік з приростом чи скороченням обігових коштів та поточних зобов'язань підприємства.

Гордієнко П.Л. [6] розглядає грошові потоки як один з елементів аналізу доходів та витрат підприємства, що використовується як індикатор ліквідності та ефективності інвестиційної та фінансової діяльності підприємства, а також як показник для визначення розміру додаткових капіталовкладень тощо. На нашу думку, застосування грошового потоку як одного з елементів аналізу доходів та витрат підприємства стає неможливим через часову різницю в надходженні й витрачанні грошових ресурсів та віднесення їх на фінансовий результат суб'єкта господарювання.

Бочаров В.В. [4] під грошовим потоком розуміє рух грошових ресурсів, що прагне до нуля, оскільки негативний результат по одному з видів діяльності підприємства має компенсуватися позитивним результатом від іншої. Таке трактування грошових потоків доцільне під час загальної стохастичної оцінки діяльності підприємства і не враховує можливого розширення чи звуження діяльності підприємства, тобто його динаміки.

Бланк І.А. [3] розглядає грошовий потік як сукупність рознесених у часі протягом певного періоду надходжень та виплат грошових засобів, що створюються господарською діяльністю та пов'язані з чинниками часу, ризику та ліквідності. Таке трактування грошового потоку є найбільш широким та у зв'язку з цим заслуговує на максимальну увагу.

Джон Ц. Маршалл та Віпун К. Бансал [10] розглядають грошовий потік в аспекті оцінки фінансових активів та ототожнюють його зі звичайним платежем, здійсненим чи отриманим, що має свій розмір, спрямованість та час. Такий підхід звукує поняття „грошовий потік“ і не враховує можливе залучення грошових ресурсів у вигляді кредитних та інших ресурсів, що за своєю сутністю також є грошовими потоками, а не є платою за будь-що.

Визначення грошових потоків наводиться також і в Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку та в законодавчих актах і Положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку в Україні. Згідно з П(с)БО № 4 „Звіт про рух грошових коштів“ [1] грошові потоки (рух грошових засобів) - це надходження та вибуття грошових ресурсів та їх еквівалентів (кошти в касі та на рахунках у банках, які можуть бути використані для поточних операцій та короткострокові фінансові інвестиції, які можуть бути вільно конвертовані у певну суму коштів і мають незначний ризик щодо зміни вартості).

Підсумовуючи результати трактувань грошового потоку, можна визначити грошовий потік як динамічний показник, що характеризує постійний рух грошових ресурсів у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства, пов'язаний з надходженням (вхідні грошові потоки) чи витрачанням (вихідні грошові потоки) грошових ресурсів підприємства, може мати готівкову й безготівкову форму вираження в національній чи іноземній валюті та пов'язаний з певним моментом часу, однак може бути приведеним до будь-якого моменту. В результаті ж збалансування вхідних та вихідних грошових потоків утворюється чистий грошовий потік, що характеризує приріст чи зменшення грошових ресурсів і є результативним чинником діяльності підприємства.

Література:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 4 „Звіт про рух грошових коштів“ затверджений наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 р. № 87.
2. Арнацій В.І. Фінанси підприємств: Навч. посібник. - К.: ВД „Професіонал“, 2004. - 304 с.
3. Бланк І.А. Управление денежными потоками. - К.: Ника-Центр „Ельга“, 2002. - 736 с.
4. Бочаров В.В. Финансовый анализ. - СПб.: Питер, 2001. - 240 с.
5. Брейли Ричард, Майерс Стюарт. Принципы корпоративных финансов: Б 87 Пер. с англ. - М: ЗАО „Олимп-Бизнес“, 2007. - 1120 с.
6. Гордієнко П. Л. Стратегічний аналіз: Навчальний посібник. - К.: Алерта, 2006. - 404 с.
7. Гриньова В.М., Коюда В. О. Фінанси підприємств: Навч і доп. - К.: Знання-Прес, 2004. - 424 с.
8. Ковалева А.М., Лапуста М.Г., Скамай Л.Г. Финансы фирмы Учсбмк. - 2000. - 416 с.
9. Конюховський П.В. Микроэкономическое моделирование банковской деятельности. - СПб: Питер, 2001. - 224 с.
10. Маршалл Дж. Ф., Бансал В.К. Финансовая инженерия: полное руководство по финансовым нововведениям. - М.: ИНФРА, 2001. - 784 с.
11. Павлова Л.З. Финансы предприятия: Учебник для вузов. - М.: Финансы, ЮНИТИ. 2003. - 639 с.
12. Райс Т., Койли Б. Финансовые инвестиции и риск. - К.: Издательское бюро BHV, 2005. - 592 с.
13. Слав'юк Р.А. Фінанси підприємств: Навч. посібник. - Київ: ЦУЛ, 2002. - 460 с.
14. Суторміна В.М. Фінанси зарубіжних корпорацій: Підручник. - К.: КНЕУ, 2004. - 566 с.
15. Тарасенко Н.В. Економічний аналіз. Навчальний посібник. - 3-тє видання, перероблене. - Львів: „Новий Світ-2000“, 2004. - 344 с.
16. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств. - К.: КНЕУ, 2000. - 412 с.
17. Тянь Р.Б. Планирование деятельности предприятий. - К.: МАУП, 2006. - 156 с.
18. Хил Лауфанте А.М. Финансовый анализ в условиях неопределенности: Пер. с исп. / Под ред. Велеско Е.И., Краснопрошина В.В., Лепешинского Н.П. - Минск: Тэхнолоґія, 2008. - 150 с.

ВПЛИВ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ НА СТАБІЛЬНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Актуальність теми. Присутність банків з іноземним капіталом у банківській системі країни відповідає інтересам розвитку національної фінансової системи, відповідно сприяє залученню іноземних інвестицій та розширенню ресурсної бази з метою забезпечення формування здорового інвестиційного клімату в економіці і соціально-економічного розвитку. Водночас, слід зважати на зростання рівня фінансових ризиків, пов'язаних зі швидким зростанням частки іноземного банківського капіталу. Науковці вважають, що все це може призвести до втрати національного суверенітету у сфері грошово-кредитної політики України, можливого посилення нестабільності, становити загрозу несподіваних коливань ліквідності банків та імовірного відтоку фінансових ресурсів.

Власний капітал банку є тим фундаментом, на якому будується вся споруда банківських операцій. Чим міцніший фундамент, тим міцніший банк. Слід зазначити, що капітал банку виконує важливі функції, як у щоденній діяльності, так і у забезпеченні довгострокової життєздатності банку.[4] У складі основного капіталу банку головна роль належить статутному капіталу банку. Розмір статутного капіталу визначається засновниками, однак він не може бути меншим від мінімального розміру, встановленого Національним банком України.[5]

Усе це зумовлює актуальність дослідження питання присутності іноземного капіталу та його впливу на роботу банківської системи України, а саме, на розвиток його позитивних сторін через реалізацію конкурентних переваг та своєчасного прогнозування можливих ризиків.

Мета статті полягає в дослідженні динаміки змін концентрації іноземного капіталу в банківській системі України протягом останнього періоду, визначенню переваг та недоліків даного процесу, а також вибіркового дослідженню щодо визначення обсягу прибутку банків за участю іноземного капіталу і банків із 100-відсотковим іноземним капіталом.

Постановка проблеми. Залучення іноземного капіталу у вітчизняну економіку призвело до загострення проблем наступного роду: неконтрольований вплив іноземного капіталу, можлива втрата економічного суверенітету в сфері грошово-кредитних відносин, власники іноземного капіталу, в першу чергу, турбуватимуться власними інтересами, а не інтересами розвитку економіки України. Таким чином виникала загроза економічній безпеці України, внаслідок неконтрольованого відтоку капіталу за кордон.

Аналіз останніх публікацій. В Україні опубліковано багато наукових досліджень, праць, які присвячені проблемам залучення іноземного капіталу в банківську систему. Так, Т. С. Смовженко [6] і О. О. Другов [3] обґрунтовують доцільність розробки та застосування в Україні політики управління процесом купівлі вітчизняних банків закордонними інвесторами та розглядають їх можливі варіанти. О. І. Барановський свої зусилля спрямував на дослідження через порівнювання впливу іноземного капіталу на ринках банківських послуг України, Росії та Білорусії. [1]

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх років банківський сектор України суттєво змінився, передусім структурно за рахунок припливу іноземного капіталу, що значною мірою скоригувало стратегії розвитку національних банків. Останні змушені трансформуватися – змінювати наявні організаційні структури на досконаліші, розширювати спектр послуг і зрештою ставати привабливішими та більш відкритими для клієнтів.[1]

За даними Національного банку України, станом на 01 травня 2010 року зі 175 діючих в Україні банків 51 — з іноземним капіталом (на 01.01.09 — 47, на 01.01.10 — 53), зі 100% іноземного капіталу — 18 (на 01.01.09 — 17, на 01.01.10 — 17). Частка іноземного капіталу у статутному капіталі українських банків становила 34,2% (на 01.01.08 — 35,0%, на 01.01.09 — 36,7%). [2]

У 2010 році іноземні фінансові групи активно підтримували свої дочірні банки в Україні. Показово, що серед банків, в яких була введена тимчасова адміністрація немає жодного, який би контролювався іноземцями. За даними Держкомстату, саме за рахунок докапіталізації іноземних банків у фінансовий сектор поступило 1,8 млрд доларів. У 2009 році власний капітал банківської системи збільшився на 4,1 млрд.грн. і на 01.01.2010 року становив 115,2 млрд.грн. Збільшення обсягу статутного капіталу банків склало 36,7 млрд.грн. (на 44,6%). [2]

Минулого року банки з іноземним капіталом активно збільшували свою капіталну базу іноземними ресурсами як за рахунок материнських структур (зокрема, Промінвестбанк від Внешнекомбанку отримав понад 4 млрд грн., основний акціонер Укрсиббанку BNP Paribas збільшив його капітал на 1,275 млрд грн, «статутник» ВТБ Банку зріс на 770 млн грн., Укрсоцбанк — на 200 млн грн.), так й міжнародних фінансових інституцій (зокрема, ЄБРР надав 250 млн доларів на умовах субординованого боргу для «Укресімбанку», 150 млн доларів — для «Райффайзен Банк Аваль», 100 млн доларів — для Укрсоцбанку, 100 млн доларів — для Укрсиббанку, інвестував в статутний капітал «Мегабанк», «Прокредит Банка»; МФК виділила 105 млн доларів на умовах субординованого кредиту «Райффайзен Банк Аваль»).

Важливою складовою привабливого інвестиційного клімату в країні та залучення прямих іноземних інвестицій є високоліквідний валютний ринок з розвиненим строковим сегментом. В Україні основним інструментом впливу на валютний курс залишаються валютні інтервенції, що вимагає забезпечення домінуючої ролі НБУ на валютному ринку. У цьому зв'язку НБУ стримує розвиток строкового сегменту, на якому можуть розгорнутися потужні спекулятивні тенденції, та уповільнює становлення незалежних валютних дилерів, що матимуть вагомий вплив на ринкову кон'юнктуру.[2]

У вітчизняному фінансовому секторі протягом останніх двох років найбільш "значними" угодами злиття і поглинання (де нерезиденти придбали контрольний, а інколи й 100-відсотковий пакет власності), які змінили перерозподіл конкурентних позицій банків, була купівля у банківській сфері:

а) австрійською групою Raiffeisen International — АППБ "Аваль"; б) французьким BNP Paribas — АКІБ "Укрсиббанк"; в) угорським OTP Bank — Райффайзенбанк Україна; г) шведською SEB Group — АКБ "Ажіо"; р) російським Внешторгбанком — АКБ "Мрія"; д) грецьким Eurobank Ergasias — АКБ "Універсальний"; е) голандським TBI Financial Services Group NV - БАТ ВАБанк; є) російським "Ренсанс-капітал" - банк "Лідер"; ж) Банк Москви, Банк НРБ (відкрили дочірні банки), з) італійським Bank Intesa - АКБ Укрсоцбанк тощо. Практичний інтерес до вітчизняних банків виявили також австрійський Erste Bank (банк "Престиж"), чеська PPF Group (Агробанк, Приватінвестбанк), "Руский стандарт" (АІС-банк), Банк Грузії (Український банк реконструкції і розвитку), Сбербанк, Росія (НРБ (Україна)), Нароalim, Ізраїль (Укрінбанк).

Академік НАН України, доктор економічних наук В. М. Геєць наголосив, що основні напрями оптимізації допуску іноземного банківського капіталу мають знайти системне відображення під час розробки та реалізації національної стратегії розвитку банківської системи [4].

А тому, в умовах сьогодення, одним із найважливіших завдань є розробка реальних практичних рекомендацій щодо визначення оптимальної частки зарубіжного капіталу в структурі капіталу українських банків, яка б, з одного боку, створювала здорове конкурентне середовище для вітчизняних банків і сприяла інтеграції національної фінансово-банківської системи у світовий фінансовий простір, а з іншого — не завдавала нищівного удару її стабільності.

Приходу іноземного капіталу на український ринок банківських послуг сприяють непередбачувано високий зріст попиту на банківські послуги, низька конкуренція, слабкість національних банків, достатньо високі темпи інфляції, внаслідок чого останнім важко залучати дешеві ресурси. Та й самі українські банки трансформаційних змін складі акціонерів. Присутність у їх числі респектабельних інституційних фондів дозволить підвищити ефективність української банківської системи, а також ступінь її залученості у глобальне фінансове поле.

Висновки. Залучивши іноземного інвестора, вітчизняні банки одержують низку переваг, зокрема: простіший вихід на міжнародні ринки запозичень та відносно низьку вартість зовнішніх ресурсів, вирішення проблеми капіталізації, впровадження сучасних технологій управління й продажу, підвищення рівню корпоративної культури тощо. Але, з усіма перевагами, є й ціла

низка недоліків: несподіване коливання економіки, можливість втрати суверенітету в сфері реалізації грошово-кредитної політики, не контролюваність притоку та відтоку капіталу з економіки нашої держави тощо.

Тому, з метою уникнення таких негативних наслідків, Національному банку України потрібно проводити досконалий моніторинг за діяльністю іноземних банків та мінімізувати можливість впливу іноземного капіталу на банківську систему України, встановити ліміти щодо частки присутності іноземного капіталу в статутному фонді комерційних банків, створити механізми регулювання притоку капіталу іноземних інвесторів, його рівня і якості в банківській сектор України, запровадити механізми зниження ймовірних ризиків для української банківської системи в умовах зростання участі іноземного капіталу в економіці України тощо.

Література:

1. А. Кузнецова, О. Другов, В. Рисін. Оцінка впливу іноземного капіталу на функціонування банківської системи // Вісник Національного банку України. - №1. - 2007. – С. 24-27.
2. А. Шаповалов. Присутність іноземного капіталу в банківському секторі України // Національного банку України. - №4. – 2008. С. – 2-7.
3. В. Корнеєв. Конкурентоспроможність банків України в умовах лібералізації ринків фінансових послуг // Вісник Національного банку України. - №11. - 2007. – С. 14-17.
4. О. Барановський. Іноземний капітал на ринках банківських послуг України, Росії та Білорусії // Вісник Національного банку України. - №9. - 2007. – С. 12-20.
5. Т. Смовженко, О. Другов. Управління процесом зростання участі іноземних інвесторів у роботі банківської системи України // Вісник Національного банку України. - №1. - 2008. – С. 16-19.
6. Основні показники діяльності банків України на 1 лютого 2008 р. // Вісник Національного банку України. - №3. – 2008. С. – 68.

Науковий керівник: старший викладач, Черевик Надія Володимирівна.

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

Ірина Верховцев
(Ізмаїл)УКРАЇНСЬКЕ ПОДУНАВ'Я – СКЛАДОВА СЛОВ'ЯНО-РОМАНСЬКОГО СВІТУ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я:
ВИДАТНІ ПОСТАТІ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАННЬОМОДЕРНОЇ ДОБИ

Перспективним напрямком студій з локальної історії є вивчення соціокультурних особливостей розвитку регіонів. У цілому це сприяє соціальній інтеграції їх мешканців, впливає на здатність мобілізуватись у вирішенні важливих для краю завдань. Ознайомлення з життям і діяльністю видатних постатей минулого у цьому контексті не тільки породжує почуття локального патріотизму, а й дозволяє відчувати співпричетність творчим підвалинам буття на рідній землі, уявити себе членом співтовариства, визначеного територіальними рамками, іншими словами – формує регіональну ідентичність мешканців краю [1, с.36-37].

Розташоване на південному заході Одещини, у пониззі Дністра і Дунаю, Українське Подунав'я належить до регіонів України, соціокультурна історія якого сьогодні активно вивчається. З давнини тут сходились різні соціокультурні світи: в архаїчну добу – землеробських і скотарських народів, в часи античності – варварів і християн, у середньовіччі – слов'янських і романських народів, християн і мусульман. Будучи складовою кількох культурно-історичних областей (Північно-Західного Причорномор'я, Балкано-Дунайського і Карпато-Причорноморського регіонів), край час від часу потрапляв до епіцентру динамічних етнокультурних процесів, що характеризують ці області, адже тут творились долі народів Євразії, перетинались торговельні, геополітичні, культурні шляхи континентального масштабу, закладались культурні константи цивілізаційного розвитку Східної Європи, пов'язані передусім з християнською традицією [2]. Значний дослідницький інтерес у цьому контексті представляють слов'яно-романські відносини у Подунав'ї в середньовіччі та ранньомодерну добу, оскільки саме під впливом цієї релігійної традиції у середньовіччі формувались вказані етноси, а у ранньомодерні часи склались умови, що сприяли націєтворенню слов'янських та романських народів. Діяльність видатних історичних діячів слов'яно-романського світу Подунав'я істориками висвітлювалась побіжно і фрагментарно. Серед дореволюційних авторів слід вказати праці С.Чебана [3] і П.Бузука [4], радянських - Н.Мохова [5], В.Єрмуратського [6]. Сучасні дослідники вивчають етноконфесійні відносини в регіоні, у контексті чого фрагментарно висвітлено діяльність видатних діячів минулого краю [7; 8]. Не ставлячи за мету усебічне висвітлення проблеми, спробуємо довести, що Українське Подунав'я, як складова слов'яно-романського світу Північно-Західного Причорномор'я, означеними часами розвивалось під впливом культурних імпульсів, що слідували з Причорноморської частини православної ойкумени, у тому числі – з України, тому видатні постаті минулого краю тої доби належать християнському слов'яно-романському світу у цілому.

Як відомо, саме у ранньому середньовіччі Подунав'я стає ареалом, де відбувались активні етногенетичні процеси у середовищі слов'янських і романських народів [9, с.59]. Ландшафтно-природні особливості пониззя Дунаю та Дністра - теплий клімат, водні багатства, сприятливі для пастушеско-землеробського господарства ресурси, рівнинний характер місцевості, що зумовлював активні міграції населення, – усе це сприяло особливому слов'яно-романському синтезу в регіоні. Дослідники відмічають: на ранніх етапах своєї етнічної історії східні слов'яни і романські народи – волохи, молдаване розвивались у культурній взаємодії, їх мови, господарські традиції, побутове життя мали чимало спільного [10, с. 24-25; 4, с. 330; 11, с. 21]. Через те, що у II-III ст. на землях колишньої Дакії оселились ветерани римської армії, які отримали в якості платні за службу землі підкорених даків, місцеві неслов'янські культури отримали назви романських [12, с. 13]. Безумовно, найважливішою спільною рисою обох етнічних ліній було те, що культуроутворюючою традицією для них була православна-християнська. Саме під впливом візантійського православ'я розвивались церковна організація, яка, як відомо, впливає на розвиток державної організації, монастирське життя, літописання, книжна справа [3, с. 22]. Отже, у ранньому середньовіччі Українське Подунав'я, стало складовою слов'яно-романського світу Північно-Західного Причорномор'я, спільною батьківщиною для *східно-слов'янських* народів (антів, пізніше – літописних уличів і тиверців і, можливо, якщо слідувати Нестору Літописцю, усіх східних слов'ян [13, с. 15]) та *східно-романських* (загадкових волахів, яких у літописні часи більше підстав віднести до слов'ян; а також молдаван, що утворились на цій етнічній основі [11, с. 21]).

XII-XIV ст. стали часами радикальних етнокультурних змін у регіоні. Сюди активно переселяються тюркські народи: половці, татаро-монголи. Останні в XIII ст. ісламізувались. Водночас тут прагне поширити свій вплив католицька церква: у Подунав'ї засновано половецьку католицьку єпархію; поширювали католицизм і генуезці, що на певний час закріпились в Маврокастро (сучасний Білгород-Дністровський) [14, с. 68]. Очевидно, саме проникнення цим часом у Подунав'я іноетнічних релігійних традицій, якими для місцевих слов'ян і східно-романських народів стали католицизм та іслам, дало поштовх процесам етнічної консолідації у середовищі цих народів. Адже, як відомо, ніщо так не змушує визначитись щодо своїх ідейних та культурних орієнтирів, яка наявність «чужого», у діалозі та протистоянні з яким кристалізується власна етнокультурна традиція. Грунтуючись на аналізі вивченого історіографічного матеріалу, можна стверджувати, що у спільній боротьбі з половцями, татарами, у протистоянні з католицькими місіонерами, а у XV ст. - з турками-агарянами, місцеві слов'янські та романські народи стали на шлях державотворення, активізувались процеси їх політичного розвитку, утворились Молдавське і Валаське князівства, посилились військово-політичні контакти, міжетнічна взаємодія, підґрунтям чого була, безумовно, єдина релігійна приналежність [15, с.53]. В культурному житті ця близькість проявлялась, зокрема, у застосуванні і у слов'ян, і романських народів церковно-слов'янської мови в богослужінні, книжному виробництві, адже край перебував під юрисдикцією Константинопольського патріархату. Тільки з проникненням в XV ст. через Трансильванію на землі Валахії гуситських ідей у місцевих романів з'являються перші богослужбні книги, друковані латиницею [3, с.10].

Наслідки захоплення Константинополя турками в 1453 р., пов'язані з послабленням позицій християнства у Причорномор'ї, посилення месіанських ідей в Московії у XVI ст., її претензії на домінування в православному світі та прагнення очолити конфедерацію християнських народів, проголошення автокефалії Руської церкви у 1589 р., просування у Причорномор'я католицької Польщі та посилення антиісламських настроїв у населення Північно-Західного Причорномор'я, піднесення в кінці XVI – на початку XVII ст. військового авторитету славетного захисника православ'я - українського козацтва, – усе справило свій вплив на соціокультурну ситуацію в Північно-Західному Причорномор'ї, а отже – і у Подунав'ї. В боротьбі з іновірцями з'являються спільні герої, мученики, яких народ і церква канонізує. Великомученики Сава Стратилат, Сава Валахійський, Нікита Готфський та Іоанн Сочавський, духовні подвиги яких пов'язані з Подунав'ям, вшановуються усім православним світом. Останній прийняв мученицьку смерть у Аккермані [16, с. 8-18]. Варто згадати у цьому контексті і Стефана Великого – молдавського господаря, який мужньо боровся на чолі своєї армії з турками, мав кілька переможних битв у Подунав'ї і з часом також був канонізований [15, с.21].

Не меншу славу – однакову і у романських, і у слов'янських народів на початку ранньомодерної доби зазнали канонізовані православною церквою діячі XVII ст. митрополити Петро Могила (з роду молдавських господарів), Досіфей Сочавський. Обидва чимало зусиль доклали для розвитку книгодрукування та посилення позицій православної церкви на Сході Європи, зокрема в Україні та Молдавії і Валахії. На прохання молдавських та валаських господарів П.Могила, будучи архімандритом Києво-Печерської Лаври, надсилав обладнання, майстрів, книжні зразки в допомогу у заснуванні друкарень в Молдавії, Валахії. Досіфей сприяв поширенню серед східних романів друкарства і зміцненню романо-слов'янських контактів, навіть брав участь у переговорах з Москвою про прийняття під її покровительство Молдавії [3, с.43]. Окремо слід згадати філософську, літературну та громадську працю Д.Кантеміра, просвітницьку діяльність Паїсія Величковського. Перший описав природні умови Подунав'я, культурні процеси, що відбувались тут, доклав чимало зусиль для зміцнення слов'яно-романських зв'язків [6]. Преподобний Паїсій ушляхив духовними подвигами та книжною діяльністю, до нього і його духовних чад в монастири за порадами та духовною допомогою йшла і слов'янська, і романська людність [7; 8].

Діяльність видатних культурних діячів минулого краю середньовіччя та ранньомодерної доби однаковою мірою належить соціокультурній історії і романських, і слов'янських народів.

Література:

1. Верховцева І.Г. Християнское наследие Украинского Приднестровья и региональная идентичность населения края // *Михайло-Архангельские чтения: Сборник материалов VI Международной научно-практической конференции 17 ноября 2011 г. – Рыбница: Рыбницкий филиал ПГУ им. Т.Г.Шевченко, 2011. – С. 36-39.*
2. Верховцева І.Г. Дунайсько-чорноморський фактор соціокультурного розвитку Українського Подунав'я // *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД: Матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (26-28 лютого 2012 р.): 36. наук. праць. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 88-89.*
3. Чебан С.Н. Досифей, митрополит Сочавский и его книжная деятельность: К истории румынской письменности и румынско-русских литературных отношений XVII в. – К.: Лито-Типография М.Т.Мейндера, 1915. – 164 с.
4. Бузук П. Историко-культурные взаимоотношения румын и южных славян. – М.: Синодальная типография, 1917. – С. 317-336.
5. Мохов Н.А. Дружба ковалась веками. – Кишинев: Штиинца. 1980. – 280 с.
6. Ермуратский В. Дмитрий Кантемир – мыслитель и государственный деятель. – Кишинев: Карта Молдовеняскэ, 1973. – 156 с.
7. Чучко М. Православна церква та духовенство на Буковині в другій половині XIV – третій чверті XVIII ст. // *Буковинський журнал. – 2002. – Ч. 3-4. – С. 174 – 180.*
8. Верховцева І.Г. Православ'я в історичних долях Південної Бессарабії // *Філософія. Культура. Життя: Міжвузівський збірник наукових праць: Спеціальний випуск: Матеріали IV всеукраїнських філософсько-богословських читань «Православ'я у світовій культурі» (Дніпропетровськ, 2006.). – Дніпропетровськ, 2007. – С. 74-77.*
9. Стати В. Молдаване України: историко-географическое и этнодемографическое исследование. – Одеса, 2009. – 534 с.
10. Параска П.Ф. Внешнеполитические условия образования Молдавского феодального государства. – Кишинев: Штиинца. 1981. – 176 с.
11. Корольок В.Д. Волохи и славяне русской летописи. – Кишинев: редакционно-издательский отдел АН Молдавской ССР, 1971. – 23 с.
12. Куницкий П. Краткое статистическое описание Заднепровской области, присоединенной к России по мирному трактату, заключенному с Портою Оттоманскою в Бухаресте 1812 года. – С-Пб.: Тип. И.Глазунова, 1813. – 30 с.
13. Мельникова Л.С. Східнослов'янська колонізація Південної Бессарабії (V - перша половина XIX ст.): автореф. дис. канд. іст. наук. – Одеса, 1999. – 19 с.
14. Полевой Л.Л. Очерки исторической географии Молдавии XIII-XV вв. – Кишинев: Штиинца. 1979. – 200 с.
15. Гонца Г.В. Молдавия и Османская агрессия в последней четверти XV - первой трети XVI в. – Кишинев: Штиинца. 1984. – 151 с.
16. Святой великомученик Иоанн Сочавский // *Святые нашего края. Приднестровье, Бессарабия (Дунай-Днестровское междуречье), Северо-Западное Причерноморье / Сост. Иерей Евгений Проценко. – Измаил, 2009. – С. 18-20.*

Сергій Вовкодав
(Переяслав-Хмельницький)

ПРОГНОЗУЮЧЕ МОДЕЛЮВАННЯ В АРХЕОЛОГІЇ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Розвиток археологічної науки останніх двох десятиліть характеризується все більш зростаючою увагою до різноманітних сучасних технологій. Така ситуація зумовлюється прагненням розширити спектр проблем, що вирішуються археологами та інтегрувати в дослідження методи й підходи інших наук. Окрім цього, традиційні методи не здатні пояснити певні теоретичні моменти, без яких нині не можливий подальший розвиток процесу пізнання минулого. Прагнення зрозуміти особливості розташування археологічного матеріалу зумовило пошук нових методик просторового аналізу старожитностей. Важливим, у цьому контексті, етапом розвитку археологічної науки стало впровадження географічних інформаційних систем (далі ГІС). Одним з найпоширеніших напрямків застосування останніх є узагальнення та систематизація існуючих даних стосовно відомих пам'яток, створення на основі цього археологічних ГІС. Такий підхід досить зручний для, так званого, археологічного менеджменту, суть якого полягає в управлінні обліком та збереженням пам'яток. Хоча нині для археологічної науки лише збереження вже виявлених об'єктів замало. Все актуальніше постає проблема охорони ще не відкритих потенційних пам'яток. Мова йде про створення прогнозуючих моделей (моделей «червоних прапорців»).

Прогнозуюче моделювання відносно новий аспект археологічних досліджень. Його теоретико-методологічна база виникла протягом 50 – 60-х рр. XX ст. й поступово, вже з кінця 70 – 80-х рр., оформилась у потужну галузь дослідження археологічних пам'яток. Саме у 1980-х рр. розвиток ГІС сприяв інтеграції комп'ютерних технологій в археологію в цілому та прогнозуюче моделювання зокрема.

Прогнозуюче моделювання є інструментом дослідження, який можна визначити як спрощений набір тестованих гіпотез, базованих на поведінкових припущеннях або ж емпіричних кореляціях. У мінімальній своїй функції воно спрямоване на передбачення місця діяльності людини в минулому, що пов'язана із переміщенням артефактів та зміною ландшафту [14, с. 33]. За визначенням теоретиків даного напрямку, прогноуюча функція без пояснювально-описової нічого не варта. Передбачення саме по собі, незалежно від його точності, не має наукової цінності. Лише прогнозування на основі наявних систематизованих та узагальнених висновків має місце в науці. Відповідно цьому, можливість передбачення впливає на можливість пояснення [13, с. 397].

Прогнозуюче моделювання, очевидно, є результатом розвитку теорії та методики просторової археології. Початково воно розвивалось на основі досліджень типології поселенських структур у 1950–1960-х рр. Гордоном Віллієм. Він намагався досліджувати археологічні дані на регіональному рівні, з метою розуміння процесів виникнення та розвитку систем заселення долини Уіру в Перу [26; 27]. Такий підхід, у дещо видозміненому вигляді, використовувався під час аналізу ресурсних зон поселень [24], інтерпретації соціальних та економічних змін на регіональному рівні [1]. В цей же час розвивався інший напрямок, де головна увага дослідників зосереджувалась на екологічних детермінантах місць розташування поселень [10; 11; 29].

Протягом 1950–1960-х рр. археологи проводили дослідження у межах індуктивного підходу прогноуючого моделювання. Тобто типи заселення розглядалися на основі незначної інформації або ж за умов її відсутності. У цьому контексті надзвичайно важливими є дослідження П. Хаггета 1965 р. Він створив тверду базу для вивчення характеристик просторових позицій археологічних пам'яток, запозичивши велику кількість концепцій та категорій з географії. Поряд з цим, йому вдалося розробити теорію ієрархії поселень, використавши гексагональні решітки [9]. Інший археолог – Б. Тріггер чітко визначив різні описові аспекти просторових характеристик поселень і запропонував деякі детермінанти їх розташування [23]. У подібних дослідженнях почала наголошуватись важливість екологічних параметрів для розуміння мінливості типів поселенських структур [6].

У 1970-х рр. методика обробки археологічної інформації значною мірою змінюється. Археологи почали використовувати систематичні підходи для обробки та аналізу даних. Залучення комп'ютерних технологій дозволило здійснювати маніпуляції з великими масивами археологічної інформації, детальніше її опрацьовувати й вирішувати ширше коло питань.

Розвиток праць, присвячених дослідженню систем заселення, зумовлював переорієнтацію уваги вчених від рівня окремих пам'яток до їх вивчення на регіональному рівні. Такі дослідження проводились Південно-західною антропологічною дослідницькою групою (SARG). Учасники групи розробили детальний проект вивчення систем заселення. Регіональний підхід, на їх думку, є необхідною умовою, що дозволяє зрозуміти відмінності між різними типами поселенських структур. Головним завданням групи було пояснення різноманітності розподілу археологічних пам'яток будь-якого періоду, з метою визначення певних закономірностей. Останні ж дозволяють передбачити їх розташування на будь-якій території [22, с. 10-11].

Оскільки більшість англо-американських археологів розглядали лише локалізаційні характеристики пам'яток, не пояснюючи їх, Фред Плог та Джеймс Хілл наголосили на необхідності розкриття механізму формування систем заселення. На його основі вони

прагнули передбачити місця розташування невідомих пам'яток. Серед науковців велась активна полеміка стосовно методологічної концепції досліджень систем заселення, під час якої частина археологів позитивно відреагувала на праці учасників SARG.

Хоча Ф. Плог та Д. Хілл і ввели в археологічну літературу набір аналітичних процедур для опису систем заселення, все ж вони чітко не намітили конкретну мету прогнозу розташування пам'яток. Можливо, першим у цьому плані спеціалізованим дослідженням слід вважати роботи, проведені Л. Уільямсом, Д. Томасом та Р. Беттінгером в долині р. Різ на південному заході Америки [28]. В процесі вивчення типів поселенських структур, автори визначили конкретний перелік геопросторових та екологічних змінних, за допомогою яких вони могли передбачити присутність чи відсутність археологічної пам'ятки та згрупували їх в 7 гіпотез [28, с. 215]. Узагальнені ними критерії не були новими для археології. Важливою була їх спрямованість на конкретну стратегію дослідження. У разі виконання 5 із згаданих гіпотез в межах певної території, вона маркувалось як область потенційного розташування пам'ятки. В результаті проведених досліджень було виявлено, що 85% потенційних зон містили археологічні об'єкти. При цьому, наголошувалося на комплексному використанні критеріїв, оскільки це дозволяє звужувати межі потенційних зон та збільшувати результативність прогнозування [28, с. 231-234]. Загалом дослідження у долині р. Різ продемонстрували здатність методики передбачення не лише пояснювати закономірності систем заселення, а й на їх основі виявляти нові об'єкти.

Приблизно в цей же час, давні поселенські структури пам'яток племен Майя в Белізі, вивчав Е. Грін. Використовуючи методику Г. Хаггета, він намагався з'ясувати, які фактори зумовлювали вибір давнім населенням місць для влаштування поселень [8]. Проведений ним аналіз відмінностей між локалізацією пам'яток, дозволив передбачити місця потенційного їх розташування у межах недосліджених територій. Для цього Е. Грін використав кореляцію між поселеннями та екологічними особливостями досліджених областей, проектуючи виявлені закономірності на екологічно подібні регіони [8]. Базовим у дослідженнях Е. Гріна був принцип, згідно якого пам'ятки розташовувались у тих місцях, де витрачалося б найменше зусиль для отримання ресурсів. Проаналізувавши частину інформації повної археологічної бази даних, він виявив зв'язок між розташуванням поселень, рослинним покривом, типами ґрунтів та близькістю до водних ресурсів. При цьому зазначав, що даними параметрами можна пояснити розташування кожної пам'ятки [8, с. 287-289]. Результати його передбачень були менш вдалим, ніж в І. Уільямса та ін. Зони потенційного розташування пам'яток були дуже обширні та складні для перевірки польовим обстеженням. Незважаючи на це, характер досліджень Е. Гріна та поставлені ним питання мали позитивне значення для археологічної науки.

Рівень складності методики прогнозування моделювання в археології на початкових етапах її використання різними дослідниками сильно вирізнявся: від складних аналітичних процедур до простих візуальних схем. Завдяки дослідженням систем заселення, прогнозування в археології стало забезпечене інформацією щодо локалізації пам'яток та особливостей їх розподілу. Саме ці дані використовували автори прогнозування моделей, прагнучи зрозуміти певні закономірності та принципи формування поселенських структур. Результати передбачень були покликані доповнити інформативну базу для трактування систем заселення. Поступово прогнозування відокремилось від досліджень останніх та принципів локалізації пам'яток й почало розвиватись як самостійна галузь археології. У 1980-х рр. в США результати передбачень починають активно використовуватися у якості інструменту управління культурними ресурсами. В цей період відбувається збільшення кількості літератури, що відображала сфери застосування прогнозування моделювання в археології. Тут спостерігається ускладнення його трактування, в порівнянні з працями І. Уільямса. Значна частина інформації щодо проведених на той час у США досліджень із створенням прогнозування моделей зберігається в урядових архівах та консультаційних доповненнях до бізнесових справ. У наукових колах думки про доцільність використання прогнозування в археології сильно відрізнялись. Полеміка, що велася навколо цього питання, знайшла своє відображення у низці наукових праць [3; 4; 5; 13; 15; 16; 17; 18; 19; 25].

Нині прогнозування моделювання є одним із найперспективніших напрямків археологічного дослідження. Його використання дозволяє значною мірою підвищити ефективність пошуку нових об'єктів та проведення подальшого археологічного менеджменту. Свідченням цьому є велика кількість існуючих прогнозування моделей: розроблена для гало-римських та середньовічних пам'яток Бургундії у Франції (GIS and Remote Sensing for Archaeology: Burgundy, France) [7]; прогнозування модель штату Мінесота для пам'яток, що датуються часом до 1837 р. (Mn/Model Statewide Archaeological Predictive Model) [20]; прогнозування модель для лісів Онтаріо (Archaeological Predictive Modelling in Ontario's forests) [2]; модель, розроблена Державним офісом археологів м. Айова для археологічних пам'яток півдня Далласького округу [21]; прогнозування модель для пам'яток форта Стюарта в штаті Джорджія [12] тощо.

Література:

- Adams R. McC. The Uruk Countryside: The Natural Setting of Urban Societies / R. McC. Adams, H.J. Nissen – Chicago: University of Chicago Press, 1972. – 241 pp.
- Archaeological Predictive Modelling in Ontario's forests [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://modelling.pictographics.com>.
- Brown M.K. Predictive Models in Illinois Archaeology Report Summaries / M.K. Brown. – Illinois Department of Conservation, Division of Historic Sites, 1981. – 166 pp.
- Carr C. Introductory Remarks on Regional Analysis / C. Carr // For Concordance in Archaeological Analysis. – St. Louis: Westport Publishers, 1985. – pp. 114-127.
- Ebert J.I. The Theoretical and Methodological Basis of Archaeological Predictive Modeling / J.I. Ebert, T. Kohler // Quantifying the present and predicting the past: Theory, method, and application of archaeological predictive modelling. – Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1988. – pp. 97-171.
- Flannery K.V. Archaeological Systems Theory and Early Mesoamerica / K.V. Flannery // Anthropological Archaeology in the Americas. Washington, D.C., 1968. – pp. 67-87.
- GIS and Remote Sensing for Archaeology: Burgundy, France. Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.informatics.org/france/gis.html>.
- Green E.L. Location analysis of prehistoric Maya sites in Northern British Honduras / E.L. Green // American Antiquity. – 1973. – №38(3) – pp. 279-293.
- Haggett P. Locational Analysis in Human Geography / P. Haggett. – London: St.Martin's Press, 1965. – 605 pp.
- Hauri E.W. Speculations on Prehistoric Land Settlement Patterns in the Southwest / E.W. Hauri // Prehistoric Settlement Patterns in the New World. Viking Fund Publications in Anthropology. – New York., 1956. – No. 23 – pp. 3-10.
- Heizer R.F. California Settlement Patterns / R.F. Heizer., M.A. Baumhoff // Prehistoric Settlement Patterns in the New World. Viking Fund Publications in Anthropology. – New York., 1956. – No. 23 – pp. 32-44.
- Johnstone S. Past and Prediction: Archaeology and ArcGIS in Cultural Resource Management [Електронний ресурс] / S. Johnstone // Proceedings of the Twenty-Third Annual ESRI User Conference, 2003. – Режим доступу: <http://www.esri.com/ESRI Virtual Campus - Library Search Results. html>.
- Kohler T.A. Predictive Models for Archaeological Resource Location / T.A. Kohler , S.C. Parker // Advances in Archaeological Method and Theory Academic Press. – New York., 1986 – Vol. 9 – pp. 397-452.
- Kohler T.A. Predictive Locational Modeling: History and Current Practice / T.A. Kohler // Quantifying the present and predicting the past. Theory, method, and application of archaeological predictive modelling. – Washinton, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1988 – 669 pp.
- Kvamme K.L. Development and Testing of Quantitative Models / K.L. Kvamme // Quantifying the present and predicting the past: Theory, method, and application of archaeological predictive modelling. – Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1988. – pp. 325-417.
- Kvamme K.L. Geographic Information Systems in Regional Archaeological Research and Data Management / K.L. Kvamme // Method and Theory in Archaeology. – Tucson: University of Arizona Press, 1989. – Vol.1. – pp. 139-203.
- Kvamme K.L. Using Existing Data for Model Building / K.L. Kvamme // Quantifying the present and predicting the past: Theory, method, and application of archaeological predictive modelling. – Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1988. – pp. 301-323.

18. Kvamme K.L. One-Sample Tests in Regional Archaeological Analysis: New Possibilities Through Computer Technology / K.L. Kvamme // *American Antiquity*. – 1990. – №55(2). – pp. 367-381.
19. Limp W.F. The Analysis of Decision Making: Alternative Applications in Archaeology. / W.F. Limp, C. Carr // *Concordance in Archaeological Analysis*. – St. Louis: Westport Publishers, 1985. – pp. 128-172.
20. Mn/Model Statewide Archaeological Predictive Model [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mnmodel.dot.state.mn.us>.
21. Paul Anderson's Research [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.public.iastate.edu/~fridolph/research.html.
22. Plog F., James N.H. Explaining variability in the distribution of sites. / F. Plog, N.H. James // *The Distribution of Prehistoric Population Aggregates. Anthropological Reports*. – 1971. – No. 1. – pp. 7-36.
23. Trigger B.D. The Determinants of Settlement Patterns / B.D. Trigger // *Settlement Archaeology*. – Palo Alto: National Press Books, 1968. – pp. 53-78.
24. Vita-Finzi C. Prehistoric Economy in the Mount Carmel Area of Palestine: Site Catchment Analysis / C. Vita-Finzi, E.S Higgs // *Proceedings of the Prehistoric Society*. – 1970. – Vol. XXXVI – pp. 1-37.
25. Warren R.E. Predictive Modelling of Archaeological Site Location: A Case Study in the Midwest / Warren R.E. // *Interpreting space: GIS and archaeology*. – London-New York-Philadelphia: Taylor & Francis, 1990 – pp. 201-215.
26. Willey G.R. Prehistoric Maya Settlement in the Belize Valley / G.R. Willey // *Papers of the Peabody Museum*. – Cambridge, Mass., 1965 – Vol. 54. – 589 pp.
27. Willey G.R. Prehistoric Settlement Patterns in the New World / G.R. Willey // *Viking Fund Publications in Anthropology*. – New York., 1956 – № 23 – 203 pp.
28. Williams L. Notions to Numbers: Great Basin Settlements as Polythetic Sets / L. Williams, D.H. Thomas, R. Bettinger // *Research and Theory in Current Archaeology*. – New York, 1973. – pp. 215-237.
29. Williams S. Settlement Patterns in the Lower Mississippi Valley / S. Williams // *Prehistoric Settlement Patterns in the New World. Viking Fund Publications in Anthropology*. – New York., 1956. – No. 23 – pp. 52-62.

Василь Дудар
(Переяслав-Хмельницький)

ОДЕРЖАВЛЕННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У XVIII-XIX СТ.

Державна служба в українських губерніях Російської імперії розвивалася під пильним наглядом верховної влади, яка, зламуючи попередні державні утворення на приєднаних територіях, змушувала місцеву еліту визнавати владу російського монарха. Як і всякий інший, російський абсолютизм для виконання своїх грандіозних планів потребував розгалуженої, численної і гнучкої бюрократії, здатної зміцнювати його владу через контроль території, населення та природних ресурсів. Ця бюрократія мала виконувати триєдине завдання: збір податків, виконання рекрутської повинності, здійснення правосуддя. Виокремившись у самостійний рід занять, служба імператорові перебувала у тісній єдності із системою органів державної влади, структурні основи якої з використанням досвіду західноєвропейського камералізму були закладені Петром I.

Зміцнення петровської монархії супроводжувалося створенням Сенату, Синоду та галузевих колегій, взірцем для яких слугували європейські форми бюрократичної системи, що демонстрували позитивні наслідки. Святійший Синод був створений Петром I 1721 р. замість ліквідованих патріаршества та помісних соборів. Він став державним колегіальним органом та підпорядковував імператорові справи Російської православної церкви.

Унаслідок реформ на початку XVIII ст. різко змінилося становище Російської православної церкви в державі, суттєво обмежувалися її права та вплив на політичне життя країни. Виведено з юрисдикції церковного суду і передано світському частину цивільних справ; були видані царські укази, що обмежували кількість монастирів, проведено перепис ценців, а духовна служба багато в чому розпочала регламентуватися державою, зокрема введена єдина ієрархія церковних чинів, запроваджено єдиний штат парафіяльного духовенства, згідно з яким чисельність кліру залежала від розміру парафії: на 100-150 дворів дозволялося одного священика. Кожен церковнослужитель зобов'язаний був присягати імператору. За порушення цієї обітницької служителя культу могли позбавити сану і притягти до відповідальності. Це є свідченням того, що священики перебували на державній духовній службі. І взагалі, призначивши священикам платню з державної скарбниці, їх прирівняли до службовців будь-якої установи державної влади чи службовцями, які служили імператору в армії. Поступово духовенство в Російській імперії переведено на статус чиновників. Багато монастирів фінансувалися з державної скарбниці або одержували казенні грошові дотації [1, с.29].

Відповідно до царських та синодальних указів священики відправляли панахиди по найвидатніших учених та поетах імперії. Оскільки таких «світських» богослужінь ставало все більше, то згідно зі спеціальним синодальним розпорядженням від 1883 р. священикам наказувалося утримуватися від улесливих слів щодо суспільних діячів. Причиною такого розпорядження стала недостатня підготовка багатьох духівників для проголошення політизованих проповідей. Уже навіть Св. Синод розпочав турбуватися про регламентацію процесу перетворення священиків у політичних агітаторів.

Залучали священнослужителів і до боротьби з різними антидержавними ідеями. Відразу в декількох номерах єпархіального часопису були розміщені статті, де різко засуджувалося новий економічно-політичний устрій, який активно поширювався на територіях Російської імперії. «Соціалізм являє собою грубе мировоззрення», - пише один з авторів, - «поставивши всю духовну жизнь человека в зависимость от внешних материальных условий» [5, с.118].

У іншому номері єпархіального часопису розміщено статтю під назвою «Совместимы ли идеи социализма с учением Спасителя», де наводилися філософські роздуми про можливе ставлення Ісуса Христа до «нынешнего экономического строя», під час яких автори роблять висновок про «полную несовместимость христианства с социализмом» [7, с.193].

Православна церква в Російській імперії, окрім духовного та морального виховання, реєструвала церковний шлюб, як акт цивільного стану, здійснювала духовне судочинство із сімейних справ [1, с.33].

Цивільне законодавство не обмежувалося посиленням впливу на виконання пастирських функцій духовенством Почаївського монастиря. Розпорядження влади різних рівнів наділяли священиків чималою кількістю обов'язків, споріднених і чиновницькими або й зовсім чиновницькими.

Коло обов'язків православних священиків в судових установах було значно ширшим. Вони виконували у судах особливі функції, до яких належало, наприклад, схилення до визнання своєї провини особливо небезпечними злочинцями та особами, котрі вперто відмовлялися її визнати. Для цього в консисторії вимагали здібних та досвідчених священиків, які мали бути ще й хорошими психологами. Чималих знань та здібностей вимагала й посада духовних слідчих в особливо важливих справах, до яких віносилися злочини скоєні служителями церкви.

Значна кількість духівників була охоплена депутатством при судах. Там вони контролювали хід судових справ за участю церковних осіб і подавали єпархіальному начальству звіти про свою діяльність.

Проте самі священнослужителі, не ставилося прихильно до таких обов'язків. Архівні матеріали свідчать про часті випадки відмови духівників від депутатства. Так, ігумен Почаївської Свято-Успенської лаври Давидов вимагав від керівництва монастиря видачі йому матеріальної винагороди за «депутатскую работу», у разі негативної відповіді, він погрожував від неї відмовитися [3, арк. 2-5].

Якщо спочатку священики мотивували свою відмову подекуди неважливими причинами, то в подальшому, через зростання кількості пастирських обов'язків, вони об'єктивно були не в змозі негайно з'являтися в державну установу. Інші зазначали, що «до прямого їх обов'язку це не стосується», а тому для присяги краще «призначати окремого священика», не ставлячи богослужбову діяльність духівників у залежність від бажання чиновників.

Найбільше чиновницької роботи священикам доводилося виконувати при веденні парафіяльної документації. За змістом і формою вона була надзвичайно різноманітною: метричні записи трьох видів (кожен – у трьох екземплярах); обшукові та прибутково-витратні книги; сповідні розписи, фінансові відомості по різних статтях церковних прибутків (їх було 5 видів), звітні книги, яких деколи було до десятка; клірові відомості, щомісячні повідомлення до статистичного комітету. Також на духовенство було покладено обов'язок подавати щомісяця різноманітну статистичну інформацію поліції, повітовому землеміру, військовим присутнім місцем, а також численним приватним особам, котрі в цьому мають потребу. Останні, як правило, прагнули отримати різні метричні виписки. Детально регламентовані канцелярсько-писарські функції священиків посилювалися ще й обов'язками нотаріуса – вони засвідчували різні документи і несли відповідальність за їх достовірність. Усього П.Горський-Платонов налічує більше тридцяти «паперових повинностей» парафіяльного духовенства [2, с.19-22].

Ведення «парафіяльної канцелярії» було справою не тільки нелегкою, але й відповідальною: у метричних книгах заборонялося закреслювати написане (помилки бралися в дужки), за неправильно оформлені документи священики підлягали кримінальному суду, щомісяця проводилися причтові ревізії тощо.

У 1878 р. одного із священиків, котрий за хабар у розмірі 23 крб. видав фальшиву метрику, було засуджено на поселення в Сибір із позбавленням усіх привілеїв духовного стану [6, с.489-490]. За неточності при веденні метричних книг священнослужителі відбувалися досить відчутними штрафами і доганами. У багатолюдних приходах духівникам було особливо нелегко – і роботи канцелярської більше, і вірогідність помилки набагато вища. Тому священики деколи вносили пропозиції щодо скорочення обсягу документації.

Протягом століття все більше поглиблювалися вимоги статистичних комітетів, котрим духівники мали щомісяця постачати різноманітну інформацію про мирян парафії. Один із таких комітетів навіть вимагав від священиків вказувати основний вид доходу того чи іншого парафіянина, що ставило священика перед нелегким завданням визначення цього критерію [2, с.26].

Для впорядкування інформації священнослужителі поряд із метричними книгами вели особливі картотеки, що полегшувало виконання статистичних завдань. Нові впровадження ще раз довели свою ефективність, коли в 1890 р. Синод розпорядився духовенству здійснювати щомісячні виписки з метричних книг про випадки смерті від заразних хвороб.

Зростання кількості чиновницьких обов'язків було однією із важливих причин формування парадоксальної ситуації, коли власне богослужбова і проповідницька діяльність займала далеко не найбільше часу в житті парафіяльного священика. Виконання додаткових функцій не лише стимулювалося губернською владою, але й досить-таки лояльно сприймалося архієреями. Негативно реагувала єпархіальна влада лише на деякі вияви суспільної активності священнослужителів: видавництва ними політичних газет та публікацію в існуючих органах преси матеріалів, що висвітлювали негативні сторони тогочасного суспільного життя.

У самому середовищі священства було широко розповсюджене невдоволення покладеними на духовенство чиновницькими обов'язками, формальне до них ставлення або й свідоме бойкотування. У Російській імперії кожен чиновник мав виконувати лише свої власні функції, не втручаючись у сферу діяльності представників інших професій. Священство, опинившись у становищі нерідко єдиного православного представника інтелігенції в парафії, розглядалося державою в якості зручного інструмента для заміни діяльності чиновників багатьох професій. І якщо духівник в іпостасі педагога або лікаря сприймався мирянами митрополії до певної міри адекватно, то інші чиновницькі обов'язки православних священнослужителів викликали негативну реакцію.

Ведення духівниками чималого кола церковної документації, яка була засобом реєстрування актів громадянського стану, деколи супроводжувалося навмисними чи ненавмисними зловживаннями. Подібні явища, спровоковані державним законодавством імперії, не кращим чином позначалися на ставленні мирян до парафіяльних наставників.

Окрім того, часті зміни в законодавстві щодо правил ведення церковної документації ставали причиною конфліктів священства з представниками цивільної та духовної влади різного рівня.

Такі конфлікти викликали невдоволення і священнослужителів, і мирян, і влади. Духовенство митрополії неодноразово скаржилося органам єпархіального управління, вимагаючи скоротити кількість чиновницьких обов'язків, проте їх кількість невпинно зростала.

Поступова одержавленість пастирських обов'язків призводить до перетворення духовенства на засіб агітації та державного впливу населення Російської імперії.

Література:

1. Бармак М.В. Державна служба в Російській імперії: правові основи формування та функціонування корпусу цивільних службовців (XVIII – перша половина XIX ст..) / Микола Валентинович Бармак – Монографія. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2006. – 288с.;
2. Горський-Платонов П. Антука. Очерк из быта православного духовенства / П. Горський-Платонов – М.: Сергиев Посад, 1893. – С. 8, 19-30.;
3. ДАТО. – Ф.258: Почаївська Успенська лавра. – Оп.1. – спр. 1028: Прошение священника Давидовича о выдаче ему вознаграждения за депутатскую работу и протокол духовного собора об отказе в прощении –арк. 2-5.;
4. Історія державної служби в Україні : у 5 т. / [О. Г. Аркуша, О. В. Бойко, Є. І. Бородин та ін. ; відп. ред. Т. В. Мотренко, В. А. Смолій ; редкол.: С. В. Кульчицький (кер. авт. кол.) та ін.] ; Голов. упр. держ. служби України, Ін-т історії НАН України. – К. : Ніка-Центр, 2009. – Т. 1. – 544 с.;
5. Обличение социализма // ВЕВ. – 1910. – № 6. – С. 117-118.;
6. Приговор над священником и псалмщиком // КЕВ. – 1878. – № 17. – С. 489-490.;
7. Совместимы ли идеи социализма с учением Спасителя // ВЕВ. – 1910. – № 10. – С. 193.;

Катерина Ковальська
(Переяслав-Хмельницький)

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВЧЕНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ КІЇВСЬКОГО ПОЛІТЕХНІЧНОГО ІНСТИТУТУ ІМПЕРАТОРА ОЛЕКСАНДРА ІІ

Професійний рівень випускників сільськогосподарського відділення КПІ зростав пропорційно нагромадженню і розвитку знань професорсько-викладацького складу інституту. Вуз не може готувати висококваліфікованих спеціалістів без справжньої науки. Активно і плідно працювали на сільськогосподарському відділенні професори Є.П.Вотчал, М.П.Чирвинський, В.В.Колкунов, Ю.М.Вагнер, К.Г.Шіндлер[1].

Метою даної статті є аналіз науково-дослідної діяльності вчених сільськогосподарського відділення Київського політехнічного інституту Імператора Олександра ІІ.

Яскраву сторінку в історію вищої сільськогосподарської освіти, у розвиток природничих наук в Україні вписав Є.П.Вотчал. Призначений 1 вересня 1889 р. ординарним професором кафедри ботаніки КПІ, вчений займався дослідженням загального характеру руху патоки в деревах, почав вивчати тиск її у тканинах по всьому стовбуру. Патока — це сік, що міститься в судинах дерев, стебел і корінні живих рослин. Пересування патоки від коренів до бруньок і листків (висхідна течія), а також виділення патоки з перерізаних судин ("плач рослин") відбуваються внаслідок кореневого тиску. У патоці містяться у розчинному стані мінеральні й органічні амінокислоти, цукри, білки, фітогормони та інші речовини. Найбільше патоки виділяється повесні.

Є.П.Вотчал вивчав "плач дерев" на різній висоті стовбура дерева, механізм всмоктування кореня дерева влітку, хімічні властивості патоки тощо. Наполегливість, працьовитість, цілеспрямованість пошуку Є.П.Вотчала можна з повним правом назвати науковим подвигом. У листі до К.А.Тімірязєва вчений повідомляв: "Я буду ристування (башти) до верхівки дерева метрів 13-14

від землі та записую добовий хід тисків (залежно від пори року й доби). Кілька разів, майже не сідаючи, я лазив угору і підраховував 42 години без сну. Вийшли дуже цікаві дані»[2,13].

Євген Пилипович дійшов висновку про важливість функціонального значення патоки, яка пересувається по дереву. У КПІ Є.П.Вотчал продовжував експериментальні роботи з метою детального дослідження одного з "кінцевих двигунів" рослин - кореня, а також вивчав питання про роль ферментів патоки, про випаровування крони дерев, проводив електрометричні дослідження на них. У 1913 р. він опублікував праці "Про вплив зовнішніх умов на роботу кореня", "Електрометричні дослідження звичайної берези", в 1916 р. — "До питання, про роль і склад патоки" та ін.

Природа щедро наділила Є.П.Вотчала талантом педагога. Його лекції відзначалися глибиною, логічністю, дохідливістю, емоційним характером та багатством мови. На сільськогосподарському відділенні вчений читав анатомію та фізіологію рослин. А за демонстрацію на лекціях і проведення семінарських занять відповідав В'ячеслав Рафаїлович Заленський, призначений молодшим лаборантом у КПІ в листопаді 1899 р. [3]. Захопившись науковими дослідженнями, молодий учений надрукував в "Известиях КПИ" чудову працю "Матеріали до кількісного аналізу різного листя одних і тих же рослин" (1904), яка потім посіла одне з перших місць у світовій ботанічній літературі. В.Р.Заленський у 1905-1906 рр. опублікував статті "Про фізіологічну роль ядра в клітині", "Які речовини необхідні для живлення зеленої рослини", "Керівництво до ботанічних спостережень і дослідів з фізіології рослин" і захистив магістерську дисертацію[4]. Підручник природничої історії (в ньому міститься ботанічна частина, написана В.Р.Заленським) витримав три видання. Працював учений на сільськогосподарському відділенні КПІ до 1916 р.

У 1901 р. Є.П.Вотчал почав читати курс мікробіології. Учений широкої ерудиції, обізнаний у різних галузях знань — філософії, історії, літературі, Є.П.Вотчал читав лекції в Київському товаристві природознавців, Сільськогосподарському науковому комітеті, брав участь у створенні Вищих жіночих медичних курсів, Жіночого медичного інституту. "Коли медичному інституту, — писав він в автобіографії, — було потрібно створити замість зоології та ботаніки новий курс біології, інститут зробив честь просити мене виконати це доручення. Я створив цю, тоді ще нову дисципліну, котра не мала жодних підручників із тими ухилами, які були необхідні"[5]. На вченого було покладено чимало інших доручень: у 1911 р. тимчасово виконував обов'язки присяжного засідателя, у 1913 р. — член професорського дисциплінарного суду, член бібліотечної комісії.

Тривалий час кафедрою часткового землеробства КПІ (насіннезнавство, вивчення біології і культури сільськогосподарських рослин) завідував професор У лютому 1899 р. його призначили викладачем КПІ. Через рік П.Р.Сльозкін захистив магістерську дисертацію і здобув звання екстраординарного Петро Родіонович Сльозкін. професора. В інституті він був деканом сільськогосподарського відділення (1908- 1915) і завідував лабораторією часткового землеробства (1902-1919) [6]. Широкою популярністю в Росії користувався "Сільськогосподарський календар" П.Р.Сльозкіна, який видавався у 1912-1914 рр. Багато статей ученого друкувалося в щоденнику головного управління землеустрою і землеробства.

У 1912-1920 рр. лабораторією загального землеробства керував другий відомий учений — Володимир Володимирович Колкунов. У 33-річному віці він поступає на сільсько-господарське відділення КПІ. Слухаючи захоплюючі лекції Є.П.Вотчала, аналізуючи власні спостереження, В.В.Колкунов зрозумів, що поряд з впровадженням агротехнічних і організаційних заходів великі можливості боротьби з посухою закладені також у самій рослині, на що до К.А.Тімірязева не звертали необхідної уваги. Подібно тому, як інженер-конструктор повинен знати всі деталі машини і роль кожної з них у роботі, так, за переконанням В.В.Колкунова, біологу-агроному необхідно знати будову своєї "зеленої машини" і функції її окремих частин. Тільки за такої умови можна свідомо створювати придатніші, зокрема посухостійкіші рослини. Після закінчення сільськогосподарського відділення КПІ В. В. Колкунов працював ад'юнктом і успішно керував науковим студентським гуртком у цьому ж інституті. Перших результатів експериментальних досліджень молодий учений домогся вже у 1903 р., оскільки було підтверджено зв'язок посухостійкості з особливостями будови (дрібноклітинністю) рослин. Через два роки В.В.Колкунов опублікував першу частину фундаментальної праці "До питання про створення посухостійких рас культурних рослин", а в 1907 р. вийшла з друку друга частина видання. Ця праця принесла не тільки магістерський ступінь (1909), звання екстраординарного професора, Ахматовську премію і світове визнання, але й, що найважливіше, послужила могутнім поштовхом до створення нового напрямку селекції щодо посухостійкості [8].

На сільськогосподарському відділенні КПІ курси "Морфологія і систематика рослин", "Рослинні паразити", "Експериментальне вчення про спадковість" читав професор Сергій Гаврилович Навашин (1857-1930) — вчений-біолог, засновник відомої школи цитологів, ембріологів та цитогенетиків, академік ВУАН (1924) і АН СРСР (1918). З 1894 по 1915 рік С.Г.Навашин працював у Київському університеті і за сумісництвом — у КПІ. У цей час він закінчив ряд досліджень процесу запліднення в однодольних і дводольних рослин, що привело вченого до відкриття подвійного запліднення у покритонасінних рослин і принесло йому світову славу. Ім'я С.Г.Навашина пов'язують з відкриттям супутників хромосом і відкриттям халазогамії у ряді покритонасінних. Один з вихованців і послідовників школи С.Г.Навашина відомий український ботанік, професор Київського університету В.В.Фінн писав про нього: "Все, що він робив, було прекрасним, прекрасні його малюнки, прекрасні його колекції, прекрасні "його роботи, прекрасні його відкриття"[9]. За видатні заслуги вчений був обраний почесним членом 20 академій і наукових товариств світу [10].

У 1912 р. цю кафедру очолив професор Микола Феофанович Кащенко, захоплювався дослідженнями з питань ембріології тварин і людини. Професор М.Ф.Кащенко заснував акліматизаційний розсадник рослин у Києві (1913) і керував ним до кінця свого життя. Він разом із професором В.О.Каравасвим організував Зоологічний музей ВУАН і був його директором (1919-1926). У 1918 р. Миколу Феофановича обрали академіком ВУАН. [11]

У розвитку зоотехнічної науки важлива роль належить дослідженням першого декана сільськогосподарського відділення КПІ Миколи Петровича Чирвинського. Він був першим автором курсу "Загальне тваринництво", до якого входило і вчення про годівлю сільськогосподарських тварин. Микола Петрович — автор підручника "Загальне тваринництво", що витримав чотири видання. Захоплення М.П.Чирвинського фізіологією і хімією зумовило розробку ним наукових основ годівлі, фундаментом яких є "фізико- хімічна сторона". Перше дослідження було присвячене питанню утворення жиру в тваринному організмі, правильне розв'язання якого становило не лише біологічний інтерес, а й мало велике практичне значення.

У 1898 р. М.П.Чирвинський із задоволенням прийняв пропозицію очолити лабораторію тваринництва і виконувати обов'язку декана сільськогосподарського відділення КПІ. 5 лютого 1900 р. рада інституту обрала його деканом на чотири роки. Але адміністративна робота не приносила задоволення М.П.Чирвинському. 30 липня 1904 р. вчений відмовився від неї. Деканом сільськогосподарського відділення став професор К.Г.Шіндлер.

У зв'язку із 25-річною службою М.П.Чирвинського залишили на п'ять років в інституті ординарним професором. А наступного року рада КПІ таємним голосуванням обрала його директором інституту, Микола II затвердив це рішення. Однак через незгоди, що виникли навколо питань управління вищою школою між міністерством фінансів і М.П.Чирвинським, останній був змушений залишити посаду директора. Його знову обрали ординарним професором на п'ять років. 10 листопада 1914 р. міністерство торгівлі і промисловості, у підпорядкуванні якого тоді був інститут, затвердило рішення ради про присвоєння М.П.Чирвинському звання "заслуженого професора". Учений продовжував читати курс з вічарства, разом з лаборантом М.І.Єлагіним у 1915 р. опублікував книгу "Розмножувані в Росії породи грубошерстних овець". М.П.Чирвинський по праву вважається основоположником зоотехнічної науки в Росії. Його праці багато разів перевидувалися різними мовами, а вибрані твори опубліковані удвох томах у 1949- 1951 рр. Він же — автор підручника "Загальне тваринництво". Незважаючи на те, що деякі праці М.П.Чирвинського до певної міри застаріли, вони продовжують становити значний інтерес для сучасних учених і практиків.

На високий для того часу рівень поставив справу вивчення сільськогосподарських машин і знарядь та їх дослідного випробування професор Камілл Гаврилович Шіндлер. У 1 вересня 1899 р. рішенням ради КПІ він призначається штатним викладачем інституту на кафедру механіки. Через чотири роки Камілл Гаврилович захистив наукову працю на тему: "Теорія і конструкція орних знарядь" і одержав звання ад'юнкта. 13 грудня 1905 р. його затвердили екстраординарним професором. Вчений опублікував багато праць, що мають наукове і практичне значення. До них належать такі, як "Плуги оборотні і багатокорпусні", "Нарис розвитку парової оранки", "Коток Кембеля", "Дискові культиватори", "Американські молотарки", "Колосожатки — Хедер" та ін. Однак 5 лютого 1911 р. декана К.Г.Шіндлера разом з іншими двома деканами звільнили з інституту. За їх підтримку виступили

11 професорів. За наказом міністра торгівлі й промисловості Тимашова вони позбавлялися роботи. Причиною такого рішення стало обмеження автономних прав інституту. Лише 18 березня 1917 р. звільнені професори повернулися до інституту[8].

Характерною рисою провідних учених і педагогів сільськогосподарського відділення КПІ були не тільки високий професіоналізм і прагнення закласти фундамент наукових знань про сільське господарство, а й всебічна гуманітарна підготовка, широта кругозору інтересів. Знання кількох мов було природним, обізнаність з музикою, літературою, театром, живописом — необхідним. Читання лекцій вважалося справою честі кожного дослідника і педагога найвищого рівня.

У 1918 р. сільськогосподарське відділення Київського політехнічного інституту було перетворене на сільськогосподарський факультет.

Список використаних джерел та літератури:

1. Київський політехнічний і Київський сільськогосподарський інститут. XXV років. 1892-1923. Ювілейний збірник. — Київ, 1924. — С. 8
2. Вотчала-Словачевська В.Є. Євген Пилипович Вотчал/ В.Є.Вотчаа-Словачевська Г.Г., Костюк . — Київ: Наукова думка, 1991. — 120 с.
3. Київський міський державний архів. Фонд 18, опис. 1, справа. 561, арк. 18.
4. Записки Київського сільськогосподарського інституту,—1929.— Т. 4.-С.448.
5. Київський міський державний архів. Фонд 18, опис. 1, справа. 709, арк. 40.
6. Київський політехнічний //Вісник сільськогосподарської науки. - 1966. - № 4. - С. 12.
7. Из истории Киевского политехнического института. - Т. 1.(1898-1917). - К.: Изд- во КГУ, 1961.-386 с.
8. Известия Киевского политехнического института императора Александра II. Отдел инженерно-механический. 1913 г.—К.: Тип. т-ва И. Н. Кушнеров и и КО, 1914.— 493 с.
9. Киевский политехнический институт императора Александра II: Краткий очерк его возникновения.— К.: Тип. т-ва И. Н. Кушнеров и КО, 1898.— 54 с.
10. Бородай І.С. Розвиток зоотехнічної науки в Україні в контексті діяльності професора В.П. Устьянцева / І.С. Бородай // Історія української науки на межі тисячоліть. — Вип. 41.-К., 2009.-С. 28-35.
11. Конотопець Н. Микола Кашенко. Біографічна повість./ Н. Конотопець— Київ: Молодь, 1980.-С. 232.

Юрій Козубенко
(Переяслав-Хмельницький)

РОЛЬ М.І.КОТОВА У СТВОРЕННІ ЗАПОВІДНИКІВ «АСКАНІЯ-НОВА» ТА «СВЯТІ ГОРИ»

Видатний український ботанік Михайло Іванович Котов (1896 — 1978) не лише став автором першого списку адвентивних рослин на території України. Йому належить не тільки третина усіх зборів Національного гербарію України. Прославився вчений ще й тим, що все своє життя він активно займався проблемою охорони природи в Українській РСР.

М.І.Котов активно досліджував степовий заповідник Асканія-Нова в Ново-Троїцькому районі, Херсонської області. Декретами Ради Народних Комісарів УРСР Асканія-Нова 1 квітня 1919 була оголошена народним заповідним парком, а 8 лютого 1921 — Державним степовим заповідником УРСР [1]. На Асканію-Нову було покладено завдання зберігати і вивчати природу цілинного степу, а також акліматизувати та вивчати можливо більше число видів тварин і рослин, які мають народногосподарське значення. При Асканії-Новій були створені науково-степова станція, зоотехнічна станція з племінним господарством, фітотехнічна станція та інші наукові заклади.

3 червня 1922 року Михайло Котов разом з професором О.А. Янатою приймає заходи щодо охорони Асканії-Нової. Останній працював у Асканії Новій науковим консультантом, і, заручившись підтримкою молодого науковця, у 1925 році підготував разом з комісією президента ВУАН академіка В. І. Липського, науково-обгрунтовані рекомендації щодо покращання заповідної справи в Асканії.

М.І.Котов писав, що цей заповідник є найстарішим в УРСР. Цілинний ковиловий степ зберігся тут як пасовище в зв'язку з роботами по акліматизації тварин, які провадились поміщиком Фальц-Файном. В перші роки після створення заповідника було проведено детальне ботанічне вивчення цього цілинного степу, що належить до південних типчакowo-ковилових степів. Асканія-Нова є одним з класичних степових заповідників і здобула світову славу. З 1932 року на базі державного заповідника Асканія Нова, до 1956 року — Всесоюзний науково-дослідницький інститут гібридизації та акліматизації тварин імені М. Іванова. Площа цілинного незайманого степу становила близько 500 га. Робота по вивченню флори й рослинності степу майже не проводилась [3, с. 5].

У 1983 р. заповідник Асканія-Нова реорганізовано у біосферний заповідник.

У 1984 р. заповідник включено до Міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО.

У 1993 р. Україна підтверджує статус біосферного заповідника «Асканія-Нова» ім. Ф.Е.Фальц-Фейна НАН України.

Нині площа заповідника складає 33 307,6 га, з них 11 054 га — «абсолютно заповідна» степова зона. Асканійський степ вважається типчакowo-ковиловим. У заповіднику є не менше 1155 видів членистоногих, 7 видів земноводних та плазунів, 18 видів ссавців, в різні пори року пролітає більше 270 видів птахів, з яких 107 видів залишаються на гніздування. Крім того, тут ростуть 478 вищих рослин. У «Червону книгу України» занесено 13 видів вищих рослин, 3 види грибів та 4 — лишайників.

Дуже цінним місцем для організації заповідника, як вважав М.І.Котов були також гори Артема (стара назва — Святі гори), що розташовані на правому підвищеному березі р. Дінця в Слов'янському районі, Донецької області. Вчений провів дослідження цієї місцевості і встановив ряд фактів, а також необхідність її охорони.Зокрема він встановив, що гори Артема належать до Теплинського лісництва. На крейдяних схилах росте знаменний бір із крейдяної сосни (*Pinus cretacea* Kalen) і один з небагатьох, що уціліли в СРСР. В його підліску багато скумнії (*Cotinus coggygria* Scop.), яка має тут острівне поширення. «Гірські сосняки» є дуже важливим об'єктом вивчення реліктової флори. Ця місцевість відома в ботанічній літературі в зв'язку з тривалою полемікою про стародавні релікти та походження рослинності й флори крейдяних відслонень, багатих на ендемічні й рідкісні види [3, с. 8].

Як унікальний куточок природи, крейдяні гори здавна привертають увагу вчених. Вперше їх описав у 1774 році академік Гюльденштедт, вказуючи, що вони тягнуться від монастиря до села Маяки. Він перший звернув увагу на те, що сосна росте тут на крейдяному субстраті.

У 1895 році ботанік В.І.Талієв писав: «... в Святих горах сосна утворює прекрасні чисті насадження, причому, поверхня ґрунту в них захована під моховим покривом» [4].

Видатні ботаніки Д.І.Літвінов, Б.М. Козо-Полянський вважали, що крейдяні бори є залишками дольодовикової рослинності кінця третинного періоду. Ще в 1914 році відомий російський ботанік В.І.Талієв поставив питання про збереження цих борів як видатної пам'ятки природи. Вчені Е.М. Лавренко, М.І. Котов, М.І. Шалит назвали ці місця «справжньої країною живих копалин».

У 1927 році М.І. Котов виступив з ініціативою створення заповідника «Святі гори».

У 1963 році Гори Артема були оголошені пам'яткою природи, а в 1975 році державним ландшафтним заказником.

У наш час велику наукову цінність має раритетний фонд флори паркамєждународного рівня: іссоп крейдяний, глід український, дрік донський, погремек крейдяний, желтушник крейдяний, гусячий цибулю борова, ранник крейдяний, пірий ковилелістний, підмаренник волинський, полин білопопелістий, смілка крейдяна, фіалка Лавренко. До Червоної книги України занесені 48 видів, 12 — в Європейський червоний список, 123 види мають охоронний статус, з яких 45 є рідкісними для Донбасу і охороняються на місцевому рівні. У межах території національного парку виявлено 43 асоціації, які занесені до Зеленої книги України. Це перш за все крейдяні бори, дубові ліси з грабом і кленом татарським, кретофільніе і степові фітоценози, водні

угруповання сальвінії плаваючої. Слід також виділити і сфагнові болота-блюдця, які у степовій зоні розташовані за крайньою південною межею свого суцільного ареалу.

Рослинність національного природного парку «Святі Гори» має величезну наукову цінність. На площі 40,5 тис. га росте половина видів вищих рослин, які коли-небудь відзначалися на Південно-Сході України – 943 виду, в тому числі, 27 видів – дерева, 63 – чагарники і 853 – трав'янисті рослини. Рослинність НПП містить багато унікальних асоціацій різного синтаксономічного рангу, які підлягають особливій охороні як рідкісні, ендемічні, реліктові, а також еталонні і деградуючі під впливом людської діяльності. Штучні ліси, що займають велику площу в НПП, дуже різноманітні і представляють науковий інтерес як досвід створення культурфітоценозів за участю аборигенних та інтродукованих видів. Основні типи рослинності представлені так: ліси займають понад 91% площі парку, луки – близько 1,5%, болота – 2,5%.

Протягом своєї тривалої природоохоронної діяльності М.І. Котов сформував певні висновки. Він стверджував, що навіть при густій сітці заповідників, великих і малих, державних і місцевих, не вдасться взяти під охорону все те, що, безумовно, на це заслуговує. Заповідники можуть охоплювати найбільш визначні ділянки й об'єкти, що знаходяться на порівняно обмежених площах. На цих ділянках, звичайно, далеко не повністю буде виявлена різноманітність умов, а отже, і живих організмів. В зв'язку з цим необхідно вишукувати також інші форми охорони більш цікавих рослинних видів, родин тощо. Не можна допускати, щоб гинула наша флора, і не заради простого інтересу до колекціонування, а в зв'язку з тим, що види рослин, які зараз не мають практичного значення для людини, в дальшому можуть виявитися дуже цінними.

Отже, протягом свого життя професор М.І. Котов зробив дуже багато не лише для ботанічної науки, але й для охорони природи. Саме завдяки невтомній праці вченого та його соратників ми завдячуємо нині збереженню безлічі видів на території нашої держави.

Література:

1. Котов М.І. Асканійська комісія при Наркомземі / М.І.Котов // Вісник сільськогосподарської науки. – 1922. - №4. – С.182.
2. Котов М.І. Святі гори Артемівської округи / М.І.Котов // Матеріали охорони природи на Україні. – 1928. – №1. – С.115 – 126.
3. Котов М.І. Харкевич С.С. Охорона природи в Українській РСР та завдання ботаніків / М.І.Котов, С.С.Харкевич // Український ботанічний журнал. – 1956. – № 2. – С. 3—13.
4. Талиев В. Святые горы Харьковской губернии как "памятник природы" / В.Талиев // Бюллетени Харьковского общества любителей природы. – 1914. – № 3. – С.1 – 34.
5. Шалит М. Заповідники та пам'ятники природи України / М.Шалит. – Харків, 1932. – 75 с.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор Коцур Надія Іванівна

Анна Котиченко
(Черкаси)

ПРОАНГЛІЙСЬКА ПРЕСА В АМЕРИКАНСЬКИХ КОЛОНІЯХ

Періодична преса традиційно є одним з основних засобів у системі масової інформації і пропаганди. Так, матеріали газет містять факти, їхню оцінку, характеристику процесів і тенденцій розвитку сучасної дійсності. Відповідно до своєї позиції газета виражає думку з найважливіших політичних і суспільних проблем, прагне на основі матеріалів, що друкуються, надавати читачу повну інформаційну картину світу.

Слід вказати й на те, що вивчення історії періодичних видань та особливе звернення уваги на їх власників дасть змогу не лише розширити та доповнити окремі сюжети історичних подій, але й вивити особливості, які впливали та визначали розвиток суспільства, що й зумовлює актуальність теми обраної для дослідження.

На жаль, вітчизняна історіографія не втішає особливими розвідками та дослідженнями з історії періодичних видань, що й зумовлює звернення до зарубіжних праць істориків.

Перша постійна газета в американських колоніях Англії з'явилася 24 квітня 1704 р. Називалося це періодичне видання як "Boston News-Letter". Редактором газети був очільник поштової служби Бостона Джон Кемпбелл, а за механічне набирання тексту відповідав друкар Бартоломей Грін. Основне місце у висвітленні інформаційного матеріалу було відведено новинам з лондонських журналів про події в Англії та інших європейських країн, решту займали нотатки про час прибуття кораблів з порту, повідомлення про нові посадові призначення, пожежі, смерті, нещасні випадки [1, с. 451].

У 1722 р. відбулася кадрова зміна керівництва і газету очолив Б. Грін, котрий змінив назву газети на іншу – "The Weekly News-Letter". Зміна керівництва позначилася і на внутрішній наповненості видання, що простежується у зменшеному обсязі висвітлення подій, котрі відбувалися за кордоном, а відповідно на акцентування уваги на внутрішньому житті колоній [2, с. 56].

Наступним власником газети став зять Б. Гріна – Джон Дрейпер, котрий збільшив розміри газети до чотирьох повних сторінок, наповнивши їх інформацією про новини закордонні та місцеві.

У листопаді 1862 р. новим власником періодичного видання став син Джона Дрейпера – Річард, котрий змінив назву газети на "Boston Weekly News-Letter and New England Chronicle".

Слід вказати й на професійність очільника газети. Так в одному з номерів видання за 1774 р. Річард Дрейпер підняв проблему тогочасного американського суспільства і писав про неприпустимість спотворення фактів та необ'єктивного висвітлення інформації яким би спокусам не був би підданий автор чи дослідник. У 1765 р. Р. Дрейпер оприлюднив офіційні матеріали Гербового акту, в 1773 р. – висвітлив інформацію щодо "чайного закону", але одночасно з цим розмістив на шпальтах свого видання статтю про "хорообрі та відважні вчинки чоловіків під час Бостонського чаювання", а також "Листи фермера із Пенсильванії" [3, с. 84].

На успішну професійну діяльність накладали негативний відтінок хворобливість Дрейпера. Так, навесні 1774 р. хвороба особливо загострилася, а вже 5 травня 1774 р. на сторінках газети майоріло звернення і водночас запрошення людини, досвідченої в справах та майстерності редагування та написання статей і матеріалів. Такою людиною та діловим партнером став Джон Бойль. Коли 5 червня 1774 р. Річард Дрейпер помер, "Boston Evening Post" за умовами заповіту опинилася в руках його дружини – Маргарет Грін Дрейпер [4, с. 46].

Після смерті чоловіка Маргарет стала редактором газета, котра на той час називалася вже інакше – "Massachusetts Gazette and Boston News-Letter". Початок редакторської діяльності Маргарет був пов'язаний укладенням професійного союзу з Джоном Бойлем, котрі начебто мали намір докласти всіх зусиль аби продовжити існування газети щонайменше на наступні сімдесят років. Щоправда, сімдесят років сповнилися надто рано, бо вже за три місяці угода між М. Дрейпер та Д.Бойлем було достроково розірвано через причину протиріч з приводу ідеологічної наповненості друкованого видання [1, с. 89].

Зважаючи на відсутність фахової освіти та досвіду роботи в цій галузі, Маргарет потребувала ділового партнера, котрий до всього ж міг би час від часу замінити та допомагати їй роботою головного редактора. Такою людиною став Джон Хоул, щоправда, ім'я його не згадувалося до травня 1775 р. [2, с. 123].

Слід вказати на те, що видання і надалі продовжувало регулярно видаватися, незважаючи на певні зміни керівництва та певні проблеми та перебої з фінансуванням. До кінці 1774 р. роялістський характер видання став надто відчутним, крім того, керівництво підтримувало "репресивні заходи" уряду. "Boston Gazette" відреагувала на політику видання досить критичним листом, в якому відверто критикувала та звинувачувала Маргарет Дрейпер у брехні, злочинних намірах, визискуванні, дезінформації населення та навіть хабарництві. На думку опозиційної газети-конкурента, Маргарет була причетна до низки хабарів, які буцімто

отримала за розміщення проанглійських матеріалів на шпальтах свого видання, на підтвердження цього дві патріотичні та ймовірно чесні по відношенню до своїх читачів газети, опублікували матеріали про обсяги хабарів [3, с. 98].

Неодноразово піддавалося критиці влади і сама політика друкованого видання, яка буцімто підбурювала ворогів об'єднання колоній до певних практичних дій, тому постало питання щодо бойкотування та ігнорування "ворожих газет" [4, с. 58].

Бурхливі події квітня не зупинили діяльності газети, хоча й ставили її в певні умови та складнощі, більшого ці події стали певним каталізатором та отивом до прояву фаховості та блискучості реакції на події, які відбувалися в тогочасному суспільстві. Так, вже 20 квітня Маргарет Дрейпер опублікувала статтю-звіт з 26 рядків про події 19 квітня в Бостоні [2, с. 95].

Черговий номер газети вийшов у травні на прохання читачів, які вимагали продовження її видання. Щоправда, керівництво газети пішло на певні зміни: по-перше, видання за обсягом друкованих сторінок скорочувалося до двох повноцінних розворотів; по-друге, ціна на підписку примірника видання зростала до восьми шилінгів на рік, що було, в свою чергу, зумовлене малою кількістю читачів. До всього, зменшено було і кількість тиражу – 1500 примірників. Відновити повноцінну діяльність видання планувалося по мірі зростання читацького кола, а точніше коли кількість замовлень на підписку видання перевищить 300 заявок. Що ж до пунктуальності друку видання, то про регулярний випуск номерів говорити не доводиться, а видавалася газета по мірі надходження матеріалу [1, с. 75].

Цікавим видається те, що у вихідній інформації про газету з 13 жовтня 1775 р. вказується лише ім'я Джона Лоу, ймовірно через надмірну увагу критиків, які через особисте неприхильне ставлення до діяльності Маргарет Дрейпер всіляко хотіли завдати кінцевого удару по виданню, котре й без того переживало не найкращі часи. На думку дослідників, Маргарет все ж не полишила керівництва газетою, а вдалася до певного маневрування, ставши таємним діловим партнером Джона Хоу [2, с. 68].

Розвиток та перебіг подій в Бостоні змусили Маргарет 17 березня 1776 р. залишити місто. Власність залишена жінкою була конфіскована новою владою. Вже 10 лютого 1780 р. було здійснено опис майна, котрий включав в себе земельні володіння, маєток, типографію, друкарський прес, папір, домашнє начиння. Загальна вартість статків сягала 13210 фунтів стерлінгів. У лютому 1783 р. булинок та земельні володіння Маргарет Дрейпер придбав Р. Девенс [1, с. 54].

В Англії Маргарет облаштувалася в містечку Пімліко в графстві Мідлсекс. Оскільки законодавство передбачало звернення громадян щодо компенсації втрат, то остання власниця першої газети прохала у корони компенсацію втрат рухомого майна в Америці у розмірі 2093 фунти стерлінгів. Перш ніж прийняти рішення, юридична англійська служба збирала численні свідчення громадян про лояльність жінки до англійського уряду. М. Дрейпер було сплачено компенсацію в розмірі 940 фунтів стерлінгів та призначено щорічну пенсію – 100 фунтів стерлінгів. Померла Маргарет Дрейпер 1804 р., заповівши все своє майно дочці [2, с. 97].

Як бачимо, газета, котру видавала Маргарет Дрейпер – яскравий приклад колоніальної журналістики. Видання органічно поєднувало в своїй наповненості інформацію про місцеві та закордонні події, які часто були суперечливими та дискусійними. Разом з тим, комерційний аспект діяльності газети видавався досить поміркованим: оголошення та реклама, розміщені на шпальтах видання, ніколи не домінували над інформаційністю, адже мета видання була не допомогти комусь вигідно продати свій товар чи послуги, а висвітлити та ознайомити читача з новинами тогочасного світу. Рівень грамотності та наявність літературного стилю написання статей свідчить про професійність підходу та відповідність тогочасним тенденціям розвитку суспільства, але й ці фактори не зупиняли конкурентів у їхній політиці витіснення періодичного видання з того ще досить не чисельного простору засобів масової інформації.

Література:

1. Dickerson O.M. British control of American Newspapers on the Eve of the Revolution. / *New England Quarterly*, XXIV, 1951.
2. Henry S. Margaret Draper: Colonial Printer Who Challenged the Patriots. / *Journalism History*. Northridge, Calif., 1974.
3. Hudak L.M. Early American Women Printers and Publishers, 1639 – 1820. Metuchen (N.J.), 1978.
4. Oldham E.M. Early Women Printers of America. / *The Boston Public Library Quarterly*. Boston, 1958.

Неоніла Красножон, Юлія Довгопол
(Переслав-Хмельницький)

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФСПІЛКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ОСВІТІ УКРАЇНИ (1943-1953 РР.)

Однією із передумов забезпечення соціальної злагоди у суспільстві, вкрай необхідної для сталого економічного розвитку, є наявність сильних і незалежних профспілок. Не менш важливо, щоб ці організації трудящих були демократичними і достатньо представницькими та визнані державою для чого важливо звернутися до історичного досвіду діяльності профспілкових організацій у різних сферах суспільного життя. Серед фундаментально-значимих є освіта як визначник духовності та прогресивності державного розвитку.

Серед сучасних досліджень, присвячених діяльності профспілок слід визначити фундаментальну працю "Нариси історії професійних спілок України. Федерація профспілок України" групи авторів під редакцією О.П. Реєнта. Це є ґрунтовна робота з історії профспілкового руху з моменту зародження і по сьогоднішній час, яка приділяє увагу проблемам профоб'єднань і повоєнному часу [Нариси історії професійних спілок України. Федерація профспілок України./ Головний редактор О.М. Стоянов. Керівник авторського колективу О.П. Реєнт. – К., 2002. – 520 с.].

Розвитку профспілкового руху під час Великої Вітчизняної війни присвячена робота Головка М.Л., Лисенко О.Є., в якій висвітлено діяльність профспілок України у період Великої Вітчизняної війни [Головка М.Л., Лисенко О.Є. Профспілки України у період Великої Вітчизняної війни: Навч. Посібник. – К., 2002. – 313с.]. Але поза увагою дослідників залишились питання діяльності профспілкових організацій в освітній сфері, що посилює актуальність обраної теми і визначає головним чином новизну нашого дослідження.

Профспілка працівників освіти і науки України веде свою історію з липня 1919 року, коли було організаційно оформлено Всеросійську спілку працівників освіти і соціалістичної культури, до складу якої увійшли професійні об'єднання вчителів України.

Так розпочала свою діяльність професійна спілка, яка заклала підвалини учительського профспілкового руху. У кінці 1920 року в Україні була створена Всеукраїнська профспілка працівників освіти і соціалістичної культури, що об'єднала вчителів, бібліотекарів, працівників навчально-виховних, наукових і культурно-освітніх установ всіх губерній, які знаходились на території України.

З 1922 по 1934 рік діяла Профспілка працівників освіти УСРР, яка об'єднувала працівників шкіл, дитячих садків, дитячих будинків, наукових установ, вузів, політосвітустанов.

Подальший бурхливий розвиток освіти, пов'язаний з остаточною ліквідацією неграмотності і введенням загального обов'язкового початкового навчання поставив перед Профспілкою працівників освіти нові завдання. У зв'язку з цим в 1934 році Профспілка працівників освіти була реорганізована і замість неї в союзних республіках були створені самостійні профспілки. В Україні виділились: Профспілка працівників початкових і середніх шкіл; Профспілка працівників вищої школи і наукових установ; Профспілка працівників дошкільних установ.

В 1948 році Профспілка працівників початкових і середніх шкіл об'єдналася з профспілкою працівників дошкільних установ. Після об'єднавчих процесів 1948-1956 років Профспілка отримала назву "Профспілка працівників освіти", а республіканський орган – Центральний комітет Профспілки працівників освіти УРСР. У жовтні 1957 року профспілки працівників освіти всіх союзних республік об'єдналися в одну організацію, яку очолив ЦК Профспілки СРСР. До неї увійшла Профспілка працівників вищої школи і наукових установ УРСР. В Україні обрано республіканський комітет. Профспілка дістала назву "Профспілка працівників освіти, вищої школи і наукових установ".

Профспілка працівників освіти і науки України об'єднує педагогічних працівників загальноосвітніх шкіл, дошкільних та позашкільних установ, науково-педагогічних працівників, професорсько-викладацький склад вищих навчальних закладів, а також адміністративно-господарський, допоміжний персонал установ та закладів освіти, непрацюючих пенсіонерів [Історія Профспілки працівників освіти і науки України <http://www.pon.org.ua>].

Уже 1944 року, невдовзі після звільнення областей України від фашистських військ, відновив свою діяльність профспілка працівників освіти [ЦДАВО. – Ф.116. – Оп. 15. – Спр. 57. – Арк. 1]. У той період домінувала в основному організаторська діяльність, видавалися пам'ятки для активістів, надсилалися листи, циркуляри.

Одним з найголовніших завдань організаційно-масової роботи професійних спілок у перші повоєнні роки було залучення до членства у спілках робітників і службовців. Упродовж 1945 р. кількість членів профспілок збільшилася приблизно на 1 млн. осіб, наступного року – ще на 700 тис. У 1946 р. у професійних спілках УРСР налічувалося 3 млн. 500 тис. членів, або 80,7 % усіх робітників та службовців. Наприкінці четвертої п'ятиріччя відсоток охоплення профспілками працюючого міського населення України ще більше зріс – до 92,6 % [15]. 20 січня 1945 року відбулася II профспілкова конференція, яка накреслила завдання профспілкових органів щодо охоплення профспілками якомога ширшого кола освітян та розгортання профруху в умовах післявоєнної відбудови.

Характерно, що у перші післявоєнні роки обов'язки створення профспілкових організацій партійними органами було покладено на інспекторів відділів освіти або керівників навчальних закладів. Вони ж практично й очолювали районні, міські комітети профспілки та її первинні осередки. Звітно-виборні конференції проаналізували стан справ в учительському середовищі, зацентрували вагу на тих проблемах, які вирішувалися впродовж повоєнних років [ЦДАВО. – Ф.116. – Оп. 15. – Спр. 57. – Арк. 45].

Визначальним для цього періоду було створення районних та міських комітетів, мережі первинних осередків, охоплення членством працівників навчальних закладів. Ці завдання постійно аналізувалися керівними органами різних рівнів, які надсилали звіти партійним, радянським органам та ЦК профспілки.

40-ві роки висували на перший план насамперед проблеми матеріально-побутових умов життя освітян. У 1945 р. з такої причини не працювало 17 початкових шкіл. З метою вирішення проблеми організовувалися для молоді короткотермінові курси, заочне навчання. У перший повоєнний період колективи шкіл поповнилися 1169 вчителями. Профспілкові комітети змушені були займатися проблемами їх утримання та постачання, надання житла. У жовтні 1944 року обком профспілки у листі до районних та міських комітетів вимагає від них інформації: "...що зроблено для поліпшення матеріально-побутових умов працівників освіти", про "стан виплати їм зарплати...", суми заборгованості", про "...постачання хлібом та овочами, забезпечення городами" [ЦДАВО. – Ф.116. – Оп. 15. – Спр. 57. – Арк. 45]. У той час в країні була введена картково-талонна система розподілу продовольчих і промислових товарів. Причому норми були надзвичайно мізерними. Так, наприклад, на день на одну особу видавали лише 300 г борошна.

Для вчителів у Станіславі, Коломиї, Городенці, Снятині створювалися спецкранниці, їм надавалася матеріальна допомога (за 1945 – 1946 рр. та I кв. 1947 р. на цю мету було виділено 94 тис. крб.). Проблеми розв'язувалися дуже складно. Так, в інформації про роботу Станіславського обкому профспілки ППСШ за період з 1 січня по 1 липня 1945 року наголошувалося: "...за останній час обласпживспілка майже припинила видачу промтоварів учителям. Їм приходится купувати яйця на базарі й обмінювати їх на мило. Це викликає справедливе обурення" [ЦДАВО. – Ф.116. – Оп. 15. – Спр. 77 – Арк. 45]. У цьому ж документі далі констатувалося: "Гірша справа з системою державної торгівлі, яка постачає... вчителів у 6 містах, там учителі крім отоварювання продовольчих карток майже нічого не одержують. У звіті подано витяг з доповідної записки обласпживспілки, у котрій наводяться факти, які дають можливість побачити справжню картину постачання вчителям у той час товарів першої необхідності. Багато недоликів траплялося й у видачі талонів, карток, готового матеріалу, зокрема швейних виробів, панчіх, валиянок, часто затримувалася виплата зарплати. Проблемним було й квартирне питання. Профспілки рали на себе контроль за забезпеченням учителів картками на продовольчі та промислові товари, земельними ділянками, насінним фондом, розподіляли борошно, взуття, що постачалося централізовано, кредити на закупівлю тварин та будівництво індивідуального житла. Як згадує косів'янин Ігор Пелипейко, у 1948 році під час січної конференції учителям урочисто видавали кому пальто, кому черевики, кому відріз на суконку. Стан матеріально-побутового забезпечення педагогічних працівників, створення умов для їх праці постійно перебувало на порядку денному і наприкінці повоєнного п'ятиріччя.

Однак з часом увага профспілок до питань створення матеріально-побутових умов для вчителів послабилася, контроль – теж. Спілка не мала дієвих важелів впливу – постачання продуктів харчування, промтоварів було у віданні торгових організацій, забезпечення квартирами – органів місцевої влади, виділення землі під городи, виплата компослуг – сільвиконкомів та фінансових установ. Крім того, професійні освітянські організації все настирливіше скеровувалися на вирішення інших проблем. Уже на III профспілковій конференції вказувалося: "Невірна думка, що профспілка повинна захищати матеріально-побутові умови учителів. Профспілка – це школа комунізму, яка повинна виховувати членів спілки у комуністичному дусі..." [ЦДАВО. – Ф.116. – Оп. 15. – Спр. 8. – Арк. 5]. Для працівників середніх і семирічних шкіл, які вивчали короткий курс історії ВКП(б), щомісяця проводилися "дні вчителя", де читалися лекції на політичні та педагогічні теми. Профспілки все частіше аналізували стан підвищення ідейно-політичного рівня вчителів. Таке послаблення уваги до матеріальних і побутових умов учительства не було вмотивованим. Проблема існувала і не була вирішена. У довідці бригади ЦК профспілки ППСШ, яка обстежувала стан роботи Станіславського обкому профспілки з 10 по 24 травня 1950 р. підкреслювалося: "Стан з постачанням газом у всіх перевірених районах незадовільний – газ, як правило, вчителі купують на базарі". І далі: "Ще гірше поставлена справа із забезпеченням вчителів квартирами в містах та райцентрах. У Калуші... 20 вчителів мешкають в тяжких умовах..." [ЦДАВО. – Ф.116. – Оп. 15. – Спр. 234. – Арк. 45]. Промовистим був виступ учителя Івашкевича на VI профконференції (1954 р.), що розкривав типовий стан речей на місцях: "За 8 років роботи у Войнилівському районі кадри змінилися майже повністю". Причину делегат конференції бачить у поганих побутових умовах: "...за шість місяців (с. Завадка) ні грама муки, ні одного кілограма круп, ні одного кілограма цукру..., масла теж нема і не було багато років". Він зазначав, що є серйозні проблеми з дровами, що "...60 % наших учителів з сім'ями живуть в однокімнатних квартирах", де постійно холодно і тече дах [ЦДАВО. – Ф.116. – Оп. 15. – Спр. 234. – Арк. 45].

У цей період обком профспілки, райкоми приділяли особливу увагу політичному навчанню, агітмасовій роботі серед населення, підготовці шкіл до нового навчального року, формуванню мережі навчальних закладів, заочному навчанню учителів, успішності та відсіву учнів, другорічництва, завою підручників, зошитів тощо. Ці питання домінували на багатьох пленумах обкому профспілки.

Варто зазначити, що у повоєнні роки багато профактивістів краю активно співпрацювали з підпіллям ОУН – УПА. Вони виконували роль зв'язкових, вели широку пропагандистську роботу, допомагали підпільникам продуктами харчування та одягом. Зрозуміло, що такі їх дії не могли пройти повз пильне око спецслужб. Тому багато з них були репресовані. Так, лише на Городенківщині зазнали арешту й висилки такі вчителі, як Чайківський Микола, Мазурак Василь, Гуцул Василь, Паньків Михайло, Ганна і Володимир Дороші, Мар'яш Микола, Ємчук Йосип, Мадрига Іван, Городецький Дмитро, Луцицька Віра, Осипко Дмитро, Людмила та Іван Букатовичі, Дзьомбак Василь, Угрин Степан, Дорош Степан, Морозевич Юліан, Неміш Юрій, Стецюк Іван. Така ж доля спіткала й десятки інших педагогів області, зокрема Андрушак Василь з Надвірнянщини, Бабій Ганну з Тлумаччини, Базіва Миколу з Рогатинщини, Боднарчук Наталію з Косівщини, Бойчук Євдокію з Коломийщини, Курилюк Параску з Снятинщини, Мариневича Івана з Богородчанщини, Тишак Анастасію з Долинщини, Федорняк Марту з Галицького району. Другий том біографічного довідника "Відомі педагоги Прикарпаття" містить понад 300 таких імен [Полек В., Дзвінчук Д., Угорчак Ю. Відомі педагоги Прикарпаття. Біографічний довідник. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 1999. – Т. 2. – 284 с.].

Таким чином у повоєнний період діяльність профспілкових організацій була в прямій залежності від суспільно-політичного життя України. Ідеологічне спрямування курсу на обмеження незалежності профспілок в радянські часи було закладено більшовицькими партійними з'їздами, де визначалася соціальна роль профспілок – профспілкова школа комунізму. Альтернативні точки зору не сприймалися і до тих, хто не погоджувався з цією тезою, застосовувалися методи примусу і терору: проходили "чистки" рядів профспілки, які виявляли велику кількість "ворогів" та "шкідників". За освітянською профспілкою був закріплений

контроль за роботою торгової мережі і підприємств громадського харчування, а згодом – і побутового обслуговування населення. Також профоргани галузевої профспілки приділяли велику увагу розгортанню в трудових колективах культурно-масової і спортивної роботи. У цей період організовувалися районні, міські та обласні змагання з волейболу, футболу, легкої атлетики, шахів і шашок, настільного тенісу та туризму. Досить поширеною була практика організації екскурсій. Значну роботу проводили профспілкові органи й щодо розвитку в трудових колективах самодіяльної художньої творчості. У селах вчителі, продовжуючи традиції своїх попередників, брали активну участь у культурно-просвітницькій діяльності, у т.ч. й у новостворених сільських клубах.

Зміст профспілок в освітній галузі повоєнного періоду орієнтувався на проблемах розвитку мережі закладів освіти, організації навчання робітничої та сільської молоді, виконання різноманітних планів набору до денних та шкіл робітничої молоді, контролю за здійсненням восьмирічного, а згодом і середнього всеобучу, якості знань, підвищення рівня виховної роботи, відкриття шкільних їдалень, організації підвозу учнів, зміцнення навчальної бази шкіл, будівництва житла для вчителів сільської місцевості.

Олексій Кривошшин
(Переяслав-Хмельницький)

БЕНДЕРО-ГАЛАЦЬКА ЗАЛІЗНИЦЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ТИЛОВИЙ КОМУНІКАЦІЙНИЙ ОБ'ЄКТ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1877-1878 РР.

Вивчення питань історії залізничного будівництва та становлення залізничної мережі у кінці XIX ст. є актуальною й малодослідженою проблематикою, тому метою даної публікації є висвітлення значення однієї з гілок Південно-Західної залізниці – Бендеро-Галацької, що слугувала важливим комунікаційним об'єктом під час російсько-турецької війни 1877-1878 рр.

Відповідно до Бухарестського мирного договору, що був підписаний М.І. Кутузовим та Ахмед-пашою 16 травня 1812 р., по закінченню російсько-турецької війни (1806-1812 рр.), територія Пруто-Дністровського межиріччя разом з фортецями Хотин, Бендери, Акерман, Килія та Ізмаїл була приєднана до Російської імперії. Пізніше ці землі одержали назву Бессарабія [1, с. 193].

Міністерство шляхів сполучень задовго до російсько-турецької війни, ще у 1872 р., за розпорядженням Міністра шляхів сполучення графа Олексія Павловича Бобринського організувало та провело пошукові роботи для залізничної лінії від кордонів Молдавії проти колонії Болград на Каушани і Бендери. Доповідь О.П. Бобринського (1873 р.) Комітету Міністрів про необхідність будівництва залізниці «як однієї з найпотрібніших» залишилася без уваги уряду.

Влітку 1877 р. російська армія успішно форсувала Дунай. Війська під командуванням генерала Й.В. Гурко швидко зайняли древню столицю Болгарії – м. Тирново, а потім захопили прохід через Балкани – Шілкінський перевал. З Росії до Румунії підходили три залізничні лінії, однак на території самої Румунії була лише одна залізниця – Яси-Бухарест, західноєвропейської ширини колії (1435 мм) (у Росії прийнятною була ширина колії 1524 мм). Отже, вузьким місцем у справі підвозу військ і усіх видів постачання до діючої армії виявились румунські залізниці, особливо ділянка Джурджу – Бухарест – Яси, що з'єднувалась із коліями Одеської залізниці в районі станції Унгени. Румунська ділянка залізниці виявилася не готовою забезпечити потреби діючої армії: якщо в липні-серпні залізниця забезпечувала відправлення у середньому 6,5 потягів за добу, то до листопада 1877 р. – тільки 2 потяги за добу, а в березні 1878 р. – і того менше.

Виникла гостра необхідність перевантаження військових вантажів з потягів вітчизняної колії на потяги більш вузької румунської колії. Станція Унгени не могла забезпечити перевантаження необхідної кількості потягів. Все ж такі питання було вирішено позитивно, – за узгодженням з румунським урядом на ділянці Унгени – Яси було прокладено другу рейкову пару широкої, російської, колії у 1524 мм. Завдяки цьому по лінії могли курсувати як румунські, так і російські потяги, а станції Унгени, Крестешти і Яси були пристосовані для перевалки вантажів з російського рухомого складу на румунський [4, с. 90].

З метою наведення порядку румунські залізниці були розбиті на три ділянки, на чолі яких поставлено російських генералів; введено конвоювання усіх потягів; встановлено три дні на місяць, коли нові потяги не відправлялися; для перевезення приватних вантажів виділявся лише один наскрізний потяг на добу; коменданти залізничних станцій були зобов'язані здійснювати повний контроль за рухом потягів, виставляючи вартових на стрілки, щоб не пропускати потяги з приватними вантажами. Щоб не зірвати військові перевезення ремонт колії і паровозів почали здійснювати за рахунок російського уряду [3, с. 102-113].

Слабкість, невідповідність і незадовільна робота вітчизняного залізничного транспорту з особливою силою виявилася саме під час російсько-турецької війни 1877-1878 рр.

Не дивлячись на всі заперечення, урядом країни було прийнято рішення про будівництво власної залізниці широкої колії, від Бендер до Галацу, з перспективою її подальшого використання в комерційних цілях. Переваги діючої армії у зв'язку з будівництвом залізниці Бендери – Галац були очевидні: скорочення на 220 км протяжності тилових комунікацій армії; можливість одночасно користуватися двома залізничними лініями; відмова від необхідності використання румунських залізниць.

Листом від 11 червня 1877 р. військовий міністр генерал-лейтенант Д.А. Милютін повідомив генерал-ад'ютанта Посьету царський наказ про негайний початок робіт щодо будівництва залізниці. Військовий міністр, повідомляючи Міністру шляхів сполучення про закладені у договір з С.С. Поляковим умови, просив результати наради у Міністра фінансів повідомити телеграфом для доповіді Його Величності.

Чому ж у скрутній ситуації уряд довірив будівництво саме С.С. Полякову – одному з найяскравіших представників нового покоління вітчизняних підприємців, що займалися залізничним будівництвом? На той час Самуїл Соломонович Поляков був відомим будівельником, засновником і власником таких залізниць як Курсько-Харківсько-Азовська, Козлово-Вороніжсько-Ростовська, Царскосільська, Оренбурзька, Фастівська та інших. Головним козирем молодого підприємця був найвищий, серед будівельників залізниць, рівень організації робіт. Він першим прийшов до ідеї децентралізації управління і відповідальності. Кожен його субпідрядник одержував визначену ділянку роботи і повинен був точно у визначені терміни забезпечити виконання поставленого завдання.

За умовами договору С.С. Поляков брав зобов'язання побудувати воєнну залізницю за 5 550 000 рублів металічних, у рахунок яких, після закінчення шести місяців по закінченню війни, зобов'язувався прийняти використані на залізниці матеріали в сумі 2 000 000 рублів. Витрати у 3 550 000 рублів планувалося покрити платою за перевезення вагонів з військовими вантажами протягом 9 місяців [2].

З іншого боку уряд брав на себе обов'язок з дня призначеного для відкриття залізниці (1 жовтня) і до підписання мирного договору виплачувати С.С. Полякову щоденно, за утримання у справному стані земляного полотна, штучних споруд, баластної призми, верхньої будови колії і будівель, переїздів, інструментів, сигналів та телеграфу до закінчення по ній військових перевезень з платою йому по 10 руб. металічних з версти (2500 рублів) за кожну добу. Курс металічного рубля обумовлювався у 260 франків за 100 рублів. Розрахунки проводилися станом на перше число наступного місяця.

Бендеро-Галацька залізниця проходила гірською місцевістю, мала певні перевали, загальна протяжність мостів і труб досягала 200 сажнів, на ній будувалося 16 станцій і роз'їздів, один великий розвідний міст через Прут. Термін відкриття руху по залізниці, був остаточно установлений на 20 листопада 1877 р.

Земляні роботи велися цілодобово (у нічний час – при світлі ліхтарів або розпалених багать) з розбивкою траси будівництва на ділянки та дистанції. Довжина ділянок становила в середньому 40 км, а дистанцій – 10-18 кілометрів. Матеріали верхньої будови колії доставлялися з тилових складів, що були розміщені у Бендерах і Галаці. Усього було прокладено 320 км колії, влаштовано водопостачання на 15 станціях, побудовано пасажирські будинки та паровозні сараї, сторожові будки, казарми і платформи. Станції були обладнані лінійним зв'язком на 2 проводи. Темп будівництва склав 5,24 км на добу.

7 листопада 1877 р., о 12-й годині дня, на 58-й день після початку будівництва, прикрашений прапорами святковий потяг пройшов по новозбудованій залізниці та прибув у Галац. Після проїзду першого потягу уся ділянка залізниці біля Пруту була усіяна

сплячими будівельниками. Люди, що не спали чотири дні і чотири ночі, урочисто пропустивши святковий потяг, звалилися з ніг там, де стояли [6, с. 333-335].

Бендеро-Галацька залізниця була відкрита для руху у винятково короткий термін для спорудження ліній такої довжини (285,4 версти), і в умовах вкрай несприятливої погоди – проливних дощів: тільки шість із кожних десяти днів були повністю робочими. На лінії було побудовано 204 мости загальною довжиною 2342 м, прокладено 88 труб. По конструкції всі мости споруджувалися на дерев'яних палях, труби були також дерев'яні. Незабаром після відкриття залізниці її пропускна здатність склала 7 пар потягів на добу. З грудня 1877 р. по листопад 1878 р. по залізниці було перевезено 131 647 чоловік і близько 8,5 млн. пудів різноманітних вантажів.

Будівництво Бендеро-Галацької залізниці було настільки видатною подією для того часу, що у 1878 р. проект, за яким будувалася залізниця, разом зі звітом про будівництво демонструвалися на Всесвітній виставці в Парижі. Міжнародним журі Бендеро-Галацька залізниця була визнана одним з найбільш видатних, за швидкістю будівництва, тогочасних споруджень. Самуїл Соломонович Поляков одержав Гран-при виставки, а від російського уряду премію у розмірі 4,5 млн. рублів сріблом. Головний інженер будівництва Михайло Олексійович Данилов, – золоту медаль [5, с. 73-77].

Положенням Комітету міністрів, височайше затвердженим 25 червня 1882 р., було прийнято рішення «обязать общество Юго-Западных железных дорог произвести полное, начиная с 1 января 1883 года слияние Бендеро-Галацкой железной дороги во всех отношениях, в том числе по администрации и счетоводству с прочими дорогами общества». Департамент залізниць МШС, реагуючи на це рішення відношенням за №243 від 26 липня 1882 р., довів урядове рішення до правління Південно-Західних залізниць. 20 грудня 1882 р. по Південно-Західних залізницях був виданий наказ №1007 за підписом управляючого залізницями Д. Андрієвського «О слиянии управления Бендеро-Галацкой с управлением Юго-Западных железных дорог». Згідно вимог цього наказу, окреме управління Бендеро-Галацької залізниці скасовувалося і об'єднувалося з управлінням Південно-Західних залізниць з 1 січня 1883 р. Управляючий Бендеро-Галацької залізниці інженер В.О. Бочковский призначався завідувачем службою ремонту шляху і добудови ділянки Бендеро-Галацької залізниці. Дана ділянка у наказі отримала нову назву «Дунайської дільниці» Південно-Західних залізниць.

Більшість паровозів, що працювали під час російсько-турецької війни у складі військових сполучень тилу діючої армії Росії, раніше входили до створеного у 1874 р. запасу Департаменту залізниць Міністерства шляхів сполучення. У перші післявоєнні роки ці паровози обслуговували Бендеро-Галацьку залізницю або становили військовий резерв (запас) на станції Унгени. Протягом 1879-1882 рр. значна частина паровозів військового відомства ввійшла до створених єдиних Південно-Західних залізниць.

Таким чином, Бендеро-Галацька залізниця була побудована у рекордно короткі терміни як типовий комунікаційний об'єкт, що забезпечував залізничне сполучення для надійного постачання діючої армії під час військово-турецької війни всім необхідним із можливістю прямого виходу до Дунайських портів. Залізниця допомогла реалізувати величезний військовий та економічний потенціал Росії для підйому національно-визвольного руху на Балканах.

Література:

1. Большая Советская Энциклопедия. Т. 3. – [3-е изд.]. – М.: «Советская Энциклопедия», 1970.
2. Договор на сооружение военной железной дороги с телеграфным сообщением между ст. Бендеры (в пределах России) и до Галац (в Румынии). – Российский Государственный исторический архив (РГИА). – Ф. 219. – Оп. 1. – Дело 1109. – Лист 4-7.
3. Кириченко А.В. История военных сообщений российской армии. Учебно-методическое пособие / А.В. Кириченко; ФГУП «Воентехиздат» МО РФ. – М., 2008.
4. Красковский Е.Я. История железнодорожного транспорта России. 1836-1917. – Т. 1 / Е.Я. Красковский. – СПб., 1994.
5. Мартыненко И.В. Служба военных сообщений в русско-турецкой войне (1877-1878 гг.) / И.В. Мартыненко // Железнодорожный транспорт, № 3, 2007. – С. 73-77.
6. По поводу доклада капитана Н.А. Лохвицкого о железных дорогах, составленных в 1877 году в ведении делами действующей армии // Железнодорожное дело, № 29-30, 1907.

Віктор Куйбіда
(Переяслав-Хмельницький)

ОБ'ЄКТИ, ПРОБЛЕМИ ТА МЕТОДИ НАРОДНИХ ПРИРОДНИЧИХ ЗНАЬ

Наука – особлива сукупність знань, виду діяльності та галузь громадської праці. Природознавство, як система наукових дисциплін представлено окремими науковими галузями: фізикою, хімією, біологією, географією та ін. Кожна із них має свої складові: хімія – загальну, неорганічну, органічну, біохімію; біологія – ботаніку, зоологію, мікологію, мікробіологію тощо. У кожній, з існуючих сьогодні наук, виділяють три основні пласти знань: про об'єкти; про проблеми; про методи. Разом з тим, вичерпний порівняльний аналіз науки і народних знань у літературі не зроблений, тому обрана тема статті є **актуальною**.

Предметом дослідження у цій статті є спроба здійснити порівняльний аналіз знань про об'єкти, проблеми, методи академічних наук та народних природничих знань.

Академічні науки та народні природничі знання мають спільні витоки, характерні ознаки та особливості. В теорії пізнання об'єкт виступає складовою пізнавального процесу, що характеризується як взаємодія об'єкта і суб'єкта. За субстанційною основою та способом побудови в науковому пізнанні існують декілька типів об'єктів. Предметом знань наук можуть бути об'єкти різних типів – реальні, абстрактні та ідеалізовані. У народних знаннях в минулому і тепер домінують реальні явища (речі, процеси, події), які відбуваються в певному місці і в певний час. Так, вже в хімічних технологіях первісних народів К. Вейле виділив такі реальні речовини та процеси виділені на основі досвіду в окремі галузі: хімія власного тіла, вогонь на службі у людини, консервування, дублення, фарбування, освітлення, техніка бродіння, примітивна агрохімія, отрути, вапно та глина, металургія [1], а в механічній технології застосовувались такі реальні об'єкти як дерево та камінь, провідність, атмосферний тиск, найпростіші машини (блок, прес, плуг), пружність, інерція тіл, світло, звук, капілярність та ін. [2].

Знання та досвід отримані в результаті вивчення певної речовини, окремого виду рослин чи тварин одиничного природного процесу людина намагається поширити на інші подібні, використовуючи узагальнюючу інтерпретацію. Поодинокий предмет, явище природи розглядається як «типовий екземпляр», представник певної групи, класу. Увага зосереджується переважно на загальних для всіх характеристиках. На цьому рівні досить часто народні науки дають точні описи, характеристики, істинні картини. За допомогою узагальнюючої інтерпретації реальний об'єкт набуває загальних рис, а згодом і остаточно перетворюється у абстрактний образ реального об'єкта, який несе лише ті ознаки, що характерні певній групі. Прикладом може слугувати древній донауковий поділ всіх рослин на узагальнені групи: трави, кущі, дерева.

Абстрагування виявляється у примітивному народному згрупуванні тварин на основі моделі дерева життя. Для наших пращурів в основі моделі світу і людини було світове дерево. Воно ототожнювалося із трикомпонентною будовою Космосу, де крона дерева символізувала духовний світ богів, стовбур – земне життя людей, а коріння – підземний, потойбічний світ. Поділ світу на три частини передався на народну зоологічну класифікацію. У народній систематичі тваринний світ поділявся на «верхній, середній та нижній». «Верхній» світ був представлений птахами; «середній» – переважно класом ссавців: собаками, вовками, кабанами, ведмедями, биками, оленями, ослами, козами, левями та ін., а «нижній» – плазунами, водяними тваринами, комахами. В групах спостерігався поділ на ритуально близьких людині тварин і ритуально віддалених. Відомий філософ, М. Попович серед ритуально близьких людині тварин «середнього» світу виділяє вовків і ведмедів «...найбільшу близькість до ведмедів спостерігаємо в германо-балто-слов'янському колі. Близькість означала наявність ритуалів перетворення на вовка чи ведмеда, супроводжуваних одяганням у їхні шкури. З вовком асоціювались особливо люті дружини воїнів, що входили під час битви...»,

«Окрема градація існувала для свійських тварин. Тут найближчим до людини був кінь (а також осел). Далі йшли за ступенем близькості корова (бик), вівця, козел. Ритуально чужими були собака, свиня, кішка.» [8, с. 15]. Водоплавні птахи символізували зв'язок нижнього світу з верхнім. Тому досить часто у фольклорі ми зустрічаємо випадки перетворення жінки в чайку, лебедя, качку тощо.

Первісні класифікації охоплювали не лише живих тварин, а й «тварин-душ» (за древніми уявленнями після смерті людини її душа перетворювалася на тварину). Всі «тварини-душі» входили до трьох груп: перша – тварини повітря (в основному птахи і комахи); друга – тварини землі (в основному плазуни і дрібні гризуни, які живуть у землі); третя – тварини ночі (м'ясоїдні чотириногі тварини). З точки зору відомого дослідника ролі тварин в античних і сучасних повір'ях – Вітольда Клінгера, ця класифікація не відповідає вимогам логічного поділу на групи. Так, нічні птахи належать одночасно до першого і до третього класів і не мають нічого спільного із зоологічною спорідненістю. Проте вона ілюструє своєрідність логіки примітивного мислення «класифікація эта отвѣчаетъ, по-видимому, своеобразной логикѣ примитивнаго мышления, будучи основана на нѣкоторыхъ чертахъ, полныхъ для предковъ нашихъ глубокаго значенія, – и съ этой точки зрѣнія она не лишена для насъ извѣснаго интереса» [5, с. 38].

Існує й модель упорядкування світу не за трьома, а за чотирма координатами. Ця модель знайшла своє відображення у, близькій до народної, релігійній світоглядній системі і реалізувалась спробами «зоологічної біблійної систематики», описаної в роботі «Народна зоологія» [6]. Біблійний поділ тварин на групи наближається, до наукового. Він в окремих випадках хибний, але в цілому не суперечить принципам зоологічної систематики. Тварини у Біблії поділені на чотири групи: тварини, що живуть на суші, чотириногі, великі і малі; риби морські; птахи небесні; плазуни.

Кожна група поділяється на чистих (тварини, яких вживали в їжу) і нечистих (в їжу не вживали). У Левиті (11.3–8) для поділу тварин першого класу на чистих і нечистих взяті до уваги такі ознаки. «Кожну з худоби, що має розділені копита і що має копита, роздвоєні розривом, що жує жуйку, – її будете їсти. Тільки цього не будете їсти з тих, що жують жуйку, і з тих, що мають розділені копита: верблюда, бо він жує жуйку, та розділених копит не має – нечистий він для вас. І тушканчика, бо він жує жуйку, та не має розділених копит, – нечистий він для вас. І свині, бо вона має розділені ратиці і має ратиці, роздвоєні розривом, та жуйки не жує – нечиста вона для вас. Їхнього м'яса не будете їсти, а до їхнього падла не будете доторкатися – нечисте воно для вас». Водних тварин можна було вважати чистими, якщо вони мали плавці і луску. В «Законі про чисте і нечисте» відсутній список певних видів риб. Всі водні жителі без плавців і луски вважались гидотою. У третій групі до нечистих були віднесені хижі птахи: орли, грифи, соколи, круки, сови, яструби, а також лебеді, пелікани, лелеки, чаплі, одуди та інші, які живились м'ясом, рибою, падлом.

Назва «птахи» давалась всім істотам, що літали, в т.ч. летючим мишам, і крилатим комахам. Закон нарахував 19 (за Левитом 11.13-19) чи 20 (за п'ятою книгою Мойсеева 1.13-20) нечистих літаючих. Загальних ознак нечистоти цих птахів Біблія не вказує. Це намагається зробити «зоологія Талмуда». У загальних рисах там існують такі правила – всякий птах, що терзає; розділяє свої лапи; який сідаючи на гілку, відділяє два пальці вперед а два назад; має шлунок, який легко віддирається; живе серед нечистих і подібний на нечистих – нечистий. До групи плазунів були віднесені комахи з назвою гадина летюча. Із них можна було вживати в їжу тільки сарану. Нечистими визнавалися тварини, помилково зараховані до плазунів (кріт, миша, ховрах, шур, їжак, тхір – ссавці; слимак – молюски) і плазуни – ящірки, хамелеони.

Слід зазначити, що навіть у первісних формах мислення Л.Леві-Брюль знаходив елементи узагальнень. Пракласифікації у первісних формах мислення виконують функції категорій в логічному мисленні. У роботі «Первобытное мышление» він наводить цікаві приклади первісних класифікацій. «У цього племені весь мир делится, если можно так сказать, на группы в виде двух главных классов и четырех подклассов. Два главных класса суть маллера и вутера: значит, все предметы являются либо маллера, либо вутера. Этот навык мышления доходит до того, что, например, колдун, который является маллера, может пользоваться для своих магических операций лишь такими предметами, которые принадлежат к тому же классу, что и он. Кроме того, когда он умирает, тот помост, на который кладется его тело, обязательно должен быть изготовлен из дерева, принадлежащего к классу маллера» [7, с. 304].

У розумінні абстрактних об'єктів, порівняно з народними знаннями, наукова думка рухається вперед. Дослідник у кожній науковій галузі намагається виділити не тільки загальні, однакові риси доступних в досліді явищ, але і суть цих явищ, інтимні, фундаментальні, невидимі характеристики шляхом ідеалізації. Так виникають ідеалізовані об'єкти, мислені або теоретичні моделі, наприклад: в механіці – «точкова маса», в фізиці та хімії – «ідеальний газ», в генетиці та молекулярній біології – «модель оперона» тощо. Подібні об'єкти існують не в реальності, а лише в думці. Крім абстрагування окремі параметри, характеристики, властивості об'єкта збільшуються, зменшуються або наділяються уявними властивостями, яких не має реальний об'єкт. Так, при визначенні відносної атомної маси хімічного елемента в молекулярній фізиці та загальній хімії беруть до уваги лише складові ядра (нейтрони і протони), нехтуючи досить незначною масою реально існуючих електронів.

Таким способом дослідник «очищає» свої уявлення про об'єкт від характеристик, які затінюють його внутрішню суть, а її від самого предмета чи явища. Надалі на основі одних ідеалізацій будуються інші, виникає багаторівнева система з ієрархією ідеалізованих об'єктів різної складності від простих аж до рівня кібернетичних моделей пам'яті, мислення, мозку тощо. Ідеалізований об'єкт неминуче виявляється однобачим і завжди залишається моделлю. Кожне зіставлення реальних об'єктів з їх ідеалізованою, логічно несуперечливою моделлю виявляє нові її недоліки й обмеження та вимагає чергових уточнень й подальших досліджень.

Народним наукам не притаманний вищий рівень знань про ідеалізовані об'єкти, а ідеалізація як спосіб мислення не практикується. Отже, знання про об'єкт для народних наук можна уявити собі в вигляді піраміди. Основу піраміди народних природничих наук складають реальні об'єкти (вони заповнюють більшість її об'єму і є основною цінністю) – далі йдуть абстрактні об'єкти і вершина піраміди з нульовим значенням зародкові праїдеалізовані об'єкти. В академічних науках вивчення реальних об'єктів не є самоціллю і найвищою цінністю, вони слугують для побудови абстрактних та ідеалізованих наукових об'єктів. Між розглянутими типами об'єктів не існує різкого розмежування, вони можуть бути й проміжними. Проміжним об'єктам притаманні риси різних типів – абстрактного, ідеалізованого тощо.

Другим видом народного і наукового знання є знання про проблеми або «знання про незнання». Джерела проблем знаходяться у проблемних ситуаціях, а проблемні ситуації завжди виникають у повсякденній практиці та всередині самої науки. Проблема ситуації, які живлять народні науки, знаходяться поряд у повсякденній практиці (рибальстві, полюванні, збиранні та вирощуванні рослин, харчуванні, лікуванні хвороб, механічних, фізичних, біологічних технологіях, захисті від стихій, соціальній сфері і т.д.). Оскільки спеціальна підготовка та навчання суб'єкта пізнання і генератора знань про знання, поява професії наукового працівника, професійна діяльність з виробництва нового знання виникають після трансформації народних знань в наукові внутрішньонаукові проблемні ситуації з'являються в науці і вирішуються пізніше. Так, проблема вивчення напівконсервативного механізму реплікації ДНК виникає і розв'язується після виникнення молекулярної біології. Враховуючи актуальність, значимість, можливості вирішення для вирішення проблемних ситуацій створюються програми наукових досліджень, виникають нові галузі науки: гена інженерія, біотехнологія, біохімічна екологія та ін.

Отже, проблемні ситуації як основа знань про проблеми в народних науках існують в повсякденній практиці, а в науці – в повсякденній практиці і всередині самої науки.

Після постановки проблеми виникає необхідність її методичного вирішення. Так з'являється третій вид наукового знання – знання про методи. Методичні науки виокремлюються тому, що методична діяльність суттєво відрізняється від пошуку знань про об'єкт. Завдання методичних наук – розробка методів, і, відповідно, продукт – отримані методи. Під час створення методів аналізу піддається інша діяльність та діяльність, ніж в процесі вивчення явищ природи «звичайними» науками. Ще однією особливістю дисциплін про методи є характер їх завдань і кінцевого продукту. За відношенням до продукту звичайної науки (знання про об'єкт) справедливим є питання про істинність чи помилковість уявлень і всього знання, то при оцінці методів, як кінцевого результату цих дисциплін, вони набувають іншого характеру. Методи не можуть бути істинними чи помилковими, вони можуть працювати добре чи неефективно, функціонувати, або ні.

За Р. Декартом, метод – це порядок і послідовність пізнавальних дій, що їх свідомо обґрунтовують та цілеспрямовано застосовують. Загальні особливості знання проявляються через наявність трьох рівнів пізнання: емпіричного, емпірично-теоретичного і теоретичного. Основне завдання емпіричного пізнання – здобування, акумуляція, первинна обробка фактів. Певна подія чи явище можуть стати фактом лише після специфічного фіксування певним інструментарієм науки, описані науковою термінологією. Кожна наука виробляє свої спеціальні методи, пристосовані до її об'єктів дослідження. Такими, наприклад, в біохімії є методи хроматографії, центрифугування, в імунології – радіоізотопний, в зоології – кільцювання, в ботаніці – електронно-мікроскопічний тощо.

На сьогодні відомі такі методи емпіричного знання: спостереження – безпосереднє та опосередковане, порівняння, вимірювання – пряме та непряме, описування – описування як класифікація зібраних даних та описування теоретичних положень, експеримент – пошуковий, перевірочний, здійснюючий. Вони складають основу всіх народних природничих знань, а також використовуються у кожній науці. В царині народних знань домінують якісні, кількісні експерименти, зароджуються і утверджуються мисленнєві. Широке впровадження мисленнєвого експерименту в народних науках обмежується тим, що на відміну від чуттєво-предметної діяльності з реальними об'єктами провідним тут є імітація реального експерименту, ідеальні дії та операції, які можливі при наявності наукових теорій. Наука використовує ширший набір експериментів. Крім якісних, кількісних та мисленнєвих експериментів останнім часом великого значення набувають комп'ютерні.

Сучасне природознавство характеризується широким використанням методу формального моделювання. Він дозволяє отримати кількісні результати, позбавляє від необхідності обдумування кожного кроку в розмірковуванні, допомагає точно вирішити проблему існування (не існування) деяких рішень. Проте, використання методу моделювання має певні труднощі, – часто не зрозуміло, яким є реальний прототип абстрактного об'єкта, що вводиться в теорію формальним чином.

Розробка і впровадження методів не завжди пов'язана з науковою раціональністю в прямому розумінні цього терміна [10]. Можна говорити про існування методів вже в древніх цивілізаціях, в яких ще не було теоретичної науки в сучасному розумінні, а існувало донаукове рецептурно-технологічне мислення, донаука, наприклад: методи землемірства, методи розрахунку будівельних конструкцій, арифметичні методи вирахувань тощо. Вже первні люди, зазначає М.Н.Громов, у важкому протиставленні з природними стихіями виробляли своїх методи освоєння світу. Вони мали головним чином емпірично-неусвідомлений прикладний характер. [3, с. 29]. Окремих сторін сучасного наукового світогляду, вважає академік В.І.Вернадський, було досягнуто не на шляху наукового пошуку чи наукової думки. Вони увійшли в науку ззовні: з релігійних ідей, з філософії, з суспільного життя чи народних знань, з мистецтва і утрималися в ньому тільки тому, що витримали випробування науковим методом.

Основними способами освоєння емпіричного матеріалу були художній, символічний і науковий методи, які співіснували паралельно і нероздільно [3]. Їх використання мало несвідомий характер. Власне методи від конкретного матеріалу були невіддільні; вони ніби виростали з нього. Художній метод, як один із найдавніших, виріс на основі образно-поетичного світосприймання і досяг порівняно високого рівня досконалості ще в дописемний період. У ньому знайшли широкі використання образність та виразність, вживання метафор і порівнянь тощо. Із природи художнього методу витікають його недоліки. Найсуттєвішими – вважають нечіткість визначень і значень «слова-образа», яке допускає багатозначність тлумачення, суб'єктивність і емоційність у поясненні подій і явищ. Всі ці особливості надають мистецтву виразності, але в сфері об'єктивного відношення до буття вони із позитивних якостей і переваг перетворюються у свою протилежність. Образно-поетичний спосіб відображення світу не може замінити об'єктивний науковий метод з його науковою мовою, спрямуванням до однозначності термінів і понять, здобуттям знань у логічній структурно-впорядкованій системі взаємовідносин. Художній метод, шляхом створення яскравих образів та уявлень, доповнює науковий, розвиває багатство асоціативного мислення, стимулює творчість, втілює у пластичних та відчутних формах абстрактні поняття, створені науковим мисленням.

Алегорію-символічний спосіб викладення думок був загальноприйнятим для пояснення абстрактних понять. Людський свідомості притаманна здатність сприймати світ не тільки у реально-видимих формах, але й через аналогію чи уподібнення одного явища іншому. Навіть для древніх людей всі речі і явища мали подвійний смисл: повсякденний емпіричний і символічний. Термін *символ* бере початок від гр. *symbolon* «знак», а дієслово із таким же коренем означає «з'єднувати, зіштовхувати, порівнювати». Символами умовно позначали певні предмети, терміни, поняття, думки, явища, процеси тощо. Наприклад, звичайний череп людини був і залишається не лише частиною тіла людини, а й символом смерті, зрозумілим для різних народів. Символізм виступає як заміник теоретичного мислення, доступним різним прошаркам населення. У сучасних класифікаціях символу визначають такі його розряди: символіка, що пов'язана із природою, суспільством, людиною, релігією, міфами, художніми образами, наукою. Таким чином, самотутній емпіричний матеріал народних природничих знань освоювався в рамках трьох основних методів: художнього, успадкованого від уснопоетичної традиції, символічного, що витікає від первісної магії і наукового, який поступово вдосконалювався. Він розвивався переважно як емпірично-неусвідомлений, без серйозного теоретичного обґрунтування, тісно переплітався з елементами ненаукового характеру, як це було у середньовічній алхімії і досягнув сучасного стану.

Використання емпіричних методів веде до здобуття певних фактів. Надалі ці факти впорядковуються і осмислюються на основі загальнологічних інтелектуальних процедур. Для опрацювання фактів використовують основні методи раціонального мислення: порівняння пізнавальних об'єктів (наочно даних чи уявлених, ідеалізованих), класифікація, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція, ідеалізація, формалізація тощо. Зазначені методи досить часто використовуються в народних знаннях та повсякденному житті. Вони приводять до виникнення теоретичного рівня наукового пізнання з його результатами – системою раціонально-логічних тверджень, понять, принципів, законів та наукових теорій. Теоретичне пізнання не властиве народним знанням, адже воно здійснюється за рахунок специфічних наукових методів. Серед них: аксіоматичний, теоретичного моделювання, гіпотетико-дедуктивний, сходження від абстрактного до конкретного, поєднання історичного та логічного, системно-структурний та ін.

Наука 2-ї половини 19 століття зазнала докорінних змін. Стало можливим проникнення у таїну явищ мікросвіту, які на відміну від макросвіту, були досить «замасковані» від народних знань. Ця обставина підняла на новий рівень значимість теоретичних методів та їх взаємодії з методами емпіричного пізнання. У сучасній науці, за С.В. Ілларіоновим, метод експерименту, метод індукції і метод гіпотез утворюють складний єдиний комплекс, в якому окремі частини різко не виділяються один від одного [4].

Становлення універсально-теоретичних методів є необхідною умовою становлення і розвитку науки як форми раціонально-теоретичної свідомості на відміну від «рецептивно-технологічного» характеру донауки, безпосередньо вписаної в практичну діяльність людей. В процесі порівняльного аналізу відмінностей давньогрецької геометрії та методів землемірств В.С.Швирьов приходить до висновку, що відмінності давньогрецької геометрії, яка знайшла своє вираження в «Началах» Евкліда і стала на тривалий час парадигмою структурування систем науково-теоретичних знань, від «землемірств» древніх цивілізацій Єгипту і Дворіччя якраз і полягали в детальній розробці методів розвитку теоретичних систем, що заклали основи методології дедуктивних наук [10]. В античності також виникають і розвиваються методи науково-емпіричних досліджень – описи і класифікації в першу чергу пов'язані з іменем основоположника низки наук, геніального Арістотеля.

Методологія науки має синтетичне поняття – *мова науки*. Воно поєднує у собі всі мовні засоби, які вживаються у науці для виразу здобутих знань на конкретно-історичному етапі її розвитку. У зазначеному понятті розрізняють природну і штучну мови, в т. ч. формалізовані мови, які надбудовуються над природною та дві підмови – мову спостереження (вона є наслідком спостереження й експерименту) та теорії (формується на основі логічних міркувань). Мовою спостереження формують твердження про предмети на основі функціонування органів відчуттів або експериментальних комплексів, а мовою теорій характеризують властивості, які не завжди можна спостерігати безпосередньо. Аналіз народних ботанічних, зоологічних, медичних, технологічних та ін. термінів дає підстави для виділення у народних знаннях природної мови. Штучна мова народних природничих знань репрезентована лише мовою спостереження.

Разом з цим, існує точка зору, що наявність специфічних методів дослідження не є обов'язковою умовою кожної науки, достатньо і загальнонаукових (спостереження, експеримент, аналіз, синтез тощо). Обговорюючи проблему предмета наукознавства, Р.С.Микулинський та Н.І. Родний пишуть, що «вважати наявність особливого, специфічного методу дослідження

обов'язковою умовою визнання будь-якої галузі наукою, розглядати його як певну перепустку на вхід в приміщення з підписом «Наука» (є особливий метод – зайдеш, ні – не пустять), на наш погляд, означає не помічати тих великих зрушень, які відбулися в природознавстві ХХ ст. Наявність строгого певного методу як критерію виділення самостійної науки зрозуміло для ХІХ ст.» [9, с. 119-120]. Отже, наука це: по-перше, особлива сукупність знань; по-друге, особливий вид діяльності; по-третє, особлива галузь громадської праці.

Предмет народних природничих знань про об'єкт представляє собою піраміду в основі якої є знання про реальні об'єкти, сторони піраміди – абстрактні об'єкти і вершина піраміди з нульовим значенням – зародкові праїдеалізовані об'єкти.

Джерела знань про проблеми відсутні всередині народних знань, а знаходяться в повсякденній практиці.

Кожна народна природнича галузь виробляє і використовує методи емпіричного та емпірично-теоретичного рівнів.

Теоретичне пізнання в повній мірі не властиве народним природничим знанням, воно здійснюється за рахунок специфічних методів.

Література:

- 1 Вейле К. Химическая технология первобытных народов / К.Вейле. – Х.: Государственное издательство Украины, 1924. – 127 с.
- 2 Вейлз К. Механическая технология первобытных народов: (к истории орудий труда) / Карл Вейлз; [пер. с 12 нем. изд. под ред. Е. Кавальери]. – М.-Л.: Земля и фабрика, 1925. – 101 с.
- 3 Громов М.Н. Систематизация эмпирических знаний в Древней Руси / М.Н. Громов // Естественнoнаучные представления Древней Руси: сборник статей. – М.: Наука, 1978. – 176 с.
- 4 Илларионов С.В. Методология естественных наук / С.В. Илларионов // Новая философская энциклопедия в четырех томах. – М.: Мысль, 2001. – Т.2. – 693 с. – С.557-560.
- 5 Клинеръ Витольдъ Животное въ античномъ и современномъ суевѣрыи / Клинеръ Витольдъ. – К.: Типографія Императорскаго Университета Св. Владимира Акц. О-ва печ. и издат. дѣла Н.Т. Корчакъ-Новицкаго, Мерингов. ул., №6. – 1911. – 348 с.
- 6 Куйбіда В.В. Народна зоологія : [навч. посібник для студ. пед. факультету] / В.В. Куйбіда. – К.: ІСДОУ, 1994. – 120 с.
- 7 Леви-Брюль Л. Первобытное мышление / Л. Леви-Брюль; [пер. с франц. под ред. проф. В.К.Никольского и А.В.Кисина]. – М.: Атеист, 1930. – 327 с.
- 8 Попович М. Нарис історії України / Мирослав Попович. – К.: АртЕк, 1998. – 728 с.
- 9 Сычева Л.С. Современные процессы формирования наук : опыт эмпирического исследования / Л.С. Сычева. – Новосибирск: Наука. Сибирское отделение, 1984. – 160 с.
- 10 Швырев В.С. Методология / В.С. Швырев // Новая философская энциклопедия: в 4-х т. – М.: Мысль, 2001. – Т. 2. – С. 553-554.

Валентин Лазуренко
(Черкаси)

ДИНАМІКА ЗМІН ТЕХНІЧНОГО ОСНАЩЕННЯ ЗАМОЖНИМ СЕЛЯНСТВОМ УКРАЇНИ В РОКИ НЕПУ

Важливе місце у забезпеченні належного функціонування індивідуального селянського господарства в добу нової економічної політики (непу) займало їх достатнє забезпечення сільськогосподарським реманентом та сільськогосподарськими машинами, які вже на початку ХХ ст. набули достатньо широке поширення в сільському господарстві України. Їх відсутність, так само як і відсутність власної тяглової сили, означало для селянина неможливість відновлення, а потім і подальшого розвитку та інтенсифікації виробництва. Слід, однак підкреслити, що в умовах непу не всі соціальні групи села в рівній мірі виступали покупцями сільгосптехніки та реманенту. Серед усіх груп селянства найбільш активно набувало сільгоспреманент заможне селянство.

Метою статті є розгляд особливостей придбання заможним селянством України високопродуктивної сільгосптехніки та реманенту в період непу.

Окремі аспекти порушеної нами проблеми досліджувались у свій час М. Гуревичем, В. Калініченком, А. Морозовим [1], проте ми спробуємо поглянути на неї з іншої точки зору.

Як показує статистика, у І пол. 20-х рр. ХХ ст. найінтенсивніше обзаводилися ґрунтообробним реманентом – плугами, букарами, бородами – середньопосівні площі селян, це було певним чином до того ж тимчасовим винятком, на що були певні причини [91, 183]. Вказані знаряддя набували ті селяни, які отримавши землю під час революційних аграрних перетворень енергійно взялися за господарювання, намагаючись будь-що зміцнити свої господарства. Що стосується ж багатопосівних груп, то вони значно повільніше набували ґрунтообробний реманент, маючи певну пересторогу до подальших умов господарювання. Однак зі зміцненням позитивних економічних тенденцій, які приніс неп, заможне селянство впевнилося у нових можливостях, активно включилося у процес підвищення рівня інвентарної забезпеченості своїх господарств. В середині 20-х рр. саме заможні господарства із засівами понад 9 дес. найбільш активно набували сільськогосподарський реманент, особливо складні сільгоспмашини [240, 176]. Саме заможне селянство, яке досягло високого рівня традиційної агрокультури, на відміну від колективних господарств та індивідуальних економічно слабших груп селянства, великого значення надавало впровадженню досягнень агрономічної науки та застосування високопродуктивної техніки, маючи достатні можливості вкладати у реманент кошти, отримані від продажу товарних лишків, і саме таким чином за рахунок інтенсифікації землекористування дбаючи про подальше зростання продуктивності та прибутковості своїх господарств.

Заможні групи господарств, у порівнянні з іншими, більше реманенту купляли за власну готівку [83, 57]. Якщо пересічно по Україні лише третина техніки продавалася за готівку – 27,9%, то частка заможних та багатих господарств в цьому виді продажу становила відповідно 39,6 та 46%, оскільки суттєво зменшувала навантаження на кредитні ресурси, вивільняючи їх для незаможників [126, 95]. Заможне селянство майже половину сільгоспмашин купувало за готівку, що було дуже вигідно державі.

Оскільки партійно-радянське керівництво УСРР не полишало спроб використати заможне селянство у власних цілях, одним із найважливіших напрямків діяльності розгалуженого державного апарату була політика активного викачування грошових накопичень із заможної частини українського села. Яскравим прикладом цієї політики стала постанова Української Економічної Ради від 20 лютого 1925 р., яка стосувалася дозволу на продаж індивідуальним селянським господарствам 10% сільськогосподарських тракторів, що ввозилися із-за кордону. Прийнята постанова викликала певне невдоволення серед більшовицького налаштованих верств суспільства. Це мотивувалося тим, що виконання даного рішення призвело б до подальшого збільшення економічної та політичної ваги заможного селянства в житті як села, так і держави в цілому. В зв'язку з цим рішенням ЦК КП(б)У при Наркомземі УСРР за участю РСІ була створена спеціальна комісія, на яку покладалось обов'язки перевірки та встановлення доцільності введення в дію даного дозволу. Рішення комісії, до складу якої входили досвідчені економісти-аграрники, зокрема М. Вольф, М. Качинський, стосовно вищезгаданої постанови УЕР було схваленим як із соціально-економічної, так і з політичної точки зору. У її висновках прямо зазначалось, що "Заборона продажу тракторів окремим селянам машинно-торгуючими організаціями призвела б тільки до перепродажу їм тракторів низовими кооперативними організаціями (що вже мало місце) і боротьба з ним майже не можлива" [126, 91].

Дозволяючи купівлю сільськогосподарських тракторів заможному селянству за готівковий розрахунок, радянська влада вбачала в цьому реальну можливість "...вилучення заощаджень заможної частини селянства і направлення цих заощаджень на заходи, які сприяють загальному підйому виробничих сил сільського господарства, а не на торгівлю клихварства. Продаж тракторів за готівковий розрахунок із авансуванням торгуючих організацій зі сторони індивідуальних покупців, по-перше, дасть змогу всі засоби держави вкласти в кооперативного споживача і, по-друге, дозволить розширити число ввезень машин без нових затрат із сторони держави" [126, 93].

Так, за статистичними даними ЦСУ України в 1926/27 р. заможні групи селянства виразно лідирували серед інших соціальних верств селянства секторі продажу сільськогосподарських машин і технічно удосконалених знарядь праці [126, 96]. Особливо це помітно на прикладі молотарок. Так, за кількістю молотарок заможне селянство у 1927/28 р. придбало 7,3%, що становило 11,8% загальної вартості проданих молотарок [240, 186]. Так, заможні групи села у 1926/27 р. придбали 44,8% всіх проданих машин, при тому, що їх загальна складала 55,5% загальної вартості продажу [126, 96]. У річному звіті Київського Сільбанку за 1926/27 операційний рік ця ситуація коментувалась наступним чином: «Сталося так, що найважливіші та дорожчі машини опиняються в руках заможної верстви, яка всі свої заощадження, що раніше кидала в землю, тепер пускає у складні машини» [207, 8].

Аналіз наведених у нашому розпорядженні матеріалів свідчить, що у бідняцьких господарствах переважала купівля простих знарядь для обробки ґрунту. В складі їх реманенту вони сягали 85,7%, в той час як заможні господарства купували більш ширший асортимент техніки та знарядь. Так, у господарствах з посівами понад 9 дес. частка придбаних простих землеробних знарядь (переважно плуги, борони) складала від 27,4 до 34,1 %.

Саме заможна верства села активно насичувала сільську місцевість дорогами, але і високопродуктивними сільгоспмашинами, такими, наприклад, як молотарки, яких воно у відсотковому відношенні придбало 38,7 відсотків. За загальною вартістю проданих машин саме заможне селянство купувало 48,9% сільськогосподарських машин (для порівняння: незаможники – 7,5%; бідняки – 1,5%; колективи – 11,7%; середняки – 30,4%). Лідирували заможні господарства і за кількістю куплених машин – 43,4 % (для порівняння: незаможні – 11,2%; бідняцькі – 2,9%; колгоспи – 2,9%; середняки – 39,6%) [126, 96].

К контексті піднятої нами проблеми слід зазначити, що заможним господарствам було вкрай важко придбати необхідні машини на умовах довгострокового кредиту. Але навіть за таких несправедливих умов заможне селянство лідирувало серед покупців складної сільськогосподарської техніки. Натомість партійно-радянське керівництво не хотіло допустити зосередження сільськогосподарського реманенту в руках «куркульства», хоч у той же час потреби відновлення економіки вимагала притоку в бюджет грошових надходжень, які можна було отримати, продаючи техніку заможному селянству. Адже саме ця соціальна група села мала можливість купляти засоби виробництва за готівку.

Проте у справі машинопостачання селянства все більш виразно проступали ідеологічні риси, що яскраво демонструвала ситуація із суперлітльовими умовами забезпечення реманентом колективних господарств. Колгоспи, не зважаючи на незначну загальну частку посівних площ, переважно споживчий характер їх господарювання, були поставлені у найбільш вигідні умови. Саме на них була спрямована система пільг, можливістю отримання довготривалих кредитів на придбання складної техніки.

Та все ж, незважаючи на існуючі прорахунки у вирішенні проблеми постачання селу сільгосптехніки, вже з середини 1920-х рр. машинопостачання селу перевищило довоєнний рівень і характеризувалося подальшою стійкою тенденцією до зростання. Заможні господарства концентрували у своїх руках найбільшу кількість реманенту, у тому числі складних, високоартісних, а отже високопродуктивних машин, які використовувались ними максимально продуктивно.

Література:

1. Гуревич М. Вопросы современного крестьянского хозяйства Украины. – Х.: ЦСУ, 1927. – 191 с.; Калініченко В. Селянське господарство України в період непу. Історико-економічне дослідження. – Х.: Основа, 1997. – 400 с.; Морозов А. Село і гроші. Українська кредитна кооперація в добу непу. – Черкаси, 1993. – 274 с.
2. Калініченко В.В. Селянське господарство України в доколгоспний період (1921 – 1929). – Х., 1991. – 129 с.
3. Україна. Статистичний щорічник на 1929 р. – Х., 1929. – 399 с.
4. Звіт «Сільський господар» за 1927/1928 р. – 286 с.
5. Лазуренко В.М. Заможне селянство України в умовах Непу. – Черкаси, 2003. – 201 с.
6. . Селянський кредит. – 1926. – Ч. 5.

Андрій Лисенко
(Переяслав-Хмельницький)

ПРОТИСТОЯННЯ П.К. МИРОВОВА З Л. ТРОЦЬКИМ У 1919 Р.

Проблема відносин Голови Реввійськради Радянської Росії Л. Троцького з верхівкою командування Червоної Армії залишається проблемою спеціальних досліджень навіть через багато десятиліть після Громадянської війни. Значна кількість істориків намагалися зрозуміти та пояснити причини трагічних сторінок у житті багатьох червоних командирів, серед яких Щорс, Боженко, Чапаєв, Думенко та інші. Серед них ми можемо назвати Н. Кірмеля, В. Шамбарова та ін. [3; 10].

В своїй газеті «В пути» від 16 вересня 1919 р. Л. Троцький опублікував статтю «Урок Миرونівщини»: у ній автор із гордістю повідомляє про ліквідацію спроби П. Миронова вчинити контрреволюційний заколот. Голова Реввійськради стверджує, що арешти відбулися без жодного опору з боку прибічників П. Миронова, пояснюючи це тим, що більшість із них не розуміли до чого закликає Миронов. Із цього автор статті доходив до висновку про недосттню соціальну диференціацію серед донського козацтва – найбільшій його верстви легко дають себе обдурити різним авантюристам, які висувають загально-козачі гасла. Голова Реввійськради звертає увагу читачів на нестійкість середнього прошарку донського козацтва у період 1918-1919 рр. і пояснює це тим, що козацтво середнього достатку, зазвичай, приєднується до того, хто на той чи інший момент виглядає сильнішим. На думку Л. Троцького П. Миронов втілює у собі цю нестійкість та політичну невиваженість і звинувачує одного із своїх союзників на Дону саме у такій нестійкості та у тому, що той намагався захопити владу спочатку з допомогою більшовиків, а потім, з допомогою А. Денікіна [1].

Хоча саме відношення до П. Миронова очільників «білого» руху на Дону може свідчити про зворотнє: наказ генерала П. Краснова закликав козаків повісити Миронова без суду та слідства, а за голову «червоного» командира пропонувалося 400 тисяч рублів золотом (фантастична сума для того часу) [6, с. 78].

Але і з більшовицьким керівництвом П. Миронов не міг знайти спільної мови, особливо після прийняття 19 лютого 1918 р. декрету про соціалізацію землі, у якому метою подальшої політики пропонувався розвиток колективних форм власності на землю за рахунок індивідуальних ділянок.

28 лютого 1919 р. наказом РВС Республіки за підписом Л. Троцького П. Миронов був звільнений з посади командувача ударним угрупованням військ із 16 та 23 дивізій 9-ї армії та відсланий у м. Серпухов до Штабу Головного командування для отримання більш відповідальної посади. Дивним для сучасників було відкликання популярного на Дону командира на бездіючий, у той час, Західний фронт та призначення його на посаду помічника командувача Білорусько-литовською армією. Але причина лежала на поверхні: Л. Троцький уже відрепортував у Москву про перемогу на Дону та про зміцнення там Радянської влади. Почалися масові розстріли тих, хто повіривши обіцянкам П. Миронова, його зверненням у листівках, склав зброю перед червоними військами. У першу чергу конфісковувалися саме козачі землі, на які розселялися селяни, яких масово привозили з Центральної Росії, стали заборонятися козачі ярмарки, вилучалися із вжитку самі слова «козак» та «станиця», відповідно до декрету Раднаркому, згадуваного нами вище. Таким чином, Л. Троцький нейтралізував відомого на Дону керівника який не приховував свого негативного відношення до розвитку ситуації на його батьківщині. За свідченнями очевидців П. Миронов не приховував свого відношення до Голови Реввійськради республіки, звинувачуючи того у не забезпеченні поповненнями, називаючи антикомуністом і базарним махінатором [8, с. 744-761].

Саме тому, в лютому 1919 р. він звернувся до більшовицької верхівки Червоної армії з доповіддю, де виступив категорично проти тотального розкозачування, натомість запропонувавши віддати на розсуд місцевого населення вибір подальшого шляху свого існування. Його позицію відкрито підтримали такі авторитетні керівники того часу як І. Вацетіс та С. Аралов, щирість

міркувань яких і їх відданість справі революції ніхто не міг поставити під сумнів. Але Л. Троцький "заспокоїв" захисників П. Миронова, вказавши, що той повинен керувати армією, а не розгортати адміністративно-політичну діяльність. Але така позиція Голови Реввійськради республіки не скорила самого П. Миронова і 31 липня 1919 р. він напругу звертається до В. Леніна з нагадуванням про недовіру до нього з боку радянських агентів, які здійснюють протизаконні справи. Далі, П. Мионов попередив комуністичного лідера про те, що він не схвалює дій його емісарів на місцях, як не повинна їх схвалювати і, власне, сама радянська влада у тому випадку, коли вона перебуває на сторожі народного блага, а не використовує народ у своїх утопічних експериментах, які й мають райський запах. Це звернення дає нам право припустити, що П. Мионов, як і багато його сучасників, вважав, що В. Ленін не володіє об'єктивною інформацією стосовно реального стану на місцях і сподівався, таким чином, поінформувати вождя революції про те, що народ використовують для досягнення далеких цілей, нехтуючи його сьогоденними інтересами [9, арк. 7-17].

Про ситуацію, що склалася у районах Дону, захоплених червоними військами свідчать спогади очевидців, із якими ми можемо зараз познайомитися [2; 4; 7].

Подібних прикладів жорстокості історія громадянської війни в Росії знає безліч. Юридичною основою для розправ з козаками став циркуляр Оргбюро ЦК РКП(б) від 24 січня 1919 р., який містив пункти про масовий терор по відношенню до контрреволюційного козацтва. Організатори та ідеологи терору навіть не взяли до уваги той факт, що значна частина козаків, особливо фронтовики, вже почали схилитися на бік Радянської влади. Зокрема, циркуляр закликав: "Провести масовий терор проти багатих козаків, знищивши їх поголовно, провести безжальний терор по відношенню до всіх козаків, які приймали пряму або опосередковану участь у боротьбі з Радянською владою. До середнього козацтва необхідно застосувати усі ті заходи, що дають гарантію від будь-яких спроб з його боку до нових виступів проти Радянської влади."

П. Мионов був автором багаточисленних звернень до донського козацтва, намагаючись утримати його на боці Радянської влади.

Відповіддю козаків стали події 12 березня 1919 р., коли козаки станиці Казанської перебили нечисленні червоні гарнізони та підняли повстання, через кілька днів повстання охопило всі станиці Верхнього Дону та увійшло в історію під назвою Вешенського. Виступ донських козаків сколихнув тил Південного фронту та зірвав наступ Червоної армії на Ростов і Новочеркаськ.

Л. Троцький створив спеціальний експедиційний корпус для придушення повстання, але перейти в наступ він зміг лише 28 травня, але вже 5 червня білогвардійські війська прорвалися до станиці Вешенської та об'єдналися з повсталими.

13 серпня 1919 р. відбулося спільне засідання Політбюро та Оргбюро ЦК РКП(б) на якому було обговорене та прийняте звернення до козаків, складене В. Леніним: там йшлося про відмову радянського уряду від примусового розкозачування, про недоторканість козачих земель, про дозвіл козакам носити будь-яку форму. 24 серпня корпус П. Миронова виступив із Саранська на фронт. 28 серпня був розпущений Гражданупр – орган розкозачування, натомість створений Донвиконком. Скликана у Балашові, під керівництвом Л. Троцького, нарада висунула на перше місце політичну роботу серед козацтва. Після цього Троцький розробив "Тези про роботу на Дон" [5, с. 132].

12 жовтня 1919 р. реагуючи на самовільний відхід корпусу на фронт, Реввійськрада Республіки прийняла резолюцію, в якій оголошувала П. Миронова зрадником і людиною поза законом. На основі цього документу, на початку жовтня М. Будьонний заарештував П. Миронова, після його зустрічі з керівниками радянського уряду та збирався того розстріляти і лише випадкова поява Л. Троцького врятувала тому життя [11, с. 358].

А коли війська А. Денікіна прорвалися до Тули, у ЦК РКП(б) поставив питання про загальну зміну політики по відношенню до донського козацтва та про П. Миронова. Від імені Радянської влади Голова Реввійськради гарантував Дону та Кубані повну автономію, залишення їх території червоними військами, взамін на відмову козаків від підтримки білогвардійців. Нарада ж прийняла рішення і стосовно П. Миронова – він та його оточення повинні були виступити посередниками, а для цього відправитися вглибину Дону. 23 жовтня Політбюро ЦК РКП(б) ухвалило звільнити П. Миронова від будь-якого покарання, призначення його на посаду узгодити з Л. Троцьким, який запропонував призначити його на командну посаду, але Політбюро вирішило відправити його у Донвиконком. 26 жовтня 1919 р. було прийняте рішення опублікувати звернення П. Миронова до донських козаків [12, с. 205-206].

Таким чином через повстання донських станиць П. Мионову вдалося уникнути загибелі, хоча через не повних 2 роки – у ніч на 13 лютого 1921 р. П. Мионов був заарештований, засуджений і розстріляний.

Література:

1. "В пути" від 16 вересня 1919 р.
2. Будберг А. Дневник белогвардейца. - Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001. – 275 с.
3. Кирмель Н. С. Деятельность контрразведывательных органов белогвардейских правительств и армий в годы Гражданской войны в России (1918-1922 гг.). Монография. – М.: ВУ, 2007. – 136 с.
4. Мельгунов С.П. Красный террор в России. 1918-1923. – М., 1996. – 312 с.
5. Мордвинцев І. Смертельная правда командарма. - Отчий край № 4 (68) 2010. - с.129-141.
6. Родионов И.А. Тихий Дон. Очерки истории донского казачества. СПб., 1994. – 183 с.
7. Савич Н.В. Воспоминания. – СПб.: Изд-во Логос, 1993. – 496 с.
8. Филипп Мионов: Тихий Дон в 1917-1921 гг.: Документы и материалы Сост.: В. Данилов, Н. Тархова - Москва: Международный фонд "Демократия", 1997.- 787 с.
9. ЦДАРА, ф.1304, оп. 4, д. 46, л. 7-17.
10. Шамбаров В. Казачество. История Вольной Руси. – М., 2006. – 558 с.
11. Энциклопедия "Гражданская война". - М., 1987.
12. Энциклопедия Волгоградской области. Волгоград, 2008.

Оксана Миздренко
(Переяслав-Хмельницький)

УЧАСТЬ ПРОФЕСОРА В.Я.ПІДГАСЬКОГО У РЕЦЕНЗУВАННІ НАУКОВИХ ПРАЦЬ У ГАЛУЗІ ПРОФЕСІЙНОЇ ГІГІЄНИ

Рецензування — це розбір і оцінка нового наукового, науково-популярного, або художнього твору науковцями чи іншими експертами в тій чи іншій галузі. Мета рецензування - упевнитися і в необхідних випадках домогтися від автора відповідності до стандартів, прийнятих в конкретній галузі науки. Рецензії на наукові праці друкуються в спеціалізованих виданнях, присвячених певним галузям наукової діяльності. Це зумовлено тим, що для написання чи сприйняття таких рецензій потрібно, щоб і автор, і читач розумілися на тематичі рецензованої роботи. Проте, зважаючи на те, що будь-яка наукова робота має свої особливості, автор рецензії повинен на професійному рівні значно більше орієнтуватися в тому питанні, що рецензується, ніж той, хто читає рецензію. Дилетантство в рецензуванні неприпустиме й від рівня відповідної наукової обізнаності автора рецензії у тій чи іншій галузі знань залежить як рівень аналізу, так і оцінка рецензованої роботи.

Досліджуючи невідомі сторінки вітчизняної науки, зокрема у галузі професійної гігієни, ми можемо з впевненістю сказати, що й у 20-х рр. XX ст. рецензуванню наукових праць відводилося належне місце на сторінках спеціалізованих періодичних видань. Слід відзначити плідну працю в цьому напрямку професора Київського медичного інституту (КМІ), засновника першої кафедри професійної гігієни у колишньому Радянському Союзі – Володимира Яковича Підгаського. Вчений мав значний досвід науково-організаційної та педагогічної роботи в галузі гігієни праці, його перу належало понад 70 опублікованих наукових праць присвячених проблемам фізичного виховання населення, еugenіки, професійної гігієни та наукової організації сільськогосподарської праці. Окрім власних наукових здобутків професор В.Я.Підгаський був добре обізнаним із науковими

розробками, як вітчизняних так і закордонних науковців. Підтвердженням цьому є те, що впродовж лише 1925-1927 рр. вченим було опубліковано більше 30 рецензій на сторінках часопису КМІ – «Українські медичні вісті».

У 1925 р. професор В.Я.Підгаєцький на сторінках вищезгаданого видання аналізує зміст американського журналу промислової гігієни «The Journal of industrial Hygiene» Спілки американських промислових лікарів та хірургів за січень 1925 р. Серед публікацій розміщених в журналі вчений звертає увагу на статтю лікаря Московського інституту імені В.А.Обуха – Гельмана в якій автором висвітлено актуальну на той час проблему промислової токсикології – отруєння арсеном. У прорецензованій роботі В.Я.Підгаєцький зазначає, що автор у своїй публікації розглядає випадки отруєння, які було зареєстровано у вересні 1923 р. в інституті ім. В.А.Обуха у Москві та вказує на їх причину, зокрема арсен, як кров'яну отруту.

На сторінках цього ж журналу професор В.Я.Підгаєцький робить аналіз двох публікацій американських лікарів Фіпса та Мейєра, присвячених такому професійному захворюванню як пневмокніоз, що виникає внаслідок впливу порошу, та значенню життєвої ємкості легень в умовах впливу професійних вад. Особливий інтерес, на думку професора В.Я.Підгаєцького, викликає стаття Г.Елкінда з Бостона про вивчення поведінки робітника у промисловій праці. В.Я.Підгаєцький зазначає, що у своїй праці автор торкається стану справи вивчення психофізіологічних властивостей робітництва Бостона, що проводилася у лікарнях та на підприємствах і наводить цікаві приклади з методики дослідження та деякі висновки [1, с.275].

Аналізуючи другу частину американського журналу промислової гігієни, професор В.Я.Підгаєцький зазначає, що тут містяться огляди спеціальної преси в галузі промислової медицини, хірургії, опікування промислового травматизму та отруєнь, промислової санітарії, особистої та соціальної гігієни, промислових дослідів, промислового управління у зв'язку з оздоровленням, питанням взаємодопомоги, страхування й забезпечення робітників та відновлення працездатності інвалідів. Зокрема, зреферовано такі статті: «Фосфорні отруєння на сірникових фабриках», «Обслуговування інвалідів праці», «Жіноча праця». У статті «Фосфорні отруєння на сірникових фабриках» подається пропозиція французьких хіміків щодо застосування неотруйного півтора-сірчаного фосфору в сірниковому виробництві. У публікації «Обслуговування інвалідів праці» підкреслюється думка, що втрата працездатності відбувається поступово з роками найманої праці в умовах криз та безробіття коли перед робітниками постає необхідність працювати не за кваліфікацією в умовах неповного робочого дня, або тижня з половинною оплатою. У третій статті «Жіноча праця» повідомляється про те, що в Америці в промисловості та торгівлі зайнято понад 20% дорослого жіночого населення. Ці цифри говорять про поширення жіночої праці, що в свою чергу ставить питання про проблему раціонального відпочинку жінки-робітниці. Професор В.Я.Підгаєцький звертає увагу на те, що такі три змістовні статті розміщено лише в одному номері загально-профілактичного часопису. Вчений підкреслює, що загальна медична преса дуже цікавиться проблемами гігієни праці, саме тому на його думку необхідно мати її огляд і у вітчизняних періодичних виданнях, як це робить «Американський журнал промислової гігієни» [1, с.276].

В журналі «Українські медичні вісті» (№1, за січень 1926 р.) професор В.Я.Підгаєцький розмістив рецензію на повідомлення професора психології Бонського університету – Ф.Ерісмана, проголошене ним на IX Конгресі по експериментальній психології у Мюнхені в липні 1925 р. В.Я.Підгаєцький повідомляє, що автор наводить професіограми 6-ти основних видів сільськогосподарських робіт (польових працівників, городників, виноробів, пастухів, молочарів, наглядачів за оборою), які він вивчав за допомогою анкетування. Професор Ф.Ерісман встановив шкалу властивостей, що для кожної з перелічених вище професій – неважливі, бажані, потрібні, дуже потрібні. На думку професора В.Я.Підгаєцького, важливим у цьому дослідженні є те, що автор провів велику диференціацію сільськогосподарських професій і розробив рекомендації стосовно ступеня розвитку фізичної та розумової працездатності робітників [2, с.230].

Аналізуючи книгу під назвою «Заболеваемость рабочих г. Киева и Киевской губернии» за редакцією Б. Чорного (№ 6-7, 1927 р. «Українські медичні вісті»), професор В.Я.Підгаєцький зазначає, що статистичні матеріали про захворюваність та втрату працездатності працюючого населення, мають велике значення не лише з наукової точки зору, але й з економічної. Вищезгадана книга, за свідченням В.Я.Підгаєцького, складається з ґрунтовних досліджень: 1) Б.Чорного – «Соціальне страхування та захворюваність робітників м.Києва за 1923-1924 рр.»; 2) Козлова – «Захворюваність застрахованих м. Києва в 1923 р. за відомостями робітничих поліклінік». Окрім того, в книгу вміщено невеличкі статті Гинзбурга – «Захворюваність зі втратою працездатності застрахованих Київщини за 1923 р.», та Шура про загальну захворюваність [3, с.173].

Наукова та практична цінність книги «Заболеваемость рабочих г. Киева и Киевской губернии», як відзначив професор В.Я.Підгаєцький полягала в тому, що в ній автори розкрили фактори виробничо-професійного ризику з метою правильної організації страхової справи та раціоналізації охорони здоров'я. У рецензованій роботі, вчений підкреслив, що за висновками Б.Чорного дослідження захворюваності виявило певну закономірність, яка полягала у порівнянні захворюваності у виробничих групах, що у разі перевищувала захворюваність невиробничих груп. Зокрема, В.Я.Підгаєцький наводить відомості, що за результатами досліджень вищезгаданого автора серед жінок у обробній промисловості захворюваність вища у порівнянні з чоловіками та відмінна за різновидами хвороб – більше випадків інфекційних хвороб, туберкульозу, захворювань нервової системи, розладів обміну речовин та статевих органів. Водночас, серед жінок спостерігається менше випадків травматизму, захворювань шкіри, органів дихання, серцево-судинної системи, травлення, опорно-рухового апарату. Зважаючи на перелічені вище результати дослідження Б.Чорного, В.Я.Підгаєцький вважає за необхідне продовжити вивчення санітарних умов праці з метою більш поглибленого дослідження захворюваності працюючих [3, с.174].

Професор, В.Я.Підгаєцький зробив аналіз досліджень Козлова, в яких, на його думку, наведено дуже цікаві матеріали, зокрема про розподіл захворюваності за групами праці. До першої групи з середньою захворюваністю, Козлов відносить: чоловіків (Робітос, мистецтво, охорона здоров'я), жінок (хатнє господарство, мистецтво, хімічне та будівельне виробництво). До другої групи з перебільшенням захворюваності у 5 разів, на думку автора, належать чоловіки – сільськогосподарські робітники, текстильники, працівники харчосмаку. Четверту групу (перевищення у 10 разів), як свідчить Козлов складають: чоловіки – деревообробники, швеці, пекарі, робітники тютюнових та шкіряних заводів, транспорту, міліції; жінки – швачки, робітниці тютюнових заводів та нархарчу. В.Я.Підгаєцький відмічає, що робота Козлова є першою спробою вивчити захворюваність не лише застрахованих, але й незастрахованих працівників та їх родин [3, с.174].

Даючи загальну оцінку книзі «Заболеваемость рабочих г. Киева и Киевской губернии», В.Я.Підгаєцький зазначає, що матеріали наведені в ній дуже цінні та добре висвітлені, зокрема у роботі Б.Чорного. Серед недоліків цієї праці вчений звертає увагу на цілковиту відсутність українського тексту.

Таким чином, аналіз рецензованих професором В.Я.Підгаєцьким наукових праць у галузі професійної гігієни свідчить про широкий кругозір вченого в цій галузі знань.

Література:

1. Підгаєцький В.Я. Рец.: «The Journal of industrial Hygiene» т.VII, ч. 1, 1925р. січень. Орган Американської спілки промислових лікарів та хірургів / В.Я. Підгаєцький // Українські медичні вісті. – 1925. – № 1. – С. 275-276.
2. Підгаєцький В.Я. Рец.: «Der 9 Kongress für experimentelle Psychologie. (Zeitschrift für angewandte Psychologie B. XXV, H. 5. 1925.» / В.Я. Підгаєцький // Українські медичні вісті. – 1926. – № 1 (3). – С. 230-231.
3. Підгаєцький В.Я. Рец.: «Заболеваемость рабочих г. Киева и Киевской губернии 1923-1924гг.». Під редакцією Б.Чорного. Київ, 1926 р. / В.Я. Підгаєцький // Українські медичні вісті. – 1927. – № 6-7. – С. 171-172.

**ОСОБЛИВОСТІ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ САНІТАРНОЇ СПРАВИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ
ЗЕМСЬКОЇ МЕДИЦИНИ В УКРАЇНІ (1864-1917 РР.)**

Процес становлення санітарної справи в обраний період визначав подальший її розвиток протягом ХХ ст., адже основи закладені сподвижниками становлення та розвитку земської медицини в Російській імперії, актуальні й понині. Проте українська історична наука недостатньо приділила уваги дослідженню цієї проблеми. Відсутність системного наукового дослідження визначає актуальність обраної теми.

Мета – з'ясувати головні особливості та етапи становлення санітарної справи в Україні у визначений період.

Завдання – дослідити історіографію проблеми, визначити головні етапи становлення санітарної справи в Україні.

Історіографію дослідження можна умовно поділити на кілька періодів: дореволюційна, радянська, українська та російська після розпаду Радянського союзу.

Дореволюційної відносимо переважно праці учасників санітарного руху в Україні та фундаторів земської медицини. Їх науково-методичні роботи, є головним джерелом для вивчення соціально-економічних умов становлення земської медицини. До цього напряму відносимо праці М.Я. Капустіна [7], И.Трауготта [13], а також роботи авторів надруковані у журналі «Журнал Русского общества охранения народного здравия» [4].

Радянська історіографія переважно несе енциклопедичний характер, загалом зібрані статистичні дані, що стосуються становлення санітарної справи в Російській імперії. Проте, практично відсутній об'єктивний аналіз соціально-економічних умов розвитку санітарної справи в контексті становлення земської медицини. До таких праць слід віднести роботи А.І. Кохана [8], А.М. Жук [3], Д.І. Хорош [14], С.М. Ігумнова [5, 6].

З розпадом Радянського Союзу, як в Україні та Росії з'явилися наукові розвідки, що стосувались історії земської медицини, окремими аспектами в яких висвітлено становлення санітарної справи в Україні. У цьому плані слід відзначити праці М.Б. Мірського [10], О.А. Майстренко [9], О.М. Рогози [11], О.О. Гарнець [1], Н.М. Рубан [12], В.Єрмілова [2].

Становлення і розвиток санітарної справи в період розвитку земської медицини в Україні (1864-1917 рр.) проходив у складних соціально-політичних та санітарно-гігієнічних умовах життя країни. Не дивлячись на об'єктивні і суб'єктивні труднощі розвитку санітарно-гігієнічної справи, земські лікарі, вчені-гігієністи зробили вагомий внесок у розробку і проведення санітарно-гігієнічних і протиепідемічних заходів, санітарно-освітню роботу серед населення, профілактику інфекційних захворювань.

У 60-70-х рр. XIX ст. у Херсонській губернії висловлювалася думка про необхідність поставити в центр земської медицини лікаря-гігієніста, який би зміг здійснювати профілактичні заходи в інтересах широких мас населення. У цьому відчувався вплив визнаного лідера російської медицини М.І.Пирогова.

Передумови для виникнення і розвитку гігієни як науки та санітарної справи в Україні в другій половині XIX – початку ХХ століття були закладені такими земськими санітарними лікарями, як М.С.Уваров, М.І.Тезяков, О.В.Корчак-Чепурківський – в Херсонській губернії, які згодом стали видатними вченими-гігієністами.

В українських губерніях першою спробою сформулювати завдання та шляхи санітарної діяльності земства були «Праці» постійної медичної комісії Полтавського губернського земства, опубліковані у 1869 р. У них головним завданням земства у справі охорони здоров'я було визнано усунення причин захворюваності, тобто громадська гігієна, а на другому плані – лікування й опіка. Але в силу недалекоглядності землевласників Полтавщини пропозиції постійної медичної комісії залишалися лише на папері і не були виконані земством, а сама вона скоро припинила своє існування.

Вагомий внесок у формуванні наукових основ гігієни в 1860-1870-х рр. відіграв журнал «Архив судебной медицины», започаткований групою петербурзьких лікарів. Суспільно-гігієнічні статті, які друкувалися на сторінках «Архіву», торкалися широкого кола актуальних питань гігієни, санітарії і епідеміології та принесли виданню визнання не лише серед лікарів, а й читацького загалу.

Пропагандистом санітарних ідей в земствах було Харківське медичне товариство, про що засвідчують опубліковані до 50-річчя його існування чисельні публікації у проведенні медико-топографічного опису населених пунктів Охтирського і Богодухівського повітів, Харківської та Катеринославської губерній, Харківському військовому округу.

Головною трибуною, де проголошувалися санітарні ідеї та обговорювалися гігієнічні питання наукового змісту, були губернські з'їзди лікарів та Пироговські з'їзди, на яких передові земські лікарі підкреслювали постійне, наполегливе, що червоною ниткою проходить через всю земську медицину, прагнення до санітарного напрямку, іноді наперекір незборимим перешкодам, які глушили здійснення цього прагнення.

Важливу роль у здійсненні практичних результатів діяльності санітарних лікарів, насамперед з питань гігієни праці, відіграло Російське товариство охорони народного здоров'я (засноване 1877 р.) і його філії на місцях. Головні завдання товариства були спрямовані на поліпшення громадського здоров'я і санітарних умов життя і праці в Російській імперії. До кола питань, якими опікувалися товариства, входила насамперед громадська та приватна гігієна. Товариство охорони народного здоров'я перетворилося в своєрідний науковий центр, до якого передавалися для наукової експертизи різноманітні матеріали і дані обстежень з інших товариств чи закладів.

Земські санітарні організації українських губерній з малочисельним штатом працівників спрямовували зусилля на розв'язання найбільш актуальних на той час проблем – боротьбу з епідеміями, соціальними хворобами, опікування постраждалими від війни, голоду і розрухи поліпшення умов життя і праці, водопостачання, санітарної освіти серед трудящих. Незважаючи на всі труднощі, вони сприяли створенню низки лікувально-профілактичних закладів, запровадження в життя і роботу профілактичних засад, тобто розв'язання тих проблем, які турбують суспільство і сьогодні.

Кращою була санітарно-профілактична робота в тих земствах, де були запроваджені санітарні бюро, що були координаційними центрами медичної допомоги населенню. Майже одночасно у 1882 р. санітарні бюро були створені у Херсонській та Чернігівській губерніях. Основним напрямом роботи Херсонського санітарного бюро, яке очолював губернський санітарний лікар М. Уваров, відомий теоретик організації земської медицини, було проведення санітарних досліджень та відповідних санітарних заходів.

Питання щодо напрямку громадської санітарної діяльності та вироблення загальної програми діяльності земських санітарних лікарів широко обговорювалися на 12-у Пироговському з'їзді, який проходив у 1913 р. На з'їзді була запропонована загальна схема програми діяльності санітарних лікарів, зокрема протиепідемічна та організаційно-консультативна діяльність, боротьба з епідеміями, шкільно-санітарний нагляд.

У тих земствах, де санітарний напрямок розвивався, він був різним. В одних губерніях наголос робився на організаційні завдання в їх широкому розумінні, включаючи не лише організацію санітарної статистики, але й організацію самої лікувальної частини. В інших розвивався дослідницький напрям – санітарно-статистичні роботи та різного роду санітарні описи. Згодом, на початку ХХ століття, до них додалися ще два: санітарний нагляд на підставі обов'язкових санітарних постанов, що видавалися та запровадження різного роду оздоровчих заходів та установ.

У запровадженні санітарної організації у тих земствах, які схилилися до санітарної діяльності, нерідко траплялися ускладнення. Негативне ставлення земських діячів частково знаходило пояснення в суті проектів таких організацій, що пропонувалися рядом губернських з'їздів лікарів. Вони передбачали існування інституту санітарних лікарів та центрального санітарного комітету (бюро) при губернській земській управі, незалежно від неї, з правом апелювати до земських зборів. Це стало причиною побоювання земців, що як тільки така санітарна організація зміцніє, земству, його управі доведеться рахуватися з нею, підпасти під її вплив, що не лише ініціатива, але й вся постановка справи відійде від управи до неї і за управою залишиться лише оформлення справи.

Земський санітарний лікар М.І.Тезяков зробив помітний слід у розвиток земської медицини, зокрема, медико-санітарне обслуговування сільського населення, санітарну статистику, демографію, боротьбу з епідеміями, соціальними захворюваннями. Підняті ним питання в галузі гігієни сільськогосподарської праці наприкінці XIX століття, зокрема, у дослідженні санітарно-гігієнічних умов праці і побуту сільськогосподарських робітників та організації їх медико-санітарного обслуговування не втратили свого наукового і практичного значення і до тепер.

Одним із видатних діячів громадської медицини в Україні, безпосереднім організатором санітарної справи організації був С. М.Ігумнов. Його наукова спадщина, присвячена санітарній справі, епідеміології, санітарній статистиці, історії медицини, зокрема історії розвитку земської медицини в Україні, характеризує його як талановитого дослідника і літератора і є вагомим внеском у вітчизняну медичну науку.

Діяльність земських лікарів відзначалась відносно високим рівнем наукового супроводу, особливо в галузі санітарної статистики. Українські вчені зробили великий внесок в опрацюванні основного методу соціальної гігієни – статистичного.

Таким чином, з вище вказаного можна визначити такі основні етапи становлення та розвитку санітарної справи в Україні: I-й етап – 1860-70-ті рр. XIX ст. Це час виникнення та становлення санітарної справи як напрямку в розвитку земської медицини. II-й етап 1880 -1900 рр. період створення санітарних організацій в губерніях. III-й етап: 1900 – 1917 рр. час науково-методичної організації санітарно-гігієнічної справи, та виокремлення її як окремого напрямку в українській медицині.

Головними особливостями розвитку санітарної справи були: винятковий ентузіазм, окремих вчених гігієністів, які організували цілий новий підрозділ у земській медицині, довели потребу існування санітарних організацій, перед земствами; з іншої сторони це відсутність централізованої державної підтримки та намагання органів влади контролювати процес розвитку санітарних ініціатив земств. Загалом дана наукова проблема не знайшла належного висвітлення в українській історичній науці, і потребує подальшого комплексного дослідження.

Література:

1. Гарнець О.О. Становлення земської медицини на Правобережній Україні / О.О.Гарнець, В.М. Сорока, О.М. Ціборовський, В.О. Кушнір // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. - 2003. - № 2. -С. 82-86.
2. Єрмілов Валерій. Перша в Україні Херсонська земська санітарна організація / В.Єрмілов// Агапіт. - 1997-1998. - № 7-8. - С. 9-11.;
3. Жук А.М. Из истории развития общественной медицинской мысли в России / А.М.Жук //Вопросы истории и теории медицины. – М.,1959. – 289 с.
4. Журнал Русского общества охранения народного здравия. - 1898. – № 4. – С338-340.
5. Ігумнов С.Н. Очерк развития земской медицины в губерниях, вошедших в состав УССР и Крымской АССР.- К.:Изд-во 1-го Киевского мед. Института, 1940.
6. Ігумнов С.М. Нарис розвитку земської медицини на Україні /С.М.Ігумнов // Матеріали до історії розвитку охорони здоров'я на Україні [під ред. К.Ф.Дупленко]. – К., 1957. – 387 с.
7. Капустин М.Я. Задачи гигиены в сельской России. – М., 1902.
8. Кохан А.И. Сельскохозяйственный травматизм на юге России в последнюю четверть XIX столетия /по исследованиям земских врачей /А.И.Кохан //Гигиена труда. - 1977. -№ 10. - С.52-54.
9. Майстренко Ольга Анатоліївна Роль Херсонського земства в медичному обслуговуванні населення у 1865 – 1917 рр.): автореф. на здобуття наук.ступеня канд. істор. наук., спеціальність 07.00.01 – історія України. – Київ, 2006. – 20 с.
10. Мирский М.Б. Медицина России XVI – XIX веков. – Российская политическая энциклопедия, 1996. – 332 с.
11. Рогоза О.М. Діяльність земств України по створенню і розвитку системи охорони народного здоров'я (1864-1917 рр.) Спеціальність 07.00.01 – історія України. Автореф. на здобуття наук.ступеня канд. істор. наук. – Харків, 2002. –13 С.
12. Рубан Н. М. Розвиток земської медицини в Україні (1865-1914 рр.) . Спеціальність 07.00.01 – історія України: автореф.дис на здобуття наукового ступеня канд іст. Наук. Донецьк, 2004, 19 с.
13. Трауготт И. Труды постоянной медицинской комиссии при Полтавской губернской земской управе /И.Трауготт // Архив судебной медицины и общественной гигиены. - Полтава, 1869. -№4.- С.8-9.
14. Хорош И.Д. Развитие санитарного дела в условиях земской медицины на Украине /И.Д.Хорош // Материалы к истории гигиены и санитарии на Украине [под ред Д.Н.Каклюжного и А.А.Грандо]. – К.:Государственное медицинское изд-во УССР, 1962.

Олексій Мьяленко
(Суми)

ДІЯЛЬНІСТЬ СИМОНА ПЕТЛЮРИ В ЕМІГРАЦІЇ (1920 – 1926 РР.)

Після захоплення України військами більшовиків, уряд УНР вимушено переїхав на територію Польщі. Відповідно до закону УНР від 12 листопада 1920 р. «Про Тимчасове Верховне Управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці» у Польщі почав діяти Державний Центр УНР в 52л.5252а на чолі якого став безпосередньо Симон Петлюра. Крім Польщі багато українців емігрували в інші країни, зокрема до Чехословаччини, Німеччини, Франції, Болгарії, США, Канади. Чисельність української державно-політичної еміграції становила понад 30 тис. осіб [2, с. 447].

В еміграції С. Петлюра продовжив свою політичну діяльність поєднуючи з публіцистикою, він залишаючись на чолі визвольного руху. Його бачення перспективи існування незалежної України мали визначальний вплив на процеси в тогочасній політиці. Авторитет і вплив Петлюри залишалися високими.

Співпраця з Польщею надавала надію, що територія Наддніпрянщини, окупована більшовиками, буде звільнена. У цей час перед урядом УНР і Симоном Петлюрою поставало завдання забезпечити громадянам УНР по можливості мінімальні матеріальні умови існування на території Польщі. Хоча це було надзвичайно складно. Однак у тяжких умовах еміграції українці проявили характер і здатність до самоорганізації. Але на жаль еміграційне середовище не було єдиним. Опинившись за кордоном, керівні діячі й активні учасники визвольної боротьби, по-різному оцінювали причини поразки, її наслідки і перспективи боротьби. Часті зміни урядів, спроби звинуватити один одного, звести особисті рахунки, не сприяли подальшій боротьбі [1, с. 172].

Навіть у цих важких умовах Симон Петлюра виступав за створення виконавчого і законодавчого органів влади які б діяли в екзилі, вважав необхідно розширити народовладдя шляхом скликання тимчасового представницького органу — Ради Республіки, яка мала стати запорукою політичної консолідації навколо еміграційного уряду. Сесію Ради скликали 3 лютого 1921 р. у Тарнові. Парламент розгорнув законодавчу діяльність, намагаючись впливати на поточні справи уряду [3, с. 54].

Але легальне існування Державного Центру УНР продовжувалося недовго. Після підписання у березні 1921 р. у Ризі польсько-радянського мирного договору уряд УНР і всі його організації втратили свій офіційний статус і право легального існування і на території Польщі. Державні установи були вимушені перейти на напівлегальне становище. Ліквідовувалась дипломатична місія УНР. На місці офіційних почали створювати громадські та благодійні емігрантські організації. Рада Республіки, не виправдала сподівань, проіснувавши лише півроку [2, с. 454].

Через небезпеку бути заарештованим у листопаді 1921 р. С. Петлюра переїхав з Тарнова до Варшави. На той час він всіляко намагався активізувати українську закордонну політику, постійно шукає шляхи для зближення із західними сусідами і через їхнє посередництво знайти для України надійну базу у світовій міжнародній спільноті. Першочерговим завданням закордонної політики уряду УНР в еміграції він бачив відновлення зв'язків з дипломатичними представництвами уряду, які існували і діяли майже у всіх європейських державах. Він наполегливо закликав своїх представників брати участь у всіх міжнародних

конференціях в Генуї, Каннах, Женеві, засіданнях Ліги Націй, подаючи від України відповідні меморандуми і заяви, наполягає на проведенні роботи для прийняття України до Міжнародного Товариства Прихильників Ліги Націй.

Через брак коштів на утримання дипломатичних представництв та необхідність їх скоротити С. Петлюра вносить пропозицію про створення Експозитури уряду УНР, тобто мобільної мережі представництв у зарубіжних країнах, які б опікувалися життям української еміграції та координували діяльність дипломатичних представництв. Також брав участь у створенні помісної церкви. Кінцеву модель якої С. Петлюра бачив у формі Київської патріархату [4, с. 359].

С. Петлюра багато сприяв справі популяризації української культури у світі, дбав про освіту, брав участь у створенні українських культурних і науково-дослідних закладів. Він велику увагу надавав поширенню знань про Україну за її межами. Постійно цікавився підготовкою до видання так званої «Синьо-жовтої книги», в якій різними іноземними мовами розповідалося б про Україну [4, с. 351].

Слід відзначити, що С. Петлюра доклав чимало зусиль для координації діяльності всієї української еміграції. Але внутрішнє становище еміграції було важким: велика розбіжність у поглядах, суперечки партійного та особистісного характеру. На той же час через пропаганду поширювались 53л.535Задяські настрої які компрометували ідею діяльності українських екзильних органів влади закордоном. Опозиційні настрої переростали в наміри усунути Петлюру з провідного становища в Державному Центрі УНР. Особливо наполягали на цьому та вели підривну діяльність у емігрантському середовищі П. Андрієвський, А. Макаренко і Ф. Швець — колишні члени Директорії УНР, але їх задуми не досягли успіху [2, с. 466].

З огляду на вимоги більшовиків до Польщі заборонити діяльність уряду УНР на її території і видати С. Петлюру, він вирішує покинути Варшаву. Спочатку він виїхав до Угорщини, де офіційно перебувала українська дипломатична місія і угорський уряд доброзичливо ставився до українських емігрантів. Їхав через Відень, де у колі українських емігрантів відсвяткував новий рік. 24 травня 1924 р. їде до Цюриха в Швейцарії. 8 серпня 1924 р. переїхав до Женеви. Лише 16 жовтня 1924 р., він отримує дозвіл на в'їзд до Франції, С. Петлюра прибуває до Парижа [2, с. 479].

Невдовзі лідер українського національно-визвольного руху зумів стати визнаним лідером паризького українського центру, зібравши навколо себе відданих людей. Петлюра виношує ідею створення координуючого органу — загально-еміграційного Українського Громадського центру, який здійснив би чергову спробу подолати існуючі суперечності і об'єднати зусилля для боротьби за українську державність, забезпечивши її репрезентацію перед світовим співтовариством. Однак ця справа була надзвичайно непростю і наражалась на невдачі [4, с. 398].

Він продовжує керувати діяльністю екзильного уряду УНР, широкую поінформований про всі події, активно втручається в них. Він цікавився справами української громади Франції, безпосередньо або опосередковано брав участь у всіх заходах громадського і політичного життя.

Симон Петлюра веде роботу щодо створення друкованого органу. Перше число тижневика політики, культури, мистецтва і громадського життя «Тризуб» вийшло 15 жовтня 1925 р. У «Тризубі» С. Петлюра писав головним чином на теми недавніх визвольних змагань, про завдання еміграції і становище України під більшовиками. Його участь у журналі була постійною. Він виступав з оглядами політичних подій в контексті українських проблем [2, с. 483].

Симон Петлюра в означений період 1920 – 1926 рр., залишався визнаним лідером еміграції. Він дав теоретичне обґрунтування визвольної боротьби, першим проаналізував соціальні та національні причини збройної поразки визвольних змагань, довів утопічність поглядів своїх опонентів щодо можливого реально рівноправного існування української нації у складі федерації. Лише раптова загибель зупинила державницьку і суспільно-політичну діяльність видатного діяча.

Підсумовуючи вище наведене що в еміграційний період Симон Петлюра ефективно займався організацією державних структур і зробив значний внесок для консолідації української еміграції.

Література:

1. Губарець В. Симон Петлюра на еміграції / В. Губарець // Пам'ять століть. – 2009. – 3 – 4. – С. 171 – 178
2. Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. / С. Литвин – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2001. – 640 с.; 53л..
3. Піскун В. Симон Петлюра як політичний лідер УНР в еміграції: міжнародний і український контексти. / В. Піскун // Матеріали всеукраїнської наукової конференції (20-22 травня 2009р.) / Відп. 53л.53. Ф.В. Верстюк. – К.: ПЦ Фоліант, 2009. – С. 52 – 68.
4. Сергійчук В.І. Симон Петлюра. / В.І. Сергійчук – К.: Україна, 2004. – 448 с. (Українські державники): іл.

Науковий керівник: кандидат історичних наук Турков Володимир Вікторович.

Ярослав Потапенко
(Переяслав-Хмельницький)

ІСТОРИЧНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ “ПОЛІТИКИ ТІЛА” В ТОТАЛІТАРНИХ ДИСКУРСАХ

Тоталітарна влада в СРСР утвердилася внаслідок масштабної гуманітарної катастрофи, якою стала Російська революція 1917 р., започаткувавши не лише знищення моралі, етики, суспільно-політичних основ та соціокультурних засад “старого режиму”, але й фізичну ліквідацію цілих суспільних верств, класів, професійних категорій (що їх Ленін у 1917 р. означив як “колишніх людей”). Тоталітарна влада стала можлива саме завдяки абсолютизації тотальних репресій, що призвели до винищення генофонду росіян і українців, системній деструкції усіх усталених форм і сфер життєдіяльності. За словами Джефрі Коскі, тоталізація передбачає не припинення чвар у соціумі, а систематичне виключення “інших” (або постійний контроль над ними) – тих, хто відмовляється примиритися з “цілим” [7, с. 435].

Не викликає сумнівів теза: під впливом “історичних травм”, “біфуркаційних розривів”, втрати культурної ідентичності (таких як масовий терор, війна, революція, геноцид тощо) тілесність нації деформується, а стабільна структура соціуму зазнає кардинальних трансформацій, втрачає здатність до адекватного саморегулювання й набуває схильності до випадкових, нелінійних і хаотично-деструктивних змін (мутації). В подібній ситуації системна криза (політична, соціальна, економічна, світоглядна) у свідомості населення набуває системного характеру, формує відчуття перемоги “абсолютного зла” та психологію жертви.

Тілесність “тоталітарної людини” реконструюється під впливом мілітарно-агресивних, ксенофобських зорієнтованих проти всього “чужого” типів, образів та ідеологем. Тілесні аномалії дискримінуються, а будь-які вияви “нетиповості” репресивно придушуються, здебільшого через практики “колективного осуду”. Розпад і деструкція, спричинені колективною соціальною тривогою, завжди відображаються і на тілесному рівні: тіло індивіда у просторі тоталітарної держави пригнічується й упокорюється “колективним тілом” – офіційно толерованими стратегіями візуальної репрезентації особистості в соціальному просторі. Владні дискурси “корелюють” тілесність, виступають вагомими маркерами її соціалізації, аксіологізації та трансформації, відповідно до бажаної для влади “норми”.

Є всі підстави говорити про конструювання “нової тілесності” в дискурсі тоталітаризму, проте дослідженню цієї проблеми в сучасній історіографії приділено невідповідно мало уваги. Візуальні репрезентації “бажаних” і толерованих владою (ідеологічно легітимізованих) тілесних образів ставали ефективним інструментом політичної пропаганди, в них закладалися досить потужна ідеологічна складова. Окрім з цих образів, позірно “нейтральні” в сенсі політичному, виконували функцію семантичної легітимізації тоталітарного режиму, ставали символами його “гуманності” й невмирущості.

Наприклад, образ жінки з дитиною (алегорична паралель з іконічним сюжетом “Богоматір з Немовлям”), досить активно тиражований офіційною радянською пропагандою, був символом миру, щасливого життя в достатку у “Країні Рад”. На жінку покладалася відповідальність за підтримку рівня народжуваності, високі показники якого мали стати додатковим аргументом переваги соціалізму над капіталізмом. Ще в 1920-х рр. посилено контроль над материнством, котре було піддане інтенсивній медикалізації і функціонувало “в дискурсі гігієни” [5, с. 88].

Взагалі, репрезентації тілесно-візуальних образів у сфері пропаганди тоталітарного режиму виступали одним з ключових елементів владного дискурсу, який не тільки «відображав», скільки нав'язливо формував уявлення про тіло «радянської людини» (й підпорядковував громадян цим уявленням із метою контролю). Тому надзвичайно важливим завданням для усвідомлення історичної специфіки й репресивних практик тоталітарного режиму в СРСР вважаємо аналіз тілесних образів тоталітарного дискурсу, що допомагає зрозуміти загальну «політику» і картину ідеологічних репрезентацій (те, як влада виявляла себе стосовно жіночого, чоловічого, етнічного, девіантного тіла і як вона позиціонувала себе відносно них) [2, с. 113].

Важливість для режиму контролю над тілесними практиками й антропометричними процедурами засвідчує той факт, що на початку 1930-х рр. в СРСР створено єдину систему параметрів для вимірів тіла, на підставі яких «соціальні гігієністи» виявляли ключові характеристики соціальних типажів, вплив середовища й умов праці на фізичні характеристики людини. Як стверджує Г. Орлова, практикувалися виміри тіла з використанням від трьох до шістнадцяти параметрів, але не для вироблення єдиного стандарту, а певних локальних норм, що варіювалися залежно від приналежності до певної соціальної групи. В 1930-ті рр. антропологічні виміри виконували потрібну функцію: ілюстрували досягнення влади у справі поліпшення побуту трудящих; реалізували завдання державного контролю над тілами й моделювання офіційного образу реальності; пропонували нову стратегію самоусвідомлення й саморепрезентації радянської людини [11].

Фактиці з антропометрії – соціальні гігієністи – розглядали тіло як пластично-змінне під впливами навколишнього природного й соціального середовища. Так, зокрема, А. Залкінд ще в 1927 р. писав: «Фізіологія людини вступила у смугу глибокої кризи не лише як фізіологія певного єдиного виду... сам вид розколовся під впливом соціально-дезорганізуючого способу використання ним його ж виробничих сил. Людство різко розкололося на класи, психофізіологія яких, відповідно до умов їхнього виробничо-суспільного буття, набула цілком своєрідного, специфічного характеру. Коли уважно зайнятися зараз вивченням об'єму грудної клітки, м'язової сили, зірковості, кров'яного тиску та ін. в різних соціальних прошарків людства, ми отримаємо найразючіші відмінності... Оформилась не тільки класова свідомість, але й особлива класова фізіологія» [11, с. 265]. Отже, виявити «класового ворога» можна й за фізіологічними показниками, як можна регулювати соціально-гігієнічне конструювання «правильних» тіл представників «прогресивних» класів.

Тоталітарне минуле втягує сучасність у свою порожнечу, коли «мертві висмоктали наше останнє бажання культури, закону і порядку» (за Ж. Бодріаром), а культурно-мистецьке життя – справжнє, не сфальшоване ідеологією – пронизує потужний струмінь катастрофізму, «монструозність» масової радянської свідомості [4, с. 19, 122]. Тоталітарна мова радянського офіціозу, ґрунтована на клішованих міфологемах, ідеологемах і символах-симулякрах, деформувала не лише свідомість окупованої й колонізованої нації українців, – екзистенційному руйнуванню піддавалося й «тіло нації» та тілесність окремого індивіда.

Тіло індивіда у просторі тоталітарної держави семантично спустошується, робиться нечутливим до національного етосу й перетворюється на резонатор, віддзеркалення ідеологічно толерованих тілесних практик і «технік тіла». Формується система бездуховного й «безтілесного» комуністичного кітчу, в якому панує «колективне тіло» тотальної радянської людини [4, с. 129], агресивно зорієнтованої відносно всього зовнішнього «неерадянського» світу) й позбавленої сексу (принаймні, в офіційному дискурсі). Деперсоналізація особистості проявляється і на тілесному рівні: з'являється мода на шаблонно-правильні «ікони» радянського стилю життя.

По-суті, вся стилістика й прагматика соцреалізму російсько-імперського штибу базувалася на культивуванні масової посередності, позірної впевненості в собі, проте хворобливо підозрілої до всього, що не є санкціонованим владою (звичка дивитися на людей з перспективи того, чи є вони переслідуваними, чи ні [6, с. 318]). В подібній атмосфері індивіда легко перетворити спочатку на донощика, а згодом на співучасника репресій, збудити в ньому імпульс до вбивства, а далі – моральне відчуття провини за скоєне, докори сумління й саморуйнівні імпульси. Таким індивідом, знеособленим і морально спустошеним, дуже легко керувати – саморуйнування стає звичайним способом життя («руйнуючи себе, індивід живе», за словами І. Смирнова). Цей індивід, «екстравертований мазохіст», світоглядно змаргіналізований та десоціалізований, створює подібну до його власного психотипу «мазохістську соціальність, середовище сталінізму, потребу в доміантному авторитеті».

М. Попович проводить чіткі паралелі між тоталітарними режимами Гітлерівського і Сталінського зразка й доводить, що деперсоналізація особи була свідомо поставленою метою в обох випадках. Метою репресій, окрім боротьби з реальною й уявленою опозицією, було перетворення всього суспільства на безлику масу («колективне тіло»), позбавлену індивідуальності й нездатну на самостійні рішення, а також поширення атмосфери тривоги і депресії, яка паралізувала життя великих мас. Єдиним способом звільнитися від цієї депресії залишалося приєднатися до «масового ентузіазму», включення в натовп фанатичних прихильників «вождя». Таким чином, тоталітарна влада здійснювала цілеспрямовану руйнацію базової моральної і правової структури соціуму, системи «вибір – відповідальність» («Система перетворюється на абсурд, де покарання існує, але невідомо за що; вивіщення може бути таким самим необґрунтованим як і винищення») [12, с. 158-160].

Тоталітарна влада утверджувалася в суспільстві, системно руйнуючи й маргіналізуючи його, завдяки збільшенню масштабів насильства, розширення насильства на нові й нові суспільні кола. За своєю суттю це було з боку влади «легітимізацією страхом», зломом структурних досягнень людської цивілізації, вироблених століттями розвитку («провала в доцивілізаційні форми», за М. Поповичем) [12, с. 160]. З точки зору соціальної антропології масові репресії можуть розглядатися у якості символічного колективного жертвоприношення як архаїчно-варварського засобу соціального єднання й порятунку від «космічного хаосу» (всі учасники ритуалу – співучасники, пов'язані круговою порукою). Влада, котра тримається на насильстві, може сприйматися як потрібна для всіх, але вона все ж лишається «насильством для кожного» [12, с. 115].

Вище вказані міркування підтверджують тезу про те, що в умовах панування тоталітарної системи відбувається системна деструкція людини як цілісного тілесно-соціального утворення, зумовлена, насамперед, зневагою до індивідуальності, її прав і свобод, запереченням самодостатньої цінності окремого людського життя (ґрунтовані на культивуванні всюдозволеності, безконтрольності, необмеженості й абсолютної правоти влади «вождя»).

Джерела та література:

1. Jenner M. Body, Image, Text in Early Modern Europe. / Social History of Medicine. – № 12. – 1999. – pp. 143-154.
2. Викулина Е.И. Конструирование новой телесности: медиализация и забота о себе в годы «оттепели» / Е.И. Викулина / СОЦИС. – № 9. – 2010. – С. 113-119.
3. Гомілко О. Метафізика тілесності: концепт тіла у філософському дискурсі / О. Гомілко. – К.: Наукова думка, 2001. – 340 с.
4. Гундорова Т. Постчорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн / Т. Гундорова. – К.: Критика, 2005. – 264 с.
5. Гусарова Ксения. Мода и социализм: симбиоз или параллельные миры? / Ксения Гусарова // Новое литературное обозрение. – № 87. – 2007. – С. 82-84.
6. Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури / Н. Зборовська. – К.: Академвидав, 2006. – 504 с.
7. Коскі Джефрі. Тоталізація / Джефрі Коскі / Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора. – К.: Основи, 2003. – С. 434-435.
8. Ле Гофф Ж. История тела в средние века / Ж. Ле Гофф, Н. Трюон. – М.: Текст, 2008. – 189 с.
9. Ловцова Н.И. Демографическая проблема: кто виноват и что делать? / Н.И. Ловцова, Е.Р. Ярская-Смирнова // Мир России. – № 4. – 2005. – С. 78-104.
10. Медведєва Н.С. Проблема співвідношення тілесності та соціальності в людині і суспільстві / Автореферат дис...канд. філос. наук: 09.00.03. – К., 2005. – 32 с.
11. Орлова Г. Организм под надзором: тело в советском дискурсе о социальной гигиене (1920-е) / Г. Орлова // Теория моды. – № 3. – 2007. – С. 251-270.
12. Попович М. Бути людиною / М. Попович. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 223 с.

ОПЕРЕЦИЯ «НЕПТУН»

Актуальность данного исследования, заключается в том, что существует много мнений про открытие второго фронта среди историков. Так академик И.М.Майский, считает «затянувшееся открытие» Западного фронта, объясняя стремление Великобритании переложить основную тяжесть войны на своих континентальных союзников, а также на то, чтобы Советский Союз вышел из войны максимально ослабленным. Такую же точку зрения придерживается и М.А.Милыптейн. Американские историки, такие как Р.Шервуд и Д.Эйзенхауэр трактуют позднее открытие второго фронта, с тем что союзникам необходимо было время, для того, чтобы накопить достаточные ресурсы. Таким образом, цель исследования – разобраться в исторических фактах в значении и сроках открытия второго фронта. Соответственно цели исследования установлено задание исследования:

- определить преследуемые цели операции и условия ее успешного проведения;
- объяснить необходимость оперативной маскировки;
- выявить факторы, влияющие на выбор даты наступления.

Нормандская операция, или ее другое название «Оверлорд» - была стратегической операцией Союзников по высадке войск во Франции, в ходе которой союзники пересекли реку Сену, освободили Париж и продолжили наступление к франко-германской границе. Операция «Нептун» являлась одной из фаз операции «Оверлорд», и заключалась в форсировании Ла-Манша. Основные черты операции «Оверлорд» были согласованы во время конференции в Квебеке в августе 1943 [4]. Для этого все военно-морские силы Союзников, задействуемые в операции «Оверлорд», были собраны под командованием английского адмирала Бертрама Рэмсея, который имел опыт подобных крупномасштабных морских операций по транспортировке живой силы и военной техники [6]. Именно эта операция положила начало второму фронту в Европе, и была крупнейшей десантной операцией во Второй мировой войне. Важнейшая ее особенность – огромные масштабы, большая численность высаженных войск и введенных в действие сил на море и в воздухе, которые определялись целью операции – создать самостоятельный фронт [5].

Успешное вторжение в Нормандию должны были принести три элемента, а именно – стратегическая дезинформация противника, тактическая внезапность и техническая изобретательность [2].

Союзники провели масштабные мероприятия, чтобы ввести противника в заблуждение относительно своих намерений. План оперативной маскировки, цель которого была скрыть от противника мероприятия по подготовке вторжения, предлагал проводить простую политику, основанную на трех положениях: первое – откладывать дату вторжения, то есть постоянно убеждать противника, что по разным причинам вторжение в ближайшие время невозможно; второе – создать у врагов впечатление, что удар будет нанесен скорее по восточной, чем по западной части угрожаемого района; и третье – после того, как вторжение произойдет, заставить противника полагать, что это только первый удар и что второй, более сильный удар последует в районе Пад-Кале [6].

Для скрытности подготовки вторжения был запрещен свободный доступ в прибрежные районы Англии, усилена цензура корреспонденции: за 10 дней до высадки задержана вся почта, адресованная военным частям, иностранным посольствам, временно запрещена посылка шифрованных телеграмм, задержана дипломатическая почта [1]. Кроме этого в процессе проведения самой операции запрещались даже радиопередачи в случае повреждения или гибели корабля [5].

За ними должны были последовать еще 2 дивизии. На выбор участка высадки повлияли многие факторы. Во-первых, в этом районе не имелось ни одного крупного порта, и предполагалось, что побережье будет защищено слабее, чем окрестности портов [4]. Во-вторых, после накопления сил экспедиционные войска, наступая в восточном направлении, должны были занять территорию северо-западной Франции. В дальнейшем им предстояло, взаимодействуя с войсками, высаженными на юге Франции, отрезать войска противника в юго-западной Франции, прорвать линию Зигфрида и вторгнуться на территорию Германии. По замыслу англо-американского командования состав экспедиционных войск должен был в полтора раза превышать силы обороны. Поскольку разведка считала, что в Западной Европе находится 65 немецко-фашистских дивизий, состав экспедиционных войск определялся в 90–100 дивизий. В течение первых трех дней после начала высадки предполагалось сосредоточить на плацдарме не менее 25–30 дивизий, способных оборонять захваченный плацдарм от превосходящего противника, а затем ежедневно высаживать не менее одной дивизии [1]. Как и в большинстве сражений, боевые действия первого дня протекали не совсем так, как планировалось. Но в отношении главной цели – высадиться на берег и преодолеть упорное сопротивление противника – оно было вполне успешным и было достигнуто ценою меньших потерь, чем кто-либо надеялся [2].

В ходе подготовки операции «Нептун» ни один вопрос не обсуждался так много, как дата D-дня и время H-часа [1].

Большое значение при определении времени высадки имел учет прилива - в малую воду оголялись подводные оборонительные сооружения противника, построенные против десантных судов. Кроме того, севшие на мель суда легко могли быть сняты с началом прилива. С другой стороны, в малую воду войска высаживались бы на затопляемый во время прилива берег и, следовательно, в случае задержки при высадке или в движении могли произойти небоевые потери. Высаживаемым войскам приходилось бы преодолевать под огнем более широкую полосу пляжа – от уреза воды до оборонительных сооружений противника. Было решено приступить к высадке в малую воду, через 3 часа после отлива. Так как разница времени между моментами полной воды на восточном и западном берегах Сенской бухты составляла 40 минут, то для каждого сектора было установлено свое время начала высадки; максимальный интервал достигал 85 минут. Данные условия в Нормандии наблюдаются периодически, а в июне 1944 г. они приходились на 5, 6 и 7 числа. При невозможности начать высадку в эти дни ее пришлось бы отложить на 18, 19, 20 июня. Вот почему вторжение англо-американских войск во Францию было назначено именно на 5 июня [5].

Кроме этого, вторая важная роль в выборе даты высадки англо-американских войск играла погода. Низкая облачность почти исключила бы предусмотренную авиационную подготовку и поддержку операции с воздуха. Сильный ветер и волнение чрезвычайно затруднили бы выгрузку и выход на берег десантных войск и серьезно осложнили бы действия корабельной артиллерии, особенно мелких кораблей и специально построенных плавучих батарей [6]. Прогноз погоды на 4 июня предсказывал низкую облачность, дождь, сильный юго-западный ветер, умеренное состояние моря. Прогноз погоды на 5 июня был еще хуже. Поэтому высадка десанта была отложена на сутки, то есть на 6 июня, поскольку ожидалось кратковременное улучшение, после чего должна была снова наступить плохая погода [5]. Кроме этого, это был практически уже последний возможный срок, когда операция могла осуществляться при участии крупных военно-морских соединений, так как последние вышли в море из северо-английских баз еще 3 июня и имевшегося у них запаса топлива могло хватить лишь до 6 июня включительно [6]. Операция «Оверлорд» началась в ноль часов пятнадцать минут 6 июня 1944 года, который навсегда вошел в историю как день «D» [3].

Проведенное выше исследование дало возможность сделать такие выводы, что Нормандская десантная операция, которая была самой крупной морской десантной операцией во второй мировой войне, положила начало открытию Второго фронта в Европе, который стал важным фактором в военных действиях анти-гитлеровской коалиции на завершающем этапе войны против фашистской Германии. Также было выявлено, что англо-американское командование успешно решило ряд сложных военно-технических проблем при подготовке и осуществлении операции: скрытность подготовки и внезапность высадки, согласованность действий крупных сил флота, авиации и сухопутных войск при вторжении на Европейский континент и в ходе борьбы за плацдарм, переброску в сжатые сроки через Ла-Манш на необорудованное побережье огромного количества воинских грузов и войск.

Литература:

1. Боевые действия в Атлантике и на Средиземном море. 1939–1945 г. / [Белли В.А., Пензин К. В. Белли В. А., Пензин К. В.] — М.: Военное издательство, 1967. — 480 с.
2. Погю Ф. С. Верховное командование / Форест Погю; [сокр. пер. с английского]. — М.: Воениздат, 1959. — 142 с.

3. Райан К. Самый длинный день. Высадка десанта союзников в Нормандии / Корнелиус Райан [пер. с англ. В. П. Викторова]. — М.: ЗАО Центрполиграф, 2004. — 303 с.
4. Роскилл С. Флот и война. / Стефен Уэнтворт Роскилл; [пер. с англ. А.Г. Больных]. — М., 1974.
5. Типпельскирх К. История Второй мировой войны / Курт фон Типпельскирх. - Бонн, 1954 г.
6. Schofield, B.B. Operation Neptune / Schofield, Brian Betham. — Annapolis: Naval Institute Press, 1974. — 168 p.

Научный руководитель: кандидат исторических наук, Горюнова Евгения

**Ярослава Содоля
(Переяслав-Хмельницький)**

МЕЦЕНАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ БРАНИЦЬКИХ НА СТАВИЩЕНЩИНІ В ХІХ СТ.

Родина відомих польських шляхтичів залишила значний слід в історії Речі Посполитої та Російської імперії. Великі земельні володіння графи мали на території сучасних Білоцерківського та Ставищенського районів Київської області. Різні аспекти діяльності членів родини Браницьких на Київщині розглядали у своїх краєзнавчих дослідженнях Лозанська Г. [1, с.40], Перерва В. [2, с. 269], Яценко В. [6, с. 45], Чернецький Є. [4, с. 736], Степанишина О. [3, с. 186]. Завданням нашої статті є розкриття меценатської та благодійної діяльності графів Браницьких на Ставищенщині. А з останньої чверті XVIII ст і до більшовицького перевороту значна частина нинішнього Ставищенського району належала графам Браницьким. Першим власником був великий коронний гетьман Речі Посполитої Францішек-Ксаверій Браницький, а після його смерті дружина гетьмана Олександра Василівна. У цей час Браницьким належала майже вся територія сучасного району. Винятком були лише кілька сіл на південному заході Ставищенщини, котрі були власністю інших поміщиків. Згодом Ставища стали південною столицею володінь могутніх магнатів – другим містечком у їх маєтках після Білої Церкви. У середині ХІХ ст. та в пореформену епоху (до 1877 р.) ставищанським регіоном володіли онук Ксаверія та Олександри Браницьких Олександр Владиславович Браницький, а пізніше син останнього Владислав Олександрович Браницький.

Крім активної господарської діяльності у своїх маєтностях, Браницькі здійснювали меценатські проекти. У ХІХ ст. досить популярним серед великих промисловців Російської імперії було церковне меценатство. Оскільки Браницькі були католиками, вони активно сприяли розбудові костелів у своїх польських володіннях. І все ж під тиском громадськості та урядових і церковних установ змушені були жертвувати кошти на спорудження православних церков на Ставищенщині. Так, досить довгу і майже детективну історію мало спорудження Свято-Покровського храму в Ставищах.

У 1804 році тут згоріла дерев'яна Покровська церква. Через кілька років після пожежі графиня О. Браницька наказала ставищанській економії виділити для будівництва нової кам'яної церкви всі необхідні матеріали. У той час економічним життям Ставищ управляв пан Врублевський, котрий відразу ж виконав наказ графині. Однак пізніше, в часи війни з наполеонівськими загарбниками, ставищанським стало не до будівництва церкви і наступники Врублевського використали приготівлені матеріали для потреб економії [2, с. 145]. Через кілька років після розгрому Наполеона, коли вже цілком налагодився мирний ритм життя, ставищанці знову згадали про намір графині спорудити Покровський храм. Після кількох років судової тяганини, втручання київського губернатора Браницькі стали допомагати будівництву храму.

У цей час графиня Олександра Василівна Браницька перебувала вже у вельми похилому віці й мала намір скласти свій духовний заповіт з обіцянкою збудувати 12 православних церков. У 1836 р. один з її повірених звернувся до київського митрополита Євгенія (Болховітінова) з проханням благословити повторний початок будівництва Покровської церкви. Владика Євгеній, знаючи матеріальні можливості графині, відразу ж підписав "храмозданную грамоту", котра знаменувала реальний початок відродження згорілого храму [5, с. 458]. Аристократка вирішила споруджувати нову церкву на іншому місці й вчинила досить мудро, адже згорілий Покровський храм стояв посеред міста, оббудований масивами єврейських будинків. Тут неодноразово спалахували жакливі пожежі, що було небезпечно для церкви. Місцина ж при в'їзді у Ставища була вільною від іудейських забудов і тут їй уже не загрожувало полум'я пожеж.

Церкву розпочали будувати, але після смерті православної графині Олександри її сини-католики не поспішали завершувати будівництво. Храм було закладено у 1836 р.

Через слабе фінансування завершити будівництво вдалося лише у 1852 р. 1 листопада храм було урочисто освячено тарасанським протоієреєм о. Андрієм Пахаловичем [2, с. 145].

Пробували графи Браницькі стати й меценатами будівництва нової Свято-Успенської церкви у ставищанському передмісті Розкішній. Успенська парафія протягом ХІХ ст. змінила 2 храми. Перший з них був збудований ще в 1726 р. і саме до нього близько пів століття ходили всі ставищанці після загибелі у вогні дещо "молодшої" Покровської церкви (була збудована у 1736 р.) [3, с. 118]. Йшлося про необхідність збудувати новий храм у передмісті Розкішній, мешканці якої і складали більшість прихожан Успенської церкви. Але мирянам без допомоги поміщика було непросто спорудити нову церкву. Київський губернатор з приводу цього відправив запит до Ставищанської економії Браницьких. Олександр Браницький висловив згоду про надання допомоги, проте висунув умову про зміну місця будівництва, запропонувавши за виселення Успенської церкви близько 6-ти тисяч карбованців [4, с. 123-125]. Пригожани відмовилися від графської подачки і зберегли за собою віками намолене місце Успенської святині. На будівництво нової споруди храму 50000 крб. виклопотав генерал-губернатор і близько 1,5 тисячі крб. зібрала громада [2, с. 254].

Мали відношення Браницькі і до спорудження храмів у селах Красилівка, Янишівка (нині Іванівка) [4, с. 123]. Загалом же графське церковне меценатство здебільшого відбувалося під пильним контролем влади світської і церковної.

Шкільне меценатство графів було більш масштабним, адже в спорудженні ними державній школі у Розкішній навчалися і православні діти, і нащадки католицької шляхти. У 1885 р. інспектор народних училищ Київської губернії повідомив своє начальство, що власник містечка граф В. Браницький мав намір допомогти відкриттю державної двокласної школи на відсотки з капіталу О.В. Браницької [2, с. 239]. Будинок, який граф Браницький виділив для створення школи знаходився в доброму стані. Крім, того в будинку змогли розміститися дві квартири вчителів і один клас. До будинку Браницький запропонував з будувати прибудову цегляну для другого класу.

Проект було реалізовано, і в Розкішній 1 листопада 1885 р. з'явилася державна школа, котра була спільною для мешканців Ставищ, Розкішної та найближчої округи. І швидко стала тісною для бажаючих навчатися. Незабаром число учнів збільшилося настільки, що керівництво школи змушене було відмовляти багатьом бажаючим навчатися, за недостатністю класних кімнат. Тому граф Браницький звернувся до попечителя Київського навчального округу В. Вельямінова-Зернова з проханням будівництва двохповерхового кам'яного приміщення, яку буде фінансувати сам. Визнаний архітектор склав проект нового приміщення і розрахунок на неї в сумі 33885 руб. 49 коп. [4, с. 123].

Оскільки побудова великої школи на території нинішньої Розкішної була справою для того часу незвичайною (абсолютна більшість шкіл являли собою убогі дерев'яні хатини), то справою побудови такого училища займалися два міністри (освіти і внутрішніх справ), а згодом кошторис витрат на ставищансько-розкішнянську школу затверджував особисто російський імператор Олександр III. Саме монарх власноручно підписав складений міністром внутрішніх справ Дурново і схвалений Державною Радою імперії документ, котрий визначив асигнувати 9370 крб. на побудову тієї школи, та 1794 крб. на поточні витрати двох шкіл – у передмісті Ставищ Розкішній та Кожанці (сучасний Фастівський р-н) [5, с. 445].

Допомагала будівництву і ставищанська економія графів Браницьких, котра виділяла матеріали, організовувала робочу силу тощо. Станом на 1896 р. школу було вже споруджено. У жовтні 1896 року з цього приводу було затверджено офіційний акт, у якому зазначалося, що будівництво навчального закладу в Розкішній обійшлося в 34342 крб. 93 коп. [3, с. 120]. Школу на кошти давно померлої графині спорудили на віки: вона є окрасою Розкішної і ще й зараз виконує своє призначення.

Капітали О.В. Браницької неодноразово використовувався для підтримки церковно-парафіяльних шкіл у Ставищанському регіоні. Відомо, що у 80-х роках XIX ст. кошти меценатки використовувалися на утримання церковнопарафіяльних шкіл у Антонівці, Брилівці, Попружній, Розумниці. Подекуди траплялися й випадки меценатства і нащадків Олександри Василівни. Так, у с. Янишівці графиня Браницька подарувала школі десятину землі, на якій було споруджено нове шкільне приміщення.

Графиня будувала на Ставищанщині не тільки школи, але й медичні заклади. У м. Ставищах на кошти Браницьких було споруджено лікарню, яку обладнали за найвищими тогочасними стандартами. Тут щороку лікувалися сотні місцевих мешканців. Лише у 1851 р. послугами лікарні скористалися 529 чоловіків та 204 жінки з місцевих графських маєтностей. Послуги лікарні були безкоштовними. Цього ж року витрати графів на утримання лікарні склали 1206 крб. і не було жодного карбованця прибутку [1, с. 26].

Графська лікарня діяла протягом довгих десятиліть. У 1904 р. у ній побував київський генерал-губернатор, котрий звернув увагу на перебування в медичному закладі великої кількості селян, травмованих під час роботи. Високопоставлений чиновник, який підлягав безпосередньо російському імператору, наказав скласти список покалічених із зазначенням причини виробничих травм. Один з місцевих службовців склав такий реєстр. Із нього видно, що лікувалися в Ставищах мешканці досить широкої околиці [1, с. 37].

Таким чином, можна відзначити, що на Ставищанщині меценатство графів Браницьких носило практичний характер – графиня досить активно підтримувала те, що мало позитивний вплив на їхній бізнес і вже в другу чергу дбала про духовні та інші запити місцевого населення. Меценатські кроки були досить продинокими і нерідко здійснювалися виключно завдяки тиску влади.

Література:

1. Лазанська Т. Гетьманша Білоцерківщини та її нащадки (з історії роду Браницьких). – К., 2003. – 40 с.
2. Перерва В.С. Графиня Браницька: Підприємці і меценати. – Біла Церква, 2010р. – 269 с.
3. Степанович О. Господарства графів Браницьких на Київщині і реформа 1861 р. в їхніх маєтностях // Студії з історії України. – Т.3. – К., 1930. –186 с.
4. Чернецький Є. Браницькі герб Корчак. – Біла Церква: Видавець О.В. Пшонківський, 2003. – 134 с.
5. Чернецький Є. Браницькі. – Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2011. – 736 с.

Науковий керівник: кандидат політичних наук, доцент Дем'яненко Віра Миколаївна

Ірина Трускавецька
(Переяслав-Хмельницький)

ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВИХ ПОШУКІВ УЧЕНИХ-БІОЛОГІВ (ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧ. XX СТ.) У РЕЦЕНЗІЯХ Й. К. ПАЧОСЬКОГО

Вивчаючи історію біологічної науки, ми не можемо залишати поза увагою надбання минулого. Важко уявити прогресивний розвиток сучасних досягнень без максимального осмислення та оцінки здобутків попередників.

У процесі розвитку біологічної науки завжди наявні характерні риси минулого, тому важливими умовами пізнання істини, є оцінка результатів наукових пошуків учених-біологів, у рецензіях природодослідників. Періодичні видання «Труди Бюро по прикладній ботаниці», «Вестник естествознания» відзеркалюють погляди на стан біологічних досліджень, демонструють цілий спектр думок науковців.

Завданням нашого дослідження є розгляд критичних відгуків Йосипа Конрадовича Пачоського, що містять аналіз, пропозиції, рекомендації, зауваження на дослідження учених-біологів другої половини XIX – поч. XX ст.

У періодичному виданні «Вестник естествознания» Й. К. Пачоський аналізує результати проведених досліджень В. Липським у закаспійському краї (1887 і 1889 рр.). З архівних даних відомо, що Й. К. Пачоський тісно співпрацював з Володимиром Іполитовичем, який дуже любив і поважав ученого, звертався до нього за порадами і консультаціями. Про це свідчать рецензії та реферати Йосипа Пачоського на його статті.

Рецензент зазначив, що на основі своїх спостережень автор видав наукову працю «Ботаническая экскурсия за Каспий» (1891 р.), у якій перерахував 177 видів явнотрапляючих рослин, із них деякі види рослин, дослідником описано вперше (*Acanthophyllum brevibracteatum* Lipski (Кизыл-Арвад), *A. latifolium* Lipski (Узун-Ада), *Reaumuria reflexa* Lipski (Кизыл-Арвад), *Cousinia dichacantha* Lipski (Узун-Ада), що є досить важливим на думку Й. К. Пачоського, для розвитку біологічної науки [1, с. 156].

Значний вклад у вивчення флори Криму вніс В. Агєенко. Результати досліджень висвітлює у науковій праці «Флора Крыма. Ботанико-географический очерк Таврического полуострова» (1890 р.).

Рецензент зазначає, що автор багато уваги приділив питанням ресурсознавства та історії ботаничних досліджень Кримської флори. Наукові експедиції здійснював з метою збору порівняльного матеріалу по тих таксонах флори Криму, які вимагали критичної обробки, зумів внести багато цінного й нового в систематику багатьох важливих родів.

Однак, Йосип Конрадович відмітив, що у роботі дослідника були, безперечно, й окремі огріхи, недоліки, допущені автором, але це не заважає в цілому дати високу оцінку науковому доробку В. Агєенка [2, с. 158].

В 1914 р. у періодичному виданні «Труди Бюро по прикладній ботаниці» побачила світ рецензія Й. К. Пачоського на наукові праці «Луга по нижньому теченню реки Меши» Какса А. та «Материалы по исследованию лугов Казанской губ. Притоки реки Меши: р. Нурма, Ушня. Среднее и верхнее течение реки Меши» Крылова С., Потапьевского Н.

У ній зазначено, що основна увага вчених зосереджена на вивченні луків Казанської губернії, зокрема запропоновано опис та класифікацію заливних луків, проаналізовано склад їх ґрунтів та рослинний покрив, подано фотографії, схеми чергування рослинних угруповань по зонах, починаючи від зони незаливних луків до зони низького рівня.

Рецензент зауважує, що у дослідженнях науковців недостатньо звернуто увагу на факти неспівпадіння тривалості покриву луків водою з кількістю і якістю відкладеного нею осаду [3, с. 478-479].

Проблемі вивчення луків приділена належна увага у рецензованій Й. К. Пачоським науковій роботі М. Григор'єва «Второй краткий предварительный отчет о работах 1913 г. Экспедиция Владимирского Губернского Земства по изучению лугов».

Рецензент підкреслює, що дослідник особливу увагу приділяє вивченню будови рослинних угруповань, зокрема акцентує увагу на будові кореневої системи, приводить таблиці у яких вказано вагу коріння у грамах (площею 500 см² ґрунту, де товщина шару 5 см і глибина 50 см.). М. Григор'єв приходить до висновку, що головна «масса» коріння знаходиться більш поверхнево у притерасній частині долини ніж у прирічковій. Особливість кореневої системи, на думку автора, полягає у тому, що у прирічкових частинах долини, при наявності процесів змиву і наносу, завжди можливе знищення щойно утвореної дернини і навпаки при незначному наносі можна очікувати стару дернину.

Висвітлена дослідником думка, видається Й. К. Пачоському не зовсім переконливою. Рецензент наголошує, що від прирічкової до притерасної частини долини змінюється систематичний склад рослинних угруповань, саме тому, очевидно, справа не у віці дернини, а у самому їх типі, зумовленому неоднорідністю життя різних частин долини [4, с. 479-481].

Наукову цінність має дослідження Г. Боровикова «Очерк растительности восточного Заангарья», у якому проаналізовано рослинність східної частини Заангар'я (період 1909-1910 рр.) за видами рослинних угруповань, з вказівкою на взаємозв'язок їх один з одним та вплив зовнішніх факторів на їх розвиток і ймовірність походження цих угруповань. Дослідник систематизує трав'янисті угруповання, характеризує особливості луків, боліт, водної (*Potamogeton natans* L., *P. Perfoliatus* L., *Nuphar luteum* Sibth) та дерев'яної (ялина, сосна, кедр) рослинності досліджуваної території.

Цінність роботи, на думку Й. К. Пачоського, полягає у тому, що автор вдало подав класифікацію рослинних угруповань східного Заангар'я, зокрема, він вказав на те, що луги даної місцевості зустрічаються досить рідко, зазвичай на островах. Для них найбільш характерна рослинність таких видів: *Alepocurus ptatensis* L., *Agropyrum repens* B., *Agrostis alba* L., *Trifolium repens* L., *Lathyrus pratensis* L. та ін. [5, с. 755-757].

Спеціальне дослідження проблеми рослинності Сибіру і Туркменістану знайшло відображення у дослідженні «Предварительный отчет о ботанических исследованиях в Сибири и Туркестане в 1912 г. (1913 р.)» за редакцією Б. Федченка, де подано цілий ряд коротких нарисів, складених ботаніками, які брали участь у ґрунтово-ботанічній експедиції, організованій влітку 1912 р.

Загалом, Й. К. Пачоський констатує актуальність цього доробку, зокрема, зазначає, що нариси супроводжуються маршрутними картами досліджуваних районів тощо.

Рецензент акцентує увагу на тому, що нариси дещо перевантажені великою кількістю ілюстрацій та фотографій, які перешкоджають цілісному сприйняттю наукового матеріалу. Деякі пояснення до таблиць не відповідають дійсності, так, наприклад, таблиця 54 (верхня частина) відтворює, судячи з надпису під нею, «горіховий ліс біля р. Ту-мая». В дійсності лісу на цій таблиці зовсім не видно, потрібно здогадуватися, що темні плями, розкидані на фото, є лісами. Проте доцільніше було б замінити пояснення до таблиці назвавши фото не лісом, а межигір'я, щоб не викликати непорозуміння у читачів [6, с. 1011-1012].

Аналізована Й. К. Пачоським праця П. Крилова «Степи западной части Томской губернии» (1915 р.) служить теоретичною основою для подальших наукових досліджень. У праці автор поділяє досліджуваний район на три області: 1) лісову, 2) степову і 3) пустинно-степову.

Позитивним є те, що досліджувані види рослин, П. Крилов систематизує і зводить в одну таблицю, в якій для 461 виду вказана ступінь розповсюдженості по рослинних областях. Окрім того, П. Крилов розглядає рослинність борів й інших включень у степах. Й. К. Пачоський зауважує, що у роботі поділ рослин на степові та лісові є цілком свавільним. Під лісовими рослинами у автора фігурують несправжні лісові рослини, а рослини, що зростають масово у лісовій області відкритої місцевості [7, с. 263-267].

На наукових засадах ґрунтується дослідження В. Сукачева «Болота, их образование развитие и свойство» (1915 р.), присвячене вивченню боліт. На думку науковця, ця проблема видається актуальною, у зв'язку з тим, що у Росії близько 7% площі займають болота. Процес утворення боліт відбувається двома способами: 1) шляхом заростання водойм і 2) шляхом заболочення сухих місцевостей. На думку рецензента, перший із цих способів, автором вивчено краще ніж другий [8, с. 267-269].

Оцінюючи науковий доробок О. Янати «О природе и хозяйстве Крымской Яйлы в связи с влиянием ее на водный режим горного Крыма» (1917 р.), Й. К. Пачоський схвалює пропонувану автором гіпотезу, згідно якої безлісся пояснюються винищенням лісів за безпосередньої участі людини. Цінність даної роботи Й. К. Пачоський вбачає в тому, що результати вивчення місцевості, у зв'язку із загальними ботанічними і ґрунтовими дослідженнями, дадуть фундамент для проектування практичних заходів з вирішення яйлинського питання [9, с. 263-265].

Флора степів Мелітопольського і південно-західної частини Дніпровського повіту, Таврійської губернії висвітлена О. Янатою у «Трудах Бюро по прикладной ботанике» (1916 р.).

На думку рецензента, цінність роботи О. Янати, полягає в описі досліджуваних степів і їхніх рослинних угруповань. Автором вдало підкреслено поділ ґрунтів на зони: 1) прибережні солончаки, 2) світло-каштанові піски, 3) каштанові, 4) бурі чорноземи, що містять 3,5-4% гумусу, 5) чорноземи з вмістом 4,5-5 % гумусу, 6) чорноземи з вмістом 5-6% гумусу і більше.

Щодо фотографій, ілюстрацій, які містяться у кінці роботи, то не усі відповідають своєму призначенню, зауважив Й. Пачоський.

У 1917 р. світ побачила рецензія Й. К. Пачоського на науковий доробок «Очерк растительности Око-Ангарского края Иркутской губернии» А. Криштофовича.

Рецензент підкреслює короткий історичний нарис досліджуваної місцевості у ботанічному відношенні, акцентує увагу на тому, що Іркутську губернію мало вивчали. Аналізуючи науковий доробок вченого, рецензент зазначив, що рослинність луків за своїм складом і формою, із поданого автором списку, нагадує рослинність луків Європи, зокрема: *Alopecurus pratensis* L., *Agrostis alba* L., *poa pratensis* L., *Triticum repens* L. та ін. Особливість роботи, на думку Йосипа Конрадовича, полягає у детальному описі проведених автором досліджень, чим і вирізняється серед інших ботаніко-географічних праць, виданих Переселенським Управлінням [10, с. 236-237].

Отже, проаналізувавши критичні відгуки Й. Пачоського на наукові доробки учених, ми бачимо, що в історії ботаніки, рецензент займає почесне місце, як видатний систематик, флорист і ботаніко-географ, як неперевершений знавець гербарної справи і блискучий організатор заповідних об'єктів.

Високо освічений дослідник тісно співпрацював як з вітчизняними, так із зарубіжними біологами, які звертались до нього за порадами, консультаціями й авторитетною підтримкою. Про це свідчать рецензії та реферати Пачоського на статті В. І. Липського, А. Янати, В. Сукачева, С. Крилова, та багато інших. Усього, Йосипом Конрадовичем висвітлено оцінку результатів близько 50 наукових робіт учених-біологів. Всі вони друкувались в основному в «Трудах по прикладной ботанике» та «Вестниках естествознания».

Література:

1. Пачоский И. Рецензия на статью В. Липского «Ботаническая экскурсия за Каспий» // Вест. естествозн. – 1891. – № 4. – С. 156
2. Пачоский И. Рецензия на статью В. Агиенка «Флора Крыма. Ботанико-географический очерк Таврического полуострова» Вест. естествозн. – 1890. – № 4. – С. 158
3. Пачоский И. Рецензия на статью А. Какса «Луга по нижнему течению реки Меши» // Труды Бюро по прикладной ботанике. – Петроград, 1914, № 7. – С. 478-479
4. Пачоский И. Рецензия на статью М. Григорьева «Второй краткий предварительный отчет о работах 1913 г. Экспедиция Владимирского Губернского Земства по изучению лугов» // Труды Бюро по прикладной ботанике. – Петроград, 1917, № 7. – С. 479 – 481.
5. Пачоский И. Рецензия на статью Г. Боровыка «Очерк растительности восточного Заангарья» // Труды Бюро по прикладной ботанике. – Петроград, 1915, № 4. – С. 755 – 757.
6. Пачоский И. Рецензия на статью Б. Федченка «Предварительный отчет о ботанических исследованиях в Сибири и Туркестане в 1912 г.» // Труды Бюро по прикладной ботанике. – Петроград, 1915, № 6. – С. 1010 – 1012.
7. Пачоский И. Рецензия на статью П. Крылова «Степи западной части Томской губернии» // Труды Бюро по прикладной ботанике. – Петроград, 1913, № 2. – С. 263 – 267.
8. Пачоский И. Рецензия на статью В. Сукачева «Болота, их образование развитие и свойство» // Труды Бюро по прикладной ботанике. – Петроград, 1916, № 5. – С. 267 – 269.
9. Пачоский И. Рецензия на статью О. Янати «О природе и хозяйстве Крымской Яйлы в связи с влиянием ее на водный режим горного Крыма» // Труды Бюро по прикладной ботанике. – Петроград, 1917, № 4. – С. 263 – 265.
10. Пачоский И. Рецензия на статью А. Криштофовича. «Очерк растительности Око-Ангарского края Иркутской губернии» // Труды Бюро по прикладной ботанике. – Петроград, 1915, № 1 – 2. – С. 236 – 237.

“КЛАСОВА БОРОТЬБА” ЯК ІСТОРИЧНА ПАРАДИГМА СУЧАСНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ

Майже двадцять років відділяє наше сьогодення від розпаду Радянського Союзу. Ця точка відліку відкрила нові шляхи пошуку перспектив творення власної історії. Проте аналіз вітчизняної суспільної повсякденності дає всі підстави стверджувати, що вони позначені рудиментами ще радянської епохи. Важливим аргументом у цій ситуації постає уявлення про історію, як про “боротьбу класів”. Не варто піддавати нищівній критиці якість цієї радянської продукції, але залишати поза увагою теж було б занадто самонадіяно. Як відомо, вперше поняття “класової боротьби” увів у вжиток і систематизував видатний німецький філософ Карл Маркс, розуміючи під ним конфлікт в антагоністичному суспільстві, що є рушієм прогресу.

У СРСР Марксове вчення було взято на озброєння, і за лєнінсько-сталінським зразком уже трактувалось у спрощеному вигляді, проте охоплюючи всі сфери суспільного буття (економіку, ідеологію, культуру тощо) та виправдовуючи революційне насильство. Пізніше, в брежнєвську добу, це поняття трансформувалося відповідно до тогочасних геополітичних реалій, зокрема, з метою атаки капіталізму і обґрунтування цих дій. Отже, весь цей час “партійний принцип” написання історії вважався пріоритетним.

Цікаво, що вибудувана на радянських взірцях вітчизняна історія достатньо легка для засвоєння. Та у своєму не надто критичному підході для людини мислячої вона багато в чому породжує недовіру. А тому сьогодні актуальним постають питання: “Наскільки заважає позбутись і чи має велику силу поняття “класової концепції?”, і “Як впливає це на тих, хто пише історію?”. Не дивно, що надмірна заангажованість, і можливо, пошуки нових критеріїв оцінки минулого зробили цю тему дещо непривабливою чи точніше – призабутою.

Отже, потреба в аналізі відображення класових концепцій у вітчизняній історичній думці – беззаперечна. Особливо це актуально зараз, коли серед істориків відчувається нагальна потреба конструювання нової дослідницької методології.

Історія пишеться авторами, але її вплив поширюється на все суспільство. І основне ремесло історика, як перевізника між минулим та майбутнім, полягає у справедливій інтерпретації та аргументації під час роботи “від джерела”. Перекопати у слушності своїх міркувань – завдання не з легких. Як справедливо зауважив французький письменник Жозеф Жубер: “До історичної розповіді повинні додаватись лиш такі роздуми, до яких розсудливий читач, не може дійти власним розумом” [1].

Сучасна проблема об’єктивного відображення “історичної розповіді” у вітчизняній науці набула дискусивного характеру. Особливо це помітно в теперішніх умовах, в час відходу від традиційної свого часу марксистської концепції теорії суспільства. Однак, конструювання схеми національної історії зберігає чимало моментів матеріалістичної спадщини. Це і не дивно, бо ще недавно марксизм був чи не єдиною доступною методологією. Виховна функція історії є однією з визначальних. Але як уберегти суспільну свідомість (а тут ми вже можемо диференціювати і політичну еліту, і широку маси населення) від сфальшованої подачі минулого. Переважно функція історичного пізнання реалізується через читання підручника (назвемо її дидактична функція). Спокуса ідеологічного впливу на маси через підручник не втратила свого резону і сьогодні ми спостерігаємо, як коригування змісту, враховуючи актуальні політичні процеси, постійно триває.

Наведемо приклад. В одному з уривків розділу “Українська національно-демократична революція” навчальної книги О. Бойка: “Після падіння царизму перед суспільством постали невідкладні завдання, з’явилися нові проблеми. Першочерговим було створення нової стабільної держави, визначеність у питанні про участь у війні, подолання негативних тенденцій у економіці, вирішенні аграрного та національного питань” [2, с. 316].

Лаконічна мова підручкового історіописання та використання в науковому арсеналі словосполучень “падіння царизму”, “створення нової стабільної держави”, “вирішення аграрного та національного питань” схиляють до інтерпретування встановлення радянської влади, як цілком виправданого та закономірного процесу. До того ж це породжує одномірний погляд на період історії України в роки національно-демократичної революції 1917-1920 рр., враховуючи його насиченість “білими плямами”.

Не потрібно вдаватися до глибоких пошуків, щоб знайти схожі тенденції до написання в попередниці – радянській історичній науці. Зразком послугує звичайний підручник з історії СРСР: “З перемогою революції активізувалася демократична боротьба всіх народів Росії за національний і визвольний рух... Вирішення національного питання було можливим лише в спільній боротьбі за втілення соціальних перетворень, демократичних свобод, корінної аграрної реформи” [3, с. 195].

Пошуки в західній історіографії витоків проблематики наштовхують на інакше розуміння, застосовуючи “ревізійні” погляди на Радянський Союз як творця націй. Сергій Єкельчик, канадський історик за походженням із України зазначає: “У “робітничо-селянській державі”, в якій жили – принаймні на папері – винятково робітники й колгоспники, категорія “класу” втратила свою таксономічну вартість. Національність стала єдиним універсальним ярликом для класифікації й управління масами радянських громадян. Тож не дивно, що національності перестали вважатись рівними... Якщо у двадцятих роках СРСР був державою різних національностей і нерівних класів, то в кінці тридцятих він перетворився на державу рівних класів і нерівних національностей, де центр ототожнювався з російською нацією” [4, с. 19-20]. У результаті отримуємо не стільки акцентування на суспільній стратифікації, скільки на національній цінності. Західна історіографія, уже давно відмовилась від лінійних схем історичного розвитку і не займається вивченням історії націй, держав тощо. Такий шлях пояснення історичних подій демонструє відцентрові ознаки єдиності життєздатної культури, і дає змогу читачеві перевести погляд із колоніальної боротьби на приховану символіку.

Утім, попри окремі відмінності, “марксизм” має всі шанси для того, щоб викристалізуватися, а не залишитися чи “розтанути” в українській незалежній історіографії як “стара хвороба”. Бо дається взнаки зокрема те, що великий масив істориків було підготовлено в “радянську епоху” і це призвело до формування колективної системи цінностей. Як наслідок, отримуємо захисну реакцію, тих хто чтився в СРСР. А спрощене розуміння історії і трактування з ідеологічних позицій значно полегшує дослідницький підхід. Показовою, в даному випадку, є діяльність діаспорних істориків, що відкинули софістиковане бачення і вдалися до заповнення вакууму української національної історії.

Важливе місце у відновленні і дещо оновленому формуванні національних цінностей посідає урядова політика пам’яті. Бо національна ідея є важливою умовою розвитку держави і буде реалізовуватись залежно від сприймання її молодим поколінням.

Політика, як процес, як діяльність, як боротьба завжди відбувається за певними правилами. Вони можуть бути – архаїчними – ненависть до конкурента і непримиренність до його поглядів, зрада і т.п., а можуть бути і цивілізованими, спрямованими на конструктивні дії, співробітництво, толерантне ставлення, здоровий прагматизм. Класова непримиренність кореспондує з політичним життям і суспільними реаліями минулого. У сучасну добу постмодернізму саме толерантність має бути і у нормативному плані тим засобом, який сприятиме передбачуваності і послідовності політичного курсу України в цілому [2, с. 43].

Розглядаючи якоюсь мірою постмодерне українське суспільство, об’єктивно зіштовхуємось із традиційним розподілом на основі ідеологічних та світоглядних принципів. Останнім часом у науковій літературі зберігається дослідна парадигма вивчення соціальної структури і соціальної стратифікації. Основу нинішнього вітчизняного суспільства складають колишні верстви радянського соціуму, де, незважаючи на так бажану “однорідність”, зберігалися становість, вертикальні зв’язки типу “панування – підпорядкування”.

Певна річ, аналізуючи сучасне українське суспільство, треба розглядати його не лише з погляду марксизму, а й залучати наукові досягнення світової наукової думки. Вдаючись до аналізу відносин власності на засоби виробництва, доводиться констатувати про наявність стратифікації на основі політичних та економічних чинників.

Огляд “некомуністичного” суспільства, яке отримали в результаті перехідного пострадянського етапу, породжує багато дискусій. Однією з таких є процес утворення та становлення “середнього класу”. Адаптація до нових політичних процесів дає можливість розглядати його не інакше, як соціальне замовлення. Ця “золота середина”, що мала б пов’язати ланками “верхи” та “низи” і сприяти консенсусу, так і не змогла утвердитись. Натомість отримали природну жагу українця стати таким і зайняти своє,

визначене місце. А тому заради “зміцнення середнього класу” політичні еліти діють, керуючись своїми довгостроковими інтересами, де поєднання слова і діла суттєво розходяться.

Для об’єктивної оцінки теперішнього становища продуктивним залишається ще веберівський суспільний поділ на страти: а) клас як “клас власників”, в якому класовий статус індивідів детермінований насамперед диференціацією розмірів володінь, б) клас як “обмежений клас”, в якому класова ситуація індивідів детермінована перш за все їхніми можливостями експлуатувати послуги на ринку; в) клас як “соціальний клас”, структура якого складається з безлічі класових статусів, між якими цілком можливо чи спостерігається як типовий факт взаємна зміна індивідів, що відбувається на персональній основі або в рамках декількох поколінь [5, с. 150].

Проблема пошуку механізму, що б адекватно пояснював стратифікацію вітчизняного постмодерного суспільства є чи не одним із ключових питань у пошуку до “історичної справедливості”. Бо серед пріоритетів національної ідеї є створення консолідованої нації, з урахуванням її свідомості та ментальності. А це можливо за умови досягнення соціальної рівноваги, урахуванні інтересів індивідів та відмови від пострадянських (фактично ж радянських) стереотипів.

Аналіз вітчизняного суспільства дає підстави стверджувати, що навіть в умовах політичної трансформації, класовий підхід як дослідний конструкт не втратив своєї актуальності. Ця “криза” ще зберігається в історичній думці і охоплює її важливі складові: наукову, дидактичну і політичну та масову.

На наш погляд, до пріоритетів об’єктивного відображення дійсності у сучасній історичній думці варто залучати і нові здобутки світової науки, враховуючи позиції і нової генерації вчених. Поєднання цих сприятливих чинників і стане надійним фундаментом справедливого, позбавленого “білих плям” та фальші, об’єктивного (у веберівському розумінні) висвітлення та сприйняття минулого.

Література:

1. Жубер Ж. Цитаты, афоризмы и крылатые выражения // <http://www.aforismo.ru/authors/3016/>
2. Бойко О. Історія України. – К.: Академвидав, 2007. – 688 с.
3. Кондуфор Ю., Котов В. История СССР. – Киев.: Вища школа., 1987 – 342 с.
4. Єкельчик С. Імперія пам’яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві / Пер. з англійської Миколи Климчука і Христини Чушак. – К.: Критика, 2008. – 304 с.
5. Вебер М. Основные понятия стратификации // СОЦИС. – 1994. – № 5. – С. 169-183.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, Шамара Сергій Олександрович

Володимир Швець
(Черкаси)

КРИЗА ЧЕТВЕРТОЇ РЕСПУБЛІКИ У ФРАНЦІЇ ТА ПРИХІД ДО ВЛАДИ ШАРЛЯ ДЕ ГОЛЛЯ

Французька Республіка – одна з найрозвинутіших країн сучасного світу, постійний член Ради Безпеки ООН, центр світової і європейської культури.

Період П’ятої Французької республіки – це час першого повоєнного періоду, що відобразив глибоку перебудову політичної системи, який супроводжувався перегрупуванням основних партійно-політичних сил і важливими соціально-економічними реформами. Історія Франції в XX столітті в цілому і процес створення П’ятої республіки зокрема, нерозривно пов’язана з іменем генерала Шарля де Голля. Велику роль в здійсненні цих мір відіграли погляди генерала де Голля і його соратників. Своєю діяльністю де Голль значно вплинув на політичний розвиток воєнної і повоєнної Франції та зробив великий вклад в політичну історію французької держави в сучасну епоху. Впливав на формування самосвідомості французького народу, відстоював інтереси людей в період перебування на посту президента. Вирішуючи питання про новий державний устрій і конституцію, прихильники генерала де Голля схилилися до створення республіки президентського типу з сильною виконавчою владою, здатною протистояти режиму партій.

Джерельну базу роботи становить Конституція Франції 1958 року. Історіографія проблеми достатньо широка, виокремимо лише Арзаканяна М., Сюндюкова І. та Лозовицького О., роботи яких ми і взяли за основу нашого дослідження.

Мета наукової студії полягає у вивченні суспільно-політичних процесів, що відбувалися у Франції в період першого повоєнного періоду і передумови, що призвели до створення п’ятої Французької Республіки та приходу до влади Шарля де Голля.

Упродовж 12-літньої історії Четвертої республіки Французька комуністична партія залишалася найголовнішою дестабілізуючою суспільною силою. Спираючись на підтримку ВКП (Всезагальної конфедерації праці), комуністи час від часу вдавалися до організації масових страйків, що підривало економічну політику будь-якого коаліційного уряду. В самих Національних зборах фракція ФКП, приєднуючись до будь-якої опозиційної сили, могла звалити будь-який уряд, що вона часто й практикувала. Принагідно зазначимо, що впродовж цих 12 років у Франції змінилося 20 кабінетів.

Саме тому зусиллями правочентристського блоку в квітні 1951 р. Національні збори прийняли новий виборчий закон, за яким у Франції впроваджувалася мажоритарна система голосування в один тур. Вона дозволяла утворювати передвиборні коаліції за списками в рамках департаментів навіть без попереднього оголошення спільної програми. Така система голосування вдарила не лише по позиціях комуністів. Вона вибила ґрунт з-під ніг голлістського руху [4, с. 56]. До того ж, у липні 1952 р. в парламентській фракції РПФ відбувся розкол, 34 депутати-голлісти утворили самостійну фракцію під назвою “Республіканська і соціальна дія” (АРС). Ще одного дошкульного удару голлістський рух зазнав на муніципальних виборах 1953 р., де він зазнав поразки.

Після цього де Голль оголосив, що його партія відмовляється від парламентської діяльності. Він поставив перед депутатами-голлістами категоричну вимогу “не виступати більше від імені його партії у парламенті і не пов’язувати з нею відповідальності за свою парламентську діяльність” [5, с. 9-11].

Криза РПФ продовжувалася поглиблюватися. В 1953 р. у партії залишилося не більше як 100 тисяч членів, а її лідер вийшов з партійного керівництва. У червні 1954 р. вийшов останній номер центрального органу партії “Рассамблеман”. На той час в рядах РПФ залишалася дуже нечисленна група твердих послідовників Генерала. Зрештою, 13 вересня 1955 р. де Голль приймає рішення про розпуск партії.

Напередодні виборів 1956 р. голлісти спробували реорганізуватися й згуртуватися в Національному центрі соціальних республіканців, очолювану Ж. Шабаном-Дельмасом – відомим учасником Руху Опору, наймолодшим у Франції генералом (йому було присвоєно генеральське звання у 29 років). Але як показали вибори, що відбулися 2 січня, соціальні республіканці змогли зібрати ледве 900 тисяч голосів (трохи більше 4%). Це означало ще одну нищівну поразку голлістського руху – порівняно з попередніми виборами голлісти втратили понад 3 мільйони голосів виборців. Згодом один з активістів РПФ Ж. Доєр згадавав, що коли він зі своїми друзями поширював на вулицях Парижа листівки, він неодноразово чув здивовані вигук перехожців: “Невже ще й досі існують голлісти?!”

Подальші події показали, що криза Четвертої республіки поглиблювалася. Один за одним країною прокотилися організовані комуністами могутні страйки. Маючи в парламенті знову 151 місце, комуністи продовжували там свою дестабілізуючу діяльність, залякуючи простих французів неминучим “фашистським переворотом”, яким буцімто готував П. Пужад. Комуністична преса знову заголосила про необхідність утворення Народного фронту. Резолюцію щодо цього прийняв спеціальний пленум ЦК ФКП, що зібрався 18 січня 1956 р.

Проте французькі комуністи, судячи з наступних подій, втратили почуття реальності. Введення радянських танків на вулиці Будапешта, кривава розправа, здійснена російськими військовими силами над угорськими революціонерами, викликали ще одну

глибоку кризу комуністичного руху. Після подій в Угорщині акції ФКП покотилися вниз. Її ряди залишили відомі письменники й публіцисти, почався масовий вихід з партії представників інтелігенції. По всій країні прокотилися масові мітинги й демонстрації, що засуджували комуністичний терор, в ряді приміщень місцевих організацій партії було вчинено підпали. За таких умов VIII з'їзд ФКП спробував вдатися до тактики "ленінського призову" й закликав до партії молодь, утворивши Союз комуністичної молоді Франції. Але й ці спроби виявилися марними. Єдине на що ще була спроможна ФКП, це дестабілізувати роботу парламенту й час від часу викликати урядові кризи.

Криза французького парламентаризму проявлялася не тільки в нездатності партій сформувати стійкий уряд. В останні роки Четвертої республіки маси виборців розчаровуються у самій парламентській системі. Під час опитування у березні 1958 р. 81 % французів відчували невпевненість у тому, що існуюча державна система зможе припинити занепад Франції. Презирство до міністерської діяльності стало загальним, а особливо сильним серед низів, у армії й поліції. На сесіях Національних зборів нерідко брало участь усього кілька чоловік. Безсилий що-небудь здійснити, парламент втрачав останній авторитет.

15 квітня 1958 р. пішов у відставку 20-й кабінет Четвертої республіки. Як і його попередники, кабінет Фелікса Гайяра не користувався авторитетом, тому навколо його відставки в парламентських коридорах поширювалися усіяні анекдоти, плітки тощо. Але ситуація в країні загострювалася з кожним днем.

У правлячих колах будувалися різні плани ліквідації Четвертої республіки й створення нового режиму. Єдиним великим політичним діячем, що не тільки не скомпрометував себе в роки другої світової війни, але і завоював собі великий авторитет, був овіяний патріотичною славою, виступав як непримиренний критик існуючої системи, був генерал де Голль. На важливих постах у держпараті, органах розвідки й поліції в нього були свої люди. Головний політичний штаб, що склався до початку 1956 р., складався з кількох людей, які співпрацювали з генералом ще з часів його першого перебування при владі. Серед них були глава банку Ротшильдів Жорж Помпиду (майбутній прем'єр-міністр і президент П'ятої республіки) і сенатор Мішель Дебре (майбутній прем'єр). Останній президент Четвертої республіки Рене Коті в декількох своїх публічних виступах обережно виступає за "сильну владу" і перегляд конституції.

Агонія Четвертої республіки настає в травні 1958 р. 8 травня Коті доручає сформувати черговий уряд Пфлімлену, прихильникові припинення війни в Алжирі шляхом переговорів. Наступного дня чотири генерали французької армії в Алжирі звернулися з телеграмою в Генеральний штаб, у якій говорилося, що армія не примириться із втратою Алжиру, тому що саме так розглядалося призначення Пфлімлена. Армія в Алжирі вийшла з покори центральній владі. 15 травня в засобах масової інформації була опублікована заява де Голля: "Деградація держави спричинила за собою відхід колоніальних народів, повстання армії, національну ворожнечу й втрату незалежності; режим політичних партій винний у цій катастрофі, далі, як і раніше, коли країна повністю довірила мені вести її до порятунку, сьогодні, коли перед нею коштують нові випробування, нехай вона знає, що я готовий взяти на себе всю повноту влади в Республіці" [1, с. 45-50].

Після відставки уряду Пфлімлена, де Голлю було доручено сформувати уряд. 31 травня 1958 р. парламент затвердив його на посаді прем'єра із широкими повноваженнями, а 21 грудня того ж року його обирають президентом Франції терміном на сім років. Обійнявши цю посаду, де Голль ініціює розробку нової конституції, що наділяє президента широкими повноваженнями. Після чого, її було підтримано більшістю голосів на референдумі. Так виникає режим П'ятої Республіки у Франції [4, с. 58]. З часів де Голля відбулися деякі зміни у політичній системі республіки. Зокрема, було скорочено термін президентства із 7 до 5 років. Однак, основи державного устрою, закладеного великим французом, зберігаються і до сьогодні.

Будучи в роках, де Голль став главою держави з винятковими конституційними повноваженнями, отримав можливість проводити свою політику (контролюючи не тільки виконавчу гілку влади, що напряму жорстко підпорядковується президенту, а й багато в чому законодавчу адже президент, згідно зі статтею 16-ою нової конституції, міг "у надзвичайних обставинах", якщо визнає за потрібне, взяти на себе абсолютну необмежену владу та розпустити парламент) [2]. Сам генерал у приватних розмовах, визначаючи свою головну мету таким чином: "Боротьба за хаосом в державі та відродження величі Франції", сумно додавав: "Якби я був на 10 років молодший!..". І проте новий президент зберіг стільки енергії, що дивував і значно молодших людей; аж до добровільного відходу у відставку в квітні 1969 р. у віці 78 років де Голль був сповнений сил і натхнення [3].

Підсумовуючи вищесказане, ми дійшли до наступних висновків. Криза Четвертої республіки у Франції і прихід до влади генерала Шарля де Голля були закономірним історичним явищем. Адже дії КПФ і падіння авторитету РГПФ неминуче вели до цього. Своім авторитетом і незаплямованою репутацією де Голль переважив шальки терезів на свою сторону. Активна підтримка з боку його прихильників (голлістів) дала додаткову перевагу генералові. Таким чином, враховуючи всі обставини, що склалися в країні, було встановлено режим П'ятої республіки на чолі із Шарлем де Голлем.

Література:

1. Арзаканян М. Падіння Четвертої республіки й прихід де Голля до влади в мемуарах і історіографії // Французький щорічник, 1989р. №4. С. 27-58.
2. Сюдюков І. Шарль де Голль великий французький націоналіст. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.day.kiev.ua/168408.
3. Конституція Франції 1958. [Електронний ресурс]. Режим доступу: dic.academic.ru/dic.nsf/es/79348/
4. Лозовицький О. Голлізм: шок чи терапія: (Геополітичні імперативи ідеології П'ятої республіки Франції) // Віче. 2004. №8. С. 56-60.
5. Лозовицький О. Голлізм державотворча ідеологія П'ятої республіки Франції // Історія України. 2002. №41. С. 8-12.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, Кіреєва Вікторія Олександрівна

СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО

Діна Колос
(Луганськ)

ДИСКУРСИВНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ НОВАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ІГРОВОМУ КІНО 1980-Х РОКІВ

Формування ідейних концепцій та стилістичних особливостей в українському ігровому кіно кінця 1980-х років відбувалось на рубежі існування однієї держави (УСРСР) та започаткуванням нового політичного, економічного та соціального строю з утворенням зовсім нового державного устрою (Україна). Кінострічкам цього періоду притаманні гіперболізовані засоби викриття явища тоталітаризму, які повинні були б спрацювати на розвинення ідеалів минулого та на пошук нової моделі кіно. Кінематографу 1980-х років притаманні публічність, критичне забарвлення, своєрідний пафос екранних творів, поодинокими стають випадки появи стрічок з поганим художнім смаком з використанням, для підсилення емоційної складової фільму. Режисери приділяють особливу увагу забороненим до цього часу темам, вони також починають переходити від колективних моделей людських стосунків до персоніфікованих проблем внутрішнього світу окремої людини. Впродовж 1980-х років спостерігається поява ігрових фільмів різного тематичного та стильового забарвлення, поступово режисери починають працювати вже в умовах послаблення впливу з боку органів цензури, що надає більше можливостей для самореалізації творчого потенціалу.

Характерними рисами українських кінофільмів цього часу стають самозаглиблення, з проекцією зовнішнього світу на світ внутрішній, самотність, відчуження, скорбота, покірність долі. Все це не тільки генерується в окремо взятому персонажі твору, а й проектується на суспільстві, яке оточує особистість.

В кіномистецтві цього періоду відбувається «заміна реального знаками реального» [1, с. 12]: сучасність, за Бодрийаром, розглядається як тотальна симуляція. Українське кіномистецтво 1980-х років слугувало своєрідним ігровим полем, в якому глядачеві пропонувалися принципово нові мистецькі образи. Особливістю фільмів зазначеного періоду стає живописність з уникненням аналізу змістовних елементів поетичного кіно, попри те, що більшість цих кінотворів об'єднані стійким бажанням утвердити на екрані правомірність більш узагальнених та поетично орієнтованих моделей життя.

Для позначення душевного стану людини 1980-х років доцільним буде використання слова «втома» – втома від ваги історії, держави, культури. Це відчуття в українських фільмах з'являється поступово, режисери намагаються відчуття втоми перевести до іншої площини – відбувається процес з'ясування проблем існування. Оповідна, прозаїчна манера викладання матеріалу такими режисерами 1980-х років, як Роман Балаян, Кіра Муратова, Константін Єршов, В'ячеслав Криштофович, сприяла введенню до вжитку такого визначення, як режисери «міської прози» [3, с. 39], кінематографічне дослідження в яких обертається навколо людини, її долі, індивідуальних якостей.

Перші кроки режисерів «міської прози» у 1980-ті роки були зроблені з фільмами «Жінки жартують серйозно» (1981), «Грачі» (1983) режисера К.Єршова та набули подальшого розвитку в фільмах другої половини 1980-х років: «Дама з папугою» (1988) режисера А. Праченко, «Самотня жінка бажає познайомитися» (1986), «Автопортрет невідомого» (1988) режисера В. Криштофовича, «Повернення Батерфляй» (1982), «Біч Божий» (1988) режисера О. Фіалко, «Чорна яма» (1987), «Зелений вогонь кози» (1989) режисера А. Матешко, «Звинувачується весілля» (1986), «Смирненне кладовище» (1989) режисера О. Ітигілова, «Загублені в пісках» (1984) режисера Миколи Ільїнського.

В фільмі «Грачі» режисер Єршов намагався зобразити тінювий бік суспільства з удаваною відсутністю злочинності. Події фільму «Загублені в пісках» розгортаються на тлі природи: піски, млин, струмок. В цьому алегоричному фільмі постають безіменні персонажі, знедолені, мов перемелене зерно в жорнах із піщинками на тлі неба та пустелі. В фільмі «Дама з папугою» герої стрічки видають себе не затиш, ким вони є насправді, намагаючись таким чином сховати свою беззахисність і непорядкованість у житті.

Варто відзначити, що в фільмах цього періоду загалом і В. Криштофовича зокрема відбувається якісно новий підхід при вирішенні тематичної складової стрічки. Так, проблема самотності, людського непорозуміння розкрита принципово по-новому в фільмі «Самотня жінка бажає познайомитися» через нову інтерпретацію жіночого образу, в той час, коли образ чоловіка знаходить своє екранне втілення лише в номінальному значенні. Головний герой стрічки В. Криштофовича «Автопортрет невідомого» постає перед глядачами в образі людини, яка з'ясує, що її життя марне та безрезультативне, що вона загубилась між світом внутрішнього «я» та світом зовнішнім. Гіперреальність – фільм в фільмі, яка вибудовується в стрічці, допомагає донести до глядачів всю драматичність долі зайвої для суспільства людини. В стрічці, звичайна людина спроможна побачити в головному герої фільму, який демонструють в кінотеатрі, свого умовного двійника, якого спіткають ті самі негаразди в житті, який так само загубився в лабіринтах власного життя. Моделюючи таку нестандартну ситуацію режисер змушує героя докорінно переосмислити своє життя. Картина в публіцистичній манері оповідання демонструє реальне, а не вигадане життя, повсякденне, а не святково-урочисте.

В сатиричній стрічці «Біч Божий» режисер Олег Фіалко говорить про соціальні проблеми, які існують в суспільстві, та які до зазначеного часу замовчувалися. Однією з таких проблем є проблема безхатьків, якій приділяється особлива увага в стрічці – людина без постійного місця проживання має набагато більший внутрішній світ, ніж людина зі статком. Іронія, різкий гумор на межі пародії, імпрровізація – засоби до яких вдається режисер для реалізації свого авторського задуму. Можемо помітити, що значна частина персонажів стрічок цього часу частково або в повному обсязі усвідомлюють безпритульність не тільки свого фізичного тіла, а й духу.

В стрічці «Зелений вогонь кози» зображено молоде покоління 1980-х років, яке страждає не лише від самотності, а й від байдужості – в першу чергу до самих себе. Фільм «Звинувачується весілля» є метафорою суспільства 1980-х років, в якому на прикладі весілля зображено безглузда як апофеоз. Весілля в прямому сенсі обвинувачується в скоєному злочині, який є наслідком колективної пасивності та жалюгідності. Події фільму «Смирненне кладовище», знятого за мотивами однойменної повісті С. Каледіна, відбуваються на цвинтарі в осередку працівників «елітного» останнього притулку. Руками головного героя директор кладовища йде на службовий злочин: на місці старої могили викопується яма для нового поховання. Саме підлеглий копач і стає винним в злочині – на нього звалюється вся провина. В фільмі зображується світ, який віддзеркалює той, що залишився за межею кладовища – боротьба за вигідне місце, хабарництво, влада сильнішого – все це формує той самий образ соціальної кризи.

Розглянуті фільми українського ігрового кіно 1980-х років засвідчують ідею, яку висунув постмодернізм – ідею «самовитрачаючогося Я», за якою людина повинна розуміти та сприймати життя, виходячи з нього самого, а саму себе – як істоту, для якої кожен момент життя бажаний заради неї ж самої. Людина усвідомлює неповторність свого життя, що надає їй жорстокості, призводить до безоглядного розтрачання себе. Життя – це «дещо інше, як рух, за допомогою якого будь-яка витрата одразу ж відшкодовується» [2, с. 311]. Для людини немає нічого недозволеного, дозволено все, а межа дозволеного знаходиться не ззовні, а в свідомості людини – господаря положення: вона усвідомлює відповідність своїх потреб та потреб світу. У своєму підході до кіно постмодернізм функціонує як самостійна естетична категорія, яка складається зі схильності або чутливості, жанру, сукупності теоретичних поглядів. Постмодернізм в кіномистецтві загалом й українському кіно зокрема, ніколи не визначався одним підходом, він характеризувався нагромадженням, зіткненням, охопленням широкого спектру стилів, жанрів та традицій. Постмодерністський кінематограф відрізняється своїм відходом від класичних основ – це нове кіно, яке відірване від реалістичного підґрунтя. Попри загальну одіозність доби – хаотичність, метушність, дисгармонійність, український кінематограф цього періоду дає поживний поштовх для розмірковувань.

Література:

1. Бодрийар Ж. Симулякры и симуляция / Ж. Бодрийар // Философия эпохи постмодерна. – Мн.: Красико-принт, 1996. – С. 48-73.
2. Деррида Ж. Письмо и различие: Пер. с фр. – СПб: Академический проект, 2000. – 428 с.

3. Зубавіна І. Кіно незалежної України: тенденції, фільми, постаті / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. – К.: ФЕНІКС, 2007. – 296 с.

Науковий керівник: кандидат мистецтвознавства, професор, Мусієнко Оксана Станіславівна.

Марина Нікітіна
(Луганськ)

ВІДОБРАЖЕННЯ КАТАСТРОФ В ЕКРАННОМУ МИСТЕЦТВІ

Екранне мистецтво, на прикладі якого ми розглядаємо телебачення та кінематограф, залишається провідним засобом інформування суспільства про виникнення надзвичайних ситуацій у світі.

Аварії, стихійні лиха, катастрофи, війни – все це ми можемо віднести до значення таких термінів, як «надзвичайні» і «екстремальні» ситуації, які на сьогоднішні стали частиною нашого життя. Надзвичайна ситуація більш вузьке поняття, на відміну від катастроф, але їх часто вживають як синоніми.

Під катастрофою розуміють надзвичайну ситуацію, яка виникла внаслідок дії природи чи в наслідок діяльності людини, супроводжуються масовим ураженням людей і навколишнього світу. Для ліквідації наслідків катастрофи потрібне залучення сил і засобів ззовні в район лиха.

Катастрофи, які викликані силами природи або технічною діяльністю людини, є особливістю ХХ століття і причиною масового травматизму серед населення.

Сьогодні, виникає багато проблем, пов'язаних з техногенними катастрофами, які останнім часом займають велике значення в інформаційному просторі, що й становить актуальність нашого дослідження.

Теми, що присвячені будь-яким видам катастроф, все більше набуває високої популярності серед сучасної глядацької аудиторії.

Екранне мистецтво має велике значення в соціокультурному просторі та вагомий вплив на розвиток етично-морального стану сучасного суспільства. Враховуючи ці обставини телебачення та кінематограф, є одним з перших джерел, що дає можливість дізнатися про трагічні події та їх наслідки.

Звичайно, «сучасне екранне мистецтво не в змозі запобігти можливим катастрофам, проте воно здатне пробудити духовне в людині, звернути до її совісті, спонукати замислитися над своїми вчинками, отже внести корективи в її поведінку» [1, с. 114].

Досліджуючи дану тему катастроф, ми намагаємося визначити соціально-естетичну сутність жанру катастрофи, його походження, закономірності розвитку, особливості та зміст специфіки відображення в екранному мистецтві. Тому мета пропонованої статті – проаналізувати основні проблеми відображення катастроф безпосередньо на телебаченні та в кінематографі.

Сучасний розвиток комп'ютерних технологій та потреба людства на рубежі нового століття в екранних видовищах, завдало свого часу фундамент для відображення трагічних подій у кінематографі. Таким чином, почав розвиватися новий жанр «фільм-катастрофа», який з часом став одним з найпопулярніших жанрів у кінематографі.

Фільм-катастрофа – фільм, герої якого потрапили в катастрофу і намагаються врятуватися: специфічний різновид трилера та драми. В таких картинах може йти мова як про природне лихо (смерч, землетрус, виверження вулкану та інше), так і про техногенну катастрофу (крах літака, та інше).

Фільм-катастрофа прийшов на зміну таким жанрам, як пеплум і нео-вестерн, від яких, він перейняв використання історичних сюжетів, масштабність та тривалий хронометраж.

Ці стрічки, глядач дивиться із цікавістю та захопленням. Вони можуть вражати спецефектами, технічними можливостями сучасного світового кінематографу. Всі фільми цього жанру зроблені з постановочним розмахом, видовищно, із великим бюджетом, проте вони не спонукають думати.

Натуралізм і наочність, образність і фрагментарність, орієнтують глядачів на особливе сприйняття світу – позбавлене цілісності, де зникає межа між дійсністю, минулим і майбутнім, зникає сенс будь-яких дій і оцінок.

Отже, коріння можливих катастроф, насамперед, слід шукати поза межами звичного нам простору, а набагато ближче – у свідомості людей, їхнього ставлення до самих себе, навколишнього середовища, у відсутності чіткого уявлення про мету й шляхи розвитку сучасної цивілізації.

Досліджуючи дану тему, ми дійшли висновку, що жанр «фільм-катастрофа» є досить популярним серед глядацької аудиторії, але він має і масу негативних якостей, які впливають на розвиток етико-естетичного сприйняття сучасного світу.

Що ж стосується відображення катастроф на телебаченні, то ця тема взагалі має велику проблему, яка впливає на трансформації людської свідомості під впливом сучасних медіа.

Телебачення «вносить» травматичні події в кожен будинок, завдяки йому мільйони людей «долучаються» до екстремальних ситуацій, при цьому часом "завдяки" телебаченню ми отримуємо можливість стати свідками (майже учасниками) тих подій, від яких були б віддалені, навіть знаходячись поряд з місцем події. Іноді яскравий показ надзвичайних подій, особливо мертвих і вмираючих людей, сам по собі може викликати у глядачів травматичні переживання, подібні переживань у справжніх очевидців події [4].

А якщо сприйняття репортажу про якийсь страхотливий подію супроводжується усвідомленням того, що подібне могло статися і з самим глядачем або його близькими, то наслідки для психічного стану людини може бути достатньо тривалим. Звичайно, особливо це стосується дітей та підлітків, можливо, в силу їх більш багатогранної уяви. Цікаво, що вже діти дошкільного та молодшого шкільного віку відрізняють хроніку реальних подій від художніх фільмів, те, що відбувається «насправді» або «в кіно».

У дорослих частіше зустрічається пригніченість, депресія, страхи. Ймовірно, не тільки і не стільки відомості, про трагічні події, які спричинили за собою буквально панічні настрої у деяких людей, скільки те, як саме подавалася і інтерпретувалася інформація [5; с. 35].

Найчастіше здається, що мета написання або показу того чи іншого матеріалу – просто створення яскравого, емоційно захоплюючого нариса, репортажу. Просто показати найжахливіше, потрясти людей залучити на свій канал максимальну кількість глядачів. Автори програм набагато рідше замислюються над тим, яке саме вплив вони хотіли б надати на людей за допомогою своєї передачі, причому як на широку публіку, так і на своїх героїв.

Чомусь дуже рідко проглядається мета – допомогти людям пережити травму, впоратися з ситуацією, частіше ми бачимо бажання потрясти, здивувати, налякати і т.д. Бути може, сьогодні, коли телебачення стало частиною життя практично всіх людей, питання про цілі кожної конкретної телевізійної продукції вже не можна просто ігнорувати, а чітко простежувати форму, систему подачі та обробки інформації про надзвичайні ситуації, перед безпосередньою подачею в ефір.

Звичайно, головним завданням творів цього напрямку є не примітивне залякування, а, насамперед, попередження про можливі катаклізми (соціальні, географічні, кліматичні і т.д.) й психологічна підготовка людства до них.

Особливу увагу, на наш погляд, слід приділити питанням коректності щодо висвітлення та відображення катастроф, які впливають на морально-етичний та емоційний стан суспільства, як споживача такої інформації.

При вірному підході та використанні усіх етичних цінностей щодо відображення катастроф пересічному глядачу не завдається шкода на психологічному рівні.

На нашу думку, надзвичайно важливо постійно шукати, розробляти, вдосконалювати й освоювати сучасні методи в екранному мистецтві над технологіями, що забезпечують адекватне сприйняття інформації про катастрофи. Але на жаль, завдяки

телебаченню, де при висвітленні екстремальних ситуацій не завжди виконуються етичні норми, що насамперед здебільшого дає свій відбиток на подальший розвиток та становлення суспільства країни.

Отже відеопродукція, тематика якої зв'язана з надзвичайними подіями, що подається за допомогою екранних мистецтв, має велике суспільне значення, висвітлення якої без сумніву сприятиме на соціально-політичні умови держави й формування морально-етичного стану сучасного суспільства.

Вивчення жанрово-стильової системи екранного мистецтва дозволить нам більш ретельно розглядати низки проблем зв'язаних с процесом виробництва та подальшого висвітлення відеопродукції щодо надзвичайних ситуацій. Що в свою чергу дозволить досліднику чітко зробити аналіз джерел та їх психологічних ефектів щодо зазначеної теми у кіно і на телебаченні, та надалі відштовхуючись від вивченого матеріалу, розробити власну версію щодо форм та стилю створення кіно-, телепродукції присвячену катастрофам та зазначити правильне з точки зору етичного значення висвітлення інформації щодо трагічних подій.

Література:

1. Братерська-Дронь М. «Рагнарек – Судний день» // Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І.К. Карпенка-Карого. Збірник наукових праць. Вип. 6 - К., 2010 - с.431
2. Нікітіна М.І. Морально-етичний аспект висвітлення техногенних катастроф у ЗМІ // Культурно-мистецьке середовище: творчість та технології: матеріали міжнародної науково-творчої конференції. – К., 2011. – С. 180-181
3. І.Є. Победоносцева «Телевізійний дискурс у культурному просторі постмодернізму // Автореферат НАН України. Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського. — К., 2005. — 21 с. — укр.
4. Психология экстремальных ситуаций (сост. Тарас А.Е., Сельченко К.В.). Минск, Харвест. 2000
5. Тубицына Л. В. Средства массовой информации и психологическая травма // Журналистика в 2000 году: Реалии и прогнозы развития: материалы Международной научно-практической конференции, Москва, МГУ, 2001. – С 31-38.

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства, Горпенко В.Г.

Марина Пономаренко
(Київ)

СТАН СУЧАСНОГО КОРОТКОМЕТРАЖНОГО КІНО В УКРАЇНІ

Протягом усієї історії кінематографу короткометражні фільми відігравали важливу роль у кінематографії. По-перше, це завжди була форма, у якій пробували свої сили молоді кінематографісти, - адже короткий метр простіше зняти як з творчої, так і з технічної, організаційної точки зору. Практично всі визначні режисери світового кінематографу, від Девіда Гріффіта до Джорджа Лукаса, починали кар'єру з короткометражного кіно. По-друге, короткометражні фільми завжди були територією експерименту, і досвідчені режисери часто звертаються до цієї форми кіно, аби зняти некомерційний, експериментальний твір з метою пошуку нових виражальних засобів, втілення своїх авторських задумів без огляду на комерційний успіх фільму тощо.

Треба також зазначити, що в сучасному світі короткометражні фільми порівняно з попередніми періодами історії кінематографу є дуже популярними. Можна назвати кілька причин цього.

По-перше, особливості сучасного інформаційного суспільства, такі як наявність безкінечних розрізнених потоків інформації, її фрагментарність, переважаючі зорові образи над текстовими посилами зумовили появу людей із кліповою свідомістю. Кліпова свідомість вирізняється швидкістю сприйняття образів, позбавлена акцентуації на деталях, для неї характерні візуальність, емоційність. Уперше цей термін вжив футуролог Елвін Тоффлер у своїй праці "Третя хвиля". Він увів поняття "бліцу" - короткого повідомлення. "Люди Третьої хвилі почуваються непогано під бомбардуванням блиців: півторахвилинний кліп з новинами, рекламний ролик..." [5, ст.128].

Публіка з кліповою свідомістю прекрасно налаштована на сприйняття короткометражних фільмів — як на перегляд підбірки короткометражок, під час якого треба часто "перемикати" сприйняття з одного сюжету на інший, так і на перегляд поодиноких короткометражних фільмів, наприклад, в Інтернеті.

По-друге, публіка перестала бути виключно глядачем короткометражного кіно, а стала також його творцем. У світі з'явилася велика кількість аматорських короткометражних фільмів. Здешевіння та спрощення знімальної техніки роблять її доступною для широкого кола людей, а це означає, що зняти фільм стало технічно простіше і дешевше — як для професійних кінематографістів, так і для аматорів. Тобто значно зросла кількість короткометражних фільмів узагалі, і, відповідно, збільшилася кількість людей, що цікавляться цією формою кіно. Це призвело до виникнення ряду фестивалів, що мають справу виключно з короткометражним кіно (як професійним, так і непрофесійним), збільшення кількості шляхів, якими короткометражні фільми потрапляють до глядача (розповсюдження через мережу Інтернет, поява прокатних компаній, що займаються розповсюдженням короткометражних фільмів).

Україна в такій ситуації не є винятком, тут відбуваються приблизно такі ж процеси, як і в усьому світі, але з поправкою на особливості становища місцевого кінематографу. А особливості його такі, що в Україні знімається мало свого короткометражного кіно (втім, як і повнометражних фільмів), а те, що знімається, нечасто знаходить шляхи до широкої аудиторії.

Проте треба відмітити деякі позитивні явища, що спостерігаються в українському кінематографі в останні роки, і дають підстави обережно говорити якщо не про відродження українського кіно, то принаймні про деяке покращення його стану. І короткометражки у цьому плані відіграють далеко не останню роль.

По-перше, короткометражні фільми продовжують достойно представляти Україну на міжнародних фестивалях. Треба відмітити, що навіть у найскрутніші часи українського кіно (у 90-ті роки, на початку 2000-них), коли в Україні знімалася дуже мала кількість фільмів і вони практично не доходили до глядача, короткометражки продовжували з'являтися на міжнародних фестивалях, хоч якось презентуючи український кінематограф світові. В останні роки ця тенденція продовжилася і посилилася.

Перш за все, варто згадати фільм "Крос" режисерки Марини Вроди, що став переможцем у програмі короткого метра Каннського кінофестивалю у 2011 році. Цей фільм розповідає історію про підлітків, які біжать крос у лісі. Кілька героїв відстають від своїх однокласників і шукають собі якихось розваг. Від цієї групи зрештою відділяється хлопець, за невеселими пригодами якого глядачі й спостерігають до кінця фільму. За інтерпретацією Лариси Брюховецької, в цьому фільмі "маємо кілька різновидів бігу: ви можете бігти за чимось наказом — це крос. Ви можете бігти, рятуючись від небезпеки, - це втеча. І, нарешті, ви можете стати заручником модної, нав'язаної вам розваги, - і за цей біг ви ще й платите гроші". [1, ст 3]

Має помітну фестивальну історію також фільм Катерини Кучер "Ізоляда" (2010) - він отримав нагороду на міжнародному фестивалі короткометражного кіно в Пентедатілло (Італія) у програмі "Жіночий погляд", нагороду на міжнародному кінофестивалі у Ванкувері (Канада) та приз глядацьких симпатій на міжнародному кінофестивалі під назвою "Киргизстан — країна короткометражного кіно" в місті Бишкек. Фільм "Ізоляда" - це містична історія про літню самотню пані, яка зустрічає маленьку дівчинку, свою тезку. Ця дівчинка починає переслідувати жінку — приходить до неї додому і наполягає, що буде тут жити. Жінка намагається позбутися дівчинки. Але ж ця дівчинка — лише її фантазія, фантом. У цьому фільмі піднімається класична для світового кінематографу, але мало розроблена в українському кіно тема двійника.

Ще один фільм з довгою фестивальною долею — фільм "Глухота" (2010) Мирослава Слабошпицького. Цей фільм розповідає про глухонімого підлітка, з якого міліція вибиває необхідне їй зізнання. Ми не знаємо, що такого зробив цей хлопець, і не знаємо, яке саме зізнання потрібне міліціонерам. Ця історія є неконкретизованою і узагальненою, тобто подібний випадок міг трапитися з будь-ким іншим. Глухота героя тільки підкреслює його безпомічність перед міліціонерами та неможливість висловити свій протест. Ця стрічка з яскраво вираженою соціальною спрямованістю брала участь у конкурсній програмі Берлінському

міжнародного фестивалю, у кінофестивалі Kinofest NYC (США), у Антарктичному фестивалі короткометражних ігрових, документальних та анімаційних фільмів, у кінофестивалі “Молодість” (Київ) та в ряді інших заходів.

Участь короткометражних фільмів у фестивалях має не тільки представницьку функцію, а й дозволяє налагодити зв'язки для подальшої співпраці з іноземними інституціями. Наприклад, під час останнього Каннського кінофестивалю, на якому одну з нагород здобула стрічка “Крос”, була підписана угода про спільне виробництво фільмів між українськими та французькими кінорежисерами [4, ст2].

Крім міжнародних фестивалів, українські короткометражні фільми мають ряд можливостей “прозвучати” на внутрішніх кінофестивалях. Адже практично на всіх фестивалях в Україні є конкурс короткометражних фільмів — на міжнародному кінофестивалі “Молодість”, на Київському міжнародному фестивалі. Існують також фестивалі виключно короткометражного кіно, і щороку їхня кількість змінюється — з'являються нові, а деякі відмирають, проіснувавши 1-2 роки. Втім, були і залишаються більш-менш стабільні кіноподії, що мають уже свою історію та зарекомендували себе як заходи, що збирають дійсно цікаві роботи.

Одним із найбільш помітних фестивалів, що має справу з українським короткометражним кіно, є фестиваль “Відкрита ніч”. Він проводиться з 1997 року і збирає найкращі фільми, зняті в Україні за поточний рік. Показ фільмів на фестивалі триває декілька годин (власне, протягом ночі), і за цей час показують приблизно 25-40 короткометражних фільмів. Цей фестиваль має справу лише з короткометражним кіно - згідно регламенту, фільм-учасник має тривати не більше 20 хвилин. Цей фестиваль не лише пропонує огляд знятих за рік короткометражок, але також опікується тим, щоб ці фільми побачили як можна більше глядачів — фестивальні покази транслювалися у прямому ефірі на телебаченні, а також з певною періодичністю проводяться покази найкращих фільмів цього кінофестивалю у кінотеатрах різних міст.

Ще один фестиваль, який проводиться більш-менш постійно, - це фестиваль студентських кіноробіт “Пролог”. Традиційно основну масу представлених на цьому фестивалі фільмів складають роботи студентів Інституту екранних мистецтв Київського університету театру, кіно і телебачення ім. І.К.Карпенка-Карого, оскільки саме цей заклад є організатором фестивалю. Тут також представлена міжнародна програма — у фестивалі 2011 року брали участь кіношколи Росії, Білорусії, Грузії, Вірменії та інших країн. Це кіноподія для наймолодших кінорежисерів.

Варто також згадати про короткометражний конкурс найбільшого та найстарішого міжнародного кінофестивалю в Україні — фестивалю “Молодість”. Українські короткометражки далеко не щороку потрапляли в конкурсну програму цього фестивалю. У 2010 році в конкурсі брали участь три українські короткометражні фільми - “Труси”, “Останній лист” та “Глухота” (усі з альманаху “Мудакі. Арабески”, про який піде мова далі). У 2011 році в конкурсі було помічено дві українські короткометражні стрічки — уже згадуваний “Крос” М.Вроди та фільм “Поза грою” Н.П'ятигіної. Ці фільми соціальної спрямованості про двох хлопців, які хочуть досягти успіху в футболі. Фільм виглядав трохи дивно у фестивальній програмі, оскільки “сприймався радше як зразок якісної соціальної реклами” [3, ст 42].

Також на фестивалі “Молодість” щороку є програма українського кіно “Українська панорама”, яка теж збирає чимало короткометражних фільмів дуже різного рівня якості.

В Україні також є ряд менших подій, які знайомлять фестивальну публіку з українським короткометражним кіно — Львівський фестиваль “Кінолев”, Бердянський фестиваль “Золота бригантна” та інші. За останні роки з'явилося кілька нових фестивалів — Київський міжнародний фестиваль короткометражних фільмів, фестиваль короткометражних фільмів New Vision, Кіровоградський фестиваль аматорського кіно “Ранок” та інші.

Але чи бачить вітчизняне короткометражне кіно звичайний український глядач, а не лише фестивальна публіка? На сьогоднішній день в Україні короткометражні фільми досить часто з'являються в кінотеатрах, особливо в кінотеатрах великих міст. Але це переважно короткометражки закордонного виробництва — підбірки найбільшої у світі дистриб'юторської мережі короткометражних фільмів Future Shorts, програми короткометражних фільмів окремих країн (наприклад, Франції, Іспанії, Німеччини та інших), програми фестивалів (наприклад, Манхеттенського фестивалю короткометражних фільмів).

Проте в останні роки (2010-2012) у кінотеатрах починають з'являтися українські короткометражні фільми, чого не було з часів Радянського Союзу (якщо не брати до уваги поодинокі випадки презентацій та показів фестивальних фільмів). Важливим моментом у розвитку сучасного короткометражного кіно можна назвати тенденцію об'єднання короткометражок в альманахи. Ця форма кіно зарекомендувала себе як успішна й оптимальна для нинішньої ситуації у вітчизняному кінематографі — з одного боку, це дає можливість кінорежисерам зняти фільм за невеликі кошти, з другого боку, це зручна форма для прокату. Першим таким проектом була стрічка “Мудакі. Арабески” (2010).

Цей альманах складається з 14 короткометражних фільмів. До альманаху увійшли роботи таких режисерів: В. Тихого, В. Яковенко, А. Лавренішина, М. Слабошпицького, А. Куріної, Р. Бондарчука та інших. Автори альманаху “Мудакі. Арабески” гордо називають називають своє творіння “безбюджетним українським кіно” і відзначають, що не шукали інвесторів чи державної підтримки.

Як зазначено у маніфесті цього альманаху, “18 років невдаливих спроб створити українське громадянське суспільство призвели, як нам бачиться, до епідемії соціальної хвороби — “мудакства”, що вона передається не стільки через український політикум або викривлену економічну модель, скільки від обивателя до обивателя” [2]. Тобто це такий собі збірник гріхів, притаманих сучасним українцям. Треба відмітити соціальну спрямованість, можливо, не задекларовану прямо, але безумовно присутню в альманасі.

Під час проведення круглого столу з обговорення проекту “Мудакі. Арабески” 10 листопада 2010 року Денис Іванов, директор прокатної компанії “Артхаус Трафік” зазначив, що альманах зібрав в українському прокаті понад 100 тис. грн, що співмірно з середньостатистичними показниками прокату артхаусних фільмів в Україні.

“Закохані у Київ” (2011) стали другим альманахом українських короткометражних фільмів, що потрапив у кінотеатральний прокат за останні два роки. Фільм “Закохані у Київ” подібний за своєю структурою та ідеєю до альманахів серії “Міста любові” (яка вже має фільми про Париж, Лондон та Нью-Йорк), але не заявляється авторами як продовження цієї серії. Якщо у випадку Парижа та Нью-Йорка в задачу входило зібрати роботи відомих режисерів, то український проект, навпаки, акцентував увагу на молодих кінорежисерах.

Продюсер та організатор виробництва альманаху “Закохані у Київ” Володимир Хорунжий (inQ Продакшн Студія) декларує мету створення фільму так: “Розповісти про Київ та його мешканців світовому культурному загалові у захопливій формі яскравого та романтичного кінофільму” [6].

Авторами фільмів цього альманаху стали переважно молоді кінорежисери із невеликим досвідом роботи в кіно — В. Бебко, О.Гібелінда, О.Борщевський, Д.Гамзінов. Винятком є стрічка “Собачий вальс”, яку зняв досвідчений режисер Тарас Ткаченко. В жодному разі не можна сказати, що тема сучасного Києва в цьому альманасі вичерпана — він пропонує всього лише кілька аспектів міста. Фільми цього альманаху дуже різні — і за тематикою, і за професійним рівнем виконання.

Цей альманах і окремі його короткометражки брали участь у різних кінофестивалях, в тому числі міжнародних. Наприклад, фільм Ольги Гібелінди “Дещо” отримав нагороду на міжнародному кінофестивалі в місті Бодеха-Бей (США). Фільм “Собачий вальс” Тараса Ткаченка отримав нагороду за режисуру на Одеському міжнародному кінофестивалі. Фільм “Рука” Олега Борщевського отримав кілька нагород на кінофестивалі “Відкрита ніч”; на цьому ж фестивалі була відзначена стрічка “Дещо”.

Підсумовуючи огляд стану короткометражних фільмів у сучасній Україні, хочеться відмітити, що українське кіно в останні роки переживає певне пожвавлення. Короткометражні фільми у цьому процесі відіграють помітну роль, що є природним і законним — адже така форма кінематографу є дешевшою і простішою у виробництві, ніж повнометражний фільм. Також вона є природною для молодих кінорежисерів, які зараз активно самоорганізуються та шукають шляхи фінансування своїх проектів, і налаштовані на те, щоб знімати нехай короткометражні фільми, але працювати в кінематографі, а не освоювати суміжні професії.

1. Брюховецька Л. Біг як метафора / Л. Брюховецька // Кіно-театр. - 2011. - №4(96)
2. "Мудакі. Арабески" Маніфест // Мудакі: Арабески - <http://mudaky-kino.com.ua/manifest/>
3. Свято Р. Важкий тягар "Молодості": Українські акценти. / Р. Свято // Кіно-театр. - 2012. - №1(99)
4. Тетерюк М. Український "Крос" в Каннах / М. Тетерюк // Кіно-театр. - 2011. - №4(96)
5. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. — М.: АСТ, 2009 — 795 ст.
6. Хорунжий В. Про фільм // Закохані у Київ - <http://loversinkiev.com/ua/pro-film>

Науковий керівник: кандидат мистецтвознавства, професор Слободян Валентина Романівна.

Катерина Шершньова
(Київ)

ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДОКУМЕНТАЛІСТИКИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ТЕЛЕБАЧЕННЯ

Проблема трансформації українського документального кіно в контексті розвитку сучасного телебачення останнім часом набуває неабиякого значення. Саме документальне кіно є здатним презентувати нашу державу в світі. Саме воно, на думку автора даної статті, поширює український науково-інтелектуальний простір. Нажаль, українська документалістика, подібно до інших видів мистецтва стикається з певними економічними проблемами, які можуть гальмувати її розвиток. Отже, треба врахувати також і стрімкий розвиток сучасного телебачення, яке у свою чергу служить тим «вікном», через яке документальні стрічки мають змогу бути сприйнятими аудиторією глядачів.

В такому аспекті також існують певні проблеми, які стають предметом дискурсу вчених. Так, наприклад, Валентина Павлівна Дячук, кандидат культурології, заслужений працівник культури України, проректор Київського національного університету культури і мистецтв у статті «Специфіка прямого телеефіру: проблеми зображувальних ідентифікацій у телевізійному просторі» стверджує: «Оскільки в Україні фактично відсутня нормативно-технічна інформація, яка забезпечувала б технології доставки програм, необхідні використання європейського досвіду, розробка стандартів та рекомендацій на мережі інтегрального обслуговування. Потрібна виважена науково-технічна політика, яка унеможливить створення систем, несумісних із системами завтрашнього дня та європейськими стандартами. Вона дасть можливість для активного впровадження інтерактивного телебачення. Якісно нові системи телевізійного мовлення – кабельне, ефірно-кабельне та супутникове з цифрових сигналом – дозволять сформувати та надати населенню України більше сотні програм високої якості. Це створить передумови для ведення через прямий ефір широкої культурно-освітньої діяльності, організації системи циклових передач з питань політики, науки, культури, освіти, розрахованих на запити та інтереси різних вікових та соціально-професійних категорій населення. Особлива увага має бути приділена висвітленню гуманістичної національної політики, розширенню вітчизняних передач, які з урахуванням різних естетично-культурних рівнів глядачів висвітлювали б сучасні і перспективні аспекти суспільного життя в умовах розвитку України як незалежної європейської держави».[2]

Ми цілком згодні з позицією Валентини Павлівни, оскільки це є визначенням не тільки проблеми телебачення, але його також можна віднести до сучасного українського документального кіно. Документальні стрічки є обов'язково присутніми у програмах телевізійних передач. Наприклад, документальний фільм Донецької обласної державної телерадіокомпанії із циклу «Кіно історії нашого часу», що присвячений творчості відомого кінодраматурга Леоніда Лиходєєва. Стрічка є цікавою з пізнавально-виховної точки зору. Журналістка Катерина Шурова розповідає про людину, яка зробила вагомий внесок в розвиток вітчизняного кіномистецтва. Леонід Лиходєєв народився у Донецьку, закінчив Одеський Університет, пройшов Велику Вітчизняну війну, залишив після себе цікаві фільми «Останні дні Помпеї», «Дача», «Ефект Ромашкіна», «Єдиний чоловік». Композиція кадру відповідає основним законам композиційної побудови. Цікавим моментом ілюстрації одного із періодів життя митця є хронікальні кадри. Гармонійно, з почуттям ритму поставлені фрагменти кінокартин, що являють собою приклади творчого надбання Леоніда Лиходєєва. Однак, якщо б матеріальна база телерадіокомпанії дозволяла б поїхати на зйомки до інших міст, пов'язаних з життям і творчістю митця – фільм був би ще цікавішим.

Цікавим є також і цикл програм «Культура Донеччини». Розглянемо одну із таких стрічок - ефір 8 квітня 2012 року.

Культурно-мистецькі новини тижня є відображенням у вигляді документальних сюжетів, які являють собою окремі фільми. Таким є сюжет про сучасного театрального діяча художнього керівника Донецького національного академічного українського музично-драматичного театру Марка Бровуна. У Міжнародний день театру указом Президента України йому було присвоєно звання «Народний артист України». Сюжет є цікаво побудований: розповідь про митця гармонійно поєднана з музичними фрагментами, коментарем журналістів, глядачів.

Важлива інформація про Міжнародний балетний фестиваль «Гран-Па» має композиційно-ритмічне чергування з кадрами вистав, що були показані на сцені Донецького театру опери та балету. Цікавою є прес-конференція у запланованому документальному сюжеті: інтерв'ю представників різних країн репрезентовано різними ракурсами.

Виставка робіт майстра декоративно-ужиткового мистецтва Раїси Федорівни Таран також являє собою вагому мистецьку подію. Розповідь художниці, її досвід ритмічно ілюстрований кадрами із зображенням мистецьких творів, свідчення мистецтвознавців та глядачів створюють гармонійну композиційну єдність даного сюжету, що, у свою чергу, наводить на думку: такий фільм можна представити закордонному глядачеві, і це буде цікаво.

На наш погляд, подібні документальні роботи можна розглядати як хронікальні, щодо майбутнього. Отже, бачимо, що сучасні українські документалісти вносять неабиякий внесок у скарбницю майбутньої історії культури взагалі.

Документальна стрічка «Стати Севастопольцем» Світлани Косінової ГО «Севастопольської регіональної державної телерадіокомпанії» створено також дуже професійно. Це фільм про долю Катерини Пряшникової, яка народилася у Донецьку. Жінка розповіла, що її прадід отримав Георгіївський хрест впродовж першої оборони Севастополя. Однокласники брали участь у другій обороні Севастополя років Великої Вітчизняної війни. Чоловік розбудовував місто у післявоєнні роки. Стрічка наповнена патріотизмом, гордістю за свою Батьківщину. Цікава розповідь головної героїні чергується з кадрами хроніки і фотографіями.

Це одна робота ГО «Севастопольська регіональна телерадіокомпанія» звернула на себе увагу автора даної статті. Вона розкриває моральні проблеми сучасності. Це стрічка «Борг пам'яті» Ангеліни Бабикової. На героїчній землі Севастополя нарахowane більше ніж дві тисячі пам'ятників. Це являє собою дань загиблим у роки Великої Вітчизняної війни. Але військові могили, пам'ятники й монументи страждають і псуються від часу. На підтримку їх гордого вигляду потрібні кошти... Іноді сучасні молоді люди, моральні принципи яких є далекими від ідеалу, розважаються поряд з такими святими для історії містами. Автори фільму запитують аудиторію чи це тільки слова «Ніхто не забутий, нічого не забуто», або дійсне відношення до історичного минулого нашої держави? Фільм підштовхує глядача замислитися над проблемою втрати патріотизму і гордості за історію своєї країни.

З іншого боку, розглянемо стрічки, що не мають доступу до такої широкої глядацької аудиторії, яку забезпечують державні телерадіокомпанії. Це документальні фільми, які мають неабияку інформаційно-історичну цінність, показані в рамках Міжнародного фестивалю аматорського кіно «Кінокімерія» під патронатом Міжнародної спілки кіно, члена офіційної ради ЮНЕСКО «UNICA». Документальний фільм «Сталкери на один день» режисерів Миколи Могиленко та Олександра Алексєєва був представлений Обласним науково-методичним центром культури та мистецтв м. Суми в жовтні 2010 року в рамках кінофестивалю аматорського кіно. Після того, як стрічку було показано, люди піднялися зі своїх місць аплодуючи. Віце-президентом «УНИКА» Джейн Глас фільм було відібрано до показу у Франції. Цей факт свідчить, що українське документальне кіно є потрібним далеко за межами нашої держави, що воно має всі підстави бути визнаним і показаним широкої кількості глядачів. «Сталкери на один день» - фільм про Чорнобильську трагедію. Кіноматери проїхали за маршрутом найжахливіших та не безпечніших місць Чорнобиля, показали нове

місто атомників Славутич. Стрічка є, перш за все цікавою. Тут ми спостерігаємо синтез мистецтв: чергування фотографій, душевну поезію, вдало підбрану та самостійно створену музику. Гра світла й кольору, що надає емоційного напруження, побудовані контрасти кольорових та чорно-білих кадрів спонукають на бурхливі емоції глядачів. Гармонійний прийом кольорової гри: де є життя – там є колір, мертве місто – кольори зникають. Місто показано з різних ракурсів. Це фільм, який має не тільки якесь сухе історичне значення, якусь певну точку зору, він є також дуже професійною роботою, що спонукає замислитися. Відірвати око тяжко, покинути залу – неможливо. Саме таке документальне кіно є потрібним суспільству.

Звернемо увагу ще на документальний фільм режисера Віктора Мозгового з міста Житомир «Василь Фещенко, людина – дитина світу», представлений на кінофестивалі «Кінокімерія» у 2011 році. Із 180 робіт, що були присланими на конкурс ця стрічка увійшла до 40 кращих. Це фільм про відомого українського скульптора Василя Івановича Фещенка. На думку автора даної наукової статті, завданням сучасної української документалістики є розповідь саме про таких визначних постатей нашої держави, кадри, що зберігатимуть їх думки та погляди ще за роки життя, та навчатимуть майбутнє покоління митців і молодь найкращим традиціям нашого народу. Зупинимо свій погляд на змісті і особливостях згаданої стрічки, оскільки вона є вартою широкого показу.

Ідея картини – жити не заради збагачення, а щоб тебе пам'ятали за твої вчинки.

Василь Іванович Фещенко народився в селі Чоповичі Малинського району. Там отримав першу освіту в школі робітничої молоді. Цікавою є експозиція картини: гармонійне чергування пейзажних та міських кадрів, що співпадає з музичним ритмом, навіть титри, які в свою чергу, слугують зв'язком між ними. Розповідь та спогади самого митця, факти, що стали вирішальними у його творчості – цікава зав'язка. Основна частина, де ми спостерігаємо в кадрі монітор комп'ютера, веб-сторінки – всі ці прийоми, що вдало ілюструють радість пізнання творчої людини. В 1960 році Василь Фещенко вступив до Симферопольського училища культури ім. Самокіша, у 1965 році – до Київського державного художнього інституту (зараз він має назву «Українська академія образотворчого мистецтва та архітектури»). Після закінчення навчального закладу приймав участь у багатьох виставках та конкурсах. З 1978 року за творчі здобутки в галузі мистецтва був прийнятий у Національну спілку художників України. Кульмінацією ми вважаємо розповідь та роздуми митця про підтримку митців з боку держави за Радянських часів. «Сьогодні спілки кинути на самопризволяще...» - констатує митець. Це є неправильним, на думку художника, і автор даної наукової статті є цілком згодним з такою позицією.

За створення пам'ятника Марко Вовчок в місті Нальчик Василь Іванович був нагороджений почесною грамотою Президії Верховної Ради Кабардино-Болкарської АРСР. Фотографії ритмічно чергуються з кадрами розповіді митця, з різними ракурсами його скульптур. Такий погляд автора-оператора свідчить про художні цінності даної документальної стрічки. В листопаді 1995 року скульптору присвоєно звання «Заслужений художник України». В 2009 році Житомирською обласною організацією національної спілки художників України було відкрито персональну виставку скульптур та інших робіт художника. Також Василь Фещенко був висунутий на здобуття премії І. Огієнка. Роботи українського скульптора знаходяться у багатьох містах України та світу. Оптимістичною кінцівкою закінчує Віктор Мозговий свою роботу: «Тепер я знаю як жити».

Віктор Мозговий виконав роботу режисера, оператора, сценариста, звукорежисера. Він також робив монтаж фільму. Йому допомогли декілька ентузіастів. Якість камери, ракурси, композиційна побудова кадрів – все це гармонійно злилося до цікавої пізнавальної єдності.

Отже, виникає ще одна проблема – прокат, показ подібних цікавих документальних стрічок.

Якщо звернути увагу на той факт, що сучасному телебаченню дістався досвід документалістики радянського періоду, коли відношення до документального кіно було якимось другосортним «стає нормою відряджати на місце події лише оператора із завданням зняти нові крупні плани передовиків, привезти свіжі цифри, а кадри для монтажного контексту - індустриальних краєвидів, заводських труб, домен, вогнів мартенівських печей тощо, знімати не було потреби - використовувалися з фільмотек. Як наслідок такого спрощеного підходу, радянське документальне кіно за формою та змістом стає одноманітним. Особливої схожості між собою набувають хронікальні кіножурнали (що без них у радянський час не починався жоден ігровий фільм у кінотеатрах). Та повсякчас псевдо документальні стрічки також стають документами своєї доби. Вони відображають не дійсність, а естетику й етику документалізму, міфологію, що так само вважається своєрідною реальністю». Дослідник Б. Балат також наголошує, що хронікальні стрічки можуть брехати значно переконливіше за газети, оскільки хроніку ототожнюють із достовірними знімками літопис; і що істинні причини подій стають зрозумілішими. коли порівняти два хронікальні фільми, зняті на ту саму тему ворожими сторонами. Вони не схожі між собою, та найвиразніше в них те, що кожна сторона уникає показувати». [5, 100]

На нашу думку, після такого надбання, документалістика років незалежності вимушена шукати нові форми, нові жанри для відображення дійсності, для історичного та культурно-мистецького внеску до світової скарбниці кіно і телебачення. Причому документалісти повинні рахуватися з дослідженням вподобань публіки. Роботи повинні бути цікавими, захоплюючими, правдивими, інакше люди не стануть їх дивитися. Держава повинна забезпечити фінансування виробництва якісних документальних стрічок для подальшого розповсюдження Вітчизняної історії, культури, мистецтва, обмін досвідом. Треба заохочувати аматорів, спроможних виготовляти якісну документальну продукцію.

В контексті розвитку сучасного телебачення є ще один важливий момент, що на наш погляд, визначатиме кількість документальних стрічок у майбутньому – це контент користувача. У 2011 році Євразійською Академією телебачення і радіо під егідою ЮНЕСКО було презентовано книгу Мартіна Скотта «Керівні принципи для телерадіокомпаній із розвитку контенту користувача та медіа інформаційної грамотності». «Контент користувача, відомий також як «контент споживача», «громадянська журналістика», «соціальні медіа» або «спільні медіа» - це є відносно новим поняттям, яке до останнього часу використовувалося для опису виняткових явищ. Поняття контенту користувача поширюється на весь доступний через СМІ контент, що створений не телерадіокомпанією, а її аудиторією. Це будь-який контент, отриманий за допомогою медіа технологій таких як факс, смс-повідомлення, цифрове фото, відео, блог або підкаст. Він використовується як в традиційних СМІ (взагалі на радіо або телебаченні), але й в нових медіа (таких як Twitter You або Tube)» [6, 16]

Ми можемо припустити, що аматорське документальне кіно можна розглянути як новий напрямок розвитку професійної української документалістики, здатної перетворитися у витвір мистецтва, при умові, що сучасне телебачення вживатиме досвід, який описує у своїй книзі Мартін Скотт.

Отже, розглядаючи проблему трансформації українського документального кіно в контексті розвитку сучасного телебачення автор даної статті доходить висновку що, саме українське документальне кіно є здатним презентувати нашу державу в світі та поширювати український науково-інтелектуальний простір. Українська документалістика стикається з певними економічними проблемами, які гальмують її розвиток. Саме сучасні українські документальні роботи можна розглядати як хронікальні, щодо майбутнього, і сучасні українські документалісти вносять неабиякий внесок у скарбницю майбутньої історії культури взагалі.

Українське документальне кіно є потрібним далеко за межами нашої держави, і воно має всі підстави бути визнаним і показаним широкій кількості глядачів, оскільки містить у собі багатограний синтез мистецтв: чергування фотографій, душевну поезію, вдало підбрану та самостійно створену музику, гру світла й кольору, що відповідає емоційному стану картини, контрасти кольорових та чорно-білих кадрів. Документалістика років незалежності є вимушеною шукати нові форми, нові жанри для відображення дійсності, для історичного та культурно-мистецького внеску до світової скарбниці кіно і телебачення. Причому документалісти повинні рахуватися із дослідженням вподобань публіки. Роботи повинні бути цікавими, захоплюючими, правдивими, інакше люди не стануть їх дивитися (вони будуть перемикаєти канали). Держава, у свою чергу, повинна забезпечити фінансування виробництва якісних документальних стрічок для подальшого розповсюдження Вітчизняної історії, культури, мистецтва, обмін досвідом. Треба також заохочувати аматорів, спроможних виготовляти якісну документальну продукцію.

1. Брюховецька Л. Територія ідей: українське кіно в контексті європейського / Л.Брюховецька// Кінотеатр. – 2009. - №6 (86). – С.23-26.
2. Дячук В.П. Специфіка прямого телефіру: проблеми зображувальних ідентифікацій у телевізійному просторі /В.Дячук// Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2010. - №4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vdakk/2010_4/9.pdf
3. Кінокімерія. V Міжнародний фестиваль аматорського кіно: каталог. – Херсон, 2010. – 70 с.
4. Кінокімерія. VI Міжнародний фестиваль аматорського кіно: каталог. – Херсон, 2011. – 57 с.
5. Марченко С. Відтворення історії засобами кіно: ретроспективний погляд. /С.Марченко// Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенко-Карого. – 2011. - №9. – С. 91-103. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvkkarogo/2011_9/1_9.pdf
6. Скотт М. Руководящие принципы для теле- и радиовещательных компаний по развитию пользовательского контента (ПК) и медиа- и информационной грамотности (МИГ). – Москва: Международная евразийская академия телевидения и радио, 2011. – 73 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ieatr.com/_img/files/M_Scott_Guidelines_for_Broadcasters_rus.pdf.

Науковий керівник: кандидат мистецтвознавчих наук, Слободян Микола Іванович.

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

Наталія Ашихміна
(Одеса)АДАПТИВНІ ЗДІБНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО МУЗИЧНОГО НАВЧАННЯ
ТА ЇХ КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА

Соціально-економічні зміни перехідного етапу розвитку суспільства, інтеграція України у європейський освітній простір, приєднання до Болонського процесу ставлять систему освіти перед необхідністю модернізації змісту й організаційно-технологічного забезпечення процесу професійної підготовки майбутніх фахівців. У рамках модернізації визначальними критеріями постають якість підготовки фахівців, зокрема вчителів музичного мистецтва, та її відповідність європейському рівню праці. У зв'язку з цим значно зростає увага щодо розвитку в майбутніх учителів адаптивних здібностей для реалізації сучасних педагогічних технологій і методик.

Значущість проблеми адаптації студентів до навчання у вищій школі підтверджується посиленням уваги вчених до наукових досліджень як на психофізіологічному (Ф. Березін, Н. Калініна, М. Некіпелов та ін.), так і на соціально-психологічному (Т. Антропова, О. Нагоркіна, А. Налчаджян, П. Федорова та ін.) та соціально-педагогічному рівнях (В. Лісовський, І. Мілославова, Л. Студенікіна та ін.). Менш інтенсивно означене питання висвітлено науковцями в музичній педагогіці (Л. Булатова, І. Личагіна, Л. Щепотько). Спеціальних досліджень проблеми розвитку адаптивних здібностей до музичного навчання нами не знайдено. Психологічні аспекти зазначеного феномену розглядалися Г. Баллом, С. Пакуліною, Н. Фурмановою, В. Шадріковим та іншими науковцями.

Термін «адаптивні здібності» вперше був використаний В. Дружиніним і В. Шадріковим (1991 р.) і визначався, як прояв взаємодії складних багаторівневих структур мислення особистості [2; 6]. На думку вчених, розвиток адаптивних здібностей у навчальній діяльності забезпечується зміною системи індивідуальних властивостей.

Вагомим внеском у розробку проблеми адаптивних здібностей стали психологічні дослідження Г. Балла, С. Кетью, А. Налчаджяна, С. Пакуліної, А. Помінова, Н. Фурманової та інших. На думку більшості науковців-психологів, процес розвитку означених здібностей – це зміна системи індивідуальних властивостей особистості, що зумовлена особливостями психіки. Адаптивними здібностями, за переконанням С. Пакуліної, є індивідуально-психологічні особливості особистості, що у єдності свідомості та діяльності проявляються в успішності та якісній своєрідності пристосувальної поведінки індивіда [4, с. 6]. Виявлення рівнів розвиненості адаптивних здібностей вчена пов'язує зі зміною поведінки, яка віддзеркалює шлях від орієнтування на пристосування до перетворення і розвитку особистості.

У педагогіці означена проблема висвітлювалася менш інтенсивно. В окремих педагогічних дослідженнях спостерігаються спроби дати тлумачення дефініції «адаптивні здібності», проте в більшості з них автори лише побіжно торкаються цієї проблеми (Г. Балл, О. Гур, І. Зимня, Н. Кузьміна та інші). Так, Н. Кузьміна, визначаючи різний компонентний склад професійних здібностей учителя, вказує, що до їх складу, як обов'язковий компонент, входять й адаптивні здібності, які зумовлюють рівень професійних досягнень фахівця. На думку дослідниці, сутність адаптивних здібностей педагога полягає в умінні пізнати психологію вихованця і «перебудувати» власну професійну діяльність на основі самоосвіти і самовиховання. Показником рівня розвитку означених здібностей Н. Кузьміна, як і більшість інших науковців, визначає швидкість зміни діяльності [3].

Проблема розвитку адаптивних здібностей студентів стає особливо ваговою саме на початковому етапі навчання, зокрема музичного, у виші, що зумовлено зміною освітнього середовища середньої школи на художньо-педагогічне середовище вищої школи, яким є, зокрема інститути мистецтв, музичні факультети.

Категорія «процес навчання» є однією з основних наукових категорій дидактики. На думку багатьох дослідників, серед яких І. Варламов, Б. Ліхачов, В. Окунь, навчання у ВНЗ є цілеспрямованим педагогічним процесом організації і стимулювання активної навчально-пізнавальної діяльності студентів щодо оволодіння науковими знаннями, вміннями і навичками, розвитку творчих здібностей, світосприйняття та морально-естетичних поглядів і переконань. Взагалі, поняття «навчання» характеризує процес, викликаний взаємодією двох діяльностей, – викладання та учіння. І. Підкасистий ототожнює навчання зі спілкуванням, у процесі якого відбувається передача суспільно-історичного досвіду, відтворення, оволодіння тією чи іншою конкретною діяльністю, що лежить в основі формування особистості [5, с. 204].

Музичне навчання, як різновид навчання взагалі, характеризується такими ж ознаками, але інтерпретація його змістової сутності зумовлена емоційно-чуттєвою, художньо-образною і художньо-творчою природою музичного мистецтва. Крім того, звукова і часова природа музики зумовлює особливості сприйняття (слухового, іноді й м'язового), емоційно-інтелектуального розуміння і «переробки» студентами-першокурсниками художньо-освітньої інформації, яка «закодована» в лексиці однієї з самих абстрактних художніх мов. Слід додати, що характерною ознакою музичного мистецтва є комунікативно-діалогова природа означеного феномену.

На думку Н. Мозгальової, Т. Панасенко, М. Сибірякової-Хіхловської та інших учених, музичне навчання передбачає розвиток у майбутнього вчителя музики мислення особливого типу – емоційно-забарвленого, художньо-образного в поєднанні емоційного й інтелектуального компонентів у процесі сприйняття, переживання, розуміння, вербальної і музично-виконавської інтерпретації художніх текстів, явищ в галузі музичного мистецтва. Процес музичного навчання, визначений змістом і структурою фахової складової професійної діяльності вчителя музики, спрямований на формування фахової компетентності студентів через опанування музично-теоретичних, музично-історичних, музично-виконавських (диригентсько-хорових, вокально-хорових, музично-інструментальних) і методико-технологічних компетенцій. Здійснення означеного процесу, на думку О. Олексюк, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Савченко, О. Щолокової та інших науковців, потребує інтеграції пізнавальної, дослідницької і фахово-практичної складової навчальної діяльності майбутніх учителів музики на основі принципу полісуб'єктності педагогічної взаємодії студентів і викладачів.

Труднощі в процесі музичного навчання, які відчувають багато першокурсників інституту мистецтв педагогічних університетів, багато в чому відрізняються від утруднень при оволодінні іншими професіями. Це пов'язано, передусім, з особистісним, професійним незадоволенням, що властиво творчим особам, підвищеними навантаженнями фізичного і психологічного характеру через розмаїття видів музичної діяльності, великою емоційною напругою в процесі музично-виконавської підготовки, репетиційної і концертної діяльності.

Успішність музичного навчання першокурсників у педагогічному університеті, насамперед, залежить від розвиненості у студентів *здібності до навчання* – загальної пізнавальної здібності, що проявляється у швидкості і легкості набуття нових знань у галузі музичної освіти, в якості освоєння художньо-освітнього матеріалу й виконання навчальної діяльності.

Слід відзначити особливість розвитку здібності до навчання, яка полягає в тому, що музичне навчання передбачає різні види художньо-педагогічної взаємодії: спілкування студентів з музикою, художніми образами музичних творів, з транслюючими їх суб'єктами, зокрема викладачами та іншими студентами. Подібне спілкування, на думку О. Бочкарьової, зумовлює розвиток у майбутніх фахівців художнього мислення, зорієнтованого на освоєння загальних художніх ідей, що, у свою чергу, є підґрунтям виникнення смислового художнього діалогу, який включає емоційно-інтелектуальний пошук і викликає створення нового стилю особистісного існування, нового роду становлення [1, с. 7].

Траєкторія перебігу адаптації до музичного навчання багато в чому залежить від розвиненості в першокурсників *здібності до емоційно-осмисленого сприйняття, розуміння, «переробки» та інтерпретації художньо-освітньої інформації*. Означена здібність характеризується наявністю в студентів уміння і навичок з практичної художньо-освітньої діяльності, здатністю сприймати, усвідомлювати й відтворювати навчальний матеріал, зокрема твори музичного мистецтва, інтерпретувати художньо-образний зміст музичних творів, висловлювати власне художнє ставлення до навчальної інформації тощо.

Розвинені в першокурсників здібності до навчання, емоційно-осмисленого сприйняття, розуміння, «переробки» та інтерпретації художньо-освітньої інформації є основою для *пошуку і знаходження* студентами *оптимальних прийомів навчально-пізнавальних, художньо-виконавських дій, створення власних моделей музичного навчання, самонавчання і самомоніторингу*. Це, у свою чергу, залежить від рівня розвитку в майбутніх фахівців навичок до музичної самоосвіти і саморозвитку.

Музична самоосвіта студентів пов'язана з пошуком і послідовним засвоєнням певних знань, збагаченням слухового художньо-асоціативного досвіду тощо. Вона виявляється в умінні активно мислити, усвідомлювати, порівнювати й узагальнювати, розкривати основні риси явища, що вивчається, формувати ціннісне ставлення до музичного мистецтва, критично аналізувати власні дії через процес самомоніторингу тощо. Таке твердження дає змогу вважати вірною таку думку – активізація процесу саморозвитку та самоосвіти першокурсників під час розвитку адаптивних здібностей тісно пов'язана з розвитком *здібності до рефлексії художньо-освітньої діяльності*.

Адаптація і рефлексія в освітньому процесі художньо-педагогічного середовища інституту мистецтв пов'язані неоднозначно: розвитку адаптивних здібностей рівнозначно можуть перешкоджати як низький, так і високий рівень розвитку рефлексії (занижена або завищена самооцінки). Для успішного розвитку означених здібностей потрібний оптимальний рівень розвитку рефлексії, що виражається в наявності комунікативної компетенції, адекватній оцінці першокурсниками рівня своїх знань і здібностей, співвідношенні власних прагнень і реальних перспектив розвитку та саморозвитку.

З рефлексією пов'язаний і розвиток у майбутніх фахівців *здібності до діагностики якості художньо-педагогічного середовища* інституту мистецтв. На нашу думку, діагностика першокурсниками означеного середовища є процесом визначення і оцінювання суб'єктами освіти його особливостей. Предметом оцінювання, при цьому, виступає: наявність професійно організованого освітнього середовища для «включення» до процесу музичного навчання, наявність комфортної психологічної атмосфери в інституті та професіоналізм викладачів.

Процес діагностики художньо-педагогічного середовища пов'язаний з визначенням студентами «для себе» труднощів (дидактичного, психологічного характеру), які можуть виникнути під час початкового етапу музичного навчання у педагогічному університеті і шляхів їх подолання через усвідомлення механізмів самомоніторингу власної художньо-освітньої діяльності та успішної орієнтації у соціально-психологічному просторі.

Зазначимо, що відсутність орієнтації у соціально-психологічному просторі художньо-педагогічного середовища інституту мистецтв може негативно позначатися на розвитку в першокурсників здібностей до самоосвіти і рефлексії, відбитися на фрустрації і, насамперед, втраті інтересу до музичного навчання, і, як наслідок, – може виявитися причиною гальмування процесу розвитку адаптивних здібностей майбутніх учителів музичного мистецтва.

Однією зі складових процесу розвитку адаптивних здібностей є прийняття індивідуумом норм і цінностей навчального, зокрема художньо-педагогічного середовища інституту мистецтв, форм соціальної взаємодії, які в ньому склалися, формальних і неформальних зв'язків, а також форм навчальної діяльності. Прийняття першокурсником означених умов свідчить про освоєння ним особливостей навчально-пізнавального простору педагогічного університету, а також про розвиненість *здібності до соціально-психологічної інтеграції в художньо-педагогічне середовище* інституту мистецтв.

Отже, неуспішний розвиток адаптивних здібностей дозволяє першокурснику лише частково орієнтуватися в ситуації музичного навчання і не надає можливості більш-менш самореалізуватися в рамках художньо-педагогічного середовища інституту мистецтв. Успішний розвиток, навпаки, надає значні можливості реалізувати свій потенціал в умовах навчання у педагогічному університеті і, крім того, отримати потенційні можливості для майбутньої соціально-професійної реалізації.

Розвиток адаптивних здібностей студентів-першокурсників до музичного навчання є активним процесом, який, як показує практика, буде успішним за умови наявності *позитивної мотивації* до навчально-пізнавальної діяльності.

Вважаємо за необхідне акцентувати вирішальне значення феномену мотивації першокурсників до художньо-освітньої діяльності як провідного фактора адаптації студентів до музичного навчання у педагогічному університеті. Мотивація характеризується як стан позитивної емоційної напруги і зосередження уваги на предметі навчальної діяльності, який характеризує студента як її суб'єкта й сприяє формуванню стійкого позитивного ставлення до обраної професії, прийняттю її норм і цінностей, розвитку соціально і професійно вагомим якостей особистості, відчуття задоволеності від оволодіння професією вчителя музичного мистецтва. Становлення мотиваційної сфери першокурсників зумовлює формування об'єктивних і суб'єктивних ціннісних орієнтацій щодо музичного навчання у педагогічному університеті і прагнення до набуття фахових компетенцій у галузі музичного мистецтва, усвідомленого ставлення до вибору професії саме вчителя музичного мистецтва.

Відтак, враховуючи вищезазначене, можна дати таке визначення досліджуваному феномену. Адаптивні здібності до музичного навчання є індивідуально-психічними властивостями, що свідчать про наявні й потенційні пристосувальні можливості студентів-першокурсників до опанування фахових компетенцій у галузі музичної освіти, забезпечуючи внутрішньо вмотивовані позитивні зміни їхньої ціннісної, інтелектуальної та емоційної сфери щодо успішного функціонування в новому художньо-педагогічному середовищі.

Визначення комплексу адаптивних здібностей до музичного навчання, їх особливостей розвитку дає підстави вважати, що структура досліджуваного феномену передбачає такі компоненти: мотиваційно-ціннісний; комунікативно-діяльнісний; пізнавально-операційний; рефлексивно-творчий.

Мотиваційно-ціннісний компонент адаптивних здібностей виявляє наявність у першокурсників позитивної мотивації до музичного навчання, прагнення до набуття фахових компетенцій у галузі музичної освіти, усвідомлення об'єктивної та суб'єктивної цінності навчання.

Комунікативно-діяльнісний зумовлює розвиток у студентів здібності до соціально-психологічної інтеграції в художньо-педагогічне середовище, що супроводжується визначенням адекватних форм взаємодії з суб'єктами та об'єктами навчального простору педагогічного університету.

Пізнавально-операційний компонент передбачає розвиток у майбутніх фахівців здібностей до навчання (якість і швидкість набуття нових знань), емоційно-осмисленого сприйняття, розуміння, «переробки» та інтерпретації художньо-освітньої інформації.

Рефлексивно-творчий полягає у розвитку в студентів-першокурсників здібностей до діагностики якості художньо-педагогічного середовища, пошуку й визначення оптимальних прийомів навчально-пізнавальних, художньо-виконавських дій, створення власних моделей музичного навчання, самонавчання, самомоніторингу, а також здібності до рефлексії художньо-освітньої діяльності як основи проектування траєкторії саморозвитку.

Отже, основу адаптивних здібностей до музичного навчання складають емоційно-інтелектуальні дії першокурсників, а головними факторами розвитку досліджуваного феномену є позитивна мотивація до навчання і прийняття студентами норм і цінностей майбутньої професії вчителя музичного мистецтва. Враховуючи означене, структура адаптивних здібностей студентів-першокурсників до музичного навчання у педагогічних університетах включає мотиваційно-ціннісний, комунікативно-діяльнісний, пізнавально-операційний і рефлексивно-творчий компоненти.

Література:

1. Бочкарёва О.В. Дидактический диалог в профессионально-педагогической подготовке учителя музыки в вузе: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.08 / О.В.Бочкарёва. – Ярославль: Яросл. гос. пед. ун-т, 2009. – 44 с.
2. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н.Дружинин. – СПб: Питер, 1999. – 368 с.
3. Кузьмина Н.В. Формирование педагогических способностей / Н.В.Кузьмина. – Л.: Просвещение, 1991. – 98 с.
4. Пакулина С.А. Адаптивные способности студентов педвуза: структура, факторы и средства развития: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 / С.А.Пакулина. – М., 2004. – 24 с.
5. Педагогика / [под ред. П.И.Пидкасистого] – М.: Педагогическое общество России, 1998. – 640 с.

6. Шадриков В.Д. Психология деятельности и способности человека: [учебное пособие] / В.Д.Шадриков – М.: Логос, 1996. – 284 с.

Олена Барнінець
(Бердянськ)

ЗАСТОСУВАННЯ ІГОР ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Стрімкі перетворення, що відбулися за останні десятиріччя у політичній та економічній сферах життя, призвели до утвердження нової парадигми освіти, спрямованої на результат навчання, формування та розвиток у учнів здатності практично діяти, застосовувати накопичені знання, уміння, ставлення й досвід у навчальній та життєвій ситуації. Особлива роль у цьому процесі покладається на історичну освіту, яка, згідно з державним стандартом, має надавати позитивний вплив на формування якостей особистості, необхідних людині для повноцінного життя через засвоєння комплексу знань та формування відповідних компетенцій [4, с.3]. У практиці навчання цьому сприяє впровадження ігор.

Для педагогіки гра – це умовна, цікава для суб'єкта діяльність, спрямована на формування знань, умінь і навичок [2, с.12], що включає пізнання та реальне засвоєння тими, хто навчається, соціальної та предметної практики у процесі вирішення проблеми шляхом імітації, відтворення в ролях основних видів поведінки за певними правилами і моделі діяльності в умовних ситуаціях [7, с.257].

Основними ознаками гри як педагогічної категорії вважаються: двоплановість, що реалізує подвійну мету – ігрову та педагогічну, при домінуванні останньої [3, с.60]; відповідний їй результат; умовність; цікавість; непередбачуваність [2, с.12]; вільна розвивальна діяльність, яка відбувається за бажанням учнів заради задоволення; творчий, імпровізаційний, активний характер, емоційне піднесення, суперництво, конкурентність, наявність прямих і непрямих правил [1, с.13]; момент змагання, імітація та моделювання [5, с.160].

М. Короткова [6, с.5] до ознак ігор на уроках історії віднесла наявність прямої мови (діалогів) учасників та умовної ситуації, що немовби мала місце в минулому, чи тої, що відбувається у наші дні (з обговоренням минулого). Л. Борзова [2, с.14], виявляючи специфіку ігор на уроках історії, відзначила її змістову близькість до предмету, що проявляється в елементах драми, трагедії і комедії, парадокс і таємниці.

Дидактичні ігри за сутністю ігрової основи класифікують на імітаційні (або рольові) та неімітаційні. До останніх належать тренінгові, які в залежності від кількості та типу завдання поділяються на одновекторні (графічні (кросворди, шаради, ребуси) й умовні («Три речення», «Чиста дошка», «Бліцопитування»)) та багатовекторні («КВК», «Вікторина», «Брейн-ринг»). Імітаційні включають ділові («Суд», «Наукова лабораторія», «Кінофестиваль») та ретроспективні (театралізована вистава, театралізована гра, проблемно-рольова гра дискусійного характеру).

Реалізація компетентнісного навчання у процесі організації ігор на уроках історії здійснюється на основі засад особистісно зорієнтованої парадигми навчання. Зокрема, взаємодія між вчителем та учнями ґрунтується на основі суб'єкт-суб'єктних відносин, у яких школярі визнаються головними дійовими особами, що наділені свободою інтелектуальної діяльності, а педагог – організатором ігор, наставником учнів з питань змістового та методичного характеру, координатором, що спрямовує хід ігор, слідує за дотриманням правил. Учитель і учні виступають як рівноправні партнери з визначення мети, складання плану діяльності, пошуку шляхів розв'язання проблеми, що реалізовується у співробітництві, спільній діяльності та консультативній допомозі.

Під час організації та проведення ігор вчителем створюється атмосфера зацікавленості кожного учня, ситуація успіху, заохочується прагнення школярів вносити свої пропозиції у розв'язання проблеми, ініціатива у самовиявленні, активність у розробці раціональних та оригінальних ідей. Реалізація особистісно зорієнтованого навчання досягається шляхом організації рефлексії на підсумковому етапі й передбачає обговорення зі школярами наприкінці уроку не тільки змісту того, про що вони довідалися, а й зауважень, які виникли у процесі гри, способів усунення недоліків, оцінки акторської майстерності учнів, що виконують ролі.

Дидактична мета уроку чи його етапу, зміст матеріалу, а також логіка процесу пізнання є визначальними критеріями з обрання різновиду ігор. Перевага головного фактичного матеріалу, насиченого датами, термінами, іменами, що потребує закріплення, повторення, перевірки міцності засвоєння інформації чи установки на її сприйняття, обумовлює вибір тренінгових ігор. На етапах перевірки домашнього завдання, актуалізації, мотивації, узагальнення і систематизації знань варто проводити одновекторні ігри. Вони передбачають репродуктивний та реконструктивний характер пізнавальної діяльності учнів, що обумовлено завданнями на відтворення та часткове перетворення фактичного матеріалу. Зокрема, одновекторні графічні ігри зводяться до вказування дати, географічного об'єкту, терміну, імені історичної постаті на основі опису або виконання послідовних дій. У ході організації умовних одновекторних ігор на рівні відтворення подаються завдання з назви дат, географічних меж, історичних особистостей тощо, а перетворення – на виокремлення головних ідей, визначення причинно-наслідкових зв'язків, встановлення висновків та узагальнень, інколи – оцінку діяльності історичних осіб.

Багатовекторні, а також різновиди одновекторних ігор проводяться на уроках узагальнення. Ці ігри також сполучають репродуктивний та реконструктивний характер пізнавальної діяльності школярів, що втілюється у завданнях на визначення періодизації та тривалості подій, вказування географічних об'єктів за описом, тлумачення понять, співвідношення розвитку історичних явищ з географічним положенням країн, встановлення причин, наслідків і значення подій, узагальнення фактів, оцінку подій та діяльності історичних особистостей, виявлення цінностей, інтересів, потреб та протиріч у позиціях останніх.

На етапі вивчення нового матеріалу доречно застосування ретроспективних та ділових ігор, які будуються на основі нової інформації і в цей же час є засобом її передачі. У змісті історичного матеріалу, що обирається для проведення цих ігор, доцільним є оптимальне поєднання фактичного й теоретичного компонентів, що дозволяє організувати творчий рівень пізнавальної діяльності.

Ігри як засіб формування предметних компетентностей на уроках історії передбачають систему, яка побудована на послідовності їх застосування відповідно до логіки процесу пізнання та можливостей у формуванні історичних компетентностей.

Для цього за основу варто брати теми, зміст яких дозволяє проводити ігри, що мають потенційні можливості для організації творчого рівня пізнавальної діяльності та формування усього переліку історичних компетентностей. Такими іграми виступають імітаційні ділові та ретроспективні. Згідно з логікою процесу пізнання, організація творчої діяльності доречна після залучення учнів до репродуктивної та пошукової. Організація означеної діяльності можлива під час проведення тренінгових ігор, які спрямовані на формування окремих компетентностей. Однак об'єктивно необхідна потреба у проведенні уроків узагальнень після завершення вивчення теми обумовлює організацію цих ігор й на заключному занятті. Відповідно до цього умовою проведення ігор виступає послідовне чергування тренінгових та рольових, у ході організації яких здійснюється реалізація пізнавального процесу: від відтворення через інтерпретацію до творчого осмислення, що сприяє формуванню предметних компетентностей.

Так, наприклад, під час планування ігор у 8 класі в межах курсу всесвітньої історії у ході вивчення розділів «Європейська культура кінця XVI – першої половини XVII століття», «Польська держава і Московське царство», «Криза старого порядку. Початок модернізації» для проведення ретроспективної гри на етапі вивчення нового матеріалу доцільно обрати тему «Початок промислового перевороту». Змістовно вона насичена фактичними даними (створення перших верстатів та парової машини, поява нових соціальних груп, руйнування техніки луддитами, поява тред-юніонів тощо), а також теоретичним матеріалом (поняттями промислового перевороту, фабрика, індустріальне суспільство; визначення економічних, соціальних та екологічних наслідків промислового перевороту; тенденції до утвердження капіталістичних відносин).

На попередніх уроках доречно проведення тренінгових ігор, які спрямовані на формування певних історичних компетентностей. Так, на уроці з теми «Досягнення науки та тягар марновірства» на етапі узагальнення і систематизації знань можна провести одновекторну умовну гру «Знайди помилку». За її правилами школярами, об'єднаними в команди, пропонується

текст із помилками, які необхідно виправити за найкоротший термін. Означене здійснюється за рахунок аналізу та узагальнення інформації історичних джерел, встановлення причин та наслідків розвитку науки наприкінці XV – початку XVI століття, тлумачення понять «натурфілософія», «мак'явеллізм» тощо, виокремлення сутнісних ознак розвитку освіти та науки в епоху Нового часу, визначення географічного простору подій, що спрямовується на формування хронологічної, просторової, інформаційної та логічної компетентностей.

На уроці з теми «Література й мистецтво» на етапі мотивації навчальної діяльності учням, поділеним на команди, варто запропонувати розв'язати головоломку, в якій зашифрований афоризм. Окрім його визначення, необхідно проаналізувати зміст вислову та зробити припущення, як він пов'язаний із темою уроку, що спрямовується на формування логічної компетентності.

Наступним кроком у формуванні предметних компетентностей є організація гри «Бліцопитування», що можна провести на уроці з теми «Революція XVII ст. в Англії» на етапі узагальнення і систематизації знань. Її сутність полягає у постановці учнями один одному запитань, що стосуються теми. Так, визначення хронологічних меж подій, дат, географічних об'єктів, встановлення причинно-наслідкових зв'язків подій, узагальнення матеріалу, тлумачення понять, оцінки фактів, явищ чи діяльності історичних постатей на основі пояснення та доведення обумовлює формування хронологічної, просторової, мовленнєвої, логічної та аксіологічної компетентностей.

Отже, організація тренінгових ігор сприяє накопиченню досвіду вказувати послідовність подій, виокремлювати сутнісні ознаки періоду; визначати географічний простір подій, співвідносити географічні об'єкти із подіями та розвиток історичних явищ і процесів з географічним положенням країн; аналізувати та узагальнювати інформацію з історичних джерел, виділяти у них головні ідеї; аргументовано висловлюватися на основі міркування та доведення; тлумачити поняття, аналізувати та узагальнювати факти, явища, процеси, встановлювати причини та наслідки подій, оцінювати історичні факти, події, історичні постаті. Наявні досвід, знання, уміння та навички в учнів дають змогу перейти до наступного виду ігор – ретроспективних.

На уроці з теми «Початок промислового перевороту» доцільно організувати проблемно-рольову гру дискусійного характеру. Формування історичних компетентностей досягається шляхом визначення часу та місця виникнення промислового перевороту на політичній карті світу, встановлення його причин, сутності та наслідків, визначення змін в економічній, соціальній та науковій сферах; виявлення цінностей, інтересів, потреб, протиріч у позиціях робітників та буржуазії; використання додаткової літератури для інтерпретації подій; реконструкції історичних образів у ході дискусії.

Під час проведення цієї гри організація творчої пізнавальної діяльності здійснюється за рахунок постановки проблемного запитання, яке може передбачати з'ясування: науково-технічний прогрес в Англії – причина чи наслідок промислової революції? Виконавців ролей варто поділити на дві групи: тих, хто вбачає у ньому причину особистої трагедії (люддити), й тих, кому промисловий переворот забезпечує економічну стабільність (буржуазія). Тому у ході дискусії, що зав'язується навколо проблеми, кожній із сторін бажано доводити правоту: робітникам звинувачувати машини у своєму становищі, наполягаючи, що науково-технічний прогрес є наслідком промислової революції, а представникам буржуазії, навпаки, відстоюючи позиції, що верстати з'явилися як відповідь на вимоги часу. Таким чином, після закінчення вистави, питання про час та місце зародження, причини, сутності та наслідки промислового перевороту, зміни в економічній, соціальній та науковій сферах; цінності, інтереси, потреби, протиріччя у позиціях робітників та буржуазії спрямовані на формування усіх історичних компетентностей.

Підготовка до проведення багатовекторної гри «Брейн-ринг», що доречно провести на уроці узагальнення, також передбачає послідовне застосування одновекторних ігор. Зокрема, на етапі узагальнення та систематизації знань під час уроку з теми «Доба Просвітництва» учням можна запропонувати кросворд. Його розв'язування передбачає співвідношення подій з певним періодом, вказування географічних об'єктів, понять, історичних особистостей, що впливає на формування хронологічної, просторової та логічної компетентностей.

Подальшу гру доречно провести на уроці з теми «Росія» на етапі актуалізації опорних знань. Класу, поділеному на команди, варто запропонувати тезу, занотовану на картонному аркуші: «Причинами перетворення Пруссії на велику європейську державу стало...». У ході обговорення учасники мають продовжити її трьома реченнями, записавши останні на окремих папірцях, що вставляються у підготовлені пази, розташовані під ключовою тезою. Переможцем визнається команда, що надасть найбільш лаконічні та аргументовані твердження. Отже, гра спрямовується на формування логічної (шляхом узагальнення фактів щодо розвитку Пруссії у XVIII ст.), хронологічної (визначення послідовності подій), просторової (визначення впливу геополітичних факторів у розвитку держави) та мовленнєвої (внаслідок аргументованого висловлювання) компетентностей.

Гра «Дерево пізнання», що може бути організована на уроці з теми ««Китай. Індія» на етапі узагальнення і систематизації знань, проводиться з метою формування хронологічної, просторової, мовленнєвої, логічної та аксіологічної компетентностей. За її умовами у ході вивчення нового матеріалу, учні, поділені на команди, мають підготувати на окремих папірцях запитання, що стосуються нової теми. На етапі узагальнення і систематизації вчитель використовує їх для проведення змагання між командами на швидкість та правильність відповіді. Отже, визначення тривалості й послідовності подій, вказування географічних об'єктів, аналіз, синтез та узагальнення матеріалу, висловлювання оцінки щодо діяльності історичних осіб, коректне формулювання питань сприяють становленню означених компетентностей.

Отже, послідовне застосування одновекторних ігор, спрямованих на формування окремих компетентностей, дають змогу застосувати отримані досвід, знання, уміння та навички на уроці узагальнення з теми «Європейська культура кінця XVI – першої половини XVII століття», «Польська держава і Московське царство» під час проведення багатовекторної гри «Брейн-ринг».

Особливістю цієї гри є проведення протистоянь, у результаті яких команди-переможниці проходять до наступного туру. Кожне протистояння включає перелік питань, які спрямовані на формування компетентностей: логічної – на узагальнення фактів та явищ з теми, встановлення причин та наслідків подій, визначення понять (як можна розглядати абсолютизм з погляду національного розвитку: як явище прогресивне чи регресивне?) аксіологічної – на виявлення цінностей, інтересів, потреб та протиріч у позиціях історичних осіб (чому американці твердять, що дипломатія Франкліна відіграла не менш важливу роль у здобутті незалежності, ніж військові таланти Вашингтона?), інформаційної – на виділення головних ідей у історичних джерелах (про яку подію йдеться в документі..., назвіть подію за описом...), просторової – на співвідношення розвитку історичних явищ і процесів з географічним положенням країн (чим відрізнялися цілі англіїців у Індії від прагнень інших європейців?), хронологічної – на співвідношення процесів із певним періодом історії (викресліть зайве, думку аргументуйте: 1775 р., 1777 р., 1783 р., 1789 р.), мовленнєвої – на основі аргументованого висловлювання.

Отже, у результаті чергування тренінгових та рольових ігор визначені їх потенційні можливості у формуванні історичних компетентностей (таблиця 1).

Таблиця 1

Потенційні можливості тренінгових та рольових ігор у формуванні історичних компетентностей

Тема	Гра	Компетентності					
		Хронологічна	Просторова	Інформаційна	Мовленнєва	Логічна	Аксіологічна
Тема. ЄВРОПЕЙСЬКА КУЛЬТУРА КІНЦЯ XVI — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII ст. Досягнення науки та тягар марновірства	«Знайди помилку»	+	+	+		+	
Література й мистецтво	Головоломка					+	

Продовження табл. 1

Тема. ПОЛЬСЬКА ДЕРЖАВА І МОСКОВСЬКЕ ЦАРСТВО							
Польська держава							
Московська держава							
Узагальнення							
Тема. КРИЗА СТАРОГО ПОРЯДКУ. ПОЧАТОК МОДЕРНІЗАЦІЇ	«Бліцопитування»	+	+		+	+	+
Революція XVII ст. в Англії.							
Початок промислового перевороту	Проблемно-рольова гра дискусійного характеру	+	+	+	+	+	+
Франція							
Доба Просвітництва	Кросворд	+	+			+	
Пруське королівство. Австрія							
Росія							
Культура і повсякденне життя	«Три речення»	+	+		+	+	
Сполучені штати Америки							
Тема 9. КРАЇНИ СХОДУ							
Османська імперія. Персія							
Індія. Китай та Японія.	«Дерево пізнання»	+	+		+	+	+
Узагальнення	Брейн-ринг	+	+	+	+	+	+

Таким чином, застосування ігор як засобу формування предметних компетентностей на уроках історії здійснюється на основі чітко поставлених цілей уроку або його етапу, контролю з боку вчителя й взаємо- та самоконтролю з боку учнів, рефлексії діяльності, а також цілеспрямованості, систематичності, консеквентного збільшення складності, чергування ролевих та тренінгових ігор, наявності достатнього часу на підготовку, що передбачає досягнення позитивного результату у вигляді формування історичних компетентностей.

Література:

- Баханов К. Традиції та інновації у навчанні історії в школі. Дидактичний словник-довідник / К. Баханов. – Запоріжжя: «Просвіта», 2002. – 108 с.
- Борзова Л. П. Игры на уроках истории / Л. П. Борзова. – М.: Владос-пресс, 2001. – 325 с.
- Гордієнко-Митрофанова І. В. Теоретичні та методичні основи побудови ігрової маніпуляції педагогічної технології ІТООД МАРО: Монографія / І. В. Гордієнко-Митрофанова. – Х.: Майдан, 2006. – 324 с.
- Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Історія в школах України. – 2004. – №2. – С. 3 - 4.
- Кларин М. В. Инновации в обучении. Метафоры и модели... Анализ зарубежного опыта / Михаил Кларин. – М.: Наука, 1997. – 223 с.
- Короткова М. В. Методика проведения игр и дискуссий на уроках истории. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2001. – 256 с.
- Чернилевский Д. В. Креативная педагогика и психология. Учебное пособие для ВУЗов / Д. В. Чернилевский, А. В. Морозов. – М.: МГТА, 2001. – 301 с.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор, К. О. Баханов

Ірина Габеркорн
(Ялта)

МОЛОДШИЙ ШКІЛЬНИЙ ВІК – СЕНСИТИВНИЙ ПЕРІОД РОЗВИТКУ СПЕЦІАЛЬНИХ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку освіти України головною метою є формування освіченої, творчої особистості. Аналіз джерел з проблеми розвитку творчості учнів (Г. Альтшулер, В. Андрєєв, Г. Костюк, О. Матюшкін, В. Онищук, М. Скаткін, Н. Талізіна), свідчить, що організація творчої діяльності учнів має забезпечити навчання і розвиток особистості учня, у даному випадку його творчих здібностей.

Творчі здібності формуються протягом усього життя людини, проте в генезі її становлення існують оптимальні сенситивні вікові періоди формування. В організації творчої діяльності, що сприяє розвитку творчих здібностей, як говорять Л. Момот, Л. Шелестова, потрібно враховувати особливості дітей певної вікової групи [3, с. 54].

Тому вчитель у сучасній школі має забезпечувати оптимальні передумови для розвитку творчої особистості, її творчих здібностей.

Мета статті: проаналізувати можливості активного розвитку спеціальних творчих здібностей школярів у молодшому шкільному віці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати дослідження. На думку С. Сисоевої, кожний індивід характеризується показником інтеграції окремих здібностей відносно різних видів діяльності. На думку Н. Кузьминої, це положення є основою всіх експериментальних досліджень спеціальних творчих здібностей: музичних (Б. Теллов), технічних (В. Моляко, О. Проскура), математичних (І. Калюшина, В. Крутецький), образотворчих (Л. Виготський, О. Мелік-Пашаєв).

Молодший шкільний вік – сенситивний період для розвитку спеціальних творчих здібностей: музичних, літературних, організаторських, конструктивно-технічних, художніх. В цей період активно розвиваються уява, дар фантазувати, творчо мислити, помітно проявляється допитливість, формується вміння спостерігати, порівнювати, критично оцінювати діяльність.

Так, Л. Виготський вважає, що малювання дитини складає переважний вид дитячої творчості в ранньому віці. І це не випадково, але тому, що саме малювання надає дитині цього віку можливість найлегше виразити те, що ним володіє [2, с. 36]. В. Роменець доводить, що малювання є ігровим видом творчості, образотворчою модифікацією гри з усіма властивими її рисами: вживанням і перенесенням у ситуацію, наслідувальним характером, симпатійною уявою. Дитина створює інший світ, в якому вона повний володар речей, людей, ситуацій. Проте малювання, безперечно, виходить за межі ігрових визначень.

Здібності у художній діяльності проявляються у так званій гостроті бачення, у високому рівні уяви. На думку О. Мелік-Пашаєва, специфіка творчої уяви художника - не в операції образами зовнішнього світу, не в їх перекомбінуванні. Вона полягає у формуванні образу, що виражає переживання, емоцію, «оцінку», художню ідею - явища, по власній своїй природі не образні.

В структурі художньо-творчих здібностей пріоритетну роль відіграють творча уява, образно-емоційна сфера і особливості особистісних якостей людини. Як структурні компоненти художньо-мистецьких здібностей вченими виділяються емоційно чуттєва сфера і пізнавальні здібності. У свою чергу, пізнавальні здібності розділяються на інтелектуальні, які носять універсальний характер і необхідні для успішних занять будь-яким видом художньо-мистецької діяльності (мислення, уява, пам'ять); сенсорні, залежні від особливостей системи аналізаторів людини, і часткові (наприклад, особливості рухово-моторної сфери, затребувані в певній художньо-мистецькій діяльності) [3, с. 2]. Таким чином, художня творчість може відіграти важливу роль у розвитку таких творчих здібностей учнів як мислення і уява.

З усіх форм творчості літературна, словесна творчість є найхарактернішою для шкільного віку. Діти залюбки складають вірші, казки, оповідання. Літературні твори молодших школярів недосконалі за змістом і формою, проте вони мають велике значення для розвитку їхньої психіки в цілому. Л.С. Виготський вважає, що сенс і значення цієї творчості в тому, що вона дозволяє дитині, вправляючи свої творчі прагнення і навички, оволодіти людською мовою [2, с. 61].

О. Лук указує, що у процесі літературної творчості відбувається розвиток таких літературно-творчих і читацьких здібностей як творча уява, словесно-образне мислення, художницька спостережливості і інтуїція, здатність до співпереживання і розуміння психології людини, гостроти сприйняття людини і природи [4 с. 8].

А. Ковальов виділив наступні літературні здібності: творча уява, вразливість, спостережливості, словесне втілення. Опорна властивість літературних здібностей – це вразливість, тобто жвавість і гострота сприйнятливості і сила емоційної чуйності.

У молодших школярів активно розвиваються музичні здібності. На думку психологів Б. Асаф'єва, Б. Теплова, Б. Яворського та інших, до музично-творчих здібностей відносяться: музичний слух (у єдності звуковисотних, ладових, гармонійних, тембрових, динамічних компонентів), відчуття ритму, музична пам'ять, уява і музична чуйність.

Дослідженням проблеми розвитку музичного слуху як найважливішої ланки музичних здібностей, займався Б. Асаф'єв. Учений доводить, що слуховому апарату людини властиві природжені якості активного слухання; завдання музиканта – виховувати і розвивати слухову діяльність [1, с. 65]. Н. Комісаренко виділяє наступні музичні здібності: ладове почуття (здібність емоційно відгукуватися на музику), тонко диференційоване сприйняття (слуховий компонент музичності), високо розвинуте музично-ритмічне почуття (здатність переживати музику за допомогою рухів).

Б. Теплов, вивчаючи структуру музичних здібностей, органічно пов'язував їх із загальним розвитком особистості. За його визначенням, ядром музичності кожної людини є три музичні здібності: музичний слух (відчуття ладу); музично-ритмічне відчуття; здібність до музично-слухових уявлень. Відчуття ладу виявляється в емоційному сприйнятті і точному пізнанні мелодії. Музично-ритмічне відчуття – здатність відчувати ритм і відтворювати його. Здібність до музично-слухових уявлень виявляється в точному відтворенні мелодії по слуху (музична пам'ять) [5, с. 36].

Разом з тим, Л.С. Виготський вважає, що первинною формою дитячої творчості є творчість синкретична, тобто така, в якій окремі види мистецтва ще не розчленовані і не спеціалізовані. У дітей існує з'єднання різних видів мистецтва в одній цілій художній дії. Дитина складає і представляє те, про що вона розповідає. Дитина малює і одночасно розповідає про те, що вона малює [2, с. 58].

Висновки. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що створення сприятливих умов для розвитку творчих здібностей учнів значною мірою визначається оптимальними сензитивними віковими періодами формування, а саме молодшим шкільним віком. В саме цей період активно розвиваються спеціальні творчі здібності: музичні, літературні, організаторські, конструктивно-технічні, художні.

Література:

1. Асаф'єв Б. В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б. В. Асаф'єв. – Л. : Музыка, 1973. – 144 с.
2. Виготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: психологический очерк : кн. для учителя / Л. С. Виготский ; послесл. В. В. Давыдова. – М. : Просвещение, 1991. – 93 с.
3. Волосатова И. Ю. Особенности проявления художественно-творческих способностей младших школьников / И. Ю. Волосатова // Наука и школьная практика. – 2007. – 6. – С. 1–4.
4. Лук А. Н. Теоретические основы выявления творческих способностей / А. Н. Лук. – М. : Просвещение, 1991. – 325 с.
5. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Б. М. Теплов. – М. : изд-во АПН, 1947. – 335 с.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор, Пометун Олена Іванівна.

Влада Губар
(Київ)

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА – ТЕНДЕНЦІЇ У ФОРМУВАННІ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ

Починаючи з середини 90-х рр. сенс та значення слова «освіта» починає змінюватись у напрямку «глобалізації» і розкриття механізмів даного феномену. Констатується величезна роль освіти у еволюції сучасної цивілізації.

Зміна поняття «освіта» відбувається у зв'язку із розвитком різних напрямків науки, особливо знань про живу речовину і людину. Поняття освіти означає культурно-історичний феномен, що існує поза і незалежно від свідомості людини. Він був завжди і завжди змінювався. Завдяки освіті, у кожного представника людського роду виробляється особливий «біосоціальний» орган. Завдання освіти – максимально використати гетерохронію біологічного і соціального, щоб сформувані у людини даний специфічний орган – соціальний за змістом, біологічний по субстрату, що дозволяє максимально адаптуватись до життєдіяльності у відповідному соціокультурному середовищі [5].

Таким чином, можна зробити наступні висновки: відбувається переосмислення поняття освіта, його ролі, значення і функцій; підвищується соціальна роль освіти, від його направленості, ефективності залежатимуть перспективи розвитку цивілізації; все це не можна не враховувати у практиці, особливо при організації інноваційної діяльності.

Словосполучення «дистанційна освіта» (ДО) надійно увійшло в світовий освітній лексикон. Протягом останніх трьох десятиріч ДО стало глобальним явищем освітньої та інформаційної культури, змінивши обличчя освіти в багатьох країнах світу. Виникла і бурхливо розвивається ціла індустрія освітніх послуг, що об'єднуються загальною назвою «дистанційна освіта», вона вражає величезною кількістю учасників процесу, кількістю освітніх закладів, розмірами та складністю інфраструктури, масштабами інвестицій та грошового обігу.

Однак, перш за все, з цієї причини – через багатогранність та масштабність ДО як явища, різноманіття освітніх послуг і форм організації (моделей) ДО як у національних, так і у міжнародних центрах дистанційної освіти – загальноприйнятого, канонічного визначення ДО не існує [7, 10, 12]. Можемо згадати, у цьому зв'язку, вдалий вираз Д. Шела, «дистанційна освіта містить у собі певний парадокс: вона впевнено затвердила своє існування, але не в змозі визначити, що вона є таке». Але в галузі освіти не багато понять, які мають чітке визначення, крім того, відсутність консенсусу щодо її визначення, не завадила дистанційній освіті розвиватись як у технологічному, так і у методологічному напрямку.

Приміром, країни британської Співдружності, як і країни Європейського союзу, що мають довгу традицію принципово єдиного практичного розуміння дистанційної освіти, заснованого на трактуванні ДО у Відкритому університеті Великої Британії (OUUK), Університеті Північної Африки (UNISA), Заочному університеті в Ханзі, успішно просуваються у розвитку ДО, не маючи його нормативного визначення. Помітні незручності у зв'язку із цим наприкінці 90-х рр. відчували освітні центри та різноманітні інститути управління освітою в США, де формування університетських і між університетських структур ДО у державній системі освіти розпочалося значно пізніше і не склалося єдиного, або, принаймні, чітко диференційованого підходу до поняття дистанційної освіти.

Між тим, якщо обмежитись навіть аналітичними, або пояснюючими судженнями про поняття «дистанційна освіта», що випливає з його буквального сенсу, а отже, не викликають сумнівів, багато питань, що стосуються визначення ДО, знімаються. Так, очевидно, що якщо «дистанційне» означає «на відстані», то мова іде про освіту (навчання) на відстані, тобто про таку форму освітнього процесу, за якої студент/учень і викладач/вчитель не знаходяться в одній аудиторії. З цієї – буквальної характеристики ДО прямо випливає ще одна: оскільки суб'єкти процесу навчання дистанційовані один від одного, освітня комунікація між ними має опосередкований характер, або потребує засобів комунікації. Разом з тим, ця освітня комунікація повинна мати місце, інакше

ДО зветься б до повністю самостійного вивчення, або самоосвіти, яке за визначенням є самим «недистанційним» видом навчання, через те, що той хто навчається і той хто навчає співпадають. Іншими словами, ДО передбачає обов'язковий зворотній зв'язок студента з викладачем (в загальному випадку – джерелом предметних та методичних знань), або інтерактивність.

Таким чином, отримуємо суто аналітичне або тавтологічне визначення дистанційної освіти, як освіти на відстані, що передбачає опосередковану двобічну комунікацію між тим, хто навчається і тим, хто навчає. Оскільки це визначення тавтологічне і не містить у собі нічого, окрім того, що буквально випливає зі словосполучення «дистанційна освіта» воно є банальним. Тому, певною мірою, моно погодитись з Д. Шелом, якого ми вже цитували, у тому, що «якщо дистанційна освіта може бути розгляне на як «освіта на відстані», вона взагалі не потребує визначення». (Shale, 1988.) Тобто навіщо визначати очевидне?

Однак, не зважаючи на банальність, таке визначення є корисним, оскільки завдяки подібним, суто аналітичним визначенням, стає зрозумілим, що ті трактовки, що пропонують, наприклад, розглядати ДО як «самостійну пізнавальну діяльність», або таку форму освіти, що «відрізняється відкритим доступом до освітніх ресурсів,... що забезпечуються інформаційними технологіями та засобами комунікацій», – змішують поняття дистанційної освіти та самоосвіти з використанням мережі Інтернет, або іншої телекомунікаційної системи. На практиці це означає недооцінку інтерактивної освітньої комунікації як компонента ДО і, відповідно, недооцінку задач підготовки для нього викладачів, організації навчального процесу, а в цілому, – звужує як сферу ті завдання, що стоять перед ДО.

Термінологічним за формою, але концептуальним за змістом є питання про те, яке словосполучення більш доречне – «дистанційне навчання» чи «дистанційна освіта»?

Автори британської співдружності та США (де, як відомо, вперше з'явилися терміни «distance education» та «distance learning» і звідки отримали розповсюдження), говорячи про ДО в цілому, віддають перевагу терміну «distance education». Оскільки «learning», в своєму основному значенні, означає «вивчення», тобто самостійне придбання знань у певній дисципліні (галузі), то для англomовних авторів словосполучення «distance learning» означає тільки одну складову ДО, яке включає в себе (як це слідує з наведеного нами аналітичного визначення), на відміну від самоосвіти, це й «teaching», тобто навчання, що здійснюється у взаємодії з викладачем. Отже, поняття (і термін) «distance education» – «дистанційна освіта», охоплюючи і «вивчення» і «навчання», виявляється більш об'ємним і адекватним для визначення ДО як цілісного освітнього явища [10].

Разом з тим, в багатьох (але не у всіх) різновидах дистанційної освіти самостійна освітня активність, лишаючись одним з компонентів, є суттєвим моментом. Це пояснює, чому, наприклад, у словосполученні «open and distance learning» частіше використовується саме «learning», а не «education»: маються на увазі відкриті моделі ДО, що передбачають значну свободу та самостійність студента/слухача в організації та навіть у визначенні змісту навчального процесу, моделі, що майже виключають «teaching», принаймні, у традиційному його тлумаченні. Однак, коли мова іде про ДО взагалі – включаючи моделі ДО, де провідну роль грає викладач – знов використовується термін «distance education».

Таким чином, в англо-американській мовній традиції (що має в даному випадку перевагу, оскільки саме в ній започатковане використання понять і термінів ДО) правильно, маючи на увазі ДО як ціле, визначати його як «дистанційну освіту», що включає в себе «самостійне вивчення» і «навчання».

Аргументом проти використання словосполучення «дистанційна освіта» і за «дистанційне навчання» є розповсюджене тлумачення освіти не як процесу, а виключно як результату або продукту – можна отримати середню (професійну, вищу, тощо) освіту, але не можна – очне, дистанційне, заочне. При такому розумінні правильна назва для процесу – навчання, для результату – освіта. Однак існує ціла низка понять і термінів, в яких освіта може розумітись виключно як діяльність, процес, а не як результат – «система освіти» [2], (також «система відкритої освіти»), «методи освіти» (або «засоби освіти»), «цілі освіти» [6, 8], «безперервна освіта», і т. ін. Крім того, в більшості академічних, довідникових, енциклопедичних текстів освіта безумовно розуміється як процес цілеспрямованої діяльності всіх суб'єктів, в результаті якої, у випадку успіху такої діяльності, стає набуття знань більш високого рівня.

Так, згідно діючої Міжнародної стандартної класифікації освіти ЮНЕСКО (МСКО 1997), затвердженої Генеральною конференцією ЮНЕСКО на 29-й сесії в листопаді 1997 р., що є єдиною визнаною в світі основою освітньої статистики, «під терміном «освіта» розуміється будь-яка цілеспрямована і систематична діяльність, що має на меті задоволення потреб у навчанні.... «освіта» розуміється організована комунікація, що має на меті навчання (набуття знань)» [11]. При цьому під «навчанням» розуміється «будь-яке покращення у поведінці, інформованості, знаннях, розумінні, поглядах, цінностях або навичках».

Слід звернути увагу, що визначальним для поняття «дистанційна освіта» є саме слово «освіта», а форма отримання/надання – це одна з класифікаційних ознак, або «крос-кваліфікаційних змінних величин», згідно з якими в МСКО здійснюється класифікація або внутрішня диференціація поняття освіти (всього таких змінних величин в Revised version II – вісім). Так само, як, наприклад, «початкова освіта» є похідним від поняття «освіта», а не від поняття «рівень», поняття «дистанційна освіта» похідне від «освіта», а «рівень» в першому випадку і «форма надання» в другому – це лише специфічна відмінність, що дозволяє провести класифікацію.

Так само не є визначальними поняттями для дистанційної освіти поняття «технології» або «інформаційно-освітнє середовище» [2, 6], тому є некоректними визначення ДО як «особливої/спеціалізованої ІОС», або «сукупності технологій...». Будь-яка освіта, є певною організованою та цілеспрямованою комунікацією, що використовує ті чи інші технології та відбувається в тому чи іншому інформаційно-освітньому середовищі але сама не стає від цього «технологією» або «середовищем». Більш того, якщо під «технологіями» розуміється сукупність сучасних ІКТ, а під ІОС – «системно організовану сукупність засобів передачі даних, інформаційних ресурсів, протоколів взаємодії, апаратно-програмного та організаційно-методичного забезпечення, що орієнтована на задоволення освітніх потреб користувачів», вони не можуть слугувати навіть типовою відмінністю ДО. Застосування ІКТ або наявність ІОС не відрізняють ДО від не-ДО, а саме по собі застосування ІКТ взагалі не є ексклюзивною особливістю освіти.

Таким чином, можемо бачити, що навіть такий не повний аналіз поняття «дистанційна освіта», в якому ми, практично, не виходили за межі банальних тверджень і тавтологій, дає можливість визначити відмінні ознаки, що сприяють більш чіткому розумінню, що таке ДО, а отже, і більш чіткої практичної орієнтації у сполученні із цим поняттям просторі норм, цілей, завдань, що є нагальною практичною необхідністю управління розвитком ДО на всіх рівнях системи освіти.

Аналіз дає можливість зробити наступні висновки:

1. При дотриманні формально-логічних вимог до визначення поняття «дистанційна освіта» воно має бути визначено не як та чи інша технологія і не як особливе інформаційно-освітнє середовище, а як форма освіти, оскільки саме «освіта» є для нього головним поняттям.

2. Типовою відмінністю дистанційної освіти від інших форм освіти, перш за все від очної освіти та самоосвіти є спосіб отримання освіти через опосередковану/на відстані інтерактивну комунікацію, при цьому конкретні засоби, канали і технології такої комунікації не носять характеру критичної ознаки ДО. Їх набір не може бути визначен раз і назавжди, він може змінюватись і включає в себе, разом із телекомунікаціями, інтерактивні навчально-методичні матеріали на різних носіях.

3. Форма (характер, спосіб) інтерактивної освітньої комунікації, що має різні назви у різних нормативних документах («форма (засіб) надання» («Modality of provision» – в Revised version II. ISCED 1996. ЮНЕСКО, «форма навчання...., що реалізується... за технологіями дистанційного навчання» – «Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні»), є типовою відмінністю або виокремлення різних форм освіти в межах поняття «освіта» – класифікаційну змінну величину.

4. У відповідності ідо значення цієї класифікаційної змінної перемінної («опосередкована/на відстані комунікація») дистанційна освіта на рівні загального визначення як форма освіти співпадає із заочним навчанням і, частково, з екстернатом, займаючи, як наслідок, місце в МСКО, аналогічне місцю заочної освіти у вітчизняній класифікації форм освіти. Це дозволяє стверджувати, що в усіх трьох випадках мова іде про одну і ту саму форму освіти на відстані і без відриву від основної діяльності, а також, що як форма освіти дистанційна освіта легалізована на рівні Закону у вигляді заочної освіти (це, звісно, не означає, що його

легалізація як поняття, його існування і подальший розвиток не потребує на підзаконному рівні розробці нормативно-методичного забезпечення).

5. Термінологічно більш коректно (в тому числі з урахуванням походження термінів з англо-американської мовної традиції) застосовувати, маючи на увазі ДО в цілому, термін «дистанційна освіта» як систему спільної діяльності тих, хто навчається з тими, хто навчає; термін «дистанційне навчання» – говорячи про діяльність тих, хто навчає – осіб, установ та закладів; термін «дистанційне вивчення» – у відношенні до самостійної або переважно самостійної діяльності учнів/студентів/слухачів.

Література:

1. Андреев А.А., Солдаткин В.И. Дистанционное обучение: сущность, технология, организация. – М.: Издательство МЭСИ, 1999. – 196 с.
2. Бодненко Д.М. Підготовка викладачів вищого навчального закладу до здійснення дистанційного навчання : дис. канд. пед. наук. - Черкас.: 2007. – 256 с.
3. Жевакіна Наталія Валентинівна. Педагогічні умови організації дистанційного навчання студентів гуманітарних спеціальностей у педагогічному університеті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. - Луганськ, 2009. – 20 с.
4. Найдьонов І.М. Навчально-методичний комплекс дисципліни «Основи психології і педагогіки» Навч. посібник. Видання «-ге, перероб. та доп. - К.: Видавництво «Купріянова О.О.», 2009. - 280 с.
5. Найдьонов І.М. Етика – естетика: дидактичний зміст: Навч. посіб. – К.: Кондор, 2011. – 550 с.
6. Теория и практика дистанционного обучения: Учеб. пособие / Под ред. Е.С. Полат. - М.: Изд. Центр "Академия", 2004.
7. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. - К.: Академвидав, 2010. - 456 с.
8. Шуневич Б.І. Тенденції розвитку дистанційного навчання у зарубіжній вищій школі [Електронний ресурс] // Інформаційні технології і засоби навчання – 2008. – Вип. 3(78).
9. Anderson, T.D., Garrison, D.R., Avoiding the industrialization of research universities: big and little distance education/The American journal of distance education, 1999 13(2), pp.48-63
10. Des faits et des chiffres 2000 / Institut de statistique de l'UNESCO.
11. Moore, M. Is Distance Teaching More Work or Less? The American Journal of Distance Education , 2000, 14 (3): 1-4.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук Найдьонов І.М.

Анна Коваль
(Переяслав-Хмельницький)

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Процес становлення української державності, відродження національної культури, зміцнення української спільноти як суверенної нації, що нині спостерігаються в Україні спонукають до розгляду сутності та природи національної самосвідомості, як соціального феномену у контексті методологічних положень. Основними матеріалами аналізу стали дослідження у галузі філософії, соціології, психології, педагогіки, історії, антропології, етнографії, предметом вивчення яких є проблеми етнопсихології, етнопедагогіки, лінгвопсихології, лінгвокультурології. У процесі вивчення літератури було виявлено, що кожна наукова дисципліна розглядає проблеми етносу, взаємозв'язок особи з етносом, етносом та суспільством під власним кутом зору, застосовуючи при цьому свою методологію та понятійний апарат. У межах кожної галузі напрацьовані відповідні теоретичні засади та методики вивчення національної самосвідомості учнів початкової школи.

Різноманітність трактувань поняття „національна самосвідомість” у наукових дослідженнях свідчить про його багатогранність та неоднозначність. З метою осмислення змісту, природи та шляхів розвитку цієї духовної якості особистості доцільно розмежувати окреслене поняття на складові: „нація”, „самосвідомість”, „національна самосвідомість” усвідомлення яких розкриває передумови для успішного виховання національно свідомої молоді.

Основними ознаками національної самосвідомості учнів початкової школи називають:

- етнічну ідентичність (самоототожнення себе з етнічною групою); уявлення про національні автостереотипи (типові риси своєї спільноти) та національні геттостереотипи (типові риси інших народів);
- уявлення про „рідну землю” (відчуття єдиної Батьківщини, уявлення про територіальну, державну спільність);
- знання та користування рідною мовою;
- історичну пам'ять (уявлення про спільність історичного минулого, сучасного і майбутнього);
- ставлення до духовних та матеріальних цінностей нації, її досягнень та орієнтація на них [5].

Становлення національної самосвідомості пов'язане з раціоналізацією свідомості особи, запорукою якої є освіченість, що забезпечує духовно-практичну форму освоєння дійсності. Власне, інтелектуальна еліта є тим шаром, де народжується, функціонує й вдосконалюється національна самосвідомість. Це обумовлено самим характером духовно-практичного мислення, його здатністю синтезувати світорозуміння і світовідчуття. Раціональна орієнтована свідомість здатна актуалізувати і опредметнити потенційно існуючі смисли національного співіснування людей.

Науково-методологічні положення різних галузей наукового знання щодо проблеми розвитку національної самосвідомості особистості започаткували педагогічні теорії та концепції (Г. Ващенко, І. Зязюн, О. Олексюк, С. Русова, О. Сухомлинська, В. Сухомлинський, К. Ушинський, М. Шаповал, П. Щербань та ін.). Джерельною базою досліджень цих учених став вивчений досвід народу. Саме глибоке знання рідної культури, історії, традицій, духовного життя нації є, на думку педагогів, важливою умовою виховання національного самоусвідомлення молоді. Відтак, здатність відтворювати народ, націю з покоління в покоління, виховувати молодь вірною ідеалам та морально-духовним традиціям своїх пращурів - основне завдання школи [2, с. 176].

Педагогічне осмислення феномену національної самосвідомості особистості знаходимо у працях К.Ушинського. Обґрунтовуючи одну із центральних ідей своєї педагогічної концепції, - ідею народності виховання, педагог звернувся до того, що, незважаючи на багатоманітність людських типів того чи іншого народу, в душі людини риса національності укорінена найглибше і втілюється у типових рисах характеру, поведінці, вчинках. Риса народності, за переконаннями вченого, настільки ясно проявляється у представника певного етносу, що з легкістю можна пізнати з першого погляду француза, німця, італійця та ін. Визначаючи головні аспекти виховання школярів, педагог вважав, що справжня любов до Батьківщини повинна поєднуватися із знанням мови, мистецтва, кращих традицій і звичаїв народу. На думку К. Ушинського, виховання патріотів означає прищеплення учням почуття обов'язку перед Батьківщиною, відповідальності та високої гідності. Кожен народ має особливу національну систему виховання, особливу мету та засоби її досягнення, оскільки в основі виховної системи кожного народу лежить ідеал людини, який відповідає його характеру, визначається способом життя і прогресує разом із його розвитком [6].

Ідеями національного характеру виховання проникнуті роботи українських педагогів, громадських діячів, які підкреслювали, що саме школа є „головною кузницею національної самосвідомості” (С. Русова), „лабораторією вироблення національної і культурної свідомості, як головного робочого апарату українського відродження” (М. Шаповал); становлення сучасної національної школи - це, насамперед, „високоінтелектуальна, високодуховна школа, яка даючи учням знання, що стосуються всього людства та свого народу, постійно перебуває у біополі національної самосвідомості” (А. Погрібний). Умовою функціонування національної, школи видатний український педагог Г. Ващенко називав підпорядкованість всієї системи виховання молоді українському національному ідеалові, який полягає у „служінні Богові й Батьківщині”, розуміється не тільки як особистий обов'язок, а й як сенс усього життя.

Джерелом натхнення у служінні Батьківщині є усвідомлення обов'язків перед нею та любові до своєї землі. За переконанням ученого, виховання в української молоді міцної волі, характеру, формування сильної особистості можливе тільки на основі високих ідеалів. Водночас, педагог зауважує, що „виховуючи у молоді патріотизм, здорову національну гордість ні в якому разі не можна виховувати в неї безглуздої національної пихи й презирства до інших народів лише на тій підставі, що вони не українці” [2, с. 177]. Процес виховання національної самосвідомості молоді, за переконаннями сучасних учених (О. Вишневський, П. Ігнатенко, В. Москалець, С. Рудницький, Б. Ступарик, Д. Тхоржевський та ін.), має бути педагогічно регульованим. Узагальнення педагогічних підходів цих авторів дозволили виявити основні вимоги до організації цього процесу, а саме: наявність національного змісту виховання школярів; залучення учнів до системи національних цінностей; формування морально-етичного знання; наявність професійної компетентності у педагога до національного виховання школярів [3-4].

Розкриваючи психолого-педагогічні умови становлення національно свідомої активної особистості, особлива увагу надається тим аспектам, які пов'язані з громадянськими ціннісними орієнтаціями (Є. Бистрицький, П. Ігнатенко, В. Кузь, В. Поплужний, О. Сухомлинська та ін). Вчені підкреслюють, що з ранніх років життя важливим є виховання у молодій людини почуття відповідальності перед оточуючими, усіма тими, хто загалом складає „не-Я” за все, що вона робить. Почуття відповідальності поступово вибудовує власне „Я” індивіда, робить його гідним членом суспільства, активним та відповідальним громадянином. Так, Є.Бистрицький наголошує на тому, що процес виховання сучасної молоді, ґрунтуючись на ідеях національного, патріотичного, громадянського, реально віддзеркалює :

- високий рівень духовності та національної самосвідомості самих вихователів (батьків, учителів, вихователів усіх державних і приватних інституцій);
- національні виховні ідеали, що покликані служити узагальненими ціннісними орієнтирами у процесі самовдосконалення молодого покоління;
- потужний виховний потенціал, започаткований у змісті навчальних предметів;
- необхідності його поступового здійснення, вияв толерантності у формуванні рис громадянськості та духовності [1, с.174].

Національна самосвідомість як особистісна якість не є статичною. Під впливом різних ситуацій в яких опиняється людина з віком вона може змінюватися, а отже відігравати як домінуючу, так і другорядну роль.

На початковому етапі формування національної самосвідомості велику роль відіграє сім'я в передачі етнокультурних цінностей. З часом на розвиток національної самосвідомості школярів має значний вплив школа. Із збільшенням часу, який проводить підліток поза сім'єю та школою, зростає вплив ровесників на світоглядні національні переконання. На всіх етапах формування національної самосвідомості особистості значну роль відіграють засоби масової інформації та Інтернет. Крім того, рівень та глибина національної самосвідомості особистості залежить від таких чинників, як етнічне середовище, етнокультурні традиції, фактична етносоціальна ситуація, ступінь освіченості та виховання учнів.

Національна самосвідомість розвивається в процесі активної діяльності та спілкування, у результаті чого особистість не лише пізнає світ національного буття, а й себе саму, як суб'єкта культури творчої діяльності здатної відігравати реальну роль в утвердженні української державності. У цьому сенсі особистість з високим рівнем національної самосвідомості становить духовну цінність для нації, оскільки є запорукою збереження та наступності її культурно-духовної своєрідності, цілісності, успішного здійснення історичних завдань та суспільного прогресу у світовому полікультурному співтоваристві.

Отже, формування національної самосвідомості на сучасному етапі повинне здійснюватися через національне виховання, у процесі якого, на думку дослідників, відбувається утвердження української національної ідеї, формуються високі національні ідеали, духовність, віра в народ, державу, виробляється активна життєва позиція громадян України. Важливим завданням національного виховання є формування в особистості здатності осмислювати і прагнути засвоювати кращі риси своєї нації, кращі надбання її культури, особливо такі її елементи, як мову, історію, народні традиції і звичаї, народну мораль, народну педагогіку тощо

Література:

1. Бистрицький С. Феномен особистості: світогляд, культура, буття / С.Бистрицький - К., 1991. - 195 с.
2. Ващенко Г. Психічні властивості українців і причини наших невдач / Г.Ващенко - Рідна школа. - 1992. - № 2. - С. 31-35.
3. Вишневський О. Орієнтири національного виховання / О. Вишневський - Рідна школа. 1994. - № 5. - С. 42-46.
4. Москалець В.П. Психологічне обґрунтування української національної школи / В.П. Москалець - Львів: Світ, 1994. - 120 с.
5. Психологія // за ред. Ю.Л.Трофімова - К.: Либідь, 2001. - 560 с.
6. Ушинський К.Д. Питання про народні школи Твори: В 6 томах / К.Д.Ушинський - К., 1954.-Т. 1.-С. 219-227.

Науковий керівник: Ляшко Лідія Іванівна

Катерина Ковальська, Ліана Яценко
(Переяслав-Хмельницький)

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ З ЕКОЛОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Академік Ферсман писав; "Чи потрібно говорити про далекі хребти? Про загадкові пустелі? Про казкові багатства далеких країн? Чи потрібно нам захоплюватися пошуками в неприступних тіснинах далеких річок, на болотистих схилах далеких гірських хребтів, коли у нас самих, зовсім поряд, у своєму місті чи селі ми ще дуже багато не знаємо?"

Робота в туристсько-краєзнавчому гуртку саме і дає можливість краще пізнати рідний край, вивчити його багатства, зрозуміти красу його природи. Де б людина не була, вона завжди згадує свій край, де пройшло її дитинство, зберігаючи любов до нього все життя.

Процес пізнання природи та її законів - нелегкий. Він здійснюється поступово, шляхом спостережень і відкриття нових фактів та закономірностей. Тож подорожі та екскурсії по рідному краю не повинні бути безцільними. Метою кожної з них повинна бути відкриття і пізнання нового.

Однією з форм вивчення території свого краю є краєзнавча робота. Щоб зібрати якомога більше відомостей під час подорожей, треба, по-перше, мати певні знання з географії, історії, ботаніки, зоології, геології та інших наук; по-друге, потрібні навички в спостереженні за природою, вміння фотографувати, роботи замальовки об'єктів, нотатки про зустрічі з цікавими людьми, тобто мати навички краєзнавчої роботи.

Особливо велике значення краєзнавча підготовка має для туристів-школярів. Вона не тільки допомагає їм краще засвоїти шкільну програму з таких предметів, як географія, історія, природознавство та ін., але й привчає їх до самостійності, а часто визначає майбутній вибір спеціальності. Тому до програми будь-якого туристського походу школярів включають краєзнавчі спостереження[1].

З краєзнавчої точки зору подорожі по рідному краю дають змогу організувати постійні й тривалі спостереження по конкретній тематиці за будь-якими об'єктами в одному районі (чи по тому ж самому маршруту), а також зібрати великий матеріал для науково-практичних узагальнень. У цьому їх велика цінність.

Краєзнавчий гурток – найдоступніша, найпросторіша сфера застосування знань і вмінь під час туристського походу.

Останні дослідження з питань організації гурткової роботи були проведені переважно до 1990 року. Зокрема, методика гурткової роботи висвітлювала І.А. Вербою, Я.Б. Галким, А.П. Радищевим, І.Т. Прусом, М.П. Откаленком, позакласна робота в цілому розкрита Г.П. Асаковим, М.В. Андреевим, І.І. Барі новою, екологічні дослідження розкриті А.З. Сафіуліним. Проте за цей час

відбулася двічі зміна змісту освіти. З'явилися нові програми і підручники, змінилися завдання, які ставляться до організації позакласної роботи з географії, зокрема і гурткової роботи. Це вимагає їх нового методичного обґрунтування[2].

Метою дослідження є з'ясування значення туристсько-краєзнавчої роботи для учнів, розробка програм для організації туристсько-краєзнавчого гуртка.

Завданням є формування у учнів на заняттях гуртка рівнів пізнання оточуючого середовища з врахуванням методів проблемного навчання. Основні матеріали дослідження полягають в наступному: а)З'ясовано значення географічного краєзнавства в системі географічних наук; б)Встановлено значення туристсько-краєзнавчої роботи для учнів; в)Розроблено програми для туристсько-краєзнавчого гуртка; г)Подано методи та прийоми проведення польових досліджень; г)Розглянуто участь гуртківців в туристсько краєзнавчих, історико-географічних експедиціях в масштабах України.

1. Значення краєзнавства в системі географічних наук

Значення краєзнавства в системі географічних наук та виховній роботі з учнями дуже важливе. Адже любов до рідного краю живить любов до Батьківщини. Ось цей інтерес до батьківських місць і задовольняє краєзнавство - галузь людських знань, в становленні якої може взяти участь кожен, кому властиві допитливість, бажання пошуку, прагнення до романтики.

Краєзнавство живить географію безліччю фактів та наукових даних. Потрібно пам'ятати, що на місцевому матеріалі найкраще сприймаються і формуються перші географічні поняття, так як загальні географічні закономірності можна прослідкувати влюбій точці земної поверхні.

Краєзнавчий та екологічний напрямки роботи дають можливість виховувати в учнівської молоді основи екологічної культури та грамотності, вивчати методи оцінки стану природного середовища, а також негативного впливу порушень екологічного балансу на живу природу, активізувати природоохоронну роботу через туристсько-краєзнавчу діяльність.

Підведення підсумків роботи гуртка відбуваються під час проведення туристсько-краєзнавчих зльотів, на яких гуртківці демонструють свої краєзнавчі знання, екологічну обізнаність, туристську техніку. Результатом кропіткої праці є отримані нагороди.

Висновки випливають з вище сказаного. Розроблені запропоновані програми для організації туристсько-краєзнавчого гуртка сприятимуть в зв'язку теоретичних знань з життям, формуватимуть географічне мислення, будуть основою засвоєння загально географічних знань, умінь і навичок.

Під час перевірки запропонованих програм туристсько-краєзнавчої роботи в умовах сільської школи потрібно з'ясувати ефективність роботи різновікових груп, можливість застосування в них дослідницького методу та вплив роботи учнів у гуртку на їх значення з основних курсів географії.

2. Значення туристсько-краєзнавчої роботи для учнів

Туристсько-краєзнавча робота - сама комплексна форма навчально-виховної роботи з дітьми. Немає потреби переконувати у величезному значенні туристських походів та екскурсій для розширення та поглиблення знань учнів практично з усіх шкільних дисциплін. Після спокійного, дозованого за часом прийому учнем порцій наукової інформації, яку він отримує у звичайний шкільний день, в день походу чи екскурсії на нього обрушується потік вражень, інформації. Він відчуває радість від збагачення своєї пам'яті тисячами нових фактів.

Не можна не рахуватися з тим, який великий вплив природи на моральне і фізичне виховання учнів. Тисячі учнів стають учасниками різних туристсько-краєзнавчих експедицій. І тут однаково важливо і те, що юні громадяни дають природі(турбота про неї, охорона і те, що вони від неї отримують: виховання культури емоцій, усвідомлення свого єднання з природою).

Виконання краєзнавчої роботи не може обмежуватися тільки збором матеріалів. Педагогічний зміст вимагає завершення роботи - видачі суспільно-корисного результату краєзнавчих пошуків та досліджень. Незавершеність процесу знижує не лише зацікавленість учнів, але й педагогічну ефективність роботи.

Завдання комплексного виховання не можна вирішити через книжкове краєзнавство без туризму. Не можна оздоровити дітей, сидючи в архівах чи займаючись збором матеріалів по переписні чи здійснюючи транспортом екскурсії. В таких умовах ми не навчимо дітей володіти пилкою чи сокирою, не навчимо готувати їжу, долати природні перешкоди, не загартуємо душу і тіло.

Члени туристсько-краєзнавчого гуртка під час походів пізнають елементи функцій десятків професій; хтось пізнає премудрості медицини, хтось - ази професії геодезиста, казначей робить перші кроки до професії бухгалтера, загосп - до професії господарника, хтось практикується у фото-та кіно майстерності Всі учасники, безперечно, отримують ази екологічних знань, навички професій геолога, журналіста, ботаніка і т.д.

Свою майстерність, знання члени гуртка можуть продемонструвати під час проведення туристсько-краєзнавчих зльотів, що проводяться щорічно.

3. Програми роботи туристсько-краєзнавчого гуртка.

Робота туристсько-краєзнавчого гуртка, як правило, розрахована на три роки.

Для початківців пропонується програма "Юні туристи".

На більш поглиблене вивчення теоретичних основ і вдосконалення навичок та вмінь спрямована програма другого року навчання "Пішохідний туризм".

Програми **третього року** навчання розкривають специфіку популярних видів туризму, сприяють виробленню спеціальних умінь та навичок при подоланні природних перешкод, характерних для даних видів туризму, а також вміння поводитися зі спеціальним спорядженням.

"За період роботи в гуртку учні здобувають великий багаж краєзнавчих та екологічних знань. Екологія і охорона природи того чи іншого регіону, перш за все, стосується жителів даного регіону. В наш час екологічні проблеми виходять за межі рідного краю і області. Це глобальні проблеми сьогодення. У зв'язку з цим набуті в гуртку екологічні знання не повинні перетворитися у "мертвий вантаж", а мають працювати постійно як універсальні знання.

Знання людиною свого родоводу, історії свого народу-це такий компонент цивілізації, який і робить людину власне людиною. Тому саме краєзнавству належить в наш час важлива роль у вихованні учнів. Активна участь школярів у краєзнавчій роботі сприяє їх громадському та духовному розвитку, формуванню інтелектуального розвитку, формуванню інтелектуального потенціалу України. Дослідження місцевих джерел є підготовчим етапом до ознайомлення з природними умовами і суспільним життям всієї країни.

Керівник туристсько-краєзнавчого гуртка повинен розвивати творчу ініціативу членів гуртка, добиватися, щоб кожен гуртківець постійно і систематично виконував якусь, хоч би невеличку частку завдань, які стоять перед гуртком.

Програма гуртка передбачає ознайомлення з багатствами рідного краю, гідрографією, кліматом, рослинністю, тваринним світом. Гуртківці вивчають історію та культуру рідного краю, відвідують пам'ятні місця.

До програми входить проведення навчальних екскурсій, туристських прогулянок та подорожей, вивчення народних традицій, проведення пошукових експедицій відповідної тематики.

Краєзнавство всебічно розвиває учнів, прищеплює їм уміння дивитися на світ очима дослідника.

Краєзнавчий принцип дає можливість будувати роботу з дітьми відповідно до дидактичного правила: від відомого до невідомого. Навчання з використанням краєзнавчого матеріалу значно полегшує засвоєння учнями наукових понять і закономірностей, є могутнім джерелом знань і чудовим засобом виховання учнівської молоді.

Заняття в туристсько-краєзнавчому гуртку інтегрують в собі освітні, трудові і виховні функції. Цілеспрямована робота дає нові знання про ПТК, формує екологічне мислення, розвиває правильні погляди на взаємодію суспільства і природи, сприяє зв'язку теоретичних знань з життям.

4. Методи та прийоми польових досліджень

Вивчення природи базується на прийомах і методах природничих наук. До методів польових досліджень відносять: спостереження, роботу із зразками, вивчення геологічних відслонень, ґрунтів, рослинності та тваринного світу, роботу і вимірювальними приладами (екліметром, нівеліром): термометрами, барометром-анероїдом, гігрометром, компасом, фіксація

польових досліджень (описи, замальовки, фотографування), робота і визначниками; обробка матеріалів польових досліджень (складання графіків, діаграм, схем, таблиць, профілів).

Використовуючи методи досліджень, учні не роблять відкриттів для науки, а добувають для себе нові знання про ПТК і їх компоненти, про їх нові якості і ознаки. Завдяки цим методам учні не тільки накопичують фактичний матеріал, але і вчать бачити природу у взаємодії і протиріччях, пояснити різні природні явища.

З кожним новим заняттям прийоми польових досліджень закріплюються, удосконалюються, формуються нові, невідомі з уроків географії.

Так, прийоми роботи з картою чи планом місцевості, компасом, вимірювання віддалі кроками, рулеткою чи на око відомі учням з курсу географії, ці прийоми закріплюються в процесі дослідницької роботи. Учні знайомляться з новими прийомами роботи, такими, як вимірювання крутизни схилу, визначення відносної висоти потужності шарів геологічних відслонень, горизонтів ґрунтів, типів ґрунтів, їх кислотності.

Учні навчаються аналізувати, узагальнювати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Формування рівнів пізнання в процесі використання прийомів краєзнавчих досліджень

Прийоми краєзнавчих досліджень формуються на різних рівнях пізнання. 1-й рівень *репродуктивний* (учні проводять роботу за зразком, слідом за вчителем). Він характерний на початковому вивченні НТК. Ступінь самостійності тут мінімальний; 2-й рівень *- частково дослідницький* (оволодіння прийомами досліджень проходить більш самостійно, але під контролем вчителя); 3-й рівень *- дослідницький, творчий* (учні самостійно, але під контролем вчителя проводять вивчення НТК. Складають план вивчення, висувають гіпотези, шукають шляхи вирішення проблеми, роблять висновки).

Не менш важливою умовою успішного проведення краєзнавчої роботи є впровадження в неї ігрових елементів, пізнавальних запитань, завдань. Вони повинні бути направлені на пояснення причинно-наслідкових зв'язків, що спостерігаються в природі. Пізнавальні запитання і завдання ускладнюються з кожним наступним роком навчання, враховуючи опірні знання учнів. Так, в перший рік занять в гуртку учні отримують завдання.

виділити природні комплекси річкової долини - пояснити, чому там існує так багато різних ПК, вивчити ґрунти, заплави і корінного берега,

пояснити, які з них більш родючі і чому, виміряти температуру повітря, ґрунту і води в один і той же час, пояснити відмінності температур, утворення бризів.

На наступний рік при вивченні НТК з різним ступенем зволоження, нагрівання і освітлення слід включити пізнавальні завдання і запитання на - порівняння, - встановлення трьохсторонніх зв'язків між компонентами ПТК.

Питання екологічного напрямку в роботі туристсько-краєзнавчого гуртка

Під час виконання краєзнавчої дослідницької роботи учні навчаються виявляти особливості і специфіку досліджуваних ПТК, встановлювати і їх різноманітність. При цьому формується розуміння ПТК як результату особливої довготривалої взаємодії, його багатоконпонентної структури.

Тому, перш, ніж змінити вигляд природи, необхідно, в першу чергу, всебічно знати її закони, вміти передбачити її реакцію на зміни. Такі знання створюють позитивні передумови для природоохоронної діяльності, формують свідоме відношення до самого процесу пізнання природи.

На краєзнавчій основі учні пізнають соціальний фактор, що впливає на розвиток природи, спостерігають позитивні і негативні приклади впливу людини на природу.

Екологічна вихованість учнів визначається не тільки бережним відношенням до природи, а й вмінням оцінити дії в природі ровесників та дорослих, вмінням відстояти свою точку зору, проявити ініціативу, наполегливість, готовність і вміння прийти природі на допомогу.

Питанням екологічного напрямку приділяється велика увага. Під час занять учням пропонується декілька типів пошукових завдань, які націлюють учнів на вивчення екологічних проблем своєї місцевості.

Екологічні прогулянки з метою дослідження

Не менш цікавими формами роботи є екологічні прогулянки з метою дослідження.

Оскільки територію селища перетинає ріка Альта, то найчастіше маршрут пролягає вздовж її берегів.

Метою однієї з таких прогулянок було вивчення заболоченої ділянки річкової долини в районі села Мазінок. Учні з'ясували, що на болоті росте близько 100 видів різних рослин, в тому числі таких, що занесені до Червоної книги України.

Метою таких досліджень може бути вивчення антропогенних ландшафтів в місцях відпочинку і господарської діяльності людей можна виділити ділянки спостережень (25-25 м), в межах яких вивчаються рослинність, ґрунти, форми відпочинку і господарської діяльності.

За даними спостережень можна скласти картосхеми з вказаними ступенями руйнування ландшафтів.

Учні вважали, що ландшафти руйнуються під впливом господарської діяльності людини. Але, на їх подив, виявилось, що найбільші зміни відбуваються в місцях масового відпочинку.

Школярі починають усвідомлювати, що руйнування природи при безконтрольному втручанні в її механізми відбувається дуже швидко.

Охорона природи в поході

Перебуваючи в лісі - улюбленому місці відпочинку, - слід пам'ятати, що він - зелений щит міста, його "легені", краса. Тут турист повинен берегти кожне деревце, кожен кущ, кожен квітку. Адже вони очищують повітря від пилу, шкідливих бактерій, збагачують його киснем, дають радість і здоров'я. Тож не потрібно рубати гілки для палатки, гілки для шалашів. Для вогнищ можна використовувати лише сухостій та звалені гілки.

Особливої охорони потребує рослинність на схилах та берегах річок, адже вона закріплює береги і сприяє збереженню повноводності річок.

Не потрібно рвати квіти заради забави. Недопустимо рвати квіти, занесені до Червоної книги: конвалія лісова, лілія болотна, рододендрон, едельвейс, сон-трава, пролісок.

В поході потрібно суворо дотримуватись правил протипожежної безпеки. Необхідно пам'ятати, що екологічна обстановка в лісі чи на березі річки залежить від нас. Потрібно, йдучи з привалу, знищити чи забрати з собою сміття. Консервні банки, обпалені у вогнищі, сплющити та закопати. Слід пам'ятати, що залишений папір не гниє 2 роки, оскільки скла чи консервна банка можуть поранити і через 40 років.

В лісі потрібно бережно відноситися до всього живого, намагатися ходити тільки по стежках, щоб не порушити екосистему лісу.

Виховання бережного ставлення до природи - одне з головних завдань туризму. Не слід забувати, що в поході ми знаходимося в гостях у свого вірного друга-природи.

Туристи можуть зробити багато корисного для природи під час походів: повідомити про забруднення річок, почистити джерело, зупинити порубників лісу, не допустити, щоб інші туристи рубали ліс чи палили вогнища в недозволеному місці.

Потрібно завжди пам'ятати чотири закони екології:

1. Все зв'язано з усім.
2. Все повинно кудись щезати.
3. Природа знає краще.
4. Ніщо не дається дарма.

Висновки впливають з вище сказаного. Розроблені запропоновані програми для організації туристсько-краєзнавчого гуртка сприятимуть в зв'язку теоретичних знань з життям, формуватимуть географічне мислення, будуть основою засвоєння загально географічних знань, умінь і навичок.

Під час перевірки запропонованих програм туристсько-краєзнавчої роботи в умовах сільської школи потрібно з'ясувати ефективність роботи різновікових груп, можливість застосування в них дослідницького методу та вплив роботи учнів у гуртку на їх значення з основних курсів географії.

Література:

1. Жупанський Я. Про об'єкт і предмет вивчення національного краєзнавства / Я. Жупанський, В. Круль. // Краєзнавство. — 1994. — № 1—2. — С. 3—6.
2. Соловей М. В. Шкільна географія і краєзнавство у педагогічній спадщині Софії Русової / М. В. Соловей // Географія та основи економіки. — 2001. — № 1. — С. 33—34.

Тетяна Койчева
(Одеса)

ТИПОЛОГІЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ

Формування суспільства знань, в якому головним чинником і ресурсом розвитку виступає породження знання, його обмін і використання, інтенсивно впливає на розвиток сучасної вищої освіти [1, 2]. Створене в університетах знання знаходить своє відображення у результатах досліджень, їх застосуванні у соціальній та комерційній сферах, підготовці кваліфікованих фахівців, створенні та впровадженні академічних програм, що приносять прибуток у вигляді оплати за навчання і т. ін. Завдяки цьому сучасний університет починає сприйматися і функціонувати як комерційне підприємство, набуває характерних для нього рис, а конкуренція за залучення коштів починає набувати форми конкуренції між комерційними структурами.

Вищі навчальні заклади сьогодні знаходяться в складній ситуації, викликаній реформуванням системи вищої професійної освіти, виникненням освітнього ринку та зміною його кон'юнктури. Звернення до проблеми корпоративної культури обумовлено виникненням принципово нових умов функціонування ВНЗ як самостійної конкурентоспроможної організації, що забезпечує сучасний рівень і якість продукції – підготовку фахівців для конкретних сфер господарювання і виробництва [1]. У цьому контексті корпоративна культура розуміється як система матеріальних і духовних цінностей, сукупність установок, норм і правил поведінки, які прийняті і підтримуються членами організації, відображаючи характер її внутрішньої і зовнішньої взаємодії [3, 4]. Термін «корпоративна культура» має безліч тлумачень, які можна об'єднати в три групи:

- «корпоративна культура» – це те, що організація має (норми поведінки, символи, ритуали, міфи, цінності, які розуміються членами організації);
- «корпоративна культура» – це те, чим організація виступає (яка місія організації і як вона реалізується організацією всередині і поза своїми межами, система управління);
- «корпоративна культура» – це колективне програмування мислення співробітників, що відрізняє членів однієї організації від іншої [4].

Наразі перетворення класичного академічного університету в інноваційний (підприємницький) вимагає трансформації його корпоративної культури. Університет може стати інноваційним, якщо буде притягувати й утримувати тих співробітників і ті «команди», які здатні (готові, вміють) висувати ініціативи, запускати проекти, будувати партнерські відносини з підприємствами. Університетське середовище повинне бути сприятливим для діяльності таких ініціативних груп. Однак, на сьогодні університети в більшості випадків є бюрократичними організаціями, складними для розгортання діяльності ініціативних груп та проектних команд. У багатьох пострадянських університетах активні співробітники або групи витісняються на периферію ВНЗ, і вони змушені діяти поза межами університету, ставати засновниками власних розробок, консалтингових, інженерних, освітніх фірм та ін.

Корпоративна культура в менеджменті університету виконує ряд важливих функцій:

- нормативно-регулюючу – корпоративна культура робить передбачуваною й керованою поведінку підрозділів і окремих співробітників;
- мотивуючу – приналежність до сильної корпорації, причетність до її цілей є потужним стимулом для ефективної роботи;
- стабілізаційну – корпоративна культура об'єднує частини організації, сприяє згоді і стабільності в їхній взаємодії;
- охоронну – корпоративна культура діє як бар'єр для проникнення небажаних тенденцій і негативних цінностей, характерних для зовнішнього середовища;
- замінюючу – розвинені «неписані правила» дозволяють організації застосовувати лише мінімум формальних правил і регламентів;
- адаптивну – корпоративна культура забезпечує пристосування працівників до корпорації, а корпорації – до зовнішнього середовища;
- інноваційну – корпоративна культура допомагає ставити і вирішувати завдання розвитку організації [5].

Реалізація цих функцій дозволяє досягнути для розвитку університету формування цілей, завдань і стратегій розвитку, мобілізації колективу на виконання стратегічних завдань; підвищення ефективності основних діяльності і зниження витрат; представлення університету стратегічним партнером, стейкхолдером, споживачем в якості перспективного партнера.

Важливим у розумінні корпоративної культури є те, що вона не постає механічною сумою культур, носіями яких виступають окремі співробітники. Вплив співробітників на формування корпоративної культури університету є різним, що обумовлено силою їх особистості, формальним статусом в організації. Однак організаційна культура сучасного ВНЗ не завжди відповідає потребам його розвитку в нових умовах зовнішнього середовища. Сьогодні вона багато чим пов'язана з досвідом попередніх років, коли культурні цінності організації та людей, які у ній працювали, створювались в іншому соціумі, орієнтованому на інакші соціальні цінності. Як наслідок, виникає «культурний розрив», зумовлений відмінностями між бажаними і фактичними культурними нормами і цінностями, який негативно впливає на процеси адаптації ВНЗ до викликів сучасного суспільства, його прогресивного розвитку [6].

Причини опору змінам в організаціях концентруються навколо трьох основних протиріч: зміни конфліктує з особистими інтересами співробітників; співробітники не розуміють і не приймають необхідності / неминучості змін, бояться їх і / або не довіряють керівництву; в колективі склалося негативне ставлення до будь-яких змін з боку керівництва, обумовлене дією психологічних установок і цінностей, під впливом яких окремі співробітники та групи взаємодіють один з одним. Як правило, найвищий ступінь опору прослідковується в організаціях з низькою залученістю співробітників. Для того, щоб з'ясувати, сприяє чи перешкоджає культура організації впровадженню необхідних змін, необхідно визначити її тип і виміряти залученість співробітників [5].

З метою виявлення особливостей корпоративної культури університету протягом 2011-12 рр. у Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К. Д. Ушинського було проведено дослідження, в якому взяли участь 346 представників професорсько-викладацького складу. У цілому вибірка включала 28 докторів, 171 кандидата наук і 128 викладачів без наукового ступеня, які безпосередньо беруть участь у науково-дослідній і навчально-виховній діяльності університету. За віком вибірка включала співробітників до 35 років (83 особи), від 36 до 50 років (121 особа) і більше 50 років (123 особи). Дослідження проводилося за методикою діагностики організаційної культури К. Камерона та Р. Куїна OCAI (Organization Culture Assessment Instrument) [7]. Відповідно до вимірів за критеріями «гнучкість / індивідуальність» - «стабільність / контроль» і «орієнтація на зовнішню / внутрішню середу» автори виділяють чотири типи організаційних культур.

Ієрархічна культура проявляється у тому, що організація зосереджена на внутрішніх проблемах, стабільності, керованості, контролі. Діяльність структурована і формалізована. Цілісність організації підтримується формальними правилами. Процедури,

правила, інструкції диктують людям, що потрібно робити. Лідери пишаються тим, що вони хороші організатори та вміють аналізувати і передбачати ефективність рішень.

Адхократична культура («з нагоди», тобто тимчасова цільова команда, створена для виконання певного завдання) характеризує динамічну, підприємницьку і творчу організацію. Відмінними рисами лідерів організації є вміння передбачати, новаторство, орієнтація на ризик. Базові цінності організації полягають у готовності відповідати викликам часу і зовнішнього середовища, до експериментування та новаторства, постійної діяльності на передньому рубежі знань. Для цієї культури характерні динамічність, творчість, заохочуючі підприємливість та індивідуальні результати умов роботи. Люди схильні до ініціативи і ризику.

Сімейна або кланова культура відтворює організацію, як велику родину з довичним наймом, недостатньо ієрархічною структурою, неформальним підходом до роботи та акцентом на управлінських командах. Організація зосереджена на внутрішніх проблемах, для неї характерні гнучкість і турбота про людей. Лідер організації сприймається як батько сімейства, з необмеженими правами та відповідальністю. Цілісність організації підтримується традиціями та лояльністю до сімейних цінностей. Велике значення надається розвитку людських ресурсів, згуртованості, моральному клімату.

Ринкова культура відрізняє організацію, зорієнтовану на результати. Лідери організації є жорсткими керівниками всередині колективу і жорсткими конкурентами у зовнішньому середовищі. Основна мета колективу – прагнення перемагати. Успіх організації визначається випередженням конкурентів і лідерством на ринку. Стиль організації – жорстка конкуренція всередині й зовні.

У якості базису в ОСАІ використовувалися шість змістовних узагальнень: домінантні характеристики організації або визначення того, на що організація схожа в цілому; стиль лідерства, який пронизує всю організацію; управління працівниками, або стиль, який характеризує ставлення до працівників і визначає, що представляють собою умови праці; єдність сутності організації, або механізми, які дозволяють організації триматися разом; стратегічні акценти, що визначають, які сфери особливої уваги надають рух стратегії організації; критерії успіху, які показують, як визначається перемога і що саме винагороджується і вшановується [7].

Респондентам необхідно було оцінити сьогодення і бажаний стан корпоративної культури університету, розподіливши бали за 100-бальною шкалою між чотирма альтернативними відповідями до кожної характеристики в тому ваговому співвідношенні, яке на їх думку найбільшою мірою відповідає дійсності. Отримані результати інтерпретувалися за трьома напрямками. Перше – це визначення домінуючого типу культури в даний період функціонування організації. Ця тенденція ідентифікує переважаючі базисні допущення, стилі і цінності. Друге було пов'язане з виявленням відмінностей між нинішньою і бажаною майбутньою культурою, які дають інформацію про напрямлення змін. Третє – це визначення сили домінуючого типу культури. Сильні культури асоціюються з однаковістю зусиль, чіткістю налаштування фокусу уваги організації, високими показниками діяльності в умовах, що вимагають єдності зусиль і спільного бачення перспектив.

Отримані результати свідчать про те, що всі викладачі університету в цілому і кожна вибірка окремо оцінили теперішню корпоративну культуру як ієрархічну (бюрократичну). У цілому в університеті її сила оцінюється на рівні 27,0%. За окремими вибірками її вага складала: у докторів наук – на рівні 28,6%; кандидатів наук – 28,0%, викладачів без наукового ступеня – 26,7%. За віком найвищу оцінку цей тип культури отримав у викладачів до 50 років (28,6%); до 35 років (27,5%). Респонденти старші 50 років оцінили її на рівні 26,5%. Нижче всіх оцінюють наявність в університеті цього типу культури викладачі, які вважали за краще залишитися анонімними – 25,7%.

Найменш типовою для корпоративної культури університету була визнана адхократична (інноваційна) культура. Її наявність у цілому в університеті було оцінено на рівні 22,8%. Доктори наук оцінили її наявність на рівні 22,1%, кандидати наук – 22,3%, викладачі без наукового ступеня – 23,0%. У віковій групі до 35 років наявність адхократичного типу корпоративної культури оцінили на рівні 22,5%, від 36 до 50 років – 21,7% і старші 50 – 23,4%. Також її оцінили аноніми – 23,4%.

У цілому дані, отримані за результатами вивчення особливостей корпоративної культури університету в тому вигляді, в якому вона існує в теперішній час свідчать про те, що в ній майже рівною мірою присутні всі типи: відмінність між найбільш і найменш вираженим типом складає лише 4,2%. Відсутність істотних відмінностей дозволяє говорити про певну «інфальтивність» викладачів до тих культурних норм, які існують сьогодні в університеті і визначають характер їх взаємодії в досягненні цілей діяльності. При цьому кожен тип корпоративної культури за рівнем свого прояву лише незначною мірою відрізняється від 25% в той або той бік, що свідчить про їх рівні представництва і взаємні нейтралізації.

Деяку динаміку за типами корпоративної культури, яким віддають перевагу викладачі університету, можна простежити за оцінкою їх бажаності в майбутньому. Дані показують, що викладачі університету в цілому і кожна вибірка окремо бажають теперішню ієрархічну (бюрократичну) корпоративну культуру замінити на кланову (сімейну). У цілому в університеті її вагомість оцінюється на рівні 26,4%.

Найменш корисною для корпоративної культури університету була визнана ринкова. Її наявність у цілому в університеті було оцінено на рівні 23,7%. Доктори наук оцінили її на рівні 24,6%, кандидати наук – 23,9%, викладачі без наукового ступеня – 23,0%. У віковій групі до 35 років наявність ринкового типу корпоративної культури було кращим на рівні 23,9%, від 36 до 50 років і старше 50 – 23,5%. Аноніми оцінили бажаність даного типу корпоративної культури на рівні 23,4%.

Отже, результати вивчення особливостей корпоративної культури університету в тому вигляді, в якому вона бачиться викладачам у майбутньому, дають підставу говорити про бажаність її зміни з ієрархічного типу на клановий. Як тепер, так і в майбутньому, переваги викладачів майже рівномірно розподіляються за всіма типами корпоративної культури і відмінність між найбільш і найменш бажаним її типом скорочується до 2,7%. Іншими словами і в цьому випадку правомірно говорити про культурну «інфальтивність» викладачів, їхнього інтересу до тих культурних норм, якими можуть регулюватися їхні відносини і способи взаємодії в університеті в майбутньому. При відсутності переконливо вираженого типу корпоративної культури, на побудову якого можуть бути спрямовані зусилля всього колективу викладачів університету, прагнення до змін найбільш притаманне викладачам без ступеня, старшим 50 років, і тим, хто вирішили зберегти свою анонімність.

Можна припустити, що подальше більш глибоке дослідження цієї вибірки статистичними методами дозволить виявити фактори, що визначають її зацікавленість у зміні типу корпоративної культури. Але вже сьогодні очевидно, що на відміну від організацій промислового типу, в педагогічному університеті відсутня чітко виражена корпоративна культура, яка дозволяє будувати стратегію і тактику ефективного розвитку ВНЗ в умовах ринкової економіки і викликів сучасного суспільства. Педагогічний університет у більшій мірі, ніж інші організації, несе на собі відбиток того часу, коли людський фактор не розглядався в якості стратегічного ресурсу ефективного управління. Виявлення механізмів та умов подолання цього феномена визначає мету і завдання нашого подальшого дослідження.

Література:

1. Тюнников Ю., Мазниченко М. Корпоративная культура как фактор конкурентоспособности вуза / Ю. Тюнников, М. Мазниченко // Высшее образование в России. – 2005. – № 10. – С. 69.
2. Кимберг А. Н. Университеты: противоречия развития / А. Н. Кимберг // Высшее образование в России. – 2003. – № 1. – С. 30-35.
3. Беляев А. Корпоративная культура университета: от теории к практике / А. Беляев // Высшее образование в России. – 2007. – № 11. – С. 62.
4. Корпоративная культура и управление изменениями [Пол Леви, Билл Мунк, Дебра Мейерсон, Дональд Сулл и др.] . — [2—е изд.] . — М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. — 192 с. .
5. Макаркин Н. П., Томилин О. Б., Бритов А. В. Роль организационной культуры в эффективном менеджменте высшего учебного заведения / Н. П. Макаркин, О. Б. Томилин, А. В. Бритов // Университетское управление: практика и анализ. – 2004. – № 3. – С. 152–162.
6. Погодина А. В., Крылова С. Д. Модели корпоративной культуры вузов / А. В. Погодина, С. Д. Крылова // Психологическая наука и образование. – 2008. – № 5. – С. 93.

7. Камерон К., Куинн Р. Диагностика и изменение организационной культуры / К. Камерон, Р. Куинн ; [пер. с англ. под ред. И. В. Андреевой]. – СПб.: Питер, – 2001. – 320 с. – (Серия «Теория и практика менеджмента»).

Олена Мазурік
(Луганськ)

ДІАГНОСТИКА ЧИННИКІВ УСПІШНОЇ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ТА УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.

Постановка проблеми. Без якісно нового підходу до підготовки майбутніх учителів іноземної мови до діалогічної взаємодії з учнями початкових класів неможливо здійснити гуманізацію та демократизацію сучасної національної школи. Аналіз шкільної практики і рівня готовності студентів до взаємодії свідчить про необхідність вироблення нових форм, методів і моделей, оскільки традиційні вже не забезпечують високого рівня готовності.

Безпосередню експериментальну роботу зі студентами ми планували здійснити за трьома етапами: констатувальний, формувальний і контрольний етапи експерименту.

Провідним методом здобуття інформації на всіх експериментальних етапах нашого дослідження ми обрали метод діагностики. Обробка, узагальнення та інтерпретація даних експерименту відбувалася за певними критеріальними підставами. Отже, як завдання, обумовлене логікою процедури діагностичного обстеження ми розглядали відбір критеріїв і показників готовності майбутніх учителів іноземної мови до діалогічної взаємодії з учнями початкових класів.

Під критерієм ми розуміли ознаку, на підставі якої відбувається оцінка, визначення або класифікація будь-чого, мерило. Багато хто з дослідників вважають за необхідне доводити різницю між поняттями «критерій» та «показник» [2, 267]. На нашу думку, обидві категорії є відносними з огляду на певний методологічний рівень поділу обсягу поняття. Звідси, єдине, в чому може полягати їх відмінність – це ступінь узагальненості, який, зрозуміло, у критерія є значно вищим (В.Докучаєва)..

Таким чином, будемо дотримуватися однієї з версій у визначенні поняття «показник», згідно з якою останній є «.....величина, ступінь розвитку об'єкта чи явища в цілому та утворюючих його властивостей у їх конкретному прояві в даному середовищі» (Т.Піскунова). При цьому критерій стосовно показників виконуватиме інтегруючу функцію, тоді як показники, навпаки, уточнюють, конкретизують критерій, збагачуючи його якісно оцінними характеристиками.

Ми враховували критерії, які були розроблені дослідниками близьких за змістом проблем (О. Біріч, Г. Вороніна, О. Кіліченко, С. Будако, тощо).

Мета цієї публікації розробити критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів іноземної мови до діалогічної взаємодії з учнями початкових класів.

Професійно-педагогічна спрямованість особистості вчителя іноземної мови в початкових класах досліджувалась О. Біріч і Г. Вороніною, дослідники вивели критерії, на які необхідно звернути увагу в процесі підготовки студентів до професійно-педагогічної діяльності. З-поміж них такі: позитивно стійке ставлення до професії вчителя; самооцінка готовності до навчально-виховної роботи з іноземної мови з учнями молодшого шкільного віку; здібність до організації іншомовного мовленнєвого спілкування з молодшими школярами; вміння враховувати психологічні та індивідуальні особливості молодших школярів, створювати на уроках іноземної мови атмосферу довіри, взаємодопомоги, взаємоповаги тощо; володіння інформацією про здібності та нахили кожного учня та врахування цього при відборі та укладенні вправ і завдань; уміння критично аналізувати навчальний іншомовний матеріал та розвивати критичне мислення молодших школярів на основі порівняльного зіставлення фактів і подій своєї країни та країни, іноземна мова якої вивчається; вміння керувати іншомовною комунікативною поведінкою учнів, тактовно спрямовуючи її в потрібне русло; здатність об'єктивно оцінювати і заохочувати відповіді та навчальну роботу учнів молодшого шкільного віку.

О. Кіліченко вважає, що для визначення рівня готовності студентів до педагогічної взаємодії необхідно:

- знати мотиви, що впливають на їх бажання вивчати педагогічну взаємодію, і використовувати з учнями молодшого шкільного віку в професійній діяльності (мотиваційний компонент);
- виявляти, аналізувати знання студентів про сутність і функції педагогічної взаємодії та їх готовність до використання в організації навчально-виховного процесу в початковій школі (гносеологічний компонент);
- оцінювати рівень сформованості комунікативних навичок і вмінь та належності до певного стилю педагогічної взаємодії (аксіологічний компонент);
- використовувати систему підготовки студентів до педагогічної взаємодії з учнями молодшого шкільного віку (операційний компонент).

Ми здебільшого згодні з підходами сучасних вчених до обґрунтування критеріїв, але найбільш прийнятними для нашого дослідження є критерії готовності студентів до навчання дошкільників англійської мови, визначені С. Будаком, а саме: когнітивно-лінгвістичний, комунікативно-процесуальний, професійно-мотиваційний і комунікативно-регулятивний критерій.

Нами було визначено, відповідно до встановлених структурних компонентів діалогічної взаємодії, чотири критерії готовності майбутніх учителів іноземної мови до діалогічної взаємодії з учнями початкових класів: цілемотиваційний, когнітивно-лінгвістичний, комунікативно-процесуальний і рефлексивно-коррекційний. Отже, надамо змістовний склад критеріїв та їх показників.

Перший критерій – цілемотиваційний – включає такі показники: уміння цілепокладання, наявність позитивної мотивації іншомовної навчальної діяльності студентів, професійна спрямованість вивчення іноземної мови; ціннісні орієнтації майбутнього вчителя щодо використання іноземної мови в подальшій професійній діяльності.

Другий критерій – когнітивно-лінгвістичний – включає такі показники: знання та усвідомлення студентами сутності діалогічної взаємодії; система лінгвістичних країнознавчих і соціокультурних знань з іноземної мови; система лінгводидактичних знань з методики навчання молодших школярів іноземної мови; змістовність іноземного мовлення і багатство словника.

Третій критерій – комунікативно-процесуальний – включає такі показники: вміння використовувати діалогічну взаємодію в організації навчально-виховного процесу в початковій школі, вміння висловлюватись іноземною мовою експромтно; вміння вести професійно-орієнтоване спілкування у формі монологу, діалогу, полілогу (з викладачем, колегами, дітьми молодшого шкільного віку); вміння моделювати професійно-комунікативні навчально-розвивальні ситуації з іноземної мови з урахуванням віку і психічних особливостей учнів початкових класів.

Четвертий критерій – рефлексивно-коррекційний – включає такі показники: вміння аналізувати та адекватно оцінювати свою готовність до діалогічної взаємодії з молодшими школярами (самооцінка, самоконтроль); вміння координувати і регулювати іншомовну діяльність усіх учасників спілкування та обирати адекватні засоби комунікативного впливу щодо його подальшого стимулювання (взаємооцінка, взаємоконтроль); вміння аналізувати ступінь досягнення мети з погляду оптимальності, повноти її реалізації; вміння самоорганізовувати власну діяльність в аспектах самоосвіти, самовдосконалення, саморозвитку у галузі іншомовної діяльності, самореалізації, самоактуалізації.

В нашому випадку, як ми переконалися, дана група ознак є значущою у експериментальному дослідженні готовності майбутніх учителів іноземної мови як на констатувальному так і на формувальному етапах.

В доекспериментальний період всі ознаки, запропоновані дослідниками, були для нас лише теоретичними конструктами для обґрунтування й пояснення досліджуваної якості.

Рівні готовності майбутніх учителів іноземної мови в початкових класах визначалися на всіх етапах дослідження: на етапі констатувального (діагностувального) експерименту; на початку формувального експерименту; у поточній стадії і на заключному його етапі.

Метод розв'язання завдань як основний діагностувальний метод (В. Докучаєва, Н. Кузьміна, Ю. Кулюткин, Л. Кондрашова, В. Моляко та ін.) застосовувався нами вже на першому етапі дослідження – констатувальному – з метою виявлення ознак готовності студентів факультетів іноземних мов до діалогічної взаємодії з учнями початкових класів, на найважливіші з яких ми мали орієнтуватися під час відбору критеріїв готовності майбутніх учителів до цього процесу.

На етапі констатувального експерименту дослідницьке завдання зводилося до виявлення наявного рівня готовності майбутніх учителів іноземної мови. Під час вибору діагностичних завдань ми керувалися вимогами до «конструювання комплексної методики», запропонованою Є. Осиповою:

1) діагностуючий комплекс має включати набори завдань, відповідних реальному учбово-виховальному процесу навчального закладу; 2) цей комплекс має бути інструментованим у логіці цілей і послідовності рішення ієрархії педагогічних завдань, відповідно педагогічного процесу учбового закладу; 3) застосування діагностичного комплексу завдань має відбуватися в умовах якомога більш наближених до ситуацій природного педагогічного процесу учбового закладу (проблемність, рухомість усіх компонентів, варіативність умов, комплексність та ін.) у неперервному зв'язку з реальною педагогічною працею; 4) методика повинна відрізнятися конструктивністю, можливістю заміни елементів, застосовуватися у різних умовах (ВНЗ, школа); 5) методика має припускати математичні методи аналізу; 6) методичний комплекс має включати систему зразків для порівняння результатів рішення.

Якість (ефективність) моделі рішення завдання як продукту мислення є показник його сформованості.

Аналіз дослідницьких підходів до відбору педагогічних умінь у якості критеріїв професійної готовності майбутніх учителів показав, що найбільша актуальність в цьому сенсі надається сукупності інтелектуальних вмінь (в нашому дослідженні – це когнітивно-процесуальні уміння).

Уточнюючи нашу концептуальну модель шкали рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів, зауважимо, що кожний рівень характеризується: по-перше, умовами завдання; по-друге, домінуванням якою-небудь групи вмінь; по-третє, ступенем сформованості той чи іншої сукупності вмінь у рішенні завдань визначного типу.

Перейдемо до характеристики рівнів готовності студентів факультетів іноземних мов до діалогічної взаємодії з учнями початкових класів. Ми визначаємо п'ять рівнів готовності, а саме: низький рівень готовності – аналітичний (I), рівень готовності нижче середнього – синтетичний (II), середній рівень готовності – реконструктивний (III), рівень вище середнього – моделюючий (IV), високий рівень – проектувальний (V).

Аналітичний рівень готовності майбутніх учителів іноземної мови до діалогічної взаємодії з учнями початкових класів характеризується слабкими проявами ознак всіх критеріїв готовності. Актуалізовані логічні вміння, пов'язані з операціями аналізу, порівняння, узагальнення. Напрямок на вимушений контакт взаємодії з майбутніми учнями. Домінуючою і найбільш сформованою є сукупність логічних умінь. Рівень в цілому характеризується як репродуктивний.

Синтетичний рівень готовності характеризується тим, що студенти мають не достатньо ґрунтовну підготовку як з дисциплін лінгвістичного, так і з дисциплін педагогічного циклу. Підтримують діалог. Не має стійкої мотивації. Напрямок скоріше на вимушений контакт з учнями ніж на співробітництво. Домінування і високий ступень сформованості сукупності логічних умінь: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, конкретизація, узагальнення. Даний рівень готовності розглядається як репродуктивно-продуктивний.

Реконструктивний рівень готовності характеризується вмінням моделювати відповідні навчальні комунікативні ситуації для молодших школярів, водночас спостерігається подекуди обмеженість словника щодо загальноновживаної лексики. Напрямок скоріше на співробітництво ніж на вимушений контакт з майбутніми учнями. Дещо завищена самооцінка. Домінуючою і в достатньому ступені сформованою постає сукупність творчих умінь: пошук альтернативних варіантів генерування гіпотез. Цій рівень готовності ми розглядаємо як продуктивний, варіативний. Реконструктивний рівень готовності є базовим для двох наступних.

Моделюючий рівень готовності характеризується орієнтуванням в методиці навчання дітей молодшого шкільного віку. Студенти вміють будувати професійно-орієнтовне спілкування у формі діалогу, полілогу натомість їм важко дається експромтне мовлення. Напрямок на співробітництво з майбутніми учнями. На цій стадії використовується сукупність логічних умінь (аналіз, узагальнення, конкретизація). Творчі уміння, виявлені у комбінаторних, прогностичних діях знаходяться у зв'язку з прогнозуванням розвитку ситуації, уявним моделюванням. Високий ступень сформованості як аналітичних, так і творчих умінь. Даний рівень готовності розглядається як продуктивний, творчий.

Проектувальний рівень готовності характеризується наявністю стійкої мотивації на вміння організовувати весь процес діалогічної взаємодії, вміннями цілеполагання і конструювання. Напрямок на сотворчість у діалогічній взаємодії з майбутніми учнями. Студенти цього рівня зі знанням справи прогнозують, моделюють, проектують професійно-орієнтовне спілкування у формі діалогу, полілогу, враховують як вт дітей. Студенти мають ґрунтовні знання з дисциплін іноземного лінгвістичного циклу, мають систему знань з культури відповідних країн. Здійснюються: 1) винаходження головної ідеї рішення на основі вивченого знання; 2) виставлення гіпотез та їх верифікація – уявний експеримент, прогнозування – з метою визначення найбільш оптимальної; 3) розробка оригінального проекту рішення завдання відповідно до обраної гіпотези. Рівень розглядається як конструктивний, дослідницький.

Отже, зробимо висновок про високий ступень сформованості всіх сукупностей умінь, реалізуємих за допомогою готовності V рівня. Необхідно підкреслити найбільше домінування творчих умінь, максимально запитаних на проектувальному рівні готовності майбутніх учителів.

Висновки. Таким чином, відбір критеріїв, показників і вияв на їх підставі рівнів готовності майбутніх учителів іноземної мови до діалогічної взаємодії з учнями початкових класів постають підсумком теоретичної частини дослідження. Уявляється доцільним подальша розробка моделі підготовки майбутніх учителів іноземної мови до діалогічної взаємодії з учнями початкових класів.

Література:

1. Бігич О. Б. Професійно-методична підготовка студентів до роботи з молодшими школярами в курсі професійно-вибіркової дисципліни «Методика навчання англійської мови в початковій школі» // Іноземні мови. – К., 1999. – № 2. – С. 50-52.
2. Будак С.В. Формування готовності студентів до іншомовної діяльності з дошкільниками: Монографія зі спецпрактикумом у двох книгах. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2008. – 288 с.
3. Воронина Г.И. Информация о научно-практической конференции «Раннее обучение иностранным языкам: проблемы и перспективы» // Иностр. яз. в школе. – М., 1991. - № 5. – С. 85-89.
4. Докучаєва В.В. Проектування інноваційних педагогічних систем у сучасному освітньому просторі: Монографія. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 304 с.
5. Кіліченко О.І. Підготовка майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії з учнями молодшого шкільного віку: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О.І. Кіліченко. – Івано-Франківськ, 1997. – 200 с.

Валентина Мішак
(Мукачєво)

ОРГАНІЗАЦІЯ РЕЛІГІЙНОЇ ОСВІТИ В АВСТРИЙСЬКІЙ ШКОЛІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО КУРИКУЛУМУ

Постановка проблеми. Стрімкі зміни в соціально-економічному та освітньому світовому просторі зумовлюють гостру потребу в перегляді змісту освіти в українській школі та визначенні освітніх, умінь і навичок результатів випускників навчальних закладів. Сучасна освіта повинна бути націлена на розвиток та саморозвиток учнів відповідно до їх власних потреб та уподобань, створюючи такі умови, за яких дитина без шкоди для здоров'я освоюватиме культурні та духовні цінності, набуватиме знань та

вмінь, необхідних для життя. На допомогу державі у вирішенні цього непростого завдання в Австрії упродовж десятиріч приходили релігійні спільноти, застосовуючи релігійні цінності в навчальних курсах "Релігія" та "Основи релігієзнавства" в державних та приватних закладах освіти для досягнення поставленої мети. Як результат, рівень злочинності в цій країні – один із найнижчих у Європі, а рівень добробуту та тривалості життя – один із найвищих.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми розвитку та реформування шкільної освіти розглядаються широким колом українських дослідників – І.Вакарчуком, В.Кременем, І. Зазюном. Порівняльний аспект вдосконалення середньої освітньої ланки у процесі формування національного кирикулуму європейських країн відображений у працях О.Локшини, О. Матвієнко, А.Сбруєвої, В.Жуковського, Н. Лавриченко. На німецькомовному просторі піонером із даної тематики був Сауль Робінзон (Saul Robinsohn), освітні теорії якого стали педагогічним підґрунтям наукових концепцій Зіґфріда Фірціґа (Sigfrid Vierzig) та Клауса Вегенаста (Klaus Wegenast).

Метою нашої статті є охарактеризувати організацію релігійної освіти в австрійській школі у процесі формування національного кирикулуму, вказавши на її переваги та недоліки.

Виклад основного матеріалу. Однією з найбільш поширених тем у педагогіці 1970 року була так звана "Теорія кирикулуму". Іншими словами, йшлося про те, який конкретний зміст повинен містити навчальний матеріал і який чином він повинен подаватися учням для успішного досягнення поставленої мети. Для теоретичної складової уроку релігії, яка протягом багатьох років ґрунтувалась на шкільній системі освіти, наріжним каменем стало питанням, як саме вплинуть кирикулярні методи навчання на шкільний предмет "Релігія"; завдання уроку релігії буде визначатися *визначенням матеріалом*, як у минулому, чи як пропонує "Теорія кирикулуму" за допомогою *точно сформульованих навчальних цілей* [6, с. 389-394].

На німецькомовному просторі перші дослідження "Теорії кирикулуму" здійснив у своїй праці "Освітня реформа як контроль кирикулуму" Сауль Робінзон (Saul Robinsohn). Дослідник розумів освіту як "устрій поведінки у світі", а кирикулум – як засіб, за допомогою якого учні зможуть отримати якісні знання і в майбутньому грамотно організувати своє життя. Термін "кирикулум" (*lat. - Lauf, Wettrennen*), що означає "біг", "втеча", з'являється в педагогіці XVII сторіччя, де він вживався на *позначення навчальних планів*, які містили зміст, освітні цілі та загальну організацію уроку. В німецькомовному середовищі визначення "кирикулум" було якісно замінене терміном "навчальний план". У рамках наукових дебатів щодо реформи навчальних планів 1967 року С.Робінзон [1, с. 56-62] успішно запозичив термін "кирикулум" у німецьку мову з англосакської педагогічної дискусії. Науковець запропонував розбирати на уроці релігії такі ситуації, які відображали б реальне життя. Метою є прищепити учням навички аналізу, в основі яких закладено *кваліфікації*, володіючи якими, молоді люди зможуть самостійно впоратися з подібними проблемами та негараздами. Вчений виокремив три кроки, за допомогою яких дані кваліфікації визначають "елементи кирикулуму" (навчальні цілі), що в результаті входять у "загальний шкільний кирикулум" (навчальний план):

- аналіз можливих ситуацій у майбутньому житті;
- визначення відповідних кваліфікацій;
- формулювання відповідних навчальних цілей.

Навчальні цілі займають у кирикулумі вагоме місце: весь зміст навчання легітимно існує в "Теорії кирикулуму" лише за умови повного досягнення сформульованих і поставлених наперед цілей. Дана модель розрізняє різні цільові ранги, а саме: *глобальні цілі* (емансипація людини) та *часткові цілі* (здатність осмислювати життя).

Релігійний педагог Зіґфрід Фірціґ (Sigfrid Vierzig) [2, с. 18-20], директор педагогічно-теологічного інституту в Касселі, спробував у ранні сімдесяті застосувати "Теорію кирикулуму" С.Робінзона для уроку релігії. При складанні навчального плану З.Фірціґ брав за основу три складові:

- 1) сьогоденні й майбутні потреби учнів;
- 2) взаємозв'язок суспільства та церкви;
- 3) теологічні фахові знання.

У своїй науковій праці "До контролю навчального плану для шкільного предмета «Релігія»" він наголошує на пріоритетності церковних і теологічних потреб учнів. Об'єднані в єдине ціле колишні невдалі досвіди з церковно-орієнтованим вибором навчального матеріалу та нові педагогічні знання й богословські тенденції виправдовують себе. А для того, щоб із потреб викреслити конкретний зміст уроку, З.Фірціґ застосовує кирикулярну модель С.Робінзона. В ній, по-перше, міститься аналіз потреб (аналіз ситуації); по-друге, визначення навчальних цілей; по-третє, вибір тем і матеріалу; по-четверте, розробка проектів для практики. До *ситуацій* учнів З.Фірціґ зараховує різні сфери, а саме: *особистий життєвий устрій* (ідентичність, самореалізацію); *міжособистісні зв'язки* (авторитет, сексуальність, конфлікти); *суспільство* (норми, структури, політика); *церкву / громаду та зовнішні стосунки* (віросповідання, релігії), що пов'язані з вірою та релігією, оскільки в них закладені норми людського життя, які скеровують людину до розуміння сенсу життя. На основі цих ситуацій З.Фірціґ формулює таку глобальну ціль шкільного уроку релігії: "В школі, яка ставить собі за мету скеровувати учнів до самовизначення, урок релігії повинен сприяти засвоєнню учнями навичок розуміння, що питання релігії – це насамперед об'єднуюча істина, справедливість, відповідальна поведінка, яка повинна супроводжувати їх протягом усього життя" [4, с. 46 – 49].

На процес формулювання навчальних цілей для релігійної педагогіки 1970 р. вплинули два аспекти:

1). Першим критерієм для формулювання глобальної мети для уроку релігії є його сумісність із загальною навчальною метою школи. Виходячи з цього, З. Фірціґ наголошує, що основним завданням школи повинно бути виховання самостійної, відповідальної та свідомої людини. Ця звільняюча шкільна теорія домінує над колишньою педагогічною дискусією. Науковець посилається на "третю фазу західноєвропейського Просвітництва", яке частково відображається на німецькій педагогіці ранніх сімдесятих років. Орієнтована на повноліття людини мета сучасної школи віддзеркалює у своїх емансипаторських рішеннях ідентичні риси Просвітництва XVIII сторіччя.

2). Навчальна мета шкільного курсу "Релігія" – це, насамперед, здатність орієнтуватися в такому питанні як "релігія", яке повинно цікавити людину як у особистому, так і в суспільному житті. З. Фірціґ вказує на релігійне визначення "релігії" богослова Пауля Тілліха (1886-1965) як "сприймання того, що, безумовно, стосується кожного" [4, с. 41-45]. З питання безумовного, яке повинно виникнути при викладанні релігії, З. Фірціґ виділив також чотири часткові цілі уроку релігії: питання істини, хорошої поведінки, сенсу й майбутнього.

Критика спроби зробити плідними кирикулярні методи для шкільного викладання релігії заклала підґрунтя для різних численних підходів до нової концепції. Спочатку критикувався оновлений підхід, який обґрунтовував викладання релігії в загальній шкільній теорії й апелював до перейняття методи загальної педагогіки. Потім випливало незадоволення тим, що теорія навчальних цілей орієнтується однобічно на навчання, метою якого є *уміння* справлятися з ситуаціями, а не *розуміння*. "Розуміння-навчання" повинно бути основним завданням уроку релігії (I.Baldermann) [6, с. 389-390]. Основна альтернатива "Теорії кирикулуму" була скерована на те, щоб на уроках релігії використовувався тільки той матеріал, який сприятиме досягненню наперед сформульованих навчальних цілей. У процес викладання релігії повинно бути включене обов'язкове розуміння Біблії. Це відкриває учням можливість пізнати самостійно приймати рішення й будувати свою власну позицію в житті, підкреслював релігійний педагог Інго Бальдерман, критикуючи "Теорію кирикулуму". Біблія, на думку науковця, не може прирівнюватися до іншого навчального матеріалу й підпорядковуватися загальним вимогам школи щодо правильності відбору засобів навчання. Також Клаус Вегенаст [3, с. 43-52] вказував на небезпеку кирикулярного планування й обґрунтовував, що повинна зробити релігійна педагогіка в майбутньому, якщо вона наголошує на важливості змісту навчання. Небезпека планування навчальної програми за вимогами кирикулуму полягає і в тому, що вона втрачає з поля зору людину через свою орієнтацію на зростання успішності. Клаус Вегенаст зробив акцент і на таких питаннях, які слід було б з'ясувати перед запровадженням у дію "Теорії кирикулуму": Яка установка затверджує навчальні цілі для викладання релігії? Які ціннісні орієнтири є основними, з яких виходять навчальні цілі? Які критерії існують для необхідності виявлення ситуації? Що є кваліфікацією для ситуації? Поставлені К. Вегенастом питання виявили проблеми нової теорії навчання. Попри це, на території німецькомовних країн релігійна педагогіка ранніх сімдесятих років усіляко намагалася пристосувати викладання релігії до загальних вимог "теорії кирикулуму".

Отже, після 1965 року можна виокремити наступні в релігійній педагогіці особливості:

- Відбір навчального матеріалу для шкільного предмета "Релігія" базувався на попередньо сформульованій навчальній меті уроку та не повинен був суперечити загальній навчальній меті школи.
- Існуюча шкільна теорія ранніх сімдесятих років розуміла школу як місце, де виховуються діти до самостійності, повноліття. Поряд із "емансипацією" проголошувалася й "гуманність" та "соціальна інтеграція" до глобальних цілей тодішньої шкільної теорії.
- Мета викладання релігії в рамках загальної шкільної мети називалася "здатність розуміти релігійні питання". Перш за все тут стає помітним вплив теології Пауля Тіліха [5, с. 463-466].

Дилемою 1970 року стає: церковно-конфесійний урок релігії, мета якого відповідає меті світської школи. "Криза уроку релігії" на німецькомовному просторі, здавалося б, закінчилася у середині сімдесятих років. Шкільний предмет "Релігія" нарешті зміг у світській школі закріпити свою позицію. Недоліки колишніх релігійно-педагогічних концепцій здавалися усуненими. Жоден "дидактичний хаос" не накладав відбитка на ситуацію: дидактика розвинулася від "нормативної" (тобто "Євангельського наставлення") через "герменевтичний урок релігії" до "навчально-теоретичної", що поширилася в рамках "Теорії курикулуму" [1, с. 50-56].

"Далеке від життя" було відкинуте, а практичні теми з життєвого досвіду учнів розглядалися "проблемно зорієнтованим" уроком. Тому взяття до уваги потреб учнів відобразилося в "аналізі ситуації" й увійшло в теорію оформлення навчального плану. Для реалізації змін у релігійній педагогіці, які мотивувалися дискусією 1968 року, необхідним було, з одного боку, послідовне повернення до розгляду сучасної дійсності людини, яка стала в шкільному викладанні релігії нормою; з іншого – підкреслюється педагогічне обґрунтування шкільної дисципліни "Релігія", яке підпорядковує урок релігії з його завданнями та цілями загальній шкільній меті. Проте шкільний предмет "Релігія" являє дилему, яка вказує на те, що легітимні рекомендації щодо навчального предмету "Релігія" не адаптовані до зміненої релігійно-педагогічної теорії: релігійна педагогіка говорила про "нормальну шкільну дисципліну", яка, проте, залишалася конфесійно спрямованою та була під наглядом церкви. Однак деякі проблеми виявилися у процесі викладання релігії. Так, за урок релігії як за шкільну дисципліну несли відповідальність християнська церква, тож заборонялося визначати навчальні цілі уроку, не обговоривши їх із представниками церкви. В цьому контексті зрозумілим є бажання вчителя, який волів би самостійно встановлювати цілі й завдання уроку. Подальша суперечність почалася з педагогічного обґрунтування уроку релігії, який у релігійно нейтральній школі для всіх залишався конфесійним предметом. Тут виявилось, що викладання релігії має інші цілі, ніж увесь курс світських, гуманістичних знань [4, с. 40-56].

Після 1970 року в релігійній педагогіці обговорювалося питання важливості, яка завдяки церковній відповідальності за шкільний урок релігії розвивається у 1968-1970 рр. у синтез між підкресленими педагогічними моделями та старими теологічно-церковними позиціями. Притому зазначалося, що колишня дискусія щодо уроку релігії в школі домоглася на сьогодні важливих результатів, якими не варто нехтувати в майбутньому [5, с. 425-457]. Сюди належить, наприклад, звернення до життєвої дійсності людини в шкільній дисципліні "Релігія". Сучасні вчені все ж зазначають, що "поспішне, часто некритичне сприйняття нових концепцій і моделей виховно-суспільствознавчих дослідницьких галузей надає перебільшеної ваги богословським аспектами сприйняття". У "Довіднику з релігійної педагогіки" (1973) відомі релігійні педагоги Карл Ернст Ніпков і Клаус Вегенаст застерігали беззастережне обґрунтування шкільної теорії уроку релігії. Інші релігійні педагоги вважали, що урок релігії повинен перебувати у "вільному партнерстві між церквою і школою" (Курт Фрор). Шкільна дисципліна "Релігія" є пропозицією церкви та світської школи, яка може бути прийнята або ж відхилена (Гергарт Мартін). Це лише деякі позиції релігійних педагогів, які опротестували альтернативи шкільному уроку релігії, такі як "Релігія замість християнства", "Суспільство та школа замість церкви", "Навчальні цілі замість матеріалу", "Орієнтація проблеми замість викладання Біблії", та не допускали до синтезу цих екстремальних позицій [3, с. 35-56]. Критика таких спроб синтезу має право на існування завдяки церковній відповідальності за урок релігії. У правильному способі вони відповідають за свої зусилля об'єднувати уявні контрастні позиції сучасного богословського мислення, яке не тільки породжує більш "великі проекти", але й робить спробу підпорядкувати гострі позиції минулого якомусь одному визначальному вянню. Проте існує небезпека половинчастого вирішення проблеми, що закладена деякими вимогами релігійної педагогіки, обговореними в 1968 р., які не були реалізовані та з того часу відійшли в забуття.

Висновки. Організація релігійної освіти в австрійській школі у процесі формування національного курикулуму базується передусім на педагогічних критеріях та вимогах освітньої системи цього часу. Так звана "Теорія курикулуму" визначає свої навчальні цілі для всіх шкільних предметів, у тому числі й для "Релігії". Проте низка релігійних педагогів і теологів не підтримує даної теорії, яка, диктуючи чіткі вимоги до організації навчального процесу, відбору навчальних матеріалів, не помічає основного – потреб учнів. Вони вважали, що завдання та зміст цього навчального предмету могли б бути підпорядковані загальним цілям школи лише в тих моментах, де вони не суперечать теологічно-церковним критеріям. Викладання релігії повинно мати педагогічне й богословське обґрунтування, й на підставі цього школа повинна чітко розуміти, яку відповідальність бере на себе, коли вводить у навчальний план предмет "Релігія".

Література:

1. Robinsohn S.B. Bildungsreform als Revision des Curriculum. – Neuwied, 1967. – S.56-62
2. Vierzig S. Zur Revision des Lehrplans für den Religionsunterricht. Curriculumtheorie und Religionsunterricht. – München, 1968. – S. 18-20
3. Wegenast K. Handbücherei für den Religionsunterricht Heft XII/XIII. – Gütersloh: Verlagshaus Gerd Mohn, 1972. – S. 43-52
4. Vierzig S. Zur Theorie der religiösen Bildung. Lernziele und Religionsunterricht: Horst, 1969. – S.46-49
5. Wegenast K. Religionsunterricht und Schulreform. Der Evangelische Erzieher. – Mainz, 1970. – S. 463-466
6. Baldemann I. Anti-Thesen. Lernziele und Religionsunterricht: Horst, 1970. – S. 389-394

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор Жуковський В.М.

**Оксана Носач, Ірина Петрик
(Харків)**

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНО НАПРАВЛЕНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті досліджуються проблеми професійної підготовки викладачів іноземної мови у Вищих навчальних закладах.

Ключові слова: викладач іноземної мови, професійна підготовка викладачів іноземної мови, професійна компетентність.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку суспільства іноземна мова перетворюється в інструмент, який дає змогу особам, які володіють іноземними мовами краще орієнтуватися в навикишньому середовищі, успішно виконувати професійні ролі.

Проблема підготовки вчителя іноземних мов в даний час ставиться з особливою гостротою, оскільки в світі змінився соціокультурний контекст вивчення іноземних мов. Стало можливим залучення, так і в опосередковане (через Інтернет) спілкування великої кількості людей різних переконань, інтересів, віку, професій, що зумовило посилення мотивації до вивчення мов міжнародного спілкування.

Сучасна мовна освіта стала іншою, для неї характерно: міждисциплінарна інтеграція, багаторівневість, варіативність, орієнтація на міжкультурний аспект оволодіння іноземною мовою.

Крім того, змінилися сфера та види професійної діяльності вчителя іноземних мов.

З огляду на це не менш важливим та актуальним завданням є професійна підготовка викладацького складу вищої школи, зокрема викладачів іноземних мов. Оволодіння іноземними мовами є джерелом взаємного збагачення, взаєморозуміння і співробітництва, сприяє спілкуванню і взаємодії, відкриває можливості професійної мобільності, працевлаштування, освіти і доступу до інформації. В сучасних умовах різко підвищується суспільна потреба у фахівцях, які добре володіли б іноземними мовами як засобом міжкультурного спілкування. Розширення міжнародних зв'язків між країнами, в тому числі й Україною, вимагає перегляду усталених поглядів на систему підготовки викладачів іноземних мов.

Метою статті є розкрити основні проблеми професійної підготовки викладачів іноземних мов у вищих навчальних закладах та дізнатися, на що слід звернути особливу увагу при підготовці майбутнього компетентного вчителя.

Теорію й практику підготовки майбутнього викладача іноземної мови визначають зараз два основні параметри: мовна політика і характерне для неї «міжкультурне вимірювання». Для підготовки викладачів іноземної мови характерна загальнотеоретична та загальномовна направленість. Педагогічна направленість як правило відсутня у підручниках з іноземної мови. Таке становище на наш погляд можна пояснити наступними причинами: по-перше це більшою традиційністю освіти викладачів, а по-друге більшою комплексністю професії викладача іноземної мови. Традиційно мається на увазі, що опанувавши класичний перелік філологічних дисциплін, оволодівши іноземною мовою та пройшовши курс методики, випускник буде повністю підготований до виконання своїх професійних обов'язків. Проте, на нашу думку одного лише курсу методики (значною мірою теоретичного) та проведення кількох уроків у рамках практики у школі недостатньо для того, щоб вважати випускника вищу достатньо підготованим до професійної діяльності.

Для вирішення даної проблеми необхідно звернути увагу на співвідношення теоретичної та практичної підготовки, а також співвідношення загальної та професійної підготовки. Разом з тим необхідно враховувати те, що потребою сьогодення є висока професійна мобільність і тому професійно направлені завдання повинні відігравати провідну роль у розмовній практиці в цілому і ні в якому разі не обмежуватися тільки темами вузького тематики.

Зробивши огляд літературних джерел можна зробити висновок, що спочатку при підготовці викладачів провідну роль відігравали філологічні дисципліни, вивчення мови здійснювалось на основі письмового тексту. Знання іноземних мов, як засобу комунікації було прерогативою еліти. Пізніше зростає роль мовної практики; на сьогоднішній день існує масова потреба в мові, як засобу комунікації, в викладанні мови переважає комунікативна спрямованість, що зумовлена глобалізацією економіки. В розвинутих країнах знання іноземних мов стає масовим.

Але саме дослідження викладання і вивчення мов повинно визначати зміст освіти майбутніх викладачів. При цьому основним критерієм підготовки є не тільки об'єм знань, а й сформованість викладацької компетенції. Існує багато спроб визначення необхідних компетенцій і їх класифікації. Вчений В.Д. Веблер виділяє три групи компетенції викладача:

1. особистісна компетенція (здатність до самоорганізації, визначення власної ролі та здатність навчатися на власних помилках)

2. соціальна компетенція

3. професійно-дидактична (використання засобів навчання, компетенція оцінювання, компетенція в області планування)

Сучасна педагогіка також досліджує структуру професійної компетентності й виділяє наступні її види:

- Спеціальна - у галузі дисципліни, що викладається;
- Методична - у галузі засобів формування знань, умінь і навичок;
- Психолого-педагогічна - у сфері навчання;
- Диференційовано-педагогічна - у галузі мотивів, здібностей
- Диференційовано-педагогічна у галузі мотивів, здібностей, спрямованості тих, кого навчають;
- Аутопсихологічна - рефлексія педагогічної діяльності;
- Загальнокультурна;
- Валеологічна;
- Комунікативна;
- Діагностична;
- Соціальна;
- Особистісна;
- Компетенція у сфері інформаційних технологій.

На нашу думку вищеподаний перелік видів педагогічних компетенцій мають бути характерними для педагогічної компетентності будь-якого викладача. Разом з тим, їх можна застосовувати до викладачів іноземних мов.

Втім, особливості педагогічної культури викладача саме іноземної мови визначаються специфікою професійної діяльності та власне фахового предмета.

Для того щоб стати кваліфікованими педагогами - студенти, насамперед, повинні усвідомлювати свій власний досвід у вивченні іноземної мови. Як показує власний досвід дуже часто молоді спеціалісти у своїй роботі використовують позитивний приклад викладання, який їм подали власні викладачі.

Професійна й педагогічна компетентність стали предметом активного дослідження науковців лише з 90-х років минулого століття, що пов'язано, насамперед з визнанням у провідних країнах світу (США, країни західної Європи) значної ефективності компетентнісного підходу у загальній і професійній освіті.

На сьогоднішній день актуальними проблемами у підготовці майбутніх викладачів іноземної мови є необхідність навчити студентів:

- Швидко актуалізувати й відтворювати потрібну інформацію;
- Самостійно шукати нову інформацію з різних джерел;
- Вміти користуватися інформаційно-комунікативними технологіями;
- Користуватися різноманітною довідковою літературою;
- Працювати з схемами, таблицями, картинками;
- Знати й застосовувати прийоми швидкого читання;
- Використовувати прийоми розуміння тексту;
- Досконало застосовувати загально мовленнєві вміння й навички

Але, на жаль, гостро постають проблеми, з якими ми стикаємося, при підготовці майбутніх фахівців – викладачів іноземних мов. А саме:

Недостатній рівень комунікативної компетентності (відсутність спілкування з носіями мови, що вивчається)

Недостатньо якісний методичний рівень вітчизняних підручників для вивчення іноземних мов

Недостатньо розвинені вміння методично правильно добирати засоби навчання серед великої кількості.

Відсутність доступної можливості обмінюватися досвідом з іноземними колегами.

Основною рисою викладача є його здатність бути «порадником», що передбачає:

- 1) здатність абстрагуватися від власних нормативних уявлень про вивчення мови;
- 2) здатність сприймати учня в ролі суб'єкта навчання й приймати вибрані ним шляхи навчання;

3) здатність наочно й доступно пояснити можливі «шляхи» вивчення іноземної мови (автентичність, транспарентність, конкретність).

Отже, розглянувши основні проблеми, що виникають у процесі професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов, слід зазначити, що процес навчання їх здійснюється в руслі культурологічного, лінгвістичного, лінгвокраєзнавчого, комунікативного і ситуативно-тематичного підходів. Це висуває ряд важливих вимог до педагога у сфері іноземної мови, а саме - бути джерелом достовірних і коректних знань з предмету, носієм іншомовної культури, організатором продуктивної ситуативно-тематичної комунікації, що призводить до розвитку і виховання особистості студентів в цілому і дозволяє виховати гармонійно розвиненого, комунікабельного та компетентного фахівця.

Література:

1. Будько А.Ф., Леонтьева Т.Л.. Проблемы профессионально ориентированного обучения иностранному языку в языковом вузе. / Методика обучения иностранным языкам в системе непрерывного образования. - Минск: Вышэйшая школа, 1991.
2. Зимняя И.А. Социально-профессиональная компетентность как целостный результат профессионального образования./ проблемы качества образования. Кн. 2.- Москва; Уфа: Исслед. Центр проблем качества подготовки специалистов, 2005.
3. Исаев И.Ф. Профессионально - педагогическая культура преподавателя высшей школы: Воспитательный аспект./Исаев И.Ф. - Москва: Издательский центр Академия, 2004.- 208с.- ISBN 5-7695-0901-5.
4. Равен Джон. Компетентность в современном обществе/. Выявление, развитие и реализация: пер. с англ.- Москва: Когнито-центр, 2002.-394с.
5. Саломатов К.И. О системе профессионально-педагогической подготовки учителя иностранного языка ./ Методы обучения иноязычной речи. Минск-, Вышэйшая школа, 1971.-189-202с.

Олена Павленко
(Переяслав-Хмельницький),
Людмила Карапетян
(Ірпінь)

РОЗВИТОК МУЗИЧНО-СТИЛЬОВИХ ВІДЧУТТІВ ШКОЛЯРІВ

В атмосфері розбудови демократичної держави однією з найактуальніших залишається проблема постійного підвищення рівня освіти і культури народу. Динамізм, притаманний сучасній цивілізації, зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільства, швидка зміна техніки і технологій в усьому світі потребують створення умов духовного самовдосконалення кожної особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу.

Важливу роль у цьому процесі відіграє мистецтво, зокрема музика, яка в образно-звуковій формі відтворює й узагальнює досвід емоційного ставлення до життя та вміщує у собі унікальний фонд духовності людства. Її різнобічний вплив на виховання майбутнього покоління набуває дедалі все більш широкого визнання. Досконало володіючи значною силою художньої образності й багатющою змістовою інформацією, втіленою у своєрідності мелодичних інтонацій, вона, як жоден вид мистецтва, специфічно діє на психіку учнів, безпосередньо викликаючи у них відповідні настрої, стани, переживання.

Але багатство музичних образів, що мають великі виховні можливості, для невідготовленого слухача, котрий здатний лише до пасивного «споживання» музики, загрожує небезпекі збайдужіння до неї. Всупереч загальній захопленості шлягерними варіантами лунаючої навколо інтонаційно-мелодичної продукції, переважна більшість школярів не спроможна повноцінно сприймати справжні духовні цінності, здатні пробуджувати розум і почуття, давати поштовх плідній роботі, надихати на творчість. Коло інтересів таких учнів, на жаль, обмежується нині лише низькопробними зразками «мас-культури». Тому один із напрямків педагогічного пошуку вирішення проблеми адекватного та цілісного пізнання інтонаційно-мелодичної спадщини пов'язаний з розвитком музично-стильових відчуттів школярів, як здатності до сприймання й усвідомлення характерних рис творчості того чи іншого композитора.

Стильовий підхід до викладання музики у навчальних закладах різного типу є малодослідженим явищем. Вичерпного обґрунтування актуальності впровадження стильового підходу до вивчення музичної культури у загальноосвітніх навчальних закладах сьогодні так і немає, а це гальмує реалізацію такої цікавої педагогічної ідеї на практиці.

Проте, усвідомлення необхідності пізнання музичних явищ на засадах стильового підходу розглядається у працях О.Катрич, В.Москаленка, О.Сокола. Проблема реалізації художньо-пізнавальних властивостей стилю викладена у роботах В.Антонюк, В.Буцяк, Є.Йоркіної, О.Щербіної та ін. Розвиток музично-стильового досвіду та стильового аналізу твору як засобу естетичного виховання представлений дослідженнями М.Красильникової, О.Критської, Л.Школяр, О.Рябіної.

Зважаючи на беззаперечний факт того, що стильовий підхід має великий педагогічний потенціал, вивчення існуючого досвіду з розвитку музично-стильових відчуттів школярів стало **метою** даної статті.

Зокрема, в дослідженнях вчених наголошується, що формування здатності відчувати музичний стиль неможливе без засвоєння теоретичних відомостей про музичне явище, його особливостей, історичних обставин виникнення тощо. Так, поява елементарного рівня теоретичних відомостей щодо музичних стилів у школярів найефективніше відбувається під час проведення бесід, проблемних запитань-відповідей, пригадування, порівняння, доповнення, на основі чого виводиться єдине, спільне визначення стилю. Реалізація діалогічних форм спілкування у процесі навчання під час проведення уроків музичних мандрів, уроків-драматизацій, уроків-дискусій тощо здійснюється ненав'язливо, через розсудливе проникнення до внутрішнього світу дитини, що є ефективним засобом оптимізації музично-естетичного виховання учнів.

У процесі розвитку музично-стильових відчуттів школярів теоретичні відомості обов'язково підкріплюються музично-слуховим досвідом дітей, який з'являється у процесі прослуховування, слухового осягнення та усвідомлення стилістично-яскравих музичних творів.

Музично-слуховий досвід спирається на розвиненість музичного слуху, що представляє собою «сукупність здібностей, необхідних для написання, виконання і активного сприйняття музики» [2, с. 506]. Крім того, це поняття включає в себе і природні задатки, і здібність диференційовано сприймати окремі елементи звукової маси, і розуміння звукової логіки (типи зв'язку між звуками, процеси розвитку, становлення цілісності та емоційного звучання музичних творів тощо). Розрізняють звуковисотний, мелодичний, гармонічний, поліфонічний, тембро-динамічний, фактурний музичний слух. Кожен із названих видів має свої специфічні ознаки.

Так, звуковисотний слух, який, у свою чергу, поділяється на абсолютний та відносний, виражається у здатності відчувати різницю двох відмінних за висотою звуків. Абсолютний слух визначає висоту звуку, в той час як відносний – звуковисотні відношення. Мелодичний слух – забезпечує цілісність сприйняття мелодії. Складовими даного виду є інтервальний і ладовий слух. Саме єдність відчуття інтервальної висоти звуку та його ладової функції складають основу мелодичного слуху. Гармонічний слух – це здатність відчувати та виявляти види співзвуч. Вміння чути одночасний рух двох і більше голосів називають поліфонічним слухом. Він вміщує у собі здатність цілісного сприйняття специфічних рис поліфонічної музики та поліфонічності як істотної властивості багатоголосся. Тембро-динамічний слух виражається у здібності викликати в уяві звучання різних інструментів та у сприйнятті динамічних відтінків. На вміння розпізнавати види фактури музичного твору зорієнтований фактурний музичний слух. Набуваючи специфічної якості, усі вищезазнані види вступають в особливі структурні взаємозв'язки та складають основу стильового музичного слуху. Саме на базі сукупності зазначених видів слухових уявлень у школяра розвивається здатність до свідомої атрибуції жанрово-стильової належності музичного матеріалу.

Окремою формою роботи у процесі розвитку музично-стильових відчуттів дітей є слуховий аналіз. Він тісно пов'язаний з теоретичними відомостями та є логічним прийомом слухового розчленування музичного матеріалу на окремі частини, кожна з яких

нарізно досліджується. Суттєвий акцент у цій формі роботи переноситься на останній етап – поєднання виділених елементів за допомогою синтезу в одне ціле, збагачене у сприйнятті перцепієнта новими якостями. Набуття технологічної бази у виділенні ладової, метроритмічної, акордової структури тощо, потребує володіння достатньою слуховою реакцією. Відомо, що кожна історична епоха мала свій комплекс найхарактерніших засобів музичної виразності. У завдання ж слухового аналізу школярів входить виявити, виокремити та узагальнити систему стильових елементів музичної мови і зробити її «власністю» кожного учня. Як наслідок – у свідомості та слуховій пам'яті дітей утворюється певний «інтонаційний словник», «фонд» конкретної історичної доби [1].

Успішний розвиток музично-стильових відчуттів, вироблення навичок і умінь орієнтації у композиторському стилі потребує активізації та розвитку музично-стильового мислення школярів. Воно є складовою музичного мислення, котре генетично пов'язане з психологічною діяльністю людини та загальними формами мислення, що трактується як процес пізнавальної діяльності індивіда. Узагальнене й опосередковане відображення дійсності здійснюється у формі понять, суджень і умовиводів, за допомогою яких фіксуються накопичені людством знання.

Розвиток музично-стильових відчуттів школярів вимагає активізації аналітичного типу мислення, що дозволяє сприймати музичні явища не в абстрактно-технологічному ключі, а зі стильових позицій. За допомогою стильового аналітичного апарату учні навчаються самостійно осягати музичні явища, розуміти глибину змістовного контексту музичного твору, давати адекватну оцінку його художньої цінності.

Зокрема, самостійність учнів, що розвивається завдяки стильовому підходу до викладання музики, відіграє важливу роль у формуванні творчої особистості та виступає як засіб поглиблення знань, розвитку навичок роботи з музичною літературою, здатності узагальнення матеріалу, стимулювання аналітичного мислення тощо. Уміння працювати без сторонньої допомоги, мати незалежні судження та здатність критично оцінювати різноманітні музичні явища є складовими органічно розвиненої особистості. Єдність і взаємообумовленість емоційного та раціонального, свідомого й інтуїтивного становлять сутність процесу проникнення у зміст музичного твору. Тому в педагогічній роботі по розвитку музично-стильових відчуттів доцільним є застосування впливу на усі сфери психіки школярів: емоції, почуття, волю, інтелект, уяву. Особливу увагу слід акцентувати на використанні у процесі навчання жанрово-стильових порівнянь, узагальнень, виокремлень, які сприяють розвитку образно-художнього мислення та координації усіх знань учнів.

Таким чином, вивчення існуючого досвіду з розвитку музично-стильових відчуттів школярів відкриває можливість цілеспрямованого педагогічного керування процесом усвідомленого пізнання школярами явищ музичного мистецтва, цілісного підходу до їхнього осмисленого сприймання крізь призму інтонаційної природи музичного мистецтва та свідомого оперування навичками вербальної характеристики стильових ознак композиторської творчості.

Література:

1. Асаф'єв Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б.В. Асаф'єв – М.; Л.: Музыка, 1972. – 144 с.
2. Музыкальный энциклопедический словарь / Гл. ред. Г.В. Келдыш. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 672 с.

Стефанія Рибак, Наталія Баумвальд,
Руслана Писарик
(Львів)

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Сучасному суспільству необхідні фахівці, здатні оперативно приймати нестандартні рішення, діяти творчо, самостійно. Перші спроби вирішення проблем самостійного опанування знань були здійсненні Сократом, Демокритом, Я.А.Кошенським, Ж.Ж.Руссо. Пізніше ця проблема розглядалася видатними педагогами К.Д. Ушинським, О.С.Макаренком, В.О. Сухомлинським.

Постановка проблеми.

Самостійна робота студента (СРС) є невід'ємною частиною кредитно-модульної системи організації навчального процесу (КМСОНП), яку студент добре запам'ятовує і від якої отримує найбільшу користь і для неї відводиться істотне, а подекуди й найголовніше місце в навчальному плані. У структурі навчального навантаження студента за системою Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS) самостійна робота розглядається як один із основних компонентів навчальної діяльності і повинна займати значну частину його навчального навантаження.

Постановка завдання.

Важливим завданням викладача вищого навчального закладу є правильне організування самостійної роботи, забезпечення умов успішного її перебігу, що передбачає не лише базову, наукову, а й відповідну педагогічну його підготовку, вміння педагогічно доцільно активізувати пізнавальні сили студентів у навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу.

Самостійна робота студентів (СРС) сприяє формуванню самостійності, ініціативності, дисциплінованості, точності, почуття відповідальності, необхідних майбутньому фахівцю у навчанні і професійній діяльності.

Щоб самостійна робота студента давала позитивні результати, її необхідно планувати та організувати у поєднанні з іншими формами навчання.

Час, відведений для самостійної роботи студента, має становити не менше $\frac{1}{3}$ і не більше $\frac{2}{3}$ загального обсягу часу, відведеного на вивчення конкретної дисципліни і в навчальну та індивідуальну роботу викладача не обліковується [8].

Самостійна робота студентів забезпечується всіма навчально - методичними засобами, необхідними для вивчення конкретної навчальної дисципліни чи окремої теми: підручниками, навчальними та методичними посібниками, конспектами лекцій, навчально-лабораторним обладнанням, інтерактивними навчально-методичними комплексами дисциплін, електронно-обчислювальною технікою тощо.

Студентам також рекомендується для самостійного опрацювання відповідна наукова література та періодичні видання.

Методичне забезпечення самостійної роботи студентів повинне передбачати й засоби самоконтролю (тести, пакет контрольних завдань тощо).

Самостійна робота студента над засвоєнням навчального матеріалу з конкретної навчальної дисципліни може виконуватися у бібліотеці, навчальних кабінетах і лабораторіях, комп'ютерних класах, а також у домашніх умовах.

Викладач визначає обсяг і зміст самостійної роботи, узгоджує її з іншими видами навчальної діяльності, розробляє методичні засоби проведення поточного та підсумкового контролю, здійснює діагностику якості самостійної роботи студента (як правило, на індивідуальних заняттях), аналізує результати самостійної навчальної роботи кожного студента.

Система управління самостійною роботою студентів охоплює: чітке її планування, детальне продумування її організування, безпосереднє або опосередковане керівництво з боку викладача, систематичний контроль за поетапними і кінцевими результатами самостійної роботи студентів, оперативне доведення до відома студентів оцінок результатів їх самостійної роботи і внесення відповідних корективів у її організування.

Самостійну роботу студентів класифікують за різними критеріями.

1. З огляду на місце і час проведення, характер керівництва нею з боку викладача і спосіб здійснення контролю за її результатами виокремлюють:

- а) самостійну роботу студентів на аудиторних заняттях;
- б) позааудиторну самостійну роботу (самостійні заняття студентів);
- в) самостійну роботу студентів під контролем викладача (індивідуальні заняття з викладачем).

2. За рівнем обов'язковості виокремлюють [5]:

а) обов'язкову, що передбачена навчальними планами і робочими програмами. Це виконання традиційних домашніх завдань, написання і захист курсових та дипломних робіт, а також ті види завдань, які студенти самостійно виконують під час ознайомлювальної, навчальної, виробничої і переддипломної практик;

б) бажану — наукова й дослідницька робота студентів, що полягає у самостійному проведенні досліджень, збиранні наукової інформації, її аналізі; до цієї ж категорії належать аудиторні потокові та групові заняття, участь у роботі наукового студентського товариства (гуртки, конференції, підготовка доповідей, тез, статей);

в) добровільну — робота в позааудиторний час, участь у міжфакультетських, міжвузівських, всеукраїнських олімпіадах, конкурсах, вікторинах.

3. За видами діяльності виділяють:

а) навчально-пізнавальну (через мислення, аналіз, синтез тощо);

б) професійну (певні конкретні дії студента, що їх виконують спеціалісти на виробництві).

Самостійну роботу будь-якого виду можна розглядати як цикл, головними етапами якого є підготовчий, основний та завершальний. На кожному етапі циклу мають реалізовуватись певні, функції управління та самоуправління діяльністю студентів.

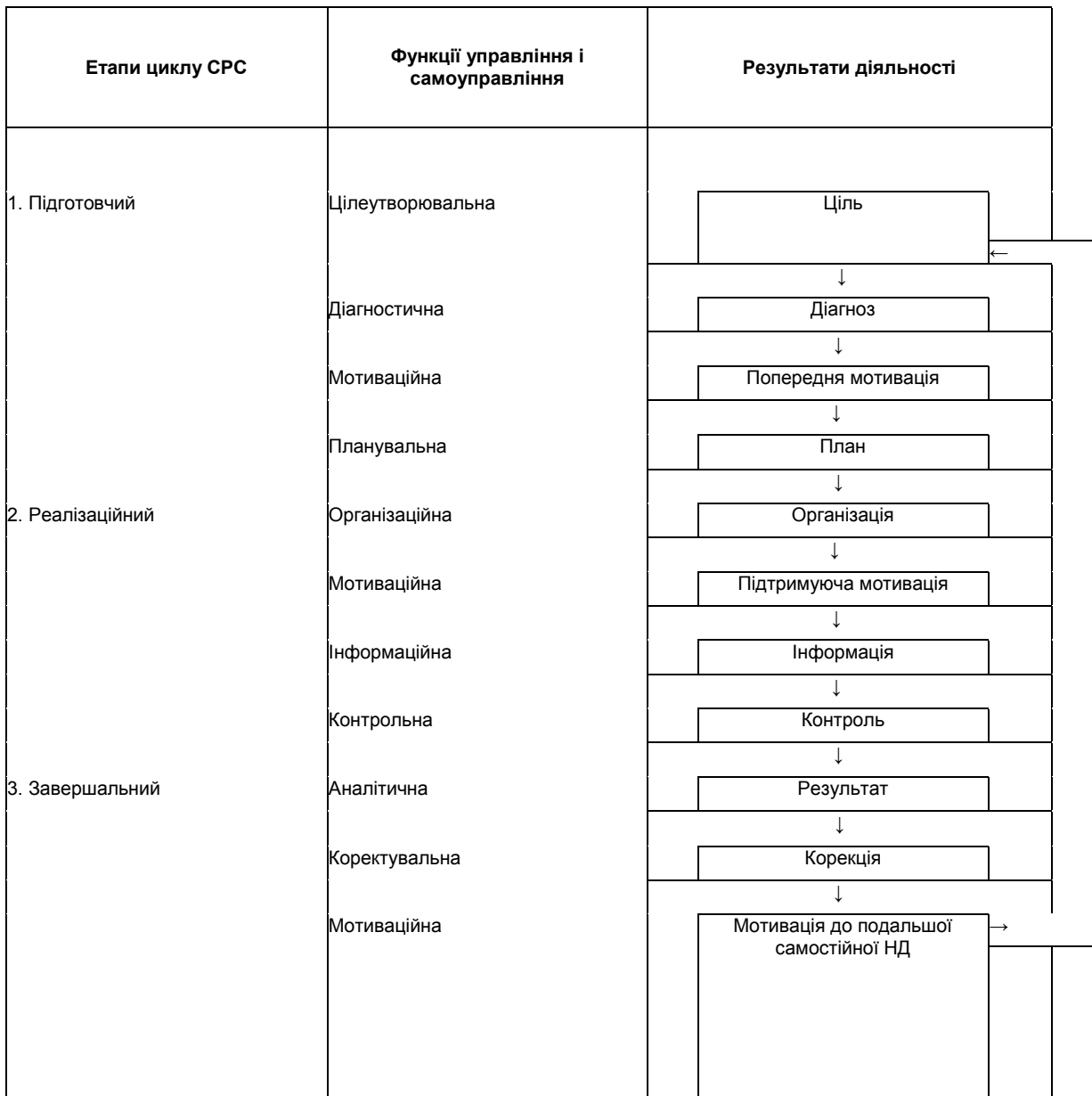

Рис. 1. Модель самостійної роботи студентів

Сучасні підходи до СРС визначають опосередковану роль викладача через створення умов навчальної діяльності. Так, педагогіка співробітництва, включаючи студента до системи діяльності як суб'єкта, первісно припускає його здібність свідомо та цілеспрямовано діяти, набувати адекватних кількості та якості виконаних дій результатів.

Процес **цілеутворення** підготовчого етапу СРС завершується формулюванням конкретних (точних) навчальних цілей (завдань), що забезпечують досягнення орієнтовних та загальних цілей.

Серед сучасних вимог до процесу цілеутворення можна назвати такі:

- вимірюваність цілей (можливість оцінки результативності й ефективності навчальної діяльності);
- існування цілі-образу (психічний компонент результату діяльності, що має вираз у набутті соціального досвіду у період навчання);
- наявність цілі-задачі (кількісна та якісна характеристика цілі-образу, кінцевий продукт діяльності, оскільки людина просувається до цілі тільки через вирішення проміжних завдань);
- необхідність створення системи типових задач за спеціальністю (перелік типових задач, що визначає модель спеціаліста та адекватні їм уміння);
- необхідність створення системи типових задач за певною дисципліною (перелік типових задач, що визначає вміння, необхідні для засвоєння дисципліни) та пріоритетність серед них професійно орієнтованих задач;

- створення задач на самостійність, розв'язуючи які, студент мав би можливість реалізовувати самостійні дії щодо планування, вибору, створення завдань, реалізації цілей-задач;
- визначення мінімально припустимого обов'язкового переліку типових задач із дисципліни, котрі студент має розв'язати;
- обов'язковість створення умов для забезпечення виконання цілей-задач СРС (наприклад, забезпечення навчально-методичною літературою);

-обов'язковість створення атмосфери співробітництва педагога й студента та позитивних емоцій від спілкування.

Поставити правильно мету неможливо без **діагностики** або **моніторингу**. Головна мета діагностики — отримати чітке уявлення про причини, які допомагатимуть чи заважатимуть досягненню намічених результатів.

Діагностика є передумовою здійснення відповідних функцій управління та самоуправління СРС, зокрема **мотиваційної функції**, яка полягає у забезпеченні активного прагнення студентів до виконання самостійної роботи. Невипадково американські психологи висловили думку, що найкращі торговці виходять із викладачів, тому що саме їм доводиться «продавати» найскладніший товар — знання і переконувати студентів (учнів) у їх необхідності. Цей процес у торгівлі зветься рекламою, а в дидактиці — мотивацією. Для того щоб вивчення певної теми було цілком ефективним, у студента повинна виникнути внутрішня потреба у знаннях, вміннях та навичках, що пропонує викладач, а також потяг активно діяти задля їх здобуття. Високий ступінь мотивації студента спричиняє формування мети і його навчання стає активним, незалежним від викладача, переходить у самостійну цілеспрямовану діяльність. Таким чином, мотивація навчання - це сукупність усіх процесів, методів, засобів спонукання студента до навчальної діяльності.

Завершує підготовчий етап розроблення плану самостійної роботи. **Планування** передбачає прогнозування ходу й результатів діяльності. Сутність прогнозування полягає у тому, щоб заздалегідь оцінити можливу результативність діяльності за наявних, конкретних умов. Механізм передбачення являє собою процес пізнання майбутнього, процес формування плану майбутніх дій, оцінювання їх результатів та наслідків на основі співвіднесення поточних процесуальних та результативних характеристик із минулим досвідом і цілями управління.

Підсумковим документом процесу планування є план, у якому точно визначено, кому, коли і що потрібно робити на подальших етапах циклу СРС. Так, на другому етапі – реалізаційному, на основі плану реалізуються організаційна, мотиваційна, інформаційна та контрольна функції.

Організаційна функція пов'язана зі співробітництвом між викладачами і студентами щодо досягнення намічених цілей. «Потрібно навчати так, щоб студент ставав співучасником навчального процесу, щоб він співчував подібно до того, як це відбувається з людиною під час читання цікавих книг, перегляді захоплюючої вистави чи фільму. Це можливо лише при педагогіці співробітництва» [2]. Співробітництво є нормальним вирішенням організаційних завдань у сучасних умовах. Але важливою складовою процесу організації самостійної роботи є самоорганізація студентів, що складається з організації робочого місця, режиму праці, послідовності роботи, системності та систематичності роботи, дисципліни праці.

В умовах КМСОНП значна увага має бути приділена консультаціям, які супроводжують самостійну роботу студентів.

Консультації мають за мету надання педагогічної допомоги студентам в їх самостійній роботі з кожної дисципліни, навчального плану, а також при розв'язанні різних завдань теоретичного або практичного характеру. Звичайно консультації пов'язують з лекційними, семінарськими і практичними заняттями, лабораторними роботами, підготовкою до заліків та екзаменів [8].

Консультації можуть бути обов'язковими, проводитися за бажанням студентів або з ініціативи викладача. Студентів потрібно привчати до думки, що до консультації потрібно готуватися, проробляти конспект, спеціальну літературу. Не потрібно перетворювати консультацію в „натаскування“ студентів, вони повинні сприяти поглибленню знань.

Питання, які вирішуються на консультаціях, можна розділити на чотири групи [8]:

- обумовлені прогалинами в знаннях;
- викликані неточними, неадекватними сприйняттями і осмисленням матеріалу;
- націлені на отримання додаткової інформації;
- проблемні, орієнтовані на обговорення, полеміку.

В сучасних умовах, коли самостійній, індивідуальній роботі студентів надається все більше уваги, роль консультації стає все важливішою.

Слід зауважити, що при виконанні самостійної роботи необхідно приділяти увагу їх електронним версіям. Методика використання електронних засобів для написання рефератів, курсових, выпускних робіт залежить головним чином від технічних навичок, ресурсів і уяви як викладача, так і студентів. Студенти повинні вміти:

- використовувати кілька засобів доповнення інформації під час презентації (захисту): підкріплювати усний виступ графіками, таблицями, звуковими та графічними образами;
- готувати і розміщувати матеріали на Веб-сторінках, рецензувати матеріали авторів, наявні в Інтернеті;
- влаштовувати виставки інтернет-матеріалів: беручи за основу музейну та бібліотечну форми виставок, студенти можуть виставляти матеріали на певну тему як у ВНЗ, так і за його межами;
- користуватися курсовим електронним архівом.

Інформаційна функція пов'язана з отриманням студентами необхідної інформації, що може або надаватися викладачем, або збиратися студентами самостійно. Ця інформація не може бути адекватною процесу простого запам'ятовування, оскільки має бути використана для повного розуміння предмета вивчення. Значення інформації для управління є влучна метафора О'Шонессі, який доволі тонко та образно підмітив, що вона виконує таку ж роль, як фари автомобіля у нічний час. Фари освітлюють дорогу, але не знімають необхідності управління автомобілем [15]. Існує низка вимог, котрим інформація повинна задовольняти, для того щоб на її основі можна було оптимізувати процес управління самостійною роботою.

Функція - контроль необхідною складовою якого є оцінювання, потрібний для встановлення зворотного зв'язку про хід і результати виконання самостійної роботи. Зворотний зв'язок є основою якісного управління самостійною роботою.

Контроль за самостійною роботою студентів виконує дві форми: *коригуючу* (полягає у своєчасному виявленні помилок) і *стимулюючу* (є своєрідним зовнішнім поштовхом до діяльності).

Відповідно до цих форм виділяють два види контролю: за процесом і за результатом. *Контроль за процесом* передбачає пильну увагу за кожним «кроком» виконуваної діяльності. При цьому поточна діяльність порівнюється з еталонною, запрограмованою діяльністю. *Контроль за результатами* передбачає повну свободу студентів у здійсненні процесу діяльності, але ставить їх перед необхідністю вчасно подати конкретний результат. Такий контроль доцільний щодо самостійної роботи, бо кінцевий її результат завжди відображений в конкретних виконаннях: креслення, конспект, реферат, усна відповідь тощо.

Контролюючи самостійну роботу студентів, слід виходити з того, що головним у ній є сама її структура як діяльності, передусім її мотиви, цілі: чим спонукається самостійна робота; на розв'язання яких проблем вона спрямована; чому ці проблеми цікавлять студента тощо. Тобто основним об'єктом в самостійній роботі, який підлягає контролюючій функції, є знайдені і випробувані студентом шляхи пошуку, постановки і розв'язання проблем.

На завершальному етапі циклу самостійної роботи необхідним є здійснення **аналітичної функції**, головним змістом якої є аналіз завершеної справи. Такий аналіз потрібен і викладачам, і студентам. Для викладачів — це передумова для вдосконалення навчального процесу, шлях до педагогічної майстерності, для студентів — крок до подальшої самостійної навчальної діяльності на основі усвідомленого досвіду.

На основі аналізу відбувається корекція результатів діяльності. Корекція — це не лише виправлення помилок, а й творчий пошук оптимальних шляхів вирішення поставлених завдань та підготовка до подальшої самостійної роботи.

Студент, відповідно, повинен володіти усіма зазначеними функціями управління. Процес опанування функцій відбувається поступово в ході навчання. Тому відповідно до вимог рівня самостійної роботи студентів пропонується різний обсяг функцій.

Розглядають три рівні самостійної роботи [13].

1. Самостійна робота студентів 1-го рівня (CPC-1) — сукупність пізнавальних дій суб'єкта навчання щодо засвоєння знань, видів та способів діяльності в конкретній предметній галузі. CPC 1-го рівня у будь-якій формі організації навчання (лекції, семінари, контрольні роботи тощо) не залежить від присутності чи відсутності викладача й найкраще формує розумові дії як акт мислення. CPC-1 забезпечує засвоєння предметних знань, навичок, умінь, формує певний енциклопедизм навчання, але не передбачає самостійного використання набутого.

2. Самостійна робота студентів 2-го рівня (CPC-2) — сукупність самостійних дій суб'єкта навчання над предметом, задана з метою отримання певного продукту, результату. CPC-2 додатково до CPC-1, яка є складовою цього рівня, формує певні навички та вміння самостійно використовувати засвоєні знання для використання певних завдань, що забезпечує надійний «виконавський» рівень підготовки фахівців.

3. Самостійна робота 3-го рівня (CPC-3) — сукупність самостійних дій суб'єкта навчання у певних умовах за схемою організаційно-психологічної структури діяльності студентів, що включає: визначення власної мети та планування шляхів її досягнення; мотивацію, визначення процесу дій з обраним предметом; самоконтроль та корекцію дій для досягнення заздалегідь визначеної цілі [13].

З визначення CPC-3 можна зробити висновок, що саме цей рівень роботи повною мірою відповідає поняттю самостійної роботи за системно-діяльнісним підходом. Окрім того, CPC-3 вбирає в себе два попередні рівні. CPC-3 дає змогу реалізувати цілі вищої школи щодо підготовки ініціативних, активних, творчих фахівців. Саме у самостійній роботі третього рівня студент реалізує усі можливі функції управління власною діяльністю.

Висновки

Педагогічно доцільно організована самостійна робота студентів (CPC) спонукає їх отримувати навчальну інформацію з різноманітних джерел (від підручника — до Internet), формує в них навички самостійного планування і організації власного навчального процесу, що забезпечує перехід до неперервної освіти (самоосвіти) після завершення навчання у вищому навчальному закладі, дає змогу максимально використати сильні якості особистості завдяки самостійному виборі часу та способів роботи, джерел інформації.

Самостійна робота студентів сприяє формуванню самостійності, ініціативності, дисциплінованості, точності, почуття відповідальності, необхідних майбутньому фахівцю у навчанні й фаховій діяльності.

Література:

1. Артюшина М.В., Котикова О.М., Романова Г.М. Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі: навчальний посібник, -К.: КНЕУ, 2007.-528с.
2. Басова Н.В. Педагогика и практическая психология. - Ростов н/Д: Феникс, 2000. —С.224.
3. Болонський процес у фактах і документах / Упор. М.Ф.Степко та ін. Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В.Гнатюка, -2003.-52с.
4. Болюбаш Я.Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: Навчальний посібник. —К.:ВВП „Компас”, 1997.-63с.
5. Буряк В. Керування самостійною роботою студентів // Вища школа. -2001. -№4-5.
6. Гончаров С.М., Білецький А.А., Губницька О.М., Костюкова Т.А. Форми, методи і організація навчального процесу в кредитно-модульній системі. Навч.-метод. посібник / За ред. проф. С.М. Гончарова. —Рівне: НУВГП, 2007. -184с.
7. Гончаров С.М., Гурич В.А., Гб5 Кредитно-модульна система організації навчального процесу: методичні аспекти: Монографія. — Рівне: НУВГП, 2008. -626с.
8. Гончаров С.М. Науково-методичне забезпечення кредитно-модульної системи організації навчального процесу: Монографія. — Рівне: НУВГП, 2005.-267 с.
9. Євдокимов О.В.Ефективність нових технологій організації навчання студентів// Педагогіка і психологія. -1997. -№2. —с.161-171.
10. Журавська Л.М.Концептуальні умови управління самостійною роботою студентів у вищих закладах освіти// Освіта і управління. -1999. —Т3, №2. —107 с.
11. Заика Е.В. Психологические вопросы организации самостоятельной работы студентов в вузе // Практична психологія та соціальна робота. -2002. -№6.
12. Закон України „Про вищу освіту”. -К.: 2002. -36 с.
13. Козаков В.А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение.—К.: Высшая школа, 1990. -246 с.
14. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. — К.: „Академвидав”, 2006. -352 с.
15. Якунин В.А. Педагогическая психология: Учебн. пособие. -2-е изд. —СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2000. —с.44.

Ольга Сирцова
(Армянськ)

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ОДНА З КЛЮЧОВИХ ПРОБЛЕМ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Підготовка сучасного викладача-початківця в умовах швидко мінливих соціально-економічних реалій, професійної підготовки і вимог, що зростають до нього, неможлива без цілеспрямованої й систематичної роботи з актуалізації його професійно-творчого потенціалу.

Отже, однією із ключових і найбільш складних проблем у підготовки майбутнього викладача є проблема формування його професійно-творчого потенціалу.

Відзначимо, що необхідно чітко визначитися щодо ключового поняття, яким є поняття «потенціал», «творчий потенціал», «професійний потенціал».

Термін «**потенціал**» досить широко використовується в різних галузях сучасного знання. У зв'язку з цим він не має свого єдиного й однозначного визначення, оскільки залежно від конкретної точки зору тієї чи іншої галузі науки трактується **авторами** по-різному.

Так, загальновідомо, що термін «потенціал» походить від латинського «potential», що означає «сила». Уперше цей термін як спеціальне позначення наукового об'єкта був використаний у природничо-наукових розробках з фізики. У межах предмета останньої, під потенціалом розуміють фізичну величину, що характеризує силове поле в окремій точці. Вже накопичено безліч праць, безпосередньо чи побічно присвячених проблемі потенціалу. Це свідчить про всезростаючий науковий інтерес до самого феномену, а також про його багатогранність і складну структуруваність.

У сучасних умовах термін «потенціал», як свідчить вивчення довідкових видань і словників, використовується в іншому розумінні, а саме: як ступінь потужності в якомусь ставленні, або як сукупність засобів, необхідних для чогось; як позначення можливостей і джерел, які є в наявності, і які можуть бути використаними для досягнення певної мети, рішення якогось завдання.

Поняття «потенціал» у роботах філософів і вчених трактується як «внутрішній смисловий слух» (Г. С. Батищев); як «прагнення, життєвий дух, напруга, активний рух» (А. М. Бондар); як «здатність творити світ для себе» (М. О. Лоський, С. Франк, С. Л. Рубінштейн, А. Ф. Лосев); як «життєва стратегія і життєва перспектива» (А. Абульханова - Славська)[2, с. 48].

Потенціал в роботах Н.А. Бердяєва і С. І. Гессена розглядається як «особливий стан людини, що забезпечує йому свободу», як «джерело творчої активності».

Філософ Б. М. Теплов розглядає потенціал з точки зору внутрішньої сили людини у його творчій діяльності і ототожнює поняття «потенціал» з поняттям «енергія людини», як «промінь світла на шляху творчості».

С. Л. Франк визначає потенціал як соціальну цінність і зазначає, що саме творчий потенціал людини служить джерелом розвитку самого суспільства, а А. М. Боднар, розвиваючи поняття «потенціал» та визначаючи його суть, говорить про потенціал, як про «атрибутивні властивості людини, що відбиває здатність до саморозвитку через подолання внутрішніх протиріч».

Надзвичайно важливо для нас поняття потенціал, представлене в дослідженнях Д. Б. Богоявленської. Вчений відзначає властивість потенціалу, як стадію виходу людини на новий рівень і отожднює його з поняттям «творча особистість» з розвиненими творчими здібностями і творить, шляхом застосування оригінальних способів діяльності, нові матеріальні чи духовні цінності

До поняття потенціалу зверталися відомі вітчизняні психологи, зокрема В.Н.М'ясищев, Б.Г. Ананьєв, Б.Ф. Ломов та ін..

Зокрема за В. Н. М'ясищевим, потенціал особистості – це система її відносин до зовнішнього світу і до самого себе. Натомість Б. Г. Ананьєв у поняття «потенціал» включав розвиток людини як особистості і як суб'єкта діяльності, відзначаючи, що у взаємозв'язках їх особливостей, зумовлених природними властивостями індивіда, й утворюється індивідуальність. Тому потенції охоплюють здібності, обдарованість, спеціальні здатності, життєпроможність, працездатність. У цьому аналітичному розрізі Г. В. Суходольський виділяє типи потенціалів за функціями, здібностями; зокрема описує інтелектуальний, характерологічний, особистісний, когнітивний, емоційний, творчий.

Проблеми розвитку потенціалу дитини, дорослої людини були в центрі уваги першого філософа України Г.С.Сковороди. Він у своїх працях підкреслював: «Єдність думок, вчинків, слова і діла, розуму і волі сприяють розвиткові всебічно розвиненої, духовної особистості, яка в подальшому буде працювати наполегливо, творчо».

У зв'язку з цим завдання розвитку у вчителя нової формації набору професійних та особистісних якостей, можуть бути визначені загальним поняттям **«творчий потенціал»**, який набуває на сьогоднішній день особливу актуальність.

Під терміном «творчий потенціал» ми розуміємо інтелектуальну структуру, яка складається із сукупності психічних процесів, якостей та здібностей особистості, що реалізуються у процесі педагогічної творчості. Основи творчого потенціалу вчителя формуються, закладаються у процесі професійної підготовки та розвиваються в його професійній діяльності.

Аналіз філософських, педагогічних, психологічних наукових робіт, присвячених проблемам виявлення особливостей, структури й шляхів формування творчого потенціалу, дає кілька підходів до визначення поняття творчий потенціал.

О.О. Попель визначає творчий потенціал як системну характеристику особистості, що дає їй можливість творити, знаходити нове, приймати рішення та діяти оригінально й нестандартно в різних ситуаціях. Ця система, вважає науковець, складається з таких структурних компонентів: – мотиваційний компонент, який виражає своєрідність інтересів особистості, її орієнтацію на творчу активність; при цьому домінуючу роль відіграє пізнавальна мотивація людини;

– емоційний компонент характеризує емоційний супровід творчості, емоційне налаштування на творчий процес, що висвітлює емоційно-образні характеристики психіки; – волевий компонент характеризує здатність особистості до саморегуляції та самоконтролю; якості уваги; самостійності; здатність до волевої напруги; спрямованість індивіда на досягнення кінцевої мети творчої діяльності, вимогливість до результатів власної творчості;

– інтелектуальний компонент виражається в оригінальності, гнучкості, адаптивності, швидкості й оперативності мислення.

На думку багатьох учених, якісним показником педагога є його **професійний потенціал**, що базується на творчості, підготовці, вмінні адаптуватися до конкретних педагогічних умов. Професійний потенціал педагога – сукупність ув'язаних у систему природних та набутих якостей, що визначають його професійну спроможність виконувати свої професійні обов'язки на заданому рівні, база педагогічних знань, умінь в єдності з розвинутою здатністю педагога активно мислити, творити, діяти, втілювати свої наміри в життя та домагатися запроєктованих результатів. Педагогічний потенціал складає сукупність педагогічних знань, умінь, навичок та здатність педагога творчо реалізовувати свої наміри, добиваючись цілей навчання.

І.Підласий та С. Трипольська стверджують, що визначальною характеристикою педагога є його професійний потенціал. Не відокремлені від інших якостей творчість, підготовка, адаптація до конкретних умов, – зазначають автори, – «не десятки інших конкретних якостей, а саме потенціал, як спроможність педагога професійно бачити, розуміти, ставити і вирішувати навчально-виховні проблеми є тут стрижневою характеристикою» [1, с. 88].

Отже, під потенціалом треба розуміти динамічне інтегральне утворення, що визначає ресурсні можливості розвитку людини та її здатність до оволодіння і продуктивного здійснення різних видів діяльності. Потенціал формується протягом усього життя, починаючи з дитинства й через підлітковий та юнацький вікові періоди. Відтак людина на початку життєвого шляху прагне до розвитку свого потенціалу, а потім його повного розкриття. З погляду багатьох вітчизняних вчених творчий потенціал включає в себе всі властивості особистості – мислення, волю, пам'ять, знання, переконання. Загальним у всіх визначеннях творчого потенціалу є його здатність до виведення особистості на новий рівень життєдіяльності, перетворенню самої особи. Основи творчого потенціалу майбутнього вчителя формуються, закладаються у процесі професійної підготовки.

Таким чином, потенціал, яким повинен володіти майбутній вчитель початкових класів, доцільніше назвати професійно-творчим, з одного боку, підкреслюючи специфіку педагогічної діяльності, з іншого – творчість в діяльності вчителя.

Література:

1. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: Підручник. – К.: Міленіум, 2006. – 344с.
2. Кичук Н.В. Формування творчої особистості вчителя. – К.: Либідь, 1991. – 96с.
3. Педагогічна майстерність: Підручник/ І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.В.Кривонос та ін.; За ред., І.А.Зязюна. – 2-ге вид., допов. І переробл. – К.: Вища шк. 2004. – 422 с.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, Овчинникова Марина Вікторівна.

Вікторія Ставцева
(Київ)

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ 80-Х РР. XX СТОЛІТТЯ В УНІВЕРСИТЕТСЬКІЙ ЛАНЦІ ОСВІТИ НОВОЇ ЗЕЛАНДІЇ

Освіта завжди виступала головною умовою процвітання та добробуту Нової Зеландії. Громадяни країни мають доступ до якісного навчання, яке постійно впливає на діяльність суспільства, оскільки сприяє плануванню особистісного розвитку, вдалому працевлаштуванню в майбутньому і як результат, підвищенню рівня життя. Розвиток науки значно допомагає зробити вагомий внесок у розквіт нації загалом. Важливі зміни в організації, фінансуванні й управлінні вищої освіти відбулися в останні десятиліття XX ст. [2, с. 36].

Специфічним для тогочасних змін стало домінування впливу бізнесових структур на освітню політику і в результаті – їх економічна мотивація. Перед університетською освітою ставилося завдання відповідати потребам суспільства, але в той само час винайти власну стратегію розвитку.

Кінець 70-х - початок 80-х рр. XX ст. охарактеризувався погіршенням стану економіки Нової Зеландії та політизацією вищої освіти. Критичний аналіз та коментарі щодо ролі університетської освіти в суспільстві часто отримували оцінку «руйнівних». Безробіття та спроби запровадити зміни в структуру ринку праці вплинули на діяльність вищих навчальних закладів. Університетська освіта стала великою «індустрією» держави [2, с. 102 -129].

Але з приходом до влади Четвертого уряду лібералів у 1984 р. і подальшим його переобранням у 1987 р., змінився соціально-економічний стан в державі. Першочерговим завданням уряду стало покращення матеріального добробуту громадян, економічної продуктивності, встановлення соціальної рівності. До уваги були взяті політичні, економічні, соціальні питання. Зміни в секторі освіти стали частиною глобального процесу реструктуризації економіки країни в цілому.

У 1984 р. представники Державного казначейства, що відігравало роль міністерства фінансів для університетської освіти, в документі "Економічний менеджмент" окреслили новообраному уряду вимоги щодо економічних реформ. Вони акцентували увагу на вільному економічному ринку, необхідності чіткого визначення цілей його розвитку та способів їх досягнення. Освітні реформи входили до складу економічних, оскільки казначейство пропонувало ефективніше використовувати ринкові процеси в наданні освітніх послуг. Головною умовою змін стала спроба зменшити втручання уряду в управління економікою. Представники казначейства висловили точку зору, що вища освіта є більш приватним, аніж державним пріоритетом, і назвали університетську ланку одним із чинників неефективності економіки країни. Вони підкреслили, що слабкий рівень її функціонування негативно впливає на роботу ринку праці, зокрема, і на розвиток економіки, загалом [2, с. 65, 5, с. 23].

У листопаді 1986 р. робоча група під керівництвом науковця Д. Біті. (D. Beattie) підготувала доповідь "Ключ до процвітання: наука і технології". Науковці стверджували, що Нова Зеландія вкладає відносно малі кошти від ВВП в університетські наукові дослідження у порівнянні з іншими країнами, що входили до складу Організації економічного співробітництва і розвитку (OECD – Organization of Economic Development and Cooperation). Вони наголошували на важливості проведення наукових розвідок для майбутнього держави. Д. Біті підкреслив, що неможливо точно знати наперед, які галузі науки будуть на першому місці в майбутньому. Тому факультети університетів не повинні концентрувати увагу лише на практичних проблемах тогочасного, а насамперед прогнозувати важливі перспективні галузі економіки і займатися відповідними науковими дослідженнями [2, с. 118].

Неналежне фінансування університетської освіти та незацікавленість викладачів призвели до значного погіршення ситуації в середині 80-х рр. XX ст. Ліберали запропонували перераховувати кошти із загальної суми державного фінансування університетів на рахунок дослідницьких лабораторій і до 1994 р. збільшити витрати на проведення наукових досліджень з 90 млн. новозеландських доларів до 160 млн. [5, с. 25].

Основною метою реформаторів-лібералів стало чітке визначення функцій держави в діяльності університетів і децентралізації влади, який би мав посприяти розвиток політики "вільного ринку". Англійський філософ М. Оукшот (M. Oakeshott) наголошував, що свобода існує лише тоді, коли ніхто в державі не наділений необмеженими повноваженнями. Секрет свободи полягає в існуванні різних адміністративних органів і розмежуванні повноважень між ними [2, с. 2]. На початку діяльності уряд лібералів наділив місцеву владу більшими правами в управлінні університетами.

Асоціація університетських викладачів Нової Зеландії (New Zealand Association of University Teachers) розрізняла поняття "автономія" і "академічна свобода". Під автономією вони розуміли право закладів до самоуправління, що дозволяло університетам самостійно обирати викладачів і приймати на навчання студентів, урегульовувати зміст і стандарти здобуття наукового ступеня, обирати напрями майбутніх наукових досліджень, розподіляти державні кошти в межах навчального закладу. А академічна свобода передбачала право викладачів на індивідуальну думку, можливість висловлювати власну точку зору щодо напрямів навчання, навчальних предметів і проведення наукових розвідок без нав'язування думки політиками держави. Негативною стороною стало право професорів університетів продовжувати викладання предметів, які уже не були актуальними на тогочасному ринку праці, що призводило до навчання студентів застарілим знанням. Зазначалося, що лише в саморегулюючій громаді науковців може існувати необхідна атмосфера для розвитку творчого мислення та наукової діяльності [2, с. 88, 5, с. 144].

Зміни та реформи, які розпочалися у 1984 р., пов'язувалися із політикою "нового права" (New Right). Її характерними рисами стали зменшення ролі уряду в управлінні університетами та надання переваг функціонуванню ринкових принципів у діяльності ВНЗ. Університети завдяки виступають частиною суспільного життя, а їх розвиток залежить від політики уряду, інших закладів вищої освіти, профспілок, комерційних організацій тощо.

У той час, коли університети кількісно зростали відповідно до вимог населення, економіки та власного потенціалу, студенти підняли питання щодо визначення важливості вищої освіти в подальшому житті. Збільшення обсягів виробництва, зменшення необхідного часу для здобуття наукового ступеня, навчання більшості студентів на денній формі загострювали як політичні, так і соціальні проблеми в суспільстві [2, с. 59].

У період радикальних змін, 1984 -1990 рр., в управлінні системою вищої освіти брали участь три адміністративні органи: Комітет з державного фінансування університетської освіти, Міністерство освіти і Державне казначейство, які характеризувалися бюрократичним стилем адміністрування. Це було не на користь університетам, оскільки Міністерство освіти і Державне казначейство намагалися контролювати та мікроуправляти закладами вищої освіти, беручи до уваги додаткові витрати і незадовільне ставлення викладачів. Урядовці прагнули зменшити кошти на утримання університетів до рівня політехнічних інститутів, що мали статус елітних, не зважаючи навіть на старомодні ідеології, відсутність конкуренції та задоволення потреб ринку праці [4, с. 181].

До складу Комітету з державного фінансування університетської освіти входили по одному професору від кожного університету та чотири представники, сфера діяльності яких не була пов'язана з освітою. Головним його обов'язком було управління всіма державними коштами, які уряд виділяв на розвиток університетів. Усі державні структури сприймали його як орган, що відповідає за розвиток та ефективну діяльність університетської освіти [2, с. 79].

Комітет діяв досить ефективно – співпрацював як з урядом країни, так і з університетами, оскільки фінансово не залежав від виконавчої влади. Протягом свого існування він одержував кошти, спочатку проводячи іспити від імені унітарного Університету Нової Зеландії, а потім зовнішнє оцінювання для незалежних вищих навчальних закладів. Його пріоритетом було прагнення уникати бюрократизму та виступати буферним органом між закладами освіти і урядом. КДФУО постійно утримував ініціативу щодо питань фінансування університетів, не зважаючи навіть на політичний тиск. Сприйняття закладами освіти комітету, як головного адміністративного органу, позитивно впливало на його ефективну роботу. Оскільки університети мали можливість передавати свої зауваження та пропозиції для уряду через комітет. Це допомагало їм уникати політичного контролю з боку держави. Комітет починав свою роботу у складі 20 штатних працівників і до 1989 р. збільшив їх кількість лише на п'ять осіб. На кінець 80-х рр. XX ст. майно адміністративного органу було оцінено у 20 млн. новозеландських доларів. Тому університети не розуміли необхідності розформувувати самодостатню, фінансово незалежну організацію.

Під політичним тиском Комітет з державного фінансування університетської освіти почав втрачати свої позиції. Така ситуація була спровокована економічною кризою 80-х рр. XX ст., пропозиціями Г. Хока передати повноваження цього адміністративного органу Міністерству освіти, яке повинно було стати відповідальним за всю систему освіти у державі або Комітету віце-канцлерів Нової Зеландії, яке лише починало свою роботу.

Чинником такого кроку стала спроба урядовців встановити пряму підзвітність університетів перед Міністерством освіти і уникнути посередників. Але на думку більшості науковців державні службовці прагнули лише встановити прямий контроль над діяльністю університетів, зменшити їх автономію, зробити університети більш вразливими до політичного тиску та позбутися вищезгаданого адміністративного органу, який підтримував елітарне положення університетів та активно співпрацював із ВНЗ [5, с. 98].

У другій половині 1990 р. Комітет з державного фінансування університетської освіти припинив свою діяльність згідно із "Поправкою до закону про освіту". Як зазначали освітяни, після розформування КДФУО відбулася більш жорстка централізація влади та зміцнення повноважень бюрократичного управління [2, с. 135].

Кінець XX ст. ознаменувався повільним зростанням економіки. Університети отримали можливість урізноманітнити програми післядипломного навчання, враховуючи потреби всіх сфер життєдіяльності країни. Періодичні видання того часу "Домініон" і "Преса" зазначали, що університетська освіта Нової Зеландії не була ідеальною, але вона розвивалася задля задоволення потреб країни. Тому уряду пропонувалося не руйнувати досягнення минулого для втілення власних ідей для збереження коштів.

До 1 січня 1990 р. уряд лібералів мав за мету запровадити всі реформи в секторі освіти, опублікувавши "Закон про освітні реформи" (Education Reform Act). Але в дійсності реформи здійснювалися поступово. У грудні 1989 р. втілили в життя два закони, які стосувалися діяльності університетів. А в 1990 р. опублікували основний закон, який стосувався діяльності вищої ланки освіти, він називався "Поправка до закону про освіту" (Education Amendment Act), який почав діяти із 1 січня 1990 р.

Реформи Четвертого уряду лібералів у Новій Зеландії тривали шість років (1984-1990 рр.). Вони розпочалися із представлення урядові країни Державним казначейством робочого документу “Економічний менеджмент”, в якому пропонувалося акцентувати увагу на вільному економічному ринку, необхідності чіткого визначення цілей його розвитку та способів їх досягнення. Реформи стосувалися не лише університетської системи, а й реструктуризації економіки країни в цілому.

Уряд вважав, що університети були консервативними закладами, які не відповідали вимогам тогочасного суспільства і не підпорядковувалися загальним правилам діяльності вищої ланки освіти, а займали привілейоване місце. Головними змінами, що відбулися в університетській ланці освіти під час діяльності Четвертого уряду лібералів стали: переорієнтація загальної думки щодо значимості університетської освіти для подальшого працевлаштування і визначення її приватним пріоритетом; припинення діяльності Комітету з державного фінансування університетської освіти, передача його повноважень Міністерству освіти та Новозеландському комітету віце-канцлерів.

Література:

1. Сбруева А.А. Тенденції реформування середньої освіти в розвинених англослов'янських країнах в контексті глобалізації (90 рр. XX ст. – початок XXI ст.): Монографія. – Суми : БАТ “Сумська обласна друкарня”. Видавництво “Козацький Вал”, 2004. – 500 с.
2. Butterworth R. A shakeup anyway. Government and the Universities in New Zealand in a Decade of Reform / R. Butterworth, N. Tarling. – Auckland University Press, 1994. – 268 p.
3. Maani S.A. Investing in minds: the economics of higher education in New Zealand / Maani S.A. – the Printing Press, Thordon Quay, Wellington, 1997. – 209 p.
4. Malcolm W. Crisis of identity? The mission and management of Universities in New Zealand / W. Malcolm, N. Tarling. – Dunmore Publishing Ltd., 2007. – 256 p.
5. Patterson G. New Zealand Universities under the Fourth Labour Government. An analysis of events affecting the New Zealand university system 1984-1990 / Patterson G. – Massey University Printery, 1991. – 204 p.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор Максименко А.П.

Олег Томашівський, Наталія Баумвальд
(Львів)

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ З ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ КРЕДИТНО - МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Постановка проблеми. Принципи Болонського процесу передбачають не лише глибоку теоретичну підготовку, а й формування умінь в процесі ознайомлення студентів з сучасними методами аналізу стандартних задач, завдань, проблем, умінь прийняття рішень у різних ситуаціях [1-4]. Перехід на (КМСОНП) вимагає перегляду статусу практичних занять у вищих навчальних закладах (ВНЗ), переосмислення завдань і цілей, що стоять перед ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практичні заняття – це своєрідна форма зв'язку теорії з практикою, яка передбачає закріплення теоретичних знань шляхом залучення студентів до вирішення різних навчально-практичних та пізнавальних завдань, відпрацювання навичок використання обчислювальної техніки, умінь використовувати спеціальну літературу [1]. Організація проведення практичних занять із застосуванням інтерактивних технологій навчання, що сприяє формуванню загальних і професійних якостей, професіоналізму (репродуктивного засвоєння спеціальної діяльності), досвіду професійної творчості у сфері обраної професії і спеціальності, системи норм і відносин у колективі [2,3].

Постановка завдання. Завданням даного дослідження є аналіз методичних засад та формування вимог щодо проведення практичних занять з економічних дисциплін в умовах (КМСОНП).

Виклад основного матеріалу. Практичні заняття охоплюють, як правило, найбільш важливі розділи навчального курсу, які передбачають формування навичок і умінь розв'язування професійних завдань, і складаються із вступу, робочої частини і висновків. Вони повинні відповідати плану лекційних занять.

Відомо, що процес навчання полягає у передачі та засвоєнні знань, способів діяльності, досвіду мислення і досвіду соціального значення. Тому в умовах кредитно-модульної системи повинна здійснюватись орієнтація на нові методичні засади, сучасні дидактичні принципи та психологічно-теоретичні підходи, які розвивають діяльний підхід до навчання, розкривають механізми засвоєння знань. Поступово набуває актуальності наступне:

1. Всебічний розвиток особистості студента, виховання критично мислячого індивідуума, здатного гармонійно облаштовувати свої відносини з природою та соціумом; забезпечення продуктивності відтворення інформації.

2. Досягнення у процесі навчально-пізнавальної діяльності низки результатів, а саме:
завершення на даному етапі соціалізації особистості студента, що навчається в умовах техногенності та стрімкого підвищення об'єму інформації;

постійне ефективне стимулювання інтелектуального розвитку, потреби в активній, цілеспрямованій самоосвіті, формування відповідних психологічних якостей особистості, які необхідні людині в умовах інформативного суспільства;

забезпечення належної фахової підготовки та створення умов для отримання широкої базової освіти, формування професійних умінь та навиків.

3. Забезпечення фундаментальної освіти, яка стає інструментом досягнення наукової компетентності.

4. Трансформація традиційної системи відносин викладач-студент, зміна ролі викладача, який має виконувати роль наставника [1].

В Табл.1 наведено форми і засоби активізації практичних знань в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

Таблиця 1

Засоби активізації методів навчання

Загальні та специфічні форми та засоби активізації		
1	2	3
1. Вербальні (словесні)		
• лекція • монолог • діалог • дебати	• усне повідомлення • декламування • обговорення в малих групах • колективне обговорення	• “круглий стіл” • “зіпсований телефон” • прес-конференція • запитання та відповіді
1	2	3
2. Навчальні ділові ігри		
• ділові ігри • малі ділові ігри • рольові ігри • кейси	• імітація • знайомство • настільні ігри • ребуси	• кросворди • дилеми моральності • аукціони ідей • аналіз інцидентів

Продовження табл. 1

3. Навчальні та наукові дослідження		
- експерименти - реферування - анкетування - тестування - гіпотези	- дослідження подій - практичне завдання - аналітичний огляд - виробнича екскурсія - відвідування виставок	- перепис - колекціонування - складання матриць - складання діаграм - гербарії

В умовах КМСОНП набувають популярності *інтерактивні* технології навчання (з англійської “inter” – *взаємний* та “act” – *діяти*, тобто процес, що відбувається за умови активної взаємодії всіх учасників).

1. Технології кооперативного навчання.

- Робота в парах: для засвоєння, закріплення та перевірки знань.
- Ротаційні трійки: вони мають утворити коло. Кожна трійка отримує своє питання для відповіді по черзі.
- Карусель: ефективна для одночасного включення всіх студентів в активну роботу з різними партнерами для обговорення дискусійних питань. Розміщення – у 2 кола.
- Робота у малих групах, оптимально – 5 студентів: спікер – секретар – посередник – доповідач – слухач. Використовується для вирішення складних проблем, що потребують колективного розуму.

2. Технології колективно-групового навчання.

- Мікрофон: відповіді на запитання швидко і по черзі з предметом, який виконує роль мікрофона.
- Незакінчене речення: для порівняння власних ідей з іншими. Наприклад: “Це дозволяє зробити висновок, що...”, або “Це рішення було прийнято тому, що...” тощо.
- Мозковий штурм: для розробки кількох альтернативних рішень конкретної проблеми з вільним висловленням думок.
- Аналіз ситуацій (кейс-метод): індивідуально, в парах, групах, колі.

3. Технології ситуативного моделювання

- Симуляції (імітаційні ігри): відтворення певних дій, імітація явища, ситуації, проблеми у вигляді ролевих ігор.
- Спрощене судове слухання: розігрування судового процесу з конкретної справи (суд над «двійочниками»).
- Громадські слухання: моделювання суспільної думки за допомогою стимуляційної гри.

4. Технологія опрацювання дискусійних питань

- Метод ПРЕС: для навчання умінню дискутувати, має 4 етапи:

-я вважаю, що...

-наприклад...

-таким чином...

-отже...

- Займи позицію: використання протилежних думок “так” або “ні”.

- Зміна позиції: стати на точку зору іншої людини, використовуючи аргументи і мотиви.

- Дискусія: публічне обговорення спірного питання.

- Дебати: спроба переконати опонентів змінити свою позицію.

Методика проведення практичних занять повинна сприяти відпрацюванню умінь і навичок виконання розрахунків, вирішення завдань, проведення аналізу, використання обчислювальної техніки, нормативної і довідкової літератури. Студенти повинні вивчати ті методи розрахунків, з якими їм прийдесться зустрітись в професійній діяльності [3].

Підготовка практичного заняття включає добір типових і нетипових задач, завдань, ситуацій, питань, забезпечення їх методичними матеріалами, перевірку підготовки аудиторії, технічних засобів навчання. Перед їх початком потрібно ознайомити студентів з метою і завданням занять, вимогами, формами звітності.

Складність практичних занять рекомендується нарощувати поступово, але постійно. Одноманітність прикладів стомлює, знижує розумову активність і утруднює засвоєння матеріалу. При розв’язуванні задач і завдань студентам потрібно надати повну самостійність, звертаючись до дошки лише в тих випадках, коли виникають загальні для всієї аудиторії утруднення.

При поясненні нових задач потрібно показувати шляхи, алгоритми їх розв’язання. Такий підхід справедливий для широкого класу завдань і задач. Студентів потрібно навчати не тільки стандартним процедурам, але і методам пошуку в процесі розв’язування практичних задач. В пошукових завданнях потрібно дотримуватись раціонального співвідношення традиційних і проблемних методів навчання.

Як методично правильно організувати практичне заняття? Це питання турбує не тільки початкуючих, але й досвідчених викладачів. Наведемо декілька методичних підходів.

Практичне заняття краще починати з перевірки домашнього завдання. Після цього треба поновити в пам’яті студентів і перевірити ті знання, без яких неможливо проведення даного заняття. Для цього можна використати картки-тести прискореного контролю. Кожна картка-тест включає п’ять простих запитань з відповідями за вибором (табл.2, 3, 4, 5). Така перевірка триває не більше 5-7 хвилин і примушує студентів готуватися до занять. Робота з картками оцінюється за п’ятибальною системою.

Таблиця 2

Картка-тест контролю студентів з дисципліни “Основи підприємницької діяльності” (зразок)

Тема заняття: Приватизація в розвитку підприємництва

Питання	Варіанти відповідей
1	2
Приватизація – це?	а) засіб управління підприємницькою діяльністю
	б) засіб зміни відносин власності
	в) рівень розвитку підприємницької діяльності
	г) фінансово-кредитна підтримка підприємництва
	д) напрям розвитку підприємства
Статут підприємства - це?	а) розділ засновницького договору підприємства
	б) сукупність матеріальних і грошових коштів
	в) основний засновницький документ
	г) програма цільового кредиту
	д) програма стратегічних дій

Шифр відповідей студента: «б»; «в» Шифр еталонної відповіді: «б»; «в»

Оцінка: **відмінно**

Недолік системи карток-тестів полягає в тому, що студент, який не підготувався до практичного заняття, все ж допускається до нього. Звичайно, що для такого студента це заняття буде малоефективним. Але все ж таки це краще, ніж зовсім не здійснювати контролю підготовки студентів до заняття. Після закінчення роботи з картками студенти здають їх викладачу, який, користуючись дешифратором, перевіряє правильність відповідей або рішень, коментує помилки, робить висновки.

Таблиця 3

**Картка-тест контролю студентів з дисципліни
“Основи менеджменту” (зразок)**

Тема заняття: Поняття менеджменту. Історія, предмет та мета.	
Питання	Варіанти відповідей
1	2
Чи відрізняються категорії «управління» і «менеджмент»?	а) так, кардинально відрізняються б) ні, вони тотожні в) управління – це складова менеджменту г) менеджмент – це складова управління д) напрям розвитку менеджменту
Термін “менеджмент” походить від англійського <i>to manage</i> і означає:	а) контролювати б) “заробляти гроші” в) керувати г) працювати д) володіти

Шифр відповідей студента: «г»; «в» Шифр еталонної відповіді: «г»; «в»

Оцінка: **відмінно**

Таблиця 3

**Картка-тест контролю студентів з дисципліни
“Економіка” (зразок)**

Тема заняття: Основні фонди підприємства.	
Питання	Варіанти відповідей
1	2
Обсяг виробництва підприємства – 72 тис. грн., середньорічна вартість основних фондів – 25 тис. грн., к-сть працівників – 100 осіб, прибуток – 4 тис. грн.. 1. Фондомісткість продукції складала:	а) 0,72; б) 0,35; в) 0,25.
2. Фондовіддача становить:	а) 2,88; б) 1,39; в) 1,16.
3. Фондоозброєність праці складає:	а) 0,354; б) 0,16; в) 0,25.
4. Рентабельність основних фондів складає:	а) 0,35; б) 0,16; в) 0,72.

Шифр відповідей студента: «б»; «а»; «в»; «а».

Шифр еталонної відповіді: «б»; «а»; «в»; «б».

Оцінка: **добре**

Таблиця 4

**Картка-тест контролю студентів з дисципліни
“Основи маркетингу” (зразок)**

Тема заняття: Маркетинг як сутнісна концепція ринкових відносин.	
Питання	Варіанти відповідей
1	2
Концепція маркетингу знаходить своє відображення в наступній послідовності її складових:	а) цільовий ринок, одержання прибутку за рахунок задоволення потреб споживачів, комплексні зусилля маркетингу, споживчі потреби; б) виробництво, продукт, продаж і просування, одержання прибутку за рахунок росту обсягу продаж; в) цільовий ринок, споживчі потреби, комплексні зусилля маркетингу, одержання прибутку за рахунок задоволення потреб споживачів; г) немає вірної відповіді.
Термін “маркетинг” походить від англійського <i>market</i> є складовою частиною ринкової концепції і характеризується:	а) сукупністю економічних відносин між продавцями та покупцями; б) підприємницькою діяльністю; в) управлінням виробничими процесами; г) організацією і координацією виробництва; д) отриманням прибутку.

Шифр відповідей студента: «г»; «а» Шифр еталонної відповіді: «г»; «а»

Оцінка: **відмінно**

Під час заняття викладач з'ясовує, як студенти оцінюють ту чи іншу ситуацію, що вважають головним, що – другорядним, якої інформації не достачає, а яка – надмірна. В процесі проведення практичних занять за такою методикою студентів відлучають від рішення “чистих” задач, в яких однозначно формулюються мета і питання [4].

Критеріями підготовки студентів до практичних занять традиційно вважаються: знання відповідної літератури, володіння методами досліджень, уміння робити логічні побудови, ілюструвати теоретичні положення самостійно підібраними прикладами.

Висновки. Сучасний фахівець повинен володіти різними методами і прийомами, особливостями прийняття рішень, частина з яких, як відомо, пов'язана з ризиком. Приклади різних ситуацій з розробкою сміливих економічних (підприємницьких) проектів (бізнес-планів, ситуаційних моделей, управлінських рішень, тощо) – добра основа практичних занять. В організації учбового процесу за кредитно-модульною системою хороші результати дають інтерактивні технології.

Література:

1. Мітюров Б.Н. Педагогічні ідеї Яна Амоса Коменського на Україні. – К.: Кондор, 2001. – 232с.
2. Олійник П.М. Методика ігрових занять. – К.: Вища школа, 2002. – 285с.
3. Ясулайтис В.А. Дистанційне навчання МАУП. – К.: Істина, 2005. – 34с.
4. Томашівський О.З. Бінарний урок – одна із форм інноваційних технологій // Науково - практична конференція "Інноваційні підходи до вивчення економічних дисциплін, як фактор підготовки конкурентно-спроможних фахівців". Пленарна доповідь. – Львів, 26.03.2008.

Марина Труфкіна
(Ізмаїл)

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА КУЛЬТУРА ПЕДАГОГА ЯК ЦІЛЬ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Актуальність статті. На сучасному етапі розвитку суспільства в умовах глобалізації, інформатизації, технологізації освіти та інтеграції науки значно розширюються вимоги до сучасного педагога. Головною метою процесу освіти сьогодні є перехід від кількісних показників до якісних, тому змінюються вимоги до рівня та якості освіти педагогічних кадрів. Найбільше користуються попитом не просто висококваліфіковані кадри, але ті, що можуть самостійно орієнтуватися в потоці інформації, що постійно змінюється, удосконалюється, які здатні порівнювати, аналізувати, узагальнювати та знаходити найкращі рішення, тобто проводити дослідження в різних галузях знань.

Сьогодні педагог є не просто транслятором наукової інформації, він став дослідником, «генератором» нових знань та ідей. Важливого значення набули такі якості особистості як готовність до безперервного навчання, креативність, бажання здійснювати науково-дослідницьку діяльність, вміння планувати та бачити перспективи.

Слід зазначити, що особливої уваги заслуговує формування у майбутнього педагога саме дослідницьких умінь, що й підтверджується вимогами Державного освітнього стандарту вищої професійної освіти. Серед загальних характеристик освіченості спеціаліста виділяють навички володіння сучасними методами пошуку, обробки і використання інформації, вміння її інтерпретувати й адаптувати у своїй професійній діяльності.

Водночас, незважаючи на значну кількість публікацій (Ю.Бабанський, Н.Кузьміна, О.Мороз, В.Сухомлинський, К.Ушинський) з означеної проблеми, накопиченого досвіду роботи педагогічних закладів, усталена практика системи підготовки педагогічних кадрів не зорієнтована на розвиток науково-дослідницького потенціалу та культури майбутнього вчителя.

Таким чином, актуальність статті зумовлюється об'єктивною необхідністю наукового обґрунтування й створення системи підготовки до науково-дослідницької роботи та формування навичок дослідницької культури майбутніх педагогів.

Метою статті є розкриття сутності поняття «науково-дослідницька культура педагога» та аналіз готовності сучасних студентів педагогічних вузів до проведення науково-дослідницької діяльності та рівень сформованості їх навичок науково-дослідницької культури.

Аналіз довідкових джерел дозволяє стверджувати, що останнім часом у педагогічній науці приділяється значна увага проблемі фахової підготовки майбутнього вчителя. Зокрема питанням формування і розвитку загальнопедагогічних умінь майбутніх учителів присвячені праці Н.Бібік, В.Бондаря, О.Коберника, В.Кузя, М.Левківського, О.Мороза, О.Плахотник, В.Радула, О.Савченко, Г.Сагач, В.Семченко та ін.

Так, у педагогічній теорії проблема залучення студентів до науково-дослідницької роботи вивчається з різних поглядів. Представники професійно-діяльнісного підходу (Б.Гершунський, Ю.Лавриков, С.Смірнова, Л.Хейстер) тлумачать її як модель майбутньої самостійної діяльності вчителя.

Ідею про необхідність підготовки студентів до проведення науково-дослідницької, творчо-пошукової роботи знаходимо у працях В.Загвазінського, В.Сластьоніна, В.Сухомлинського, С.Шацького та ін. Концептуальні засади фахової підготовки майбутнього вчителя до творчої діяльності розкрито в дослідженнях І.Зязюна, М.Нікандрова, Н.Ничкало, М.Кухарева, О.Савченко, С.Сисєвої та ін.

Для того, щоб повноцінно розкрити сутність поняття «науково-дослідницька культура», ми вважаємо доцільним розкрити складові компоненти цього ємкого поняття.

Почати аналіз буде логічно з тлумачення терміну «наукове дослідження», яке розглядається як форма процесу пізнання, цілеспрямоване систематичне вивчення об'єктів дослідження за допомогою методів і засобів науки, яке завершується формулюванням нових знань про об'єкт дослідження. Доцільним буде конкретизувати цей термін в галузі педагогіки, а саме: він подається як процес і результат наукової діяльності, спрямованої на отримання нових знань про закономірності освіти, виховання, структуру цих процесів і механізми їх, принципи, зміст і технології. Воно покликане пояснювати і передбачати педагогічні факти і явища [1, с. 23].

Надалі буде доцільним розкрити сутність поняття «науково-дослідницька діяльність», яке включає в себе два взаємопов'язаних елементи, як-от:

- навчання студентів елементам дослідницької діяльності, організації та методики наукової творчості;
- наукові дослідження, що здійснюють студенти під керівництвом викладачів.

Отже, можна стверджувати, що науково-дослідницька діяльність студентів як одна із форм пізнавально-творчої діяльності, забезпечує формування інтелектуальної активності, яка є складовою професійної компетентності майбутнього фахівця [2, с. 244]. Вона є невід'ємною частиною процесу навчання, адже з перших років навчання у вищих навчальних закладах студенти стикаються з такими завданнями як-от: аналіз наукових джерел, систематизація матеріалів, підготовка наукових повідомлень, рефератів, які поступово ускладнюються і завершуються більш складними видами дослідницької діяльності, які реалізуються у написанні курсових, дипломних та магістерських робіт.

Проаналізувавши доробок вищезазначених вчених-педагогів, зазначимо, що вони також виділяють самостійно-дослідницьку діяльність, яка за визначенням М.Князян являє собою цілісне інтегративне утворення, яке віддзеркалює інтелектуально-знаннєві, процесуальні, рефлексивні та мотиваційні характеристики особистості, що виступає одночасно суб'єктом та об'єктом даної діяльності [3, с. 231]. Розвиток самостійно-дослідницької діяльності сприяє формуванню умінь та навичок науково-дослідницької діяльності студентів, допомагає розвинути такі якості особистості, як-от: працьовитість, завзятість, самостійність, інтуїтивність, принциповість, тактовність, толерантність, критичність, цікавість, компетентність та інші.

Ціллю і продуктом науково-дослідницької діяльності є, перш за все, отримання об'єктивного і системного знання про світ, людину та його діяльність [4, с. 29-30]. Якщо дивитись на науково-дослідницьку діяльність крізь призму педагогічної науки, то її можливо розглядати як індивідуальну й колективну взаємодію педагогів-дослідників, що спрямована на отримання точного, об'єктивного й системного знання про педагогічну дійсність, що збагачує й розвиває педагогічну культуру [4, с. 34].

Вважаємо доцільним також проаналізувати й термін «культура», який за своїм значенням близький до таких педагогічних категорій як «освіта», «виховання», «розвиток». Аналізуючи генезу цього поняття, слід зазначити, що з далекої давнини воно стосувалося характеристики внутрішнього, глибинного світу особистості. Видатний український педагог-методист С.Г.Гончаренко, розкриваючи поняття «культура», підкреслює: «Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людини, а також рівень володіння якоюсь галуззю знань або діяльністю». У цьому розуміння

поняття культури наближається до поняття професійної культури, культури діяльності фахівця, що знаходить відбиток у його професійній діяльності, засобах і прийомах вирішення професійних завдань [5, с. 440-441].

Якщо розглядати педагогічну культуру як сукупність досягнень людства у сфері виховання та освіти особистості, безперечним є той факт, що науково-дослідницька культура, яка присутня як елемент у кожному виді педагогічної культури (соціальна педагогіка, сімейна педагогіка, акмеологія, педагогіка вищої школи та ін.), забезпечує всі її досягнення, адже виступає фактором, що активізує їх розвитку, і є регулятором по відношенню до науково-дослідницьких теорій, що будуються. Таким чином, науково-дослідницька культура є не тільки складовою, а й необхідною частиною педагогічної культури [4, с. 36].

Отже, спираючись на все вищезазначене, можна дати наступне визначення науково-дослідницькій культурі педагога як особистісному явищу: це складна, динамічна якість особистості, що характеризує готовність педагога до вирішення педагогічних проблем засобами наукового пізнання, й що синкретично об'єднує в собі ціннісно-мотиваційний, когнітивний, емоційно-оцінюючий й діяльнісно-практичний компоненти.

Для того, щоб довести необхідність розвитку дослідницьких умінь та формування науково-дослідницької культури студентів ми провели локальне дослідження на базі Ізмаїльського державного гуманітарного університету серед майбутніх педагогів 2-4 курсів факультету іноземних мов, мета якого – визначити готовність студентів до науково-дослідницької діяльності, визначити рівень вже існуючих навичок проведення такої роботи та простежити динаміку розвитку вмінь та навичок у даній діяльності /Таблиця 1/.

Перш за все, ми вважаємо важливим визначити як розуміють студенти такі поняття, як: інноваційна діяльність, творча та науково-дослідницька діяльність. Результати опитування показали, що 68% студентів 2-3 курсів не мають уявлення, що таке «інноваційна діяльність», на четвертому курсі ситуація значно поліпшується і негативні результати показали 17% студентів.

Не легким завданням виявилось й дати визначення поняттям «творча діяльність» та «науково-дослідницька діяльність». Багато студентів тлумачать «творчість» у дуже вузькому значенні і пов'язують її лише з мистецтвом. Загалом, 54% студентів змогли коректно розкрити ці поняття.

Отримані результати доводять, що, перш за все, студентам слід приділяти увагу на теоретичні поняття, ґрунтовно вивчати їх зміст та структуру, а потім переходити до формування практичних навичок, адже теоретичні знання є запорукою вдалого проведення практичної діяльності і вони значно її полегшують.

Не менш цікавими виявилися результати іншого анкетування, яке було проведено серед студентів 3-4 курсів, у якому вони мали визначити свій рівень дослідницької підготовки (низький, середній, високий). Результати анкетування щодо визначення студентами рівня своєї дослідницької підготовки наведено у Діаграмі 1.

Майбутнім педагогам були запропоновані твердження, наприклад: «Чи можете Ви визначити та сформулювати сутність проблеми дослідження, її мету, об'єкти, предмет?», «Якими методами дослідження ви володієте та як ви оцінюєте свої вміння їх використовувати?», які вони мали оцінити за десятибальною шкалою. Дослідження виявило, що 41% третьокурсників та 58% четвертокурсників визначили свій рівень підготовки до науково-дослідницької діяльності як середній, а інші – як високий.

За результатами проведеного нами дослідження можна зробити висновок, що студенти у значній мірі підготовлені до проведення науково-дослідницької роботи та володіють базовими вміннями й навичками цього виду діяльності, а також багато студентів виявляють свою зацікавленість та бажання приймати активну участь у проведенні дослідницької роботи.

Тобто, науково-дослідницька діяльність та науково-дослідницька культура педагога, як самостійна підсистема, що має свій предмет дослідження й свої методи дослідження, сьогодні інтенсивно збагачується ідеями глобалістики й синергетики, інформатизації та комп'ютеризації, методами математичної статистики, формальної логіки, сучасними філософськими, психологічними, соціологічними, культурологічними, етичними ідеями, методами, засобами, технологіями. Завдяки цьому формується новий стиль наукового мислення й наукової діяльності в педагогіці, а також новий образ науково-дослідницької культури – педагогічного співтовариства.

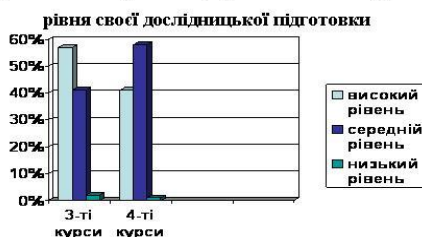
Перспективи подальшого наукового пошуку ми пов'язуємо з поглибленням наукових уявлень про феномен «науково-дослідницька культура» майбутніх педагогів у вищих навчальних закладах, адже це актуалізує проблемне поле сучасної вітчизняної педагогіки вищої школи.

Таблиця 1

Динаміка розвитку вмінь та навичок студентів щодо їх готовності до науково-дослідницької роботи			
№ п/п	Досліджувані поняття	% студентів 2-3 курсів, які розкрили поняття	% студентів 4х курсів, які розкрили поняття
1	Інноваційна діяльність	37 %	83 %
2	Творча діяльність	49 %	56 %
3	Науково-дослідницька діяльність	46 %	49 %

Діаграма 1

Результати анкетування щодо визначення студентами

Література:

1. Соловей М.І. Методологія та технологія науково-педагогічних досліджень: [посібник для студентів вищих навчальних закладів]/ М.І.Соловей, Є.С.Спіцин, В.В.Кудіна. – К.: Ленвіт, 2009. – 192 с.
2. Уйсімбаєва Н.В. Науково-дослідницька діяльність майбутнього фахівця // Наукові записки. – 2010. - № 88. – С.243-246.

3. Князян М.О. Система формування самостійно-дослідницької діяльності майбутніх учителів іноземних мов у процесі ступеневої підготовки: Дис. ...докт.пед.наук: 13.00.04 / Ізмаїльський державний гуманітарний університет. – Ізмаїл, 2006. – 391 с.
4. Климова Т.Е. Развитие научно-исследовательской культуры учителя: Дис. ...докт.пед.наук: 13.00.01 / Оренбургский государственный педагогический университет. – Оренбург, 2001. – 307 с.
5. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Кондор, 2011. – 628 с.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Рябушко Світлана Олексіївна

Ольга Якименко
(Переяслав-Хмельницький)

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЧЕРЕЗ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНІ ЗАВДАННЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Розвитку математики і математичної освіти у нашій країні приділяється велика увага. У школі на вивчення математики відводиться 15-20% навчального часу. Подальше входження України у світовий освітній простір супроводжується суттєвими змінами в педагогічній теорії й освітній практиці. Проголошений принцип варіативності освіти дає змогу педагогічним колективам вибирати і конструювати навчальний процес на основі нових ідей і технологій. Науково-технічний процес кінця XX століття обумовив технологізацію не тільки численних галузей виробництва, а й неухильно увійшов у сферу культури та гуманітарних галузей знань. Сьогодні ми вже маємо інформаційні технології в галузі освіти.

Із розвитком педагогічних технологій вчені і практичні працівники пов'язують можливість такої побудови навчального процесу, яка була б ефективною в умовах масової школи і забезпечувала б успіх діяльності звичайного вчителя.

Щодо розвитку творчого потенціалу учасників навчально-виховного процесу та зміни у стилі їхнього мислення, то встановлено, що рівень педагогічної діяльності вищий у тих закладах освіти, які активніше беруть участь в експериментально-дослідній (інноваційній) діяльності [1, с. 17].

Навчання, як і виховання – доброзичлива творча взаємодія вчителя й учня. Це діалог двох рівних партнерів, відсутність страху, розкутість, радість спілкування. Такий підхід до навчання – один із кроків до реальної гуманізації і демократизації освіти сьогодні, а отже завтра – всього суспільства.

Завдання педагога – дати кожному учню можливість розкрити все краще, закладе природою, сім'єю, школою. Учитель має пам'ятати, що до кожної дитини в класі треба виявляти чуйність, щирість, не виділяти надмірною увагою обдарованих і не принижувати моралізаторство слабших. Правильно організована робота допоможе кожному учневі відчути себе здібним, потрібним, цікавим для вчителів і своїх товаришів. Саме це – надійний стимул подальшої навчальної роботи учнів із захопленням, з відчуттям власної гордості [2, с. 157].

Враховуючи багаторічний досвід та обґрунтовуючи надбання сучасної педагогіки можна твердити, що тільки при диференційованому підході до навчання створюються умови гуманного ставлення до кожного учня.

Розглянемо, як реалізовується інноваційний підхід у процесі навчання через диференційовані завдання на уроках математики в початкових класах.

Основне призначення диференційованих завдань – забезпечити для кожного учня оптимальний характер пізнавальної діяльності у процесі навчання. Рівень засвоєння у школярів різний і залежить від багатьох факторів. Тому, при поясненні нової теми важливо забезпечити індивідуальний темп проходження дитини вперед, допомогти кожному включитися в початковий процес [3, с. 254].

Готуючись до уроку, необхідно визначити не тільки спільну навчально-пізнавальну мету, але й шляхи її опанування. В арсеналі повинен бути методичний прийом, або необхідний варіант навчального матеріалу, розрахований на окрему групу школярів.

Всю роботу над математичними задачами можна визначити:

- 1) фронтальна робота;
- 2) індивідуальна робота;
- 3) самостійний вибір варіантів.

Зупинимося на 3 етапі – етапі закріплення, перевірки і оцінки знань, де запропонуємо завдання за вибором. Принцип побудови таких завдань дуже простий і зручний, може використовуватися кожним вчителем в будь-якому класі при роботі над задачами. Сама суть заключається у тому, що не клас ділиться на групи: "сильний", "середній", "слабкий", а самі завдання мають такий характер, але не вчитель авторитарним методом вказує на той чи інший варіант, а сам учень вибирає собі завдання по силі.

1 група завдань для "слабких" учнів пропонує перевірку засвоєння програмного матеріалу. Сюди входять задачі, які треба розв'язати і даються вказівки, або підказки.

2 група завдань для "середніх" учнів пропонує перевірку засвоєння програмного матеріалу і носить логічне навантаження.

3 група завдань для "сильних" учнів пропонує творчі завдання.

Час на виконання таких завдань залежить від змісту навчального матеріалу і його об'єму. Якщо на протязі і хвилини учень не може виконати завдання, йому пропонується вибрати групу завдань нижчого рівня.

Розглянемо варіанти завдань з декількох тем.

Робота 1

Тема. Задачі на рух

Варіант 1

Склади по кожному рядку таблиці задачі і розв'яжи її

	Швидкість	Час	Відстань
Човен	10 км/год	?	40 км
Теплохід	50 км/год	8 год	?
Катер	?	4 год	80 км

Вказівка

Використовуй формули для знаходження швидкості (V), часу (t) та відстані (S):

$$V=S:t \quad t=S:V \quad S=V*t$$

Варіант 2

Склади по кожному рядку таблиці задачі і розв'яжи її

	Швидкість	Час	Відстань
Акула	36 км/год	2 год	?
Кит	40 км/год	?	240 км
Дельфін	?	3 год	180 км

Варіант 3

Використовуючи таблицю, склади і розв'яжи задачі

	Швидкість	Час	Відстань
Бджола	6 км/год	?	18 км
Бабка	?	120 хв	20 км
Стриж	Така, як у бабки	4 год	?

Робота 2

Тема: Задачі на знаходження периметра (P), площі (S)

Варіант 1

Склади задачі по таблиці та розв'яжи їх

a	B	P	S
5 см	3 см	?	?
12 см	4 см	?	?

Вказівка

Використовуй формули для знаходження периметра (P) і площі (S)

$P=(a+b)*2$ $S=a*b$

Варіант 2

Склади задачі по таблиці та розв'яжи їх

a	B	P	S
17 см	5 см	?	?
18 см	В 2 раза менше, ніж довжина	?	?

Варіант 3

Склади задачі по таблиці та розв'яжи їх

a	B	P	S
В 3 рази більше, ніж ширина	14 м	?	?
?	18 м	96 м	?

Побудова таких завдань свідчить, що основа їх диференціювання може бути різною. Але, насамперед, це завдання для "сильних", "середніх" і "слабких" учнів. Для "слабких" – спрямовані на усунення прогалин у знаннях, для "сильних" – на поглиблення або розширення знань чи розвиток їхньої математичної кмітливості. Ці завдання спрямовані на поєднання загального руху всього класу по шляху опанування нових знань з підтягування слабших і безупинним розвитком сильніших учнів.

Висновок. Диференційовані завдання на уроках математики повинні формувати у школярів здатність творчо мислити, уміння зіставляти і аналізувати факти. Тільки при диференційованому підході до навчання створюються умови гуманного ставлення до кожного учня.

Література:

1. Великодний С.І. Математичне моделювання в основній школі // Матем. в шк. – 2005. № 8.
2. Кушнір В., Ріжняк Р. Формування в учнів умінь інтегративної діяльності з використанням наборів математичних задач, утворених задачною темою // Наук. зап. КДПУ ім. В.Винниченка. – Вип.90 – Сер.: Пед. Наука. – Кіровоград РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2010. – С. 156-161.
3. Раков С.А. Математична освіта: компетентнісний підхід з використанням ІКТ: Монограф. – Харків: Факт, 2005. – 360 с.

СЕКЦІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ

Сергій Кикоть
(Переяслав-Хмельницький)

ІМІДЖ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ

В сучасних умовах політичної самоорганізації українського народу гостро постала проблема формування нової генерації високопрофесійної, патріотично налаштованої і по-європейськи інтегративної еліти. Розгортання цього процесу збіглося за часом з навальним поширенням в Україні політичних технологій та методів сучасної іміджології, що значно активізувало політичне життя, загострило суперництво між політичними силами. Відтак актуальним стає аналіз найзначущіших аспектів формування і становлення іміджу політичних лідерів в Україні в період розбудови незалежної держави.

Політичний імідж в сучасних умовах стає настільки важливим чинником, що з ним обов'язково змушені рахуватися політики, які прагнуть здобути владу чи утримати її. Сучасна практика формування іміджу політичного лідера або партії володіє широким арсеналом діючих засобів від професійно поставленої політичної реклами до системи PR. Використовуються вже апробовані методи «розкрутки кандидата», його «упакування» і «продажу», «зниження іміджу конкурента», «війни компроматів» тощо. В сучасній політичній боротьбі нерідко застосовуються і «брудні» технології, вивчення яких допоможе протистояти їх впливові на громадську думку.

Формування іміджу політичного лідера і політичної партії в українській практичній політології має певні особливості. Вони пояснюються не тільки характером соціально-політичних трансформацій останніх років, але й історичними традиціями. Протягом всієї своєї складної історії український народ не раз втрачав політичну еліту. Не мали ми справжньої культурно-політичної еліти й у недавньому тоталітарному минулому, де панувала адміністративно-партійна номенклатура.

Мета цієї статті: виявити найбільш значущі аспекти формування і становлення іміджу політичних лідерів в Україні на сучасному етапі розвитку суспільства.

У свій час англійський письменник О. Уайльд стверджував, що особистості, а не принципи рухають час. Однак наш час пішов ще далі: час «рухають» навіть не особистості, а їх образи, існуючі у масовій свідомості. Ними керують не люди, а їхні іміджі [6, с. 474].

Імідж сучасного політика являє собою складне переплетення різних аспектів політичної поведінки лідера, його світоглядних установок, нарешті, різноманітних зовнішніх виявів його особистості. Політичний імідж виступає як опосередковуючий елемент взаємовідносин політичного діяча та його електорату, дає загальне уявлення про політичний курс лідера.

Імідж є надзвичайно складним феноменом, який створюється завдяки специфічному сплетінню інформаційних, емоційно-комунікативних і діяльностей чинників. Це поєднання раціональних та ірраціональних чинників впливу на суспільну та індивідуальну свідомість передбачає використання як політологічних і соціопсихологічних наукових досліджень, так і творчих методів світу мистецтва.

Імідж політичного лідера формується на основі як мінімум двох основних факторів: очікувань виборців та індивідуальних особливостей самого політика. Однак варто враховувати, що в сучасному політичному житті, коли широко використовуються ефективні методи політичної реклами у ЗМІ та здійснюється потужний і всеохоплюючий тиск на громадську думку, імідж «лідера – для публіки» може значно відрізнятись від «лідера – реальної особистості».

У літературі з політичного маркетингу подається докладний аналіз, опис і типологія всієї роботи з політичного рекламування та формування іміджу партії або політика. У тому числі виділяються її основні етапи, серед яких називаються такі: вивчення уявлень у громадській думці про «ідеального» лідера та реальний імідж кандидата; створення («упакування») іміджу кандидата; його реалізація («продаж») з використанням ЗМІ та системи паблік рилейшнз [1, с. 309-310]. Незважаючи на відносну «молодість» українського політичного ринку, формування і просування політичного іміджу кандидата на виборну посаду відбувається тут саме за описаною схемою.

Слід назвати ще одну важливу складову діяльності з формування іміджу лідера, що в сучасній політологічній літературі називають позиціонуванням. Це припускає визначення та публікацію всієї системи ідейно-політичних і програмово-практичних позицій кандидата з урахуванням установок його найближчих конкурентів. У зарубіжній політичній практиці такі питання найчастіше носять суто конформістський, тактичний характер і зводяться до пошуку вільної ніші на політичному ринку країни.

Г. Почепцов пише, що для створення відповідного іміджу зарубіжні політтехнологи використовують рекомендації фахівця з маркетингу К. Ларсона, який пропонує, за аналогією з економічною сферою, схему політичного позиціонування на основі таких принципів: «бути найпершим», «бути найкращим», «бути найменш дорогим», демонструвати «чим ми не є», враховувати особливості різних вікових груп виборців [7, с. 175-190].

В українській практиці все складається дещо по-іншому. По-перше, наше суспільство переживає період докорінної соціальної трансформації, в результаті якої змінилися самі основи ідеології державного будівництва: на зміну утопічним комуністичним ідеологемам прийшла орієнтація на суверенітет, ринкові відносини та демократію. По-друге, українці початку 90-х років вийшли з тоталітарного суспільства, життя якого було максимально ідеологізованим і політизованим. Звідси їхня стійка звичка сприймати кандидатів через їхні ідейні погляди й політичні програми. Усе це не могло не відбитися на особливостях позиціонування претендентів на виборні посади, на їхніх політичних програмах і рекламному іміджі.

Варто відзначити, що саме тепер, в умовах утвердження вільного політичного ринку влади, виникає потреба в яскравих лідерах, що володіють визначеною позицією, професіоналізмом, високими моральними якостями та патріотизмом. Раніше, у тоталітарному минулому, все мало інший вигляд. Був широко розповсюджений типаж лідера, який мімікував під своє оточення.

Важливе місце в діяльності іміджмейкерів посідає організація вивчення громадської думки. Команда забезпечує проведення спеціальних соціологічних опитувань або спирається на результати вже наявних. Зупинимося на одному з різновидів соціологічного опитування – практиці складання і використання рейтингів окремих партій і лідерів, особливо в період передвиборчої кампанії.

За всієї розмаїтості організацій та установ, що проводять рейтингові дослідження, важливо забезпечити їх високий професійний рівень, а отже й політичну неупередженість, максимальну об'єктивність. Знання основ проведення опитувань населення, аналітичного вивчення настрою людей, уміння інтерпретувати різного роду статистичні дані вкрай необхідні сучасним піарменам не тільки для самостійного виконання роботи, але й для здійснення критичного підходу до інформації соціологічного змісту, розповсюджуваної різними каналами.

Сучасна практика соціологічних досліджень та складання рейтингів суб'єктів політики свідчить, що між громадською думкою і знаннями людей існує величезна різниця. У зв'язку з цим соціологи та спеціалісти-іміджмейкери повинні вміти розібратися в цій особливості. Відомий фахівець у цій галузі Х. Кентрил відзначав, що думка громадськості, яку ми вивчаємо, – це функціональне знання, яке виникло на основі досвіду і було перевірене практикою. Це, так би мовити, емпіричне узагальнення.

З іншого боку, фундаментальні знання, якими володіє та ж громадськість, – це, в основному, результат інтелектуальних зусиль, однак вони істотно не впливають на сприйняття конкретних ситуацій. Х. Кентрил підкреслював, що вивчення громадської думки повинне відзначати випадки, коли «знання», у тому числі й політичні, переростають у «розуміння», а також з'ясовувати причини, чому групи з протилежними ідейними поглядами (знаннями) досягають розуміння спільності мети й необхідності ухвалювати спільне рішення [4, с. 170].

Рейтингові дослідження найчастіше проводяться через певні відтинки часу, щоб наочніше було видно картину різних тенденцій у формуванні громадської думки. Це, з одного боку, дозволяє цілеспрямованіше впливати на електорат; по-друге, у кандидата з'являється можливість внести певні корективи в проведення виборчої кампанії, у формування свого політичного іміджу.

Іміджеві рейтинги допомагають політикам орієнтуватися на сучасному політичному ринку. Однак результати однієї, навіть найавторитетнішої соціологічної служби можуть мати погіршеності і викликати сумнів у різних політичних акторів. У зв'язку з цим значний інтерес викликають т. зв. порівняльні аналізи-рейтинги, у яких використовуються результати опитувань, проведених провідними соціологічними службами.

Найважливішим напрямом іміджевого рекламування є, безперечно, робота зі створення, формування іміджу лідера, партії чи іншого суб'єкта політики. При цьому поширення останнім часом іміджевих характеристик не можна вважати тільки примхою політтехнологів та іміджмейкерів. Необхідність нових технологій визначається, насамперед, соціально-психологічними особливостями суспільства і високим рівнем розвитку сьогодишніх ЗМІ й електронно-комп'ютерних технологій. Система символів пронизує нині усе наше життя.

Символічний підхід властивий самій психічній природі людини і полегшує їй вибір у політичній сфері. Тому масова свідомість орієнтується переважно саме на іміджеві характеристики, що виступають як певні символи нашої політичної реальності. Цю тенденцію підтверджують і соціологічні дослідження. Так, на запитання «Чим ви будете керуватися, голосуючи за ту чи іншу партію?» 27% респондентів відповіли, що орієнтуватимуться на назву партії, її програму, гасла, а 18% заявили, що виходитимуть з прізвищ лідерів [8, с. 57].

Сучасні соціально-психологічні методики допомагають створити зрозумілу мову образів, що легко сприймається, не вимагає великої інтелектуальної напруги, має значний емоційний потенціал. Стратегія іміджу політичного суб'єкта виступає в ролі раціонального механізму перетворення ірраціональних потенцій виборців на історично обумовлений політичний вибір суспільства. Іншими словами, іміджеві методики можна вважати одним з найважливіших і найбільш дієвих засобів у сучасній практиці політичної самоорганізації суспільства.

Іміджмейкери, створюючи, аналізуючи і впроваджуючи політичний імідж лідера в суспільну свідомість, насамперед звертають увагу на фізичні, комунікативні, політико-психологічні дані лідера, оскільки особистісні характеристики мають значну емоційну прив'язку до аудиторії, легше проникають у масову свідомість і міцно засвоюються виборцями.

Вітчизняні автори визначають в українській політичній практиці трохи інші, ніж на Заході, але ближчі нам типи політичного іміджу, що використовувалися кандидатами в народні депутати. Зокрема, В. Бебик пропонує таку їх класифікацію:

- «діловий імідж», який щонайкраще характеризується ідеологією: «ми заробили гроші для себе, заробимо їх і для вас»;
- «інтелектуальний імідж», що виник на основі твердження: для роботи в парламенті необхідні професіонали;
- «народний імідж» будувався на класичній популістській основі, на прагненні сформувати позитивне ставлення до себе як до «свого хлопця»;

– «політичний імідж» формувався на контрастному протиставленні соціалістів (формальних або прихованих) і націонал-демократів. В обох випадках ставка робилася на певні, добре відомі базові цінності основних політичних сил суспільства, а власне імідж створювався на декларуванні прихильності до цих цінностей, а не на основі особистісних характеристик кандидатів;

– «жіночий імідж» створювався на основі кредо: «Схоже на те, що чоловіки вже нічого не зможуть зробити. Обирайте жінок. Вони зроблять цей світ кращим»;

– імідж «місцевого жителя» будувався на основі постулату «Я – свій, я тут живу і нікуди не дінуся, тому що в мене тут родичі і родина...» [2, с. 52-53].

Багато дослідників підкреслюють, що для всіх типів іміджу дуже важливим його елементом є наявність аури комунікації, фундаментальною ознакою якої можна вважати посмішку політика. Тому іміджмейкери рекомендують своїм клієнтам обов'язково посміхатися, якщо вони хочуть сподобатися виборцям. Тим більше, що цьому мистецтву, як запевняють психологи, неважко навчитися [3].

Останнім часом значно зросла роль особистості політичного лідера, його ділових і моральних якостей, рівень його популярності. З урахуванням маркетингової термінології можна сказати, що спостерігається підвищення ролі іміджевого фактора політичного лідера, зростає його вплив на електоральну поведінку.

Особливо актуальним стало питання про імідж харизматичного лідера, що впливає на громадську думку і політичні процеси в суспільстві. Фахівці твердять, що вчинки таких політиків найчастіше суперечать раціональній логіці, їх неможливо «прорахувати», вгадати, однак ефективність діяльності харизматичного лідера завжди надзвичайно висока.

Російський дослідник В. Костиков у такий спосіб визначив його особливості: «Харизматичний лідер виграє і зберігає владу всупереч усім вчиненим помилкам, часто всупереч здоровому глуздові. Харизма спалює все політичне сміття навколо президента. Населення або не вірило «інсинуаціям» опозиції і преси, або взагалі не бажало бачити плям на костюмі свого президента» [5, с. 340].

На думку багатьох соціологів і політичних аналітиків, харизматичною особистістю можна вважати Б. Єльцина. У його діяльності й поведінці, виходячи з раціональної логіки, було чимало вад, однак найчастіше в очах громадської думки вони перетворювалися на чесноти й сприяли підвищенню привабливості його іміджу.

В українській дійсності ця закономірність теж виявляється повною мірою: не випадково поширилася практика створення політичних партій під певних політичних лідерів, а останнім часом сформувалася низка політичних блоків навколо найпопулярніших політиків.

Водночас при формуванні іміджу кандидата на виборну посаду деякі аналітики рекомендують враховувати принцип певної відповідності рівнів інтелектуального розвитку. Наприклад, Г. Дилигенський пояснює, чому, на його думку, успіх приходить до тих кандидатів, чий інтелектуальний рівень не особливо відрізняється від інтелектуального рівня пересічного виборця: оптимальна цифра розриву – не більше 25-30%. При різкому відриві лідера (дуже розумний або дуже дурний) він відразу втрачає підтримку в масах. Г. Дилигенський пояснює це так: лідер, що рухається вгору, дуже залежить від своєї команди, він повинен проявляти конформізм до групових цінностей і очікувань.

«Така ситуація вкрай несприятлива для людей із сильним інтелектом. Сила розуму – це, насамперед, його творчий потенціал, здатність знаходити неординарні, принципово нові рішення. Психологія неконформізму неминуче придушує цю здатність. Тому люди, що володіють сильним розумом і потребою в його реалізації, часто йдуть не в політику, а в науку, літературу, публіцистику» [1, с. 231]. Безумовно, у наведених міркуваннях є певний практичний зміст, однак для української політичної дійсності це положення, на наш погляд, нині не дуже актуальне.

У сучасній практиці політичного суперництва великого значення набуває використання технологій дискредитації конкурента або, як говорять політтехнологи, «зниження іміджу конкурента». Ця робота ґрунтується на таких підходах: ненав'язлива інформація про відомі й невідомі електоратіві деталі негативного іміджу, порівняння поведінки конкурента з «нормальними» або «ненормальними» зразками поведінки, докази залежності його від певних осіб чи організацій, його підпорядкованість, залежність від зовнішніх впливів. Нарешті, антигероя порівнюють з негативними для виборців образами.

Для формування відповідної громадської думки використовуються найрізноманітніші ЗМІ та PR, але в першу чергу преса і телебачення. При цьому в країнах розвинутої демократії вже проявилася цікава закономірність: кількість критичних матеріалів, спрямованих на зниження іміджу конкурента, в сумарному обсязі рекламних проєктів постійно зростає. Політичні технології, що створюють негативний образ конкурента, спрямовані на те, щоб продемонструвати виборцям слабкі сторони опонентів. Нагодую для антиреклами можуть стати певні реальні вчинки та якості конкурента, що, звичайно, відповідним чином обігруються і доводяться до рівня переконливого викривального документа, принаймні для пересічного електорату. Серед них, наприклад, може бути недостатній досвід претендента; його певні негативні особисті якості, невдалі висловлювання; невиконання колишніх обіцянок чи негативні результати роботи на попередньому місці; прорахунки й помилки, що демонструють некомпетентність тощо.

Для зниження іміджу конкурента і створення негативної реклами використовуються різні методи, що в зарубіжних країнах одержали вже широке поширення і певне теоретичне осмислення. Найефективніше і, відповідно, найчастіше використовуються такі методи:

– метод «клапана», тобто переведення громадської думки з позитиву на негатив. Навіть найсильніші кандидати при вмілій атаці на них можуть виявитися в програвші;

– метод «живої мішені», тобто перенесення негативу з одного об'єкта на інший;

– метод «краплі», при якому постійна, систематична подача критичного матеріалу поступово створює у споживача інформації відповідний негативний образ;

– метод «підказки» як спосіб роботи з масовою аудиторією: демонстрація в явній формі знаків, що підтверджують вірність обраної інтерпретації для конкретної ситуації. Підказка ніби виводить розуміння ситуації на заздалегідь заданий рівень;

– «резонансна технологія»: використання раптового інтересу масової свідомості до чогось. У цьому випадку мають на увазі два можливі варіанти розвитку ситуації: коли приходить підтвердження чуткам, що довго бродили, або коли реальна політична кон'юнктура вступає в протиріччя з образом лідера.

Для зниження іміджу конкурента широко використовуються й інші методи й технології, у тому числі й методи побічного інформаційного впливу, і нав'язування критеріїв оцінки, і впливу на громадську думку при проведенні соціологічних досліджень тощо, багато з яких мають суто маніпулятивний характер.

Отже, імідж політика – це спеціально сформований образ в очах різних соціальних груп. Він виникає не спонтанно, а завдяки цілеспрямованим зусиллям, як самого політика, так і його PR-команди. Але інколи він виникає і всупереч їх волі і бажанням як результат діяльності інших політиків за допомогою різних засобів і перш за все засобів масової інформації.

Відповідно до потреб українського політичного ринку відбувся поворот від іміджу «вербального» лідера перших років незалежності до іміджу «лідера-прагматика». Однак останнім часом у громадській думці зростає інтерес до політичних лідерів, що могли б викликати щирі симпатії у більшості населення і значною мірою відповідати іміджеві «улюбленець народу». Сучасний «ідеальний лідер» повинен синтетично поєднувати в собі якості попередніх типажів з високим професіоналізмом, моральністю і патріотичною відповідальністю перед своїм народом, здатністю об'єднати зусилля мільйонів для кардинального поліпшення як внутрішнього, так зовнішнього становища країни.

Література:

1. Бебик В.М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика / Бебик В.М. – К.: МАУП, 2000. – 384 с.
2. Бебик В.М. Політичний маркетинг і менеджмент / Бебик В.М. – К.: МАУП, 1996. – 144 с.
3. Бовкун Е. Начальники улыбаются редко, а зря... / Бовкун Е. // Известия. – 1994. – 4 мая.
4. Дилигенский Г.Г. Социально-политическая психология: Учебн. пособие / Дилигенский Г.Г. – Изд. 2-е, исправ. и доп. – М.: Новая школа, 1996. – 352 с.
5. Костиков В. Роман с президентом / Костиков В. – М., 1997. – С. 5, 340.
6. Політологія: Навч. посібник / Н.В. Грицяк, Б.Л. Дем'яненко, В.М. Дем'яненко; За ред. Б.Л. Дем'яненка. – 3-тє вид., доп. і уточн. – К.: Видавничий центр ТОВ Софія-А, 2008. – 754 с.
7. Почепцов Г.Г. Як стають президентами. Вибірчі технології ХХ століття / Почепцов Г.Г. – К., 1999. – 380 с.
8. Старовойтенко Р. Імідж політичної партії як чинник електорального вибору / Старовойтенко Р. // Нова політика. – 2001. – № 2. – С. 57.

Олена Романенко
(Київ)

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО КОНТЕНТУ В ЗМК РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Особливого значення аналіз повідомлень у засобах масової комунікації набуває у суспільстві напередодні виборів. Медіа передають і створюють теми для політичної комунікації, а політики у своїй діяльності орієнтовані на медіа. Засоби масової комунікації, поширюючи інформацію в політичній системі, визначають теми комунікації, мають безпосередній вплив на самих політиків та на виборців.

За М. Грашевським (Maurycy Graszewicz), політична комунікація – це використання політичними гравцями доступних технік спілкування з метою досягнення політичного інтересу. Політична комунікація складається з політичної системи, медіальної системи і громадської думки. Саме завдяки комунікації політики можуть вирішувати проблеми та обговорювати їх у суспільстві [1, с. 374]. Вчений зазначає, що ЗМК передають новин про політичні рішення організацій, установ та стосовно індивідуальних рішень політичних суб'єктів. Тому аналіз цих повідомлень дає змогу виокремити основні тенденції в політичному розвитку країни, ЗМК якої досліджуються.

На думку А. Венгліньської (Agnieszka Węglińska), політичну комунікацію можна розглядати в двох аспектах: як поле наукових досліджень та як певну політичну практику [2, с. 200]. Політичною комунікацією може бути розмова політика з суспільством за допомогою доступних засобів масової комунікації.

Відома польська дослідниця Богуслава Добек-Островська (Bogusława Dobek-Ostrowska) проаналізувала наявність у польській пресі та на польському ТВ інформації стосовно виборів до Парламенту Європейського Союзу [3]. Час проведення дослідження Б. Добек-Островська обрала наступний: три тижні напередодні виборів 2009 р. (не включаючи дня напередодні виборів так званої «передвиборчої тиші»). В результаті аналізу автор визначила, що зацікавлення журналістів у тематиці виборів до Парламенту ЄС було досить низьким [3, с. 196]. В дослідженому матеріалі не виявилось глибокого аналізу, максимальний розмір матеріалу становив половину газетної шпальти, що є недостатнім для формування цілісної картини у польських громадян.

Та сама дослідниця, вже у іншій роботі [4] говорить, що передвиборчі кампанії є «ідеальним матеріалом для дослідження політичної комунікації, оскільки дозволяють визначити інтенсивність комунікативної стратегії певної політичної сили, ступінь заангажованості того чи іншого ЗМК, вплив мас-медіа на поведінку виборців» [4, с. 15].

Польські дослідниці Агнешка Хесс (Agnieszka Hess) та Агнешка Шиманська (Agnieszka Szymańska) порівнюють польські ЗМК з німецькими [5], Томаш Гацовський (Tomasz Gackowski) і Мартін Лачинський (Marcin Łaczyński) досліджували загальнонаціональну польську пресу. [6]. Найпопулярнішими постатями для повідомлень протягом 2008 р. у досліджуваних газетах виявилися тогочасні політичні діячі республіки Польща: президент Лех Качинський, прем'єр-міністр Дональд Туск, політики Ярослав Качинський, Анджей Леплер, Радослав Сікорський.

З появою те розвитку, а також всеохоплюючим проникненням мережі Інтернет у сучасне політичне життя, все більше наукових досліджень направлено на аналіз новинних повідомлень, розміщених у ній. Інтернет при здійсненні політичної комунікації має особливе значення для політичних акторів з кількох причин [2]. По-перше, з'являється безпосередній контакт з виборцями, можливість налагодити з ними зв'язок. Ці зв'язки між політиком і читачем, і між виборцем (один з другим) дають можливість вести активні публічні дебати. Інтернет дозволяє користувачу не пасивно сприймати прочитане, а модифікувати його та передавати далі, що є однією з найважливіших ознак мережі Інтернет. Мережа долає бар'єри, які для традиційних медіа були важкими для подолання.

Польський науковець Мартін Руджінський (Marcin Rudziński) досліджує сайти політиків Польської Республіки. Автор проаналізував контент офіційних порталів двох політичних сил: партій «Громадська платформа» та «Право і Справедливість», визначив авторство матеріалів, їх розмір та дослідив, які мультимедійні додатки були на них розміщені [7]. Вчений зробив висновок, що партія «Право і Справедливість» в Інтернет-комунікації більш орієнтована на повідомлення про поразки або негативні дії свого політичного супротивника, в той час, як партія «Громадська платформа» намагається всю увагу читачів сконцентрувати на власних перевагах і здобутках, не кажучи нічого поганого про політичних опонентів.

М. Руджінський також аналізував додаткові матеріали, що були прикріплені до статей. Під час дослідження було виявлено, що найбільше використовувалися такі файли мультимедіа: відео, аудіозаписи (підкасти) або текстові документи. Ці матеріали допомагають краще сприйняти текст з екрану і показують, що розробники сайтів вміють користуватися та вміло поєднувати усі можливості політичної комунікації в мережі Інтернет [7, с. 80-81].

Таким чином, польським вченими було проаналізовано контент статей у головних виданнях країни, визначено новини про які пишуть журналісти, статті в пресі та Інтернет-виданнях напередодні виборів різних періодів у Польській республіці, сайти основних партій та політиків. Майбутні наукові розвідки можна проводити, порівнюючи результати цих досліджень з подібним аналізом українських ЗМК, а також здійснюючи розширений аналіз контенту цих сайтів.

Література:

1. Graszewicz M. Rola mediów w systemie komunikowania politycznego. Ujęcie konętruktivistycznie – systemowe / Maurycy Graszewicz // Media w Polsce. Piętnaście lat IV RP? / redakcja naukowa Marek Sokołowski. – Warszawa, 2007. – S. 373-378.
2. Węglińska A. Kampania wyborcza w nowych mediach / Agnieszka Węglińska // Nowe Media i Polityka. Internet, demokracja, kampanie wyborcze / Redakcja Marka Jezińskiego. – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009. – S. 199-207.
3. Dobek-Ostrowska B. Nagłośnienie kampanii do Parlamentu Europejskiego w 2009 r. przez dzienniki opiniotwórcze "Gazeta Wyborcza" i "Rzeczpospolita" / Bogusława Dobek-Ostrowska // Studia empiryczne nad komunikowaniem politycznym w Polsce / pod redakcją Bogusławy Dobek-Ostrowskiej i Kamili Majdeckiej. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2011. – S. 191-197.
4. Dobek-Ostrowska B. Studia empiryczne nad komunikowaniem politycznym / Bogusława Dobek-Ostrowska // Studia empiryczne nad komunikowaniem politycznym w Polsce / pod redakcją Bogusławy Dobek-Ostrowskiej i Kamili Majdeckiej. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2011. – S. 13-18.
5. Hess A. Pomost medialny – Rola mediów w międzynarodowej komunikacji politycznej na przykładzie relacji polsko-niemieckich / Agnieszka Hess, Agnieszka Szymańska. – Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2007. – 202 s.
6. Gackowski T. Listy frekwencyjne dzienników ogólnopolskich w 2008 roku – raport badawczy / Tomasz Gackowski, Marcin Łączyński // Studia Medioznawcze. – 2009. – №3 (38). – S. 95-128.
7. Rudziński M. Agenda polityczna na stronach internetowych polskich partii politycznych / Marcin Rudziński // Studia empiryczne nad komunikowaniem politycznym w Polsce / pod redakcją Bogusławy Dobek-Ostrowskiej i Kamili Majdeckiej. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2011. – S. 63-83.

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор Зернецька Ольга Василівна.

СЕКЦІЯ: ПРАВО

Олексій Бабенко
(Харків)

МІЖНАРОДНІ КОНВЕНЦІЇ ПРО ХІМІЧНУ БЕЗПЕКУ: ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Україна ще в перші роки після проголошення незалежності в 1991 р., керуючись основними ідеями і принципами, задекларованими Конференцією ООН з довкілля і розвитку (1992 р., Ріо-де-Жанейро) (United Nations Conference on Environment and Development – UNCED), заявила про свій намір здійснити перехід до стійкого розвитку, при якому забезпечується збалансоване вирішення багатьох природоохоронних проблем, зокрема, у сфері поводження з хімічними речовинами і відходами.

Україна визнає пріоритет міжнародного права та обов'язковість виконання міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надається парламентом. У такий спосіб ці міжнародні документи, відповідно до Конституції України, стають частиною національного законодавства.

Базельська конвенція про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням (Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal) була прийнята 22 березня 1989 року 116 державами, що брали участь в роботі Конференції повноважних представників для ухвалення Глобальної конвенції про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів і їх видаленням [1].

Україна приєдналась до Базельської конвенції 8 жовтня 1999 р.

Відповідно до Базельської конвенції, розвинені країни зобов'язані забезпечити, знешкодження небезпечних відходів екологічно обґрунтованим способом.

Базельська конвенція втілює нові норми, правила і процедури в закон, регулюючий перевезення і видалення небезпечних відходів на міжнародному і національному рівнях. У цій якості даний договір являється свідченням наміру міжнародного співтовариства колективно розв'язати цю глобальну екологічну проблему. Таким чином, була створена регламентаційна система моніторингу і контролю за транскордонним перевезенням небезпечних відходів, яке знаходить своє віддзеркалення у всьому тексті Конвенції.

Кожна держава, що є стороною Базельської конвенції, несе на собі всі зобов'язання по цій Конвенції і зобов'язана прийняти відповідне національне законодавство для виконання вимог Конвенції.

Серед міжнародних угод, пов'язаних із обігом та регламентуванням особливо небезпечних хімічних речовин, потрібно відзначити Роттердамську конвенцію про процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі (Rotterdam Convention on the Prior Informed Consent Procedure for Certain Hazardous Chemicals and Pesticides in International Trade). Україна приєдналась до неї згідно із Законом України від 26 вересня 2002 р.

Роттердамська конвенція про заздалегідь обґрунтовану згоду обговорювалася в середині 1990–х років і була прийнята 10 вересня 1998 р. (набрала чинності 24 лютого 2004 р.) [2]. Ця угода визначає список речовин, які були заборонені або обіг яких серйозно обмежений принаймні в двох регіонах. Відповідно до конвенції, перш ніж будь-яке підприємство в країні, що є Стороною Конвенції, зможе експортувати хімічну речовину із списку Конвенції в третю країну, воно повинне заздалегідь повідомити уряд цієї країни, який потім може відмовитися від ввезення даної речовини.

Для невідкладного вирішення однієї з ключових і болючих проблем хімічної безпеки в країні – проблеми непридатних пестицидів - в вересні 2007 р. Україна ратифікувала Стокгольмську конвенцію про стійкі органічні забруднювачі (Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants – прийнята 22 травня 2001 р., набрала чинності 17 травня 2004 р.) [3] і підготувала Національний план виконання Стокгольмської конвенції про СОЗ ще в 2006 р.

Стокгольмська Конвенція про стійкі органічні забруднювачі була прийнята та відкрита для підписання на Конференції повноважних представників, що проходила у Стокгольмі 22-23 травня 2001 року. Підписана Україною 23 травня 2001 року. Конвенція передбачає для країн-учасниць виконання основних зобов'язань: 1) заборона та/або здійснення заходів, що є необхідними для ліквідації виробництва та використання, а також імпорту/експорту наступних речовин: альдрин, хлордан, дильдрин, ендрин, гептахлор, гексахлорбензол, мірекс, токсафен, поліхлоровані дифеніли (ПХД); 2) обмеження виробництва/використання ДДТ та поліхлорованих дифенілів, екологічно безпечно видалення ПХД не пізніше 2028 року; 3) розробка плану дій та національної стратегії щодо зменшення або ліквідації викидів СОЗ в результаті їх ненавмисного утворення: поліхлорованих дибензо-п-диоксинів та дибензофуранів (ПХДД/Ф); гексахлорбензолу (ГХБ); поліхлорованих дифенілів (ПХД); 4) сприяння впровадженню найкращих наявних методів у сфері охорони довкілля щодо зменшення або ліквідації викидів СОЗ тими джерелами, які вже існують або будуть створені у майбутньому.

З часу ратифікації зазначених конвенцій Україна взяла курс на втілення в життя їх положень та приведення до заявлених високих стандартів відповідні сфери суспільних відносин.

Серед заходів, які першочергово пропонувалося провести на найвищому рівні, слід відмітити:

1. Приведення положень діючого законодавства, зокрема законів України «Про відходи» (1998 р.), «Про пестициди та агрохімікати» (1995 р.), у відповідність до міжнародних документів та законодавчих актів з питань поводження з відходами розвинених країн та ЄС.

2. Ратифікація Протоколу про відповідальність та компенсації до Базельської конвенції, а також забезпечення ефективності виконання Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням.

3. Впровадження системи інтегрованих дозволів на викиди і скиди забруднюючих речовин, розміщення відходів.

4. Забезпечення створення умов для недопущення потрапляння в країну препаратів небезпечних для здоров'я людини і навколишнього середовища на законодавчому рівні [4, 32].

На сьогодні, зазначені заходи не знайшли свого втілення в реальність, а приведення законодавства до стандартів конвенцій призвело до значного розходження між реальним станом речей в країні та задекларованими принципами.

Наступною сферою управління хімічними речовинами, яка підлягає упорядкуванню, окрім законодавчо-правової бази, є регламентація обігу хімічних речовин, реєстрація, створення бази даних, оцінка небезпечності і поширення інформації з цих питань. Так, на виконання цього етапу щорічно Мінприроди видає Перелік дозволених до використання в сільському господарстві пестицидів і агрохімікатів, а разом із Комітетом з питань гігієнічного регламентування МОЗ України – інформаційний бюлетень "Нові пестициди: токсиколого-гігієнічні характеристики, нормативи і регламенти, заходи безпеки". Крім того Комітетом ведеться потужна робота по перегляду та приведенню до вимог сьогодення гігієнічних нормативів, регламентів, методів контролю, тощо.

Політика держави, спрямована на зниження ризиків від хімічних речовин, є третьою складовою управління і включає удосконалення процедури ліцензування, видачі дозволів, введення квот і штрафів на викиди шкідливих речовин в атмосферу тощо, а також проведення контролю за дотриманням ліцензійних умов, норм, правил, стандартів і регламентів. На сьогодні цими питаннями безпосередньо займаються уповноважені урядом служби: екологічна інспекція, санітарно-епідеміологічна служба, органи ветеринарної медицини тощо.

Ще один напрямок роботи із втілення міжнародних конвенцій пов'язаний з діяльністю Міністерства з надзвичайних ситуацій і охоплює комплекс попереджувальних і поточних заходів, що здійснюються за умов виникнення екстремальних випадків, а також моніторинг нещасних випадків і аварій.

Україна володіє науково-технічним потенціалом, але великою проблемою є відсутність сучасних технологій з утилізації відходів і, насамперед, непридатних пестицидів, яких в Україні накопичилось понад 15 тисяч тонн.

Таким чином, слід констатувати, що Україна будучи стороною «трьох хімічних конвенцій»: Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням, Роттердамської конвенції про процедуру

попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі та Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі, не здатна в повній мірі виконувати взяті на себе зобов'язання та запровадити в країні національне законодавство у сфері забезпечення хімічної безпеки.

На мою думку, головною проблемою щодо виконання положень міжнародних конвенцій є відсутність єдиної уніфікованої методології оцінки ризиків, і наявність лише методичних підходів і критеріїв на національному рівні, залежність України від імпорту окремих хімічних речовин, а також відсутність фінансування та заходів не фінансового стимулювання діяльності у сфері розробки новітніх технологій.

Крім того, недостатність фінансування національних органів Роттердамської конвенції не дає змоги брати участь у деяких важливих міжнародних (о. Балі, 2010 рік) та регіональних (Словаччина, 2010 рік) семінарах з питань посилення співробітництва і координації імплементації Базельської, Роттердамської і Стокгольмської конвенцій.

Єдиною силою, яка неухильно тримається курсу вдосконалення системи управління в сфері забезпечення хімічної безпеки в Україні та дотримання нею взятих на себе зобов'язань, є громадянське суспільство.

Роль громадськості у виконанні вищевикладених рекомендацій важко переоцінити. На сьогодні визнано, що об'єднання громадян для захисту суспільних інтересів є важливою частиною громадянського суспільства і можуть грати значну роль в діяльності, пов'язаній з охороною довкілля і здоров'я. Безспірною також є теза про те, що уряд і органи самоврядуності, що працюють окремо від громадянського суспільства, не в змозі вирішити основні проблеми, що виникають у сфері гігієни довкілля.

Не можна заперечувати, що громадянське суспільство в Україні ще не повністю сформоване, але людей з активною громадянською позицією стає все більше. Неурядові екологічні організації в Україні мають різносторонні напрями роботи. Головні з них: екологічна освіта і виховання екологічної культури в суспільстві; суспільний контроль, в першу чергу, за діями місцевої влади і уряду, за дотриманням природоохоронного законодавства, організація суспільного тиску на його порушників, допомога населенню в забезпеченні права людини на чисте довкілля і здоров'я; участь в розробці законодавчо-нормативних документів у сфері охорони довкілля і здоров'я.

Так, найбільш помітними заходами, спрямованими на впровадження положень міжнародних конвенцій в національне законодавство, останнього часу були:

✓ Міжнародна нарада «Підвищення ролі громадянського суспільства у виконанні Базельської, Роттердамської і Стокгольмської конвенцій», яка відбулася 23–25 серпня 2011 року в Москві (Росія).

У роботі Наради взяли участь представники державних органів управління в області охорони природи і неурядові організації з Азербайджанської Республіки, Республіки Білорусь, Республіки Вірменія, Республіки Казахстан, Киргизської Республіки, Республіки Молдова, Російської Федерації і України.

✓ Міжнародна експертна конференція з питань хімічної безпеки та Роттердамської конвенції, яка відбувалася 29 березня 2012 року в ДУ «Інститут медицини праці Національної академії медичних наук України» (м. Київ, Україна).

Організаторами конференції виступили Всеукраїнська екологічна громадська організація «МАМА-86» спільно з міжнародною мережею неурядових організацій «Жінки у Європі за спільне майбутнє» (WECF) при сприянні Міністерства екології та природних ресурсів України, ДУ «Інститут медицини праці Національної академії медичних наук України» при підтримці Міністерства екології, сталого розвитку, транспорту та житлового будівництва Франції.

Результатом роботи Міжнародної експертної конференції з питань хімічної безпеки та Роттердамської конвенції стала Резолюція та Заклик до дій, які містять конкретні висновки щодо стану використання окремих хімічних речовин на території країн учасниць конвенції, а також рекомендації, як національного, так і міжнародного рівнів, щодо вдосконалення системи хімічної безпеки.

Література:

1. <http://www.basel.int/text/documents.html>
2. <http://www.pic.int/home.php?type=t&id=63&sid=17>
3. <http://chm.pops.int/Convention/tabid/54/language/en-S/Default.aspx#convtext>
4. Отчет по проекту: Управление обращением с химическими веществами и осуществление СПМРХВ в Украине в 2006 – 2008 гг. Организация-исполнитель – МАМА-86-Харьков. Киев – 2009, 78 с.
5. Состоялось совещание «Повышение роли гражданского общества в выполнении Базельской, Роттердамской и Стокгольмской конвенций» // http://www.cip-pops.ru/index.php?option=com_content&view=section&layout=blog&id=2&Itemid=44&lang=ru

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент Лозо В'ячеслав Іванович.

Володимир Мельничок
(Чернівці)

КРИМІНАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ

Соціальне явище злочинності характеризується сукупністю певних юридичних і кримінально-психологічних ознак.

У кримінально-психологічному плані злочинність – це:

Історично-мінливий, перехідний продукт людської цивілізації, елемент життєдіяльності психологічно структурованого суспільства.

Опосередковане, спотворене віддзеркалення загальних економічних, політичних, соціально-психологічних, культурно-дозволивих та інших процесів, що відбуваються у соціальному середовищі.

Негативне соціальне відхилення, різновид соціальної патології, який є суспільно- небезпечним і особистісно – трагічним за наслідками.

Необов'язковий, але реально можливий результат соціалізації, насамперед правової, особи та її соціального розвитку.

Порушення певного типу соціальної норми, яке передбачає кримінальну відповідальність, себто приму-сову зміну умов життєдіяльності людини.

Порушення соціальної регуляції поведінки, яке призводить до конфлікту з середовищем і деструктивного способу його вирішення особою.

Специфічна людська активність, спрямована за окремими винятками на зовнішнє (фізичне та соціальне) середовище. Особи, що її проявляють, завжди складають меншість у суспільстві, але прагнуть до домінування у ньому через власні організовані форми.

Активність, яка має в цілому усвідомлюваний характер і може бути складовою способу життя певної категорії чи групи осіб. Її індивідуально-психологічну основу складають агресивність, користоловство, авантюризм, хитрість, ворожість, егоїзм, емоційна неврахтованість та ін.

У науковій, навчально-довідковій юридичній і психологічній літературі наводяться різноманітні кримінологічні визначення злочинності, але відсутнє психологічне визначення [1с.465]. Враховуючи це, сформулюємо таке робоче тлумачення злочинності, яке поєднує в собі кримінологічні, соціально-психологічні й індивідуально-психологічні аспекти.

Злочинність — це кримінально-психологічний феномен, що являє собою специфічно спрямовану, в цілому усвідомлювану активність у сукупності її індивідуальних і групових проявів. У процесуальному плані означена активність є дестабілізуючою, руйнівною, знижувальною, а в результативному — соціально небезпечною, тож передбачає кримінальну відповідальність.

Кількісно-якісні аспекти злочинності характеризуються за допомоги таких основних показників: стан і рівень злочинності; структура злочинності; динаміка злочинності.

Розкриємо сутність цих показників у обсязі, необхідному для формування загального кримінально-психологічного уявлення про злочинність.

Стан злочинності репрезентує абсолютне число злочинів, зареєстрованих державними органами на певній території за визначений відтинок часу.

Основною територіальною одиницею в Україні є область, а також прирівняні до неї АР Крим, міста Київ і Севастополь. Основними відтинками часу в загальнодержавному масштабі є місяць, півріччя, рік.

Слід зазначити, що стан злочинності дає загальноорієнтуючу інформацію щодо кількості злочинів та, певною мірою, кількості їх суб'єктів. Він не враховує так звану латентну (приховану) злочинність. Масштаби останньої визначаються такими причинами, як неповідомлення про злочин потерпілим, відмова у реєстрації, відсутність конкретного потерпілого та ін.

Для конкретизації загальноорієнтуючої інформації щодо стану злочинності застосовується показник рівня злочинності.

Рівень злочинності являє собою відношення кількості зареєстрованих злочинів до чисельності населення певної території за визначений відтинок часу. Чисельність традиційно визначається як 1 тис, 10 тис, 100 тис. осіб.

Другим основним показником злочинності є її структура.

Структура репрезентує злочинність у вигляді розподілу злочинів на групи за певними якісно-кількісними ознаками.

Під кримінально-психологічним кутом зору науково актуальним і практично важливим є розподіл злочинів за ознаками суб'єкта. Це, зокрема, спрямованість і мотив злочину, статево-вікові ознаки, кількість скоєних злочинів та суб'єктів і деякі інші.

Третім основним показником злочинності є динаміка, тобто зміна (рух) злочинності за різними кількісно-якісними показниками. Це дозволяє виявити певні тенденції, формулювати достовірні прогнози, своєчасно розробляти та здійснювати попереджувальні заходи.

Найбільш високим є кримінальний тиск в економічній, кредитно-банківській, приватизаційній сферах.

Зростає рівень злочинності на ґрунті наркобізнесу, нелегальної міграції, транснаціональної торгівлі жінками, проституції, корупції. Злочинність стає агресивнішою, жорстокішою, цинічнішою за активізації участі неповнолітніх і жінок.

Отже, загальна криміногенна ситуація в Україні є достатньо складною та несприятливою для нормального функціонування суспільства, її докорінного покращення поки що не відбулося. Злочинність являє собою відносно однорідне і одночасно специфічне за видами злочинів явище.

У традиційних кримінологічних класифікаціях здебільшого вирізняються такі види злочинності, як первинна і рецидивна; чоловіча й жіноча; дорослих і неповнолітніх; організована, професійна, вулична, сімейно-побутова, посадова, економічна злочинність та деякі інші.

У суто психологічній площині найбільш своєрідними та складними для вивчення є групова й організована, професійна, жіноча, корупційна, пенітенціарна злочинність і злочинність неповнолітніх.

Злочинність неповнолітніх, а також групова і організована будуть висвітлені окремо у відповідних главах. У рамках загальної проблеми злочинності як кримінально-психологічного феномена зупинимося на психологічній сутності й особливостях професійної, пенітенціарної, жіночої, корупційної злочинності.

Професійна злочинність являє собою вищу, закономірну стадію розвитку злочинності. Саме у професійній злочинності коріниться її новітнє відгалуження - організована злочинність. Професійна злочинність має деякі спільні, але здебільшого відмінні ознаки стосовно рецидивної та організованої злочинності. У власне кримінальній площині визначальною ознакою професійної злочинності є незаконне отримання засобів до існування чи додаткового прибутку. Але, як підкреслює М. І. Енікеєв, професійну злочинність необхідно розглядати і в психологічній площині, пов'язуючи її з професіоналізмом як діяльністю [2 с.176].

Для з'ясування психологічної сутності й особливостей професійної злочинності порівняймо її з офіційною професійною діяльністю у процесуальному, результативному та виконавчому аспектах [3 с.116].

Офіційна професійна діяльність являє собою інтелектуально-фізичну трудову активність суб'єкта, спеціалізовану за видами, засобами, умовами виконання.

У процесуальному аспекті найбільш важливою характеристикою професійної діяльності є нормативно-параметричні вимоги до її змісту, організації, умов. У виконавчому аспекті визначальними характеристиками професійної діяльності є кваліфікація, розвиненість певних психологічних якостей «під діяльність» і відповідальне, зацікавлене ставлення до неї виконавця. Не менш важливими у психологічному плані виступають матеріально-грошова винагорода і забезпечення засобів існування професіонала. Характеризуючи професійну злочинну діяльність у кримінально-психологічній площині, використаємо схему, запропоновану О. І. Гуровим [4 с.40].

Визначальними психологічними ознаками професійної злочинної діяльності є такі:

вузька спеціалізація та постійність діяльності за видами, засобами, умовами. За ознакою «вид» традиційними є квартирні та кишенькові крадіжки, шахрайство, контрабанда, надання кримінальних послуг. За ознакою «умови» розповсюджені 9 основних варіантів надання сексуальних послуг; для здійснення квартирних крадіжок застосовується 6 видів технічних знарядь;

рівень кваліфікації щодо підготовки, виконання, маскування діяльності, який забезпечує тривале успішне її здійснення;

результати, себто «продукти» злочинної діяльності у вигляді грошей, матеріальних цінностей виступають єдиним чи, принаймні, основним засобом забезпечення «гідного» існування та збагачення. Показовим є намагання багатьох злочинців-професіоналів влаштуватися для прикриття на «зручну» офіційну роботу;

контакти і зв'язки з «колегами» по діяльності, дотримання у поведінці норм специфічної загальної та спеціальної субкультури.

Зрозуміло, що під соціально-правовим кутом зору професійна злочинність не може кваліфікуватися як офіційна професійна діяльність. Але у психологічній площині простежується переважний збіг чи, принаймні, схожість. Виходячи з цього, професійну злочинність можна з певним допущенням прирівняти до професійної діяльності, а осіб, які її провадять назвати професіоналами.

Література:

1. Зелинский А. Ф. Криминальная психология. - К.: Юриком Интер, 1999. - 240 с.
2. Еникеев М. И. Общая и юридическая психология. — М., 1996. - Ч. 2: Юридическая психология. - С. 176.
3. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Юридическая психология: Учебник. — Х., 2001. — С. 465.
4. Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и со-временность. - М.: Юрид. лит., 1990. - 304 с.

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

Анастасія Анікеєва
(Переяслав-Хмельницький)

ОСОБЛИВОСТІ СИНДРОМУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

У сучасному світі численними дослідженнями доведено, що від синдрому вигорання потерпають представники всіх професій типу “людина-людина” і навіть деяких інших професій. Зокрема, постає питання про виникнення цього синдрому і у представників професій “людина-знакові системи”, “людина-техніка” тощо.

Проте найбільш актуальним є дослідження синдрому емоційного вигорання у осіб, які займаються педагогічною діяльністю, адже проведені в різних країнах світу дослідження свідчать, що вчителі є особливою “групою ризику”. Як зазначають практики, нині спостерігається «падіння престижу викладацької професії на фоні несприятливого психічного та емоційного стану вчителя» [2, с.48]. Інтенсивність цього стану зростає завдяки тому, що на сьогоднішній день педагоги – одна з найменш соціально захищених професійних груп. Тому ризик дезадаптації та виникнення психогенних розладів у вчителів є надзвичайно високим, і його зумовлюють не лише суто професійні чинники, а й негативні впливи соціального походження, пов’язані з відчуттям вчителями власної незначущості внаслідок неадекватної оцінки державою їхньої професійної діяльності та доволі низької оплати праці.

Актуальність дослідження синдрому емоційного вигорання серед вчителів пов’язана і з тим, що від стану психологічного благополуччя вчителя безпосередньо залежить ефективність його виховного впливу на учнів. Емоційний стан вчителя позначається на якості всього учбово-виховного процесу, який у більшості випадків носить формальний характер. Отже, доречно говорити про необхідність розробки програми психологічної допомоги вчителю, спрямованої на поліпшення його адаптації в школі, на сприяння його самореалізації в роботі з дітьми.

Працю шкільного вчителя відрізняє висока емоційна навантаженість, яка закладена в природі цієї праці, адже, як пише Т.В.Форманюк, вчитель кожен день переживає велику кількість різних емоцій: “задоволення від вдало проведеного уроку, задоволення від похвали колег, радість за учнів, незадоволення від зірваного уроку тощо” [6, с.57]. Протягом робочого дня вчитель постійно знаходиться в тісному контакті з великою кількістю людей: учнями, колегами, адміністрацією школи.

Незважаючи на активність зарубіжних науковців у розробці проблеми синдрому емоційного вигорання вчителів, у нас можна зустріти лише поодинокі дослідження, присвячені цій проблематиці [2,3].

Аналізуючи світові здобутки, присвячені вивченню синдрому вигорання вчителів, можна побачити, що дослідження проводились у різних напрямках: вивчались причини, наслідки вигорання, останнім часом почали з’являтися пропозиції щодо профілактики та корекції синдрому.

Перш ніж перейти до аналізу причин вигорання, слід згадати праці Н.В.Кузьміної, яка ще в 60-х роках ХХ сторіччя (до того як народилася концепція “емоційного вигорання”) вивчала проблему складностей педагогічної діяльності [4].

Поняття “*складність*” вона визначала як “суб’єктивний стан напруженості, важкості, незадоволеності, що викликається зовнішніми чинниками діяльності” [4, с.128].

Н.В.Кузьміна Н.В. виділила причини складностей педагогічної діяльності, об’єднавши їх у чотири групи:

1. *Об’єктивні причини* – безпосередньо пов’язані з педагогічною діяльністю, не залежать від учителя: недостатня увага батьків до виховання власних дітей, велика кількість дітей у класі, відсутність гарних підручників, “важкі” діти, які є майже в кожному класі, великі педагогічні навантаження на вчителя, його навантаженість громадською роботою, недостатня підтримка або ж її відсутність з боку адміністрації).

2. *Об’єктивні причини, що пов’язані з умовами праці та побуту вчителя* – наявність великої сім’ї, маленькі діти, погані квартирні умови.

3. *Суб’єктивно-об’єктивні*, які коріняться в самому вчителеві, але залежать не лише від нього (недостатність досвіду, педагогічної, методичної та теоретичної підготовки, відсутність колективу в класі).

4. *Суб’єктивні* (випадковості вибору педагогічної професії, особистісні та професійно-особистісні фактори).

Але якщо перенестися з далеких 60-х років минулого сторіччя у наше, ХХІ, то можна побачити, що описані лєнінградською дослідницею причини складностей педагогічної праці, нині стоять першими у списку причин виникнення у вчителів синдрому емоційного вигорання.

Дослідження, присвячені виявленню чинників синдрому емоційного вигорання, є найбільш численними. В більшості праць говорять про дві групи причин: індивідуальні особливості самих професіоналів та особливості професійної діяльності. Деякі автори говорять і про змістовні характеристики професійної діяльності, як про третю групу. В деяких працях можна зустріти таку класифікацію причин: особистісні, рольові та організаційні [3,4].

Російським дослідником В.Є.Орлом узагальнені всі ці підходи і він пропонує розглядати індивідуальні та організаційні причини вигорання [5]. До індивідуальних він відносить соціально-демографічні характеристики (вік, стать, рівень освіти, сімейний стан, стаж роботи тощо) та особистісні особливості (витривалість, локус контролю, стиль опору та ін.). В якості організаційних чинників вигорання В.Є.Орел виділяє умови праці, робочі перевантаження, дефіцит часу, тривалість робочого дня, зміст праці, кількість клієнтів, гострота їхніх проблем, глибина контакту з клієнтом, участь у прийнятті організаційних рішень, самостійність в своїй роботі, зворотній зв’язок. На нашу думку, дана класифікація найбільш повно відображає питання про причини виникнення синдрому емоційного вигорання.

Синдром емоційного вигорання є психогенним розладом, що виникає та розвивається в процесі виконання людиною професійної діяльності. Найбільш актуальною ця проблема постає для представників соціономічних професій, внаслідок постійного тісного емоційно забарвленого контакту з людьми.

Концептуальні передумови виникнення поняття синдрому емоційного вигорання складають наукові дослідження, пов’язані із розробкою проблематики стресу, невротичних порушень на роботі, депресії виснаження та психічної адаптації.

Синдром емоційного вигорання вчителів пов’язаний з професійною дезадаптацією. В своїй динаміці він проходить низку фаз: напруження, резистенцію та виснаження. На фазі напруження він проявляється переважно у формі надмірного переживання психотравмуючих обставин, тривоги та депресивних проявів. На фазі резистенції – у формі неадекватного вибіркового емоційного переживання та редукції професійних обов’язків. Фаза виснаження характеризується головним чином психосоматичними та психовегетативними порушеннями. На статистично значущому рівні всі три фази емоційного вигорання діагностуються у 38.3% опитаних вчителів, що свідчить про ризик виникнення синдрому у третини працюючих в середніх школах.

Особистісні особливості вчителів визначають різну міру вираженості синдрому емоційного вигорання, саме вони виступають його базовими передумовами виникнення. Так, вищі показники міри вираженості вигорання діагностуються у вчителів, які демонструють схильність до тривожності, сенситивності та інтровертованості, найменші показники – у вчителів, схильних до спонтанності та ригідності.

Високий рівень професійно-педагогічної майстерності протидіє виникненню вигорання у вчителів, зменшує інтенсивність його проявів. Кожна структурна складова майстерності вносить свій специфічний вклад у цей процес. Так, серед показників спрямованості особистості педагога найбільш значущими виявились спрямованість на спілкування та доброзичливе ставлення до учнів.

Література:

1. Аминов Н.А., Шпитальный Д.В. Синдром «емоционального сгорания» как вид профессиональной дезадаптации. / Аминов Н.А. Профессиональный потенциал. – 2002. – №1. – С.37-42.
2. Булатевич Н.М. Емоційне вигорання в професійній діяльності працівників міліції охорони // Збірник доповідей Четвертої Міжнародної конференції молодих науковців "Проблема особистості в науці: результати та перспективи досліджень" / Н.М.Булатевич. – К., 2001. – С.116-118.
3. Ковальчук В.І. Емоційне виснаження як провідна детермінанта синдрому вигорання // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д. / В.І. Ковальчук. – К., 2001. – т.3, ч.6. –
4. Кузьмина Н.В. Способности, одарённость, талант учителя. / Н.В.Кузьмина. – Л.: Знание, 1985. – 32с.
5. Орёл В.Е. Феномен "выгорания" в зарубежной психологии: эмпирические исследования и перспективы // Психологический журнал / В.Е. Орёл. – 2001. – Т. 22, №1. – С.90-101.
6. Форманюк Т.В. Синдром "емоционального сгорания" как показатель профессиональной дезадаптации учителя // Вопросы психологии. / Т.В.Форманюк. – 1994. – №6. – С.56 – 64.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Грейліх Ольга Олексіївна

Олена Дудар
(Переяслав-Хмельницький)

ЕМПАТИЯ ЯК МЕХАНІЗМ МІЖСОБИСТІСНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ

Дослідження соціальної перцепції дає можливість виокремити низку універсальних психологічних феноменів, які забезпечують власне процес сприймання, оцінки та розуміння іншої людини тобто, вони дозволяють здійснити перехід від сприймання до оцінки, ставлення та прогнозу. Ці психологічні феномени мають назву механізми соціальної перцепції.

Деякі механізми актуалізуються у звичних умовах, під час взаємодії знайомих між собою людей, а інші, навпаки, діють у незвичних умовах, часто під час взаємодії з малознайомими людьми. Перший тип соціального сприймання та механізми, які його забезпечують, відносять до міжособистісного, а другий – до міжгрупового [1]. До механізмів міжособистісної перцепції відносять:

- пізнання і розуміння людини людиною (ідентифікація, емпатія, атракція, проекція);
- пізнання самого себе в процесі спілкування (рефлексія);
- інтерпретація та прогнозування поведінки, вчинків та почуттів партнера по спілкуванню (взаємодії) (каузальна атрибуція, стереотипізація, децентрація) [1].

Важливим механізмом міжособистісної перцепції є механізм *емпатії*, що, зазвичай, виступає як дуже складне психологічне утворення, в якому пізнавальні та емоційні процеси пов'язані між собою тісними залежностями. К. Роджерс визначає емпатію як «уміння увійти всередину особистісного світу сутності іншої людини і побачити, чи правильне власне моє розуміння» [3]. В даному випадку домінує саме емоційне пізнання іншої людини.

Емпатія – це особливий спосіб розуміння іншої людини, при якому домінує емоційне (а не раціональне) сприймання її внутрішнього світу. Ситуація іншої людини не стільки продумується, скільки переживається, і саме в цьому проявляється емоційна природа емпатії. Тому тут йдеться не про раціональне осмислення проблеми іншої людини, а про прагнення емоційно відгукнутися на її проблеми [3].

Емоційні стани (образи) можуть бути адекватними і неадекватними переживанням об'єкта емпатії, оскільки емпатійні реакції виникають у відповідь як на позитивні, так і негативні стимули. Однак у психології склалася традиція вивчення емпатії в контексті негараздів. Саме в цьому випадку існує можливість повніше виявити мотиваційні установки суб'єкта щодо об'єкта. Результати сприймання емоційного стану іншої людини і характер його власного емоційного відгук на ці стани багато в чому залежать від мотивів, які є провідними для особистості у її спілкуванні з іншими людьми та від їх стійкості. Характер мотивації в актах спілкування з іншими людьми впливає на форми емпатії і особливості її прояву стосовно різних емоційних станів іншої людини [2].

Найважливішими формами емпатії є співпереживання та співчуття. Більш безпосередньою та імпульсивною формою емпатії є співпереживання особистістю почуттів людини, з якою вона спілкується. Друга форма емпатії - співчуття - опосередкована роздумами з приводу стану іншої людини, яка несе в собі бажання дієво допомогти. Співчуваючи іншому, людина усвідомлює не лише знак і модальність, але й зміст власного переживання; власне ставлення до об'єкта емпатії; спосіб виходу з ситуації, яку вона спостерігає [3].

У формуванні емпатії виокремлюються етапи, які тісно пов'язані з розвитком всієї особистості людини, а в ній найбільш безпосередньо - з системою ціннісних орієнтацій, яка сформувалася, склалася у людини. Ступінь суб'єктивної значущості в цій системі для однієї людини іншої людини і значення для неї її власного Я завжди впливає на основні характеристики властивій їй емпатійній властивості [2].

Діагностика емпатії у старшокласників полягала в тому, щоб виявити рівень емпатійних тенденцій учнів та закономірності його прояву залежно від віку та статі. Проаналізувавши отримані результати, стає очевидним, що існують певні вікові зміни у показниках рівнів емпатії старшокласників (див. табл. 1).

Динаміка рівнів емпатії старшокласників за віковою і гендерною ознакою (у%)

Таблиця 1

n=138

Рівні емпатичних тенденцій	10 клас			11 клас		
	дівчата	хлопці	в цілому	дівчата	хлопці	в цілому
Високий	9,0	10,0	9,4	14,8	12,0	13,8
Середній	75,0	70,0	73,2	69,3	72,0	70,3
Низький	16,0	20,0	17,4	15,9	16,0	15,9

Дослідження особливості прояву емпатії показує, що для учнів 10-го класу в цілому характерним є середній рівень емпатійних тенденцій (73,2%). Це свідчить про те, що в учнів нормально розвинена емоційна чутливість, емпатійне реагування на переживання інших у формі співчуття або емоційне проникнення, що пов'язане з умінням людини «занурюватись» у чуттєвий світ інших людей. Для 17,4% учнів притаманний низький рівень емпатійних тенденцій, що проявляється у не достатньо розвиненій емоційній чутливості на переживання інших у формі співчуття. Тільки 9,4% учнів мають високий рівень емпатійних тенденцій. Тобто, лише незначна частина старшокласників є достатньо чутливими людьми, у яких надмірно розвинена здатність до глибоких емоційно насичених емпатійних реакцій.

Аналіз результатів учнів 11-го класу свідчить про те, що для них, як і в 10-му класі, в цілому характерним є середній рівень емпатійних тенденцій (70,3%). Однак з віком спостерігається його незначне зменшення (з 73,2% до 70,3%). Кількісні показники за високим рівнем емпатії, навпаки, зросли (з 9,4% до 13,8%). Низький рівень емпатії притаманний 15,9% учнів 11-го класу (порівняно з 17,4% в 10-му класі), що свідчить про зменшення кількості старшокласників з низькою чутливістю на переживання своїх однокласників. Отже, спостерігається вікова динаміка показників емпатії.

Результати, які ми отримали, свідчать також про гендерну специфіку прояву емпатії (див табл. 1). Якісні показники рівня емпатії в 10-му класі не відрізняються за гендерною ознакою. Проте існує деяка відмінність стосовно кількісних показників за даною методикою, зокрема, дівчатам більше, ніж хлопцям притаманний середній рівень емпатії (75,0% та 70,0% відповідно). Показники за високим та низьким рівнями емпатії у хлопців дещо вище. Так високий рівень емпатії притаманний 9,0% дівчат та 10,0% хлопців, а низький рівень емпатії – 16,0% дівчат та 20,0% хлопців. Це свідчить про деяку крайність у емпатійних реакціях хлопців (однозначність чи певного роду максималізм).

Аналіз отриманих даних дає підстави стверджувати, що в 11-му класі відбулися зміни (в кількісних та якісних показниках) рівнів емпатії за гендерною ознакою. Для дівчат характерним є зменшення показника середнього (з 75,0% до 69,3%) та низького рівня емпатії (з 16,0% до 15,9%). Водночас відбулося зростання кількості учнів з високим рівнем емпатії (з 9,0% до 14,8%). Для хлопців характерним є зростання показника високого (з 10,0% до 12,0%) та середнього (з 70,0% до 72,0%) рівнів емпатії і зменшення кількості осіб з низьким рівнем емпатії (з 20% до 16,0%). Отже, спостерігається динаміка показників рівня емпатії за гендерною ознакою. Максимальне значення високого рівня емпатії притаманне дівчатам 11-го класу, середнього рівня – дівчатам в 10-го класу та низького – хлопцям 10-го класу.

За результатами експериментального дослідження встановлено: серед старшокласників існують суттєві гендерні відмінності у проявах емпатії. Дівчата більш емоційно чутливі та сприйнятливі, порівняно з хлопцями. Виявлена закономірність підтверджується кількісними даними психологічних досліджень.

Одну з причин такого гендерного розподілу стосовно рівня розвитку емпатії можна вбачати у соціальних нормах. Суспільство вимагає від жінки бути більш емпатійною та глибоко розуміти емоційні стани інших людей. Стосовно чоловіків, то від них вимагається прояв сили, незалежності, владності, прагнення до змагання, а зазначені якості важко поєднуються із емпатійною чуйністю. Варто враховувати той факт, що до хлопців і дівчат переважно застосовують різні стилі виховання, які передбачають різний досвід у сфері емпатійної чутливості.

Нам було важливо оцінити шляхи, канали формування емпатії у старшокласників. З цією метою ми скористалися методикою діагностики рівня емпатійних здібностей В. Бойко (див. табл.2).

Таблиця 2

Динаміка каналів емпатії у старшокласників за віковою та гендерною ознакою (у%)

n=138

Канали емпатії	10 клас			11 клас		
	дівчата	хлопці	в цілому	дівчата	хлопці	в цілому
Рациональний канал емпатії	9,0	16,0	11,6	6,9	14,0	9,4
Емоційний канал емпатії	28,4	26,0	27,5	26,1	24,0	25,4
Інтуїтивний канал емпатії	22,5	18,0	21,0	21,6	20,0	21,0
Установки, які сприяють емпатії	15,9	12,0	14,5	18,2	16,0	17,4
Проникаюча здатність емпатії	10,2	8,0	9,4	12,0	12,0	10,9
Ідентифікація в емпатії	13,7	20,0	16,0	16,0	14,0	15,9

З огляду на отримані емпіричні дані, можемо зробити висновок, що для учнів 10-го класу найбільш характерним є емоційний канал емпатії (27,5%). Тобто, для цих учнів властива здатність входити в емоційний резонанс з оточуючими – співпереживати, співчувати. Емоційне відгукування в даному випадку є засобом «входження» в енергетичне поле партнера. Зрозуміти його внутрішній світ, прогнозувати поведінку та ефективно впливати можливо лише у випадку, коли відбулося енергетичне налаштування на того, з ким вступаємо у взаємодію. Співчуття та співпереживання виконують роль зв'язуючої ланки, провідника від емпатуючого до об'єкта емпатії і навпаки.

Для 21,0% учнів притаманним є інтуїтивний канал емпатії, що свідчить про певні здібності бачити поведінку партнерів, діяти в умовах дефіциту інформації про них, спираючись на досвід, який зберігається у підсвідомості. На рівні інтуїції замикаються та узагальнюються різні відомості про партнерів. Інтуїція менше залежить від оцінних стереотипів, ніж осмислене сприймання партнерів.

У 16,0% учнів переважає такий показник емпатії, як ідентифікація в емпатії, що є обов'язковою умовою успішної емпатії. Це вміння зрозуміти іншого на основі співпереживання та шляхом постановки себе на місце партнера. В основі ідентифікації лежить легкість, рухливість та гнучкість емоцій, здатність до наслідування.

Наступним показником емпатії є установки, які сприяють чи перешкоджають емпатії. Вони притаманні для 14,5% досліджуваних. Установки, які сприяють чи перешкоджають емпатії, полегшують або утруднюють дію всіх емпатійних каналів. Ефективність емпатії знижується, якщо людина намагається уникати особистісних контактів, вважає недоцільним цікавитися іншою людиною. Все це різко обмежує діапазон емоційного відгукування та емпатійного сприймання. І, навпаки, різноманітні канали емпатії діють активніше та надійніше, якщо немає перешкод у вигляді негативних установок особистості.

Рациональний канал емпатії притаманний 11,6 % учнів. Він характеризує спрямованість уваги, сприймання та мислення емпатуючого на сутність будь-якої людини – на її стан, проблеми, поведінку. Це спонтанний інтерес до іншої людини, який відкриває шляхи емоційного та інтуїтивного відображення партнера. У рациональному компоненті емпатії не слід шукати логіку чи мотивацію інтересу до іншого. Партнер приваблює своєю поведінкою, власне фактом існування, що дозволяє емпатуючому неупереджено виявляти його сутність.

Проникаюча здатність в емпатії притаманна 9,4% учнів. Вона розцінюється як важлива комунікативна якість людини, що дозволяє створювати атмосферу відкритості, довіри, душевності. Кожен з нас своєю поведінкою та ставленням до партнерів сприяє інформаційно-енергетичному обміну або заважає йому. Природна поведінка партнера сприяє емпатії, а атмосфера напруження, штучності заважають розкриттю та емпатійному розумінню.

В 11-му класі відбулися динамічні зміни за всіма показниками методики діагностики рівня емпатійних здібностей старшокласників (В. Бойко). Як видно з табл. 2., найбільш характерним для учнів залишається емоційний канал емпатії. Однак його кількісний показник дещо зменшився порівняно з попереднім результатом (з 27,5% до 25,4%). Незмінними є результати, отримані за шкалою «інтуїтивний канал емпатії» (21,0%). Майже не змінилися дані, отримані за шкалою «ідентифікація в емпатії». Так, якщо в 10 класі цей показник становив 16,0%, то в 11-му класі він становить 15,9%. Порівняно з 10-м класом, для учнів більш суттєвого значення набувають установки, які сприяють емпатії. Про це свідчить зростання кількісного показника за цією шкалою з 14,5% до 17,4%. Зміни відбулися і в двох інших шкалах методики: дещо зросли показники «проникаючої здатності емпатії» учнів (з 9,4% до 10,9%) і зменшилися показники «раціонального каналу емпатії» (з 11,6% до 9,4%).

Порівнюючи отримані дані за гендерною ознакою, варто відмітити зміни, які відбулися (див табл. 2) як в 10-му, так і в 11-му класі: для дівчат найхарактернішим є емоційний канал емпатії (28,4% та 26,1% відповідно); для хлопців він також є найбільш актуальним і складає 26,0% в 10-му та 24,0% в 11-му класі. Очевидно, що у дівчат цей показник дещо вищий, тому важливою для них є модифікація ставлення і формування позитивного ставлення до іншого.

У дівчат спостерігаються незначні зміни в показниках за інтуїтивним каналом емпатії. В 10-му класі цей показник трохи менший, ніж в 11-му класі (22,5% проти 21,6%). Для хлопців, навпаки, спостерігається зростання значення інтуїтивного каналу емпатії з 18,0% до 20,0%. Як у хлопців, так і у дівчат, в 11-му класі зросли показники за шкалою установки, які сприяють емпатії. У дівчат цей показник змінюється з 15,9% в 10-му класі до 18,2% в 11-му класі, а у хлопців – з 12,0% до 16,0%. Зміни відбулися і в показнику за шкалою ідентифікації в емпатії. У дівчат він зріс з 13,7% до 16,0%, а у хлопців, навпаки, зменшився з 20,0% до 14,0%. Незмінним у дівчат залишився показник за шкалою «проникаюча здатність» в емпатії – 10,2%. А от у хлопців дані збільшилися з 8,0% до 12,0%. Спостерігається зменшення значення показника за шкалою «раціональний канал емпатії»: у дівчат з 9,0% до 6,9%,

а у хлопців з 16,0% до 14%. Аналіз отриманих даних дає нам підстави стверджувати, що існують гендерні особливості у проявах емпатії старшокласників як 10-го, так і 11-го класу.

Література:

1. Агеев В.С. Механизмы социального восприятия / В.С. Агеев // Психологический журнал. — 1989. — Т. 10. — №2. — С. 63-70.
2. Бодалев А.А. Личность и общение / А.А. Бодалев. — М.: Педагогика, 1995. — 271 с.
3. Корнев М.Н. Соціальна психологія: Підручник / М.Н. Корнев, А.Б. Коваленко. — К.: Вид-во Київського університету ім. Т. Шевченка, 1995. — 304 с.

Віктор Карман, Ольга Крупенко
(Мелітополь)

ОСОБИСТІСТЬ ПЕДАГОГА І ЯКІСТЬ ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Процеси реформування вищої освіти, що відбувається в українському освітянському просторі, актуалізують проблему більш детального і поглибленого вивчення поведінкових, індивідуально-психологічних, мотиваційних, пізнавальних складових навчання у вищій школі. Дослідники проблематики визначають шляхи формування у майбутнього фахівця активної діяльнійшої позиції в процесі навчання, яка сприяє становленню досвіду цілісного системного бачення професійної діяльності, системної дії в ній, вирішення нових проблем.

Центральною фігурою, яка реалізує на практиці визначене завдання, є педагог. Його головними задачами виступають: навчити студента пізнавати, навчатися, само реалізуватися в соціально-професійному просторі. Сучасному викладачеві вищої школи разом з фундаментальними і глибокими знаннями свого предмету потрібні для якісної роботи доволі ґрунтовні психологічні і педагогічні знання, досконале володіння якими дозволяє йому не тільки розуміти основні теоретико-педагогічні проблеми, але й використовувати різноманітні інноваційні педагогічні технології. Саме це надає викладачеві можливість не тільки передавати студенту знання і наукову інформацію, але і сприяти самостійному засвоєнню знань, науковій творчості, формуванню компетенцій у них.

Акцентуємо увагу на тому, що вимоги до якостей викладача обумовлені саме вимогами до фахівця, який формується в процесі навчання студентів. Більшість авторів наукових досліджень проблеми якостей, які потрібні викладачеві вищої школи, виділяють дві головні складові: особистість викладача і його професіоналізм (С.Я. Батишев, Є.Ф. Зеєр, Г. О. Головченко, В. Гриненко, Е.А. Клімов, В. Г. Кремень, Н.В. Кузьміна, А.К. Маркова, С. М. Ніколаєнко, В.Е. Радіонов, Е.Є. Смірнова, Г.В. Суходольський, Н.Ф.Талізіна і ін.). В роботах підкреслюється, що одним з важливих принципів сучасної педагогіки є педагогічна взаємодія, в основі якої лежить спільна робота суб'єктів навчального процесу, чіткими параметрами якого є взаємовідносини, взаємосприйняття. Встановлення такої ефективної системи веде до формування у студентів активного прагнення до оволодіння інформацією, знижується страх неправильної відповіді і закріплюються довірчі стосунки з викладачем, у студентській аудиторії стає пануючим позитивний клімат творчої роботи.

Практичне створення такого клімату базується на відкритості і атмосфері довіри викладача до тих, хто навчається, умінні педагога чітко формулювати цілі, які повинні бути зрозумілими для студентів, мотивуванні їх внутрішні ресурсів до прагнення отримати нові знання. Неабияке значення для викладацької роботи має сформована у студентів впевненість в тому, що досвід професіонала-викладача дозволяє вирішувати різноманітні проблеми їх пізнавальної діяльності. Любі коливання емоційного настрою групи при навчанні повинні уміло сприйматися, усвідомлюватись педагогом і відповідним чином у вигляді зворотного зв'язку рефлексивно продемонстровані за допомогою динаміки дій і на рівні афективної сфери. Саме емпатичність викладача в педагогічному спілкуванні зі студентами, вкладування власної душі при викладанні учбових дисциплін дозволяє формувати співзвуччя душ з тими, хто навчається. Для цього викладачу треба уміло володіти педагогічним тактом - формою реалізації педагогічної моралі в своїй поведінці, в якій співпадають думка і дія. Такт є моральною стороною поведінки, що включає передбачення усіх об'єктивних наслідків вчинку і суб'єктивного його сприйняття, у ньому проявляється пошук найбільш раціонального і менш складного шляху до мети.

Обов'язковими чинниками забезпечення якості викладання є оволодіння педагогом конкретними прийомами, способами, технікою та засобами педагогічної діяльності. На основі цього, при розвинутому умінні викладача підбирати яскраві факти, пізнавальні матеріали, цікаво подавати і пояснювати їх, викладати вільно, цікаво, точно і лаконічно, студентами позитивно сприймається навчальний матеріал. Необхідно враховувати, що кожен студент - це особа зі своїми індивідуальними особливостями. І тут важливим моментом є знання викладачем ціннісних орієнтацій студентів, їх ідеалів, потреб, інтересів, рівнів домагань, спрямованості і індивідуальної своєрідності кожного із студентів. Якість викладацької діяльності значно зростає в умовах постійного самовдосконалення педагогом своїх комунікативних умінь. Це виражається в його умінні сприймати і визначати особливості внутрішнього світу тих, кого педагог навчає, їх характер, темперамент.

Серед студентів в останній час значно виріс попит на неординарну особу викладача - дослідника, педагога і практика в одній особі, в той же час, живої і не байдужої до проблем молоді людини. Іншими словами, викладач має бути яскравою індивідуальністю, з почуттям гумору, відповідальним, дисциплінованим, інтелігентним, таким, який має харизму. Швидше за все, і найсильніше на неї працює поєднання трьох елементів: компетентності в науці, любові і поваги до студентів і природності поведінки. Але кожному викладачеві треба пам'ятати, що якщо педагог навіть значно імponує студентів, він не в змозі утримувати їх увагу надто тривалий час, якщо не уміє зацікавлювати своїм предметом, своїм стилем викладання. Викладач привертає увагу і посилює пізнавальну активність студентів завдяки умілому використанню свого мовного ресурсу: зрозуміла, захоплююча, чітка, лаконічна, однозначна, емоційно забарвлена мова, її оптимальний темп, тембр голосу, смислові паузи. У викладацькій роботі вирішальне значення має при розумінні, мисленні і запам'ятовуванні інформації студентами тактика правильного вибору викладачем форми подачі учбового матеріалу. Треба розуміти, що кожна лекція, семінарське, практичне заняття, які проводяться викладачем при умові володіння їм чіткою дикцією і спокійним гучним голосом підвищують цікавість студентів до вивчаємої проблеми.

Однією з позитивних складових, яка впливає на викладання є загальна ерудованість педагога. Начитаність і різнобічні знання педагога повинні вражати і одночасно надихати студентів на отримання більшої кількості інформації в цілому і по певному предмету зокрема. Дуже цікаво слухати викладача, який приводить величезну кількість різноманітних прикладів, розказуючи різні ситуації, які відбувалися у зв'язку з подіями або людьми, про яких йде мова на лекції чи іншому занятті.

Уміле створення викладачем атмосфери довіри і невимовності в студентській аудиторії під час зайняти можливе при умові забезпечення чіткого зв'язку з нею (аудиторією). Така ситуація досягається за рахунок використання невеликих пауз під час лекцій, інших занять, коли студент відпочиває від тривалої напруженої творчої роботи, написання конспекту, а викладач може вести розповідь про щось цікаве або забавне. Завдяки цьому студенти на неформальному рівні отримують інформацію про наявність почуття гумору у викладача, чим значно знижується соціально-психологічний бар'єр міжособистісного педагогічного спілкування.

Важливим є навички реалізації педагогом свого уміння добувати потрібну важливу і цікаву інформацію, відкидати непотрібну, створювати чітку систему знань, потрібних студентів.

У якості висновку із сказаного, можна констатувати, що викладач в очах студента повинен виглядати цікавою особистістю, постійно невимовлено демонструючи власну комунікабельність, товариськість, природність, ерудованість, професіоналізм, небайдужість до проблем студента і до власної педагогічної діяльності, в кожному сказаному слові якого повинна бути присутньою пристрасть і бажання навчити студента всьому, що він знає сам. Всі визначені уміння і навички педагога, які реалізуються у викладанні, ґрунтуються на науковій, практичній і психолого-педагогічній підготовці, що включає знання основ світової культури,

гуманістичних особових якостей, відповідальності за результати власної діяльності, мотивації до самоудосконалення. Для успішного виконання усіх видів викладацької діяльності, педагогу необхідно мати певні дидактичні, академічні, перцептивні, мовні, організаційні, авторитарні, комунікативні, прогностичні здібності. Але на першому місці в ряду здібностей викладача стоять його розумові здібності.

Уміння і розвинуті навички педагогічної взаємодії, встановлення міжособових стосунків із студентами з'являються тільки в результаті розвитку у викладача широкого кругозору, загальної ерудиції, компетенції в різних областях соціальної, культурної, наукової, технічної інформації, на основі якої і формується творча, духовно багата особа, що притягає молодь. Головною метою професійної викладацької діяльності такого педагога є створення оптимальних умов для виховання у майбутніх фахівців гнучкого і багатогранного мислення, потреби саморозвитку, уміння вчитися, творчої самореалізації, адаптації та трансформації у професійну діяльність.

Література:

1. Вища освіта України та Болонський процес. Навч. посібник. / За ред. В.Г. Кременя. – Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2004. – 384 с.
2. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. Підручник. К., 20062.
3. Гриненко В. Професійне навчання вищих керівних кадрів для державної служби в зарубіжних країнах // Вісник Національної академії державного управління. - 2005. – № 3. – С.162-169.
4. Кремень В. Г. Інформаційне середовище як умова нового буття / В. Г. Кремень // Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи : зб. наук. праць. Частина 1. – Львів : ЛДУ БЖД, 2009. – С. 3–6.
5. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник.-К.: Знання,2005.-486с.(Вища освіта 21-го століття).
6. Ніколаєнко С. М. Якість вищої освіти в Україні: Погляд в майбутнє // Вища школа. – 2006. – №2. – С. 3-22.
7. Педагогічна майстерність : [підручник] / [І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко та ін.] – [2-ге видання]. – К. : Вища шк., 2004. – 442 с.
8. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі. Навч. посібник.- К.: Вища школа, 2005.

Надія Марцих
(Миколаїв)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА РОЗКРИТТЯ ТВОРЧИХЗДІБНОСТЕЙ У ДОРОСЛОМУ ВІЦІ

Проблема формування творчої особистості, реалізації її природних нахилів і здібностей – одне з актуальних питань сучасної психології. Процеси, які відбуваються в нашому сьогоденні, актуалізують потребу в новому типі особистості, здатної самостійно приймати рішення, здійснювати свій вибір усвідомлено, нетрадиційно вирішувати необхідні питання, швидко адаптуватися до мінливих умов, створювати щось нове. У зв'язку з цим зростає значущість психологічних досліджень, спрямованих на вивчення сутності творчого потенціалу особистості у дорослому віці, визначення можливостей і умов його розвитку.

Психологія дорослої особистості є одним з найменш розроблених розділів у віковій психології.

По визначенню Д. І. Фельдштейна, життя дорослої людини - це рух, зміна, розвиток. На сьогоднішній день сучасна людина не тільки має нові можливості вибору, новий рівень самосвідомості, але і завдання, що повстали зараз на рубежі тисячоліття, вимагають від особистості подальшого розвитку в контексті розгортання міжособистісних взаємин, поглиблення самовизначення, «загального дорослішання». А постійно зростаючі можливості (обумовлені досягненнями науки, техніки, медицини, інформатизації й ін.) обумовлюють нову ситуацію розвитку дорослого, розширюючи рамки його життя [9].

Говорячи про особливості дорослого віку, А. А. Бодальов підкреслює, що для науки важливо простежити зв'язки між особливостями «камне» людини (вищий для кожної людини рівень у його розвитку, вершина його зрілості) і характером соціальної ситуації розвитку в цей період його життєвого шляху. Важливо зрозуміти роль самої людини в тім, якою буде вершина його життя, і коли вона явно в нього проглядатися [7].

В історії розвитку вікової психології як галузі психологічної науки характеристики дорослих людей виконували функції еталонів стосовно різних періодів росту, дозрівання й формування особистості в роки дитинства, отрочества і юності.

Отже, дорослість розглядалася як стабільний період. Так, наприклад, французький психолог Е. Клапаред характеризував зрілість як стан психічної «скам'янілості», коли припиняється процес розвитку. Е. Ебінгауз, виділяючи в розвитку пам'яті три періоди, визначав вік 25-50 років як незмінний у відношенні даної психічної функції. Американський психолог У. Джемс припускав, що після 25 років дорослі не можуть придбати нові ідеї. Безкорислива допитливість проходить, розумові зв'язки встановлені, здатність до асиміляції вичерпана.

Узагальнюючи накопичені наукові дані про класифікації дорослого періоду життя, Б. Г. Анан'єв [1] показав розмаїтість підходів до вікової періодизації розвитку дорослої людини. Вікові межі дорослості визначаються комплексом соціальних і біологічних причин і залежать від конкретних соціально-економічних умов індивідуального розвитку людини. Тому в цей час границі цього періоду в умовах нашого суспільства становлять 17-18 років - нижня й 55 - для жінок, 60 років - для чоловіків - верхня. Нижня границя - є закінчення середньої школи й початок самостійного життя, а верхня границя дорослості визначається виходом на пенсію.

Період дорослості відрізняється від юнацького тим, що в ньому закінчується загально соматичний розвиток, досягає свого оптимуму фізичне й статеве дозрівання. Цей період є роками інтелектуальних досягнень. Особливе значення для розуміння розумової діяльності дорослих мають експериментальні дані про онтогенетичну еволюцію психофізіологічних функцій, оскільки останні, як підкреслював Б. Г. Анан'єв, «є властиво онтогенетичними феноменами» [1, с. 96].

Однак не тільки психофізіологічні функції характеризуються оптимумом продуктивності в період дорослості. При різних формах творчої активності найбільш високого рівня досягає інтелектуальна діяльність. У дослідженнях Х. Лемана показані кульмінаційні моменти наукової творчості стосовні до 35-40 й 40-45 років життя. Середній максимум творчої активності для багатьох спеціальностей доводиться на 35-39 років. При цьому пік творчих здібностей проявляється до 30-34 років у таких науках, як математика, фізика, хімія. Видатні відкриття в багатьох галузях науки робляться найчастіше людьми яким трохи менше або більше 40 років, потім імовірність таких відкриттів з віком починає падати [3; 249]. Д. Пельц і Ф. Ендрюс приводять криву змін творчого потенціалу вчених з віком. Вони виявили піки наукової творчості в 30-34 роки, в 47 й 57 років. При цьому найбільш вираженою за критеріями наукового внеску, загальної користності й чисельності публікацій є продуктивність в 47 років. Таким чином, період дорослості є найбільш продуктивним відносно вищих досягнень інтелекту [8].

Період дорослості - найбільш тривалий період онтогенезу. З огляду на багатовимірність процесу розвитку й гетерохронність досягнень у різних сферах, можна виділити безліч характеристик дорослості:

- новий характер розвитку, тепер у меншій ступені зв'язаний з фізичним ростом і швидким когнітивним удосконалюванням;
- здатність реагувати на зміни й успішно пристосовуватися до нових умов, позитивно реагувати протириччя й труднощі;
- подолання залежності й здібність брати відповідальність за себе й інших;
- деякі риси характеру (твердість, розсудливість, надійність, чесність й уміння співчувати й ін.);
- соціальні й культурні орієнтири (ролі, відносини і т.д.) для визначення успішності й своєчасності розвитку в дорослості.

У теорії Е. Еріксона, зрілість - це вік «здійснення діянь», найбільш повний розквіт, коли людина стає тождою самій собі [6].

Головні лінії розвитку людини середніх років - це генеративність, продуктивність, творення (відносно речей, дітей й ідей) і не напруженість, або - прагнення стати як можна кращим батьком, досягти високого рівня в своїй професії, бути небайдужим громадянином, вірним іншому, опорою близьким.

Б.Г. Ананьев у своїй книзі «Людина як предмет пізнання» підкреслював, що психологія середнього віку - порівняно нова галузь вікової психології. Психологія зрілості виявилася на периферії психологічного пізнання. З одного боку, вона відтиснута підходами генетичної психології, для якої зрілість виступає лише як продукт і свого роду фінал індивідуально - психічного розвитку людини. З іншого боку, геронтологія аналізує зрілість як період, у якому зосереджені джерела процесів старіння. Проте дані з історії вивчення дорослості дозволили виділити явні онтогенетичні зрушення: прискорення процесів дозрівання й уповільнення процесів старіння, особливо в сфері інтелекту і особистості сучасної людини, що привело до розширення діапазону зрілості - з погляду її тривалості й потенціалу [2].

У період зрілості провідним типом діяльності є праця. З позиції акмеології уточнюється, що провідною діяльністю стає не просто включення в продуктивне життя суспільства (у самому широкому змісті цього поняття), але максимальна реалізація сутнісних сил людини в ході такої діяльності. Таким чином, мова йде про прагнення до вищих досягнень людини в різних областях - фізичної, моральної, інтелектуальної, професійної.

Із ціннісної сторони дорослість зв'язують із відтворенням і творчістю в системі суспільних діяльностей і творчістю у системі екзистенціальних цінностей.

Нормальна зріла особистість - це не особистість, позбавлена протиріч і труднощів, а особистість, здатна приймати, усвідомлювати й оцінювати ці протиріччя, продуктивно вирішувати їх у відповідності зі своїми найбільш загальними цілями й моральними ідеалами, що веде до нових стадій, щаблями розвитку.

Середній максимум творчої активності для багатьох спеціальностей спостерігається в 35 - 39 років. Однак у таких науках, як математика, фізика, хімія, пік творчих досягнень зафіксований до 30-34-літнього віку; у геологів, медиків - в 35- 39 років, а для філософії, психології, політики - трохи пізніше, між 40 й 55 роками.

Сучасні дослідження, у тому числі лонгітюдні, довели, що когнітивний розвиток у дорослих не закінчується, хоча немає повної згоди в питанні про те, які саме здібності дорослих змінюються і яким чином. Щоб охарактеризувати когнітивний розвиток після юності, одні теоретики використовують поняття «діалектичне» мислення й самостійно обрану позицію й відповідальність, маючи на увазі якісну перебудову інтелекту. Під діалектичною стадією в розвитку мислення розуміється здібність обмірковування протилежних думок і синтезування або інтегрування їх, інтеграції ідеального й реального. Інші дослідники говорять про поступове вдосконалювання й гнучке використання інтелекту для рішення усе більше складних завдань на різних вікових етапах, про здібність судження і міркування, про розвиток значеннєвих систем, що здобувають індивідуальний характер, тощо.

Крім збереження, відбувається якісне зміння структури інтелекту дорослої людини. Домінуюче місце займає узагальнення на словесному матеріалі. Нова можлива стадія розвитку інтелекту - здібність самому ставити проблеми, гідні іноді зусиль багатьох поколінь. Нове рішення старих завдань виявляється в більше широкому контексті відносин до себе з позицій суспільства, людства, характеризується здібністю до власних суджень і вмінням вибирати лінію поведінки, тобто розвинутою індивідуальністю [5, с.52 - 60].

Підсумовуючи вищезазначене, можемо дійти висновку, що зрілість самий тривалий для більшості людей період життя. Хоча межі періоду зрілості не є достатньо тривалими, все ж тривалість зрілості становить більше чверті століття. Верхня границя зрілості залежить від індивідуальності людини й може відсуватися убік ще більшого віку. Зріла людина прагне займати ключове місце в суспільстві. Життєвий шлях людини в періоди юності, молодості, дорослості, зрілості й літньому віці, є цілісним процесом, у якому професійне самовизначення й розвиток є його невід'ємною частиною.

Література:

1. Ананьев Б.Г. Дворяшина М.Д., Кудрявцева Н.А. Индивидуальное развитие и константность восприятия. - М., 1968.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. Л., 1969.
3. Александрова М.Д. Проблемы социальной и психологической геронтологии. - Л., 1974.
4. Алпатов В.В. Проблемы долголетия человека; Проблемы долголетия. / Отв. Ред. В.В.Алпатов. - М., 1962.
5. Анцифорова Л.И. Психологические закономерности развития личности взрослого человека и проблема непрерывного образования. // Психология развития. Хрестоматия. СПб., 2001. С. 52 - 60.
6. Бодалёв А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения. М., 1998.
7. Эриксон Э. Детство и общество. СПб., 2000 с. 137.
8. Рыбалко Е.Ф. Психологические проблемы трудоспособности.// вестн. Ленингр. ун - та. Сер. Экономика. Философия. Право. - Л., 1983. - Вып. 1. - №5.
9. Фельдштейн Д.И. Хрестоматия по возрастной психологии. Сост.Л.М.Семенук. Под ред. Д.И.Фельдштейна. - Издание 2 - е, дополненное. М.: Институт практической психологии. 1996. - 304с.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент Ткачук Тетяна Леонідівна

Ольга Мельниченко
(Переяслав-Хмельницький)

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТІВ У ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕКТИВІ

Одним із головних шляхів реформування освіти, які визначає Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) є підготовка нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їх професійного та загальнокультурного рівня. Це ставить підвищені вимоги до якості фахової підготовки вчителів взагалі та спеціальної підготовки до педагогічного спілкування зокрема. Однією із складових професіоналізму педагогічної діяльності є професіоналізм педагогічного спілкування, що проявляється в готовності та вмінні використовувати одержані знання на практиці, у виробленні норм поведінки і спілкування, власних соціальних установок, в готовності до співробітництва з учнями та їх батьками, емоційної контактності, що проявляється в чуйності, здібності до співпереживання, у високому рівні емоційної стабільності, педагогічній толерантності у різних конфліктних ситуаціях.

Проблема взаємодії вчителя з колегами, учнями і батьками не є новою. Проте суспільно-політичні події нашого сьогодення значно загострили її. Важливість вирішення цієї проблеми очевидна і невідкладна. Адже стиль відносин вчителя з учнями визначає характер взаєморозуміння і між самими учнями. Від взаєморозуміння між вчителем і учнем залежить сприйняття не тільки навчальної інформації, але й цінностей і норм, які пропонує вчитель.

У педагогічних ситуаціях перед вчителем постає завдання керування діяльністю учня. Розв'язуючи це завдання, вчителю треба вміти поставити себе на місце учня, імітувати його міркування, розуміти, як учень сприймає ситуацію, яка склалася, чому він вчинив так. Важливим для вчителя є також організувати взаємодію з учнями через розв'язання педагогічних ситуацій так, щоб реакція на поведінку дитини була правильною, не можна поспішати з висновками та оцінками вчинків дітей, тобто не дозволяти педагогічній ситуації перейти в конфлікт. Якщо ж конфлікт виник, то його необхідно правильно розв'язати, щоб уникнути конфронтації. На думку В.Л. Сухомлинського, конфлікт між педагогом і дитиною, між вчителем і батьками, педагогом і колективом - велика біда школи. Частіше всього конфлікт виникає тоді, коли вчитель думає про дитину несправедливо. Думайте про дитину справедливо і конфліктів не буде. Вміння уникати конфліктів - одна з основних частин педагогічної мудрості вчителя. Отже, в процесі фахової підготовки майбутніх вчителів цій проблемі повинна приділятися належна увага. Спеціальна фахова підготовка передбачає озброєння майбутніх вчителів комплексом психологічних знань, виробленню ряду вмінь таких, як психологічна спостережливність, тобто вміння розібратися у внутрішньому світі окремого учня і взаємовідносинами між учнями, оволодіння окремими принципами відповідними прийомами побудови відносин з учнями у різних ситуаціях, розвиток культури рефлексії, як важливої передумови самокритичності, розвиток комунікативних можливостей тощо.

Різні аспекти проблеми педагогічних конфліктів, їх джерела, шляхи подолання були предметом вивчення як у зарубіжних, так і у вітчизняних вчених (А.Я. Анцупов, Н.В. Гришина, А.Т. Ішмуратов, В.І. Курбатов, Г.В. Ложкін, В.М. Нагаєв, Н.І. Пов'якель, М.І. Пірен, М.М. Рибаківа, Е.А. Уткін, В.П. Шейнов, К. Юнг та ін.).

Конфлікт у педагогічному колективі - це зіткнення різноспрямованих сил (цінностей, інтересів, поглядів, цілей, позицій) суб'єктів - сторін взаємодії (педагогів).

Сучасна психологічна наука дає нам змогу розуміти конфлікт у педагогічних колективах як вид критичних життєвих ситуацій вчителя та розрізняти чотири ключових поняття, які описують психологічний контекст виникнення конфліктів у педагогічних колективах. Це - *стрес, фрустрація, криза і конфлікт*. Зрозуміло, що життя завжди багатше будь-яких класифікацій, і тому побачити чітку межу між цими поняттями вдається не завжди.

Стрес - неспецифічна реакція організму на ситуацію, яка вимагає більшої чи меншої функціональної перебудови організму, відповідної адаптації. Природа стресових реакцій проявляється в тому, що життя без стресу неможливе, а "повна свобода від стресу, - як пише Г.Сельє, засновник Міжнародного інституту стресу в Монреалі, - означає смерть". Важливо мати на увазі, що будь - яка нова життєва ситуація викликає стрес, але далеко не кожна із них буває критичною.

Фрустрація визначається як стан, що викликається двома факторами: наявністю сильною мотивації досягнення мети (задоволення потреб) та перешкоди, яка утруднює досягнення мети. Перешкоди можуть бути різного характеру:

- фізичні, наприклад, позбавлення волі;
- біологічні -хвороба, старіння;
- психологічні - страх, недостатня інтелектуальність;
- соціокультурні - норми, правила, заборони та ін.

З точки зору порушень у сфері поведінки педагога, фрустрація може проявлятися на двох рівнях:

- як втрата вольового контролю (дезорганізація поведінки);
- як зниження ступеня обумовленості свідомості адекватною мотивацією (втрата терпіння і надії).

Але не будь-яка фрустрація призводить до конфлікту в колективі вчителів. Емоційне напруження, невдоволення, пов'язане з незадоволенням потреб, повинні перейти певну межу, за якою агресія виступає у формі спрямованої соціальної дії. Ця межа визначається станом суспільного страху, культурними нормами і діями навчально-виховного закладу, що стримують прояв агресивних дій. Якщо в педагогічному колективі спостерігається явище дезорганізації, знижується ефективність дії соціального інституту - навчального закладу, то людина легше переходить межу, що відділяє її від конфлікту.

Криза характеризує стан, що породжується проблемою, яка виникла перед вчителем, від якої він не може звільнитися і яку не може розв'язати в короткий час та звичним способом поведінки, наприклад, смерть близької людини, важка хвороба, зміна зовнішності, різка зміна соціального статусу і т.д.

Розрізняють два типи кризових ситуацій в залежності від того, яку можливість вони залишають для подальшої реалізації людиною життя.

Криза першого типу являє собою серйозне потрясіння, що зберігає певний шанс виходу на звичний рівень життя.

Ситуація другого типу - особиста криза - безповоротно перекреслює існуючі життєві цілі, плани, залишаючи як єдиний вихід із стану модифікацію особистості і її змісту життя.

Критичні ситуації, якщо порівнювати від найбільш лепих до складних форм (від стресу через фрустрацію і конфлікт до кризи), вимагає від людини різної внутрішньої роботи. Різні стресові реакції часто проявляються у вигляді крайньої активізації внутрішніх ресурсів особистості, що відстоєє свої попередні можливості в реалізації життєвих планів. Більш складні життєві ситуації можуть вимагати від людини перегляду рівня його життєвих цілей, потреб і вимог та одночасної реконструкції свого "Я".

Отже, конфлікт як вид критичних ситуацій є і одним із типових видів криз, і, одночасно, тісно пов'язаний з кожною із них. Конфлікти завжди пов'язані із стресом, і практично завжди при цьому проявляється фрустрованість, незадоволеність, стресовість і критичність особистості вчителя. Конфлікти є одночасно і причинами, і предметом, і наслідком (як позитивним, так і негативним) різних критичних ситуацій.

Психологи розглядають конфлікт в системі "вчитель - вчитель" як явище міжособистісних і групових відносин, як різновид психологічного напруження між педагогами, викликаного відкритим антагонізмом, ворожнечею. Будь - який конфлікт є прагненням здобути перемогу, створити ідею, здійснити вчинок.

Проаналізувавши основи складових педагогічного конфлікту ми дійшли висновку, що психологія конфлікту, як фундаментальна складова конфліктології і базова система психологічних знань про діагностику, профілактику і корекцію конфліктів, зацікавить насамперед педагогів як спеціалістів, що працюють у системі «людина-людина». Адже саме в цій системі суспільних відносин найважливіше місце посідає конструктивне спілкування, найпоширенішою хворобою якого є конфлікт.

Література:

1. Анцупов А. Я., Шипилов А. И. Конфликтология. / А.Я.Анцупов, А.И.Шипилов. - М., 1999. - 328с.
2. Гришина Н.В. Психология конфликта. / Н.В.Гришина. - СПб., 2000. - 486с.
3. Ішмуратов А.Т. Конфлікт і злагода. Основи когнітивної теорії конфліктів. / А.Т.Ішмуратов.-К, 1996. - 189с.
4. Кузин Ф.А. Культура делового общения. / Ф.А.Кузин. - М., 1997. - 382с.
5. Пов'якель Н.І. Психологічна експертиза конфліктів як напрям професійної діяльності практичного психолога // Психологія: 36. наук.пр. НДУ ім. М.П.Драгоманова. / Н.І. Пов'якель. - 1999. - Ви.1(4). - С.48 - 50.
6. Пірен М.І. Конфліктологія. / М.І. Пірен. - К., 2003. - 485с.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент Грейліх Ольга Олексіївна.

Юлія Мовчан
(Переяслав-Хмельницький)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ САМОСТАВЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ

Формування життєво активної, гуманістично спрямованої особистості зумовлене багатьма психолого-педагогічними та соціальними чинниками, серед яких вагоме місце посідає система ставлень людини до навколишнього світу взагалі, і до себе самої зокрема.

Нині в психології накопичена велика кількість даних про те, що особливості внутрішньої динаміки самоставлення як емоційно-ціннісного компоненту самосвідомості здійснюють важливий вплив майже на всі аспекти життєдіяльності людини, відіграють провідну роль у розвитку міжособистісних стосунків, у особливостях перебігу когнітивних та емоційних процесів (І.С.Кон, М.І.Лісіна, О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн, Н.І.Сарджвеладзе, П.Р.Чамата, І.І. Чеснокова).

Важливого значення у формуванні гармонійної особистості ціннісне самоставлення набуває в період дорослішання, оскільки саме на цьому етапі онтогенезу надзвичайно актуалізується визнання себе одинітками, орієнтація на норми референтної групи. Питання самоставлення набуває тут важливого значення, оскільки в процесі формування особистості підлітків наслідки негативних форм прояву даного феномена надзвичайно небезпечні і можуть позначитися не лише на успішності процесу їх соціалізації, а й на психічному здоров'ї взагалі.

Під поняттям *самоставлення* вчені розуміють специфічний вид емоційних переживань, які відображають власне ставлення особистості до того, про що вона довідується, що розуміє, відкриває відносно самої себе. Іншими словами, самоставлення є відносно стійким переживанням, яке пронизує самосприймання і "Я-образ" [6].

Як відносно стабільний процес, самоставлення особистості постійно знаходиться в процесі неперервного розвитку, утворюючись із численних переживань різноманітних емоційних станів, почуттів особистості щодо власного Я. З розвитком емоційного досвіду у суб'єкта складається узагальнене емоційно-ціннісне ставлення до себе. Змістова суть самосвідомості в цілому утворюється на основі емоційного досвіду, який складають емоційні стани, що були пережиті в різний час у зв'язку із роздумами про себе.

Становлення самосвідомості в період підлітковості визначає певне соціальне зростання по відношенню до визначення нової «внутрішньої позиції», в основі якої лежить прагнення бути відповідальним за себе, свої особистісні якості, свої погляди і здатність самостійно відстоювати власні переконання. Підліток сенситивний до свого духовного зростання, а тому він починає інтенсивно просуватися в розвитку всіх ланок самосвідомості. Самосвідомість у цьому віці вже включає в себе компоненти самосвідомості дорослої людини.

Важливого значення у формуванні гармонійної особистості підлітка набуває когнітивний компонент самосвідомості, так як в цей віковий період надзвичайно актуалізується визнання себе однолітками, орієнтація на норми референтної групи. Підліток намагається зрозуміти себе, свої можливості, встановити область схожості з іншими людьми та своєї неповторності. Спілкування, в першу чергу з ровесниками, є основою становлення диференційованого і адекватного уявлення про себе, тобто соціальні взаємостосунки надзвичайно важливі для розуміння себе і досягнення ідентичності.

Не менш важливим фоном функціонування і розвитку багатьох психічних утворень підлітків є емоційний або ціннісний аспект самосвідомості, тобто самоставлення. Базуючись на оцінках і ставленнях інших, даний аспект визначає успішність соціалізації, яка інтенсивно здійснюється саме в підлітковому віці. Питання самоставлення набуває тут важливого значення, оскільки в процесі формування особистості підлітка наслідки негативних форм прояву даного феномена надзвичайно небезпечні і можуть позначитися не лише на успішності процесу його соціалізації, а й на психічному здоров'ї взагалі.

Результати досліджень І.І.Чеснокової (1997), В.В.Століна (1998), спрямовані на вивчення вікової динаміки складових структури самоставлення, свідчать, що в підлітковому віці серед основних структурних елементів самоставлення (мається на увазі самоповага, аутосимпатія, самоінтерес та очікуване ставлення інших), найбільше виділяється аутосимпатія, яка базується на уявленні про себе як самоцінність, приязні чи неприязні до самого себе і відіграє важливу роль у формуванні базисної системи самоставлення. Самоповага має значення до тих пір, поки підліток не зазнає поразок, невдач, внаслідок яких знижується повага до себе [3].

Найбільш стабільним елементом у різні вікові періоди у складі більш конкретного рівня самоставлення, а саме рівня внутрішніх дій на адресу самого себе або готовності до таких дій, був виявлений самоінтерес. Це пояснює зацікавленість більшості людей своїм внутрішнім світом незалежно від віку [2].

На кінець підліткового віку настає важливий момент в особистісному розвитку підлітка, пов'язаний зі становленням диференційованої і обдуманого «Я-концепції» як системи внутрішньо узгоджених уявлень про себе, образів «Я» [5].

«Я-концепція» - це система уявлень про себе або установка власної особистості. У перехідний період це є динамічна психологічна величина, яка дуже залежна від глобальних суспільних відносин та змін безпосереднього соціального оточення зокрема.

Формування «Я-концепції» підлітка відрізняється від становлення «Я» та ідентичності [1].

Формування Я-образу – це результат рефлексії, самопізнання, а також виникнення образу «іншого», в якості якого частіше всього являється ровесник. Ідентифікація із ровесниками представляє собою певний етап формування образу-Я підлітка. В результаті досліджень виявлено, що спочатку у підлітка формується так званий Ми-образ, який слугує перед формуванням якісно нового образу-Я підлітка. Головною характеристикою, Ми-образу підлітка є його включення в групу ровесників.

Досліджуючи формування «Я-концепції» психологи прийшли до висновку, що протягом підліткового віку вона істотно змінюється, стає більш диференційованою і індивідуалізованою. Дякуючи рефлексії, підліток починає виявляти себе в різних ролях, які потребують різноманітних здібностей і якостей особистості, тому уявлення про себе стає все більш чітким і структурованим. При цьому підліток усвідомлює як загальне, що об'єднує його з ровесниками, так і ті індивідуальні якості, котрі відрізняють його від інших, створюють особливим і унікальним. Суттєво, що якості, на основі яких підліток оцінює себе, першопочатково чисто зовнішні, швидше поведінкові – оцінки, зовнішній вигляд, місце в колективі. Пізніше важливішим в структурі «Я-концепції» являються такі характеристики, як інтелект, почуття гумору, тривожність чи впевненість в собі, емоційність і тому подібне [3].

Поняття «Я» виражає цілісність особистості з її суб'єктивної внутрішньої сторони, тобто те, що відомо індивіду самому про себе, яким він вбачає, відчуває і представляє сам себе. Поняття «Я» включає наступні складові:

1. Уявлення про свою індивідуальність (ідентичність);
2. Конкретність інтересів, схильностей, ціннісних орієнтацій;
3. Певну самооцінку і самоповагу.

Проводячи аналіз, слід розглядати образ Я як здійснення множинності психічних модальностей. Тож існує дві основні модальності образу Я: позитивна (адекватна) і негативна (неадекватна). При цьому значущим і актуальним є позиція «реальне Я – ідеальне Я».

Важливе місце в характеристиці модальності образу Я набувають фактори формування його і зв'язок з соціальною поведінкою: соціально-рольове Я, ігрове Я, соціальне Я. Це різні форми масок суб'єкта, які він приміряє в залежності від ситуації взаємодії.

Отже, у підлітковому віці домінуючим новоутворенням є усвідомлення своєї дорослості і на її основі – самосвідомості, що реалізується через досягнення певного положення (статусу) в групі однолітків. Почуття дорослості виступає специфічним новоутворенням самосвідомості підлітка, спричиненого особливістю його особистості – «її структурним центром». Почуття дорослості виникає на основі розвитку особистісної рефлексії. Завдяки рефлексії підліток прагне осмислити і переосмислити власний життєвий досвід, проаналізувати значущість реального – «тут і тепер», заглянути в особисте майбутнє.

Важливим фоном функціонування і розвитку багатьох психічних утворень підлітків є емоційний або ціннісний аспект самосвідомості, тобто самоставлення. Базуючись на оцінках і ставленнях інших, даний аспект визначає успішність соціалізації, яка інтенсивно здійснюється саме в підлітковому віці. Питання самоставлення набуває тут важливого значення, оскільки в процесі формування особистості підлітка наслідки негативних форм прояву даного феномена надзвичайно небезпечні і можуть позначитися не лише на успішності процесу його соціалізації, а й на психічному здоров'ї взагалі.

Література:

1. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. - К.: Просвіта, 2001. - 416 с.
2. Оптимізація самоставлення особистості в умовах учбової діяльності // Практична психологія та соціальна робота. - 2000. - №8. - С. 19-23.
3. Столин В.В. Уровни и единицы самосознания // Психология самосознания: Хрестоматия / Под ред. Д.Я. Райгородского. - Самара: Бахрах - М, 2000. - С. 123-155.
4. Столин В.В. Самосознание личности. - М.: Изд-во МГУ, 1983. - 264с.
5. Татенко В.А., Максак И.Е. Пути формирования личности учащегося: (Психол.-пед. аспект). - К.: Вища школа, 1985. - 56 с.
6. Тодорів Л.Д. Рефлексивні складові самосвідомості та їх розвиток в умовах занять з елементами тренінгу. // Практична психологія та соціальна робота. - 2003. - №2. - С. 79-86.

Юлія Падалка
(Переяслав-Хмельницький)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ІМІДЖУ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

Бурхливі зміни, що відбуваються в житті сучасного суспільства, з особливою гостротою ставлять проблему адаптації соціальної поведінки особистості з метою досягнення соціального успіху. Прагнення людини викликати в оточуючих певне враження, щоб збільшити власні шанси досягти поставлених соціальних цілей, безумовно, є природним і універсальним. Слід вважати, що дане положення речей відбиває процес становлення неповторного особистісного початку в поведінці людини та її неминуче відчуження в комунікативних актах власної унікальності, оскільки дана унікальність являє собою специфічну форму людини в світі соціуму.

Сучасний стан української держави в цілому та освіти, зокрема, зумовлює необхідність постійного пошуку шляхів та засобів вдосконалення професійної підготовки вчителя.

Актуальність даного дослідження в першу чергу полягає в тому, що до сих пір не існує ні однієї загальної теорії іміджу. При цьому за останні роки виникла нагальна необхідність у теоретичній моделі для опису формування та функціонування індивідуального іміджу, викликана змінами у суспільному та економічному житті. Гострий інтерес до проблем іміджології в політиці, торгівлі, рекламній справі, в організації мас-медіа, в мистецтві, педагогіці, в практичному управлінні - ось далеко не повний перелік очевидних доказів того, що актуальність іміджології з кожним роком зростає. У незалежній Україні формується інформаційний простір, де роль іміджу для досягнення особистістю професійного успіху стає все більш помітною, іноді - незамінною.

В літературі, що стосується проблем іміджології, виразно відчувається диспропорція між традиційно виділеними рівнями гуманітарного знання: фундаментальними теоріями, теоріями середнього рівня і прикладними дослідженнями. Відсутність фундаментальних теорій в середині самої іміджології змусило нас звернутися до теоретико-методологічних ідей загальної та соціальної психології і перш за все до ідей, пов'язаних з теоріями соціального сприйняття.

Вивченням іміджу займалися відомі психологи, зокрема, О.О. Бодальов, А.А. Калюжний, А.Ю. Панасюк, Г.Г. Почепцов, Є.І. Фадеева, Н.Д. Хмель, Т.С. Яценко, Н.В. Чепелева та інші. Істотний внесок у розвиток вітчизняних поглядів на природу та механізми іміджу внесли А.А. Калюжний та Г.Г. Почепцов, які розглянули практичні основи формування іміджу педагога.

Процес реформування освіти передбачає посилення уваги до розвитку індивідуальності не тільки учня, але й педагога, заохочення їх творчих здібностей та неординарності. Але реалізація цього положення в достатній мірі є складною. Поясненням чого може бути як складність і суперечливість процесу реформування вітчизняної освіти в справжніх соціально-економічних умовах, так і недостатнє відображення процесу формування особистості та індивідуальності самого педагога.

Е. Фромм вважав, що тільки у виняткових випадках успіх переважним чином залежить від кваліфікації. Для досягнення успіху недостатньо мати високу кваліфікацію, треба чимось перевершувати інших, щоб опинитися конкурентоспроможним. Конкурентна особистість має явні переваги в порівнянні з іншими людьми. Вона в силах витримати суперництво, домагаючись успіху, закріпити успішність у свідомості інших людей і зробити власні дії певної нормою.

Духовне багатство особистості, емоційне наповнення проявляється через зовнішню поведінку, зовнішній вигляд. Щоб справити сприятливе враження, необхідно не тільки бажання, але і знання того, як виглядати певним чином у певний час.

Педагог і, особливо, педагог-керівник - це людина, яка завжди на виду, тому фізичний вигляд і зовнішній вигляд грають неабияку роль у формуванні його образу. Для нього необхідна єдність внутрішнього змісту, діяльності та зовнішнього вигляду.

Найважливішим у педагогічній діяльності є процес передачі і прийому інформації. Можливість усунення причин, за якими цей процес порушується, нерідко лежить в області іміджології. Нерозуміння повідомлення, тобто збій в процесі прийому інформації, виникає у випадку, якщо джерело інформації сприймається як «чужий», або неавторитетний. Причиною цьому може бути негативний імідж педагога.

Використання в одязі кольорів, які викликають у сприйманні негативні проєкції, суворе обличчя, агресивні жести, як показують спостереження, призводять до того, що педагог сприймається як «чужий», а отже і інформація, яку він повідомляє - шкідливою, непотрібною та ворожою.

Процес формування індивідуального іміджу педагога носить поетапний характер, спрямований на інтеріоризацію і екстеріоризацію зовнішніх (візуальний, аудіальний, ольфакторний образи) і внутрішніх (Я-концепція, цінності, установки, знання) якостей вчителя і гармонізацію взаємодії педагога і культурно-освітнього середовища. Все це необхідно для досягнення освітніх цілей в процесі реалізації комунікативної (призводить до утворення спільності), інформаційної (сприяє взаєморозумінню), когнітивної (що дозволяє адекватно оцінювати), емоційної (сприяє виникненню позитивних емоційних станів), конативної (орієнтує на співробітництво), креативної (приводить до сприятливих змін у поглядах, поведінці і якостях особистості учня) функцій іміджу.

Позитивний індивідуальний імідж педагога-керівника сприяє взаєморозумінню, викликає симпатію і довіру. За допомогою його можлива координація дій і психічних станів всіх учасників освітнього процесу, об'єднання їх в спільність.

Позитивний індивідуальний імідж педагога - це гармонійна сукупність зовнішніх і внутрішніх, особистісних, індивідуальних та професійних якостей учителя, покликаних продемонструвати його бажання, готовність і здатність до суб'єкт-суб'єктного спілкування з учасниками освітнього процесу.

У дослідженнях В.Н. Черепанової для визначення місця іміджу в професійно значущих якостях педагога викладачам та учням пропонували список із понад 50 якостей і попросили виділити з їх числа 10, які вони вважають найнеобхіднішими для сучасного педагога. В результаті діти поставили сучасний імідж на друге місце, педагоги - на восьме.

Е. Російська зазначає: ". Дорослі, педагоги і батьки часто втрачають авторитет не тому, що їм нічого сказати, а тому, що їх не цікаво слухати. Якщо нас сьогодні запитують про те, який предмет був найулюбленішим у школі - то, у відповідь буде одна схожість: цей предмет став улюбленим тому, що подобався викладач".

Система професійного та післядипломної освіти педагогів приділяє достатньо уваги підвищенню кваліфікації вчителя. Але формування педагога, як гармонійно розвиненої суб'єкта, у якого якості розуму вдало поєднуються з фізичною розвиненістю, зовнішньою привабливістю, хорошими манерами, адекватною самооцінкою, розвиненою Я-концепцією, часто залишається поза полем діяльності освітніх установ.

Метою педагогічної діяльності є виховання гармонійної особистості. Завдання дуже складне, і її виконання під силу тільки особистості неабиякої і, звичайно, гармонійно розвиненою.

Епоха Відродження висунула ідеал гармонійно розвиненої людини. Основи гармонії естетика Відродження бачила в ідеальній пластичній організації людського тіла, у взаємопроникненні зовнішнього і внутрішнього, в узгодженості частин її цілого.

Визначаючи, яким повинен бути імідж педагога, здатного реалізувати завдання розвитку гармонійної особистості, відзначимо, що це має бути людина гідна, де її гуманістичність проявляється в вчинках, речах, професійній діяльності. Його внутрішній зміст має відповідати зовнішньому, і навпаки.

При вивченні іміджу вчителя ми з'ясували, що його основними елементами є професійна компетентність, педагогічна ерудиція, імпровізація та педагогічне спілкування.

Сучасні погляди щодо іміджу спираються на його основні складові: а це в першу чергу зовнішній вигляд; використання вербальних і невербальних засобів спілкування і внутрішня відповідність образу професії – внутрішнє «Я».

Література:

1. Калюжний А.А. Психология формирования имиджа учителя. / А.А.Калюжний. - Киев.: 2004. - 228с.
2. Панасюк А.Ю. Вам нужен имиджмейкер? Или о том как создать свой имидж./ А.Ю.Панасюк. - М., 2000. - 302с.
3. Фадеева Е.И. Тайны имиджа: научно-метод., пособ./ Е.И.Фадеева. - М., 2002. - 416с.
4. Хмель Н.Д. Теоретические Основы профессиональной подготовки учителя/ Н.Д.Хмель. - Алматы, 1998. - 328с.

5. Черепанова В.Н. Формирование индивидуального имиджа педагога как средство реализации гуманистической концепции образования/ В.Н.Черепанова. - Тюмень: ТГУ, 1998- 180 с.
6. Яценко Т.С. Активная социально-психологическая подготовка учителя к общению с учащимися/ Т.С.Яценко. - К.: Освіта, 1993. - 290 с.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент Грейліх Ольга Олексіївна

Олена Шмерко
(Хмельницький)

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖІВ ТОРГОВО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

У професійній підготовці спеціалістів торгово-економічного профілю є необхідність виділяти насамперед професійну компетентність як особливий вид компетентності, який передбачає стійку здатність фахівця виконувати передбачені кваліфікаційною характеристикою види діяльності. Ця компетентність включає: глибоке розуміння сутності виконуваних завдань і вирішуваних проблем; знання досвіду, накопиченого в кожній конкретній галузі економіки; активне оволодіння найкращими досягненнями цієї галузі; вміння обирати засоби й способи дії, адекватні конкретним обставинам місця та часу; почуття відповідальності за досягнуті результати; здатність учитися на помилках і вносити корективи в процес досягнення цілей.

Метою написання даної статті є аналіз структури та змісту професійної компетентності, а також наукових поглядів щодо цієї проблеми.

На основі аналізу наукових джерел визначено, що рівень професійної компетентності визначається здатністю особистості реалізуватися як успішний та ефективний фахівець. Поняття компетентності є ширшим, ніж знання чи вміння, і передбачає здатність фахівця використовувати в конкретній ситуації набуті знання, вміння, навчальний та життєвий досвід, володіння ним методами пошуку необхідної інформації, вмінням її аналізувати, бачити проблеми і шляхи їх розв'язання, самоефективність, а також розуміння необхідності навчатися протягом усього життя. Таким чином, успішне виконання фахівцями своїх функціональних обов'язків передбачає наявність у них сукупності спеціальних знань та певних професійно значущих якостей особистості. Ці складові професійної компетентності взаємопов'язані.

Професійна компетентність торкається всіх сфер особистості: мотиваційної, когнітивної, самосвідомості, і знаходить своє вираження в професійній діяльності.

Зупинимося детальніше на аналізі сфер особистості, які є важливими для формування професійної компетентності.

Мотиваційна сфера особистості - це інтегральна якість, що характеризується сукупністю соціальних установок, ціннісних орієнтацій, які становлять основу мотивів, тобто все те, що включає в себе поняття спрямованості особистості.

У наукових дослідженнях широко використовується розроблене психологами поняття "спрямованість". Л. І. Новікова зазначений феномен розглядає в якості "інтегративної риси" [8]. Богословський В. В. під спрямованістю розуміє вибіркове ставлення людини до дійсності [9], С. Л. Рубінштейн - динамічні тенденції, які як стійкі мотиви визначають людську діяльність, самі у свою чергу визначаючись її цілями і завданнями.[10]

У вивченні нами літературі професійна спрямованість розуміється по-різному:

- взаємодія інтересу до професії, відповідальності за обрану професію перед суспільством, цілеспрямованість в оволодінні професійною майстерністю;

- інтерес до професії та схильність займатися нею;

- схильність до професійної діяльності на основі домінуючих суспільних, пізнавальних інтересів, вищих соціальних потреб, самовираження;

- каркас, навколо якого компонуються основні властивості особистості професіонала.

Спрямованість утворює той стрижень, на якому базуються основні властивості особистості. Практично дуже складно відрізнити власне професійне від інших різноманітних властивостей особистості, що впливають на успіх у професійній діяльності.

Зміст професійної спрямованості особистості, основу її структури, становлять потреби, інтереси і схильності, ціннісні орієнтації, уявлення про свої соціальні ролі, що визначають мотиви діяльності особистості в професійній сфері[2].

Питання професійної спрямованості підприємців і зміст їх складових розглядалися в дослідженнях Л.Ф. Лисенкової, А.В.Батаршева, Г.Дж. Болта, І. Н. Бергера, А. Н.Кузьміна, А.Хоскінса й інших[1]

Важливе значення для професійної діяльності та розвитку професійної компетентності є знання основ мотиваційної сфери людини. Процес мотиваційної діяльності і поведінки визначається конкретним станом соціального середовища, соціальних норм, положенням особистості і групи в суспільстві, системою потреб, інтересів, переваг. Концепції мотивації стали розроблятися, починаючи з 30-х років XX століття. Однією з перших можна назвати концепцію К. Левина. Слідом за нею були опубліковані роботи з питань мотивації людської діяльності і поведінки представниками гуманістичної психології (А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс й ін.). В останні десятиліття вони були доповнені мотиваційними концепціями Д. Хекхаузена, Келли, Дж. Роттера. Серед вітчизняних вчених, які внесли певний внесок у розробку теорії мотивації, можна відмітити Н. А. Бернштейна, П. К. Анохіна, А. Н. Леонтьєва й інші українські вчені[2].

Основними складовими мотиваційної сфери являються потреби, мотиви, мета діяльності. М. Х. Мескон визначає мотивацію як процес стимулювання самого себе і інших на діяльність, спрямовану на досягнення індивідуальних і загальних цілей організації. Прийоми і способи стимулювання в торгово-економічній діяльності досить різноманітні.

Інтенсивність торгово-економічної діяльності, згідно Г. Дж. Болту, визначається чотирма факторами: здібностями, знаннями, позицією індивіда і очікуваннями. [4] Серед здібностей на перше місце висувається вміння ладити з людьми, рівень кмітливості і технічна компетенція. Знання ж здобуваються в процесі навчання і у практичній діяльності торгово-економічного працівника. Позиція являє собою ставлення торгово-економічного працівника до тієї або іншої сторони предмета, послуги, діяльності, професії, підприємства (фірми), особистості учасника торговельного процесу. Позиція може бути позитивна, нейтральна, негативна. Так, позитивна позиція торгово-економічного працівника в більшості випадків передається клієнтові (покупцеві), після чого останній здобуває впевненість у продукції і послугах підприємства (фірми).

Отже, необхідно формувати в майбутнього фахівця ті якості, які допоможуть йому навчатися, застосовувати знання в практичній діяльності та одночасно постійно змінюватися.

У професійній підготовці спеціалістів торгово-економічного профілю є необхідність виділяти наступні знання і вміння :

- стійка здатність фахівця виконувати передбачені кваліфікаційною характеристикою види діяльності;

- глибоке розуміння сутності виконуваних завдань і вирішуваних проблем;

- знання досвіду, накопиченого в кожній конкретній галузі економіки; активне оволодіння найкращими досягненнями цієї галузі;

- вміння обирати засоби й способи дії, адекватні конкретним обставинам місця та часу;

- почуття відповідальності за досягнуті результати;

- здатність учитися на помилках і вносити корективи в процес досягнення цілей.

Важливим для професійної компетентності сферою особистості, роль якої явно недооцінювалася донедавна в психологічних дослідженнях, є самосвідомість особистості, оцінка людиною своїх знань, поведінки, морального вигляду, інтересів,

ідеалів, мотивів поведінки, оцінка людиною своїх почуттів і думок.

В.Н.Козієв визначає професійну самосвідомість як складний особистісний механізм, що відіграє активну роль у професійній діяльності, за допомогою якого можливий активний саморозвиток, свідоме формування в собі професійно значущих якостей особистості, професійної компетентності та майстерності [7].

Найважливішим структурним компонентом самосвідомості особистості є самооцінка, сутність якої полягає в усвідомленні себе, та у певному ставленні до самого себе. Самооцінка - одна з найбільш вивчених сторін самосвідомості. Самооцінку можна розглядати як "ядро" самосвідомості, фундаментальну властивість особистості, яка відіграє провідну роль у структурі її мотиваційної сфери, у регуляції людиною своєї поведінки та діяльності, у формуванні таких якостей особистості, як самокритичність, впевненість в собі, у рівні домагань. Формування адекватної самооцінки студентів є важливим етапом розвитку професійної компетентності майбутнього фахівця.

Чинником, що визначає ефективність формування професійної компетентності майбутніх економістів, є рівень самооцінки. Самооцінка є центральним компонентом особистості, суттєво впливає на ставлення індивіда до себе та інших і виступає одним із важливих регуляторів її поведінки.

Самооцінка вказує на рівень психологічного розвитку студентів та адекватного визначення ними своїх особистісних якостей і тісно пов'язана з самоефективністю – вмінням студента усвідомлювати власні здібності для формування такої поведінки, яка відповідає певній задачі або ситуації[4].

Таким чином, ми охарактеризували основні структурні компоненти професійної компетентності на світоглядному та практичному рівнях. Але, необхідно відзначити, що розглянуті нами компоненти найтіснішим чином взаємопов'язані між собою, і виділити їх можна лише для дослідницьких цілей. Вказані сфери є наскрізними і формуються на всіх етапах професійного розвитку особистості в активній діяльності.

Досліджуючи складові професійної компетентності на теоретичному рівні, варто сказати про систему загальнонаукових і професійних знань. Перелік предметів, що викладаються в коледжі, кількість годин, необхідних для їхнього вивчення, визначені в державному освітньому стандарті. Він включає чотири блоки: загальні гуманітарні і соціально-економічні дисципліни, математичні і загальноосвітні дисципліни, загальнопрофесійні та спеціальні навчальні дисципліни.

Практично всі студенти вважають найважливішими навчальні дисципліни з блоку спеціальних дисциплін. Це свідчить про практичну спрямованість їхньої навчальної діяльності, прагненні одержати максимум знань, умінь, навичок, необхідних у професійній діяльності.

Це, безсумнівно, важливо, але призводить до нерозуміння, недооцінки значущості блоку загальних гуманітарних дисциплін, їхньої ролі в становленні світогляду, розширенні кругозору, формуванні свідомості і самосвідомості як найважливіших складових професійної компетентності.

Творчий початок у вирішенні професійних розумових завдань визначається також досвідом, що розширює межі теоретичних знань, поглиблюючи їх. Досвід сприяє більш правильному вирішенню розумових завдань - виявленню таких шляхів їхнього розв'язання, які дають можливість із мінімальними затратами досягти наміченої мети. Досвід практичної діяльності дозволяє в багатьох випадках згорнути функцію аналізу, відмовитися від аналізу всіх прийомів вирішення конкретного завдання, обравши найбільш оптимальну в даних умовах схему.

Творчість попереджає появу професійної деформації внаслідок використання звичних (що перетворилися у відстале) схем. У будь-якій галузі професійної діяльності можна виявити природньо складний стереотип дій у подібних ситуаціях. Він на певному етапі дає позитивний ефект, оскільки дозволяє швидко вирішувати поставлені завдання.

Застосування ж будь-якої схеми до вирішення того або іншого завдання можливо тільки на початковому етапі або у випадках, коли схема розрахована тільки на задані умови. Однак нерідко схематизм у мисленні, домінує над творчістю і приносить негативні результати, тому що обмежує мислення, і як наслідок діяльність. У психологічному відношенні професійна деформація створює почуття впевненості і непогрішності у своїх знаннях і оцінках, обмежуючи функцію аналізу та пошуку в розумових операціях.

Професійну деформацію варто переборювати шляхом систематичного вдосконалення своєї діяльності, підвищення теоретичного рівня, взаємного обміну досвідом. Самоконтроль, самокритичність, прагнення до творчого вирішення професійних завдань - важливі передумови усунення професійної деформації.

Отже, проаналізувавши зміст професійної компетентності студентів торгово-економічного профілю, можна зробити висновок про те, що тільки єдність професійних знань, умінь, навичок, професійно важливих якостей і властивостей особистості, обумовлених відповідною мотивацією, системою потреб, адекватною самооцінкою, професійною самосвідомістю в цілому дозволяють забезпечити успіх у професійній діяльності.

Виходячи з цього, ми представляємо професійну компетентність студентів торгово-економічного профілю як явище багатовимірне і визначаємо її як сукупність чотирьох складових: потребо-мотиваційної, когнітивної, операційно-діяльнісної і функціонально-творчої. Аналіз структури та особливостей професійної компетентності студентів торгово – економічних спеціальностей дозволив виділити чотири рівні розвитку останньої. Світоглядний передбачає наявність стійких мотивів необхідності формування професійної компетентності особистості, практичний (операційний) рівень передбачає наявність професійно важливих якостей особистості; теоретичний (когнітивний) - сукупність професійних знань та умінь, що здобувають під час професійного навчання і практичної діяльності. Творчий рівень свідчить про ріст професійної майстерності, вміння орієнтуватися в нестандартних ситуаціях.

На формування і розвиток професійної компетентності впливають такі фактори як індивідуальні психофізіологічні особливості особистості (вроджені особливості нервової системи, анатомічні особливості будови організму й т.п.), соціальне середовище (система соціально-економічних відносин, освітнє середовище навчального закладу, референтні групи), власна активність особистості (самоосвіта, самовиховання, саморозвиток). Професійна компетентність торкається таких сфер особистості: мотиваційної, когнітивної, самосвідомості.

Формування професійної компетентності повинно здійснюватися з урахуванням впливу на рівень професійної підготовки спеціалістів економіки перехідного періоду. Сучасний спеціаліст повинен бути компетентним в таких питаннях як організація справи, функціонування форм капіталу, володіння високим ступенем мотивації досягнення компетентних переваг у конкурентній боротьбі, психологічного стійкості тощо. Зрозуміло, що це вимагає уважного вивчення можливостей запровадження цих елементів в систему професійної підготовки.

Будучи складовою частиною соціуму, як цілісної системи, освітнє середовище навчального закладу є найважливішим чинником формування професійної компетентності фахівця торгово-економічного профілю, у якому відбувається вироблення системи професійної спрямованості, світогляду, професійних знань, умінь, навичок, творчого ставлення до обраної діяльності.

Таким чином, професійна компетентність сучасного спеціаліста торгово-економічного профілю є складним багатокомпонентним поняттям. Всі компоненти професійної компетентності знаходяться у взаємозв'язку один з одним і взаємодоповнюють один одного.

Аналіз змісту професійної компетентності дозволив визначити її роль і місце в структурі професійної компетентності студента торгово-економічного профілю. Професійна компетентність охоплює всі структурні ланки, особливості й рівень розвитку яких визначають ступінь оволодіння професією, професійну компетентність фахівця, і в залишковому підсумку його професійна

Література:

1. Васильченко, Л. В. Управлінська культура і компетентність керівника / Л. В. Васильченко. – Х. : Основа, 2007. – 170 с.
2. Лепіхова Л. Соціально-психологічна компетентність у психологічній взаємодії. //Вища освіта України. – 2004. - №3.
3. Гура, О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу : теоретико-методологічний аспект / О. І. Гура. – Запоріжжя : ГУ "ЗІДМУ", 2006. – 331 с.

- 4 Гончарова-Горяньська М. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів. //Рідна школа. – 2004. - №7-8.
- 5 Рачева С.С. Развитие социальной компетентности студентов на основе проектного обучения в ВУЗе. – Дис.... канд. пед. наук. – Спб., 2003. – 191с.
- 6 Шабатура Л.Н. Становление социальной компетентности личности в процессе гуманизации профессионального образования. – Дис.... канд. философ. наук. – Омск, 1996. – 167с.
- 7 Козиев В.Н. Психологічний аналіз професіонального самопізнання вчителя. – Дис. канд. психол. наук. – Л, 1980. – 194с.
- 8 НовиковаЛ.І. Школа і середовище.-М;1985.-79с.
- 9 Богословского В.В. Загальна психологія.-М.:1973.-383с.
- 10 Рубінштейн С.Л. Основи загальної психології. –С-Пб.,1998.-688с.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент Боровик Л.В.

СЕКЦІЯ: СОЦІОЛОГІЯ

Ярослав Сніховський
(Житомир)

СОЦІОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ МІЖЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

Проблема толерантності вивчалася у наукових дослідженнях з психології, філософії, педагогіки, соціології. Все ж на сьогодні вона потребує подальшого детального вивчення в контексті формування позитивних міжетнічних стосунків серед української молоді. Проблема міжнаціональної толерантності (МТ) знаходиться у центрі уваги філософів, соціологів, психологів, педагогів.

В сучасній теорії наукового знання вже сформувалися передумови та накопичено певний досвід осмислення суті феномена "толерантність" і його особливого значення для молоді. Варто зазначити праці О.В. Швачко, де описується феномен толерантності як соціальної цінності та системи стосунків учнівської молоді, Ю.А. Іщенко, котрий досліджує толерантність з історико-філософських позицій, В.В. Присакара, котрий досліджує рівень МТ сучасної молоді. Загрози та форми трансформації толерантності в нетерпимість у контексті національної ідентичності розглядає Є. Більченко, причини та форми поширення міжетнічної нетерпимості в молодіжному середовищі досліджує І. Жданова. І все ж, зазначений перелік наукових джерел із цього питання, вивчення практики формування МТ свідчить про те, що багато питань, зокрема щодо підліткового середовища, залишаються недостатньо вивченими. Визначаючи значення і роль зазначених дослідників у розробці окремих аспектів МТ, варто зазначити, що у вітчизняній соціології дана проблема вимагає подальшого вивчення, потрібні подальші дослідження стану та основних тенденцій розвитку цього важливого соціального явища.

Отже, актуальність дослідження обумовлена об'єктивними потребами суспільства в морально та педагогічно грамотній молоді, котра готова до міжнаціонального спілкування, має свою власну громадську думку, а також важливістю формування МТ як важливої передумови виховання підлітків у багатокультурному соціумі. Метою дослідження є виявлення ступеню вираженості МТ в учнів Житомирського обласного педагогічного ліцею, для чого було розроблено програму пілотажного соціологічного дослідження, і проведено соціопитування «Типи етнічної ідентичності» серед учнів ліцею.

У нашому випадку генеральною сукупністю є вся кількість учнів 9-11 класів шкіл міста Житомира і Житомирської області. Вибірковою сукупністю є 200 учнів 9-11 класів (I-III курсів) різних профілей навчання Житомирського обласного педагогічного ліцею, які проживають як у місті Житомирі, так і в населених пунктах Житомирської області. Усього на I-III курсах навчається 484 учня, з них із населених пунктів Житомирської області – 373 учня (23 райони Житомирської області), з міста Житомира – 111 учнів.

В цій роботі, яка є першою спробою виявлення ступеню вираженості етнічної толерантності (ЕТ) та етнічної самосвідомості учнів ліцею, вважаємо доцільним застосувати пілотне (тобто розвідувальне чи зондажне) дослідження. Як зазначається у науковій літературі, воно охоплює невеликі обстежувані сукупності і ґрунтується на стислому за обсягом інструментарію, уточненні та коригуванні гіпотез і завдань, інструментарію, визначення межі сукупності обстежень і з'ясування можливих труднощів, які слід очікувати в ході дослідження. Ми використовуємо його у роботі з метою попередньої апробації методики та інструментарію дослідження, адже питання МТ серед учнів старших класів Житомирської області є маловивченим. Як зазначають вчені з галузі соціології, у цілому цей вид дослідження «виконує допоміжні завдання і служить постачальником оперативних даних, адже пілотажне дослідження проводиться частіше за все на малій вибірці» [1, с. 14].

Опитування «Типи етнічної ідентичності (ЕІ)», розроблене вченими Г.У. Солдатовою, С.В. Рижовою [2], дозволяє діагностувати етнічну самосвідомість. В його основу було покладено вітчизняний і зарубіжний досвід у цій галузі. Одним із показників трансформації ЕТ є зростання етнічної нетерпимості (інтолерантності). Типи ідентичності з різною якістю і ступенем вираженості ЕТ виділені на основі широкого діапазону шкали етноцентризму, починаючи від "заперечення" ідентичності, коли фіксується негативізм і нетерпимість по відношенню до власної етнічної групи (ЕГ), і закінчуючи національним фанатизмом – апофеозом нетерпимості та вищим ступенем негативізму по відношенню до інших ЕГ.

Анкета містить шість шкал, які відповідають наступним типам ЕІ:

1. **Етніонігілізм** – є однією з форм гіпоідентичності, що представляє собою відхід від власної ЕГ і пошуки стійких соціально-психологічних ніш не за етнічною ознакою.

2. **Етнічна індиферентність** – розмивання ЕІ, виражене в невизначеності етнічної приналежності, неактуальність етнічності.

3. **Норма (позитивна ЕІ)** – поєднання позитивного ставлення до власного народу з позитивним ставленням до інших народів. У поліетнічному суспільстві позитивна ЕІ має характер норми і властива переважній більшості. Вона задає такий оптимальний баланс толерантності по відношенню до власної та інших етнічних груп, що дозволяє розглядати її, з одного боку, як умову самостійності і стабільного існування етнічної групи, з іншого – як умову мирної міжкультурної взаємодії в поліетнічному світі.

Посилення деструктивності в міжетнічних відносинах обумовлено трансформаціями етнічної самосвідомості за типом гіперідентичності, яка відповідає в опитувальнику трьом шкалам:

4. **Етногеоїзм** – даний тип ЕІ може виражатися в безпечній формі на вербальному рівні як результат сприйняття через призму концепту "мій народ", але може припускати, наприклад, напруженість і роздратування у спілкуванні з представниками інших етнічних груп або визнання за своїм народом права вирішувати проблеми за "чужий" рахунок.

5. **Етноізоляціонізм** – переконаність у перевазі свого народу, визнання необхідності "очищення" національної культури, негативне ставлення до міжетнічних шлюбних союзів, ксенофобія.

6. **Етнофанатизм** – готовність йти на будь-які дії в ім'я так чи інакше зрозумілих етнічних інтересів, аж до етнічних "чисток", відмови іншим народам у праві користування ресурсами і соціальними привілеями, визнання пріоритету етнічних прав народу над правами людини, виправдання будь-яких жертв в боротьбі за добробут свого народу.

Етногеоїзм, етноізоляціонізм і етнофанатизм представляють собою ступені гіперболізації ЕІ, що означає появу дискримінаційних форм міжетнічних відносин. У міжетнічній взаємодії гіперідентичність проявляється у різних формах етнічної нетерпимості: від роздратування, що виникає як реакція на присутність членів інших ЕГ, до відстоювання політики обмеження їх прав і можливостей, агресивних і насильницьких дій проти іншої ЕГ і навіть геноциду. В результаті серії експертних оцінок і пілотних досліджень були відібрані 30 суджень-індикаторів, що інтерпретують кінець фрази: "Я – людина, яка ...". Індикатори від «згоден» до «не згоден» відображають ставлення до власної та інших ЕГ в різних ситуаціях міжетнічної взаємодії.

На основі аналізу анкет можна зробити наступні висновки:

Було опитано 200 учнів I-III курсів Житомирського обласного педагогічного ліцею – 138 дівчат і 62 хлопця. Їх вік коливається від 14 до 18 років, з яких 182 учня (91%) вважають себе українцями, 8 учнів (4%) – поляками, 4 учня (2%) – росіянами, 6 учнів (3%) – представниками інших національностей (білорусами, євреями, молдаванами, німцями).

Стосовно визначених в учнів типів ЕІ з різною якістю і ступенем вираженості ЕТ, можемо констатувати, що з усіх опитаних у 158 учнів домінуючим є позитивний тип етнічної ідентичності (кількість балів коливається від 12 до 20). Інші типи домінуючої ЕІ розподілилися наступним чином: етніонігілізм 8 учнів (від 12 до 15 балів), етнічна індиферентність – 7 учнів (від 11 до 15 балів), етногеоїзм – 3 учня (від 13 до 18 балів), етноізоляціонізм – 3 учні (12, 13 і 16 балів), етнофанатизм – 10 учнів (від 15 до 19 балів). Додамо також, що у 11 учнів не було якогось єдиного домінуючого типу ЕІ, кількість набраних балів співпадала у двох або трьох типах.

З-поміж інших питань соціологи вивчають ступінь включеності людей різних національностей у свою культуру, її значущість для них, байдужість до неї або акцентуація на ній у тих або інших групах [3, с.7]. І хоча конфлікти на ґрунті національної неприязні привертають увагу правоохоронних органів, саме соціологи вивчають, чому відбуваються такі конфлікти, що є причиною

міжетнічної напруженості.

В Україні в 1990-ті роки розпочато і продовжується понині соціологічний моніторинг МТ. Результати цих досліджень виявляють закономірності прояву феномена толерантності в пострадянському соціальному просторі, розкривають причини міжгрупової нетолерантності, серед яких важливе місце займає фактор національної ідентичності.

Рівень МТ оцінюється у декількох вимірах, зокрема: психологічному – готовність до зближення або, навпаки, до несприйняття людей іншої національності, і політичному – як дія або здійснювана через закон і традицію суспільна норма. Обидва виміри є сутнісною складовою феномену толерантності, високий рівень якої становить цінність і соціальну норму громадянського суспільства, забезпечує суспільно-політичну стійкість та гармонію міжетнічних взаємовідносин.

Україна є поліетнічною державою. Представники національних меншин складають 22,2 % загальної кількості населення України. Етнічна структура українського соціуму диктує нагальну потребу у виваженій етнонаціональній політиці, в якій особливе місце належить утвердженню толерантності [4].

Про зниження рівня толерантності в українському суспільстві свідчать дані інших соціологічних опитувань. Зокрема моніторинг Інституту соціології НАНУ „Українське суспільство” унаочнює динаміку національної дистанційованості населення України (шкала Богардуса) за останні 10 років.

За даними дослідження Київського міжнародного інституту соціології, рівень ксенофобії в українському суспільстві має сталу тенденцію до зростання. Як свідчать наведені соціологічні дані, в українському суспільстві, зважаючи на фактичну наявність конфліктів на етнічному ґрунті, рівень толерантності (психологічний вимір) постійно знижується. В українському суспільстві продовжує зростати рівень психологічної відокремленості, національної ізоляції певних етнокультурних груп, збільшується рівень ксенофобії, через інформаційні ресурси тиражуються етнічні стереотипи.

Зниження рівня толерантності негативно впливає на міжнародний імідж України як європейської правової демократичної держави. Може створюватися загроза мирному співіснуванню етнічних груп та національних меншин, що перешкоджатиме національній консолідації та єдності країни, становленню громадянського суспільства та розвитку української політичної нації. Отже, зрозумілою є потреба тактичних рішень і дій, які сприяли б розвитку і зміцненню МТ, а також вироблення стратегічних підходів до міжнаціональних і міжрелігійних відносин.

Література:

1. Паніна Н.В. Технологія соціологічного дослідження: курс лекцій. / Н.В. Паніна. – К.: Наукова думка, 1996. – 232 с.
2. Солдатова Г.У. Практическая психология толерантности. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tolz.ru/library/?de=0&id=425>
3. Социология межнациональной толерантности / Отв. ред. Л.М. Дробизева. – М.: Изд-во Инс-та социологии РАН, 2003. – 222 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.isras.ru/files/File/publ/tolerantnost.pdf>
4. Рекомендації парламентських слухань від 11 січня 2012 року на тему: “Етнонаціональна політика України: здобутки та перспективи”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kompravlud.rada.gov.ua/kompravlud/control/uk/publish/article?art_id=46827&cat_id=45376

Науковий керівник: кандидат історичних наук, Махорін Геннадій Леонідович

СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Светлана Бурук, Роман Филоненко
(Славутич)

СОЗДАНИЕ ЭЛЕКТРОННОЙ 3D КАРТЫ-СПРАВОЧНИКА ГОРОДА СЛАВУТИЧА

В процессе развития современного общества при переходе его от индустриального к информационному возникает необходимость применения современных инновационных способов решения различных задач в экономике, науке, медицине, строительстве, машиностроении и других отраслях.

Среди инновационных способов решения таких задач является применение так называемых 3D-технологий. Из курса школьной математики и геометрии мы знаем, что любой объект имеет три вектора измерений: длина, ширина, высота. Использование всех этих трех информационных данных является базовым для представления максимальной информации об объекте. В результате использования новых технологий у нас улучшается способность визуально воспринимать объект органами чувств. Способность наших органов чувств воспринимать объект в трех измерениях называется глубиной восприятия.

Одним из инновационных решений в области информационных технологий является применение трехмерного моделирования различных объектов.

Сегодня архитекторы, конструкторы, дизайнеры, медики, геологи и люди из многих других сфер человеческой деятельности стремятся использовать в своей работе и жизни технологии 3D. И это не только дань моде, в этом вопросе решающим фактором становится не только уменьшение финансовых, временных и трудовых затрат, но и сохранение жизни и здоровья людей. 3D-технологии постоянно развиваются, совершенствуются, адаптируются к новым реалиям жизни и нашим требованиям и желаниям.

В качестве примера использования 3D-технологий в медицине. С помощью их применения не проходит ни одна современная диагностика сердечно-сосудистых заболеваний, например коронарография сердца позволяет диагностировать болезнь и в последствии проводить уникальнейшие операции с минимальным риском для пациентов. Такого рода технологии широко используются во всех развитых странах ЕС, США, России, Японии. В Украине, с мая этого прошлого года, для проведения медицинских операций в Украинском национальном институте хирургии и трансплантологии используются уникальные 3D-технологии (разработка компании VIKING). С ее помощью на тот момент было проведено 25 сложнейших операций. Использование такого рода технологий в современной медицине имеет тенденцию к бурному росту, и уже распространяется практически на все разделы медицины от хирургии до стоматологии.

Общеизвестно использование 3D-технологий в архитектуре и строительстве, в машиностроении (например, всем известный автобус «Богдан» создан с использованием данной технологии), кинематографии (вспомним например «Аватар») и многое другое.

Основная задача заключалась в том, чтобы новые технологии применялись к реальной жизни. В качестве примера из жизни приведем использование 3D-технологии для съемок матчей. 8 мая 2011 г. в Гетеборге (Швеция) впервые прямая трансляция финала Лиги чемпионов УЕФА в формате 3D проходила с использованием больших светодиодных экранов. Проект состоялся благодаря совместным усилиям инициатора проекта компании VIASAT, которая обеспечила 3D трансляцию, и компаний VIDEOFORCE и ECTA, которые обеспечили просмотр трансляции на светодиодном 3D экране.

Это не первый раз, когда матч транслируется на большом экране в формате 3D. Однако если раньше использовалась проекционная технология, то в этом году организаторы, желая подчеркнуть имидж инновационной компании, в качестве средства визуализации выбрали светодиодный 3D экран. Это новая технология, позволяющая добиться более «живого» изображения, большей яркости и может быть использована в освещенных помещениях и на открытых площадках. На европейском рынке ECTA является пионером в реализации 3D решений на базе светодиодных экранов.

Необходимо добавить, что на сегодняшний день технология светодиодной 3D визуализации – это новый тренд, который очень быстро становится популярным в сфере проведения массовых мероприятий, шоу, автошоу, презентаций.

С целью соответствия реальным потребностям общества, максимальной информатизации, был создан наш проект.

Задачами нашего проекта являются:

– предоставление достоверной оперативной информации в графическом, электронном виде о городских объектах, объектах городской инфраструктуры, общественных муниципальных организаций и подразделений в городе Славутиче, а именно о:

- местонахождении;
- названии;
- назначении;
- качественных и количественных характеристиках;

– организация возможности доступа к данной информации широкому кругу пользователей городской информационной сети (ГИС) и Интернет;

– своевременное обновление информации и обмен данными с пользователями в реальном режиме времени.

Реализация данного проекта проходила в 3 этапа.

Этап 1 – создание электронной карты в формате 3D с помощью системы автоматизированного проектирования AutoCAD компании Autodesk.

Для данной цели создается электронная карта города Славутича в масштабе один к одному со всеми зданиями, дорогами и общественными элементами инфраструктуры. Используются существующие геодезические, архитектурные и строительные исходные данные из строительных проектов, находящихся в городском архиве.

В итоге получаем исходную карту города в 3-х мерном виде.

Этап 2 – получение необходимых координатных данных о графических объектах.

Для возможности дальнейшего использования базы данных AutoCAD нами получены необходимые данные (координаты) графических объектов с использованием приложения Visual LISP.

Visual LISP – среда разработки приложений на языке AutoLISP, обеспечивающая широкие возможности для автоматизации работы в AutoCAD, это самый старый из внутренних языков программирования AutoCAD.

Этап 3 – создание удобного графического пользовательского интерфейса для возможности ввода-вывода информации с помощью программы C++ builder нами реализовано приложение.

Пользовательский интерфейс создаваемого приложения будет состоять из 3 областей: это панель управления, состоящая из 2 вкладок – карта и содержание файлов; кнопок управления – открыть, печать, масштабирование, help и кнопки закрыть; окон отображения.

Направления развития нашего проекта на данном этапе: перевод с 2D в 3D, добавление интерактивных модулей, анимированные, создание поисковой системы, интегрирование в базы данных других производителей.

«3D электронная карта-справочник города Славутича» – это уникальное, удобное приложение, позволяющие быстро осуществить поиск интересующей пользователя информации.

Научные руководители: преподаватели СФ НТУУ «КПИ» Савельев М. В., Хоменко И. М.

**ОСОБЕННОСТИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕКО-КОМПЬЮТЕРНОГО ИНТЕРФЕЙСА ДЛЯ ЛЮДЕЙ
С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ**

Современные информационные технологии предоставляют широкий спектр возможностей, которые облегчают нашу работу, автоматизируют ее и делают ее интересней. Специальные функции компьютера обладают свойствами, которые позволяют людям с ограниченными возможностями частично либо полностью заменить их недостатки, и тем самым повысить работоспособность человека и его личную независимость.

Очевидно, что одними из наиболее уязвимых пользователей с ограниченными возможностями являются слепые и слабовидящие люди. Это объясняется тем, что свыше 80% информации, получаемой человеком из внешнего мира, приходится на зрение. Следует различать тех, кто потерял зрение, и кто лишен его от рождения, а также слепых пользователей и слабовидящих. Например, экранная лупа совершенно бесполезна для одних, и совершенно незаменима для других.

Несмотря на то, что современные интерфейсы информационных систем достаточно сложные и в целом ориентированы на пользователя, существует еще много препятствий для работы с ПК либо ноутбуком людей с ограниченной зрительной функцией. Среди наиболее распространенных решений выделяют так называемые «программы-чтецы» либо «экранные дикторы» - программы, озвучивающие всё происходящее на экране, рассказывающие о том, как с помощью клавиатуры выполнить то или иное действие. Прежде всего, произносится название типа объекта — кнопка, текстовое поле, флажок и т. д. Затем читается, каково его состояние. Некоторые программы содержат дополнительные подсказки пользователю с напоминанием о возможных операциях с текущим объектом. Информация прочитывается каждый раз, когда объект изменяет свое состояние или фокус переходит к другому объекту. Это позволяет использовать компьютер без визуального контакта с экраном.

Однако, изучая отзывы о работе «экранного диктора» часто встречаются замечания, что он должен реагировать быстрее, считывать больше элементов управления и поддерживать больше языков. Например, для русской локализации Windows 7 нет встроенного русскоговорящего синтезатора речи. После чего сразу же возникает вопрос его необходимости, если он не выполняет своих функций, а только считывает найденные им английские слова, при этом пропуская русские, либо заменяя их (русские слова) на набор не распознаваемых звуков. Зачастую, эти речевые синтезаторы платные, а те, что распространяются на бесплатной основе, не обладают быстрой реакцией, высокой разборчивостью речи и интонационным разделением фрагмента речи.

Брайлевские устройства вывода (дисплеи и принтеры) уступают речевому выводу информации и по скорости, и по доступности. Кроме того, брайлевские устройства вывода являются сложными техническими устройствами и зачастую недешевы.

Для относительно быстрой и уверенной работы за компьютером человека с ограниченными возможностями ему необходимо, прежде всего, знать раскладку клавиатуры. Причем, следует отметить, что на сегодняшний день не все клавиатуры имеют стандартный вид. Кроме того, что они делятся на обычные, эргономичные и компактные (без цифрового блока по правой стороне), они также могут содержать дополнительные кнопки (например, «Fn» для ноутбуков) либо отличаться от обычных клавиатур по причине, например, приспособленности под операционные системы Apple.

Все это говорит о том, что незрячему человеку нужна помощь, которая может быть представлена одним из следующих способов:

- «Помощь друга»
- Специальные учебные курсы для незрячих людей
- Учебный аудио курс для начинающих незрячих пользователей (такие аудио курсы можно найти, например, на сайте www.tiflocomp.ru)
- Специальные программы, помогающие быстрее освоить клавиатуру (например, «СОЛО на клавиатуре»)

Для того чтобы пользователь с ограниченными возможностями мог приступить к работе, необходимо предварительно настроить его ПК/ ноутбук, что опять же не возможно без помощи зрячего человека. Например, настроить включение «экранного диктора» или «экранной лупы» сразу же при запуске системы.

Доступность приложений может характеризоваться ценой, набором функций, качеством и способом их реализации. Как известно, для слепых и слабовидящих людей умение читать и писать по Брайлю является одним из самых распространенных способов успешной адаптации и независимости.

Брайлевский текст представляет собой последовательность знаков, состоящих из шести или восьми точек. Каждая из точек имеет два состояния: плоское и выпуклое. Таким образом, согласно правилам комбинаторики, число всех возможных конфигураций шеститочия составляет $2^6 = 64$, а восьмиточия - $2^8 = 256$. Отсюда следует, что всего двумястами пятьюдесятью шестью символами можно написать абсолютно любой брайлевский текст, на любом языке и с любыми дополнительными знаками [1]. Как отмечалось ранее, любая из точек имеет два состояния. В компьютерной интерпретации Брайля плоскую точку следует воспринимать как 0, а выпуклую как 1. Таким образом, каждая отдельно взятая брайлевская точка представляет собой как бы бит информации, а восьмиточие формирует полноценный байт, состоящий из восьми битов. Здесь мы переходим к тому, что теперь брайлевский символ можно представить в двоичной форме, просто записав значение его точек в строку из восьми цифр, в качестве которых будут использоваться только нули и единицы.

Одна из программных разработок представляет собой специально разработанный текстовый редактор, использующий эмулированную клавиатуру, использующую всего 15 функциональных клавиш (рис. 1, 2) и речевой интерфейс. Для изображения букв и цифр в шрифте Брайля используются 6 точек, поэтому для реализации ввода этим шрифтом были выбраны клавиши S, D, F, J, K, L, эмулирующие ячейки 1-6 (рис. 1). Именно эти клавиши были выбраны потому, что на всех современных клавиатурах, на клавишах F и J есть насечки – то есть эти клавиши можно без проблем отличить от других [2].

Рис. 1 Рабочие клавиши пользователя

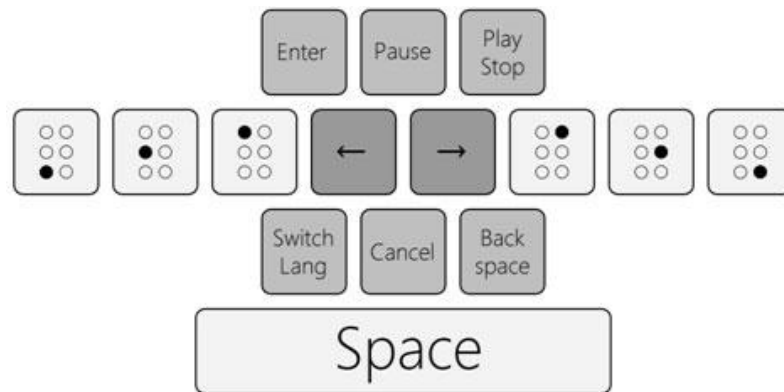

Рис.2 Символы, эмулирующие рабочие клавиши пользователя

Его особенностью является адаптация интерфейса к ряду ограничений:

1. Отсутствие возможности однозначного представления конкретного символа одной из клавиш.
2. Требование смены языка и шрифта одним переключателем (а не комбинацией нескольких клавиш).
3. Помимо основных символьных клавиш, в системе присутствуют также и специальные «горячие клавиши».
4. Вывод информации производится побуквенно (при наборе текста) и пословно (при чтении текста) плеером, написанным специально для этого модуля.

Также для программного решения характерны такие возможности как выбор языка, корректировка сообщений, согласно словарю для данного речевого движка, запись сообщения в разных форматах.

Подсистема может содержать несколько уровней взаимодействия с пользователем. Например, одни и те же команды могут быть представлены как в короткой, так и в развернутой форме. Программа должна распознавать уровень подготовки пользователя (новичок/профессионал) путем, например, фиксирования реакции пользователя на команды.

Такой принцип построения подсистемы не позволяет получить большое быстроедействие и ориентирован на коммуникационные аспекты жизни людей с ограниченными возможностями. Основным достоинством данного устройства является простота использования и свободное распространение.

Литература:

1. Шрифт Брайля в стандарте Unicode, [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.tiflocomp.ru/docs/braille_unicode.php - Оглавление с экрана.
2. Использование информационных технологий для решения проблемы адаптации ресурсов сети Интернет для людей с ограниченной зрительной функцией, [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://userexperience.ru/2010/gu_vshe/ - Оглавление с экрана.

Научный руководитель: кандидат технических наук, Дидковская Марина Виталиевна.

Юрій Польовий
(Київ)

ОПТОВОЛОКОННА МЕРЕЖА. ЗАГРОЗИ ДОСТУПНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

За оцінками групи Expert & Consulting (E & C) на кінець 2011 року у провідних операторів Україна налічувалося близько 3,6 млн. користувачів широкопasmового доступу (ШСД) до мережі Інтернет[1].

На сучасному етапі, широкопasmові технології стали не просто засобом передачі даних, а істотним чинником забезпечення сприятливих умов для розвитку системи державного управління, економіки, науки, освіти та культури, у тому числі надання адміністративних послуг.

На сьогоднішній день в Україні послуги ШСД надаються з використанням[2]:

- волоконно-оптичних ліній зв'язку – FTTx;
- мідних ліній зв'язку – xDSL;
- коаксіального (телевізійного) кабеля – DOCSIS;
- супутникових каналів – VSAT.

Найбільший рівень доходів спостерігається у разі надання послуги ШСД з використанням волоконно-оптичних ліній зв'язку технологією FTTx, яка виросла з 37 % у 2009 році до 46 % у 2011 році від загального рівня доходів ШСД. Вважаючи на цей фактор, а також на той, що число користувачів мережі Інтернет стрімко зростає з кожним роком, робимо висновок – волоконно-оптичні лінії будуть займати провідне місце серед систем передачі даних.

Однією з найважливіших характеристик будь-якої системи передачі інформації є надійність. Для опису надійності окремих пристроїв слугують такі показники надійності, як середній час напрацювання на відмову, ймовірність відмови, інтенсивність відмов. Однак ці показники придатні тільки для оцінки надійності простих елементів і пристроїв, які при відмові будь-якого свого компонента переходять в неробочий стан. Складні системи, що складаються з багатьох компонентів, можуть при відмові одного з компонентів зберігати свою працездатність. У зв'язку з цим для оцінки надійності складних систем застосовується інший набір характеристик. Найбільш важливою серед них є доступність[3].

Доступність (availability) означає частку часу, протягом якого система чи служба перебуває в працездатному стані. Доступність є довготривалою статистичною характеристикою, тому вимірюється на великому проміжку часу, яким може бути день, місяць або рік. Прикладом високого рівня доступності є комунікаційне обладнання телефонних мереж, кращі представники якого мають так звану доступність «п'ять дев'яток». Це означає, що доступність дорівнює 0,99999, що відповідає 5 хвилинами простою в рік. Обладнання та послуги передачі даних тільки прагнуть до такого рубежу, але кордон трьох дев'яток вже досягнутий. Доступність послуги є універсальною характеристикою, яка важлива як користувачам, так і постачальникам послуг[5].

При підписанні договору про надання послуг, одним з пунктів є пункт про фінансову компенсацію при недоступності послуги. Однією з найпоширеніших схем компенсації є схема 24/1, при якій одна година не доступності послуги компенсується в розмірі оплати за один день користування послугою. Тобто, в разі недоступності інформаційних ресурсів протягом 31 години оператор зв'язку повинен сплати компенсацію у вигляді місячної оплати за надавану послугу.

Для досягнення високого рівня доступності необхідно зрозуміти з чого складається оптоволоконна магістральна мережа. Пропонуємо розглядати оптоволоконну мережу в вигляді структури, що складається з чотирьох рівнів:

- Перший рівень – фізичний рівень або рівень оптичних волокон (ОВ). На цьому рівні визначаються вимоги до характеристик оптичного волокна та кабелів, роз'ємних та нероз'ємних з'єднань та інше;

- Другий рівень – рівень каналів. На цьому рівні визначається технологія зв'язку та апаратно-технічна база на якій буде створена магістральна лінія. Найбільш розповсюдженою технологією є технологія DWDM;

- Третій рівень – рівень протоколів. Мережа OTN;

- Четвертий рівень – рівень кінцевих користувачів. Протоколи SDH, Fast Ethernet, 10 Gigabit Ethernet.

При розгляді оптичної магістральної лінії зв'язку в такому вигляді ми можемо використати наступний підхід – загрози для інформації та захист від них розглядаються для кожного рівня окремо.

За своїм походженням причини можуть бути природними або антропогенними. Антропогенні причини в свою чергу поділяються на випадкові та навмисні. Відповідно до міжнародного досвіду провідних компаній, можемо стверджувати, що найбільш частішими порушеннями доступності відбуваються на першому та другому рівні[4].

Група першого рівня – пошкодження оптичного кабелю (ОК).

Характерні пошкодження ОК:

- порушення цілості захисного шлангового покриття без пошкодження осердя ОК;
- порушення цілості захисного шлангового покриття з пошкодженням ОВ (повний або частковий обрив ОК);
- виникнення мікротріщин в ОВ внаслідок дії на ОК руйнівних розтягуючих зусиль без порушення цілості захисного шлангового покриття.

Крім цього, пошкодженням ОВ вважається будь-яка неоднорідність, що призводить до погіршення передавальних характеристик оптичного волокна, зокрема до підвищення його загасання понад установлені норми.

Оптичний кабель може бути пошкоджений:

- на будівельній довжині;
- у місці з'єднання будівельних довжин (в з'єднувальній муфті);
- на технологічному запасі біля з'єднувальної муфти.

При пошкодженні ОК в місці з'єднання оптичних волокон має виконуватися перемонтаж з'єднувальної муфти зі зрощуванням пошкоджених оптичних волокон.

При пошкодженні технологічного запасу ОК біля з'єднувальної муфти має бути відрізано кінець пошкодженого оптичного кабелю та здійснено перемонтаж з'єднувальної муфти, якщо залишку технологічного запасу оптичного кабелю достатньо, аби перемонтаж муфти можна було виконати в спеціально обладнаній пересувній лабораторії.

При пошкодженні ОК на будівельній довжині поза технологічним запасом він повинен відновлюватися за допомогою постійної чи тимчасово-постійної кабельної вставки.

Самих причин є велике різноманіття. До природних причин відносяться: землетруси; аномальний холод під дією якого ґрунт промерзає до глибини 1,2 метра; діяльність гризунів; паводки; зсуви ґрунту; обвали гірських порід.

Антропогенні причини складають переважну більшість випадків: сільськогосподарська діяльність, ремонт доріг, колекторів, каналізації, будівництво поблизу і в охоронній зоні ВОЛЗ. За звичай всі ці дії є несанкціонованими. Кількість випадків обриву ОВ лінії до 1000 км може складати порядку 10 випадків на рік.

Під навмисними будемо розуміти такі дії, які ціленаправлені на пошкодження ОК. В основному це прояви недобросовісної конкуренції або шукачів кольорових металів.

В випадках природних та випадкових антропогенних дій є характерним обрив оптичного волокна в одно місці, виявлення якого при використанні сучасних рефлектомерних засобів не складає великої труднощі. Зазвичай ліквідація наслідків такого обриву потребує до 6 годин часу. Але існують і виключення, а саме: обрив оптики, що прокладена на дні моря або іншого водойма, так як ліквідація такого обриву потребує спеціалізованого обладнання і великої кількості часу – до декількох днів.

В випадках навмисного пошкодження ВОК має місце:

- протяжне місце обриву (до декількох десятків кілометрів);
- пряме пошкодження ВОК в багатьох місцях;
- пошкодження з'єднань ВОК в оптичних муфтах.

Кожний з цих випадків призводить до утруднень при спробах виявити точне місце обриву, а також підвищеної працеемності при відновних роботах. В такому випадку ліквідація наслідків може зайняти декілька днів.

Група другого рівня – відмова DWDM обладнання.

- відключення електроживлення обладнання;
- вихід з ладу елементів або окремих модулів обладнання по природним причинам;
- вихід з ладу елементів або окремих модулів обладнання під дією статичної електрики;
- вихід з ладу елементів або окремих модулів обладнання під дією високої температури;
- вихід з ладу елементів або окремих модулів обладнання при порушенні правил експлуатації;
- відмова або порушення роботи програмного забезпечення;
- вихід з ладу елементів або окремих модулів обладнання під дією електромагнітного деструктивного впливу;

Отже, можливих причин порушення доступності інформаційних ресурсів є велике різноманіття. Магістральні оператори, виробники обладнання та обслуговуючі організації повинні прикласти значних зусиль для того, що б усунути або послабити негативну дію цих чинників. Для досягнення цих цілей необхідно провести комплекс рішень, що включатиме до свого складу: нормативні, правові, адміністративні та технічні рішення.

Література:

1. Рейтинг ШПД за IV квартал: Что принес 2011 год [Електронний ресурс] : Expert & Consulting – Режим доступу до ресурсу : http://www.econsult.com.ua/raiting/fshpd_iv_2011.
2. Звіт щодо діяльності НКРЗ та стану телекомунікацій в Україні та стан телекомунікацій в Україні за 2011 рік: - Режим доступу до ресурсу : http://www.nkrz.gov.ua/img/zstored/File/2011_zvit_nkrz.pdf 3
3. Мусатов, К.В. Непрерывность бизнеса. Подходы и решения[текст] / К.В. Мусатов // Jet Info – 2007 - №5.
4. The 10 Most Bizarre and Annoying Causes of Fiber Cut [Електронний ресурс]: - Режим доступу до ресурсу : <http://blog.level3.com/2011/08/04/the-10-most-bizarre-and-annoying-causes-of-fiber-cuts/>
5. Олифер, В.Г. Компьютерные сети. Принципы, технологии, протоколы / В.Г. Олифер, Н.А. Олифер – СПб.:Питер, 2010 – 944 с.

Науковий керівник: кандидат технічних наук Медвідь Микола Омелянович.

**Юрій Польовий, Володимир Тимчук,
Григорій Сусліч
(Київ)**

ОГЛЯД СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ DWDM

Технологія щільного хвильового мультиплексування каналів DWDM призначена для створення оптичних магістралей нового покоління, що працюють на мультигігабітних та терабітних швидкостях. На відміну від морально застарілої технології SDH, DWDM використовує принципово інший метод мультиплексування – інформація в оптичному волокні передається великою кількістю світлових хвиль[1].

Найбільш сучасні технології DWDM, що використовуються на території України є технології, що використовують покращену конвертизацію оптика-електроніка-оптика (О-Е-О). В основу даної технології покладене використання фотонних інтегральних схем

(PIC), що дозволяють створити компактне та надійне обладнання з оптично-електронним, та електронно-оптичним перетворенням сигналів. Крім використання PIC сучасні технології мають в своєму складі мультисервісні та комутуючі платформи, системи GMPLS-автоматизації, та вбудовані інструменти OTN-маршрутизації[2].

Переваги технології О-Е-О наступні[3]:

- Цифрові технології: Економічний спосіб конвертації О-Е-О на основі технології PIC дозволяє домогтися перерозподілу і призначення частот sub-lambda в каналі 10 Гбіт/с, а більш простих сервісів в 500-гігабітні суперканали; цифрові засоби моніторингу продуктивності та цифрова діагностика на всіх ділянках мережі покладають модель підключення plug and play;

- Віртуалізація смуги пропускання - можливість перетворити мережу в набір ресурсів, доступних для будь-якого сервісу в будь-якому місці, що дозволяє спростити процеси планування, підвищення ефективності смуги пропускання і швидке забезпечення сервісів;

- Інтелектуальний рівень управління: заснований на GMPLS, здатний виконувати автоматичне дослідження топології мережі, забезпечувати сервіси і захист при часу відгуку нижче 50 мс. Також GMPLS підтримує змішані топології, що дозволяє добитися високої ефективності і стійкості;

- Конвергенція мережі: Інтегруючи WDM-трансмisiю, OTN-комутацію і можливість модернізації до MPLS-комутації, можна домогтися скасування сотні непотрібних компонентів, і знизити споживання електричної потужності і простору.

Визначивши переваги технології О-Е-О більш детально розглянемо її основний елемент – фотонну інтегральну схему. Фотонна інтегральна схема концептуально дуже схожа на електронну мікросхему. У той час як остання об'єднує багато транзисторів, конденсаторів і резисторів, PIC об'єднує безліч оптичних елементів, таких як лазери, модулятори, детектори, атенюатори, мультиплексори/демультиплексори і оптичних підсилювачів. Фотонні інтегральні схеми, як і їхні електронні аналоги, розширили область інтегрування так, що більше десятка або більше різних оптичних компонентів інтегруються в одному пристрої.

Фотонні інтегральні схеми поділяють за функціональністю на пасивні і активні[4]. Пасивні PIC, як правило, побудовані з використанням кремнію і інтегрують наступні компоненти, такі як фільтри, хвильові мультиплексори, відгалужувачі, і фотонні комутатори. Вони не створюють або посилюють світло, тобто не містять оптико-електронних перетворювачів. Активні PIC, навпаки, інтегрують оптико-електронні компоненти з оптико-електронними перетворювачами, такі як лазери, модулятори, PIN-детектори та підсилювачі. Також, активні фотонні інтегральні мікросхеми можуть включати до свого складу пасивні PIC. Активні PIC, що використовуються для взаємного перетворення електронних та оптичних сигналів, побудовані з використанням з'єднань напівпровідникових матеріалів, таких як фосфіду індію (InP), так що вони можуть генерувати, посилювати або детектувати світло.

Сучасні виробники DWDM обладнання використовують активні та пасивні PIC в своїх продуктах. Зазвичай кожний окремий модуль обладнання містить в своєму складі дві активні фотонні інтегральні схеми, так наприклад оптичний груповий сигнал перед демультимплексуванням перетворюється на електричний, котрий в свою чергу і демультимплексується на 10 лямбд, в свою чергу після мультиплексування електричний сигнал перетворюється на оптичний і передається в лінію. Зазначимо, що саме PIC елементи забезпечують рознесення спектральних каналів на 25 ГГц.

Як і в електроніці, при створенні фотонних інтегральних схем може використовуватися, як гібридна так і монолітна інтеграція. У гібридних PIC, кілька одно функціональних оптичних приладів зібрані в одному пакеті, іноді пов'язанні електронними мікросхемами і взаємопов'язані один з одним електронними та/або оптичними з'єднаннями всередині пакету. Багато інтегрованих фотонних пристроїв, доступних сьогодні використовують гібридну інтеграцію[3].

Тим не менш, складання гібридних інтегральних компонентів може бути досить складним, оскільки багато дискретних пристроїв повинні бути з'єднані між собою внутрішніми шинами з субмікронними допусками, що є ускладненням для вирівнювання оптичних компонентів. Також, при такій інтеграції виникає додаткове завдання при проектуванні, що полягає в тому, що при побудові такої складної системи, як PIC необхідно використовувати різні матеріали, що мають відмінні оптичні, механічні і теплові характеристики. Наприклад, якщо два матеріали мають різні коефіцієнти розширення, при різних робочих температурах зміщення окремих елементів буде різне, тому вони будуть вимагати різних термоелектричних охолоджувачів, що посилює складність і вартість системи. На практиці саме це обмежило використання гібридних PIC.

На відміну від гібридної, монолітна інтеграція об'єднує багато пристроїв на основі одного фотонного матеріалу. Як і в електронних мікросхемах, виробництво монолітних PIC передбачає створення пристроїв на загальній підкладці так, щоб всі фотонні з'єднання відбувалися в підкладці і функціонально всі елементи об'єднані в один, фізично унікальний пристрій.

Таблиця 1. Параметри PIC при різних типах інтеграції [4]

Функціональні характеристики	Типи інтеграції		
	Модульне виконання (без інтеграції)	Гібридна інтеграція	Монолітна інтеграція
Опис	Кожний компонент виконаний незалежно від інших	Інтеграція декількох оптичних пристроїв	Інтеграція багатьох оптичних пристроїв на загальній підкладці
Комбінування з IC	++++	+++	-
Інтеграція різних фотонних матеріалів	++++	+++	++
Інтеграція різних оптичних функцій	++++	++++	++++
Об'єднання електричних з'єднань	+	++	+++
Об'єднання оптичних з'єднань	+	+	++++
Об'єднання оптичних сигнальних з'єднань	+	++	++++
Тестування	+	++	++++
Механічне з'єднання	+	+++	++++
Ергономічність	+	+++	++++
Надійність	+	++	++++
Енергозатрати	+	++	++++

Як можна бачити в таблиці 1, монолітна інтеграція забезпечує найвищий рівень параметрів, включаючи значне зміцнення модулю, спрощення тестування, скорочення волокон для зв'язку, підвищення надійності і максимально можливе скорочення простору і споживаної потужності для кожного пристрою.

Саме з використанням вище наведених технологій найбільш сучасні виробники випускають обладнання хвильового мультиплексування високої щільності HDWDM, що здатне працювати за частотним планом з кроком в 25 ГГц. Використовуючи цей частотний план можливо досягти швидкості в 1,6 Тбіт/с по одній парі оптичних волокон.

Нещодавно лідер галузі розробки DWDM, а саме компанія Infinera, презентувала технологію нового покоління DTN-X, що вже підтримує швидкість передачі до 8 Тбіт/с, а при впровадженні нового обладнання обіцяють масштабовність до 24 Тбіт/с.

Література:

1. Листвин, А. В. Листвин В. Н., Швырков Д. В. Оптические волокна для линий связи / А. В. Листвин, В. Н. Листвин, Д. В. Швырков— М.: ЛЕСАРпт, 2003. — 288 с.
2. Олифер, В.Г. Компьютерные сети. Принципы, технологии, протоколы / В.Г. Олифер, Н.А. Олифер – СПб.:Питер, 2010 – 944 с.
3. The DTN in Detail [Електронний ресурс]: Infinera Corporation – Режим доступу до ресурсу: http://www.infinera.com/products/dtn_detail.html
4. PIC Technology Enabling the Digital Optical Network [Електронний ресурс]: Infinera Corporation – Режим доступу до ресурсу: <http://www.infinera.com/technology/pic.html>

Науковий керівник: кандидат технічних наук, Медвідь Микола Омелянович

Григорій Сусліч (Бровари)
Юрій Польовий, Володимир Тимчук
(Київ)

ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ ПОРУШНИКА ЗА ДОПОМОГОЮ ЄМНІСНОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ПЕРИМЕТРУ

Актуальність роботи полягає в тому, що на сьогоднішній день одним з головних питань по охороні об'єктів є охорона периметру, як першого рубіжу захисту об'єкта. Охорону периметру, як частину охоронної сигналізації, можна виділити в самостійну систему безпеки. Основним призначенням периметральної охорони є виявлення порушника на ранній стадії проникнення на об'єкт, що охороняється, подальше попередження служби безпеки та прийняття відповідних заходів [1]. Системи охорони периметра забезпечують охорону ще на підступах ділянки або підприємства. Існує чотири реальних виду вторгнення, якщо виключити екзотичні (наприклад, дельтаплан): "перетин" рубежу (біг, ходьба, повільний крок, повзучи, стрибком, перекастом), "перелаз" загородження (за допомогою і без допомоги підручних засобів), "пролазити" через загородження шляхом деформування або руйнування полотна, "підкол" під загородження, систему охорони [2].

Одною з систем охорони периметру об'єкта є ємнісна система (ЄСОПО). У самому загальному вигляді датчик ЄСОПО являє собою протяжний чутливий елемент, який часто кріпиться на стійках або козирці з проводів над огорожею. Довжина зони виявлення такої системи досягає 500 м та більше, система має об'ємну зону виявлення та відсутність "мертвих зон". Систему не можна використовувати поблизу ліній електропередач та зон біля руху транспорту. Основною причиною хибних тривог системи є великі та середні тварини, сильний дощ та вітер, мокрий сніг, блискавки, птахи, рослинність поблизу. Поява людини поблизу датчика або торкання до нього змінює ємність системи. Змінений електричний сигнал після відповідної обробки електронним блоком викликає сигнал тривоги. Така система не захищена від підкопу.

Метою роботи є визначення порушника у КЗ та його окремих ідентифікаційних параметрів за допомогою ємнісних датчиків. Для цього поставлено завдання розробити алгоритм, структурну схему ЄСОПО та конструкцію її датчика

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що запропонована модель ємнісної системи у вигляді двохпроводної лінії, яка працює за принципом довгої лінії раніше не використовувалася. Створену ЄСОПО можна використовувати, але після проведення відповідних досліджень.

Проведений аналіз виявив, що необхідно визначити не тільки масу порушника, а і зміну його пересування відповідних ділянок периметру, що може визначити тип порушника по ознаках цілеспрямованості його пересування. У самому загальному вигляді датчик ЄСОПО являє собою протяжний чутливий елемент, який часто кріпиться на стійках або козирці з проводів над огорожею. Довжина зони виявлення такої системи досягає 500 м та більше, система має об'ємну зону виявлення та відсутні "мертві зони". Систему не можна використовувати поблизу ліній електропередач та зон руху транспорту. Основними структурними завадами є поява у КЗ великих та середніх тварин, зміна зовнішнього середовища(сильний дощ та вітер, снігова завірюха), блискавки, птахів, рослинності поблизу.

За допомогою ЄСОПО можна визначати ідентифікаційні особливості порушника такі як, місцезнаходження його у КЗ і виявлення, яким саме типом об'єкта є порушник. Також можна визначати масу порушника і його об'єм, але для цього потрібний спеціальний блок обробки сигналу, який дасть можливість це зробити. Тому, треба виявити можливість ємнісної системи до визначення таких ознак порушника, як зміна положення на периметрі, швидкість цієї зміни, а також отримати дані по можливій масі порушника.

Під двохпроводною лінією будемо розуміти лінію передачі електричної енергії, виконану з двох паралельних провідників. Такі лінії дуже широко застосовуються для передачі електричних сигналів зв'язку низької частоти на великі відстані. Основною перевагою цих ліній є простота конструкції, зручність з'єднання з симетричними навантаженнями.

Для радіочастотних ліній передачі двохпроводна лінія застосовується порівняно рідко. Це пояснюється тим, що електромагнітне поле двопровідної лінії (рисунок 1) не екрановані і при довжинах хвиль, сумірних з відстанню між провідниками, різко зростають втрати при випромінюванні. Крім того, з підвищенням частоти сильно збільшуються втрати в провідниках та ізоляторах, що служать для підвіски-проводників [3].

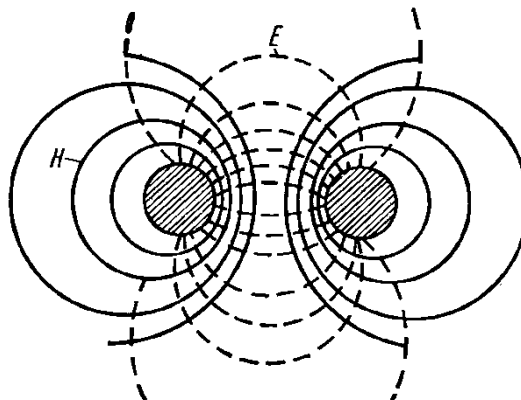

Рисунок 1. Епюра силових ліній електромагнітного поля Т-хвилі в симетричній двохпроводній лінії передачі.

У загальному випадку електромагнітне поле двопровідної лінії буде багатохвильовим. У лінії можуть поширюватися як поперечно-електромагнітні хвилі типу TEM, так і за певних умов хвилі вищих типів. Оскільки неоднорідності і вигини двопровідних ліній сильно впливають на поширення хвиль вищих типів, то їх вивчення не представляє поки практичного інтересу [4].

При передачі по двопровідній лінії струмів високих частот всередині і зовні провідників виникає змінне магнітне поле. Це поле наводить різні електрорушійні сили в окремих точках перетину власного і сусіднього провідників. Під дією електрорушійної сил в провідниках виникають вихрові струми, які витісняють робочий струм на поверхню провідника. Вихрові струми в сусідньому провіднику зміщують поточний в ньому зворотний струм у напрямку до прямого струму. Це явище називається ефектом близькості, або ефектом зближення. Ефект близькості призводить до збільшення опору і зменшення індуктивності двопровідної лінії.

Електромагнітне поле двохпровідної лінії швидко затухає зі збільшенням відстані r і майже повністю сконцентровано у колі радіусом $5 \cdot D$ тому, що на великих відстанях $r \gg D$ таку лінію передачі можна розглядати як дипольну систему зарядів і струмів на площині [5].

Конструктивно система, яка складається з двох дротів діаметром 4мм, встановлюється на вже існуючій огорожі. Довжина такої ділянки становить 300 м. У цій конструкції відсутні «мертві зони». Також конструкція дозволяє застосовувати звичайні ізолятори, використовувати в електричних установках, замість спеціальних ізоляторів-перехідників, а також охоронного електрода. Така конструкція датчика ЕСОПО використовується на технологічних конструкціях, які перетинають периметр, (повітряних трубопроводах і підземних колекторах). Їх застосування найбільш ефективно на об'єктах, що мають механічно міцні огорожі, обладнаних в'їзними розпашними або розсувними воротами, а також на периметрах зі складною конфігурацією і рельєфом.

Розрахунок показав, що система автоматично відстроюється від таких завад, як дощ, сніг та туман, тому, що сигнал, який проходить через датчик, за дощової погоди має тільки дійсну частину. Виходячи з того, що система працює тільки з уявною частиною сигналу, така перешкода, як дощова погода, не буде впливати на результат визначення ідентифікаційних характеристик порушника.

Отримані результати показали можливість отримання ідентифікаційних ознак порушника таких, як швидкість пересування, місцезнаходження порушника та його масо-габаритні параметри. Але зміни які отримали складають близько 1 - 2 %, що потребує більш складних пристроїв для отримання реального результату.

Література:

1. Звежинский С.С. Проблема выбора периметровых средств обнаружения.-БДИ.-2002.-№4(44), с.36-41.
2. Иванов И.В. Охрана периметров. — М.: Радио и связь, 1997. — 100 с.: ил.
3. Григорьев А. Электродинамика и техника СВЧ. — М.: Высш. шк. 1990. — 335 с.: ил.
4. Ефимов И.Е., Останкович Г.А. - Радиочастотные линии передачи — М.: Связь, 1977. — 408 с.: ил.
5. Нейман Л.Р., Демирчян К.С. Теоретические основы электротехники. Том 2. — М.: Энергия, 1967. — 407 с.: ил.

Науковий керівник: кандидат технічних наук Патрала Олег Наумович.

Володимир Тимчук
(Київ)

ПРОГРАМУВАННЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ ДОСТУПУ ДЛЯ РЕГУЛЮВАННЯ ПОСАДКИ ТА ВИСАДКИ ПАСАЖИРІВ В АЕРОПОРТУ

Система контролю доступу (СКД) — одна з важливіших систем організації безпеки об'єкту. Використання цієї системи дає можливість контролювати доступ людей на об'єкт, проводити моніторинг їх переміщення, отримувати реальні дані про час прибуття і вибуття кожного конкретного співробітника або відвідувача. Як наслідок, можна отримати упорядковані дані, котрі допомагають керівництву та службі охорони більш ретельно слідкувати за порядком на території, збереженням матеріальних цінностей, протидіяти виникненню нештатних ситуацій. До складу системи контролю доступу входить набір засобів відеоспостереження для моніторингу внутрішніх приміщень і периметру об'єкта, а також пристроїв, що забороняють доступ на об'єкт небажаним відвідувачам та обмежують пересування співробітників і гостей по території. Вся інформація з цих приладів передається в контрольний центр до оператора. При виникненні нештатної ситуації оператор надсилає сигнал на центральний пульт охорони та приймаються заходи реагування по усуненню виниклих порушень.

Для аеропорту можна побудувати систему прильоту та відльоту пасажирів для одного виходу, причому побудувати технічне завдання наступним чином:

- Потіки пасажирів на приліт та відліт не повинні перетинатися;
- При відчиненні проходів оператор не повинен отримувати повідомлення тривоги про відчинення на тривалий час, що більший ніж дозволено для проходів співробітника;
- Маневреність та адаптація, для різних ситуацій висадки/посадки, часу дозволеного проходів оператором, або працівником, що обслуговує потоки пасажирів.

Для виконання даних умов використаємо СКД фірми Schneider Electric на базі контролерів ACX-57**, та програмного забезпечення Andover Continuum.

З клавіатури (КР) підключеної до АСХ можна відправляти додаткові дані до контролера, який, в свою чергу, передає його в простій, вбудованій в Andover Continuum, мові програмування Plain English (PE). Ця можливість дозволяє використовувати КР для відправки функціонального «повідомлення» у програму PE для будь-яких цілей.

Наприклад:

- Користувач може ввести рядок, програма PE повинна вимкнути світло чи вентилятор, або для управління іншого кліматичного обладнання
- Користувач може ввести рядок, що вказує його цілі в даній області. Програма PE може підхопити цю інформацію в якості вхідних даних для відстеження причин діяльності в даному місці.

Перш ніж буде змога використовувати клавіатуру для введення в програму значень, необхідно створити простий скрипт, що обробляє рядок [1]:

KeypadString атрибут дверей. Програма читає цей атрибут, щоб отримати вміст рядка що введений з клавіатури.

KeypadCommand атрибут дверей. Програма встановлює дане числове значення для забезпечення зворотного зв'язку за допомогою світлодіодів рідера/клавіатури з особою, що водить код, для відображення статусу операції.

Введення рядка з клавіатури

Процес введення має наступні кроки:

Користувач приставляє посвідчення доступу або PIN-код до зчитувача

Контролер, що обслуговує даний зчитувач приймає облікові дані, і двері відчиняються

Протягом 3-х секунд після розблокування дверей користувач вводить два послідовних символи (**) на клавіатурі, щоб увійти в активний режим введення послідовності.

Світло діод клавіатури блимає повільно, сигналізуючи про готовність до введення даних

Користувач вводить цифровий рядок довжиною до 30 символів (не включаючи дві зірочки), а потім завершує введення (#).

Наприклад, **10#

Контролер присвоює атрибуту KeypadString введенне значення (наприклад, 10).

Правила введення рядка:

Щоб ввести рядок при використанні клавіатури застосовуються наступні правила:

Після того як двері відкриті для доступу більше ніж на 3 секунди до того як користувач вводить дві зірочки, двері виходять з режиму введення рядка. Користувач повинен почати процес введення знову.

Якщо користувач вводить більше 30 символів (не враховуючи перші дві зірочки), зчитувач визначає введення до 31-го знаку. Він міняє 30-й символ на «Т», вказуючи розділення і відправляє рядок в атрибут KeypadString (# не враховується). Наступні символи введені після 30-го просто ігноруються.

Наприклад, якщо користувач вводить ** 123456789012345678901234567890123, зчитувач посилає 12345678901234567890123456789T в атрибут KeypadString.

Користувач може ввести зірочки в даному рядку, якщо це необхідно. Ці зірочки перетворюються на розділювальні елементи при відправленні в атрибут KeypadString. Наприклад: 69 * 8 * 6310 перетвориться в 69.8.6310 при відправці до атрибуту KeypadString.

Якщо пройшло більш ніж 4 секунди між натисканням клавіш, зчитувач виходить з режиму введення послідовності. Процес введення починається спочатку.

Якщо користувач притуляє карту доступу до кард-рідера, а зчитувач виходить з режиму послідовності, користувач починає процедуру введення спочатку.

Зворотний зв'язок з дверима

Після того як програма РЕ отримує рядок введення та інтерпретує його значення, програма РЕ призначає відповідне значення атрибута KeypadCommand. Одне з таких значень передається назад до дверей через KeypadCommand [2]:

0 - відключити клавіатуру на вхідних дверях.

1 - Очистити рядок.

2 - Визнати введення послідовності (успіх).

3 - Невизначена послідовність (fail).

255 - Вимкнення введення з клавіатури.

Примітка: Видалення рядка за допомогою команди Clear рекомендується після кожного введення.

На підставі числового значення, що повертає атрибут KeypadCommand, програма РЕ використовує світло діоди зчитувача, щоб показати користувачеві чи введений рядок вірний чи не дійсний. Світлодіоди вказують так само як і при проведенні дійсною чи недійсною картою доступу чи введенні правильного/неправильного PIN-коду.

Програма РЕ для регулювання відчинених дверей не певний час

Наступний код програми використовується, щоб відчинити двері для безперешкодного доступу на певний час часу, зазначений в рядку введення клавіатури. Наприклад, коли користувач вводить 100 * 3600, "" отримує записується як ".", тому рядок введення з клавіатури містить 100.3600.

Програма розпізнає 100, як код розблокування і 3600, щоб розблокувати двері (в секундах, 3600 секунд – година), при цьому внесення 100 * 3600 на клавіатурі повідомляє програмі РЕ, розблокувати двері в протягом години, а інші двері заблокувати.

String Str

Numeric KypdCode, DrUnlockTime, SeparatorPos

Line Init

Jetway1 KeypadCommand = 255

Jetway1 KeypadCommand = 1

Goto WaitForKypdCode

Line WaitForKypdCode

If len(Jetway1 KeypadString) > 0 then Goto ProcessKypdCode

Line ProcessKypdCode

SeparatorPos = search(Jetway1 KeypadString, ".")

Str = left(Jetway1 KeypadString, SeparatorPos)

KypdCode = StrToNum(Str)

Str = right(Jetway1 KeypadString, (len(Jetway1 KeypadString) - SeparatorPos))

DrUnlockTime = StrToNum(Str)

If KypdCode = 100 and DrUnlockTime > 0 then Goto UnlockDoor Else Goto InvalidKypdCode

Line UnlockDoor

Jetway1 KeypadCommand = 2

Jetway1 TimeUnlock = DrUnlockTime

Jetway2 KeypadCommand = 255

Goto ClearStr

Line InvalidKypdCode

Jetway1 KeypadCommand = 3

Goto ClearStr

Line ClearStr

Jetway1 KeypadCommand = 1

Goto WaitForKypdCode

Аналогічно можна вказати і інші двері, що підлягають контролю не тільки при автоматизованому управлінні, але й з втручанням оператора безпосередньо биль зчитувача. Програмний код працює тільки з контролерами ACX, та програмним забезпеченням Andover Continuum з власною мовою програмування Plain English.

Література:

1. Andover Controls Corporation, Continuum Security - Plain English Programming Student Guide, Version: 4, July 2003, 348.
2. TAC, Continuum Security - Plain English Programming, Version: 1, June, 2006, 200.

Науковий керівник: кандидат технічних наук, Зінченко Сергій Анатолійович

АНАЛІЗ ЗАСОБІВ ВІДТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ. ТЕХНОЛОГІЯ LED ТА ЇЇ ХАРАКТЕРИСТИКА З ТОЧКИ ЗОРУ ТЗІ

На даний момент широкого вжитку набули монітори для персонального комп'ютера на основі LCD технології, що повністю витіснило електронно-променеві трубки зі столів користувачів. У зв'язку з цим постала необхідність створення нових методів визначення їх захищеності з точки зору ТЗІ, визначення рівнів небезпечного випромінювання та локалізації можливих небезпечних сигналів, тобто перегляд та удосконалення методик вимірювань. Але чи потрібно акцентувати увагу на відповідних сучасних технологіях LCD, якщо прогрес не стоїть на місці?

Перспективою в розвитку засобів візуального відтворення інформації є технологія на основі LED (*Light-Emitting Diode*), що за загальною кількістю показників випереджає інші технології [1]. У зв'язку з перевагами характеристик новітніх технологій – виникає потреба в їх аналізі та розробці чи вдосконаленні методики вимірювань і відповідних нормативних документів в галузі ТЗІ, а також деяких ГОСТів (наприклад, ГОСТ 29339-92).

Оскільки LCD набуло широкого вжитку не перший рік, існує маса досліджень та матеріалів, що розкривають суть питання в повному обсязі, наприклад, рівнів небезпечних сигналів випромінювання при тестуванні монітора на відстані 1 м [2] мають суттєві значення, які представлені в табл. 1

Таблиця 1.

№ п/п	F, МГц	$E_{\text{сиг}}$, мкВ
1	39,37	401,14
2	118,12	511,33
3	196,87	214,82
4	275,62	136,80
5	354,37	169,78
6	433,12	331,86
7	511,86	71,20
8	590,61	161,78
9	669,36	109,10
10	748,11	310,82
11	826,86	215,57

Відповідно до таблиці отримуємо значення рівнів небезпечних сигналів на відстані 1 м, без екранування (рисунок 1).

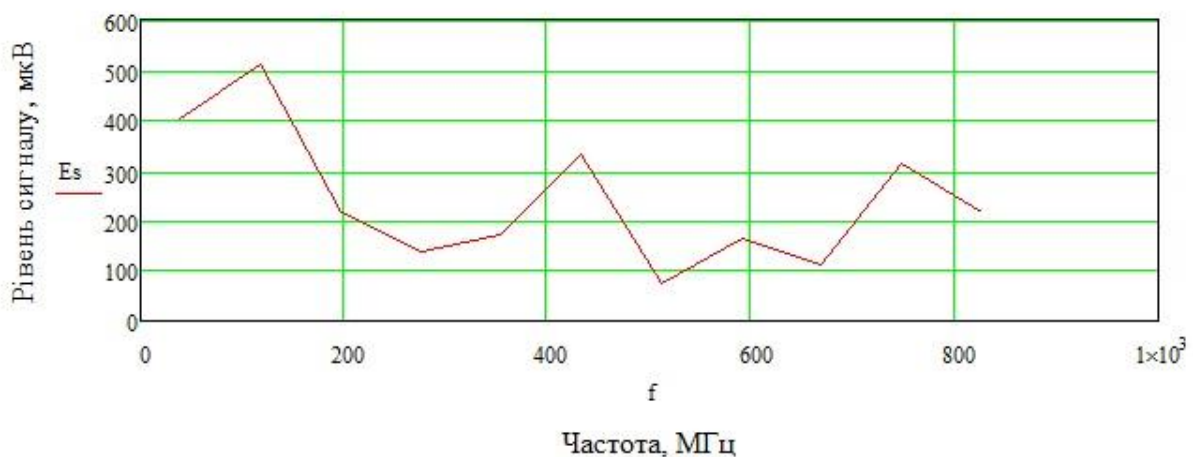

Рис. 1 Рівні небезпечних сигналів монітора

Тому особлива увага прикута до технологічного процесу майбутніх поколінь моніторів.

Енергозатрати при використанні LED значно знижуються, оскільки LCD-дисплеї використовують підсвітку електролюмінесцентною лампою з холодним катодом, що потребує додаткового перетворення (підвищення) напруги для нормальної роботи таких ламп, і лише деякі LCD-дисплеї використовують LED підсвітку. Це відповідно свідчить про зниження енергії можливого ПЕМВ.

Простий спосіб управління струмом, що протікає через світлодіоди, полягає у використанні мікросхеми, спеціально розробленої для цих цілей [3]. Схема включення представлена на рис. 2. Тут показана мікросхема MAXIM, яка дозволяє регулювати струм через світлодіоди.

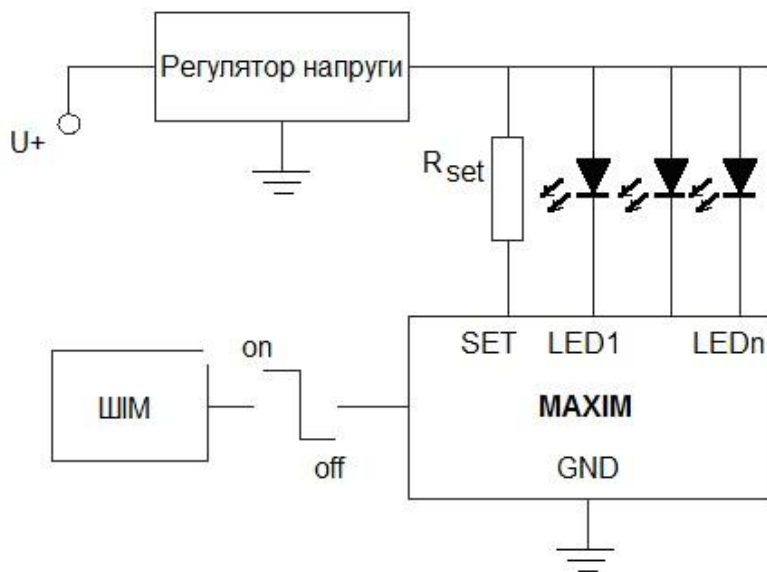

Рис. 2 Управління струмами через групу світло діодів

Абсолютна точність струму складає 10 %, а струми, що протікають через світлодіоди, відрізняються не більше ніж на 0,3 %. Це найбільш важлива характеристика, оскільки світлові потоки від кожного світлодіода мають бути однаковими. При повній яскравості свічення струм через світлодіод рівний 20 мА. Установка струму через світлодіоди виробляється за допомогою резистора R_{set} .

Рівняння для розрахунку струму має наступний вигляд:

$$I_{led} = 230 \frac{U_{out} U_{set}}{R_{set}}, \text{ де}$$

I_{led} — струм, що протікає через світлодіод (мА);

230 — коефіцієнт перетворення;

U_{out} — вихідна напруга регулятора;

$U_{set} = 1,215 \text{ В}$;

R_{set} — резистор, що встановлюється між виходом регулятора та входом мікросхеми (кОм).

Абсолютний струм теж повинен управлятися, але яскравість змінюватиметься в цілому для всього пристрою. Зміну яскравості можна отримати подачею на вхід (EN) мікросхеми сигналу з широко-імпульсною модуляцією. Максимальна яскравість буде при 100-процентній ширині імпульсу, а при 0% світлодіод не випромінює.

Використовуються джерела живлення з регульованою вихідною напругою. Цей спосіб включення менш точний, оскільки не регулюються індивідуальні струми через кожен світлодіод. Як можна збільшити абсолютну точність струмів, що протікають, і відповідності їх через кожен діод?

Струм через світлодіод розраховується по формулі:

$$I_{led} = (V_{out} - V_d) / R$$

Через виробничих неточностей навіть при однакових струмах пряме падіння напруги на світлодіодах (V_d) може бути різним.

Можна записати відношення двох струмів через 2 діоди:

$$I_1 / I_2 = R_2 / R_1 [(V_{out} - V_{d1}) / (V_{out} - V_{d2})]$$

Зважаючи, що резистори мають високу точність (це допустимо), маємо:

$$I_1 / I_2 = (V_{out} - V_{d1}) / (V_{out} - V_{d2})$$

Звідси витікає, що відношення (різниця) струмів через діоди тим менше, чим вище вихідна напруга джерела живлення. Потрібно мати на увазі, що зближення значень струмів через світлодіоди оплачується вищою споживаною потужністю. Тому можна рекомендувати напругу на виході регулятора 5 В.

Як наслідок основними джерелами випромінювання можуть бути ШІМ та мікросхема регулювання струму через світлодіоди. А основні джерела випромінювання це доріжки або з'єднувальні провідники, що виступають в ролі антен. ПЕВМ від даних елементів не розглядалась окремо, а також в поєднанні з іншими функціональними складовими монітору, тому майбутнє вивчення або удосконалення зв'язків між елементами схеми значно здешевить технічний захист інформації моніторів нового покоління.

Оскільки LED технології потребують незначних енергозатрат, то додатковий подальший захист інформації в таких моніторах може бути не потрібний, через низькі рівні сигналів, що обробляються. А екранування всього монітору буде недоцільним та економічно не вигідним.

Література:

1. R.H. Friend, R.W. Gymer, A.B. Holmes, J.H. Burroughes, R.N. Marks, C. Taliani, D.D.C. Bradley, D.A. Dos Santos, J.L. Brédas, M. Lögdlund, W.R. Salaneck, Electroluminescence in conjugated polymers, *Nature* 1999, 397, 121.
2. Хорев А.А. Технические каналы утечки информации, обрабатываемой техническими средствами, "Специальная Техника" №2 2004 год.
3. Иван Баранов, LED-дисплеи – реальные модели, *Новости электроники*, №5, 2006.

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Тетяна Абович
(Київ)КОНЦЕПТУАЛЬНА ОЗНАКА КОМІЧНОГО В ПОЕТИЧНІЙ ДРАМІ ТОМАСА ЕЛІОТА
«КОКТЕЙЛЬНА ВЕЧІРКА»

В наукових розвідках різних напрямків питання суті природи комічного, його основних характеристик та особливостей стоїть дуже гостро. Тим більше, що сучасне антропологічне спрямування наукових досліджень вимагає пояснення явищ, які безпосередньо стосуються світу людини, вирізняють її індивідуальні особистісні показники.

У своєму дослідженні ставимо за мету розкрити суть феномену «комізму», визначити його основні способи реалізації у мовному матеріалі в контексті когнітивної парадигми крізь призму філософських поглядів на проблему комізму та комічності. Поставлена мета вимагає виконання ряду наступних завдань: розглянути погляди на суть феномену «комізм» в історичному аспекті, систематизувати теорії інтерпретації комічного, проаналізувати мовний матеріал («Коктейльна вечірка», Томас Еліот).

Перші спроби пояснити природу комічного були зроблені ще Аристотелем [1]. Однак суть явища вірогідно є настільки складною, що вчені різних галузей та напрямків дослідження відстоюють різноманітні теорії й по сьогодні. Отже, переважна більшість теорій відштовхується від класичного філософського Аристотелівського визначення комічного як певної помилки та потворності, які проте є безболісними та нешкідливими [1;32]. Надалі усі теорії комічного так чи інакше базуються на класичній думці про наявність в основі комічного певної невідповідності, тобто помилки в тому чи іншому вигляді. Комізм визначався і як певна нісенітниця, безглуздя у чистому його вигляді (А. Бергсон, Т.Готье). «Комічний ефект отримаємо завжди, коли ми робимо вигляд, що розуміємо вираз у прямому значенні, тоді як жито його у переносному» [2;98].

Думки з приводу суті комічного мали своє вираження в «теорії вищості» (Т. Гоббс, М.Т. Рюмина, McGhee). За Гоббсом «гримаси, які називаються сміхом, виражають не триумф суспільно-корисної перемоги над злом і недосконалістю, а нашу егоїстичну та марнославну гордість від усвідомлення того, що ми самі, мовляв, є благороднішими, розумнішими та гарнішими за певний об'єкт» [3;545]. Таке тлумачення часто застосовується до інтерпретації анекдотів, коротких гумористичних оповідань, шаржів.

Важливе місце у системі поглядів на комічне займають «семантичні теорії гумору» (Раскін, Аттардо). Вирішальний фактор вбачаються семантиці комічного тексту, а саме у його відношенні до життя. Це відношення є суперечним та засноване на протилежностях «скриптів» (альтернативних прочитань тексту) [11].

Таким чином, різнобічні погляди у своєму радіусі охоплюють важливу базисну думку про те, що в основі комічного закладено певну невідповідність, яка є видимою, чи приносить приховану радість для того, хто усвідомив її суть. Комічне є невіддільним від поняття «людина». Комічне народжується тільки по відношенню до людських якостей або ж у нерозривному зв'язку із людською діяльністю (Бергсон, Козинцев, Кошелев, Карасев). Важливим є той факт, що поетична драма у комічному та трагічному її вираженні дає можливість усвідомити, що комізм покликаний виправити ті людські вади, які суспільство засуджує або ж не сприймає. На мовному рівні це вкладається у концептуальний простір із цілою системою знань та асоціацій, метою яких є чітке виявлення та виправлення недоліків людини.

В свою чергу комізм виступає і як естетична категорія, виконуючи функцію виправлення та покращення. Внутрішні взаємозв'язки категорій естетики набувають завершення у комічному, адже саме комічне фіксує відсутність у явищах духовних підстав для піднесення та утвердження ідеї в образі. Категорія «комічне» відображає суперечності життя у формі естетичного піднесення над негативними його проявами та додання вад його носіїв сміхом. Сприймання явищ як комічних зумовлене такою їх внутрішньою суперечністю, за якої духовна обмеженість прагне маскуватися зовні ефектною формою.

Сприйняття комічного, усвідомлення певного явища як такого відбувається в людині, виконується людиною. Відповідно, очевидність когнітивної природи комічного, певних ментальних структур, які викликають сміх і роблять для людини комічне «комічним», виражаються в мові, у побудові думки, є безперечною. А.Д. Кошелев у своїй праці «О природе комического и функции смеха» (Кошелев, 2007) зазначає, що базисною одиницею комічного є концептуальна ознака. А. Д. Кошелев визначає образи та притаманні їм характеристики, які під дією певних обставин змінюються, створюючи тим самим, комічний ефект [6;276]. Відтак у поетичній драмі Томаса Еліота «Коктейльна вечірка» визначаємо:

Образ: вечірка -----характеристика подія (запрошення людей): подія може бути призначена, відкладена

За текстом герой мав бажання відкласти вечірку: «I tried to put off this party» [9;39]. Але, на превеликий жаль, йому не вдалося основного – «відкласти» людей: «These were only the people I could not put off» [9;29].

Таким чином, отримуємо концептуальну ознаку у наступному вигляді:

Образ: вечірка ----- характеристика («відкладання» людей) [9;29].

Оскільки вечірка є одним з центральних образів, «плацдармом» де відбуваються події п'єси, у тексті можна прослідкувати кілька різних концептуальних ознак, пов'язаних з одним і тим самим образом. За сюжетом відомо, що вечірка відбувається вдома у господарів, тобто людей на чіе особисте запрошення приходять гості.

Образ: вечірка ----- характеристика (гості, запрошені господарями, знають один одного або ж знають господарів чи одного з них, спілкуються на різні теми)

На вечірці з'являється незнайомий гість (Unidentified guest) [9]. Жоден з присутніх не знає ні його, ні його імені. Як виявляється пізніше сам господар не знає цього гостя. Тим цікавіше стає той факт, що господар довіряє йому свою таємницю, а одна з запрошених, не приховуючи свого подиву, виголошує: «Tell me about him. You've been *drinking* together! ... Who is he?» [9;39].

Отже:

Образ: вечірка -----характеристика (спілкування господаря з незнайомим гостем)

Таким чином, концептуальна ознака є одним з підходів, які дають можливість виразити двоїсту природу комічного, поєднання у ньому безглузлого та абсолютно здорового глузду. Комічне стає одним з не багатьох обманів, якому людина піддається свідомо та з великим задоволенням.

Література:

1. Аристотель. Риторика. Поэтика. М., 2000.
2. Бергсон А. Смех. - М.: Искусство, 1992. - 128 с.
3. Гоббс Т. Человеческая природа // Избр.соч. в 2т.М.Мысль, 1989. Т.1.С.507-573
4. Карасев. Л. В. Философия смеха. М., 1996.
5. Козинцев А.Г. Человек и смех. -СПб.: Алетейя, 2007.-236 с.
6. Кошелев. А. Д. О природе комического и функции смеха // Язык в движении. К 70-летию Л. П. Крысина. М., 2007. С. 277-326.
7. Рюмина М.Т. Естетика смеха: Смех как виртуальная реальность. М.: УРСС, 2003.
8. Attardo S. Linguistic Theories of Humor. Berlin: Mouton de Gruyter, 1994

9. Eliot T.S. The Cocktail Party // Faber and Faber.: – L., 1985. – 181 p.
10. McGhee P.E. Humor. Its origin and Development. San Francisco: Freeman, 1979.
11. Raskin V. Semantic Mechanisms of Humor. Dordrecht: Reidel, 1985

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор, Белехова Лариса Іванівна

Христина Буга
(Київ)

КУЛЬТУРА БРИТАНСЬКИХ КЕЛЬТІВ В КОНТЕКСТІ ГЕНЕЗИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Кельти можуть становити яскравий приклад для дослідження в аспекті «теорії пасіонарності» Л.М. Гумільова. У II тисячолітті до н.е. вони займали лише невеличку територію, у I тисячолітті до н.е. – майже всю Європу від Іспанії та Ірландії до Карпат і Малої Азії (сліди кельтських племен, засвідчені власними назвами, згідно з дослідженнями І.М. Железняк доходили навіть до Дніпра), а в I тисячолітті н.е. були майже цілковито підкорені Римською імперією та виниклими на її руїнах романськими та германськими державами.

Сучасні генетичні дослідження, здійснені Б. Сайксом та його колегами, встановили, що сучасні кельтські народи Британських островів генетично пов'язані не з континентальними кельтами, а з більш давніми, докельтськими племенами Західної Європи – іберами, що переселялися з Іспанії в період новокам'яного віку (неоліту). Це означає, що докельтське населення Британських островів не було витіснене прибульцями, а навпаки, переселенці-кельти розчинилися в попередньому населенні, передавши йому свою культуру та мову. Переселення кельтів до Британії та Ірландії відбувалося в першій половині I тисячоліття до н.е.

Територію кельтської прабатьківщини вважається ареал поширення гальштадтської археологічної культури, хоча вона існувала в той період (1200–500 рр. до н.е.), коли кельти вже поширилися на значній території Європи [1, с.316]. Однією з видатних ознак матеріальної культури стародавніх кельтів виступає оброблення й поширення заліза.

На більшості заселюваних ними територій кельти зустрічали й асимілювали докельтське населення, мови якого здебільшого не належали до індоєвропейської родини. У Німеччині це були племена, у пізнішому фольклорі відомі під назвою нібелунгів або ніфлунгів (доісторичне населення Німеччини могло бути пов'язане з носіями берберо-лівійських, фінно-угорських або басксько-кавказьких мов), на Піренейському півострові – ібери (споріднені з берберо-лівійцями), протобаски (аквитани) і, можливо, представники крито-мінойської колонії (Тартесс), у Британії – пікти (пізніша об'єднана назва всіх докельтських племен Британії, які могли бути дуже відмінними за мовами), ув Альпах та Карпатах – загадкові доісторичні «альпійці».

Писемні відомості про кельтів починають з'являтися в період їхніх контактів – збройних сутичок і культурного обміну – з античною цивілізацією. Кельти ходили походом на ранній Рим і священне місто Стародавньої Греції Дельфи. Юлій Цезар завоював кельтів на території сучасної Франції (яка тоді називалася Галлією від найменування тамтешнього кельтського племені галлів) і висаджувався в Британії, де воював із тамтешніми кельтськими племенами.

Кельти як група народів об'єднуються мовою – їхні мови належать до однієї групи індоєвропейської родини мов. Серед найдавніших – греко-римських – джерел історико-етнографічного опису кельтів слід назвати твори Юлія Цезаря, Страбона, Тацита, Діодора Сицилійського та ін. Значний обсяг відомостей про кельтські народи міститься також у середньовічних творах, передусім Гальфрида Монмутського. [6, с. 78]

Кельтські мови поділяються на дві підгрупи – континентальні й острівні. До перших належать такі мови, як лепонтійська (північна Італія), галльська (Франція) та кельтіберська (Іспанія), й усі вони нині є мертвими мовами. Острівні далі поділяються на бриттські (поширені на території Британії – валлійська, відроджувана корнська та мертва кумбрійська, або, як бретонська, похідні з цієї території) та гойдельські (поширені на території Ірландії або похідні з цієї території – ірська, відроджувана менська, гельська).

Дослідники вважають, що протокельтська мова як правова всіх мов кельтської групи розділилася на окремі мови близько 900 р. до н.е. [7, с. 70]

Кельтські мови зазнали впливу мов попереднього населення відповідних територій і самі істотно вплинули на такі мови, як іспанська, французька, меншою мірою англійська.

Найближчими мовними родичами кельтів традиційно вважаються носії італійських мов – латинської, похідних від неї романських і мертвих мов сусідніх із римлянами (латинянами) племен стародавньої Італії – осків, умбрів, фалісків, південних піценів та ін.

Багато власних назв на території Західної Європи мають кельтське походження. Це іспанська провінція Галісія, Бельгія (від назви кельтського племені белгів), Британія і провінція Бретань у Франції (від назви племені бриттів, яке спершу переселилося з континентальної Європи до Британії, а потім, під натиском пізніших переселенців на острів – англосаксів, здійснило переселення до Бретані), Париж (від назви кельтського племені парисіїв), Лондон (у його назві збереглося найменування кельтської фортеці – *dunum*, похідним від якого вважається англійське *town* – невеличке місто, німецьке *Zaun* і українське *тин*) та ін. [4, с. 62]

Загальновідомим є перебування кельтів у часи їхнього найбільшого розселення на території України, передусім у районі Карпат. [2, с. 48.] Із кельтами пов'язують назву історичної області України Галичина. Назва української етнографічної групи бойків, як і назва Богемії, виводиться від найменування кельтського племені боїв. Дослідниця власних назв України І.М. Железняк вважає, що паралелі ці назв із назвами окремих річок та інших територіальних об'єктів Іспанії та Франції пояснюються саме кельтськими переселеннями на територію України. Проблема мовної взаємодії кельтів і слов'ян присвятили свої публікації О.О. Шахматов, О.С. Стрижак, К.М. Тищенко. Білоруський мовознавець В.В. Мартинов дослідив вплив кельтської культури та назв її предметів на праслов'ян. Г.М. Казакевич вивчає контакти давніх кельтів із Україною в історичному і фольклористичному аспектах. [3, с.45]

Згідно з обстоюваною деякими дослідниками гіпотезою, від давньої назви кельтів *волохи*, збереженої в сучасній назві Уельсу. походить найменування давньоруських язичницьких жерців – волхвів (навколо походження цього загадкового слова давно ведуться лінгвістичні дискусії). Згідно з цією гіпотезою, кельтські жерці тікали з християнізованої Західної Європи на язичницьку Русь. [5, с. 97.]

Кельти і пікти (кельтизовані докельтські мешканці Британії) використовували особливий тип письма, що отримав назву огам, протягом IV–X століть н.е. Згідно з однією з гіпотез, письмо являло собою кельтський тайнопис. Серед можливих джерел називають латинську абетку і германське рунічне письмо. Особливо його порівнюють із германськими зашифрованими рунічними написами (англ. *cipher runes* або *cryptic runes*).

Незначна частина огамічних написів не читається по-кельтськи і вважається фіксацією невідомої піктської мови.

Британські кельти поділяли рік на два великі сезони – літо, що починалося 1 травня, і зиму, що починалася 1 листопада. Початком літа було свято бога сонця Беленоса Белтайн. У цей день друїди розпалювали вогнища з різних сортів священного дерева і проводили хатніх тварин через дим для захисту протягом наступного півріччя. Під час цього свята здійснювалися сексуальні гуляння, подібні до купальських у східних слов'ян. Прикрашання Травневого дерева так само нагадує купальський звичай.

Самайн 1 листопада вважався найголовнішим святом, початком нового року, коли загашували всі вогні Ірландії й потім запалювали знову від священного вогню друїдів. Це був день поминання померлих, деякі риси якого зберігаються в сучасному західноєвропейському дні всіх святих – Хеллоуїні. На Самайн їли гарбуз і ворожили про одруження. Період від Белтайну до Самайну називали великим сонцем, а від Самайну до Белтайну малим сонцем.

Свято Імболк відзначали 1 лютого, воно було присвячено святій Бригіті (вплив християнства) і народженню ягнят. Це було свято початку весни. Кельти практикували сезонні народження, і на Імболк народжувалися діти, зачаті під час гулянь на Белтайн.

Лугнасад 1 серпня був святом бога сонця Луга. Це було свято врожаю і початку осені.

Святами були і дні сонцестоянь та рівнодень. Усі названі свята поділяли рік на вісім 45-денних періодів, що відповідало календарю мегалітичної докельтської цивілізації Британських островів. Свята починали ввечері, святкували всю ніч і намагалися співвіднести з фазою повного місяця (у цей період психіка людини стає більш активною і вразливою).

Отже, культура кельтів британських островів зазнала тривалого розвитку від перших переселень до Британії та Ірландії у першій половині I тисячоліття до н.е. до сучасності. Різні кельтські племена зберігали між собою релігійно-культурні зв'язки. Зокрема, є інформація про те, що кельтські жерці з континенту відвідували сакральні центри Британії та Ірландії. Царська влада у кельтів була пов'язана з релігійно-обрядовим життям. Їхній пантеон був доволі розвинутим і включав детально персоніфікованих богів, що відповідали за різні сфери життя. Міфологія яскраво віддзеркалилася в архітектурі, мистецтві, фольклорі та літературі, значного розвитку й поширення набули кельтські священні орнаменти. Відбувалося освоєння кельтським міфологічним світоглядом докельтської спадщини у сфері матеріальної та духовної культури. Значна частина образів і сюжетів кельтського фольклору дістали розвиток у європейській літературі Середньовіччя та Відродження. Кельтське язичництво мало численні спільні риси з язичництвом германців і слов'ян, зокрема у сфері календарних свят. Кельти активно контактували з давніми племенами України, особливо із фракійцями і праслов'янами.

Література:

1. Бондаренко, Г.В. Мифология пространства древней Ирландии. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 416 с.
2. Ідзьо В.С. Кельтська цивілізація на території України. – Львів, 2002.
3. Казакевич Г. Кельти на землях України (III-I ст. до н.е.) // Історичний журнал. – 2006. – № 4.
4. Калыгин, В.П. Ирландские этнонимы на карте Птолемея : Опыт мифологической интерпретации // Лексика и лексикография. – М., 2002. – Вып. 13.
5. Седов В. В. Славяне и кельты // История, культура, этнография и фольклор славянских народов. IX Международный съезд славистов : Доклады советской делегации. – М., 1983. – с. 97–107.
6. Широкова Н. С. Мифы кельтских народов. – М.: АСТ, Астрель, Транзиткнига; 2005.
7. Gray, Russell D., Atkinson, Quentin D. Language-tree divergence times support the Anatolian theory of Indo-European origin, Nature 426.

Мирослава Вахнован
(Київ)

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

Головною метою вивчення іноземної мови студентів медичних вищих навчальних закладів є навчання студентів спілкуватися іноземною мовою в типових ситуаціях, пов'язаних з медициною та медичним обслуговуванням, в межах програмного матеріалу. Здатність студентів спілкуватися іноземною мовою забезпечується формуванням у них **іншомовної лінгвістичної компетенції**, а саме *мовної та мовленнєвої компетенції*.

Мовна компетенція студентів повинна включати мовні знання та навички, а саме лексичні, граматичні, фонетичні та орфографічні. Для студентів-медиків існують певні пріоритети в оволодінні цими мовними знаннями, зокрема на заняттях з іноземної мови в медичному ВУЗі більше уваги приділяється лексичному матеріалу, та менше – орфографічному. Завданням викладача є збалансоване оволодіння студентами складовими мовної компетенції.

Другою складовою лінгвістичної компетенції є мовленнєва компетенція, що включає в себе чотири види умінь студентів: умінь в аудіюванні, говорінні, читанні та письмі. Формування мовленнєвих умінь неможливе без оволодіння мовним матеріалом (фонетичним, лексичним, граматичним). Але лише знання мовного матеріалу не забезпечує формування мовленнєвих умінь, необхідні ще й навички володіння цим матеріалом для породження та розпізнавання інформації. Тобто розвиток мовної компетенції є завданням кожного студента особисто, а викладач на занятті може лише контролювати, удосконалювати та розвивати мовну компетенцію студентів. Ці дії можливі лише шляхом застосування на занятті другої складової лінгвістичної компетенції - мовленнєвої. Одним із шляхів формування лінгвістичної компетенції на занятті з іноземної мови в медичному вузі є розвиток такого виду мовленнєвої діяльності, як аудіювання. Аудіювання – це розуміння з точки зору психофізіології трактується як перцептивна розумова мнемічна діяльність. Перцептивна тому, що здійснюється сприйняття, перцепція; розумова – бо пов'язана з основними розумовими операціями: аналізом, синтезом, індукцією, дедукцією, абстрагуванням. Аудіювання і говоріння – це дві сторони усного мовлення, без аудіювання не може бути нормативного говоріння. Студенти мають досягти певного рівня, що дає основу для формування іншомовної лінгвістичної компетенції. Викладач демонструє свої мовленнєві навички шляхом говоріння, студенти тренують та здобувають лексичні, фонетичні та граматичні знання, а також одночасно з цим тренуються в аудіюванні. Даний вид роботи застосовується в медичному вузі під час пояснення викладачем нової теми, коли студенти виступають як пасивні учасники мовлення. Лише даний вид формування мовленнєвої компетенції не дає викладачеві змоги контролювати рівень знань студентів. Але для цього існують три інші складові мовленнєвої компетенції.

Наприклад компетенція у говорінні включає компетенцію в діалогічному мовленні та компетенцію в монологічному мовленні. Кожна з них має свої переваги у формуванні лінгвістичних умінь. Під час вивчення німецької мови дуже важливо досягти високого рівня комунікативної компетенції, не перебуваючи серед її носіїв. Одним з важливих завдань навчання іноземної мови в університеті є розвиток у студентів умінь будувати усні монологічні висловлювання. Для цього викладач має використовувати різні прийоми роботи й створювати реальні й уявні ситуації спілкування. Сучасний стан розвитку системи навчання іноземних мов, а також умови діяльності університетів зумовлюють необхідність зміни деяких усталених підходів до формування механізмів іншомовного спілкування та розгляду іноземної мови як важливого засобу міжкультурної компетенції. Спостереження за навчальним процесом та практика роботи в університеті свідчать, що переважна більшість студентів уміє будувати лише прості висловлювання, тобто окремі речення. Діалоги здебільшого мають вигляд «допиту», спочатку один студент ставить запитання, інший відповідає, а потім – навпаки. Досвід роботи в університеті підтверджує, що найефективніший спосіб навчання монологічного висловлювання – це оволодіння цілими групами лексик, а не введення та закріплення окремих слів. Під час групування мовного матеріалу доцільно використовувати ситуативно-тематичний принцип, який передбачає поєднання слів за їх належністю до певної ситуації в межах виучуваної теми. Говоріння забезпечує усне спілкування іноземною мовою. Спілкуючись рідною мовою студент думає лише про те, що сказати і в якій послідовності. При говорінні іноземною мовою студент повинен активізувати свої граматичні, лексичні, фонетичні навички, щоб процес говоріння

був правильним, тобто мав певний зміст, був чітким та динамічним. На мою думку тренування студентів саме у цьому виді мовленнєвої діяльності дає широкі можливості контролю для викладача, викладач може відразу оцінити рівень лексичних, граматичних та фонетичних знань студента, тобто його мовну компетенцію, але крім оцінки викладач в змозі контролювати процес говоріння, коригуючи лексичні чи граматичні помилки, відразу на них вказуючи та виправляючи. Студент, який зробив помилку, має змогу виявити причину допущеної неточності, запам'ятати та пропрацювати слабкі місця своєї мовленнєвої підготовки, а студенти, які спостерігають за процесом мовлення, тренуючи, до речі, таким чином навички аудіювання, «вчаться на чужих помилках», тобто звертають увагу на проблеми, які найчастіше зустрічаються, і намагаються їх не допускати в своєму мовленні. Хочу підкреслити, що тренуючи розвиток даної мовленнєвої компетенції, тобто говоріння, автоматично викладач досягає контролю знань майже усіх, крім орфографічних, навичок студента. А якщо це не монологічне мовлення, а діалог, а ще краще – полілог, то викладач має змогу за короткий відрізок часу проконтролювати рівень підготовки до заняття усієї групи.

Студент-медик може здобути або розвинути лексичні та граматичні знання та навички шляхом формування мовленнєвої компетенції в читанні. Уміння читання робить для студентів доступною будь-яку інформацію, особливо Інтернет, який зараз є одним з основних шляхів інформування, вони користуються літературою та Інтернетом для пошуку даних за медичним фахом, для обміну досвідом майбутніх колег-лікарів. Читання є рецептивним видом мовленнєвої діяльності, який включає техніку читання і розуміння того, що читається і відноситься до письмової форми мовлення. Даний вид діяльності широко застосовується в медичному університеті, оскільки одне заняття на тиждень змушує викладача задавати додому читання та переклад незнайомого тексту. Крім того студенти мають певну кількість текстів для індивідуального читання, тобто тренують свої мовні лексичні, граматичні та орфографічні навички самостійно в позааудиторний час, а викладач лише контролює цей розвиток шляхом мовленнєвих вправ, тобто усної перевірки прочитаного та засвоєного. Але, як було сказано раніше, розвиток даної компетенції надає студентам-медикам широкі можливості для здобуття інформації та досвіду з усього світу.

Одним із шляхів формування лінгвістичної компетенції є розвиток навичок письма. Письмо поділяється на письмо зокрема – тобто оволодіння орфографією, та писемне мовлення – складання слів у речення та зв'язний текст. Процес писемного мовлення починається з мовлення внутрішнього. Для викладача перевагою даного виду діяльності є те, що контролюється кожен студент окремо, якщо, звичайно, виключити списування, помилки кожного легко зафіксувати та неможливо не помітити, як іноді буває при говорінні, оскільки при швидкому темпі роботи виправлення абсолютно всіх помилок студентів майже неможливе. А при письмі у викладача є час проаналізувати кожну з написаних помилок. Але оскільки перевірка письма не миттєвий процес, студент може не пам'ятати причину своєї помилки, і аналіз втрачає сенс. Недоліком також є те, що викладач контролює таким чином лише лексичні та граматичні навички. Специфікою навчання в вузі є те, що орфографічні знання майже не контролюються, оскільки письмові роботи носять тестовий характер. Контроль мовних знань за допомогою тестів скорочує час на написання роботи та її перевірку, але це може призвести до невміння студентами написати англійське чи німецьке слово, невміння написати без помилок рецепт і тому подібне. Тому завдання викладача збалансовано розвивати кожну із складових частин мовної та мовленнєвої компетенції.

Формування лінгвістичної компетенції можливе лише за умови моделювання у навчальному процесі типових ситуацій реального спілкування, які виникають у різних сферах життя і стосуються різних тем. В межах медичного ВУЗу можна говорити про формування лінгвістичної компетенції як наслідок штучно створеної викладачем сфери спілкування на занятті з іноземної мови на медичну тематику. Функція викладача – формування лінгвістичної компетенції студентів здійснюється методично спрограмованим опрацюванням кожної зі складових компетенцій, при цьому контролюючи та оцінюючи знання студентів комплексно з мовної та мовленнєвої компетенції.

Література:

1. Ніколаєва С.Ю., Бігич О.Б. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.
2. Фурсіна Г.А. Формування комунікативної компетенції студентів вузів в процесі мовної підготовки// Актуальні питання вузівської науки: зб.наук.статей. – Самара, 2005. – 53с.

Наталья Емец
(Київ)

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ТЕОРИИ КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ МЕТАФОРЫ И БЛЕНДИНГА

Язык как инструмент лингвистической науки всегда был связующим звеном между мышлением и окружающим миром. Не только в последние десятилетия, связанные с развитием когнитологии, которая исследует модели сознания, но и на протяжении веков ученых интересовал вопрос человеческого мышления в его взаимосвязи с языком. Каждая эпоха давала свои ответы в зависимости от господствующей научной парадигмы, разрабатывала теоретическую базу и методологический инструментарий. На этом фундаменте возникла современная когнитивная наука, объединившая ряд дисциплин, среди которых важная роль принадлежит когнитивной лингвистике.

Когнитивная лингвистика изучает способы получения, обработки, хранения и использования вербализированных знаний. Это знания не только о самом языке, но и знания о мире, полученные через язык. Таким образом, в данном случае мы имеем дело не с отражением действительности, а с ее интерпретацией. Интерпретация является когнитивной операцией, которая базируется на устойчивых "когнитивных моделях" [8, с. 3–4]. Под когнитивной моделью следует понимать структуру базы данных с применяемыми к ней когнитивными операциями. Такая база данных основана на идеализированных когнитивных моделях, которые, по мнению Дж. Лакоффа, являются структурами человеческого знания [8]. Это означает, что способность интерпретировать мир является врожденной характеристикой человека, а познавательные операции (получения и передачи информации) регулируются относительно постоянными когнитивными моделями. На этом теоретическом фундаменте возникает теория концептуальной метафоры (далее ТКМ) и как ее продолжение и расширение – теория концептуальной интеграции (далее ТКИ) или блендинга. В основе этих теорий лежит метафора как когнитивный механизм, с помощью которого становится возможным объяснение феноменов языка и речи с учетом фактора мышления.

Целью этой статьи является сравнительный анализ ТКМ и ТКИ. Необходимость понимания разницы базовых концептуализаций в рамках двух теорий обуславливает актуальность данной статьи. Для достижения цели нам необходимо решить следующие задачи:

- Охарактеризовать общие положения ТКМ и ТКИ;
- Проанализировать разницу механизмов концептуализации теорий.

В XX веке метафора становится феноменом, который объединяет исследования в различных областях знаний и формирует новый вектор научных поисков. Работы в области концептуальной метафоры дали толчок исследованиям когнитивных процессов сознания [1; 2; 3; 4; 7; 8; 9], которые очертили общие положения о метафоре как о способе восприятия, осмысления и интерпретации окружающего мира. Метафоричность мышления проявляется в метафоричности языка, где метафора выступает как важная ментальная операция, которая формирует способ познания, категоризации, концептуализации, оценки и объяснения мира. При помощи метафоры человек мыслит и познает мир, в котором живет.

По словам О. П. Воробьевой, "метафора, которая является предметом филологических исследований, в том числе и в дидактическом аспекте, может служить эффективным инструментом самообъяснения и одновременно структурирования совокупности пояснительных комментариев, формирующих определенный лингводидактический интерактивный сценарий" [1, с. 82–83]. Универсальность механизмов метафоры объясняет междисциплинарность исследований, которые пополняют теоретический и практический инструментарий метафорологии. ТКМ и ТКИ являются продуктивными школами в изучении концептуальной составляющей процессов концептуализации мира и широко применяются в научных (и не только лингвистических) исследованиях. Рассмотрим основные положения этих теорий.

ТКМ и ТКИ основаны на предположении, что за метафорой как явлением языка и речи стоит метафора как когнитивный механизм, который "предназначен для обработки информации об абстрактных объектах, которые перцептивно не воспринимаются" [3, с. 3]. Благодаря метафоре такие объекты сравниваются с объектами конкретными, имеющими перцептивную основу. Обе теории основываются на метафоричности концептуализации, которая лежит в основе мышления и отражается в языке и речи. Однако метафорические образования в ТКМ рассматриваются как постоянные и повторяющиеся, в то время как ТКИ объясняет новые метафорические концептуализации. Чтобы понять природу метафоричности двух моделей, необходимо проанализировать предпосылки к возникновению двух теорий.

ТКМ и ТКИ неразрывно связаны друг с другом. Следует отметить, что ТКИ разрабатывалась Ж. Фоконье и М. Тернером на основе теории ментальных пространств [6, 7] с целью усовершенствования теории концептуальной метафоры Дж. Лакоффа и М. Джонсона [9]. Эти новые поиски были вызваны неспособностью ТКМ объяснить индивидуальные метафоры, исходя из конвенциональных отношений между двумя концептосферами. Таким образом, первая принципиальная разница между этими двумя теориями состоит в количестве и качестве базовых источников входа в концептуальную метафору, которые в ТКМ именуются доменами, а в ТКИ ментальными пространствами.

В ТКМ метафоры анализируются как "устойчивая и систематическая взаимосвязь между двумя концептуальными доменами" [5, с. 102] – целевым доменом (концептосферой цели) и источником доменом (концептосферой источника). Целевой домен, который интерпретируется через концептуальную метафору, является концептуальным референтом, а сравниваемый источниковый домен – концептуальным коррелятом. Референт и коррелят должны принадлежать к разным понятийным пространствам, то есть быть "разведенными в мысли" [3, с. 3]. Так, в ТКМ мы имеем дело с такой формой концептуализации, которая соотносится не с отдельными объектами, а с участками чувственного или социального опыта, которые в свою очередь соотносятся через метафору с более простыми пространствами, которые поддаются наблюдению через перенос характера концептуализации пространства.

В ТКИ в отличие от ТКМ основным элементом когнитивной организации является не домен, а ментальное пространство. Ментальные пространства – это взаимосвязанные в рамках дискурса компактные форматы знания, которые могут модифицироваться по мере его развертывания. Ментальные пространства не равны домену, а, скорее, зависят от него: они представляют определенные сценарии, которые структурируются доменами. Это означает, что ментальные пространства порождаются он-лайн в процессе общения и являются уникальными для определенной ситуации, в то время как домены представляют более общие структуры знания, которые ассоциируются с постоянными участками мыслительного пространства [5].

Существенным отличием между двумя теориями является также их структурная организация. Анализ ТКМ оперирует картированием между двумя концептуальными структурами, в то время как ТКИ предусматривает связи между несколькими (минимум четырьмя) ментальными пространствами. Эти пространства включают два вводные пространства (которые в ТКМ ассоциируются с исходным и целевым доменом), интегрированное пространство, содержащее наиболее абстрактные, присущие обоим пространствам элементы, а также порождающее пространство (или блэнд), в котором в результате сочетания и смешения появляется новый смысл. Блэнд является целостным, компактным конструктором, который формирует новое концептуальное пространство, не являющееся тождественным ни одному из вводных пространств.

Важнейшей предпосылкой порождения концептуальной метафоры, по словам Дж. Лакоффа и М. Джонсона, является положение о том, что базовые концептуальные метафоры позволяют понять абстрактные сущности через опыт физического существования. Такое утверждение накладывает определенные ограничения, которые воплощаются в принципе неизменности (the invariance principle). Этот принцип в ТКМ предусматривает однонаправленность проектирования – от концептосферы источника к концептосфере цели, в то время как в ТКИ возможны многовекторные проекции. Например, в модели, включающей четыре пространства, информация в блэнд проектируется с обоих вводных пространств, а в ТКМ картирование происходит в одном направлении – от концептосферы источника к концептосфере цели.

Принципиально новой и важной составляющей ТКИ по сравнению с ТКМ является так называемое "он-лайн образование" новых смыслов [5, с. 5]. Такое определение можно сравнить со статической и динамической моделями концептообразования. Так, ТКИ представляет динамические концептуальные сети, ограничения на которые накладывают статические однонаправленные конвенциональные концептуальные спаривания, являющиеся объектом ТКМ. Например, иногда интерпретация художественных текстов невозможна только при использовании ТКМ, ведь большинство авторских концептуализаций неконвенциональны, а механизмы их возникновения основываются на многовекторности направленности профилирования. Итак, ТКИ позволяет адекватно декодировать метафору, понять ее смысловое наполнение и определить образную аналогию, лежащую в основе метафорической номинации.

Проанализировав ТКМ и ТКИ, можно сделать следующие выводы:

1. Обе теории основываются на метафоре как на когнитивном механизме, который обеспечивает процессы восприятия, обработки и передачи информации об окружающем мире;
2. В ТКМ метафоры анализируются как постоянные отношения между двумя концептосферами, в то время как в ТКИ метафоры преломляются через ментальные пространства, которые являются краткосрочными образованиями, модифицируемыми по мере развертывания дискурса;
3. ТКМ предусматривает устойчивые связи с одновекторной проекцией от концептосферы источника к концептосфере цели, а ТКИ оперирует минимум четырьмя ментальными пространствами, в которых проекция происходит во всех направлениях;
4. ТКМ основывается на конвенциональных концептуальных метафорах, а ТКИ объясняет новые метафорические концептуализации, отражающие авторские идиосинкразии;
5. Обе теории раскрывают когнитивные процессы как логического, так и образного мышления, что делает их мощным инструментом интерпретации.

Когнитивный подход к анализу метафоры занимает ведущее место в современной науке, а многостороннее применение механизмов ТКМ и ТКИ в практических исследованиях дает толчок новым импульсам в изучении метафоры как механизма познания.

Література:

1. Воробйова О. П. Метафори про метафори: дидактичний сценарій / О. П. Воробйова // Записки з романо-германської філології. Вип. 25. Ювілейний, присвячений 145-річчю ОНУ ім. І. І. Мечникова та 50-річчю факультету РГФ у складі ОНУ ім. І. І. Мечникова. – Одеса : Фенікс, 2010. – С. 76–83.
2. Жаботинская С.А. Концепт/домен: матричная и сетевая модели / С. А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 168. – Т. 1. – С. 254–261.

3. Жаботинская С. А. Концептуальная метафора: процедура анализа для множественных данных / С. А. Жаботинская // Актуальні проблеми менталінгвістики. Збірник статей за матеріалами VII Міжнародної конференції. Черкаси, Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького, 28-29 квітня 2011 р. – Черкаси : Ант, 2011. – С. 3–6.
4. Grady, J. A Typology of Motivation for Conceptual Metaphor: Correlation vs Resemblance / Joseph Grady // Metaphor in Cognitive Linguistics : the 5th CognitiveLinguistic Conference, July 1997 : selected papers. – Amsterdam, 1997. – P. 79–101.
5. Grady, J., Oakley, T., Coulson, S. Blending and Metaphor / J. Grady, T. Oakley, T. Coulson // Metaphor in Cognitive Linguistics / Ed. by R. Gibbs, Jr. and G. Steen. – Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins, 1999. – P. 101–124.
6. Fauconnier, G. Mappings in Thought and Language / Gilles Fauconnier. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 205 p.
7. Fauconnier, G., Turner, M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities / G. Fauconnier, M. Turner. – NewYork : New York Basic Books, 2002. – 440 p.
8. Lakoff, G., Johnson, M. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : Chicago University Press, 1980. – 242 p.
9. Lakoff, G., Johnson, M. Philosophy in the Flesh: the Embodied Mind and its Challenge to Western Thought / G. Lakoff, M. Johnson. – New-York : New York Basic Books, 1999. – 624 p.

Научный руководитель: кандидат филологических наук Чеснокова Анна Вадимовна.

**Сніжана Ізосімова
(Донецьк)**

ВІДТВОРЕННЯ ТРАДИЦІЙ ТА ЗВИЧАЇВ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

*Козацтво - це історія перлина,
Людини і вічності неоспорима суть,
Натхнення незбагненого це сила,
Його ніколи нікому з нас не забути.*

(Д. Білоус)

Поняття духовність і патріотизм органічно з'єднані в Україні віі минулому, сучасному та майбутньому, особливо це стосується такого соціально-культурного феномена, як Козаччина. Стати козаком непросто, для цього необхідні не тільки сила, але й розум, сміливість, рішучість, душа...

З народних переказів відомо, що хлопчику, який хотів стати козаком, треба було витримати справжнє випробування: майбутні товариші брали його з собою в степи та наказували, наприклад, приготувати їжу (зварити кашу), а самі нібито ухилили по справах. Хлопчик готував і чекав, але товаришів все не було. Справа в тому, що вони, сховавшись неподалік, уважно спостерігали за поведінкою майбутнього козака: якщо розгубиться, почне кликати, розплачеться врешті-решт, то не може він бути козаком – його стежа – інше життя. Якщо заспіває веселої пісні та почне їсти кашу, то це козак.

Однак не тільки завзятість й сміливість були основними рисами для українського воїнства. Козаки не були «жахливими завойовниками, кривавими розбишаками», як їх тлумачать деякі історичні джерела того часу. Для козацького воїнства найголовнішим критерієм була дисципліна. Командир, кошовий, отаман повинен бути авторитетом, людиною з Великої літери, саме такі люди увійшли не тільки до історії України, але і до світової історії, збагативши її своєю яскравою вдачею, мужністю, силою, патріотизмом, вірністю своїм принципам. Самійло Кішка. Славнозвісний Б.Хмельницький, легендарний Іван Мазепа та багато інших імен назавжди увійшли до історії нашої держави.

Крім того, важливу роль у вихованні козака відіграє релігія, саме її канони підтримували у воїнах віру в своє праведне діло, в себе, бо «з нами Бог». Тому в кожному козацькому полку обов'язково була «похідна церква» та слугитель культу, що своєю поетичністю, вірою ставав для воїнів тим палаючим серцем, що кидало їх до бою.

Найголовніше те, що можна назвати прообразом філософії екзистенціалізму. Ось повні моменти:

1) Кожна людина має право вибору, вже й несе відповідальність (навіть покару) за свій вибір.

2) Вжиті кожного виникають «кризові ситуації», від того, як людина «покаже» себе, який обері шлях й залежить її майбутнє життя.

Отже, для справжнього козака є характерною не тільки відповідальність перед товаришами, але й самовідповідальність – «перед собою й перед Богом».

Таким чином, ми прийшли до наступних висновків:

1) Козаки на власному прикладі показали своїм нащадкам, що без сміливості, вірності, а головне – патріотизму й дисциплінованості не можливо досягти обраної честі та бути людиною – справжнім громадянином.

2) Віра підтримує моральні якості суспільстві взагалі та в кожній людині зокрема. Тому особливо сучасна молодь повинна «повернутися» до «віри своїх пращурів».

3) Найголовнішим для кожного є самовідповідальність.

Тільки той «хто Бога має в серці» може називатися людиною.

Козацтво – яскраве соціально-політичне та культурне явище в історії нашої країни, а його, власна, історія нараховує багато століть. За свідченнями деяких істориків (Субтельний, Безкоровайний) певні елементи козацького життя були взяті у давніх скіфів – розташування табору, лінії захисних укріплень, тактика ведення бою, а саме – кінний напад; та у трипільців – правила проведення масових козацьких рад, чіткий розподіл обов'язків у повсякденному житті, а особливо – у військових походах, роль Берегині та інші. Надзвичайно багато спільного знаходять дослідники між козацтвом та спартанцями Давньої Греції. Однак на відміну від спартанців, для яких перше місце завжди посідає культ краси тіла: до речі, і козаки, і спартанці надзвичайно поважали закалювання, різноманітні фізичні вправи для розвитку різних груп м'язів. Але в козацькому житті вагоме місце посідала саме духовна складова: відчайдушна відданість Батьківщині, релігійність, шанування предків та народних співців – бандуристів. Відомий ще з найдавніших літописів той факт, що освічені, письменні, грамотні люди користувалися на Січі великою повагою. Взагалі, духовність на Січі займала чільне місце, випереджаючи навіть фізичний розвиток козаків.

Культура душі, тіла народжувала також і великий культурний рівень у повсякденному житті, перед усім, культуру харчування. На відміну від пануючої у наш час думки, що козаки зловживали алкогольними напоями, відомо (Костомаров), що у воєнних походах та у повсякденному житті зловживання алкоголем суворо каралося, навіть до виключення з рядів козацтва. Чільне місце на козацькому столі посідала каша: пшона, гречана, збагачені надзвичайною кількістю вітамінів та корисних речовин, а друге місце посідала картопля. Різноманітні страви з риби (а відома зараз уха – це саме козацький винахід): печена, варена та інші дійшли до наших часів. Не обійшли козаки увагою й м'ясо – копильні, а також приготування різноманітної дичини, що надає будь-кому сили та міцності. Хліб, безперечно, був «головою» на козацькому столі, що попереджало шлункові розлади та створювало міцний кістяк.

Отже, козацтво – єдиний, органічно взаємопов'язаний організм, що кожній своїй частині (будь-то краса духовна, гармонійний фізичний розвиток та інші) надавав великого значення і оминав увагою завдяки чому протягом століть залишався вагомою силою і не втратив своєї актуальності і сьогодні, знайшовши продовження у своїх нащадках.

Тому козащина – явище надзвичайно актуальне й корисне для нашого бурхливого часу. Саме звідки ми можемо узяти те, найголовніше, що робить людину людиною, пронести крізь усе життя і подарувати цей найцінніший спадок своїм нащадкам – вірити, надіятись та любити і нехай з нами завжди буде Боже благословення!

*Козацтво – це життя святкова рівність,
Це сонячне завзяття, це буття!
Козацтво – його постаті нестримні
Все йдуть і йдуть
До нас крізь небуття!*

(Д. Білоус)

В статті розкриваються традиції і обычаї українського козацтва в художественній літературі (як на прикладі літературного творчеств отельного псиателя – Д. Білоуса, так и на прмере усного народного творчеств – народне легенды, сказания и т.д.)

Ключевые слова: культура души и тела, козацтво, дружка.

Література:

1. Д. Білоус. Поезії / Д. Білоус. – К.: Вища школа, 1985. – 250 с.
2. З історії українського козацтва. – К., 1976. – 365 с.
3. ...Де слави забуття прийде в безсмертя... - К.: Вища школа, 1999. – 460 с.

Аліна Костюченко
(Київ)

ЕМОТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ОСНОВНИЙ КРИТЕРІЙ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКИ СУЧАСНИХ СПОРТИВНИХ ЗМІ

Трансляції спортивних змагань сьогодні ведуться чи не на увесь світ, підтримка улюблених команд являє собою ритуал, що став для багатьох життєво важливою необхідністю. Спорт виступає «одним із конструкторів культурної ідентичності нового часу, наряду з музикою, архітектурою, живописом, кінематографом» [2, с. 127]. Як окрема галузь людської діяльності, що стрімко розвивається, спорт формує і власну лексику, що й зумовлює **актуальність** даного дослідження. Загальна та спеціальна лексика, проникаючи до сфери спорту, проходить певну форму трансформації, яку ми схильні пов'язувати зі здатністю людини до метафоризації.

Аудиторія спортивних ЗМІ складається з людей, що прагнуть опинитися у вирі подій, відчутти дух боротьби і змагань, тож завдання журналіста – надати своєму читачеві (глядачеві) таку можливість. Саме тому популярності набувають лише ті нові лексеми, які здатні якнайяскравіше відобразити емоційну картину змагань.

Метою даної статті є з'ясування особливостей функціонування лексики спортивних медіа та її емотивного потенціалу.

Завдання: розглянути основні способи утворення спортивних термінів; визначити напрямки запозичень у лексичі спортивних ЗМІ та з'ясувати особливості їхнього сприйняття реципієнтами.

Об'єкт – лексика вітчизняних спортивних медіа.

Предметом дослідження є емотивний потенціал лексики сучасних спортивних ЗМІ.

Коли ми говоримо про спортивну термінологію («спеціальні слова або словосполучення, що вживаються для точного вираження поняття з якої-небудь галузі знання» [4, с. 167]), то є декілька базових способів її творення. Більшість спортивних термінів утворені за допомогою таких способів, як запозичення з інших мов, термінологізація загальноновживаних слів, транстермінологізація (інверсія), лексикалізація словосполучень, деривація всередині спортивної терміносистеми тощо [1, с. 9].

Однак, основним, на думку Л. Авакової, способом творення спортивних термінів виступає саме **термінологізація** – процес входження загальнолітературного слова в термінологію певної галузі знань шляхом відсікання його від значення загальнономовного смислу, «різного роду конотацій, приписування чіткої дефініції та місця у відповідній терміносистемі» [1, с. 14]. Початкове значення слова у цьому випадку зазвичай звучується та конкретизується, а його семантичне ядро збагачується новим, специфічним змістом. Так, можна сказати, що закон економії мовних засобів проявляється в омонімії, а в полісемії можна чітко відслідкувати зміни у структурі та змісті наукових знань про певний предмет чи явище, позначувані терміном. Значна частина сучасної спортивної термінології є саме результатом термінологізації лексики загального вжитку. Розглядаючи її, ми розуміємо роль метафоризації в процесі їх утворення: «Росіянка Марія Шарапова, **посіяна** в Цинциннаті під четвертим номером, **пробилась до фіналу американських змагань**». (Інтернет-портал sportanalytic.com, 21.08.11). «Посів» або «розсіювання», зокрема у тенісі, означає розведення учасників турніру перед жеребкуванням у різні групи з метою уникнення зустрічі фаворитів на ранніх етапах змагання. Відтак, «сіяні» - це спортсмени, що були заздалегідь розподілені по різних групах; «**Позавчора в програмі континентального форуму фігуристів в англійському Шеффільді значилися два номери програми**». («УМ», 27-28.01.12). В даному випадку термін «номер» вживається у значенні «виступ», «постановка». Коли йдеться про фігурне катання (як у даному прикладі), або будь-який інший вид спорту, орієнтований на естетичне задоволення глядача, аналогія зі сценічним мистецтвом (де найчастіше використовується цей термін) є цілком логічною.

Метафора, як відомо, являє собою перенесення назви з одного предмета на інший на основі їх подібності [4, с. 146]. Цю подібність слід розуміти максимально широко (подібність за формою, змістом тощо). Більшість спортивних термінів, утворених таким чином, являють собою стерті метафори.

Явищем, тісно пов'язаним із термінологізацією, є **транстермінологізація** – семантична трансформація терміну, використовуваного в одній галузі знань, для іншої. Принципова відмінність транстермінологізації від термінологізації, попри безперечну подібність цих процесів, полягає у тому, що для першої об'єктом трансформації є спеціальна або професійна лексика, а для другої – лексика загального вжитку.

З огляду на специфіку спорту як роду людської діяльності, що характеризується спрямованістю на змагання, конкуренцію, постійне підвищення результатів – закономірно, що найбільш поширеною у сучасній спортивній журналістиці є лексика військової сфери: «**24-річна тернополянка могла замахнутися на срібну медаль в індивідуальній гонці, але єдиний промах – що прикро – на останньому вогневому рубежі відкинуло її на п'яту позицію**». («УМ», 6.12.11) Словосполучення «вогневий рубеж» є вже своєрідним штампом, особливо серед коментаторів та журналістів, що коментують змагання з біатлону. Справді, сеанс стрільби в даному виді спорту означає завершення одного відрізка дистанції та початок іншого, через що таке порівняння є досить влучним, а відтак – популярним; «**Порівняно з матчами першого-другого кіл цей поєдинок Долгополова тривав найдовше – 3 години 50 хвилин**». («УМ», 24.01.12) Також часто вживаються такі синоніми, як «битва», «двобій», «протистояння», рідше – «сучічка», «зіткнення» тощо.

Явище, подібне до транстермінологізації, відбувається і зі словами загальноживаними: лексеми, що спочатку вживалися в одній галузі знань, поступово стають цілком типовими і для інших, в нашому випадку – для спорту. Підкреслимо, що їх не можна віднести до термінів, але так склалося, що вони закріпилися у мовленні спортивних журналістів, коментаторів, і, як наслідок, асоціюються з новою галуззю.

Найбільш семантично пов'язаною зі спортом є, безперечно, військова сфера. Треба сказати, що отождолення спортивної боротьби з війною наявне практично у всіх видах спорту: в індивідуальних дисциплінах меншою мірою, у командних – більшою.

Показовим у даному випадку є футбол, точніше спосіб його висвітлення у ЗМІ та, як наслідок, асоціації, пов'язані з цим видом спорту. Це зумовлено світовою популярністю гри, що, у свою чергу, викликала всебічне висвітлення її у ЗМІ, а також «багатство та різноманітність концепту «футбол», котрі обумовлюють найбільш значний набір метафоричних моделей, більшість із яких є універсальними для усього спортивного дискурсу» [2, с. 128]. Дослідник С. Кудрін виділяє ключові компоненти даної моделі, щоб зрозуміти, яким же чином, базова метафора «футбол – війна» проектує елементи сфери-джерела на спортивний дискурс. Наведемо деякі з них.

1. Суперник – ворог. Така трансформація образу чужої команди активізує націленість спортсменів на боротьбу, під якою розуміється захист власних інтересів, честі та просто спортивний азарт: «Київське "Динамо" в товариському матчі переграло свого найзапеклішого **ворога** з часів чемпіонату СРСР московський "Спартак"». (Інтернет-портал sportanalytic.com, 13.02.12); «Коли я перейшов з "Кельна" в "Байєр", то відчув, що це - перейти у **ворожий клуб**». (Інтернет-портал sportanalytic.com, 24.08.10).

2. Гра – битва, поєдинок, дуель. Перипетії гри нагадують події епізоди воєнних баталій: «**Посидинок** хоч і вийшов **бойовим**, але голів глядачі так і не побачили». (Інтернет-портал sportanalytic.com, 7.02.12); «Ми знаємо, що на нас чекає жорстка **битва**, але налаштовані на **посидинок** з "Базелем" оптимістично». (Інтернет-портал sportanalytic.com, 22.02.12).

3. Виграш – приниження, знищення суперника. Програш – поразка, засмучення, смерть: «До завершення протистояння підопічні Маркевича ще двічі **засмутили** кіпера гостей Лінднера, ставши найрезультативнішою командою групового етапу цьогорічної Ліги Європи...» («УМ», 2-3.12.11); «Начебто симпатична команда начебто перспективного тренера Сергія Коновальця "Оболонь", складена винятково з українців, програла десятий, "ювілейний" матч і ще глибше **загрузла на дні турнірної таблиці**». («УМ», 2.11.11).

4. Гра в атаці – наступ. Гра в захисті – відступ, оборона. В даному випадку актуалізується ключове протиставлення «вперед-назад» у рамках ігрового простору: «Якось подумалось про Хюбшмана в центрі **оборони**, але цей варіант Луческу, мабуть, і не розглядає». (Інтернет-портал sportanalytic.com, 19.10.11); «Тренер особливо нічого не вигадує, тому використовує мене на моїх "рідних" позиціях – на флангах **півзахисту**, під **нападаючими**». (Інтернет-портал sportanalytic.com, 26.02.12).

5. Ворота – мішень, ціль. Точка удару – вогнева позиція, удар – постріл: «Півзахисник швейцарського "Базеля" Джердан Шакірі сьогодні спробує **вразити ворота** мюнхенської "Баварії", в яку перейде вже після завершення поточного сезону». (Інтернет-портал sportanalytic.com, 22.02.12); «Невідомо, чи досяг би мети **постріл** івуарійця, але в епізод втрутився Володимир Чеснаков, рикошетом від спини якого м'яч і пірнув у сітку повз дезорієнтованого Долганського». (Інтернет-портал sportanalytic.com, 16.12.11).

6. І, нарешті, останнє порівняння: футболіст – солдат (залежно від амплуа та позиції на полі гравець може називатися по-різному: «бомбардир», «снайпер», «руйнівник атак» тощо): «Проте, відсутність кращого **бомбардира** не повинна вводити в оману **оборонців** "Шахтаря"». (Інтернет-портал sportanalytic.com, 19.10.11); «Відзначимо лінію нападу миколаївців: Роман Тормозов є одним з найкращих **снайперів** чемпіонату ААФУ, у той час як Іван Шелест вже сім разів відзначився у обласній першості». (Інтернет-портал sportanalytic.com, 12.09.11).

Утім, схожі аналогії ми можемо спостерігати і в інших (переважно командних) видах спорту: баскетбол, волейбол, гандбол, регбі, хокей тощо.

Якщо відійти від лексики військового походження, то можна відзначити ще декілька цікавих сфер запозичення.

Оскільки спорт для читача чи глядача – це, передусім, видовище, характерною є лексика, що найчастіше вживається у сценічному мистецтві. Асоціюється вона, у першу чергу, з театром: «Водночас у класі вантажівко відбулася **зміна декорацій**» («УМ», 5.01.12); «Цими днями 24-річну титуловану красуню Нойнер за **лаштунками** активно обговорюють через те, що вона начебто збирається зав'язувати зі спортом» («УМ», 6.12.11).

Використовується морська лексика (себто, все, що викликає асоціації з флотом): «Перша ракетка світу, данка Каролін Возняцьки **залишила за бортом** Елену Янкович з Сербії – 6:0, 7:5» («УМ», 24.01.12); «Так би мовити, міцно **тримаюся на капітанському містку**» («УМ», 13-14.01.12) – з інтерв'ю волейболіста В. Татаринцева про те, як він виконує обов'язки тренера команди.

Лексика медичної сфери – як правило, її цілком мотивовано вживають, коли говорять про фізичний стан спортсмена, втім – нерідко і в переносному значенні: «У неділю учасники "Дакара" отримали перший день відпочинку – хороша нагода додатково **"підлікувати"** своїх залізних коней та набратися сил перед найдовшим етапом» («УМ», 11.01.12); «Причому до перемоги нашому спортсмену не вистачило всього 3 **уколу** - італійцеві Андреа Кассара Ростислав поступився з рахунком 12:15, повідомляє НОК України» (Інтернет-портал sportanalytic.com, 20.06.11) – у фехтуванні вдалий прийом завершується торканням супротивника кінцем рапіри – це й називається «уколом».

Образність, неодмінна емоційність спортивного мовлення провокує до частотного використання у текстах ЗМІ жаргонізмів, просторіч та сленгу. Використання такої лексики «посилює експресію, наближує журналіста до читача, тобто є одним із способів наближення тексту до відтворюваної реальності» [3, с. 199]. Журналісти, вживаючи професійний жаргон спортсменів, ніби намагаються занурити читача, не посвяченого у тонкощі ремесла, у вир спортивного життя, наблизити його до кумирів. Саме таке враження складається після прочитання речень на кшталт: «Тому варто **сподіватися**, що 22-ге місце Сергія Седнева в "індивідуалці" вже в наступному етапі в австрійському Хохфільцені перестане бути найкращим результатом наших чоловіків у сезоні» («УМ», 6.12.11); «Наставник чемпіона Німеччини Юрген Клопп **бідкався напередодні**, що його команді чомусь не **вдається "на Європі"** грати так само переконливо, як і в бундеслизі, тож зараз **принаймні може радіти трьом очкам**» («УМ», 3.11.11).

Приблизно те ж саме відбувається і тоді, коли спортивний журналіст вживає сленг замість літературної лексики: мовляв, спортсмени – **теж люди**, для характеристики їх виступів, фізичного, емоційного стану тощо можна вживати ті ж вирази, що побутують «в народі»: «Суперечка між Жозе Моурінью і Серхіо Рамосом та Ікером Касільясом виникла після того, як португальський наставник **влаштував "розбір польотів"** після поразки каталонцям у Кубку країни» («УМ», 24.01.12); «У **такій "падучості"** учасників **винна насамперед погода – температура повітря часом досягає 42 градусів**» («5.01.12»).

Втім, ми схильні бачити у вживанні журналістами подібної лексики і негативний аспект. «Дестандартизація мови» може бути зумовлена непрофесійністю репортерів та коментаторів, їхнім недостатнім знанням мови [3, с. 199]. А вміння грамотно подати матеріал, точно змалювати картину події в рамках мовних норм (що, втім не виключає певні авторські неологізми чи метафори, якщо це потрібно) є, на нашу думку, в умовах загальної культурної деградації вітчизняних ЗМІ ефективним способом завоювання прихильності читача.

Наостанок зазначимо, що спортивна лексика часто є універсальною, тобто спільною для багатьох видів спорту. Емоційно забарвлені лексеми, з'являючись у більш популярній дисципліні, нерідко поширюються на інші, подібні за суттю чи зовнішніми ознаками.

Висновки. Спорт – це сфера людської діяльності, що нині набула надзвичайного розвитку та популярності. Як і будь-яка сфера знань, він потребує власної лексики. Спортивна термінологія є, як правило, результатом іншомовних запозичень або процесу термінологізації. Спорідненим із процесом термінологізації є процес транстермінологізації (перший у якості первинної використовує лексику загальнонавчання, другий – спеціальну). Обидва ці процеси є результатом метафоризації, тобто мисленнєвого синтезу та перенесення назв одних предметів та явищ на інші на основі їх подібності за певними ознаками. Ще яскравіше метафоризація виражається у слововживанні спортивних медіа, що використовують не лише спортивні терміни, а й лексеми, що якнайвлучніше виражають сутність позначуваного предмету. Надзвичайно популярними є запозичення лексики з інших сфер. Ідеться, передусім, про концепт «спорт – війна». Крім того, досить популярними сферами-джерелами для запозичень спортивних медіа є театральна, морська, медична лексика а також жаргонізми та сленг.

Література:

1. Авакова Л. А. Структурно-семантический и функциональный анализ терминосистемы «Шахматы»: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Л. А. Авакова. – Майкоп, 2006. – 21 с.
2. Кудрин С. А. Метафорика спортивного дискурса «футбол – война» / С. А. Кудрин // Вопросы филологии. – 2010. – № 2 (35). – С. 127-131.
3. Лаврик О. Жанрово-стильові особливості репортажу в українській спортивній пресі / О. Лаврик // Теле- та радіожурналістика. – 2010. – Вип. 9. Ч. 1. – С. 196-201.
4. Шевченко Л. Ю. Сучасна українська мова: Довідник / Л. Ю. Шевченко, В. В. Різун, Ю. В. Лисенко; за ред. О. Д. Пономарева. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, Шевченко Людмила Юріївна.

Тетяна Крехно, Оксана Лоза
(Харків)

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНОГО МЕТОДУ НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ РОЗДІЛІВ «ТЕКСТ», «РЕЧЕННЯ»

Час не стоїть на місці, усе змінюється, розвивається суспільство, з'являються нові інформаційні та науково-технічні досягнення, які відкривають перед людиною небачені перспективи особистісного розвитку та самореалізації, небувалу свободу вибору. Особливо це стосується людей педагогічної освіти, адже від їхньої майстерності викладу залежить рівень навчально-виховного процесу.

Науково-технічний прогрес та сучасна педагогіка дають змогу більш широко та доцільно використовувати різноманітні методичні та технічні засоби навчання. Зараз велика увага приділяється становленню нових засобів, видів, прийомів, форм та методів навчання, які б забезпечили краще розуміння учнем виучуваного матеріалу та сприяли подальшому його використанню в подібних та нових ситуаціях.

Мета нашої роботи – аналіз методів навчання, які спрямовані на вирішення завдань освіти, виховання та розвитку в процесі навчання, а саме інтерактивного методу. Дібрати інтерактивні методи навчання в початкових класах під час вивчення розділів «Текст», «Речення», розробити систему вправ, які б базувалися на цьому методі.

Ознайомившись зі змістом та матеріалом, що міститься в підручнику «Рідна мова» 2 клас, частина перша, ми дійшли висновку, що розділи «Текст», «Речення» можуть містити вправи з використанням інтерактивних методів. У своїй роботі ми запропонуємо різні вправи, які не лише сприятимуть кращому пізнанню, розумінню, запам'ятовуванню інформації, що вивчається, а й будуть учням цікавими та незвичними. Крім того, цей вид діяльності дасть змогу плідно та згруповано працювати, а також установити зв'язок між діяльністю вчителя та учня.

Методи навчання – (гр. *methodos* – шлях пізнання, спосіб знаходження істини) – це впорядковані способи взаємопов'язаної, цілеспрямованої діяльності вчителя та учнів, спрямовані на ефективне розв'язання навчально-виховних завдань. Вони реалізуються через систему прийомів і засобів навчальної діяльності [1, с. 129].

Важливо пам'ятати про доцільність вибору та використання методів навчання. Це має безпосередній вплив на розумові дії учнів та здатність зрозуміти, а потім і відтворити поданий матеріал. Методи, які застосовуються на уроках повинні спонукати учнів до активних дій та творчого підходу до вирішення будь-яких питань та завдань.

В основі інтерактивних методів лежить підвищення ефективності навчального процесу за допомогою «активного спілкування: учня з учнем; учня з групою учнів; учня з учителем; учителя з представником групи; учителя з групою учнів; учителя з класом» [2, с. 130].

Термін "інтерактивний" прийшов до нас із англійської мови та має значення "взаємодіючий". Інтерактивне навчання – це перш за все діалогове навчання, у ході якого здійснюється взаємодія вчителя та учня" [2, с. 131].

Важливість інтерактивних методів полягає у тому, що діти розуміють: кожна думка важлива; не бійся висловитись; ми всі – партнери; обговорюємо сказане, а не людину; обдумав, сформулював, висловив; кажи чітко, ясно, красиво; вислухав, висловився, вислухав; наводь тільки обґрунтовані докази; уміє погодитись і не погодитись. Такий метод поділяється на чотири форми навчальної діяльності: парна (учень-педагог, учень-учень), фронтальна (учитель навчає групу чи підгрупу класу), групова, індивідуальна [3, с. 5].

Під час опрацювання розділів «Текст», «Речення» доцільним буде використання інтерактивних методів навчання, що дасть змогу краще усвідомити та зрозуміти матеріал та виконувати відповідні завдання з даної теми. Учні зможуть оволодіти новими знаннями, удосконалити комунікативні навички. Дітям зрозумілішим буде матеріал, якщо викладатиметься незвично, цікаво й у той же час доступно.

Розглянемо більш детально розділ «Текст» та вправи, які ми пропонуємо.

Вправа 1. Метод "АБВ". Під час введення в нову тему, розділ учитель пропонує дітям зібрати відомі їм поняття з даної теми в алфавітному порядку та розмістити в таблиці. Також можна запропонувати вже після вивчення розділу на заключному уроці згадати все, що вивчили про текст.

Текст

Абзац
Заголовок
Кінцівка
Міркування
Опис
Основна частина
Початок (зачин)
Розповідь

Вправа 2. Розподілити клас на кілька груп, обравши в кожній командира. Усі учні в групі мають свої обов'язки. Групи отримують речення (деякі зв'язані між собою та становлять текст, а інші не зв'язані між собою за змістом та граматично) шляхом жеребкування, після чого вони повинні проаналізувати подані речення та вирішити чи це є текст і довести свою думку. Після того як зазначений час на виконання закінчується, діти починають обговорювати завдання кожної групи, при цьому обмінюючись думками.

Діти пішли гуляти. Дівчата плели віночки. У лісі багато квітів. Раптом пішов дощ. Хлоп'ята грали у м'яча. Діти пішли додому.

Діти пішли гуляти до лісу. Там дуже багато квітів. Хлоп'ята грали у м'яча. Дівчата плели віночки. Та раптом пішов дощ. Діти повернулись додому.

Вправа 3. «Коло ідей». Запропонувати дітям текст, у якому містилася б частина опису та розповіді, а потім поставити дискусійне питання: який це вид тексту? Після чого учні обговорюють в малих групах, а потім кожна група представляє свій варіант відповіді. Групи висловлюються по черзі, під час обговорення теми на дошці складається список зазначених ідей. Потім підбиваються підсумки.

У лісі жив маленький заєць. Шубка в нього влітку сіренька, а взимку – біленька. Звірок має довгі вуха і трохи розкоші очі. Заєць дуже полохливий. Так одного разу стрибає він на горі, намагається з'їсти морквинку, але побачив собаку й злякався і швидко втік.

Розділ «Речення» є не менш важливим під час вивчення рідної мови. Тому використання на уроках інтерактивних методів навчання, які виявляються у конкретних вправах, є складовою формування всебічно розвиненої особистості дитини з власним світоглядом. Тому ми пропонуємо вправи, які доцільно використати в цій темі.

Вправа 1. Дуже цікавим є метод під назвою "Мікрофон". Діти повинні послідовно чи хаотично відповісти на такі запитання: що ви знаєте про речення?, які ознаки речення? (виражає закінчену думку, слова в реченні зв'язані між собою, має головні слова, у кінці ставиться крапка...), яке значення речення?

Вправа 2. "Незакінчене речення". Учитель пропонує початок речення, а учні повинні придумати продовження.

Я люблю ходити до школи, бо... (мені подобається навчатися, тут багато моїх товаришів, я пізнаю багато чого цікавого)

Вправа 3. "Дослідники". Поділити дітей на групи, кожній групі видати речення. Завдання учнів полягає в тому, щоб дослідити речення, з'ясувати, яке воно за метою висловлювання, який розділовий знак стоїть у кінці речення, які головні слова в реченні.

Івасик приплив до бережка. (речення розповідне, у кінці стоїть крапка, головні слова Івасик, приплив).

Вправа 4. «Навчаючи – вчуся». Діти діляться на групи. Кожна група отримує аркуш із запитанням. Після обговорення один представник з кожної групи переходить в іншу, де розповідає та розкриває питання своєї групи.

Яке речення є розповідним? (речення, в якому щось розповідається, повідомляється, у кінці такого речення ставиться крапка, знак оклику), яке речення є питальним?, яке речення є спонукальним?

Це лише частина вправ, які можна використовувати на уроках «Рідна мова» 2 клас про вивченні розділів «Текст», «Речення». Вони акцентують увагу дітей на вивченні певної теми, сприяють розвитку розумових процесів, розкривають їх творчий потенціал, спонукають до відстоювання власної думки, але в той же час виховують поважне ставлення до думок товаришів.

Отже, у сучасній педагогіці існує безліч методів навчання, які можна вдало використовувати на певних етапах уроку та під час вивчення конкретних тем, але головним є доцільність цих методів. Інтерактивний метод є не тільки пізнавально-навчальним, а й цікавим та незвичним для дітей, адже полягає він у взаємодії вчителя та учня. Використання інтерактивних методів навчання відіграє важливу роль при вивченні розділів «Текст», «Речення». Важливим буде використання різних видів вправ, які сприятимуть розвитку комунікації, розумових, пізнавальних процесів, активності під час навчання та творчого підходу до вирішення будь-яких питань та завдань.

Література:

1. Фіцула М.М. Педагогіка: Навч. посіб. / М.М. Фіцула. – 3-тє вид. К.: Академвидав, 2009. – 560 с.
2. Пентиліук М.І. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підруч. / М.І. Пентиліук, С.О. Караман, О.М. Горошкіна та ін. - К.: Ленвіт, 2005. – 400 с.
3. Ворзацька Л., Інтерактивні методи навчання: лінгводидактичні засади / Л. Ворзацька, Л. кратасюк // Дивослово. – 2005. - №2. – С. 5 – 9

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, Крехно Тетяна Іванівна.

Тетяна Крехно, Олена Маркович
(Харків)

ВИКОРИСТАННЯ СЛОВНИКІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ РОЗДІЛУ «ДІЄСЛОВО» НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ В МОЛОДШИХ КЛАСАХ

Головним показником мовленнєвої та мовної культури людини є рівень її словникового запасу, який ефективно вдосконалюють у роботі з лінгвістичними словниками. Найактивніше збагачення словникового запасу здійснюється в початковій школі [6]. Робота зі словниками підвищує грамотність мовлення, вчить добувати самостійно інформацію, аналізувати та систематизувати її, формує лексикографічну культуру, сприяє різносторонньому розвитку особистості.

На важливість збагачення активного словника молодших школярів вказували відомі вчені-педагоги: К. Ушинський, В. Сухомлинський. На сучасному етапі дана проблема досліджувалась М. Львовим, С. Дорошенко, О. Хорошковською, Н. Воскресенською [8]. Але питання методичного характеру не були об'єктом окремих досліджень. Цим зумовлена актуальність розвідки.

Мета нашої роботи – розробити систему вправ, які передбачають використання словників під час вивчення розділу «Дієслово».

Молодші школярі повинні мати уявлення про словники різних типів: за допомогою орфографічного словника встановлювати правильність написання слова, його окремих форм, уміти користуватися тлумачним словником, словниками синонімів, антонімів тощо [2, 3]. Натомість у підручниках з рідної мови наявна незначна кількість вправ, виконання яких передбачає залучення школярів до роботи з лінгвістичними словниками. Організація систематичної роботи над певним граматичним матеріалом з використанням довідкових видань забезпечить більш глибоке та свідоме бачення лінгвістичних явищ. Оскільки в сучасній методиці навчання мови акцентується на різноаспектному розгляді мовних одиниць, то вважаємо можливим і доцільним використання різних видів словників під час вивчення всіх граматичних категорій дієслова.

Робота над словами – назвами дій спирається як на лексичне значення, так і на формально-граматичні ознаки. У процесі роботи над дієсловами учитель час від часу може пропонувати учням звернутися до тлумачного словника.

Опрацювання словникових статей сприятиме уточненню семантичної структури слів, з'ясуванню відтінків значення, виразності лексичної одиниці.

Вправа 1. За допомогою тематичного словника школяра [7] (розділ «Дієслово») з'ясуйте значення таких дієслів: *блукати, вітати, гартувати, бродити*.

Вправа 2. Розкажіть про свій вихідний день, використовуючи потрібні дієслова з тематичного словника школяра (розділ «Дієслово») [7].

Вправа 3. За допомогою тлумачного словника встановіть відповідність між дієсловом та його значенням:

<i>гніватися</i>	Висловлювати, виражати подяку; бути вдячним за щось.
<i>дякувати</i>	Бути роздратованим; сердитися; злитись на кого-небудь.
<i>ніяковіти</i>	Бентежитися; почуватися незручно; соромитися.

Вправа 4. Уявіть себе укладачем словника і дайте визначення таким дієсловом: *перемагати, сваритися, радіти, ображати*. А потім порівняйте своє визначення і тлумачення в словнику.

Під час вивчення теми «Неозначена форма дієслова» потрібно звернути увагу учнів на те, що у словниках дієслова подаються саме в початковій формі. Доцільним буде спонукати учнів до роздумів, чому саме ця форма вважається початковою і чому саме в цій формі репрезентовані реєстрові дієслова в лексикографічних виданнях. Використовувати словники можна і для формування навички ставити питання до інфінітива: *що робити? що зробити?*.

Вправа 5. Випишіть з орфографічного словника 5 дієслів, які відповідають на питання *що робити?* і 5 дієслів, які відповідають на питання *що зробити?*.

Особливої уваги щодо вимови та написання вимагають дієслова, що закінчуються на *-ться, -ся*. Паралельно з орфографічними та правописними вправленнями слід заохочувати учнів звертатися до орфографічних словників. Вправи на пошук слів на *-ться, -ся* формуватимуть навички оперативно шукати потрібні слова, орієнтуватися в словнику, сприятимуть розширенню поля зору.

Вправа 6. З підрозділу «Дієслова» тематичного словника школяра [7] виписати дієслова з *-ся (-ться)*.

Для закріплення знань молодших школярів з теми «Написання не з дієсловами» ефективними будуть такі вправи на узагальнення знань.

Вправа 7. Знайдіть у фразеологічному словнику [5] усталені вислови *не бачити як своїх вух, не встигнути і оком моргнути, не знаходити собі місця, не кидати слів на вітер, не чути ніг під собою*. Познайомтеся з їх значенням та поясніть правопис не з дієсловами.

Вправа 8. Вправа-змагання: хто з учнів першим знайде в реєстрі орфографічного словника на букву *н* дієслова, які пишуться з часткою *не* разом.

Найскладнішою темою розділу «Дієслово» є правопис особових закінчень дієслів першої та другої дієвідмін. Окрім традиційних форм і прийомів організації відповідної навчальної діяльності, доречним вважаємо використання орфографічного словника. З метою стимулювання творчої та активної діяльності на уроці варто запропонувати учням самостійно дослідити зміст словникових статей дієслів першої та другої дієвідмін, порівняти їх.

Вправа 10. Знайдіть в орфографічному словнику [1] словникові статті до дієслів *читати* і *шипіти*:

читати, -таю, -таєш, -таємо, -таєте, -тають

шипіти, -плю, -пиш, -пимо, -пите, -плять

Яку граматичну інформацію вони містять? Порівняйте статті. Зробіть висновок про їх зміст.

Вправа 11. З підрозділу «Дієслова» тематичного словника школяра [7] випишіть по 2 дієслова першої та другої дієвідміни.

У процесі вивчення таких граматичних категорій дієслова, як число, особа, час, рід можна використовувати вправи на трансформацію форм дієслова.

Вправа 12. Випишіть з орфографічного або тематичного словника 3 дієслова і а) поставте їх у першу особу однини / множини; б) запишіть форми теперішнього, минулого і майбутнього часу; в) в минулому часі змініть дієслова за родами.

На збагачення активного словника учнів, вироблення навичок свідомого оволодіння дієсловами, уточнення їх значення та сфери вживання спрямована робота зі словником синонімів. Вправи з таким довідковим виданням сприятимуть формуванню уявлень про лексичну систему мови, типи відношень між словами. Оволодіння синонімічним багатством мови буде значно ефективнішим завдяки систематичній і планомірній роботі зі словником.

Вправа 13. Користуючись словником синонімів [4], доберіть синоніми до таких дієслів: *бавитися, вишивати, влучити, допомогти, журитися, заспокоювати, кепкувати, шанувати*.

Вправа 14. На картотці написані імена мешканців країни Синонімів, але вони загубили своїх друзів. Користуючись словником синонімів, знайдіть кожного друга [4].

До кожного слова доберіть близьке за значенням.	
<i>Викривати – Говорити – Нишпорити –</i>	<i>Думати – Йти – Мовчати –</i>

Таким чином, планомірна робота зі словниками різних видів як під керівництвом учителя, так і самостійна може допомогти у формуванні в молодших школярів систематизованих уявлень про істотні ознаки дієслова як частини мови, становленні лінгвістичного ставлення до слів – назв дій, стимулюванні свідомого пізнавального мотиву навчальної діяльності, зрештою сприятиме піднесенню рівня мовленнєвої культури учнів.

Література:

- Басова С.В. Орфографічний словник / С.В. Басова. – Х. : Торсінг плюс, 2008. – 320 с.
- Вашуленко М. С. Рідна мова : підруч. [для 4 класу] / М.С. Вашуленко, С.Г. Дубовик, О.І. Мельничайко, Л.В. Скуратівський – К. : Освіта, 2004. – 126 с.
- Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2010. – № 8. – С. 3.
- Крехно Т.І. Словничок синонімів. 1 – 4 класи. / Т.І. Крехно – Х. : Ранок, 2011. – 96 с.
- Крехно Т.І. Фразеологічний словничок. 1 – 4 класи. / Т.І. Крехно – Х. : Ранок, 2010. – 95 с.
- Лаврова Н. М. Розвиток вміння користуватися лінгвістичними словниками. / Н. М. Лаврова. // Початк. шк. – 2005. – № 5. – С. 35-40.
- Прищепа К.С. Тематичний словник школяра / К.С. Прищепа, В.Г. Лук'яненко. – К.: Форум, 2001. – 336 с.
- Хорошковська О. Формування умінь мовленнєвої діяльності в учнів початкових класів на уроках української мови як державної / О. Хорошковська // Початк. шк. – 2011. – № 12. – С.12-16

ДИСКУРС АНТИЧНОСТІ В ЗБІРЦІ ОРИГІНАЛЬНОЇ ПРОЗИ «СИВИЙ ВІТЕР»

Творча лабораторія кожного з митців має у своєму арсеналі ті першоджерельні основи, на яких власне будується мистецька траєкторія руху майстрів в рамках тих чи інших філософських, художньо-естетичних орієнтацій.

Античність як одна з таких першоосновних структур уже протягом тисячоліть «співає» європейській літературі.

Відомий український письменник, перекладач А. Содомора доторкнувшись до плодів древніх, змусив заговорити античних мудреців з українцями їх рідною мовою. Саме античність з її мистецьким потенціалом, особливою світоглядною парадигмою спонукала А. Содомору спробувати свої сили у письменницькій праці. Тому дослідження дискурсу античності в творчості письменника — актуальна проблема сучасного літературознавства, як і загалом дослідження творчої лабораторії письменника та його здобутків.

Мета роботи полягає в аналізі античних віянь на художньо-естетичні та змістові параметри збірки А. Содомори «Сивий вітер».

Літературна діяльність письменника окреслюється значним діапазоном художніх пошуків. Творчий доробок автора — це прозова книга «Жива античність», філологічно-есеїстичні роздуми «Наодинці зі Львовом», роман-мозаїка «Під чужою тінню», настроєві образки, новели, філологічні етюди «Сивий вітер», літературно-психологічні портрети «Лініями долі».

Прикметною рисою оригінальної прози А. Содомори можна вважати «присутність» античності. Поринаючи у художньо — естетичний вимір текстів збірки читач безперечно вловлює печать античних орієнтацій навіть у тих творах, у яких не має на це прямих вказівок. Письменник доречно влітає в тканину творів сентенції Сенеки, Августина, вислови Горация, Овідія, цитує Вергілія. Як зазначає О. Тебешевська, античність то нашаровується на теперішнє, іноді тісно переплітається з усім сущим, то зазирає у прийдешнє. А то стоїть собі особно, відлунюючи непогамовану ностальгію в людській душі [6, с. 163].

Автор майстерно та органічно інтерпретує буденні речі крізь призму античної філософії. Перед нами постає неповторний та живий світ художньої дійсності, плеяда яскравих образів, оформлених в естетичну канву літературних медитацій.

Охоплюючи широкий тематичний пласт для роздумів у своїх творах, А. Содомора підтверджує або ж спростовує власні міркування думками античних мудреців, часто порівнюючи погляди.

Звернімось безпосередньо до текстів. Для прикладу розглянемо новелу «Надії тло зелене». Основний пласт міркувань власне окреслюється назвою твору — надія стає провідною категорією для інтерпретації. Молоду зелень письменника асоціює з образом надії, проводячи паралель з латиномовним словом *spes* і найдоцільнішим контекстом: «У латинському словнику *spes*, надія, знайдемо і в такому варіанті: «зелень поросль—це надія року» [5, с. 176]. Далі по тексту автор пригадує відомий вислів — «Поки живу — доти надіюсь», з подальшим тлумаченням — «надії, як і повітря, просто не зауважуємо» [5, с. 176]. Античні паралелі А. Содомора проводить міркуючи про безнадію: «Та навіть коли безнадія, коли звідусіль темне, усе ж навіть в чорному — надія: «Чорна хмаронька заплаче дощем по мені». Така надія, бо найстрашніше — неоплакана смерть на чужині». Про це не раз говорили античні» [5, с. 178].

І все ж та античність дала надії «не вельми шанобливий епітет — пуста, марна. А у Платона надія — «сновидіння тих, хто не спить» [5, с. 178]. Автор підсумовує, що надія — «це сон наяву». Письменник розмірковує над поняттям «надії» не лише у плані почуттєвого значення, але й спираючись на античне світобачення оперує поняттями реального та ірреального.

Невід'ємним супутником надії є страх: «Тай не дивно, — зауважує Сенека, — що вони ідуть у парі: обое ж надія і страх, властиві наче завислій стурбованій очікуваннями майбутнього душі...» [5, с. 178]. Якщо ж страх супроводжує надію, то відповідно він «позбавляє душу свободи, робить її залежною від того, що не настало, чого взагалі немає» [5, с. 179].

Як антитезу до висловленої думки, А. Содомора наводить тлумачення сучасними словниками: «впевненість у можливості здійснення чогось бажаного». Та все ж у цьому плані «золоту» середину автор відшуковує у мудрості античних «Людина за Горациєм, має «надіятись у нещасті, побоюватись — у щасті». Надія приглушує нещастя, страх — не дає розбутьи щастю» [5, с. 178].

Письменник не просто викладає власні міркування про сутність надії в житті людини, а своєрідно розкладає на атоми значення, яке криється у семантиці слова, апелюючи до античних знань. Проте не лише згадки давньогрецьких мудреців та їх вислови, що робить текст інтертекстуальним, дають підстави говорити про штамп античності у творчій лабораторії митця. На прикладі цього твору можна прослідкувати і стильову манеру викладу, яка асоціативно повертає в епоху античних трактатів із філософії та тлумачення уже «вічними» мудрецами фундаментальних понять буття. Безперечно, такий вияв античності зумовлений перекладницькою діяльністю.

Збірка «Сивий вітер» становить різнопланову піраміду жанрово-тематичних векторів, образних варіацій, підпорядкованих єдиному центрові-античності, яка пульсує також і в кожному моменті часовимірного шару тексту творів. Митець ловить граничні моменти у житті людини на межі між минулим і прийдешнім, усім і нічим, малюючи словами настроєві палітри людських відчуттів, міркуючи крізь призму античної філософії про її можливості.

За твердженням О. Тебешевської, книжка А. Содомори дає ствердну відповідь на питання про те, чи спроможна людина вловити невловиму і хистку мить переходу. Її авторіві вдалося «спіймати моменти настрою, які з'являються на змигу ока» і зіткати з них основу «Сивого вітру» [6, с. 164].

Розуміння часових координат та їх вплив на особистість не залежно від приналежності до певної епохи, проте спроектованої однією з них подано для прикладу у творі «Дві сірості». Присутність античних паралелей налаштовує на певний ракурс сприймання. Промовляє до нас вустами А. Содомори з глибини віків Сенека: «Хто не живе минулим — той взагалі не живе» [5, с. 152].

Далі по тексту автор апелює до колористики часового виміру: «Життя — це гра в кольори. Ступивши в течію, вибираємо свій колір...» [5, с. 152]. Письменник зупиняється на чорному, аргументуючи тим, що «для античної людини чорний колір — це «вповите чорною хмарою» майбутнє» [5, с. 153]. Античне підґрунтя сприйняття колористики часу стає власне способом визначення колористики часового виміру для ліричного героя.

Завершує автор свої роздуми словами Горация: «Лови день!», доповнюючи: «Не святковий, з вином і радіощами, а звичайний буденний — сірий день: тло, на якому так гарно, мазок за мазком, проступають одвічні барви життя.» [5, с. 153].

Присутність античності прослідковується у даному зразку, як і в інших творах збірки не лише на рівні інтертекстуальності. Власне дискурс античних віянь виявляється на різних структурних рівнях та асоціативних паралелях.

Концепцію часовимірних відношень розкриває автор у творі «Камінь, який був деревом», апелюючи безпосередньо до античного усвідомлення поділу на минуле, майбутнє, теперішнє. Вічність, за твердженням А. Содомори, не має вимірів, тому й лишається загадкою для людини, що ні себе, ні світу не мислить поза вимірами. Скам'яніле дерево виступає символом безлічі вимірів земного часу «того, що є, того, що буде, і того, що було. Пояснюючи, «що такий поділ на теперішнє, майбутнє і минуле відображає на загал античну концепцію часу: його сприймали не поза подіями, які в ньому відбувалися — поза тим, що було, але про-минуло, що ось тепер є, «при-сутнє», і тим, що буде» [5, с. 160]. Камінь стає точкою відліку «від якої умовно можемо провести лінію у глибину минулого-пагіця, яким був колись той камінь» [5, с. 162]. А лінія, стверджує А. Содомора, оперуючи до Евкліда — «одна ліній, що йде у безконечність, довгота» [5, с. 161]. Точка ж — «те, що не має жодної частини, що загубили серед безмежжя...». Підсумовує риторичним питанням з вуст Сенеки, згодом перефразованою Паскалем: «Чому саме у цю

точку часу мене кинуто?»[5, с. 162]. Екзистенційна проблема відсутності вибору часово-просторового моменту приходу в світ, яка хвилювала людство на будь-якій точці відліку.

Часова лінія спрямована у невідомість «змушує» автора шукати відповідь на інше запитання, яке прочитаємо далі у творі: «А де ж буду потім?». Сам же ж відповідає сентенціями Лукреція: «Озирнись в минуле, чи бачиш там щось страшного для себе? А це ж – дзеркало майбутнього, відображення того, що настане по нашій смерті» [5, с. 162].

Конкретніше прочитає у Сенеки: «Цікавить тебе, де після смерті лежатимеш? – Де всі, хто ще не народжений...»[5, с. 163].

Земний, власне історичний час, як згадує А. Содомора, веде свій відлік для античних від подій Троянської війни. Точка відліку і лінія, яка від неї відходить у «темною хмарою оповите майбутнє для кожного окреслюється різними часовими координатами» [5, с. 162]. Проте аксіомним є те, що «у минулому нас не було, у майбутньому – не буде», і «нехай життя момент... ми вічність носимо в душі» [5, с. 163].

Світоглядні позиції мудреців давньогрецької культури пропускались А. Содоморою крізь призму сучасного усвідомлення та розуміння сутності буттєвих субстанцій. Роздуми про вічність та мить, місце людини в безмежності світу, плінність та усвідомлення часового феномену загалом людиною у теперішнього під впливом античного тлумачення стають домінуючими темами у «дослідженнях» А. Содомори у збірці «Сивий вітер».

Попри різні жанри, тематику, образи, виражальні засоби твори у збірці поєднано в єдину структуру, грані якої безпосередньо взаємодіють.

Античність стала не лише однією з орієнтирних підвалів оригінальної творчості письменника, але й відправним пунктом його діяльності. Творчий доробок А. Содомори потребує ретельного та ґрунтовного дослідження, відкриваючи перед науковцями цілий спектр можливих шляхів аналізу, і розгляд античних орієнтирів у його збірках – це лише невеликий початок у напрямку усвідомлення творчості митця.

Література:

1. Зорівчак Р. Повнозвучність багатогранності / Р. Зорівчак // Літературна Україна. – 2007. – 13 грудня. – С. 2.
2. Коваль Ю. Золота нитка вічності: Про Андрія Содомору / Ю. Коваль // Отчий край 88. Історико-літ. зб. – К., 1988. – Вип. 3. – С. 56 – 58.
3. Мойсеїв І. Словесум від Андрія Содомори / І. Мойсеїв // Кур'єр Кривбасу. – 2002. – № 151. – С. 192 – 196.
4. Приходько І. Поліфонія слова в мініатюрі-медитації / І. Приходько // Березіль. – 2002. – № 3–4. – С. 158.
5. Содомора А. Сивий вітер / А. Содомора. – Львів: Літопис, 2002. – 270с.
6. Тебешевська О. У гостину до «сивого вітру»: про збірку оригінальної прози Андрія Содомори «Сивий вітер» / О. Тебешевська // Дзвін. – 2007. – № 11/12. – С. 162 – 165.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент Лавринович Лілія Богданівна ;

Елеонора Пастернак
(Київ)

ЛІНГВОСЕМІОТИЧНИЙ АСПЕКТ ІМЕННИКІВ РОДУ ТА ВИДУ ДІЯЛЬНОСТІ У ТЕКСТАХ-ПЕРЕКЛАДАХ ФРАНЦУЗЬКИХ ПАТЕНТІВ

Дана стаття присвячена аналізу лінгвосеміотичний аспект іменників роду та виду діяльності у текстах-перекладах французьких патентів.

Патент як конкретний жанр науково-технічного функціонального стилю, що знаходиться на перетині з офіційно-діловим стилем, є сферою використання мови, що тісно пов'язана з усіма комунікативно-прагматичними і суб'єктивно-орієнтованими категоріями висловлювання. Як різновид загальнонародної мови, ця мова містить загальні граматичні норми, але відрізняється від інших стилів і жанрів лише її притаманним поєднанням цих норм та ознак, особливою структурою висловлення, неповторністю семантичної єдності, своєрідністю різноманітних зв'язків і, звісно, семіотичним аспектом.

Необхідність дослідження лінгвосеміотичного аспекту іменників на позначення роду і виду діяльності у текстах перекладах французьких патентів продиктована тим, що наразі ця тема лишається практично невивченою.

Мета дослідження полягає у тому, щоб з'ясувати загальне функціонування іменників роду і виду діяльності французької мови в лінгвосеміотичному аспекті у текстах перекладах французьких патентів, а також визначення різноманітних перекладацьких прийомів і трансформацій, які доводиться застосовувати при перекладі тих мовних та мовленнєвих засобів текстів французьких патентів, які пов'язані із вирішенням автором тексту різноманітних комунікативних завдань, а також із жанрово-стилістичними особливостями французького патенту на винахід у лінгвосеміотичному аспекті.

Лінгвосеміотика – комплексна галузь лінгвістики та семіотики, об'єктом дослідження якої є мовні знаки, що утворюють семіотичну систему, а предметом – співвідношення з їх складовими частинами, іншими мовними знаками, з позначеними поняттями та прагматикою мовлення [1, с. 122].

Європейська лінгвосеміотика зародилася у часи античності. Мовний знак вперше обґрунтували представники давньогрецької філософської школи, які вказували на внутрішній та зовнішній логос (означуване та означувальне) мовного знака. Згодом знак, а потім і символ, який було виділено на основі подальших досліджень, вивчають американська, московська, французька, польська та німецька школи семіотики (Ч. Пірс, М. М. Бахтін, Г. Башляр, Г. О. Винокур, В. В., В. А. Успенський, Р. О. Якобсон; Б. М. Гаспаров, Ю. М. Лотман, Є. Бенвеніст.).

Сучасна лінгвосеміотика отримує нові вектори дослідження семіозису, «процесу, у якому щось функціонує як знак» [2, с. 47], який пов'язаний з етносвідомістю, культурою народу, архетипами колективного позасвідомого.

Питання дослідження природи мовних знаків та символів, їхньої типології, синтактики та прагматики, а також їх визначення залишаються актуальними в лінгвосеміотиці.

Оскільки мова це система знаків, а кожний символ, як пише Ч. Пірс, є знаком, тому для дослідження природи мовного символу розглянемо дві основні концепції знака: білатеральну та унілатеральну. [3, с. 49]

Перша ґрунтується на поглядах Ф. де Соссюра відносно того, що форма існує ідеально у вигляді знань про неї, тому мовний знак може утворюватися тільки при взаємодії поняття, значення і фіксованого акустичного образу [3, с. 50]. Білатеральна концепція знака визнає єдність форми та змісту знака, тоді як унілатеральна теорія підкреслює лише матеріальну сторону мовного знака, а сам зміст вважає сферою значення. Матеріальний бік знака є планом вираження, а ідеальний – планом змісту.

Дослідженням різниці між символом та знаком займалися Н. В. Кулагіна, Ю.М. Лотман, М. Мамардашвілі і А. Пятигорський та ін.

Головними аксіомами, що відображають властивості мовних знаків, є:

- аксіома тісного зв'язку означення і означуваного (ґрунтується на чіткому закріпленні за певною формою відповідного змісту, що виявляється навіть у випадках набуття знаком вторинного значення);
- аксіома структурності знака (пояснює тісний зв'язок форми та означуваного, що веде до створення нового знака);

- аксіома асиметричного дуалізму мовного знака (розглядає наявність в одній формі знака двох і більше значень) [1, с. 96].

О. Селіванова визначає мовний знак відповідно до білатеральної концепції як двобічну матеріально-ідеальну одиницю системно організованого мовного коду, яка довільно конвенційно фіксує в чуттєвій сприйнятій формі певний зміст і служить засобом збереження, отримання, обробки і передачі інформації [1, с. 122].

Отже, мовний знак – лінгвосеміотична одиниця, яка фіксує в своїй формі певний понятійний зміст та референт.

Збагачення словника може відбуватися шляхом зміни значень вже існуючих слів за рахунок розширення їх значення. Під розширенням значення розуміється такий розвиток, при якому слово, що позначає спочатку одне поняття, більшою частиною конкретне і приватне, починає позначати поняття більш загальне.

Усі іменники, значення яких переосмислюється, можна розділити на 3 групи, які характеризуються різними властивостями.

- Слова, значення яких змінюється лише у поєднанні з певним словом:

ingénieur (m) – інженер;

ingénieur du son – звукооператор.

- Слова, які вживаються незалежно від наступного за ними, компонента. Це певна група куди входять:

А. слова, що набувають у зв'язку з переосмисленням (розширення значення) нове політичне значення:

porte-parole (m) – рупор (стосовно періодичних видань, що виражають точку зору партій, організацій);

porte-parole (m) – представник (чогось);

Б. конкретні слова починають позначати абстрактні поняття:

travailleur (m) – робітник – трудівник, роботяга;

journaliste (m) – журналіст – проїдоха;

В. деяка група слів, що після переосмислення, набувають нового змісту:

simulateur (m) – симулянт – імітатор, моделюючий пристрій;

tireur (m) – стрілок – векселедавець;

Г. метаморфічне переосмислення слів:

tireur (m) – стрілок – кишеньковий злодій;

Спостереження над складними словами дозволяє зробити висновок про те, що в сучасній французькій іменники роду і виду діяльності мають середній семантичний діапазон.

Іменники (у творенні яких першорядна роль належить словотвірним засобам) поділяють на підгрупи за значенням. Зараз, опрацьований нами матеріал, тобто іменники на позначення роду і виду діяльності у текстах-перекладах французьких патентів, розподілимо за певними групами:

1) назви за якісними і процесуальними ознаками: *un propriétaire* - господар, *un inventaire* - винахідник, *un representative* - представник;

2) назви за професією, видом діяльності: *un ingénieur* – інженер, *un journaliste* – журналіст, *un architecte* – архітектор, *un physicien* – фізик, *un collectionneur* – колекціонер;

3) назви за соціальним станом, належністю до суспільно-політичних або релігійних течій, угруповань тощо: *un citoyen* - громадянин, *un chrétien* - християнин;

4) назви за національністю, місцем народження або проживання: *un Ukrainien* - українець, *un Géorgien* - грузин, *un Russe* - росіянин, *un Européen* - європеєць, *un Français* – француз, *un Américain* - американець, *un Canadien* - канадець.

Тобто, усі іменники на позначення роду і виду діяльності можна віднести до певної групи. А головним є правильне вживання слів.

Отже, у зв'язку з розвитком суспільного життя ми вживаємо слова з певним значенням в іншому контексті.

Досліджений матеріал дозволяє зробити висновки, що поява нових значень іменників на позначення роду і виду діяльності у сучасній французькій мові, на нашу думку, являє собою певний процес поповнення словникового складу.

Одна з труднощів полягає у правильному розумінні слова. Кожне слово має своє значення, але при певній інтонації, підкріпленій мімікою та жестами, воно набуває особливої значущості і може сприйматися зовсім по-іншому. Тому, дуже важливо правильно розуміти лінгвосеміотичний аспект слова.

Сукупність мовних знаків можна охарактеризувати як результат отриманого досвіду, діяльності свідомості, національно-культурного уявлення та внутрішнього рівня експресивності людини. Акт мовного кодування за самою суттю має об'єктивний характер, оскільки забезпечує можливість відобразити цю сукупність у конкретних мовних знаках.

Література:

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Напрями та проблеми: Підручник / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
2. Моррис Ч. У. Основания теории знаков // Чарльз Уильям Моррис. Семиотика : Антология / сост. Ю. С. Степанов. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Акад. проект ; Екатеринбург : Деловая кн., 2001. – 276 с.
3. Peirce Charles Collected Papers / Charles Peirce. – Cambridge : Harvard University Press, 1931–1958. – 482 p.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор, Кагановська Олена Марківна

Володимир Прач
(Львів)

РОЛЬ СЕМАНТИЧНИХ ДИФЕРЕНЦІЙНИХ ОЗНАК ПРИ НОМІНАЦІЇ ПОНЯТЬ

У даному дослідженні зроблено спробу виявити певні найбільш загальні закономірності семантичних змін у процесі номінації та основні принципи номінації понять.

Зупинимося на природі самого слова. Називаючи будь-який об'єкт, мовець виділяє в ньому уже відому йому ознаку, за якою названий об'єкт порівнюється з відомими об'єктами і тим самим протиставляється іншим відмінним від нього об'єктам певного класу. Ознаки називання поняття/об'єкта (а не сам об'єкт/поняття) входять у значення слова. Отже, значення слова – це мінімальний, відносно незмінний інваріантний семантичний зміст слова в плані мови [1, с.13]. Цей семантичний зміст являє собою комунікативно-релевантні ознаки структури, абстраговані від ознак субстанції системи. Структура – це розпізнані специфічні відношення між елементами системи. Поєднання інваріантних ознак структури зі змінними ознаками субстанції породжує різні смисли слова в плані мовлення [2, с. 9].

Розглянемо таке поширене у англійській мові слово, як **face**. **Face** – це частина тіла людини. Вона відрізняється тим, що це а) *передня* (на відміну від задньої), б) *видима частина* (на відміну від невидимої). Було б неправомірно стверджувати, що слово **face** має різне значення в наступних реченнях:

1. The girls were tidying their **faces** at the dressing table.
2. The right forces are the public **face** of finance investment.

3 ... a **face** of the blade is at an angle of 45 degrees.

4. ... **face** value (amount) – (номінальна вартість; номінал).

Компоненти А) *частина*, а) *передня*, б) *видима* не змінюються, а, об'єднуючись зі змінними компонентами, утворюють щораз певний конкретний однозначний смисл:

1) обличчя дівчат – *передня видима частина* голови дівчини;

2) обличчя індустрії фінансових вкладів – *видима частина* цієї індустрії; ознака *передність* тут не є розмежовуючою смисл, вона нейтралізується на цій основі;

3) ріжуча (*передня, видима*) *частина* полотна пилки.

4) номінальна (*видима*) сума, вказана на фінансовому документі.

Англійське слово **paper** вживається в кількох смислах:

1) I looked down at the piece of **paper** with his telephone number on it.

2) Activity must be geared to winning daily readers of the **paper**.

3) Growth and development will be left to another **paper**.

4) paper-based signature

Семний склад інваріантного парадигматичного значення слова **paper** можна визначити так: А) *матеріал*, а) *тонкість*, б) *придатність до писання*. У плані мови в інваріантному значенні слова є тільки загальне – набір узагальнених абстрагованих сем. Для породження конкретного смислу в плані мовлення необхідно актуалізувати семи, щоб вони виконували функцію семантичних диференційних ознак (СДО) і основи опозиції – субстанції названого маркованого заданного класу системи понять. У результаті одержуємо:

1) шматок паперу (*тонкий матеріал, на якому можна писати*);

2) газета (*тонкий матеріал з надрукованими статтями, репортажами і т.д.*);

3) стаття (СДО+з надрукованим текстом наукової тематики).

4) підпис на папері (на відміну від підпису, введенного у комп'ютер) – *тонкий матеріал, на якому стоїть підпис*.

Англійське дієслово **to go** згідно з Oxford Advanced Learner's Dictionary [4] має 35 тлумачень окремих значень цього слова.

Виникають питання: чи обов'язкове знання всіх цих значень для здійснення акту комунікації? Чому англієць однаково легко зрозуміє і зміст речення "He usually **goes** to the cinema on Sundays", і "He **went** mad" - 16-е значення "to become different in a particular way, especially a bad way" [4]. Чи є межа вживання слова **to go**, тобто чи можуть у процесі комунікації виникнути додаткові значення дієслова **to go**, не зафіксовані в словниках? Ми дотримуємося думки, що значення через недостатність та абстрагованість комунікативно-релевантних ознак не може однозначно визначити об'єкт тому, що вона функціонує в структурі мови лише як диференційна ознака для розмежування, а не для ідентифікації понять, і значенню слова в мові буде відповідати узагальнена абстрагована від конкретних предметів диференційна ознака або набір таких ознак, які набули структурної якості у зв'язку з тим, що вони входять в структуру лексико-семантичної системи мови як її компоненти. Значення слова являє собою інваріант інформації, яку несе знак, тобто те, що стійко зберігається при перетвореннях інформації.

Значенням дієслова **to go** вважаємо "переміщення" (в просторі/часі). Рух у просторі – це один з найпростіших видів механічного руху. З огляду на те, що форми руху матерії є безконечно різноманітні, розглядаємо рух як зміну взагалі, в тому числі і зміну суб'єктом чи об'єктом свого стану чи якості в часі.

Смисл тої чи іншої мовної одиниці стає зрозумілим, коли однозначно визначається ситуація, з якою одиниця співвідноситься. Смисл – це семантичний зміст іншого слова чи групи слів, які можуть виступати субститутом досліджуваної одиниці в даному висловлюванні, наприклад, "He **went** mad – He **became** mad".

Отже, кожне слово в своєму значенні завжди має набір таких сем, які існують у вигляді семантичних диференційних властивостей у всіх сполученнях цього слова, хоча їх визначення іноді представляє значні труднощі, але труднощі визначення чогось не доводять відсутності шуканого. Семантичних диференційних ознак, як правило, є декілька. При номінації понять дуже часто у різних народів використовуються різні семантичні ознаки, що може привести до певних труднощів при перекладі.

Українською мовою ми говоримо – "розчинна *кава*", польською – "kawa rozpuszczalna", російською – "кофе растворимый", а англійською – "instant coffee". Англійський прикметник **instant** нічого спільного з "розчинністю" не має. Він означає "happening immediately, that can be made quickly and easily" [4].

При називанні поняття слов'янські народи використали семантичну ознаку **розчинність**, а англієць – **швидкість**.

Розглянемо ще декілька прикладів використання різних СДО при номінації понять.

Українська мова – «холодна зброя», російська – «холодное оружие», англійська – "cold steel", а польська – "biała broń". В польській мові використана семантична диференціальна ознака **білого** (світлого) кольору (сталь).

Розглянемо словосполучення "dry season", "dry wine", "dry bread", "dry cow", "dry-stone wall". Чому **пора року, вино, хліб, корова та стіна** названі одним словом **dry**? Чи є щось спільне в значеннях слова **dry**? Це – **відсутність** (чогось), **без** (чогось) "without water or moisture" [4]. Тому – season – "без дощу", wine – "без цукру", bread – "без масла", cow – "без молока", "not supplying milk" [4], wall – "без вапняного розчину", "a stone wall built without mortar" [4].

Інваріантне значення прикметника **high** має дві семи: "протяжність в просторі/часі" і "вище середнього". Ці семи, актуалізуючись в мовленні у вигляді СДО, ніби-то накладаються на поняття, яке виражено іменником і складають з ним однозначний зміст.

High coupon – "великий купон" – висока номінальна процентна ставка, яка виплачується по облігаціям (вище середнього).

High finance – "високі фінанси" – крупно-масштабні фінансові операції (вище середнього).

The annex walls are 16 ft **high** – 16 футів в висоту (протяжність по ширині в просторі).

Англійське словосполучення "White birch" на українську мову перекладається як "Береза **японська**". В англійській мові у номінації використана семантична ознака "колір (кори)", у той час як в українському варіанті – "країна походження".

Англійська назва "water oak" відповідає український "дуб **чорний**". Комунікативно-релевантною при номінації цієї породи дуба в англійській мові виявилася ознака "росте у вологому місті", а в українській мові – "має кору більш темного кольору, ніж інші породи".

Результати дослідження дозволяють зробити такі висновки:

1. При номінації понять використовуються СДО або в сукупності, але частіше як окремі елементи. Поеднання інваріантних ознак структури зі змінними ознаками субстанції породжує різні смисли слова в плані мовлення.

2. Значення слова являє собою інваріант інформації, яку несе знак, тобто те, що стійко зберігається при перетвореннях інформації.

3. При номінації понять дуже часто в різних мовах використовуються різні семантичні ознаки, що може привести до певних труднощів при перекладі.

Література:

1. Гурський С.О. Деякі проблеми семантичної комбінаторики. Іноземна філологія. 1979. Вип. 53. С. 3-15.
2. Гурський С.О. Значення і смисл слова. Іноземна філологія. 1974. Вип. 34. С. 3-14.
3. Англо-український тлумачний словник економічної лексики. / А.Шимків. – Видавничий дім "Києво-Могилянська академія". Київ-2004. – 429 с.

4. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. A S Hornby. Sixth edition-1540p.

Наталя Сіденко
(Херсон)

ЛЕКСИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНОЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Переклад – це вираження того, що було вже подано в одній з інших мов у процесі обміну інформацією. Залежно від інформації виділяють основні різновиди перекладу:

- суспільно-політичний;
- художній;
- науково-технічний.

Стрімкий розвиток новітніх технологій, необхідність у найкоротший термін знайомитись з останніми надбаннями науки привертають особливу увагу до науково-технічного перекладу. Технічний переклад – це вид інформаційної діяльності, використовуваної для обміну науково-технічною інформацією між людьми, які спілкуються різними мовами[8]. Однією з головних відмінностей мови технічної літератури від інших різновидів є значна кількість термінів, чітке викладання матеріалу. Відомо, що визначальними ознаками науково-технічного тексту є його інформативність, логічність, точність, об'єктивність, ясність, зрозумілість[5, с.110]. Існує декілька видів технічного перекладу. Наприклад, вільний переклад – розуміння і передача загального змісту тексту. Дослівний переклад розкриває зміст кожного речення і допомагає правильно зрозуміти його. При дослівному перекладі речення має ту саму структуру і порядок слів, як і відповідне оригінальне. Використання цих видів перекладу часто породжує традиційні перекладацькі помилки – буквализми та вольності. Тільки той переклад, що передає точний зміст тексту з усіма відтінками і особливостями стилю у відповідності до норм рідної мови, можна назвати адекватним. Саме такий переклад є мірою визначення його якості, яка значно залежить від цілої системи компетенцій перекладача, а саме:

- мовної;
- професійної;
- екстралінгвістичної;
- комунікативної;
- психокогнітивної.

Адекватний переклад змушує перекладача відмовитись від перекладу окремих слів, іноді цілих фраз із метою створення нового тексту з еквівалентним змістом і тотожною функцією. Таким чином, елементарна відповідність перекладу оригіналу не може забезпечити необхідної точності перекладу, бо призводить лише до збільшення помилок у перекладі. Варто відтворити, а не копіювати[9, с.48].

Вимоги до результатів перекладацької діяльності поступово підвищуються, адже вони диктуються змінами у сучасному світовому рівні розвитку науки і техніки. І саме лексична система знаходиться найбільшою мірою під впливом цих змін. На лексикон припадає організаційна роль у презентації мовних систем та структур, а слова можна розглядати як базові семантичні одиниці мови, значення яких є ключовим для здійснення перекладу[2, с.166].

Таким чином, мета дослідження полягає у тому, щоб виявити лексичні труднощі, що зумовлені сучасним станом розвитку науково-технічної сфери. Для досягнення мети дослідження були поставлені конкретні завдання:

- порівняти традиційний підхід до вирішення лексичних проблем перекладу науково-технічної літератури із сучасним;
 - проаналізувати елементи лексичної системи англійської мови, що становлять труднощі під час перекладу сучасної науково-технічної літератури;
 - визначити шляхи подолання актуальних лексичних проблем перекладу.
- До системи традиційного підходу вирішення лексичних проблем перекладу входять:
- терміни та способи їх перекладу;
 - скорочення;
 - інтернаціональні та псевдоінтернаціональні слова;
 - багатозначні слова;
 - стійки (сталі) словосполучення;
 - препозитивні атрибутивні словосполучення;
 - неологізми та безеквівалентна лексика;
 - власні імена та назви[4].

Із зазначених компонентів системи деякі є більш проблемними та складними для подолання, а деякі усуваються легше. У процесі багатої перекладацької практики на основі аналізу були вже визначені закономірні відповідності між парами мов. Цілком природно, що тепер немає необхідності кожного разу проходити один і той же шлях пошуку еквівалентів, усі встановлені відповідності є надбанням перекладачів і багато з них зафіксовані у словниках, довідниках.

Значні труднощі у перекладі викликає вживання слів у складі сталого висловлення, значення якого складно вивести зі значень його складників,

наприклад: to put it briefly – коротше кажучи, або properly speaking – власне кажучи. Переклад таких словосполучень значно полегшується, якщо відомі основні типи сталих словосполучень, правила їх перекладу, а також найбільш уживані сталі висловлювання та їхні українські еквіваленти, оскільки кількість структурно-семантичних типів сталих висловлень та загальна кількість найбільш уживаних з них досить обмежена.

Складні моменти перекладу вільних словосполучень, насамперед дуже поширеного типу препозитивних атрибутивних конструкцій, спростовуються завдяки опануванню їхніх структурно-семантичних особливостей. Проблеми перекладу скорочень вирішуються за допомогою словників. Але такі проблеми, як переклад багатозначних слів, неологізмів та застосування прийомів перекладу термінів заслуговують детальнішого перегляду, бо саме вони зазнають найбільших змін у науково-технічному прогресі.

Як було вказано раніше, зазвичай основною ознакою технічного тексту вважають наявність у ньому великої кількості фахових термінів. Однак головні труднощі у перекладі виникають не у зв'язку з перекладом окремих термінів, які уже зафіксовані у термінологічних словниках, а з відтворенням змісту фрази. Для того, щоб уміти визначити адекватне значення слова, необхідно навчитися використовувати контекст. Слово поза контекстом не піддається адекватному та остаточному перекладу[2, с.168].

Виділяють загальний контекст та вузький контекст. Під загальним контекстом розуміють зміст конкретного речення та тексту загалом. Під вузьким контекстом розуміють семантико-синтаксичні особливості слів.

Для прикметника важливо враховувати лексичне значення іменника, наприклад, close contact – щільний контакт, close air – задушливе повітря; для прислівника – значення дієслова, наприклад, to differentiate sharply – чітко розмежувати. При виборі значення неперехідного дієслова слід враховувати значення підмета: a wave travels – хвиля поширюється, а plane travels – літак летить, а particle travels – частка рухається, а body travels – тіло проходить (дистанцію). А при виборі значення перехідного

дієслова необхідно звертати увагу на додаток: to run an enterprise – керувати підприємством, to run a program – запускати програму. Багато неперехідних дієслів мають різні значення в залежності від прийменника: to turn on/off/out/in/into/over/up/down.

Певні труднощі у процесі технічного перекладу виникають при відтворенні неологізмів та безеквівалентної лексики. Терміни та реалії, якими так насичена науково-технічна література, найчастіше потрапляють до цієї групи. Безеквівалентні терміни виникають у результаті такого очевидного факту, коли наукові відкриття, технічні удосконалення, технологічні інновації відбуваються та виникають спочатку в одній країні, а потім стають надбанням інших. Тому і відповідне збагачення понятійного апарату в тій або іншій сфері відбувається нерівномірно: на певних етапах одна мова випереджає іншу[6, с.121].

Важлива особливість сучасного етапу науково-технічного прогресу полягає у взаємному проникненні спеціальної термінології з одних областей знань в інші. А як щодо нової термінології в тих сферах, де наше відставання рахується не одним десятиріччям. У зв'язку з цим нашу увагу привернула сфера інформаційних технологій, де дуже швидко відбуваються зміни, формуються нові поняття, виникають нові терміни. Характерною рисою цих лексичних одиниць є те, що, по-перше, значення терміна встановлюється в процесі передбачуваної домовленості, яка закріплюється держстандартами, по-друге, термін набуває певного лексичного значення в терміносистемі, існування якої залежить від розвитку науки[7, с.25].

Отже, актуальною проблемою для перекладачів є нормування української науково-технічної термінології. Г. Наконечна у своєму огляді історії та сучасного стану цього питання виділяє 5 основних підходів:

- формальний;
- етнографічний;
- консервативний;
- інтернаціональний;
- поміркований[1].

Тому при відсутності терміносистеми в українській мові головною сучасною проблемою у перекладі є звичка калькувати нові одиниці з іноземних мов. Значною мірою це стосується сфери комп'ютерних технологій, де потік проникнення англіцизмів є надзвичайно великим. Наприклад, „зміна масштабу зображення” перетворюється на „зумінг”, „пробуксовка” – на „трешинг”, а „чергування” – на „інтерлівінг”. Кожен день „підкидає” нові поняття, для найменування яких нерідко використовуються жаргонізми саме англословного походження, що пов'язане з домінуючою роллю американської компанії Microsoft у розробці операційних систем. Слід зазначити, що жаргонізми є похідними від професійних термінів, запозичених з англійської мови. Наприклад, „гамовер” – несанкціонована зупинка комп'ютерної програми (від англ. „game over”); „мейло” – пошта (від англ. „mail”); „конектитися” – зв'язуватися, спілкуватися (від англ. „connect”); „кіляти” – повністю зупинитися (від англ. „kill”); „клікати” – натискати на клавіші мишки (від англ. „click”); „хард” – жорсткий диск (від англ. „hard disc”); „мак” – назва комп'ютера марки Macintosh.

Особливе місце посідають слова, що не мають семантичного мотивування, яким притаманні окремі морфо-фонетичні співпадення з загальноживаною лексикою та професійними термінами. Так звану фонетичну мімікрію спостерігаємо у наступних прикладах: „лазар” – лазерний принтер; „вакса” – операційна система VAX; „сивуха” – назва комп'ютерної гри „Civilization”; „пентюх” – комп'ютер модифікації Pentium.

Жаргонізми певною мірою засмічують мову, але їй потребують вивчення, бо деякі з них переходять у загальноживану лексику та назавжди залишаються у мові.

Результатом активного розвитку термінологічної лексики у рамках англійської мови є проширення спеціальної лексики – поширені системи наукової термінології. Аналіз сучасної англійської термінологічної лексики показує, що серед продуктивних термінотворчих засобів посідає значне місце метафора, яка надає лексичі яскравої образності. Дуже часто лише метафоричний термін дозволяє у процесі спілкування повідомити про своє розуміння суті явища чи об'єкту, які не мають ще встановленої назви. Із всією умовністю метафора містить такий об'єм інформації, який дозволяє їй виконувати функцію терміну[3, с.48]. Метафора перекладається існуючими методами перекладу зі збереженням метафоричного переносу або без нього.

Отже, за об'єкт перекладу було взято науково-технічну літературу, форма і зміст якої залежить від рівня науково-технічного прогресу. Цілком логічним є висновок, що перекладач стискається й буде стискатися з певними труднощами під час перекладу, що є результатом постійного еволюційного процесу взагалі та розвитку науки і техніки зокрема. Як вище було зазначено, лексична система мови виявляється більш схильною до змін; і сучасними лексичними проблемами перекладу можна вважати:

- відсутність нормативної терміносистеми в українській мові;
- зловживання методом калькування при перекладі неологізмів та без еквівалентної лексики;
- засміченість пласта фахової лексики жаргонізмами;
- поява стилістично забарвленої лексики у науково-технічному жанрі.

Саме формулювання лексичних проблем перекладу робить досить зрозумілими шляхи їх подолання.

Література:

1. Галина Наконечна Українська науково-технічна термінологія. – Львів, 1999.
2. Гречина Л.Б. До проблем лексичних труднощів перекладу науково-технічної літератури//Вісник Житомирського державного університету. – 2011. – № 57.
3. Ивина Л.В. Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминсистем. – М.: Академический Проект, 2003. – 304с.
4. Карабан В.І. Переклад англійської наукової та технічної літератури. Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. – Вінниця, 2001. – 303с.
5. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М., 1990. – 247с.
7. Латышев Л.К. Курс перевода// Л.К. Латышев. – М.: Международные отношения, 1984. – 248с.
8. Микитюк О. До проблеми розвитку української термолексики//Вісник Нац. ун-ту „Львів. політ.” – 2002. – №453.
9. Пустоварова О.О. Особливості технічного перекладу текстів наукового та ділового стилю. Філологічні науки/6. Актуальні проблеми перекладу.
10. Стрелковский Г.М. Теория и практика перевода. – М., 1979.

СЕКЦІЯ: ФІЛОСОФІЯ

Мстислав Казаков
(Київ)

КОНЦЕПТЫ «ИСТОРИЯ» И «ИСТОРИЧЕСКОЕ» В СИСТЕМЕ ФИЛОСОФИИ НИЦШЕ

Постановка проблемы и ее актуальность. Имя Ницше в философских кругах всегда вызывает две противоположных реакции: либо над ним потешаются и клеймят, либо же – пытаются изучать. «Пытаются» потому, что сложность изучения и интерпретации философской системы Ницше в том, что, как и любого другого «не-академического» философа, его всегда можно истолковывать по-разному и эти интерпретации бывают совсем невозможно унифицировать. Афористическая манера написания создает ощущение хаотичности и раздробленности, отсутствия системы. Сложность составляет также то, что некоторые, кажущиеся нам ключевыми, понятия или концепты в своей философской системе, философ не раскрывает или почти не раскрывает. Так же обстоит и с понятием «история» и «историческое» в системе философии Ницше. Критикуя современные науки в целом, методологии, современную психологию, характер развития естествознания его эпохи, он лишь вскользь упоминает о своем понимании данных концептов, которые, на самом деле, занимают не последнее место при изучении мыслителя. Цель состоит в том, чтобы, проанализировав огромный эмпирический материал работ Ницше и его интерпретаторов, попробовать дать ответ на вопрос, чем эти понятия являлись для него.

Анализируя, чем для Ницше является история, стоит еще раз взглянуть на ее стандартное определение как гуманитарной дисциплины и указать отношение к ней самого философа. В первую очередь – историей называют науку, изучающую деятельность, политические и экономические институты, культуру и пр. человека прошлого для документирования, воспроизведения и установления последовательности событий, объективации исторических фактов, установления причинно-следственных связей определенных событий в прошлом, их влияния на настоящее и будущее и закономерности развития общественных процессов.

Ницше же отказывается от самого понятия «изменения» процесса, его линейности на векторе событий, утверждая, что изменения являются лишь чувственными процессами для нас и какой бы правильной не была установка последовательности, она ничего не обосновывает кроме того, что все бывало так, но само по себе явление, которое было, не может быть «причиной». Процесс исчисляется не попаданием под определенные известные правила, догматы и законы или подчинением некой необходимости или же тем, что мы проецируем некий закон причинности. Эта исчислимость процесса заключается в «повторении тождественных случаев».

«Весь современный нам мир бьется в сетях александрийской культуры и признает за идеал вооруженного высшими силами познания, работающего на службе у науки теоретического человека, первообразом и родоначальником которого является Сократ» [5, с. 146]. «Человек мыслит себя очевидцем возникновения организмов – что можно было в этом процессе возникновения воспринять зрением и осязанием? Что можно было выразить в числах? Какие правила сказываются в этих движениях?» [3, с. 315]. Эти вопросы, с точки зрения Ницше, сводили все науки лишь к простым «теориям познания», которые он отрицал и которых даже боялся. Его страх перед историей можно прочувствовать в работе «Утренняя заря»: «Суетные люди оценивают прошлое выше с той минуты, с которой они могут воспроизводить в себе ощущения его; они хотели бы даже, если возможно, снова воскресить его. Но так как суетных постоянно бывает бесчисленное множество, то опасность исторических занятий, как скоро им посвящается все время, нельзя считать незначительной. Слишком много силы тратится на всевозможные воскресения мертвецов» [7, с. 96]. Наука в его понимании отбрасывала «разум» и «цели» и не верила в собственный прогресс и успешность без алгоритма определенных механистических процедур, сводя все к определенным процессам. Для Ницше не существует разделения исторических «субъекта», «объекта», «предиката», ибо в его системе философии это лишь схемы, прилагаемые к «так называемым» фактам. Все это сводится у него к Я, которое определяется бытийностью, т.е. оно «имеет» некоторое свойство, что-либо делает, что-то ощущает, является целостным. Отрицая же веру в субъект, который действует, Ницше отрицает также действующие вещи, причинную связь явлений, называемых вещами, их взаимодействие; идя дальше, отрицаются также «вещь в себе» (так как в ней видится «субъект в себе») и, наконец, атомизм. Этот отказ приводит к отказу Ницше от объекта, на который направляет свои действия исторический субъект.

Критика Ницше направлена как против классического понимания истории, так и против исторического материализма, так как философ не только являлся противником научного социализма, но и детерминизма. Он, как и Маркс, испытал некое влияние дарвинизма, но ключевые его тезисы опровергает, оставляя лишь утверждение, что, как когда-то человек произошел от обезьяны, сверхчеловек произойдет от человека и процесс этот будет не историческим и эволюционным, но своего рода «дискретным», т.е. «независимым» образом, наследующим человека; это не должно быть постепенным, но должно стать скачком. Дискретность понятия «сверхчеловек» прежде всего в нигилистически-исторической сущности человечества, мыслящего себя самого. Новый тип человека, которого ранее «должно превзойти», отвергает прежнего себя, делая это нигилистически. Отвергается им в том числе и непосредственно разум, отрицание которого не исключает мышления, но переводит его на животные начала (отвергая систему ценностей). Сверхчеловек не является идеалом или какой-то личностью, о себе заявившей – он есть чистое властвование воли к власти. И, конечно же, если исторический материализм систематизирует общество, привязывая его производительным силам, структурирующим базис и надстройку как основу жизнедеятельности данного конкретного общества на определенном историческом этапе его развития, Ницше отбрасывает это все, прослеживая «историю» морали, нигилизма, чувств, которые являются ключевыми в его философии истории.

Ключевым понятием для истории (и для философской системы в целом) у Ницше является *воля к власти*: стремление к осуществлению силы. Призывая понимать психологию как «морфологию» и учение о развитии воли к власти, историей для него являются своего рода проявления «глубочайшей сущности бытия», которые постоянно повторяются. Главной тождественностью всех умозримых этапов развития человечества и окружающей его среды и есть проявления этой воли. «Всюду, где я находил живое, я находил и волю к власти, и даже в воле служащего я находил волю быть господином» [6, с. 428]. Отношения подчиненного и господина мы можем наблюдать в работах Маркса и Энгельса, в частности, когда в работе «Диалектика природы» Энгельс рассматривал человека своего времени как исторический «объект», а не «субъект». Это подразумевало то, что определенные действия проводились над индивидуумом, создавали его бытие, но он сам не принимал в них участия. Исходя из этого, научный социализм призывал к изменению существующих общественных отношений и праву личности вернуть себе право «субъекта», то есть активного творца истории. В системе воли к власти воление подчиненного, которого материалистическая философия может смело называть «субъектом», есть лишь *воление-к-господству*, которое отнюдь не означает, что он стремится к тому, чтобы перестать быть рабом. Это старая истина, развитая еще Гегелем и блестяще продемонстрированная им в его «Феноменологии духа»: раб властвует над господином в той же мере, что и господин над рабом, ибо раб в качестве служащего делает себя незаменимым и привлекает этим господина к себе. Деятельность не просто направлена как на одного, так и на второго, но деятельность обоих неразрывно связана. Бытие слуги есть лишь разновидность воли к власти. Но помимо воления, конечно же, должны существовать и проявления этого стремления, которые суть – повеление.

Это есть способность управления возможностями, методами и средствами совершающегося действия. Проявления повеления – выполнения приказов. Воля здесь не стремится к власти, так как уже пребывает в этой сущностной сфере. Именно потому, что в этом уравнении суть власти представляет волю к ней, а суть воли – именно стремление к власти, Ницше может

взаємно замінюють ці поняття в своїй філософській системі. Ітак, «історическое» здесь – достигнутое властью в момент «обладания» ею. Происходящие на арене истории события – не суть социально-экономические процессы, обусловленные производственной настройкой и идеологическим базисом (как утверждают, например, исторические материалисты) или ряд причинно-следственных факторов, но – возрастание власти, ее самоувеличение, постоянное движение власти «к себе самой», к сверхвластвованию. А моменты революций, социальных переворотов, глобальных экономических кризисов, безвластия обусловлены здесь застытием власти на какой-то ступени, прекращением ее расширения и роста. И поскольку воля к власти также волит (задает) систему ценностей, их полагание и иерархию, понятие «оценки», духовность эпохи, она формирует культуру как таковую (а с ней и «идеологическую-политическую надстройку»).

Вторым ключевым понятием в философии истории Ницше является *вечное возвращение того же самого*, или *становление*. По нему человек лишается права определять высшую ценность и меру вещей, потому что она сокрыта от него. Сам по себе поиск становится невозможным, ведь общая ценность тогда лишается всякого смысла, ибо по своей сути ценность – это условие, которое воля к власти полагает ради сохранения и роста, которое, в свою очередь, является созданным волей условием. Исходя из этого «становление» не имеет никакой ценности. Ее отсутствие (что вместе с этим есть и отсутствием смысла) приводит к более сложным выводам, чем это может показаться. Итак, поскольку бытие бесцельно и не имеет ценности (не являясь отнюдь при этом чем-то ничтожным), поскольку ценность всегда ускользает и движется вперед вместе с возрастанием власти, «история» Ницше не имеет связи, она – дискретна. Любое совершившееся событие прошлого ничем не связывает и не объясняет какое либо другое событие, факт не просто не вытекает из предпосылки – сам факт отсутствует. А совпадение условий и событий, повторение «ошибок прошлого» попадает под категорию «вечного возвращения того же самого». Ницше примиряет бытие и становление, утверждая, что «воля к власти как становление в своей глубочайшей сущности есть вечное возвращение того же самого и таким образом – непрестанное опостоянивание того, что лишено постоянства» [10, с. 252]. Отсюда проявляется суть исторического как высшей воли к власти – *впечатывания* черт бытия в становление. Историческим есть приближение мира становления к миру бытия. Это и является сутью вечного возвращения того же самого. Каждый раз история фиксирует то или иное подвижное и становящееся.

Вывод. Основываясь на материале работ Фридриха Ницше и работах философов, анализирующих его творчество, было установлено, что понятия «история» и «историческое» философ выражает через два своих ключевых понятия: воля к власти и вечное возвращение того же самого. Прилагая их к бытию, он отрицает целостность исторического процесса, настаивая на его дискретности и обособленности событий, каждое из них рассматривая лишь как ту или иную ступень восхождения воли к власти к себе самой. Откидывая теорию Дарвина, Ницше все равно остается верен эволюционизму в вопросе появления Сверхчеловека как сознающей себя *породы*, которая должна явиться скачком на ступень выше после человека, не имея промежуточных особей. Процесс истории, который мы создаем, является процессом приближения становления (вечного возвращения того же самого) к бытию, постоянно ускользающему, а событие, которое пришло бы, если бы мир становления столкнулся с миром бытия философ называет «сверхвластвованием».

Литература:

1. Генинг В. Объект и предмет науки в археологии – К: Наукова думка, 1983 – 224 с.
2. Ницше Ф. Ессе Номо. Антихрист – СПб.: Азбука-классика, 2009 – 224 с.
3. Ницше Ф. Воля к власти: Опыт переоценки всех ценностей – СПб.: Азбука-классика, 2010. – 448 с.
4. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла: Прелюдия к философии будущего. – СПб.: Азбука-классика, 2009 – 240 с.
5. Ницше Ф. Рождение трагедии из духа музыки – СПб.: Азбука-классика, 2007 – 208 с.
6. Ницше Ф. Сочинения в 2 т. Т. 1. Литературные памятники.-М.: Мысль, 1990. – 829с.
7. Ницше Ф. – Утренняя заря – СПб.: Азбука-классика, 2008. – 384 с.
8. Ницше Ф. – Человеческое, слишком человеческое. Книга для свободных умов. – М: Мысль, 1990. – 318 с.
9. Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое; Веселая наука; Злая мудрость: Сборник. – Мн.: ООО "Попурри", 1997. – 704 с.
10. Хайдеггер М. – Ницше, Том II. – СПб: Владимир Даль, 2007 – 464 с.

Дмитро Скиданчук
(Івано-Франківськ)

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ – БУДНІ ЧИ ІСТОРІЯ

У ХХІ століття Україна входить із тими самими проблемами, що стоять на порозі всього людства. З проблемами, що заважали нам дотягнутися до рівня розвинутих країн у минулому, і які нині, у зв'язку з постійним дефіцитом часу, стрімкою і нестабільною зміною владної верхівки, не мають можливості реалізуватися.

Крім того, глобалізація, як новий і незвичний ворог технологічної епохи, ставить Україну у геть незручну позицію, що катастрофічно відіб'ється на всьому національному.

Пишаючись героїчним минулим, боротьбою за національні інтереси із загарбниками, ми не помічаємо нового ворога, що вже сидить у нас на порозі і міняє дерев'яні сходишки на автоматичні металеві. І хоча вони не є погані, ба навіть кращі, але не рідні, не витесані з любов'ю, власними силами.

Досить різноманітні погляди на глобалізаційні процеси викликані її нестабільністю. Широкий спектр всеохопності викликає стрімкі зміни. Та як би там не було, одне можна сказати впевнено - саме поняття «глобалізація» уже передбачає взаємозалежність. Саме взаємозалежність різних суспільств створює суть глобальної традиції – універсальність, яку, в свою чергу, можна відновити лише через взаємну повагу. В наші дні, коли жителі Кейптауна (південь Африки) вільно й безперешкодно можуть дізнатися, що на сніданок у мешканців Шпіцбергена (північ Європи), маємо навчитися жити у злагоді з усіма і, разом з тим, не забувати національне: «і чужому научайтесь, й свого не цурайтесь...» Т.Г.Шевченко.

Мета статті – аналіз варіативних інтерпретацій епохи глобалізації в період останнього століття; її вплив на різноманітні сфери людської діяльності, а також частковий розгляд позитивних і негативних наслідків цього втручання.

Виклад основного матеріалу. Втручання епохи глобалізації в зовнішню і внутрішню політику держав може призвести до різних наслідків. Ось скажімо, Гейко Шрадер бачить досить нестандартні (хоча і можливі) три сценарії розвитку подальших подій, що в якійсь мірі частково вже і відбуваються.

Перший сценарій припускає перенесення контролю з рівня національної держави на рівень міжнародних організацій і союзів. Можливо він і малоімовірний, бо для дієздатності міжнародних і транснаціональних організацій потрібен консенсус їх національних представників. Через конфлікт інтересів більшість далекосяжних планів грузне у мінімальних поступках або в збереженні статус-кво.

Другий сценарій полягає в тому, що підлив державної монополії на насильство підвищує небезпека війни – війни не стільки між національними державами, скільки усередині національних держав. Насильство може виявитись у формі не «цивілізованих» світових воєн, а «варварських» громадянських. Останні десятиліття багаті такими прикладами, навіть у «цивілізованій» Європі.

І третій сценарій - можливість повстання третього світу проти індустріальних країн, що ніби тема науково-фантастичного фільму «Великий похід». Цей фільм починається з епізодів міграції з Африки у Південну Європу через голод і безробіття, а закінчується сценами погромів мігрантів європейськими збройними силами з метою захисту кордонів і добробуту від приїжджиків [6].

Як би там не склалося, але людство XXI століття, навчене автоматикою ледарювати, буде тяжко розплачуватись втратою головних атрибутів нації – національною свідомістю, національною державою, освітою, політикою, економікою тощо. А, як відомо, держава без національних інтересів – є слабка і легко доступна.

Десятиліття дискусій довкола глобалізації торкалися найрізноманітніших її проявів. Йдеться не лише про політичний, економічний, освітній тощо рівні, вони набагато глибші і змінюють не тільки континенти, нації, країни, міста, а й людей. Хоча глобалізація – є явище нестабільне і загрозове, вона має і багато плюсів.

Рікардо Діас Гохляйтер, президент «Римського клубу» визначив такі головні напрямки, у яких мають розвиватися глобалізаційні процеси:

- домагатися екологічної рівноваги;
- розвивати господарську конкурентоспроможність;
- досягти соціальної справедливості;
- підтримувати правову державу та демократію.

Часто ці цілі заперечують одна одну, однак елімінувати жодну з них неможливо, оскільки це одразу робить недосяжними всі інші. Завдання полягає в їх балансуванні.

Тут варто навести ідею спільності, об'єднаності, нерозривності людства Тараса Возняка, на думку якого, найістотніші аспекти глобалізації, себто її своєрідне об'єднання людства, нагадує дитину, яка поступово опановує всі свої частини тіла – руки, ноги, голову – і нарешті бачить себе як цілість. Можливо, так колись мало статися і з людством. Разом з тим, людство не тільки нарешті могло б охопити поглядом всі свої складові, але й неначе піднятися на вищу сходинку власного самоусвідомлення. Це – неначе момент його дорослішання, зрілості, коли воно нарешті побачить, усвідомить і опанує усі свої складові. Але водночас воно побачить не тільки всього себе у всьому своєму розмаїтті, але і свої межі, свою обмеженість, а тому й крихкість, ба навіть більше – смертність. Тут мова йде не лише про обмеженість у просторі, яка зводиться до всього існуючого, але віднедавна і у часі – перед людством нарешті відкрилася його часова скінченність. Після 1957 року воно вже має всі технічні засоби, аби себе знищити. Опанувавши усе та все перелічивши, людство саме перед собою постає зліченням, охопним, а тому обмеженим та смертним. Попередні епохи були радше епохами дитинства людства, його безпам'ятства. Йому насправді здавалося, що воно безсмертне та безконечно розмаїте [2].

Та поки пересічний громадянин певної держави зрозуміє чого від нього вимагає «дух часу», він залишається таким яким зробила його епоха глобалізації. І тут ми погодимось із Юрієм Ковальчуком, який описав явище глобалізації на прикладі життя одного з мільйонів мешканців нашої планети. Він/Вона випиває зранку горнятко бразильської кави, звареної в німецькій кавоварці, одягає американські джинси, італійську сорочку, шотландський светр, португальські черевики, переглядає по японському телевізору новини CNN та їде до Скандинавії на міжнародну конференцію з проблем глобалізації, розплатившись кредитною картою міжнародної системи VISA. Звичайно, життєві стандарти однієї чи кількох груп людей не можуть слугувати переконливим показником загальної тенденції такого роду глобалізації, але й не треба забувати, що ще десять років тому мобільний телефон був предметом розкоші, а сьогодні – це стандарт життя багатьох людей [4].

Ще в 30 рр. Карл Ясперс у відомому трактаті «Духовна ситуація часу» (1931) писав: «Об'єднання людей земної кулі спричинилося до процесу нівелювання, який ми споглядаємо з жахом. Всезагальним сьогодні завжди стає поверхове, нікчемне і байдуже. Цього нівелювання прагнуть, наче воно створює єднання людей. У тропічних плантаціях і в північному рибальському селищі демонструють столичні фільми. Одяг всюди однаковий. Ті ж самі манери, танці, однаковий спорт, однакові модні вирази; місиво, утворене з понять просвітництва, англосаксонського позитивізму і теологічної традиції панує на всій земній кулі... Всесвітні конгреси ведуть до посилення цього нівелювання, оскільки там прагнуть не до комунікації гетерогенного, а до спільності релігії та світогляду. Раси змішуються. Культур, що склалися історично, відриваються від власного кореня і спрямовуються у світ технічно обладнаної економіки, у порожню інтелектуальність. Цей процес лише розпочався, але кожна людина, навіть дитина, втягнута у нього. Захоплення розширенням простору вже починає перетворюватися у відчуття його тісноти ...» [7].

XXI століття, перенасичене ідеями кінця світу, загибелі нашої планети, через метеоритні дощі, льодовикові періоди, підвищення температури повітря, а разом з тим – зупинка Гольфстріму, збільшення рівня світових океанів тощо, не помічає загрози етнічно-культурних та ресурсних конфліктів. У нашому світі, який став глобальним, ми щораз більше потребуємо спільних фундаментів та стратегій, бо центральні проблеми можемо вирішити лише разом. Вольф Лепеніс писав: «Якщо ми зміцнимо нашу здатність «перекладати інші культури», то ми допоможемо втримати діалектику глобалізації і фрагментування у мирних рамках».

На наш погляд питання універсалізації людських якостей стало притчею во язицех уже багато десятиліть, ще Кант висунув ідею вічного миру та утворення єдиного світового уряду. А чого варті утопії Томаса Мора чи Томмазо Кампанелли.

В наші дні, насамперед, це стосується інтернаціоналізації економіки, розвитку єдиної системи світового зв'язку, активізації діяльності транснаціональних компаній та заповнення інформаційного вакууму, який дозволяє людині легше орієнтуватися в сучасному світі, а головне – отримувати вчасно необхідну інформацію.

Аналізуючи поширення глобалізації, розвиток її та зростання, науковці дійшли висновку, що остання доходить свого апогею, закінчується, вичерпує себе, – дехто вже заговорив про постглобалізацію. Уявлення про завершення глобалізації засноване на ототожненні цього процесу лише з одним, хоча й, безумовно, важливим його виміром – економічним, а також на нерозумінні його циклічної природи.

У зв'язку із світовим зацікавленням, різнотипними суперечностями глобалізації, виникла така галузь наукового знання як глобалістика. Своім народженням вона зобов'язана тому великому зсувові у світі, який став помітним на межі 60-70-х років нашого століття, що призвів до зростання інтересу наукової думки до проблем світоцілісності, яку дедалі частіше розглядають крізь призму ідей взаємозалежності (interdependence) і взаємопов'язаності (interconnectedness). Саме це дало поштовх так званому світовим (world) і глобальним (global) дослідженням, що разом із цивілізаційними й екологічними розвідками, а також проблематикою розвитку послужили основою для ідей Римського клубу. У роботах якого, чи не вперше, визначений предмет глобалістики – **Людство в процесі еволюції Всесвіту** (концепція універсальної еволюції Еріха Янча). Історична ж логіка глобалістики була іншою: тему глобалізації упродовж минулих тридцяти років розробляли не лише в її узагальненому, наддисциплінарному вигляді, але й паралельно в руслі окремих дисциплін. Перший з цих двох напрямків відзначений пошуками чіткішого визначення предмету глобалістики, усвідомлюваного як певна глобальна «умова людського існування» з особливою структурою, відмінною від усіх часткових типів соціальних стосунків (роботи Роланда Робертсона й інших). Ці уявлення спиралися переважно на культурологічну методологію і знаменували собою вихід глобалістики з «внутрішньоутробного» стану [3].

Проте десятилітній досвід показав геть інше. Переважав не узагальнюючий напрямок, а розробка теми окремими дисциплінами, що й породило безліч фрагментнонаукових «образів» глобалізації. Судячи з того, що предмет глобалістики усе ще далекий від чіткого визначення і вона поки обходиться без конкуруючих (або альтернативних) парадигм, множинність образів виглядає ознакою не стільки диференціації, скільки фрагментації даної галузі знання. Цю оцінку ми підтверджуємо коротким оглядом частково дисциплінарних досвідів глобалізації, які обертаються в закордонній літературі.

Для початку розглянемо з боку культурології, у рамках якої глобалізацію розуміють дуже по-різному: і як тенденцію до створення свого роду єдиної світової культури цивілізації; і як дедалі більшу взаємоспіввіднесеність різноманітних культур, що не породжує нової культури, а призводить до панування однієї з них, або до їх «концерну»; і як складніші схеми, наприклад як спільноту свідомості, що включає в себе проєкції глобального світу, продукуювану локальними цивілізаціями [10]. Існують полярно протилежні трактування. Подолання такої полярності помітно, мабуть, у постановці проблеми про відродження ідентичності в умовах інформаційної революції (Манюель Кастеллз) [12].

По-своєму розуміють цю тему і в економічних дисциплінах. У них «образи» глобалізації теж різноманітні, але спираються на інші засади – на ідеї постіндустріалізму та інформаційного суспільства. При цьому уявлення про інформаційну економіку, становлення якої наче увінчує процес глобалізації, залишається вкрай невизначеним. Цей тип економічної організації представлений свого роду дематеріалізованою, або віртуальною, економікою, яка втілює відрив фінансової сфери від реального виробництва, до того ж у різноманітних трактуваннях: або як подолання вартісних стосунків (Владіслав Іноземцев) [1], або як їхня модифікація, породжена сполученням економічних і позаекономічних відносин (Ернест Кочетов). У обох випадках недобачено зв'язку подібної моделі економічних відносин із світовим поділом праці та світового ринку. Тому поствартісність економіка, з одного боку, виглядає радше ідеальною моделлю, позбавленою свого просторового виміру (особливо у В. Іноземцева), а з іншого боку – постає зображенням, де на місці ідеальних або логічних якостей поставлені конкретно-історичні (Е. Кочетов) [5].

Дещо схожий, на нашу думку, прорив помітний і в інших дисциплінах, наприклад у теорії міжнародних відносин, у рамках якої дедалі частіше говорять про необхідність аналізувати не тільки «транс-» і «крос-» феномени, але й світовий соціум [14]. Майже те саме уявлення про світове, або глобальне, громадянське суспільство.

Далі до прикладу беремо соціологічні дисципліни, де вихід до ідеї світового соціуму позначений дещо інакше. У них глобалізацію трактують радше як багатосторонній процес взаємопов'язування структур, культур і суб'єктів у світовому масштабі (Маргарет Ерчер), або ж як процес, який розмиває географічні межі соціокультурних нормативів і супроводжується дедалі зростаючим усвідомленням цього (Малком Вотерз). Зрештою, той самий процес визначають як інтенсифікацію соціальних відносин у світовому масштабі, таким чином, що події в тих або інших віддалених одне від одного місцях виявляються взаємозалежними (Ентоні Гідденс). Відтак глобалізація постає як наслідок стискання світу в єдине ціле, ледь не в одну точку, з одночасним усвідомленням цього цілого локальними частинами (Роланд Робертсон) [11].

Провівши дослідження географічних дисциплін, знаходимо просторовий і навіть просторово-часовий аспект глобалізації, особливо в їхніх історичних відгалуженнях. У франкомовній літературі «мондіалізацію» (еквівалент «глобалізації») розуміють як трансакційний процес, породжуваний всілякими обмінами між різними частинами земної кулі, або як свого роду загальний обмін у масштабах людства. Цей процес, започаткований у XV столітті, набуває сучасних форм наприкінці XIX століття, створюючи метасторію – водночас і особливу систему, і середовище для різноманітних географічних просторів (Олів'є Дольфус) [8]. Очевидно, що говорити про таку глобалізацію, як обмежену рамками географії – неможливо, позаяк йдеться про метасторію і процес, який втягує в себе людство і всю нашу планету. У геодисциплінах не досягнуто згоди щодо початку глобалізації, зазвичай його відносять до XV-XVI сторіч, але, буває, відсують у друге, а то й у п'ять тисячоріч до нашої ери (Андре Гундер Франк) [9].

Розглядаючи глобалізацію з боку філософії, бачимо ідеальну взаємопов'язаність, яка в принципі співвідносить різні ідентичності, поєднані загальними правилами поведінки, а не співвідношенням їх локальної суті. Отож йдеться про сукупності внутрішніх протиріч, названих «парадоксом глобалізації» що полягають в зіткненнях, – в ході цього процесу – різновекторних рухів, різноякісних і різновпорядкованих утворень та ідентичностей. Протестуюча свідомість навіть в його артикульованому вигляді нерідко ототожнює відмінності з протиріччями і легко переводить перше в друге. У протестуючій свідомості всі негативні сторони глобалізації цілком пояснюються її власною природою, бо глобалізація розуміється як процес, який саме і породжує ці протиріччя. Питання ставиться «руб» - чи насправді глобалізація має причетність до тих катастроф, що їй приписують? Чи правильно вважати, що саме глобалізація створила центрально-периферійну нерівність, що саме вона нівелює локальні ідентичності? Погодимося із науковцями-філософами, що досить поставити ці питання, щоб «реабілітувати» глобалізацію, знявши з неї ті звинувачення, які формулює протестуюча свідомість [13].

Висновки. Ще в інших галузях знань глобалізація знаходить свої кардинально відмінні трактування, але все одно спільними залишаються одні й ті ж її риси. Людство в процесі еволюції поступово відкидає стандартний спосіб задоволення своїх потреб і свідомо змінює їх на новіший. Так ми перейшли від печерного «графіті» до писання символів на шкурах, потім – дощечках, пізніше – пергамент, зараз – сучасний папір, дискові накопичувачі, мережа інтернет і т.д. Тож щоб не говорили про глобалізацію і її негативні впливи, спробуй відмов пересічного урбанізованого мешканця будь-якого куточка світу відмовитися від інтернет-з'єднання чи мобільного телефона.

Таким чином, вважаємо, що дослідження процесу глобалізації не втратить актуальності ще не одне десятиліття. І ще не одне покоління політиків, економістів, бізнесменів тощо нагріє на цьому руки.

Література:

1. Антипина О., Іноземцев В. Дialeктика стоимости в постиндустриальном обществе // Мировая экономика и международные отношения. – М., 1998. – № 6. – С. 48-59.
2. Возняк Т. Глобалізація як виклик людству. Незалежний культурологічний часопис «І». – число 19/2000. <http://www.ji.lviv.ua>.
3. Гладкий Ю. Глобалистика: Трудный путь становления // Мировая экономика и международные отношения, 1994. – №10. – С.108
4. Корольчук Ю. Консенсус як ознака глобалізації/антиглобалізації. Незалежний культурологічний часопис «І». – число 19/2000. <http://www.ji.lviv.ua>.
5. Кочетов Э. Неоэкономика – новая цивилизационная модель экономического развития и Россия // Мировая экономика и международные отношения, 1997. – № 3. – С. 79-86.
6. Шрадер Гейко. Глобалізація, (де)цивілізація і мораль. Незалежний культурологічний часопис «І». – число 19/2000. <http://www.ji.lviv.ua>.
7. Ясперс К. Смысл и назначение истории. – Изд. 2-е. – М.: Изд-во "Республика". – С.335-336.
8. Dolfus O. La mondialisation. P., 1997.
9. Frank A.G. World System: Five Hundred Years or Five Thousand? Routledge, 1994.
10. Kavalis V. History of Consciousness and Civilizational Analysis // Comparative Civilizational Review, 1987. – №17.
11. Martin W.C., Beitel M. Toward a Global Sociology?: Evaluating Current Conceptions, Methods, and Practices // The Sociological Quart, 1999. – Vol. 39. № 1. – P. 131-143.
12. Penser le sujet / A. Touraine (ed.). P., 1995. – P. 338-342.
13. Wallerstein I. Unthinking Social Science: The Limits of Nine-Century Paradigms. Cambridge, 1991. – P. 139-145.
14. Whose World Order?: Uneven Globalization and the End of the Cold War / N.N. Holm, G. Sorensen (eds.). Boulder; San Francisco; Oxford, 1995. – P. 89.

Шановні викладачі, аспіранти, студенти!
Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
молодіжна громадська організація «Незалежна асоціація молоді»,
студентське наукове товариство історичного факультету
«Комітет дослідження історії та сучасності»

Інформують Вас, що з 26 до 28 травня 2012 р. проводиться II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція
«Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД».

Планується робота за секціями:

I. БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Систематика та географія вищих рослин.
2. Структурна ботаніка та біохімія рослин.
3. Мікологія та альгологія.
4. Ресурсоведення та інтродукція рослин.
5. Молекулярна біологія мікробіологія.
6. Зоологія.
7. Фізіологія людини та тварин.
8. Біохімія та біофізика.
9. Генетика та цитологія.
10. Біоінженерія та біоінформатика.

II. ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

1. Регіоноведення і регіональна організація суспільства.
2. Спостереження, аналіз та прогноз метеорологічних умов.
3. Гідрологія та водні ресурси.
4. Біогеографія, біоресурсоведення, біорізноманітність.
5. Картографія та геоінформатика.
6. Природокористування та екологічний моніторинг.
7. Техніка та технологія геологорозвідувальних робіт.
8. Ґрунтознавство.
9. Економічна географія.

III. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

1. Підвищення ролі державного службовця на сучасному етапі розвитку суспільства.
2. Сучасні технології управління.
3. Взаємодія різних гілок влади.
4. Підготовка державних службовців.

IV. ЕКОЛОГІЯ

1. Стан біосфери та його вплив на здоров'я людей.
2. Екологічні та метеорологічні проблеми великих міст і промислових зон.
3. Радіаційна безпека та соціально-екологічні проблеми.
4. Промислова екологія і медицина праці.
5. Проблеми екологічного виховання молоді.
6. Екологічний моніторинг.

V. ЕКОНОМІКА

1. Банки та банківська система.
2. Зовнішньоекономічна діяльність.
3. Фінансові відносини.
4. Інвестиційна діяльність та фондові ринки.
5. Управління трудовими ресурсами.
6. Маркетинг та менеджмент.
7. Облік та аудит.
8. Математичні методи в економіці.
9. Економіка промисловості.
10. Економіка підприємства.
11. Логістика.
12. Економіка АПК.
13. Регіональна економіка.
14. Економічна теорія.
15. Державне регулювання економікою.
16. Макроекономіка.

VI. ІСТОРІЯ

1. Історія України.
2. Загальна історія.
3. Історія науки і техніки.
4. Етнографія.
5. Усна історія.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Диференціальні та інтегральні рівняння.
2. Перспективи систем інформатики.
3. Теорія ймовірностей та математична статистика.
4. Прикладна математика.
5. Математичне моделювання.

VII. МИСТЕЦТВО

1. Музичне мистецтво.
2. Мистецтво танцю.
3. Театральне мистецтво.
4. Фото і кіномистецтво.
5. Мистецтво дизайну.

XIX. ПЕДАГОГІКА

1. Дистанційна освіта у вищій школі.
2. Проблеми підготовки фахівців.
3. Методичні основи виховного процесу.
4. Стратегічні напрями реформування системи освіти.
5. Сучасні методи викладання.
6. Соціальна педагогіка.

X. ПОЛІТОЛОГІЯ

1. Вибірчі технології.
2. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство.
3. Відносини України з НАТО.
4. Відносини України з країнами СНД.

XI. ПРАВО

1. Історія держави та права.
2. Адміністративне і фінансове право.
3. Охорона авторських прав.
4. Трудове право та право соціального забезпечення.
5. Карне право та кримінологія.
6. Боротьба з економічними злочинами.
7. Екологічне, земельне та аграрне право.
8. Конституційне право.
9. Цивільне право.
10. Господарське право.
11. Криміналістика та судова медицина.
12. Підприємницьке та банківське право.
13. Кримінально-процесуальне право.

XII. ПСИХОЛОГІЯ

1. Місце психолога на виробництві.
2. Форми роботи психолога-практика.
3. Сучасні тенденції в методології психологічних досліджень.
4. Психологія тероризму.
5. Психолого-виховні проблеми розвитку особистості в сучасних умовах.
6. Клінічна психологія.
7. Загальна психологія.
8. Педагогічна психологія.
9. Психологія розвитку.
10. Психологія праці.
11. Психофізіологія.
12. Соціальна психологія.

XIII. СОЦІОЛОГІЯ

1. Кадровий менеджмент.
2. Сучасні технології соціального опитування.

XIV. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

1. Комп'ютерна інженерія.
2. Обчислювальна техніка та програмування.
3. Програмне забезпечення.
4. Інформаційна безпека.

XV. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

1. Фізична культура і спорт: проблеми дослідження, пропозиції.
2. Розвиток фізкультури і спорту в сучасних умовах.

XVI. ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Методика викладання мови та літератури.
2. Риторика і стилістика.
3. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження мови.
4. Синтаксис: структура, семантика, функція.
5. Методи та прийоми контролю рівня володіння іноземною мовою.

6. Актуальні проблеми перекладу.

7. Мова, мовлення, мовна комунікація.

8. Українська мова та література.

9. Російська мова і література.

10. Етно-, соціо- та психолінгвістика.

XVII. ФІЛОСОФІЯ

1. Філософія літератури та мистецтва.
2. Соціальна філософія.
3. Історія філософії.
4. Філософія культури.
5. Філософія релігії.
6. Філософія науки.

Оргкомітет конференції планує розміщувати доповіді на Web-сторінці за адресою: <http://www.neasmo.org.ua> (розділ «Наукові конференції»).

За результатами конференції буде сформовано електронний збірник матеріалів, який можна буде скачати в PDF-форматі на головній сторінці конференції за адресою - <http://conferences.neasmo.org.ua/>.

Робочі мови конференції – українська, російська, англійська, французький, білоруська, армянська, азербайджанська, казахська, узбекська, таджикська, киргизська, молдавська, туркменська.

Останній термін подання статей – **24 травня 2012 р.**

Вартість участі в конференції та розміщення статті в електронному збірнику складає:

Оргвнесок – 80 грн. (в оргвнесок входить оплата за розміщення на сайті, верстака макету, редагування текстів).

Об'єм статті – не більше 7 сторінок. Скачати збірник можна буде через 10 днів після проведення конференції за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/> натиснувши на слово **ТУТ**.

Кошти перераховуються на рахунок:

Р/р: 26002273854001

ПАТ КБ «Надра» ЦЕНТР

МФО 320564

Одержувач: МГО «Незалежна асоціація молоді».

Ідентифікаційний код за ЄДРПОУ – 26426765.

Призначення платежу: благодійний внесок на проведення конференції, П.І.П. автора статті.

Або на картку **Приват банку 5457 0829 1319 9290** (одержувач – **Бобровнік Юрій Вікторович**) та відправити **SMS**-підтвердження про оплату на моб. **097 923 16 58** у повідомленні вказати прізвище учасника конференції.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

ПІБ автора
за зразком: **Іван Петренко**
(Київ)

Секція, підсекція за зразком: **(ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ)**
Методика викладання мови та літератури)

Назва статті (ВЕЛИКИМИ ЛІТЕРАМИ)

Текст статті

(посилання на літературу по тексту у квадратних дужках за зразком [1, с. 23])

Література:

1. Коцур В.П. Історія середніх віків: [у 2-х т.]. – Т.1. Раннє середньовіччя: курс лекцій. / В.П. Коцур, В.О. Балух. – Чернівці: Наші книги, 2009. – 496 с.
2. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К.: Академвидав, 2010. – 248 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, Петренко Іван Петрович

Увага!

Після літератури **(у правому куті вказується науковий керівник (для студентів та аспірантів))** подаються **відомості про авторів** (П.І.П. (повністю) домашня адреса, код міста, телефон, E-mail, місце роботи або навчання, посада, вчене звання, науковий ступінь).

До участі у конференції приймаються статті **обсягом від 5 до 7 сторінок** набраних у редакторі WORD у вигляді комп'ютерного файлу з розширенням *.doc. Шрифт Times New Roman 14. Міжрядковий інтервал 1,5. Поля з усіх сторін 20 мм. Матеріали на конференцію приймаються електронною поштою за адресою: neasmo@gmail.com **(тема повідомлення: 26-28 травня 2012 р.)** або на CD-дисках **(дискети не приймаються)** із додаванням друкованих матеріалів + відскановану копію або ксерокс квитанції про сплату оргвнеску. У разі відправки коштів оргвнеску на картку Приват банку ксерокопія квитанції не надсилається (достатньо відправити **SMS-підтвердження**).

У разі відправки коштів оргвнеску на картку Приват банку ксерокопія квитанції не надсилається достатньо відправити SMS з прізвищем автора публікації.

Увага! У разі відправки статті та квитанції про оплату оргвнеску електронною поштою, надсилати друковані матеріали Укрпоштою не потрібно!

Адреса оргкомітету:

08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.

E-mail: neasmo@gmail.com

Координатор – Бобровнік Юрій Вікторович

Контактні телефони: (097) 923 16 58, (093) 335 78 86.

УВАГА! Роботи з малюнками та таблицями приймаються лише у тому разі, якщо вони подані у форматі JPEG окремим файлом.

РОБОТИ ОБ'ЄМОМ менше 3 сторінок НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!

ТЕКСТИ, НАБРАНІ МІЖРЯДКОВИМ ІНТЕРВАЛОМ 1,0 НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!!!

З результатами та форматом проведення подібних конференцій можна ознайомитися за адресою:

<http://conferences.neasmo.org.ua/>

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

Світлана Шульга (Прилуки) МОНІТОРИНГ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПРИЛУЧЧИНИ	5
--	---

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Світлана Белоус (Харьков) ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ПРЕДПОСЫЛКИ СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА	7
Діана Беринда, Марина Діковенко (Вінниця) СТРАТЕГІЇ ПОСИЛЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ТА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН	8
Яна Бідзюра (Луцьк) МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ ВИДАВНИЦТВ (НА ПРИКЛАДІ ВИДАВНИЦТВА ВНУ ІМ. ЛЕСІ УКРАЇНКИ)	9
Марина Білінець (Луцьк) АУТСОРСИНГ В БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	10
Вікторія Голішевська, Олена Мінасян (Боярка) ПРОБЛЕМИ МОЛОЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УКРАЇНІ	12
Олексій Гулий (Київ) ВПЛИВ ПЕРЕКАЗІВ МІГРАНТІВ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇН АЗІЇ	13
Катерина Дмитренко (Харків) АКТУАЛЬНІЕ ВОПРОСЫ ЛЕГАЛИЗАЦИИ ДОХОДОВ В УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКЕ	14
Світлана Елецких (Краматорск) ФИНАНСОВЫЕ ПРИЕМЫ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ	16
Віталій Єнько (Київ) ДОДАТКОВІ ЗАХОДИ ПРОТЕКЦІОНІСТСЬКОГО ХАРАКТЕРУ КРАЇН G20 ПІД ЧАС ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ	17
Володимир Каменський (Київ) ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕГІОНАЛЬНОГО ПРОМИСЛОВОГО МАРКЕТИНГУ В УМОВАХ РОЗВИТКУ РЕСУРСОДЕФИЦИТНОГО РЕГІОНУ	18
Олена Карбан (Кременчук) ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ АУДИТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	19
Марина Кондрюк (Чернівці) РОЛЬ МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ В СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	21
Оксана Кухарська, Оксана Плис (Вінниця) КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ РЕГІОНІВ НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ	22
Руслан Кучер (Чернівці) ВПЛИВ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ	23
Ляшенко Дар'я (Харків) ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРЕДИТНОГО РИНКУ В УМОВАХ НАЧАЛЬНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ	24
Ірина Поліщук (Рівне) КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МАРКЕТИНГУ ІННОВАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВІ	26
Ольга Титар, Олександр Титар (Харків) ПРОБЛЕМИ МОЛОДІЖНОГО РИНКУ ПРАЦІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ	27
Вікторія Троцька, Олена Борисюк (Луцьк) БОРГОВА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ	28
Світлана Філяр (Черкаси) ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ГОСПОДАРСЬКИХ СУБ'ЄКТІВ	29
Кристина Шевченко (Кременчук) ВПЛИВ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ НА СТАБІЛЬНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	31

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

Ірина Верховцев (Ізмаїл) УКРАЇНСЬКЕ ПОДУНАВ'Я – СКЛАДОВА СЛОВ'ЯНО-РОМАНСЬКОГО СВІТУ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я: ВИДАТНІ ПОСТАТІ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА РАНЬОМОДЕРНОЇ ДОБИ	33
Сергій Вовкодав (Переяслав-Хмельницький) ПРОГНОЗУЮЧЕ МОДЕЛЮВАННЯ В АРХЕОЛОГІЇ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ	34
Василь Дудар (Переяслав-Хмельницький) ОДЕРЖАВЛЕННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У XVIII-XIX СТ.	36
Катерина Ковальська (Переяслав-Хмельницький) НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВЧЕНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ КИЇВСЬКОГО ПОЛІТЕХНІЧНОГО ІНСТИТУТУ ІМПЕРАТОРА ОЛЕКСАНДРА II	37
Юрій Козубенко (Переяслав-Хмельницький) РОЛЬ М.І.КОТОВА У СТВОРЕННІ ЗАПОВІДНИКІВ «АСКАНІЯ-НОВА» ТА «СВЯТІ ГОРИ»	38
Анна Котиченко (Черкаси) ПРОАНГЛІЙСЬКА ПРЕСА В АМЕРИКАНСЬКИХ КОЛОНІЯХ	40
Неоніла Красножон, Юлія Довгопол (Переяслав-Хмельницький) ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФСПІЛКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ОСВІТІ УКРАЇНИ (1943-1953 РР.)	41
Олексій Кривошшин (Переяслав-Хмельницький) БЕНДЕРО-ГАЛАЦЬКА ЗАЛІЗНИЦЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ТИЛОВИЙ КОМУНІКАЦІЙНИЙ ОБ'ЄКТ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1877-1878 РР.	43

Віктор Куйбіда (Переяслав-Хмельницький)	
ОБ'ЄКТИ, ПРОБЛЕМИ ТА МЕТОДИ НАРОДНИХ ПРИРОДНИЧИХ ЗНАЇНЬ	44
Валентин Лазуренко (Черкаси)	
ДИНАМІКА ЗМІН ТЕХНІЧНОГО ОСНАЩЕННЯ ЗАМОЖНИМ СЕЛЯНСТВОМ УКРАЇНИ В РОКИ НЕПУ	47
Андрій Лисенко (Переяслав-Хмельницький)	
ПРОТИСТОЯННЯ П.К. МИРОНОВА З Л. ТРОЦЬКИМ У 1919 Р.	48
Оксана Миздренко (Переяслав-Хмельницький)	
УЧАСТЬ ПРОФЕСОРА В.Я.ПІДГАЄЦЬКОГО У РЕЦЕНЗУВАННІ НАУКОВИХ ПРАЦЬ У ГАЛУЗІ ПРОФЕСІЙНОЇ ГІГІЄНИ	49
Денис Мірошніченко (Переяслав-Хмельницький)	
ОСОБЛИВОСТІ ТА ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ САНІТАРНОЇ СПРАВИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЗЕМСЬКОЇ МЕДИЦИНИ В УКРАЇНІ (1864-1917 РР.)	51
Олексій Мясенко (Суми)	
ДІЯЛЬНІСТЬ СИМОНА ПЕТЛЮРИ В ЕМІГРАЦІЇ (1920 – 1926 РР.)	52
Ярослав Потапенко (Переяслав-Хмельницький)	
ІСТОРИЧНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ “ПОЛІТИКИ ТІЛА” В ТОТАЛІТАРНИХ ДИСКУРСАХ	53
Алла Сиденко (Херсон)	
ОПЕРАЦІЯ «НЕПТУН»	55
Ярослава Содоль (Переяслав-Хмельницький)	
МЕЦЕНАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ БРАНИЦЬКИХ НА СТАВИЩЕНЩИНІ В ХІХ СТ.	56
Ірина Трускавецька (Переяслав-Хмельницький)	
ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВИХ ПОШУКІВ УЧЕНИХ-БІОЛОГІВ (ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.) У РЕЦЕНЗІЯХ Й. К. ПАЧОСЬКОГО	57
Володимир Швець (Черкаси)	
“КЛАСОВА БОРОТЬБА” ЯК ІСТОРИЧНА ПАРАДИГМА СУЧАСНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ	59
Володимир Швець (Черкаси)	
КРИЗА ЧЕТВЕРТОЇ РЕСПУБЛІКИ У ФРАНЦІЇ ТА ПРИХІД ДО ВЛАДИ ШАРЛЯ ДЕ ГОЛЛЯ	60

СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО

Діна Колос (Луганськ)	
ДИСКУРСИВНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ НОВАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ІГРОВИМУ КІНО 1980-Х РОКІВ	62
Марина Нікітіна (Луганськ)	
ВІДОБРАЖЕННЯ КАТАСТРОФ В ЕКРАННОМУ МИСТЕЦТВІ	63
Марина Пономаренко (Київ)	
СТАН СУЧАСНОГО КОРОТКОМЕТРАЖНОГО КІНО В УКРАЇНІ	64
Катерина Шершньова (Київ)	
ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДОКУМЕНТАЛІСТИКИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО ТЕЛЕБАЧЕННЯ	66

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

Наталія Ашихміна (Одеса)	
АДАПТИВНІ ЗДІБНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО МУЗИЧНОГО НАВЧАННЯ ТА ЇХ КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА	69
Олена Барнінець (Бердянськ)	
ЗАСТОСУВАННЯ ІГОР ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ	71
Ірина Габеркорн (Ялта)	
МОЛОДШИЙ ШКІЛЬНИЙ ВІК – СЕНСИТИВНИЙ ПЕРІОД РОЗВИТКУ СПЕЦІАЛЬНИХ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	73
Влада Губар (Київ)	
ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА – ТЕНДЕНЦІЇ У ФОРМУВАННІ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ	74
Анна Коваль (Переяслав-Хмельницький)	
АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	76
Катерина Ковальська, Ліана Яценко (Переяслав-Хмельницький)	
ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ З ЕКОЛОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ	77
Тетяна Койчева (Одеса)	
ТИПОЛОГІЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ	80
Олена Мазурік (Луганськ)	
ДІАГНОСТИКА ЧИННИКІВ УСПІШНОЇ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ТА УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	82
Валентина Мішак (Мукачево)	
ОРГАНІЗАЦІЯ РЕЛІГІЙНОЇ ОСВІТИ В АВСТРІЙСЬКІЙ ШКОЛІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО КУРИКУЛУМУ	83
Оксана Носач, Ірина Петрик (Харків)	
ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНО НАПРАВЛЕНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	85
Олена Павленко (Переяслав-Хмельницький), Людмила Карапетян (Ірпін)	
РОЗВИТОК МУЗИЧНО-СТИЛЬОВИХ ВІДЧУТТІВ ШКОЛЯРІВ	87
Стефанія Рибак, Наталія Баумвальд, Руслана Писарик (Львів)	
СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ	88
Ольга Сирцова (Армянськ)	
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ОДНА З КЛЮЧОВИХ ПРОБЛЕМ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	91

Вікторія Ставцева (Київ) ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ 80-Х РР. XX СТОЛІТТЯ В УНІВЕРСИТЕТСЬКІЙ ЛАНЦІ ОСВІТИ НОВОЇ ЗЕЛАНДІЇ	92
Олег Томашівський, Наталія Баумвальд (Львів) ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ З ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ КРЕДИТНО - МОДУЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	94
Марина Труфкіна (Ізмаїл) НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА КУЛЬТУРА ПЕДАГОГА ЯК ЦІЛЬ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ	97
Ольга Якименко (Переяслав-Хмельницький) ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЧЕРЕЗ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНІ ЗАВДАННЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ	99
СЕКЦІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ	
Сергій Кикоть (Переяслав-Хмельницький) ІМІДЖ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ	101
Олена Романенко (Київ) ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО КОНТЕНТУ В ЗМК РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА	103
СЕКЦІЯ: ПРАВО	
Олексій Бабенко (Харків) МІЖНАРОДНІ КОНВЕНЦІЇ ПРО ХІМІЧНУ БЕЗПЕКУ: ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ	105
Володимир Мельничок (Чернівці) КРИМІНАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ	106
СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ	
Анастасія Анікеєва (Переяслав-Хмельницький) ОСОБЛИВОСТІ СИНДРОМУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ	108
Олена Дудар (Переяслав-Хмельницький) ЕМПАТІЯ ЯК МЕХАНІЗМ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ	109
Віктор Карман, Ольга Крупенко (Мелітополь) ОСОБИСТІСТЬ ПЕДАГОГА І ЯКІСТЬ ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ	111
Надія Марцих (Миколаїв) ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА РОЗКРИТТЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДОРОСЛОМУ ВІЦІ	112
Ольга Мельниченко (Переяслав-Хмельницький) ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТІВ У ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕКТИВІ	113
Юлія Мовчан (Переяслав-Хмельницький) ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ САМОСТАВЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ	114
Юлія Падалка (Переяслав-Хмельницький) ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ІМІДЖУ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА	116
Олена Шмерко (Хмельницький) ЗМІСТ І СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖІВ ТОРГОВО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ	117
СЕКЦІЯ: СОЦІОЛОГІЯ	
Ярослав Сніховський (Житомир) СОЦІОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ МІЖЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ	120
СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ	
Світлана Бурук, Роман Филоненко (Славутич) СОЗДАНИЕ ЭЛЕКТРОННОЙ 3D КАРТЫ-СПРАВОЧНИКА ГОРОДА СЛАВУТИЧА	122
Вахрина Виктория (Київ) ОСОБЕННОСТИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕКО-КОМПЬЮТЕРНОГО ИНТЕРФЕЙСА ДЛЯ ЛЮДЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ	123
Юрій Польовий (Київ) ОПТОВОЛОКОННА МЕРЕЖА. ЗАГРОЗИ ДОСТУПНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ	124
Юрій Польовий, Володимир Тимчук, Григорій Сусліч (Київ) ОГЛЯД СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ DWDM	125
Григорій Сусліч (Бровари), Юрій Польовий, Володимир Тимчук (Київ) ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ ПОРУШНИКА ЗА ДОПОМОГОЮ ЄМНІСНОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ПЕРИМЕТРУ	127
Володимир Тимчук (Київ) ПРОГРАМУВАННЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ ДОСТУПУ ДЛЯ РЕГУЛЮВАННЯ ПОСАДКИ ТА ВИСАДКИ ПАСАЖИРІВ В АЕРОПОРТУ	128
Володимир Тимчук (Київ) АНАЛІЗ ЗАСОБІВ ВІДТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ. ТЕХНОЛОГІЯ LED ТА ЇЇ ХАРАКТЕРИСТИКА З ТОЧКИ ЗОРУ ТЗІ	130
СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ	
Тетяна Абович (Київ) КОНЦЕПТУАЛЬНА ОЗНАКА КОМІЧНОГО В ПОЕТИЧНІЙ ДРАМІ ТОМАСА ЕЛІОТА «КОКТЕЙЛЬНА ВЕЧІРКА»	132
Христина Бура (Київ) КУЛЬТУРА БРИТАНСЬКИХ КЕЛЬТІВ В КОНТЕКСТІ ГЕНЕЗИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	133
Мирослава Вахнован (Київ) ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ	134

Наталья Емец (Київ)	
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ТЕОРИИ КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ МЕТАФОРЫ И БЛЕНДИНГА	135
Сніжана Ізосімова (Донецьк)	
ВІДТВОРЕННЯ ТРАДИЦІЙ ТА ЗВИЧАЇВ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	137
Аліна Костюченко (Київ)	
ЕМОТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ОСНОВНИЙ КРИТЕРІЙ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКИ СУЧАСНИХ СПОРТИВНИХ ЗМІ	138
Тетяна Крехно, Оксана Лоза (Харків)	
ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНОГО МЕТОДУ НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ РОЗДІЛІВ «ТЕКСТ», «РЕЧЕННЯ»	140
Тетяна Крехно, Олена Маркович (Харків)	
ВИКОРИСТАННЯ СЛОВНИКІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ РОЗДІЛУ «ДІЄСЛОВО» НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ В МОЛОДШИХ КЛАСАХ	141
Світлана Крусь (Луцьк)	
ДИСКУРС АНТИЧНОСТІ В ЗБІРЦІ ОРИГІНАЛЬНОЇ ПРОЗИ «СИВИЙ ВІТЕР»	143
Елеонора Пастернак (Київ)	
ЛІНГВОСЕМІОТИЧНИЙ АСПЕКТ ІМЕННИКІВ РОДУ ТА ВИДУ ДІЯЛЬНОСТІ У ТЕКСТАХ-ПЕРЕКЛАДАХ ФРАНЦУЗЬКИХ ПАТЕНТІВ	144
Володимир Прач (Львів)	
РОЛЬ СЕМАНТИЧНИХ ДИФЕРЕНЦІЙНИХ ОЗНАК ПРИ НОМІНАЦІЇ ПОНЯТЬ	145
Наталія Сіденко (Херсон)	
ЛЕКСИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНОЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	147

СЕКЦІЯ: ФІЛОСОФІЯ

Мстислав Казаков (Київ)	
КОНЦЕПТЫ «ИСТОРИЯ» И «ИСТОРИЧЕСКОЕ» В СИСТЕМЕ ФИЛОСОФИИ НИЦШЕ	149
Дмитро Скиданчук (Івано-Франківськ)	
ГЛОБАЛІЗАЦІЯ – БУДНІ ЧИ ІСТОРІЯ	150

АНОНСИ НАСТУПНИХ НАУКОВИХ КОНФЕРЕНЦІЙ

26-28 ТРАВНЯ 2012 Р. проводиться II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД»	155
--	-----

Збірник наукових праць

Українською, російською та англійською мовами

Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції **«Український науково-інтелектуальний простір: реалії та перспективи розвитку»** // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2012 р. – 160 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Упорядники: Ю.В. Бобровнік, С.М. Кикоть, Ю.С. Табачок.

Верстка та дизайн: Ю.В. Бобровнік, А.М. Вовкодав, Ю.С. Табачок.

Проведення IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції
«Український науково-інтелектуальний простір: реалії та перспективи розвитку»
та видання збірника наукових матеріалів стало можливим завдяки організаційній підтримці
молодіжної громадської організації «Незалежна асоціація молоді»

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Матеріали конференції розміщені на сайті МГО «Незалежна асоціація молоді»
за адресою www.neasmo.org.ua

Адреса оргкомітету конференції:

08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.

На обкладинці зображено Вознесенський собор в Переяславі (малюнок 1845 року, автор Тарас Шевченко).

Підписано до друку 04.05. 2012. Формат 60х84 1/8
Збірник наукових праць видруковано ТОВ «Колібрі 2011»,
м. Переяслав-Хмельницький, Київська область,
www.kolibri.org.ua

ДЛЯ НОТАТОК

[illegible]

